

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

ÇERKESLERİN SİVAS-UZUNYAYLA'YA İSKÂN LARI VE
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR
(H.1277-1287/M.1860-1870)

Doktora Tezi

Ömer KARATAŞ

Tez Danışmanı:
Yard. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN

İzmir-2012

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Çerkeslerin Sivas-Uzunyayla'ya İskânları ve Karşılaştıkları Sorunlar (H.1277-1287/M.1860-1870) adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ömer KARATAŞ

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 24/08/2012 tarih ve 26/9 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Tarihi anabilim dalı doktora öğrencisi Ömer KARATAŞ'ın aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 19/09/2012 günü saat 10:00'da 2 saat... süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN: Yrd. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN (Tez Danışmanı)

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE: Prof. Dr. Turan GÖKÇE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE: Doç. Dr. Ali Osman DEMİRAL

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE: Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE: Yrd. Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı: *Çerkeslerin Sivas-Uztonyayla'ya İskânları ve Karşılaştıkları Sorunlar (11.1277-1287/M.1860-1870)*

Tezin İngilizce Başlığı: *The Settlement of the Circassians in Uztonyayla (Sivas) and the Problems They Faced (11.1277-1287-AD.1860/1870)*

- * 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır.
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin **üniversite dışından** olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	XI
TABLolar	XVIII
GİRİŞ	XXI
1. TARİHİ GELİŞİM SÜRECİNDE ÇERKESLER VE ZORUNLU GÖÇ	XXI
2. KAYNAKLAR VE YÖNTEM	XXXIV
I. BÖLÜM	1
1.1 OSMANLI DEVLETİ’NİN ÇERKES GÖÇMENLERİNİ	
UZUNYAYLA’YA İSKÂN POLİTİKASI	1
1.1.1 - UZUNYAYLA’NİN COĞRAFYASI.....	1
1.1.2 - OSMANLI DEVLETİ’NİN GÖÇMENLERİ İSKÂN POLİTİKASI.....	2
1.1.3 - GÖÇMENLER İLE İLGİLİ KOMİSYONLAR	13
1.1.4 - UZUNYAYLA’DA GÖÇMEN KOMİSYONU GÖREVLİLERİ	16
1.1.5 - OSMANLI DEVLETİ’NİN UZUNYAYLA’YI İSKÂNA AÇMASI.....	19
1.1.5.1 - Uzunyayla Arazisinin Hukuki Durumu	19
1.1.5.2 - Uzunyayla’nın İskâna Açılma Sebepleri.....	23
1.1.6 - ÇERKES GÖÇMENLERİNİN UZUNYAYLA’YI TERCİH ETME	
SEBEPLERİ	28
1.2 - UZUNYAYLA YÖRESİNE YÖNELİK GÖÇLERİN BAŞLAMASI	39
1.2.1 - UZUNYAYLA YÖRESİNE ÇERKES GÖÇMENLERİNİN GELİŞ	
YOLLARI.....	39
1.2.1.1 - Karayolu İle Gelenler	40
1.2.1.2 - Denizyolu İle Gelenler	43
1.2.2 - UZUNYAYLA YÖRESİNE İLK GELEN ÇERKES KABİLELERİ	48
1.2.3 - UZUNYAYLA YÖRESİNDE KURULAN İLK ÇERKES KÖYLERİ	50
1.2.4 - OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN ANADOLU’NUN ÇEŞİTLİ	
YERLERİNE İSKÂN EDİLEN ÇERKES VE DİĞER KAFKAS	
GÖÇMENLERİNİN UZUNYAYLA YÖRESİNE GELMELERİ.....	53

1.2.5 - UZUNYAYLA YÖRESİNE GELEN ÇERKES GÖÇMENLERİNE YAPILAN YARDIMLAR	59
1.2.5.1- Osmanlı Devleti'nin Yaptığı Yardımlar	59
1.2.5.1.1 Yevmiye ve İaşe Yardımı	65
1.2.5.1.2 Nakil Yardımı	75
1.2.5.1.3 Zirai Yardımlar	77
1.2.5.1.4 Hane Yardımı	82
1.2.5.1.5- Giyim Yardımı	85
1.2.5.1.6- Cenaze ve Defin Yardımı	89
1.2.5.1.7- Vergi Muafiyeti	89
1.2.5.1.8- Uzunyayla'ya Gelen Çerkes Beylerine Maaş Tahsisi	90
1.2.5.1.9-Yetim Çocuklar Meselesi	93
1.2.5.2- Osmanlı Yerli Ahalisinin Çerkes Göçmenlerine Yaptığı Yardımlar	93
1.2.5.3- Çerkes Göçmenlerine Padişah ve Saray Ahalisinin Yardımı	102
1.2.5.4- Çerkes Göçmenlerinin Birbirine Yardımı	105
1.3- UZUNYAYLA YÖRESİNDE İLK İDARİ DÜZENLEMELER	105
1.3.1- MESUDİYE KAZASININ KURULUŞU	105
1.3.2- AZİZİYE (PINARBAŞI) KAZASININ KURULUŞU	107
1.3- UZUNYAYLA YÖRESİNE İSKÂNIN MALİYETİ	111
II. BÖLÜM	121
ÇERKES GÖÇMENLERİNİN UZUNYAYLA YÖRESİNE İSKÂN LARI SONRASINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR	121
2.1-UZUNYAYLA YÖRESİNDE YENİ BİR ÜLKEYE GELEN ÇERKES GÖÇMENLERİNİN YAŞADIKLARI SORUNLAR	121
2.1.1 -AŞAYIŞ SORUNU	121
2.1.1.1- Çerkes Göçmenleri İle Aşiretler Arasındaki Asayiş Olayları	122
2.1.1.2- Göçmenlerin Uzunyayla Yöresinde Gayrı Müslimler ile Asayiş Olayları	124
2.1.1.3- Uzunyayla Yöresinde Çerkes Kabileleri Arasındaki Mücadele	128
2.1.1.4- Göçmenler ile Ahali Arasında Arazi Sorunu	132
2.1.1.5- Çerkes Göçmenlerinin İskân Mahallinden Firar Etmeleri	135

2.1.1.6- Göçmenlerin Silah Kullanması	139
2.1.1.7- Göç Öncesi Kafkasya'daki Davalar	142
2.1.1.8- Osmanlı Hükümetinin Göçmenlerin Asayiş Olayları Karsısında Aldığı Tedbirler	142
2.1.2-KÖLE SORUNU	148
2.1.2.1-Çerkes Kölelerinin Miras Kalması.....	151
2.1.2.2-Çerkes Kölelerin Ayrı Yerlere İskânı.....	155
2.1.2.3- Köle Tüccarları	157
2.1.2.4- Kölelerin Azat Edilmesi	158
2.1.2.5- Kölelerin Hürlük İddiası	159
2.1.2.6- Çerkes Kölelerinin Çalınması	162
2.1.2.7- Çerkes Kölelerin Fırası	163
2.1.2.8- Osmanlı Devletinin Çerkes Kölelerine Bakışı.....	164
2.1.3- DİL SORUNU	171
2.1.4- BARINMA SORUNU.....	175
2.1.5- SAĞLIK SORUNU	181
2.1.6- EĞİTİM SORUNU	186
2.2- UZUNYAYLA YÖRESİNDE ÇERKES GÖÇMENLERİNİN AFŞAR AŞİRETİ İLE YAŞADIKLARI SORUNLAR	194
2.2.1- OSMANLI DEVLETİ'NDE AFŞAR AŞİRETİ VE AFŞAR AŞİRETİ İLE UZUNYAYLA İLİŞKİSİ.....	194
2.2.2- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN AFŞAR AŞİRETİNİ İSKÂN ETMEK İSTEMESİNİN SEBEPLERİ	195
2.2.3- AFŞAR AŞİRETİ İLE ÇERKES GÖÇMENLERİNİN ÇATIŞMASI	202
2.2.3.1- Çatışma Sebepleri.....	204
2.2.3.2- Çatışmanın Boyutu.....	211
2.2.3.3- Afşar Aşireti İle Çerkesler Arasında Yapılan Barış Görüşmesi	220
2.2.4- OSMANLI DEVLETİ'NİN AFŞAR-ÇERKES ÇATIŞMASI KARŞISINDA ALDIĞI TEDBİRLER.....	223
2.2.4.1- Askerî Tedbirler	225
2.2.4.2- İdari Tedbirler	230

2.2.5- OSMANLI DEVLETİ'NİN AFŞAR - ÇERKES ÇATIŞMASI KARŞISINDA TUTUMU.....	246
2.2.5.1- Osmanlı Devleti'nin Afşar Aşiretine Bakışı.....	247
2.2.5.2- Osmanlı Devleti'nin Çerkes Göçmenlerine Bakışı.....	248
2.2.6- AFŞAR AŞİRETİ İLE ÇERKES ÇATIŞMASININ SÖZLÜ EDEBİYATA YANSIMASI	250
III. BÖLÜM.....	252
UZUNYAYLA YÖRESİNDEKİ ÇERKES GÖÇMENLERİNDE SOSYAL ve EKONOMİK HAYAT.....	252
3.1- UZUNYAYLA YÖRESİNDEKİ ÇERKES GÖÇMENLERİLERİNDE SOSYAL HAYAT.....	252
3.1.1- ÇERKES TOPLUMUNDA ADETLER (XABZE).....	252
3.1.2- AİLE.....	261
3.1.3- EVLENME VE DÜĞÜN	276
3.1.4- CENAZE	286
3.1.5- KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATA KATILIŞLARI..	289
3.1.6- ÇERKESLERİN YAŞAMINDA MEKÂNLARIN YERİ	291
3.1.7- DİN VE İNANIŞ.....	296
3.1.8- ÇERKES TOPLUMUNDA SOSYAL SINIFLAŞMA	300
3.1.9- ÇERKES KÖYLERİNİN İSİMLERİ ÜZERİNDEKİ TARTIŞMALARDA SOSYAL HAYATIN ETKİSİ.....	304
3.2- UZUNYAYLA YÖRESİNDEKİ ÇERKES GÖÇMENLERİLERİNDE SOSYAL HAYAT.....	311
3.2.1- UZUNYAYLA'DA EKONOMİK FAALİYET ALANLARI	311
3.2.1.1- Uzunyayla'da Tarım ile İlgili Çalışmalar	312
3.2.1.2- Tarımda Kullanılan Araç-Gereçler.....	313
3.2.1.3- Uzunyayla'da At Yetiştiriciliği.....	314
3.2.2- ÇERKES GÖÇMENLERİLERİNE AİT MESLEKLER	318
3.2.3- ÇERKES YEMEKLERİ.....	319
SONUÇ.....	321
KAYNAKÇA.....	329

EKLER.....	344
ÖZGEÇMİŞ	386
ÖZET.....	387
ABSTRACT	388

KISALTMALAR

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

agt: Adı geçen tez

A.MKT. DV: Sadâret Mektûbî Kalemî, Deâvi Belgeleri

A.MKT. MHM: Sadâret Mektûbî Kalemî, Mühime Kalemî (Odası) Belgeleri

A.MKT. MVL: Sadâret Mektûbî Kalemî, Meslis-i Vala Belgeleri

A.MKT. NZD: Sadâret Mektûbî Kalemî, Nezâret ve Devâir Belgeleri

A.MKT. UM: Sadâret Mektûbî Kalemî, Umum Vilâyet Belgeleri

BEO. AYN .d.: Bâb-I Âlî Evrâk Odası Ayniyât Defteri

BEO.NGG. d. : Bâb-I Âlî Evrâk Odası Nezaret Gelen-Giden Defterleri

bk.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C.: Cilt

C.DH: Cevdet Tasnifi, Dâhiliye

C.EV: Cevdet Tasnifi, Evkaf

Çev.: Çeviren

DH. MKT: Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemî Belgeleri

DH. MHC: Dâhiliye Nezâreti, Muhacirîn Riyâseti (Komisyonu) Belgeleri

Der.: Derleyen(ler)

GT: Görüşme Tarihi

HR. MKT: Hariciye Nezâreti, Mektûbî Kalemî Belgeleri

HR. TO: Hariciye Nezâreti, Tercüme Odası Belgeleri

Haz.: Hazırlayan(lar)

İ.DH: İrade, Dâhiliye

İ.MMS: İrade, Meclis-i Mahsus Belgeleri

İ. MVL: İrade, Meclis-i Vâlâ Belgeleri

İ. ŞD: İrade, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

KAF-DAV: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı

ML. MSF. d.: Maliye Masârifât Defterleri

MVL. Sadâret, Meclis-i Vâlâ Belgeleri

s.: Sayfa

ss.: Sayfalar

S.: Sayı

SŞS: Sivas Şer'iyeye Sicili

ŞD.: Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: Ve benzeri

vd. : Ve diğçerleri

vs. : Ve saire

Yay: Yayınlayan

Y.EE: Yıldız Esas Belgeleri

ÖNSÖZ

Göçün, insanlık tarihinin başlangıcından beri varlığı bilinmektedir. Tarihin her döneminde siyasal¹, sosyal, ekonomik, doğa olayları gibi çeşitli sebeplerden dolayı göçler olmuştur. Göçler, katılan insan sayısı ve gidilen mekâna göre sınıflandırılmaktadır. Göç etme biçimine göre göçler; “bireysel” ve “kitlesele”² olarak ayrılmaktadır. Bireysel göç sürecinde, bireyler göçün nedenleri ve sonuçlarına ilişkin daha keskin bilgiye sahiptir ve akılcı aktörler olarak hareket ederler. Kitlesele göç süreci; toplumsal ekonomik veya politik nedenlerle ortaya çıkar ve bir bakıma zorunlu göç türüyle ilintilidir. Ülke sınırları esasına göre ise göçler , “iç göç” ve “dış göç” olarak ayrılır. Buna göre, iç göç; bir ülke içinde bölge, kent köy ve kasabagibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleridir. Dış göç ise; Uzun süre kalmak, çalışmak ya da yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleridir³.

Tarih boyunca devam eden göçler, özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda dünyada oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzyıllarda kitlesele göçlere “iç göçe” en çok muhatap olan devletlerin başında Osmanlı Devleti gelmektedir.

Kitlesele göçler ile gelenlerin iskân edilmesiyle göçün yapıldığı ülkenin demografik, ekonomik ve sosyal durumlarında değişimler meydana⁴ gelmektedir.

¹ Tamamıyla siyasi nedenlere dayanan göçleri, milli devletlerin ve bilhassa milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla XIX. ve XX. yüzyıllarda görmek mümkündür. Bu tür göçün ana nedeni, belirli bir toprak parçasını ülke olarak seçen ve siyasi gücü elinde tutan bir etnik grubun(mesela; Rusya'nın) orada yaşayan farklı etnik kökenden insanlara ve din gruplarına aralarında yaşama hakkı tanımasıdır. Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010,s.78.

² Nedim İpek; “93 Muhacereti”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.661; Osmanlı nüfusunun toplumsal-kültürel ve etnik bileşimi dış ve iç göçlerle birlikte derinden değişmiştir. Osmanlı idaresi, 19. yüzyıl boyunca çeşitli Türkmen, Kürt, Arap ve ekilebilir toprağın elverişli olduğu Anadolu, Suriye ve Irak'daki diğer göçmen aşiretlerini yerleşik hayata geçirmek için uzun süre çaba göstermiştir. Bu aşiretler ağırlıklı olarak Müslüman'dı. Dolayısıyla, sayım memurlarının bu kesimlere ulaşmasına bağlı olarak toplam Müslüman nüfusu artmıştır. Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010. s.49-50.

³ Betül Dilara Şeker, “Van İlinde Yaşanan İç ve Dış Göç Bağlamında Kültürlenme Olgusu”, **V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 09-13 Haziran 2009, Van, Yayınlanmamış Bildiri Sunumu.

⁴ Göçün, Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi sürecini hızlandırdığı görüşü istatistiklerle de desteklenmektedir. Osmanlı idaresinin özet halindeki bir yayını, Osmanlı nüfusunun 1875 yılında 19.8 milyondan 1885 yılında 24.5 milyona ve 1895 yılında 27,2 milyona yükseldiğini göstermektedir nüfustaki bu artış (yirmi yılda yaklaşık %40 oranında) esas olarak göçten ve aşiretlerin yerleşik hayata geçmesinden kaynaklanıyordu. Karpat, Osmanlı Nüfusu, s.160.

Osmanlı Devleti'ne XIX.⁵ yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya'dan yapılan kitlesel ve zorunlu göçler⁶ devletin içinde bulunduğu mali şartları daha da zorlaştırmıştır.

Osmanlı Devleti'ne XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan göçler, günümüz Türkiye'sinin toplumsal yapısının oluşmasında da önemli bir rol oynamıştır. Özellikle demografik hareketler toplumsal yapının değişmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda demografik hareketlerin ele alınmasıyla “göç” olgusunun toplumsal önemi ortaya çıkartılmıştır. Son yıllarda Türkiye'deki akademik çalışmalarda göç olgusu önem kazanmıştır. Bu nedenle göç ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Göç ile ilgili çalışmalardaki, nitelik ve nicelik yönünden sayısal artış sonucunda, ülkenin sosyolojik fotoğrafının daha iyi görünmesini sağlamaktadır.

Kırım, Kafkasya ve Rumeli'den Anadolu'ya doğru yapılan kitlesel göçler ile beraber Osmanlı Hükümeti, talimatnameler, emirnameler gibi resmi kaynaklar yayımlamıştır. Hükümet daha sonra göçmenlerin sistematik bir şekilde iskânlarını sağlamak için “Muhâcirîn Komisyonunu” kurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı'ya göç eden göçmenlerin birbirleri ile örtüşen ortak hedefleri vardır. Bu hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının izlenmesi, iskânın başarı durumunu ortaya çıkaracaktır. Bu yüzden göçmenlerin Osmanlı Devleti'ne iskân edilme süreçlerinin öncesi ve sonrası oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden tarih disiplini içinde yapılacak mahalli(lokal) çalışmalarla iskan sürecinin daha anlaşılır bir şekilde tasviri, özellikle diğer sosyal disiplinler üzerinde çalışma yapan araştırmacıların kullanımına yardımcı olacaktır. Sonuçta iskân sürecinin evreleri, göçmenlerin

⁵ Ruslar tarafından atalarının Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki topraklarını terk etmeye zorlanan ve topluca Çerkes olarak adlandırılan üç milyondan fazla Kafkas kökenli insan, 19. yüzyılda Osmanlı topraklarına yerleşerek nüfusun şişmesine neden olmuştu; bu süreç 1862 yılında başlamış ve 20. yüzyılın ilk on yılında da sürmüştü. Göçmenlerin ve yerleşik hayata yeni geçen nüfusun resmi Osmanlı istatistiklerine derhal yansıtılmamış olmasının nedeni, büyük ölçüde bu insanların vergi ödemeye ve ordu için asker sağlamaya hemen başlamamış olmalarının yanı sıra, yerleşmekte kararsız ve kimi zaman da yerleşik nüfusla çekişen kimseler olarak görülmeleriydi. Göçmenlerin üretken işlere koyulmalarıyla birlikte kayda tabi oldukları doğrudur, ancak bunun gerçekleşmesi oldukça uzun bir zaman almıştır. Karpat, Osmanlı Nüfusu, s.86-87.

⁶ Göçlerden önceki Kafkasya'nın nüfusu hakkında bazı tahminler için daha ayrıntılı olarak bakınız Baddeley, Rus istilasından önce Kafkasya'nın nüfusunu 4 milyon olarak vermektedir. Baddeley, age, s.25; Ahmet Cevdet Paşa toplam 530.000 hane olarak verir ki 5'er haneden 2.650.000 nüfusa denk gelir. Ahmet Cevdet Paşa, Kırım ve Kafkasya Tarihçesi, İstanbul 1307, s. 47–54. Saydam ise, Kafkasya'nın XIX. yüzyılın başındaki nüfusunu 5 milyon olarak tahmin eder. Saydam, age, s. 21.

yaşadıkları zorluklar ya da kolaylıklar, yerel bazdaki çalışmalardan izlenerek ülkenin göçmen profilinin genel görüntüsü⁷ elde edilecektir.

Tezimizin başlığının gösterdiği gibi, incelemeye aldığımız dönem 1860-1870 yıllarıdır. Rus Devleti Kafkasya'yı işgal etmiştir. Kafkas halklarının malları, canları ve inançları işgal neticesinde tehlikeye girmiştir. Rus Devleti Kafkasya'yı, Kafkas halklarından temizleme faaliyetlerinde bulunmasıyla, Kafkas halkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'ne Kafkasya'dan zorunlu göçler başlamıştır. Çalışmamızda ele aldığımız Kafkas halkı, zorunlu göçe tâbi olan "Çerkes"lerdir. Tezin öncelikli hedefi olarak 1860-1870 tarihleri arasındaki on yıllık süreç içerisinde Sivas-Uzunyayla'ya zorunlu göç eden Çerkeslerin iskânları ve karşılaştıkları sorunlar ele alınacaktır. Bu on yıllık süreyi ele almamızın temel sebebi, Çerkeslerin Kafkasya'dan kitlesel göçe başlama yıllarının 1859 sonrasında başlaması ve 1864 yılında büyük Çerkes göçünün olmasından kaynaklanmaktadır.

Çerkes göçmenlerinin zorunlu olarak Anadolu'ya gelmeleri sonrasında, Osmanlı Hükümeti tarafından tespit edilen -göçmenlerin de onayını alarak iskân yerleri belirlenmiştir- iskân bölgelerine sevk ve yerleştirme işlemleri başlamıştır. Çalışmamızda ele alınan iskân bölgesi Uzunyayla yöresidir. Tezin coğrafi sınırı Sivas-Uzunyayla yöresidir. Bu sınırlandırmanın temel amacı, Hükümetin Osmanlı coğrafyasında Çerkes göçmenlerinin toplu iskân olunmalarına izin verdiği tek yer olmasından kaynaklanmaktadır. Uzunyayla bu yönü ile Çerkes kültür ve sosyal yaşamı için bir laboratuvar olma özelliği göstermektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne bakaya kalmış olan Çerkes toplumunun, Sivas -Uzunyayla örneğinden yola çıkılarak Türkiye'deki tüm Çerkes kabilelerinin idari, sosyal ve kültürel yapısının ortaya çıkarılmasına katkı sağlanacaktır.

Osmanlı Devleti zamanında, Atik Valide Sultan Evkafına bağlı olan Uzunyayla ve arazisi idari taksimatta yer almamaktadır. Fakat Uzunyayla ismi Afşar aşiretinin Uzunyayla'yı kullanmasından dolayı Osmanlı resmi yazışmalarında yer almıştır. Daha sonra Osmanlı Hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine

⁷ Göç ve iskân konusunda daha ayrıntılı çalışmalar yapılmadığı sürece çeşitli Müslüman etnik ve dilsel topluluklarının sayısal büyüklüklerine ilişkin herhangi bir tahminde bulunmanın ancak deneme türünden olabileceği açıktır. Karpaz, Osmanlı Nüfusu, s.153.

iskân edilmeye başlanması ile beraber yöre, Osmanlı idari taksimattaki yerini almıştır. Uzunyayla yöresi, hükümet eliyle, iskân olunan Çerkes göçmenleri için hem yeni köy kasaba hem de yeni bir kaza teşkili ile beraber yeniden bayındır hale getirilmiştir. Uzunyayla yöresinde 65 ile 74⁸ arasında Çerkes köyünün olması ele alınan mekânın, Çerkes toplumunun sosyal ve kültürel yaşamının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Tezimizde, Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine hangi yollarla ve ne şekilde geldikleri, Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı yerli ahalisinin göçmenlere karşı tutumu, iskân öncesi ve sonrasında Çerkes göçmenlerinin yaşadıkları sorunlar ortaya konacaktır. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresinde sosyal ve kültürel hayatlarının anlamak, Uzunyayla'nın hangi köylerine Çerkeslerin yerleştirildiği ve hangi köylerinin kurulduğunu tespit etmek, hane ve nüfus bilgileri ile ilgili bilinmeyenleri göstermek, yanlış bilinenleri düzeltmek, eksik bilgileri tamamlamaktır.

Osmanlı dönemine ait göçlerle ilgili yapılmış olan tez çalışmalarında “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler” üst başlığı altında çalışılmıştır. Yani Kafkas halkları bir bütün halinde görülerek göç değerlendirilmesi yapılmıştır. Kafkas halklarından Çerkesleri tezimizde özne olarak ele aldık. Böylece çalışmamız Kafkasya göçleri üzerine yapılmış olan diğer akademik tez çalışmalarından ayrılmaktadır. Tezimizde ele aldığımız, “Çerkes toplumu” diğer Kafkas halklarından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklarının en büyük sebebi, Çerkeslerin dışa kapalı “xabze”(sosyal yaşam biçimleri) yaşantısıdır.

⁸ Uzunyayla köylerinin sayısı tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılar Uzunyayla’da 65 bazıları ise 74 Çerkes köyünün olduğunu yazmaktadır. Mesela, Mehmet Eser 65 köy olduğunu yazmaktadır. Mehmet Eser, “Uzunyayla Bölgesindeki Çerkes Köylerinde Sosyo-Kültürel Değişme”, Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel değişme, Kafder Yay., Ankara 1999, s.95, Japon araştırmacı Eiji Miyazawa Uzunyayla’da 73 Çerkes köyünün olduğunu yazmaktadır. Miyazawa, Eiji; “Uzunyayla’daki Çerkesler Arasında Hatıranın Manzarası: Köy İsimleri ve Köylerin İsimlendirilmesi”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007, s.140; Berat Yıldız çalışmasında, Uzunyayla paltosunda 70’e yakın köyün kurulduğunu yazmaktadır. Berat Yıldız, “Uzunyayla’da Çerkes İskânı Üzerine Bazı Notlar ve Örnek İki köyün 1960’lardaki Etnolojik Tahlili”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007, s.163; Kayseri Çerkes Derneklerinin yayınında ise Uzunyayla’da 74 Çerkes köyünün kurulduğunu yazmaktadır. Kayseri Birleşik Kafkasya Kültür, Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, Kayseri Birleşik Kafkasya Kültür, Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, Telefon Rehberi 2003. s.11-12.

Tezimizin diğerk hedefi de, Çerkeslerin Uzunyayla yöresine iskân sürecinde oluşturmaya çalıştıkları “Küçük Kafkasya”, Çerkes sosyal sınıflaşması ve sosyal sınıflaşma neticesinde ortaya çıkan kurumlar ile ilgili özgün bilgileri paylaşmaktır. Böylece çalışmamız ile içe kapanık, birçok bilinmeyen olan Çerkes toplumunun tanıyarak/tanıtarak, Çerkeslerin Türkiye Cumhuriyeti’ndeki durumunu daha anlaşılır bir hale getirmektir. Ayrıca daha sonradan Uzunyayla Çerkesleri ve diğerk Çerkes toplulukları üzerinde yapılacak tarih, diğerk disiplinler ve disiplinler arası çalışmalarda referans alınacak güvenilir bir çalışmanın ortaya çıkması da amaçlanmıştır. Zira tarihi olgu ve olaylar gerçekçi bir biçimde ortaya konulmadığında, tarihi verileri kullanan diğerk alan⁹ uzmanlarının değerlendirmeleri hatalı veya eksik olacaktır.

Tezimiz üç bölümden meydana gelmiştir.

Birinci bölümde: Uzunyayla’ya Kafkasya’dan kitlesel ve zorunlu göçle gelen Çerkeslerin iskânından önce, Osmanlı Devleti’nin İskân Politikasının hedeflerini açıklamak zaruri bir hal almıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti’nin göçmenlerle ilgili kurduğı komisyonlar, Çerkeslerin iskânı için tespit edilen Uzunyayla’nın coğrafyası, Uzunyayla’nın iskâna açılması, Uzunyayla’nın Çerkes göçmenleri tarafından tercih edilmesi ele alınacaktır. Ayrıca Uzunyayla yöresine Çerkes kabilelerinin gelmesiyle beraber Uzunyayla’da meydana gelen idari yapılanmalar, Osmanlı Devleti, Osmanlı yerli ahalisi ve Osmanlı padişahı ile saray memurlarının yani top yekûn tüm Osmanlı’nın Çerkes göçmenlerine ve diğerk Kafkas göçmenlerine yaptığı yardımlar, dönemsel olarak, devletin içinde bulunduğu mali portreye paralel olarak ele alınacaktır.

İkinci Bölümde: Osmanlı Hükümeti tarafından Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için sevk olunan Çerkes göçmenleri sadece bedenleri ile Uzunyayla’ya gelmemişlerdi. Ayrıca Çerkes toplumunun taşıdığı kültürel değerler, sosyal sınıflaşmalar, göç travması, Rusya’ya karşı yenilgi, çok sevdikleri vatanlarında ayrılık gibi karmakarışık duygular ile gelmişlerdi. Uzunyayla’da, hem Çerkes göçmenlerinden hem de diğerk sebeplerden kaynaklı bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine iskân süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar ele

⁹ Mesela, Uzunyayla köylerinde 160 aile reisi ile anket yapan Mehmet Eser Uzunyayla köylerinin “büyük göçten” yani 1864 ve sonrası kurulduğunu yazmaktadır. Oysaki 1864 tarihine gelindiğı zaman Uzunyayla’da boş bir arazi olmadığını Osmanlı resmi yazışmalarında izlemekteyiz. Eser, agm, ss.58-95.

alınacak ve bu sorunlar Çerkes toplumunun yapısıyla beraber değerlendirilecektir. Çerkeslerin Uzunyayla'da karşılaştıkları: Asayiş sorunu, sosyal sınıf farkı kölelik sorunu, dil sorunu, barınma sorunu, sağlık sorunu, eğitim sorunu ve en önemlisi Afşar aşireti ile yaşadıkları sorunlar ele alınacaktır.

Üçüncü Bölümde: Uzunyayla yöresine iskânları tamamlanan Çerkes göçmenlerinin günümüze kadar sosyal ve ekonomik durumları ele alınacaktır.

Tezim birçok aşama sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu aşamaların hepsinde daima yanımda olan, hem akademik rehberlikleri hem de araştırma esnasındaki katkıları nedeniyle tez izleme komitemdeki hocalarıma öncelikle teşekkür etmek istiyorum. Türk Dünyası Araştırmaları Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanımız Prof. Dr. Turan GÖKÇE'ye, Celal Bayar Üniversitesi 'den Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA'ya ve daima yanımda olan çalışmamın tamamlanmasında çok büyük emeği bulunan tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN'a çok teşekkür ederim.

Tezin akademik izlenme sürecinde ve arşiv çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünden Doç.Dr. Ali Osman DEMİRAL ve Yard. Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN'a, Celal Bayar Üniversitesi Yard. Doç. Dr. Cengiz ÇAKALOĞLU ve Yard. Doç. Dr. Ferhat BERBER'e, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinden Yard. Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU'ya, Kayseri Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Adullah SAYDAM'a, Kayseri Erciyes Üniversitesi Mühendislik Fakültesinden Prof. Dr. Sedat Özden'e, arşiv çalışmaları esnasında İstanbul'da yanımda olan yüksek lisans dönem arkadaşım Okutman Kurtuluş DEMİRKOL'a ve Arş. Görv. Dr. Zafer ATAR'a, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde Arş. Gör. Mertcan Akan ve Bülent Akyay'a teşekkür ederim.

Tezin arşiv, kütüphane ve alan araştırmaları esnasında yardım edenler olmuştu. Bu nedenle Başbakanlık Osmanlı Arşivi(İstanbul ve Ankara), İslami Araştırma Merkezi, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane tüm çalışanlarına, Kafkasya'daki ve Kayseri-Uzunyayla köylerindeki sözlü tarih çalışmalarına katılan ve destek olan isimlerini kaynakça kısmında verdiğim tüm Çerkes dostlarıma teşekkür ederim.

İstanbul'daki arşiv çalışmalarında bana her zaman destek olan evini ve gönülünü açan Adem OLCAYTÜRK ve İlker TOKAT'a, Hakkı KURMEL'e, Kayseri'de beni daima misafir eden Zafer BOLAT, Ümit ASKEROĞLU, Ferit DOMANIÇ ve Turhan CANKILIÇ'a, Ankara KAF-DAV Başkanı Muhittin ÜNAL'a, Kayseri Kafkas Dernekleri Başkanı Necdet AŞKIN'a, Av. Fahri HUVAJ'a, Sefer BERZEG'e, M. Sadık BİLGE'ye katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ankara'dan İsmet BORAN'ın hem evini ve ofisini hem dostlarını ve bilgilerini hem de insanlığını ve Çerkesliğini bizimle paylaşması nedeni ile kendilerine çok teşekkür ederim. Ayrıca İsmet BORAN'ın 73 yaşında benimle beraber Rusya'ya(Kafkasya) gelmesi ve tüm çalışmalarında tercümanlık, mihmandarlık ve gerekli olan her şeyi yapmasından dolayı da çok teşekkür ederim.

Doktora çalışmalarım boyunca benim için uygun ortam hazırlayan, destekleyen, işlerimi kolaylaştıran Manisa Bilim ve Sanat Merkezi Müdürü, Müdür Baş Yardımcısı, Müdür Yardımcısı, Öğretmenleri ve yardımcı hizmetli personeline teşekkür ederim. Ayrıca harita hazırlamamda, tezin tashihinde yardımcı olan Manisa Bilem'den Salih OKKALI, Bekir BAYRAK, İ. Murat SELVİ ve Deniz YAĞCI'ya tekrar teşekkür ederim. Kayseri'deki saha çalışmalarında yanımda olan ve çalışma boyunca hertürlü kahrımı çeken Rehber öğretmen Suat GÜRBÜZ'e çok teşekkür ederim. Ayrıca tezin tashihinde yardımcı olan Mehmet Said ARBATLI, Hikmet ÇİÇEK, Hüseyin MORBEL, Bilal CERAN, Recep ETİ ve Burak ETİ'ye teşekkür ederim.

Son olarak, sadece doktora sürecinde değil hayatımın her karesinde yanımda olan okumam için çok çabalayan Babam Mecit KARATAŞ(merhum) ve tüm aileme teşekkür ederim. Özellikle Annem Gülhan KARATAŞ, kız kardeşlerim Asiye, Ergül ve kızım Azra KARATAŞ'ın bana gösterdikleri sabır, saygı, ilgi, anlayış ve sevgiden dolayı ayrıca teşekkürü hak etmektedirler bu vesileyle tekrar teşekkür ederim.

TABLÖLAR

S.No	Tablo adı	Sayfa
1.	18 Ağustos 1861'e Kadar Kafkas Göçmenlerinin Anadolu ve Rumeli'de İskân Edildikleri Yerler	8
2.	1866 Yılında Kurulan Muhâcirîn Komisyonu Görevlileri ve Maaşları	15
3.	Sivas'ta Göçmenleri İskân Etmek İçin Kurulan Geçici Komisyon Memur ve Maaşları	17
4.	Uzunyayla'ya Karayolu İle Gelen Çerkes Köyleri	42
5.	Anadolu Tarafına Gönderilen Göçmenler	45
6.	Uzunyayla'ya Denizyolu İle Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenleri Köyleri	46
7.	Uzunyayla'da Kurulan İlk Çerkes Köyleri	51
8.	Anadolu'nun Çeşitli Yerlerinden Uzunyayla'ya Gelen Göçmenler	53
9.	Maliye 16636 Nolu Masârifât Defterine Göre Yevmiye yardımı	71
10.	Zirai ve Tarım Araç Gereç Yardımı	79
11.	Hane yardımı	83
12.	Anadolu'ya Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Yapılan Yardım ve Değeri	84
13.	Çerkes Göçmenlerine Yapılan Giyecek Yardımı	86
14.	Çerkes Hatukoy Göçmenlerine Yapılan Giyecek Yardımı	87
15.	Aziziye Sancağındaki Çerkes Beylerine Verilen Nişanlar	91
16.	Harmancık'ta İskân Olunacak Haçin Kabilesine Yapılan Yardım	97
17.	Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Ahali Tarafından Yapılan Yardımlar	99
18.	Saray Ahalisinin ve Devlet Memurlarının Çerkes Göçmenlerine	103

	Yaptığı Yardım	
19.	2 Ağustos 1864 tarihinde Yüksek Devlet Memurlarının Çerkes Göçmenlerine Yardımı	104
20.	Mesudiye Kazası Müdürleri	106
21.	Mesudiye Kazası İdareci ve Memur Maaşları	107
22.	Pınarbaşı'nda Teşkil Olacak Aziziye Kasabasına İskân Edilen Göçmenler	110
23.	Sivas Uzunyayla'da İskân Olunan Göçmenler İçin Osmanlı Hazinesi Tarafından Yapılan Masraflar	112
24.	Çerkes Göçmenlerinin İskân Olundukları Mahaller	166
25.	Hane Yardımı	178
26.	Anadolu'ya Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Yapılan Hane Yardımı ve Değeri	179
27.	Uzunyayla'daki Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Ahali Tarafından Yapılan Hane Yardımı	179
28.	Sivas Eyalet Meclisi	186
29.	Aziziye(Pınarbaşı) Kasabasında Kontrato İle İnşa Olunan Binaların Masraf Tutarı (2 Mart 1862)	190
30.	Aziziye Kazasında Kurulan Rüştüye Mektebi Görevlileri ve Maaşları	191
31.	Afşar Çerkes Çatışmasında Ölen Yaralanan Göçmenler ve Kayıp Olan Hayvan ile Eşyalar	216
32.	Afşar Aşiretinin İskân Yerleri	240
33.	Çerkes Göçmenleri İle Afşar Aşireti Çatışmasında Yararlılık Gösterenlere Verilen Rütbelere	243
34.	Göçmenlerin İskânında Yararlılık Gösteren Devlet Memurlarına Verilen Rütbelere	244
35.	Çerkes Beylerine Verilen Rütbelere	245
36.	Uzunyayla Köylerinde Sülale İsimleri	264
37.	Uzunyayla'da Çerkes Göçmenleri İçin İnşa Olunan Cami	299

	Görevlileri Maaşları	
38.	Sonu –ey ve –oy ile Biten Çerkes Köyleri	307
39.	Sonu –hable ile Biten Çerkes Köyleri	309
40.	Çerkesce İsmi Olmayan Uzunyayla Köyleri	310
41.	Uzunyayla'daki Çerkes Göçmenlerine Osmanlı Devleti Tarafından Verilen Tarım Aletleri ve Tutarı	314

GİRİŞ

1. TARİHİ GELİŞİM SÜRECİNDE ÇERKESLER VE ZORUNLU GÖÇ

Çerkeslerin tarih boyunca yaşadıkları Kafkasya'nın, adı ve tarfi ilkez Eschylus ve Herdot zamanında kullanılmıştır. Plinus Kafkasya kelimesinin anlamını “beyaz karlı yer” olarak tarif etmektedir¹⁰. Eski Yunan müelliflerinden Aiskhlos'un M.Ö. 490'da yazdığı “*Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence*” oyununda geçen “*Kavkasos-Dağından*” da ismini almaktadır¹¹. Kafkasya isminin bir başka kullanımına ise Herodot Tarihinde görmekteyiz. Bu isim Herodot'ta “Kavkasion”¹² olarak zikredilmektedir. Böylece Kafkasya isiminin Herodot öncesinden beri kullanıldığını ve bilindiğini söyleyebiliriz. Kafkasya, önceleri Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki berzahta, batı kuzeybatı yönünden doğu-güneydoğu yönüne uzanan dağ zincirini tanımlamak için kullanılırdı. Bugün, bu isim, Astrahan eyaletinin güneyi ve Don'dan başlayarak Türk ve İran sınırlarına kadar uzanan toprakları içine alan ülkeye verilmektedir¹³.

Kafkasya derin vadiler, yüksek dağlar ve dar yollar ve ormanlıklardan oluşmaktaydı. Bu ülkenin coğrafyası ve fiziki durumu bölgede yerleşme ve yaşam şeklini de belirliyordu. Strabon, De Situ Orbis(L.XI) başlıklı kapsamlı eserinde Kafkas dağlarında meskûn çeşitli kavimlerin sayısını 70 kadar tespit etmekte ve bunlardan her birinin komşularıyla ilişkiye girmeden ve birbirlerinin dilini bilmeden müstakil olarak yaşadığını belirtilmektedir¹⁴. Ayrıca Strabon, Kafkasya'da 300 kadar dil konuşulduğu

¹⁰ Nikolov Kratkij, Toponimiçeski Slov'ar, Moskova 1966, s.165-166.

¹¹ Yunanlılardan sonra Romalılara, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bulunan ve İslam-Türk eserlerinde “*Elburuz Dağı*” denilen sıradağların adı olarak “*Kavkasus*” (caucasus) biçiminde geçen bu coğrafya deyimi, Rönesans'tan sonra hümanistlerin eserlerinde, “Caucasus, Cauvasia, Caucasia” diye anılmaya başlamıştır. Yazar Elburuz Dağına Alburuz Dağı demektedir.; Fahrettin Kırzlıoğlu, Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590), TTK, Ankara 1998, s. XV.; ayrıca bk. Kafkasya veya Kafkasya Dağları adı, Eschylus ve Herodot zamanından beri kullanılmaktadır. John F.Baddeley, Rusların Kafkasya'yı İşgali ve Şeyh Şamil(çev. Sedat Özden), Kayahan Yayınları İstanbul 1995, s.20; Kafkasya tarih ve mitolojide, tüm dünyada masal ve destanlarda ulaşılmaz, afsunlu, gizemli, atlas renkli düşler ve mutluluklar ülkesi diye anlatılmaktadır. Fikret Efe, Şeyh Şamil'in 100 Mektubu, Şule Yayınları, İstanbul 2002, s.52.

¹² Herodot Tarihi, (Çev: Müntekim Ökmen), İstanbul 1991, s.50.

¹³ Badeley, age, s.19; ayrıca bk. XIX. yüzyıla kadar Kafkasya ismi, Kafkas sıradağlarının kuzeyini tarif ederken; güney bölümü için Ruslar Za-Kavkaz, İngilizler Transcaucasus, Osmanlı-Arap dünyası ise Maverai-i Kafkas isimlerini Kafkas ötesi anlamındadır. Ufuk Tavkul; Kafkasya Gerçeği, Selenge Yayınları, İstanbul 2007, s. 12.

¹⁴ Adolf Berje, Kafkasyalı Dağ Kavimlerinin Kısa Tasviri, (Çev. Murat Papşu), Tiflis 1856 Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 199, s.9.

ve Romalıların oradaki işlerini 130 tercümanla sürdürdüğünü yazmaktadır¹⁵. Böylece Kafkasya, haklı olarak diller ve ırklar müzesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Çerkes ismi, ilk kez, Papa IV. Innocentius tarafından Moğol hanına gönderilen Giovanni Da Pion Del Carpire'nin eserinde Sirkas (Çerkes) ismi kullanılmıştır¹⁶. Kafkasya'da yaşayan Adige ve diğer kabilelerin hepsine birden "Çerkes" adı verilmektedir¹⁷. Bu ismin kullanımı belirli bir kavim ismi olmaktan ziyade Kafkasya'nın kuzeyindeki halkların tümünü ifade etmektedir. Ayrıca XV. yüzyılda Kafkasya'da bulunan başpiskopos Johannes de Goloniftubus ve daha sonraki bazı kaynaklarda Türk kökenli Karaçaylardan da, Çerkes veya Kara Çerkes diye bahsedilmektedir¹⁸. Ayrıca Osmanlı kaynaklarında ise Çerkes ismi genellikle Kafkasya'nın kuzeyindeki halkların tümünü ifade etmekte kullanılmıştır. Böylece Çerkes ismi etnik olmaktan çok kültürel bir tanımlamadır. Günümüzde Çerkes kelimesi, Abzeh, Şapsuğ, Jane, Bjeduğ, Hatıkuey, Mahoş, Kemirguey, Natkhuey, Besleney, Kabardeyler için kullanılmaktadır. Ayrıca Adigeler ile aynı kökten fakat dil olarak farklı lehçelerini konuşan Abhaz-Abaza grubu ve dil bakımından bu iki grubun arasında olan Ubıhlar'a da Çerkes ismi verilmektedir¹⁹.

Kafkasya'nın batı kısmında Karadeniz sahilinden Kuban Irmağı havzasına kadar olan geniş bölge ile Terek Irmağı havzasında yaşayan ve kendi aralarında Abzeh, Şapsığ, Bjeduğ, Natuhay, Hatıkoy, Temirgoy, Besleney, Kabardey gibi çeşitli kabilelere

¹⁵ Badeley, age, s.21-22.

¹⁶ Aytek Namıtok, Çerkeslerin Kökeni 1. Kitap, (Çev. Aysel Çeviker), Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, Ankara 2003, s.87.

¹⁷ Badaley, age, s.20.

¹⁸ Tavkul, age, s. 151.

¹⁹ Namıtok, age, s. 4.; ayrıca bk. Betrozov'da M.Ö 3. ve 2. bin yıllar boyunca, üstelik M.Ö 1. bin yılın ilk yarısında bile Adıge-Abhaz toplulukları etnik bağlamda bütünlük içinde olduklarını belirtmiştir. Sonradan birliğin dağılması M.Ö 1. bin yılının başında hızlanmıştır ve Batı Kafkasya toplulukları için Apsiller ve Meotlar diye iki ad kullanılmıştır. Söz konusu ayrılma süreci, antik çağın sonlarında bitmiş ve iki komşu kabile birliği oluşmuştur: Güneyde Abhaz ve Kuzeyde Zih (Adıge). Böylece ilk defa Plinus Secundus'un söz ettiği Abazg ve Apsiller tarihsel dönüşüm sürecinde Abhaz ve Zih(Çerkes) toplulukları meydana gelmiş, bu dönemden sonra Abhazlar ve Adıgeler bağımsız etnik birimler olarak tarihte yer almışlardır. Adıge ve Abhazlar Kafkasya ve Anadolu'nun köklü yerli halkının atalarıdır ve bir zamanlar bu bölgede yaşamış olan daha büyük ve kuvvetli Hatti-Abhaz-Adıge etnik kitlesinin, ayrıca Hitit ve Ön Asya tarihiyle yakın bağlara sahip uygarlığın canlı bir parçasıdır. Bu görüşü destekleyen kanıtları yazar şöyle vermektedir. Dil ve antropoloji malzemesiyle birlikte Abhaz-Adıge topluluklarının en eski çağlardan beri Akdeniz dünyasıyla ilişki içinde olduklarını gösteren arkeolojik malzeme vardır demektedir. Ruslan Betrozov; Çerkeslerin Etnik Tarihi, (Çev. Orhan Uravelli), KAF-DAV, Ankara 2009 s.115-117.

ayrılmış olan Kafkas halkı kendilerini “Adige” adıyla tanımlamaktadır²⁰. Adigelerin ataları, Antik Roma ve Yunan tarihçilerince iyi bilinen Sindler, Meotlar, Dandarioslar, Fateoslar, Kerketler, Toreatlar, Tarpetler, Doshlar, Zihler, Geniohlar ve öteki topluluklardır²¹. Abhazlar-Abazalar ise Ingur Irmağı’ndan kuzeye doğru Kafkas dağlarının güney eteklerine ve Karadeniz kıyıları boyunca Adler’in ötesine kadar uzanan bölgede yaşarlar. Abhaz-Adige zümresinden bir Kafkas kavimi olan Abhazlar kendilerine “Apsua” demektedirler. Abhazlar beş boya bölünmüşlerdir. Bunlar Karadeniz kıyısı boyunca kuzeyden güneye Cigetler, Abzıblar, Ahçipsalar’dır. İç kesimlerde ise kuzeyde Zamballar (Hırps ya da Tzaballar) güneyde Aybgalardır²².

Kafkasya, Kafkasya Halkları adı verilen Adige, Abhaz-Abazin, Kabardey, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halklarının yaşadığı etnik ve kültürel coğrafyadır²³. Bu coğrafyada Kafkas halklarının yanı sıra tarih boyunca bölgede hâkimiyet kuran büyük güçler de yaşamışlardır. Bu güçler: Mısırlılar, Medler, Alanlar ve İskitler; Grekler, Romalılar, İranlılar ve Araplar; Moğollar, Türkler, Tatarlar ve Slavlar. Bütün bu halklar tarihsel süreç içinde Kafkasya’nın bir bölümüne veya tamamına hâkim olmuşlar, zamanla güçten düştüklerinde de bazı unsurlarını Kafkaslarda bırakarak çekilmişlerdir²⁴. Tarih boyunca Kafkasya üzerindeki büyük güçlerin hâkimiyet mücadelesi devam etmiştir. Fakat hiçbir güç Kafkasya’yı tam olarak elde edememiştir. Selçuklular da Kafkasya’ya kayıtsız kalmamışlardır. Nitekim Büyük Selçuklu kumandanı Çağrı Bey’in 1018 yılındaki akınını diğerleri izlemiştir. Selçuklulardan sonra bütün Orta Asya, El-cezire, Suriye, Anadolu, Kafkasya ve Avrupa’nın ortalarına kadar uzanan Cengiz istilasını Kafkasya’yı da çok derinden etkilemiştir. Cengiz istilasını Kafkasya’nın etnik ve demografik yapısına doğrudan etki eden önemli tarihi olaylardan biri olmuştur. Cengiz Han’ın büyük oğlu Cuci’nin

²⁰ Tavkul, age, s.133; ayrıca bk. Çerkesler (Adigeler; Abzeh, Şapsuğ, Jane, Bjuduğ, Hatikuey, Mahoş, Kemirguey, Natkhuey, Besleney, Kabardeyler; Ubihlar; Abhaz-Abazalardır. Çerkeslerin bunlardan başka birçok alt kolu olmakla birlikte zamanla diğer kabileler arasında kayboldular veya savaşlarda yok oldular. Namitok, age, ss. 5–9.

²¹ Betrozov, age, s.62; bk. Eski Grek ve Latin yazarlar tarafından Kerket, Sindi, Zigoı gibi isimlerle Çerkesler adlandırılmaktadır. Cemal Gökçe, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 1979, s. 7.

²² Tavkul, age, s.125.

²³ Tavkul, age, s.12.

²⁴ Baddeley, age, s.23; bk. Kafkaslar yüzyıllar boyunca pek çok kavim ve medeniyetin göç ve istila hareketlerine maruz kalmıştır. Tavkul, age, s.13.

soyundan gelenlerin kurduğu Altın Orda Devleti Kafkasya'yı doğrudan yönetmiştir. Altın Orda Devleti'nin Kafkasya bölgesinde bulunması Rusların Kafkaslara inmelerini uzunca bir süre geciktirmiştir. Moskova Knezliğini vergiye bağlayan Altın Orda Hanı Toktamış'ın Timur'la yaptığı iki meydan savaşında yenilmesi, işleyen süreci tersine çevirmiştir. Altın Orda Devleti Kırım, Kazan, Kasım, Nogay, Sibir ve Astrahan hanlıklarına bölünmüş, 1552 yılında Korkunç İvan'ın üst üste yaptığı dördüncü seferin sonunda Kazan Hanlığı'nın başşehri "Kazan" düşmüş ve Rusların lehine bir süreç başlamıştır. Kazan ve Astrahan'ın düşmesi iki önemli olaya sebep olmuştur. Birincisi; Ruslar İmparatorluk²⁵ olmuştur. İkincisi ise Osmanlı Devleti'nin Rus meselesi başlangıcını ortaya çıkarmıştır²⁶.

Osmanlı'nın Karadeniz bölgesi üzerindeki hâkimiyeti, Fatih Sultan Mehmet döneminde, 1461'de Trabzon'un alınması ile sağlanmıştır. 1461'de Trabzon'un alınması ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ilişkileri tesis edilmeye başlanmıştır²⁷. Osmanlı hâkimiyeti Karadeniz'in kuzeyine yayıldığında Ceneviz kaleleri ve sahil boyu doğrudan doğruya Osmanlı idaresi altına alındı. Kırım'ın yayla kısımları ve Deşt-i Kıpçak sahası 1460'da kurulan Kırım Hanlığı'nın elinde bırakıldı. Ceneviz kolonileri hâkimiyet altına alınmış, kalan bölgeler ise eski sahiplerinin idaresine bırakılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti buradaki mevcut düzenin devamını istemekteydi.

Osmanlı Devleti, özellikle Rusya'nın güçlenmesi karşısında, Kafkasya'da aktif bir siyaset izleyememiştir. Bu durum 1569 Astarhan seferine rastlayan yıllarda -ki kuzeye yönelik belirgin bir ilgisizlik dikkat çekmektedir- dahi kendini göstermiştir²⁸.

²⁵ Altın Orda Devleti'nin yıkılmasından önce prenslikler halinde bu devlete bağlı olan Rusya bu bağlılığı, kendini Altın Orda'nın halefi olarak gören Kırım Hanlığı'na da göstermiştir. Buna karşın Altın Orda'nın yıkılması, prenslikler üzerindeki baskıyı da bir nebze azaltmış, prensliklerin bu olaydan sonra derlenip toparlanmaya, Tatar-Türk saldırılarına karşı koyabilme ve sonunda karşı saldırıya geçme imkânını bulmalarına sebep olmuştur. Kırım Hanları'nın ise Rusya'ya karşı temel politikaları onlardan hediye talep ederek han ailesi ve çevresine gelir elde etmek ve zaman zaman Rusya üzerine akınlar yaparak esir ve ganimet elde ederek bu devlete askeri ve sosyal anlamda zarar vermek olmuştur. Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, TTK, Ankara 1999, s. 157-158; Efe, age, s.55.

²⁶ Abdullah Temizkan, Kuzey Kafkasya'da Osmanlı Rus Mücadelesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi ABD, (Basılmamış Doktora Tezi), (Danışman: Musa Çadırcı), Ankara 2005, s.2-3, ayrıca bk. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in emniyetini tehlikeye düşüren tehlike, güneyden değil kuzeyden gelmiş ve tarihte Osmanlı-Rus rekabeti şeklinde yerini almıştır. Kurat, age,s.45

²⁷ Temizkan, agt, s.3.

²⁸ Kurat, age, s. 49; Temizkan, agt, s.5.

Osmanlı Devleti tarafından Karadeniz kıyılarında ele geçirilen ilk bölge Abhazya olmuştur. Kaptan-ı Derya Hamza Paşa komutasındaki 56 gemilik Osmanlı donanması, Haziran 1454'de Abhazya'nın merkezi Sebastopolis'i ele geçirmiştir²⁹. Trabzon ele geçirilene kadar Sivas vilayetine bağlanan Abhazya, Trabzon'un fethi sonucu burada kurulan sancakbeyliğine bağlanmıştır³⁰. Abhazya verimli bir bölge olmasına karşın coğrafi olarak dağlık ve elverişsiz, ormanlık, sürekli yağışlı ve rutubetli, ayrıca sıtması bol olmasının yanında basit ekonomik yapı sebebiyle devletle herhangi bir vergi ilişkisine girebilecek durumda değildi. Bu sebeple Abhazya, Trabzon sancakbeyliğine bağlı olmakla birlikte yaklaşık 125 yıl Osmanlı müdahalesi olmaksızın kendi haline bırakılmıştır³¹. Osmanlı Devleti Rusların Kırım'ı işgaline kadar Kafkasya ile ilgilenmemiştir. Çünkü Trans Kafkasya'da İran ile yapılan mücadeleye daha sonra Kuzey Kafkasya'da Ruslar da katılınca bu coğrafyadaki karışıklığa yeni bir karışıklık ilave olmuştur³².

XVII. yüzyıla gelindiğinde Rusya, Kabardey ve Dağıstan bölgelerine sızmaya çalışmışsa da 1595'te Tarku'da ve 1604'te Terek'te Kabardey ve Dağıstanlılar tarafından yenilgiye uğratılmıştır³³. Rusya'nın bu tarihten sonra 1722'deki Derbend seferine kadar Kafkasya'ya ciddi bir müdahalesi olmazken ilerideki mücadeleler için zemin hazırlamaya çalışmıştır³⁴.

XVIII. yüzyıldan itibaren Kırım Hanlığı'nın gücü, Kafkasya'da özellikle de Kabardey bölgesinde azalmaya başlamıştır. 1717 ve 1720'de III. Saadet Giray, Rus yanlısı Küçük Kabardey bölgesinde halkı köle ve cariye vergisi vermesi için zorlamış, bunu kabul etmeyen beyleri cezalandırmıştır³⁵. 1731'de ise aynı vergi için gittiği Büyük Kabardey bölgesinde, Rusya'dan yardım alan beyler tarafından yenildiği gibi Baksan ırmağı kıyısındaki kalelerden de çekilmek zorunda kalmıştır³⁶.

Dağıstan Beylerini hediyelerle elinde tutan İran, bu tarihte hediyeleri göndermeyince Lezgiler, İran'ın Şirvan ve Revan eyaletlerini yağmaladıkları gibi Rus

²⁹ M. Sadık Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, Eren Yayıncılık İstanbul 2005, s. 33.

³⁰ Kırzioğlu, age, s. 69.

³¹ Kırzioğlu, age, s. 11.

³² Temizkan, agt, s.6.

³³ İsmail Berkok; Tarihte Kafkasya, s. 343–346.

³⁴ Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri(1856-1876), Ankara 1997, s. 30.

³⁵ Bilge, age, s. 101.

³⁶ Bilge, age, s. 112.

tüccarların mallarını gasbederek bazılarını öldürmüşlerdir³⁷. Bu durumu bahane eden Ruslar, 1722'de Kafkasya'ya girmiştir. Rusya'nın Kafkasya bölgesinde müdahil oluşu bu nedenle 1722 tarihine denk gelmektedir. Ruslar, Derbend'i ele geçirerek daha sonra Şirvan'a yönelmişlerdir. Şirvan Şahı Davut Han, Osmanlı Devleti'nden aldığı yardımlarla bu saldırıyı durdurmayı başarmışsa da İran kuvvetlerini yenen Ruslar, 1723'te İran'la, 1724'te de İstanbul'da Osmanlı Devleti ile yaptıkları anlaşma sonucu Derbend kalesi, Bakü ile Geylan, Mazenderan ve Esterebad'ı ele geçirmişlerdir³⁸. 1735 yılında ise Nadir Şah ile uğraşamayacaklarını anlayan Ruslar, Azerbaycan'dan çekildi. Ruslar'ı bölgeden çıkaran Nadir Şah, Osmanlı Devleti'ni de buraya sokmamıştır³⁹. Sonuçta, Kabardeyler ve Batı Kafkasya Çerkesleri Kırım Hanlığı'nın vasalları olarak kalmıştır.

1739 Belgrad Antlaşmasında Kabardey bölgesinin hangi devlete ait olduğu konusunda anlaşmaya varılamadı. Bu sebeple bu bölgenin müstakil olmasına karar verildi⁴⁰. Bu tarihten sonra Rusya, Kozak cemaatini, büyük Rus mujik gruplarını, hatta Almanları bölgeye yerleştirerek, hiyerarşik Çerkes kavimleri ile yağma ve baskınlarla geçinen Çeçenleri baskı altına almaya başlamıştır. Kafkasya'nın güneyindeki Gürcü prensleri de Rusya'ya eğilim göstermekteydiler⁴¹.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kafkasya'daki faaliyetleri, Balkan Hıristiyanlarını isyana teşvik etmesi ve daha da önemlisi Azak'ı geri almak istemesi nedeniyle 1768'de Rusya'ya savaş ilan etti. Bu savaş sırasında Oset ve İnguşlar haricinde Kafkas kavimlerinin birçoğu Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Özellikle bu kavimlerden olan Kabardeyler büyük kayıplar verdiler⁴². Ruslar bu savaş sırasında Orta Kafkasya'da yer alan Daryal geçidini, araba yolu inşa ederek geçtiler ve Gürcü İmeret Krallığı'nın başkentini ele geçirdiler⁴³. Rus üstünlüğüyle biten savaş sonucu 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Kırım üzerindeki hâkimiyeti sona

³⁷ Saydam, age, s.31.

³⁸ Gökçe, age, s.31.

³⁹ Saydam, age,s. 32.

⁴⁰ Gökçe,age,s. 35.

⁴¹ Saydam, age,s. 33, Temizkan, agt, s.53.

⁴² Bilge, age, s. 130; Temizkan,agt, s.52.

⁴³ Saydam, age, s. 33.

erdi. Böylelikle Kuban ırmağı iki devlet arasında sınır kabul edildi⁴⁴. Hem Kırım hem de Kafkasya, Rus yayılmacılık planında sıcak denizler için bir basamaktı. Rusya bu basamakları kullanmak için eline geçen hiçbir fırsatı kaçırmamıştır.

Çerkesya iki üç yüzyıldır hukuken Osmanlı Devletinin elindeydi; fakat Kırım hanlarına bırakılan keyfiyet sonucu oluşan ilgisizlik nedeniyle ne Osmanlı Devleti Çerkeslerin durumunu bilirdi ne de Çerkesler doğrudan Osmanlı Devleti'ni tanırdı. Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra Çerkeslerin durumunu görmek için Canikli Hacı Ali Paşa ile Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Karadeniz kıyıları ve Soğucak'a bir sefer düzenlemişler ve raporlarını Bâb-ı Âli'ye sunmuşlardır. Sunulan raporlarda, gerektiğinde 80.000 savaşçı çıkarabilecek Çerkeslerin devlet ve İslamiyet'le olan bağlarının kuvvetlendirilip organize edilmeleri halinde Rus istilasının engelleyebilecekleri ifade edilmiştir. Bu amaçla, gerek muharebelerdeki hizmeti gerekse dindarlığı ile ünlü Ferah Ali Paşa, 1781'de Soğucak muhafızı olarak gönderildi. Ferah Ali Paşa yöre halkı üzerinde bıraktığı iyi intiba sonucunda kısa zamanda burada başarılı oldu. Akrabalıklar kurarak önce Şapsığlar'ı, daha sonra Natuhaç ve Abzehleri itaat altına aldığı gibi bunlar arasında İslamiyet'in yayılmasını sağladı. Gelincik, Soğucak, Anapa yeniden imar edilerek tahkim edildi. Bunun yanında bölgede yoğun olarak kullanılan Haçapa kayıklarını yasakladı ve Gazi Hasan Paşa'nın adamlarını kabile geleneklerine göre geri aldı⁴⁵. Soğucak vilayetinin oluşturulmasıyla bölge üzerinde daimi bir kontrol merkezi kuruldu. Kıyıda kalelerin imarı ile Kırım limanlarının Osmanlıdaki rolü Çerkesistan limanlarına geçmesi sağlandı⁴⁶.

Ferah Ali Paşa'nın 1785'te ölümünden sonra başlayan Osmanlı-Rus savaşında Paşa'nın çalışmalarının etkisi kendisini göstermişti. Zira bütün Çerkes kabileleri ve Nogaylar Rusların karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. 15.000 asker çıkararak kabileler gerek Anapa savunmasında gerekse Mustafa Paşa komutasında Osmanlı birlikleriyle birlikte Ruslara karşı mücadele ettiler. 1790'da Jane Çerkeslerin bölgesindeki Kırmızı Orman'da Rus ordusunu ağır bir mağlubiyete uğrattılar. Anapa seraskeri Battal Paşa, 200 Rus askerinin kesik başını İstanbul'a göndermişti⁴⁷. Bunun

⁴⁴ Temizkan, agt, s.73.

⁴⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. II, ss.705-723.

⁴⁶ Saydam, age, s. 63; Temizkan, agt, s.80.

⁴⁷ Bilge, age, s. 155.

yanında devlet, kabilelere hediyeler göndererek bir taraftan yardımlarını ödüllendiriyor, bir taraftan mücadelelerinin devamını sağlıyordu⁴⁸.

Ferah Ali Paşa'dan sonraki valilerin bölgeyi fazla önemsememeleri Ferah Ali Paşa zamanında kurulan devlet ile kabileler arasındaki iyi ilişkileri zedelemiştir. Mesela, Paşa'dan sonra Anapa'ya tayin edilen Bicanoğlu Ali Paşa⁴⁹ esir ticaretiyle uğraşmış, Battal Hüseyin Paşa ise tüm kabilelerin desteğini aldığı dönemde Rusya'ya sığınmıştır. Bu davranışlar ise kabilelerin Osmanlı Devleti'ne olan güvenini sarsmıştır⁵⁰. Savaş sonunda yenilen Osmanlı Devleti 1792 Yaş Antlaşmasıyla Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu onaylarken, Kuban nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi⁵¹. Bu kayıplara ilaveten Osmanlı Devleti, kabilelerin Rus topraklarına akın düzenlemelerini engelleyeceğini ve doğan zararları karşılayacağını taahhüt etmiştir⁵².

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Kafkasya'ya fiili müdahalesi sınırlı olan, strateji olarak bölgedeki kabileler arası çatışmalardan yararlanarak nüfuzunu yaymayı belirleyen Rusya'da, II. Katerina (1762–1796) zamanında, Kafkasya'yı ele geçirmek ileride atılacak adımlar açısından, milli bir politika haline gelmiştir⁵³. Bu yüzyılın sonunda Rusya, Kırım'ı ele geçirdiği gibi Kuban'ın batısında kalan Çerkes toprakları haricinde Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki gücünü de kırmıştır. Bunun yanında Rusya, 1801'de daha önce nüfuzu altına aldığı Gürcistan'ı da kendisine bağlayarak Kafkasya'yı güneyden çevirmiştir. Son olarak 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı sonucu imzalanan Edirne antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki hâkimiyetine son vermiştir⁵⁴.

Rusya'nın ilk işgal ettiği bölge Kabardey bölgesi olmuştur. Bu bölge Kuzey Kafkasya'nın ortasında yer alan konumu ile Doğu ve Batı Kafkasya arasında köprü konumunda bulunmasının yanı sıra Gürcistan'a geçişi sağlayan Daryal geçidini de kontrolünü sağlamaktaydı. 1763'te Rusya'nın Mozdok kalesini inşa etmesinden⁵⁵ sonra

⁴⁸ Gökçe, age, s. 151.

⁴⁹ Acaralı Bicanoğlu Ali Paşa'yı 12 Muharrem 1200- 1785 yılında Ferah Ali Paşa'nın yerine Anapa'ya tayin edilmiştir. Temizkan, agt, s.112.

⁵⁰ Gökçe, age, s. 251; Temizkan, agt, s.114.

⁵¹ Temizkan, agt, s.73.

⁵² Gökçe, age, s. 171.

⁵³ Saydam, age, s. 35.

⁵⁴ Saydam, age, s. 41.

⁵⁵ Temizkan, agt, s.57.

Kabardeyler gerek güvenliklerinin tehdit edilmesi gerekse buranın kendilerinden kaçan köleler için bir sığınak olması sebebiyle Rusya'ya savaş açtılar. Kabardey-Rus savaşı 1765'ten 1779'a kadar devam etti ve verilen mücadeleler netice vermeyince Kabardey bölgesi tamamen Rus hâkimiyetine geçti⁵⁶.

1785 yılında Rus işgaline karşı ayaklanan İmam Mansur "Müridizm"⁵⁷ hareketinin ilk imamıdır. Kâfir Ruslara karşı gazavat ilan eden Mansur topladığı birliklerle, Sunja ırmağı kıyısında bir Rus tugayını tamamen yok etmesiyle ünlenmiştir⁵⁸. Uzun süre Çeçenistan'da Rus ordularıyla mücadele eden Mansur daha sonra disiplinden yoksun Kumuk, Kabardey, Çeçen ve Dağıstanlılardan oluşan renkli ordusuyla, Mozdok civarındaki kaleleri kuşatmış; fakat başarısız olmuştur. General Potyemkin tarafından Mansur'u durdurmak için gönderilen ordu tarafından mağlup olmuş ve ordusu dağıtılmıştır. Bu yenilgi üzerine Mansur, 1787'de Batı Kafkasya'ya geçerek Anapa'ya sığındı. Bir yıl içerisinde buradaki Çerkesleri örgütleyen Mansur, Kuban'ı geçerek birçok Rus, Kazak yerleşimini yakıp yıktı. 1787'de Osmanlı-Rus savaşı çıktığında Türklerle savaştan önce Çerkesleri ve liderlerini ezmek isteyen Potyemkin'in, Kuban ötesine üç koldan gönderdiği ordular, Çerkeslere üstünlük sağladı ve İmam tekrar Anapa'ya sığındı. 1791'de Anapa'yı ele geçiren Ruslar kaledeki 15.000 askeri öldürürken İmam Mansur'u da ele geçirdiler. İmam Mansur 1794'te de mahpus hayatında öldü. Onun başlattığı hareketin özelliği ise Ruslara karşı duyulan nefret ve düşmanlığın din ile harmanlanarak organize edilmesiydi. Mansur tüm Kafkasya'yı birleştirememiştir; fakat bunu ilk deneyen ve bu amaçla kabileleri birlikte hareket etmeye çağıran kişidir⁵⁹. Bu özelliğiyle mücadeleye devam edecek haleflerine yol göstermiştir.

⁵⁶ Tavkul, age, s. 92-93.

⁵⁷ 1785'de Çerkesya ve Çeçenistan'da Şeyh Mansur ile ilk başlama sinyali veren, Dağıstan'da Gazi Muhammed zamanında başlayan, İmam Hamzat ve İmam Şamil elinde inkişaf eden ve tüm Kafkasya'ya yayılan bu ilk özgürlük mücadelesi, "müridizm" ve bu zamana "şeriat zamanı" denmiştir. Bu hareket ilk bakışta dini ayaklanma şeklinde görünse de, hakikatte mükemmel bir askeri, siyasi ve idari teşkilatı kadrolayarak, son ferde kadar silahlı hizmete koşmayı, tek bir kumanda ve bayrak altında toplanmayı emreden mukaddes bi cihattı. Uzun yıllar süren bu ilk gerilla taktikleri savaşlar süresince, Ruslara karşı koyan Dağlıların özgürlük aşkının dini inanç ve ruhla kaynaşmasıyla ortaya çıkan bu yeni dünya görüşü ve yaşama felsefesine "müridizm" ve bu zamana "şeriat zamanı" denmiştir. Efe, age, s. 57.

⁵⁸ Saydam, age, s. 38.

⁵⁹ Badeley, age, ss.72-79.

Kabardey bölgesi Rus kontrolüne geçtikten sonra bağımsızlık adına ilk hareket 1804 ayaklanmasıdır. Bu mücadeleye Kabardeylerin yanında diğer Çerkes kabileleri, Çeçen-İnguşlar, Karaçay ve Balkarlılar da destek vermiştir. Bu mücadeleyi 1804⁶⁰, 1809 ve 1810'daki ayaklanmalar takip etti. Fakat Kabardeyler⁶¹ her defasında büyük kayıplar vererek yenildiler.

Bu dönem Kabardey bölgesindeki bir başka mücadelede feodal beyler ile köylülerin arasında süren kavgalardı. Bu yüzden Kabardeyler Ruslarla olan mücadelelerini bir bütünlük içinde yürütemediler⁶².

1816 yılında Kafkasya'daki Rus ordularının komutanlığına getirilen Yermelov⁶³ döneminde Kabardey bölgesi ablukaya alınarak diğer bölgelerden tecrit edilmiş ve ekonomik kaynakları ele geçirilmiştir. Böylelikle mücadele gücü zayıflayan bölgede 1822'de Yermelov'un komutasında başlayan askerî harekât 1825'e kadar sürmüştür. Baştanbaza tahrip edilen Kabardey bölgesi tamamen Rus hâkimiyetini tanıırken halkın bir kısmı Doğu ve Batı Kafkasya bölgelerine geçerek mücadeleye devam etmiştir⁶⁴. Bu süre zarfında gerek Rus katliamları gerekse veba salgını yüzünden Kabardeylerin, XVIII. yüzyıl sonunda 200.000 civarında olan nüfusları 1830'larda 30–35.000'e düşmüştür⁶⁵.

Rusya XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde Kafkasya'da genel manada bir başarı elde edememiştir. Bu durum Doğu Kafkasya içinde geçerliydi. Yermelov'un bölgeye gelmesiyle Kabardey bölgesinde olduğu gibi Doğu Kafkasya'da da bu durum değişmiştir. Yermelov öncelikle Çeçenler üzerine yoğunlaşmıştı. Sunja ve Terek ırmakları arasındaki bölge halkını kontrol etmek için Grozni⁶⁶ kalesi ile küçük kalelerden oluşan bir hat oluşturdu⁶⁷. Oldukça zalim yöntemler uygulayan Yermelov,

⁶⁰ 1804 yılında Kabardeyler yenilmişlerse de tam anlamıyla teslim oldukları söylenemez. Kabardey Çerkesleri bu tarihten sonra yıllarca sürecek bir gerilla savaşı başlattılar. Temizkan, agt, s.227.

⁶¹ Rusların Kabardey topraklarındaki faaliyetleri, Kabardeylerin Osmanlı devleti'ne diğer Çerkes göçmenlerinden önce gelmesine sebep olmuştur.

⁶² Ali Kasumov- Hasan Kasumov, Çerkes Soykırımı, (Çev. Orhan Uravelli) Kaf-Der yayınları, Ankara 1995, ss.68-73.

⁶³ Baddeley, age, 118.

⁶⁴ Kasumov vd s. 74–75.

⁶⁵ Kasumov vd s. 20.

⁶⁶ Tehdit kalesi.

⁶⁷ Tavkul, age, s. 101.

Çeçen ve Dağıstanlıları sindirmeyi başardı⁶⁸. 1825 senesine gelindiğinde ise Dağıstan'ı tamamen ilhak etti⁶⁹. 1825'te Rus tahtına çıkan I. Nikola döneminde gözden düşen Yermelov 1827'de istifa etti⁷⁰. Yermelov'un her koşulda zor kullanmaya dayanan sistemi İmam Mansur'dan 40 yıl sonra Kafkasların doğusunda kabileler arasında, dini birliğine dayanan müridizm hareketinin doğmasına sebep oldu⁷¹.

Dağıstan halkı tarafından imam olarak kabul edilen Gazi Muhammed, ilk siyasi konuşmasını Gimri Köyü'nde yapmıştır. Burada tüm halkı mücadeleye çağırırken muhalifleri şiddetle cezalandırma yoluna gitti. Etrafında topladığı savaşıları ile 1829'da Çeçenistan'daki Rus birliklerine saldırılar düzenlemeye başladı. Bunun yanında Derbend ve Kızılyar kalelerini kuşattı⁷². Rusların bu saldırılara cevabı ise General Velyaminof komutasındaki ordunun Çeçenistan'a girerek 61 köyün haritadan silinmesi ve yüzlerce insanın katledilmesi oldu. 1832'de Gazi Muhammed, Gimri'de Ruslar tarafından, yerine getirilen Hamzat Bey ise iki sene sonra camide uğradığı suikast sonucu öldürüldü. Bu iki imamdan sonra mücadelenin başına İmam Şamil getirildi⁷³.

Şamil'in imam olmasından sonra mücadele hız kazandığı gibi Ruslar bu süreçte büyük ölçüde çaresiz kaldı. I. Nikola (1825–1855), 1837'de Kafkasya'yı ziyaretinde, Şamil'e Tiflis'e gelerek teslim olmasını önermiş; fakat reddedilmişti. Bunun üzerine Kont Grabbe yönetimindeki Rus ordusu İmam Şamil'in Dağıstan'da ki merkezi Ahulgoh'u kuvvetlerinin üçte birini kaybetmek pahasına ele geçirdi. Rusların kayıpları 1840–1842 yıllarında 5.000, 1843 yılında 12.000 askerdi. Çar, 5. ordunun tamamını Kafkasya'ya gönderirken, Batı Kafkasya'da Çerkeslere karşı yürütülen harekâtı durdurularak buradaki 30.000 askeride Şamil üzerine gönderdi⁷⁴. 1844'de Kafkas Ordularının başına Napolyon savaşları sırasında kendisini kanıtlamış olan Voronstov getirildi. Şamil ile olan ilk mücadelesinde müritlerin elindeki bazı bölgeleri ele geçirmesine rağmen Rus ordusu 3 general 195 subay ve yerel birliklerle birlikte 4000 er

⁶⁸ Tavkul, age, s. 101.

⁶⁹ Gökçe, age, s. 196.

⁷⁰ Baddeley, age, s. 171.

⁷¹ Tavkul, age, s. 102.

⁷² Saydam, age, s. 48.

⁷³ Baddeley, age, ss. 265-277.

⁷⁴ Paul B. Henze, Kafkaslarda Ateş ve Kılıç 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişii, (Çev. Akın Kösetorunu), ODTÜ, Ankara 1985, ss. 47–50.

kaybetti⁷⁵. Bu kayıplara rağmen Voronstov'un uyguladığı politikaları uzun vadede sonuç verecekti. Bu politika hudutların sürekli ileri alınması, ormanların imha edilmesi ve dağlıların sıkıştırılmasına dayanıyordu⁷⁶.

İmam Şamil, 1846'da mücadelenin devam ettiği iki bölgeyi Doğu Kafkasya ve Batı Kafkasya'yı birleştirmeyi denedi. Zira bu bölgelerin birinde mücadelenin sona ermesi diğer bölgedeki baskıyı arttıracak özellikteydi. İki savaş bölgesinin arasında yer alan Kabardey bölgesi Yermelov'un harekâtından beri sakindi ve Kabardeyler, Ruslara karşı bir harekâta bulunmaktan çekiniyorlardı. Fakat Şamil'in elde ettiği başarılarından etkilenen Kabardey prensleri, Şamil ile uzlaşarak Kafkasya'nın iki bölgesini birleştirmek için ortak hareket etmeye karar verdiler. Makul nedenlerle başlayan bu harekât Ruslar tarafından önlendi. Böylelikle Ruslara karşı verilen mücadelenin tek bayrak altında yürütülmesi girişimi başarısızlığa uğradı⁷⁷. 1854–1856 yılları arasında devam eden Kırım Savaşı⁷⁸, Kafkas hakları için bir fırsat olmuşsa da bundan yararlanılamadı. Gürcistan üzerine sefere çıkan Şamil önemli bir başarı elde edemeden geri döndü⁷⁹. Bu savaş sırasında Şamil, hem Varna'ya bir heyet göndermiş hem de Osmanlı Devleti'nden yardım sağlamak için yazışmalar yapmıştır. Fakat bir sonuç elde edememiştir⁸⁰.

Ruslar, 30 Mart 1856 yılında Paris Barışı'nı imzalayınca Kafkaslar'da yarım kalmış işlerini daha karalılıkla bitirmeye koyuldular⁸¹. Kırım savaşı sırasında ölen I. Nikola'nın yerine geçen II. Alexander (1855–1881) Kırım savaşında alınan yenilginin telafisi olarak Kafkasya üzerine yoğunlaştı. Dağıstan ve Çeçenistan geniş çaplı ablukaya alındı. Üç orduluk bir kuvvetle Şamil üzerine yüklenen Ruslar, uzun yıllardır devam eden harbin halk üzerinde bıraktığı yılgınlığında etkisiyle, kısa zamanda bölge halklarına silah bıraktırdılar. Son olarak Şamil'in sığındığı Gunip kalesini kuşatan

⁷⁵ Baddeley, age, s. 363–384.

⁷⁶ Henze, age, s. 15.

⁷⁷ Baddeley, age, s. 386–401.

⁷⁸ Kafkasya'da 1846-1856 yılları diğer yıllara nispeten sesiz geçmiştir. Bu durumun sebebi Kırım savaşıdır. Efe, age, s.69.

⁷⁹ Baddeley, age, s. 423.

⁸⁰ Henze, age, s.20–21.

⁸¹ Efe, age, s.70.

Ruslar, 25 Ağustos 1859'da genel saldırıya geçti ve Şamil teslim oldu⁸². Böylelikle Doğu Kafkasya'daki savaş sona erdi ve Rusya bölgeye hâkim oldu.

1828–1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Çerkesyayı Ruslara bırakarak Kafkasya'dan çekilmiştir. Bu kararı tanımayan Çerkesler, Ruslarla mücadeleye giriştiler. Rusya, 1827'de ele geçirdiği Anapa haricinde Karadeniz kıyılarında inşa ettiği 17 kale ile bölgeyi abluka altına alarak dışarıdan gelecek yardımları kesmiş oldu⁸³. Bunun yanında Rusya, Osmanlı Devleti ve İran'ı baskı altına alarak Kafkasya'ya silah sevkiyatı yapanların cezalandırılmasını sağlıyordu⁸⁴. 1830'da ve 1831'de feodal beylerden oluşan iki heyet İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti'nden yardım istemişse de devletin iç ve dış durumu büyük çaplı bir yardımda bulunmasına engeldi⁸⁵. Çerkesya'da Doğu Kafkasya'nın aksine Müridizm gibi bir akım gelişmediği gibi kabileler çoğu zaman birbirinden bağımsız olarak Ruslarla savaşıyorlardı. Feodal beylerin emrindeki birkaç bin kişilik birlikler Rusları pusuya düşürmekteydi. 1846'da sadece Karadeniz kıyı hattında 88 çarpışma meydana geldi⁸⁶. Ruslar bölgede tam anlamıyla adım adım ilerleyerek başarı sağlayabiliyorlardı. 1846 yılında Şamil'in başarısız Kabardey seferi sonucu iki bölge birleşmeye muvaffak olmamışsa da İmam Şamil bölgeye gönderdiği naibler ile buradaki mücadeleyi de Dağıstan ve Çeçenistan'daki gibi dini temelde örgütlemeye çalışmıştır. Özellikle Naip Muhammet Emin, burada müridizmi toplum hayatına uygulamaya çalışmıştır. Fakat dini geleneğin yerleşmediği Çerkesya'da bu çalışmaları başarı kazanamamış buna karşın kabilelerdeki feodal yapı gevşemeye başlamıştır. Gevşemeyle Abzeh, Şapsığ, Natuhay köylülerinin ayaklanması sonucu soylu sınıfların hakları kaldırıldığı gibi bunların 50.000 civarındaki kölesine de el konulmuştur⁸⁷.

Kırım Savaşı, Batı Kafkasya'nın işgalden kurtulması için bir fırsat olarak görülmüşse de, gerek müttefiklerin Kafkasya'yı önemsememesi gerekse kabilelerin

⁸² Baddeley, age, s.449.

⁸³ Tavkul, age, s. 103.

⁸⁴ Saydam, age, s. 60.

⁸⁵ Kasumov vd s. 74–75.

⁸⁶ Kasumov vd s. 168.

⁸⁷ Kasumov vd s. 171.

ilgisizliği⁸⁸ sebebiyle bu savaşın genel olarak Kafkasya'ya bir faydası olmamıştır. Paris Konferansında İngiliz ve Osmanlı himayesinde bir Çerkes devletinin kurulmasını içeren İngiltere'nin teklifi, Rusya tarafından kesin olarak reddedilmiştir⁸⁹. Kırım Savaşı'ndan sonra bölgedeki Rus baskısı artmıştır. İmam Şamil'inde⁹⁰ teslimiyle⁹¹ 1859'da Abazaların bir kısmı, Besleneyle, Temirgueyle ve Kuban'ın batısındaki Kabardeyle mücadeleyle bıraktı. 1860'da Natuhaylar teslim olurken 1863'te Abzeh, Şapsığ ve Ubıhların büyük kısmı silah bıraktı. 21 Mayıs 1864'te son Çerkes direnişinin Kbaade mevkinde son bulmasıyla Kafkasya'nın işgali tamamlanmış oldu⁹². Kafkasya'nın, uzun uğraşlarla Rusya tarafından işgal edilmesi sonucunda, buradaki halkların Rus baskısı nedeniyle zorunlu göç yolculuğu başlamıştır.

2. KAYNAKLAR VE YÖNTEM

Çalışmanın metodolojik çerçevesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi defter ve belgeleri, Şer'iyye Sicilleri, Sivas Vilayet Salnamesi(1870), Takvim-i Vekâyi Gazetesi, literatür taraması ve sözlü tarih çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu yöntemlerin kullanılmasında, Çerkes toplumunun göçü, iskânı, sosyal yaşamıyla alakalı bilgiye ulaşma ve yeni bilgileri ortaya çıkarma hedefleri belirleyici etkenler olmuştur.

Osmanlı Devleti'ne ait tüm çalışmalarda olduğu gibi, ilk olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine, Şer'iyye Sicillerine, Sivas Vilayet Salnamesi(1870) ve dönemin gazetelerine ait ilk elden kaynaklara müracaat edilmiştir. Sözü edilen

⁸⁸ Cevdet Paşa kabilelerin bu tutumunu, Kırım savaşı esnasında kabileleri celb için giden memurların kölelikten yetişme oldukları için, Çerkes beylerin bunları önemsememesi ve köle satışını men etmeye çalışan İngiltere'ye güvenilmemesiyle açıklar. Cevdet Paşa; Tezahir 1-12, (Yay. Cahid Baysun) TTK Ankara 1986, s. 90.

⁸⁹ Tavkul, age, s. 103.

⁹⁰ Ruslar'ın gerek sayı gerekse teknoloji bakımından büyük üstünlüklerine rağmen Şeyh Şamil, özellikle Doğu Kafkasya'da kabileler arasında sağladığı birlik ile Rus işgaline, imam olduğu 1834'ten 1859'a kadar büyük başarılar kazanarak direndi. Kırım Savaşı'ndan sonra ise durum Rusya'nın lehine bir gelişme göstermiştir. Şamil eskiden kendisine sadakatle bağlı olan bölgelerin kendisine sırt çevirmesine tanıklık ettikten sonra 6 Eylül 1859'da 14 Rus taburu tarafından sarılan Gunib kalesinde, mahiyetindeki 100 kişilik savaşıyla birlikte teslim oldu. 1869 yılına kadar Moskova'nın güney batısında yer alan Kaluga şehrinde tutulan Şamil 1869'da hacca gitmek için kendisine müsaade edilmesi üzerine Hicaz'a gitmiş ve 1871 tarihinde burada vefat etmiştir. Fikret Işıltan, "Şeyh Şamil", DİA, C. 11, s. 473.

⁹¹ Baryanitsky ve Çar II. Aleksander çok iyi biliyorlardı ki, Şamil'in vücudunu Dağıstan topraklarından çıkarmadıkça onun ölüsü de dirisi kadar başlarını ağrıttı. Efe, age, s. 71.

⁹² Tavkul, age, s. 121; Baturay Özbek, Çerkes Tarihi Kronolojisi, Ankara 1991, ss.128-151.

kaynaklardan veri elde etme, doğru okumanın yanında dönemin şartları ve diğer geçerli bilgiler paralelinde yorumlanmış, şüpheli durumlarda kritik etme yoluna gidilmiştir.

Çalışmamızın birinci elden kaynaklarının büyük bölümü Başbakanlık Osmanlı Arşivi belge ve defterlerinden oluşmaktadır. Osmanlı arşivindeki belge tasniflerinden, Sadâret Mektûbî Kalemi Deâvi Belgeleri (A.MKT. DV), Sadâret Mektûbî Kalemi Mühime Kalemi (Odası) Belgeleri (A.MKT. MHM), Sadâret Mektûbî Kalemi Meslis-i Vala Belgeleri (A.MKT. MVL), Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT. NZD), Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT. UM), Cevdet Tasnifi, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi Belgeleri (DH. MKT), Dâhiliye Nezâreti Muhacirîn Riyâseti (Komisyonu) Belgeleri (DH. MHC), Hariciye Nezâreti Mektûbî Kalemi Belgeleri, Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Belgeleri, İradeler Tasnifi: İrade Dâhiliye (İ.DH), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), İrade Meclis-i Vâlâ İ.MVL, İrade Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD), Sadâret Meclis-i Vâlâ Belgeleri (MVL), Şûrâ-yı Devlet Belgeleri (ŞD.), Yıldız Esas Belgeleri (Y.EE) ve diğer belgeler de kullanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Masârifât Defterleri (ML. MSF. d.), Sivas Vilayeti Şer'iyeye Sicilleri, H.1287-M.1870 Tarihli Sivas Vilayeti Salnamesi ve Takvim-i Vekayi Gazetesi ilgili sayılarından oluşmaktadır.

Tezde kullandığımız Başbakanlık Osmanlı Arşivi belge ve defterleri hakkında kısa bir bilgi vermek suretiyle bu belgelerin önemini hatırlatmış olacağız.

Sadâret Mektûbî Kalemi Deâvi Belgeleri (A.MKT. DV): Bu fonda Sadâret adına Deâvi Nezâretince çeşitli makamlara gönderilmek üzere kaleme alınan tahrirât ve tezkireler mevcuttur⁹³.

Sadâret Mektûbî Kalemi Mühime Kalemi (Odası) Belgeleri (A.MKT. MHM): Mektûbî Kalemi'yle birlikte ilk yıllardan beri devam edegelen ve onun bir şubesi durumunda bulunan kalemdir. Önemli ve acil olan hususları aytedebilmek için gerek evrakta, gerekse defterlerde mühim ve adi ayırımı yapıldığı görülmüştür. Bu nedenlerle ayrı bir fon teşkiline ihtiyaç duyulmuştur. Bu evrak umumiyetle isyan, deprem, sınır meselesi, savaş, kıtlık ve iskân gibi mühim hususları ihtiva etmektedir⁹⁴.

⁹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 2010, s.317.

⁹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.314.

Sadâret Mektûbî Kalemi Meslis-i Vala Belgeleri (A.MKT. MVL): Meclis-i Vâlâ tarafından Sadâret'e takdim edilen mazbatalar, Sadâret adına Meclis-i Vâlâ tarafından çeşitli makamlara yazılan tahrirât ile tezkireler ve Sadâret ile Meclis-i Vâlâ arasındaki yazışmalardır⁹⁵.

Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT. NZD): Sadâret'in, İstanbul'da bulunan nezâret ve dairelerle yaptığı yazışmaları ihtiva etmektedir⁹⁶.

Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT. UM): Sadâret ile vilayetler arasındaki yazışmaları ihtiva etmektedir⁹⁷.

Cevdet Tasnifi: 1931 yılında Maliye deposundaki bir kısım belgelerin ihmal ve gaflet sonucu Bulgaristan'a satılması üzerine 8 Ekim 1932 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Muallim Cevdet başkanlığında oluşturulan tasniftir. Muallim Cevdet 1935'te istifa ederek bu tasnif çalışmasında ayrıldığı halde tasnif 1937 yılına kadar devam etmiştir. Cevdet tasnifi adı verilen bu çalışmada belgeler konularına göre tasnif edilmiş; fakat kronolojik olarak kataloglarına geçirilmemiştir⁹⁸.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi Belgeleri (DH. MKT): Dâhiliye Nezâreti'nin kuruluşundan itibaren, nezâretin diğer nezaretlerle veya vilayetlerle olan bilimum yazışmaları Mektûbî Kalemi tarafından yürütülmüştür⁹⁹.

Dâhiliye Nezâreti Muhacirîn Riyâseti (Komisyonu) Belgeleri (DH. MHC): Dâhiliye Nezâreti Evrakı dosya usulü envater kataloğu içinde yer alan dosya 1277 tarihinden başlamaktadır¹⁰⁰.

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Belgeleri: Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı, Osmanlı sefaretleri, yabancı sefaretler, Osmanlı şebkenderlikleri ile muhtelif yabancı kişi ve kuruluşlardan gelen yazıların tercüme müsveddelerinden oluşmaktadır¹⁰¹.

İradeler Tasnifi: İrade Dâhiliye (İ.DH):

⁹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.316.

⁹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.316.

⁹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.315.

⁹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.420-421.

⁹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.377.

¹⁰⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.378.

¹⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.386.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS):

İrade Meclis-i Vâlâ İ.MVL:

İrade Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD):

Sadâret Meclis-i Vâlâ Belgeleri (MVL): Meclis-i Vâlâ belgelerinin tasnifinde şu usul uygulanmıştır: Dağınık halde bulunan evrak, provenans tasnif sistemi prensiplerine uygun olarak, defter kayıtları esas alınmak suretiyle belirli bir düzene kavuşturulmuştur. Daha sonra esas alınan kayıt defterlerindeki hülusalara karşılıklarına vesikaların dosya ve gömlek numaraları yazılmıştır. Neticede birbirinden ayrılmış bulunan vesikalar bir araya getirildiği gibi, bu defterlerin evraka ulaşmada bir vasıta olarak kullanılabilmesi ve evrakın geçirmiş olduğu muamelelerin takip edilmesi sağlanmıştır¹⁰².

Şûrâ-yı Devlet Belgeleri (ŞD.): Şûrâ-yı Devlet'e gelen ve giden evrakın teşekkül safhası şu şekildedir: Sadâret'ten Şura-yı Devlet'e havale olunan evrak, Evrak Odası'nda, geldiği devâir ya da vilayetler itibariyle ilgili defterine hülaseten kayıdedilerek konusuna göre ait olduğu daireye gönderilmektedir¹⁰³.

Yıldız Esas Belgeleri (Y.EE): Daha evvel tek katalog olan Yıldız Esas Evrakı yapılan yeni düzenleme ile İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın başkanlığında yürütülen tasnif ve hazırlanan Osmanlı Türkçesi özet fişlerinden istifade edilmiş, o dönemde belgelere verilmiş olan numaralar dikkate alınmak suretiyle gömleklere ayırmak yoluna gidilmiştir. Böylece araştırmacı, yalnızca istediği konudaki belgeyi alabilecektir¹⁰⁴.

Maliye Masârifât Defterleri (ML. MSF. d.): 1250-1338/1824-1920 tarihleri arasında tertip edilmiş olan Maliye Nezâreti'ne ait Masârifât Defterleri, Osmanlı maliyesinin devlet eliyle yapmış olduğu masârifâtı gösteren defterlerdir. Bunlar ekseriyetle idarî ve askerî kadrolarda müstahden memur, zâbit, ve neferâtın maaş, mâhiye ve tayinât bahalarını, Memâlik-i Mahrûse'deki ebniyenin keşif, inşa ve tamir masraflarının tespit olmuş bedelâtını, tophâne, dökümhâne, eczhâne, tûfenghâne gibi yerler için mübâyaa olunan levâzımâtı, bütün saray mutfakları için yapılan masraflar ile buralardaki müstahdemlerin maaşlarını, Muhâcîrîne verilen iâne ve iâşe ile atıyyeyi, nişan ihsân

¹⁰² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.327.

¹⁰³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.331.

¹⁰⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.337.

masraflarını, eshâm kuponlarının taksitleri ve timar sahiplerine ödenen meblağları ihtiva etmektedir¹⁰⁵.

Yukarıda kısaca değindiğimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde, Çerkes göçmenlerinin Anadolu'ya gelişleri ile beraber Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı yerli ahalisinin göçmenler ile ilgili nasıl seferber olduklarını çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Çerkes göçmenlerinin geliş yol güzergâhlarını, gelen kabileleri, bu kabilelerin iskân için gönderildikleri Uzunyayla, Uzunyayla'da yaşadıkları sorunları ve bu sorunlara devletin yaklaşımını belgelerden izlemekteyiz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Masârifât Defterleri'nde ise Anadolu'ya gelen Çerkeslerin, hangi tarihte Uzunyayla'ya geldikleri, nerede iskân oldukları, isim, şöhret ve yaşları, kendilerine ne tür yardımların -yevmiye, tohumluk, zirai yardımlar, arazi, yol vb masraflar- yapıldığı, hangi kabileye ve hangi beyin takımına ait oldukları gibi bilgiler yer almaktadır.

Çerkeslerin sosyal yaşamına ait bilgiler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde ve defterlerinde oldukça az yer almaktadır. Bu nedenle Sivas Vilayetine ait şer'iyye sicillerinde Çerkeslerin sosyal yaşamı ile ilgili bilgileri almayı planlamıştık. Çünkü Şer'iyye sicilleri siyasi tarihin yanı sıra askeri, kültürel, sosyal ve iktisadi yapı hakkında çok kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca Şer'iyye sicilleri ait oldukları yerlerde yaşayan halkın; günlük hayatını, giyecek ve yiyecek fiyatlarını, çarşılarını, evlerini, camiilerini, çeşitli müesseselerini, mahalle ve köylerini, örf ve adetlerini vb durumlarını göstermektedir¹⁰⁶. Bu nedenlerle Sivas Şer'iyye sicillerini taradık. Fakat 1860-1870 aralığındaki Sivas sicillerinde Çerkesler ile ilgili çok fazla bilgi ve kayıt olmadığını gördük. Emekli hâkim ve Milletvekili olan Hakkı Kurmel ile görüşünceye kadar bunun sebebini anlamamıştık. Ona şer'iyye sicillerinden yaşadığımız hayal kırıklığımızı anlattık. O da yaşadığımız hayal kırıklığının sebebini şöyle anlattı. "Kayseri taraflarında hâkimlik yapıyordum ve bizimkilerden (Çerkeslerden) mahkemeye hemen hemen hiç kimse düşmüyordu. Ben hiçbir Çerkes davasına bakmadım; çünkü bizde mahkemeye düşmek oldukça ayıp sayılırdı" demişti. Bunun üzerine yaşanan asayiş sorun/sorunlarının nasıl çözüme kavuşturulduğunu sorduk.

¹⁰⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.247.

¹⁰⁶ Ömer Karataş, 242 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi(1223-1224/1808/1809), Celal Bayar Üniversitesi (Danışman: Sinan Marufoğlu), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Manisa 2005, s.14.

Hakkı Kurlumel cevap olarak: “Çerkesler mahkemeye düşerlerse bu çok “Yamuk/Yamık’u/Yamık”¹⁰⁷ meseledir” demişti. Çerkesler kendi içinde yaşanan sorun/sorunların “vunafe” yolu ile çözdüklerini ve durumun mahkemeye yansıtılmadığını, anlatmıştı. Bu görüşme sonrasında yaptığım tüm görüşmelerde vunafe ile ilgili bir soruyu daha görüşme sorularımızın içerisine almıştık. Böylece dışa kapalı bir toplum üzerinde yapılan sözlü tarih çalışmaları sırasında, toplumu daha yakından tanımaya başlayınca yeni bilgi yollarının açılmaya başladığını anlamaktaydık.

Ana kaynakların kullanımından başka, araştırma eserlerine de başvurulmuştur. Araştırma eserlerindeki özgün bilgiler çalışmamızda yol gösterici olmuştur. “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler” konusunda yapılmış olan özgün eserlerin bulunması, çalışmamızın ayaklarının yere daha iyi basmasına sebep olmuştur. Kafkasya halklarının göçü ile ilgili yapılmış olan akademik çalışmalarda göçmenler genel olarak Kafkasya’dan Karadeniz sahillerine getirilmiş; fakat göçmenlerin iskân mahallerine gidiş ve iskân sonrası pek fazla irdelenmemiştir. Fakat Türkiye’de son dönemlerde göçler ile ilgili yapılan çalışmaların yoğunluğu nedeni ile Osmanlı Devleti tarafından yayınlanmış olan talimatnameler gibi kayıtların metinleri, işimizin kolaylaşmasında oldukça önemli rol oynamıştır.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde gerçekleşen göçler hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Ahmet Cevat Eren, Cevat Geray, Behice Boran, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Gülten Kazgan, Oğuz Arı, Amiran Kurktan, Orhan Türkdoğan, Ömer Lütfü Barkan, Ali Tanoğlu, Kemal H. Karpat bunların başında gelmektedir. Ayrıca Türkiye’de yapılan pek çok lisansüstü çalışma ile farklı dönemlerde gerçekleşen göçler değerlendirilmiştir. Bu çalışmalara: Abdullah Saydam, Nedim İpek, Bedri Habiçoğlu, Bilal Şimşir, Hayati Bice, Ahmet Halaçoğlu, Kemal Arı, Süleyman Erkan, Yıldırım Ağanoğlu, Faruk Kocacık gibi isimleri örnek olarak gösterebiliriz. Ayrıca Kırım savaşı ile beraber Kafkasya’dan Osmanlıya yapılan kitle göçleri ile ilgili Ramazan Göktepe’nin dönemin gazetelerini taraması sonucunda ortaya koyduğu tezi ile Tuğba Kardaş’ın Kafkas göçleri sırasındaki salgın hastalıklar hakkındaki tezi göçün başka bir boyutuna dikkat çekmesi nedeniyle oldukça önem arz etmektedir. Bu araştırmacıların

¹⁰⁷ Çerkeslerde Yamuk, ayıp anlamına gelmektedir. Çerkesler guruları yüzünden asla ayıplanmak istemezlerdi. Bu yüzden Çerkesler ayıplanmamak için kendilerine ait tüm kurallara(xabzeye) riayet ederlerdi.

eserlerinde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde ülke dışındaki Müslümanların ve/veya Türklerin yaptığı kitle göçleri ele alınmaktadır. Eserlerde ağırlıklı olarak göçlerin sebepleri, ne kadar göçmenin geldiği, iskân sürecinde yaşananlar ve devletin yaklaşımı gibi yönler ortaya konulmaktadır.

Yukarıda adları verilen araştırmacıların eserleri incelediğinde, araştırmacıların ele aldığı kavramlar neticesinde ortaya bir tablo çıkmaktadır. Bu tabloya göre Çok uluslu-dilli-dinli imparatorlukların çöküş sürecinde ortaya çıkan “milliyetçi hareketler/nationalism” büyük güçlerin müdahil olmasıyla (great power politics) birlikte “savaş”, “şiddet”, “sürgün”, “katliam” ve “göç” gibi kitlesel hareketlere yol açmıştır. Savaş durumunun yarattığı huzursuzluk sonucunda geçici olarak göç edenler (mülteci/refugee) olmuştur. Bunlar genellikle bireysel olup “kitle göçleri” daha çok “zorunlu” veya “isteğe bağlı” olarak gerçekleşmiştir. Zamanla ulus-devlet oluşturmanın bir enstrümanı olarak “mübadele” ve “tehcir/deportation/re-location” kavramları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda devletlerin, “demografi/nüfus mühendisliği”, “etnisite mühendisliği” ve “etnik-dinsel homojenizasyon” yöntemleri ile “katlanılabilir azınlıklar a” sahip milli nüfuslar oluşturma gayretleri göze çarpmaktadır. Bilhassa birbiri ile komşu olan Osmanlı, Rus ve Avusturya imparatorluklarında 19. ve 20. yüzyılda yaşanan askerî ve siyasi belirsizlikler, büyük kitleleri de yukarıdaki olgular etrafında etkisi altına almıştır¹⁰⁸.

Bahsi geçen araştırmalar içerisinde bu çalışma, ele aldığı süre, mekân ve kaynakları açısından diğerlerinden farklı bir konumdadır. Bu farklılığın birkaç sebebi vardır. Birinci olarak, bu çalışmada diğer çalışmalardaki gibi “Kafkas halkları” özne olarak kullanılmamıştır. İkinci olarak, Kafkas halklarından olan “Çerkesler” özne olarak kullanılmıştır. Üçüncü olarak, göç dışında kalan iskân ve iskân sonrası göçmenlerin yaşadıkları sorunlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Dördüncü olarak da Sivas–Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkeslerin sosyal ve kültürel yaşamı tezde ilk defa ortaya konmuştur.

Tezin ortaya çıkmasında yazılı kaynakların yanında sözlü kaynaklara da müracaat edilmiştir. Sözlü tarih çalışmalarına başlamadan önce bu konu ile ilgili değerli

¹⁰⁸ Karpat, Osmanlı Nüfusu, s. 160, Ferhat Berber, İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler(1860-1960), (Danışman: Mehmet Öz), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010. ss.8-11.

bir eser vermiş olan Paul Thompson'un çalışmasını inceledik. "Geçmişin Sesi" ismini taşıyan bu çalışma ve tez danışmanımın yardımıyla, Uzunyayla yöresinde ve Kafkasya'da yapmayı planladığımız saha çalışmaları ve sözlü tarih çalışmalarında kullanacağımız görüşme sorularını hazırladık. Soruları hazırladık ama soruları soracağımız Uzunyayla Çerkeslerine nasıl ulaşacağımızı bilmiyorduk. Çerkes toplumunun içe kapanık yapısı yapacağımız sözlü tarih çalışmaları önündeki en büyük engel olarak karşımızda durmaktaydı. Çerkes toplumunun kapalı yapısını açabilmek için bazı çalışmalar yaptık. Bu çalışmalar:

- Çerkes toplumu hakkında araştırma eserlerinden okumalar ve litaretür taraması yaptık.
- Çerkesler ile ilgili derneklere gittik ve derneklerin faaliyetlerini takip etmeye başladık.
- Uzunyayla yöresinde Çerkes göçmenlerin iskân öncesi ve sonrası Başbakanlık Osmanlı Arşivinden aldığımız belgelerin ve Maliye Masarifat defterlerinin çevirisini yaptık. Bu arşiv malzemesinde elde edeceğimiz bilgilerin Uzunyayla Çerkeslerinin dikkatlerini çekeceğini ve kendileri ile ilgili ana kaynakları görünce bilgi paylaşımında bulunacaklarını düşündük. Hatta Uzunyayla'daki Çerkeslerin bile bilemeyeceği kadar özel bilgileri Maliye Masârîfât defterlerinden elde etmiştik ki bu defterlerdeki bilgiler görüşmelerde oldukça işimize yaramıştı. Özellikle kölelik hakkındaki sorularımız geçirtilince bu defterlerdeki bilgileri ortaya koyduk.
- Uzunyayla Çerkesleri ile yapacağımız görüşmelerde çalışmamızda kullanmayı düşündüğümüz alanlar ile ilgili cevaplarını aradığımız soruları hazırladık.

Çerkesler ile ilgili bu ön hazırlıkları yaptıktan sonra sıra, belgelerde ve araştırma eserlerinde tanıdığımız Çerkesler ile görüşmeye gelmişti. Peki, Çerkesler ile nasıl görüşecektik? Çerkesler bize bilgi verir miydi? Kime gitmeliydik? Kapalı Çerkes toplumunu nasıl açacaktık? gibi sorulara cevap ararken imdadımıza Yıldız Teknik Üniversitesi bünyesinde yer alan Balkan ve Karadeniz Araştırmalarının organize ettiği 146. Yılında 1864 Çerkes Göçü Savaş ve Sürgün isimli Uluslararası Sempozyum yetişmişti. Tez danışmanım, sempozyuma katılmamın gerekliliğini anlatarak tebliğ hazırlamamı önermişti. Hocamın yönlendirmesiyle "Sivas-Uzunyayla Yöresinde

Çerkeslerin İskânı Sırasında Afşar Aşireti ile Yaşadıkları Çatışma Sebepleri ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu(1860–1870)” ismini taşıyan tebliğ ile sempozyuma başvuru yaptık. Tebliğimizin¹⁰⁹ kabul edilmesi ile şimdi sıra eserlerden ve belgelerden tanıdığımız Çerkes toplumu ile karşılaşma, tanışma ve görüşme yapma zamanına gelmişti. Sempozyuma giderken iki önemli hedefimiz vardı. Birincisi, Uzunyayla Çerkesleri ile ilgili doktora tezini hazırladığımızın bilinmesidir. İkincisi ise sempozyuma katılımlarını beklediğimiz Uzunyayla Çerkesleri ile tanışarak yapacağımız saha çalışması ve sözlü tarih çalışmaları için zemin hazırlanmasıdır. Sempozyumda tebliğimizin sunusunu yaptıktan sonra salonda bulunan dinleyicilere özellikle, Uzunyayla Çerkeslerine “daha doğru ve daha güzel bir eserin ortaya çıkmasını istiyorsanız, zihninizdeki bilgileri ve elinizdeki belgeleri bizimle paylaşın” çağrısında bulunduk. Bu çağrımızı Uzunyayla Çerkesleri karşılıksız bırakmadılar. Böylece Uzunyayla Çerkeslerine açılan bir kapı elde etmiştik. Tebliğ sunumu sonrasında yanımıza gelen Uzunyaylalı Çerkeslerden Yalçın Karadaş, bizi Çerkes büyüklerinden Hakkı Kurmel ile tanıştırdı. Daha sonra Hakkı Kurmel Çerkesler ile ilgili sözlü tarih çalışmalarımızda görüştüğümüz ilk kaynak kişi olmuştu.

Sözlü tarih çalışmaları için 17.05.2011 tarihinde, İstanbul'da yaşayan Hakkı Kurmel ile görüşmeye gitmiştik. Hakkı Kurmel'in görüşmede sorduğu soruya verdiğim cevap onu oldukça neşelendirmiş ve birbirimize karşı güven oluşturmuştu. Hakkı Kurmel dedi ki sana bir Çerkes kızı verelim ister misin? Ben de siz Çerkesler bana kız vermezsiniz; çünkü Çerkesler kızlarını yabancıya kolay beri vermezler, demiştim. Bu kısa diyalog sonrası Hakkı Kurmel, Çerkesler hakkında daha başka sorular da sormaya başladı. Sorulara verdiğim cevaplar, Çerkes kültür ve sosyal yaşamıyla ilgili bilgi sahibi olduğumu gösterince, Hakkı Kurmel ile yapacağımız görüşmenin daha iyi bir seyir almasına sebep olmuştu. Burada edindiğim izlenim, Çerkeslerin kendi kültürlerini

¹⁰⁹ KAF-DAV (Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı) tarafından 22-25 Eylül 2011 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen uluslararası "21. Yüzyılda Çerkesler : Sorunlar ve Olanaklar" adlı sempozyuma “Sivas-Uzunyayla Yöresine Çerkes Göçmenlerinin Gelişleri ve Çerkes Göçmenlerinin İskânı Sırasında Osmanlı Devleti İle Halkının Tutumu (1860–1870)” isimli tebliği hazırlayarak katıldım. Ayrıca 21 Mayıs 2012 tarihinde Kayseri Kafkas Derneği ve Uzunyayla yöresinde yer alan Pınarbaşı'na bağlı Kaynar Belediyesinin ortaklaşa düzenledikleri “Çerkes Sürgünü Anma Etkinliği” isimli panele konuşmacı olarak katıldım.

başkaları tarafından -Çerkes olmayanlar- ayrıntılı olarak bilinmesinden hiç de rahatsız olmadıkları bilakis memnun olduklarıydı. Hakkı Kurmel'in çalışmamız için, Uzunyayla Çerkeslerine İstanbul'dan uzanan bir kilit vazifesi göreceği görüşme esnasında belli olmuştu. Çünkü Hakkı Kurmel Kayseri'deki çalışmalarımız için her türlü desteği vereceğini ifade etmişti. Şimdi yeni hedefimiz, Uzunyayla köyleri ve Kayseri'de yaşayan Çerkesleri tanımak ve onlarla görüşmeler yapmaktır.

Kayseri'ye saha çalışması için yola çıktığımız zaman bazı kaygılar taşıdığımızı itiraf etmeliyim. Bu kaygılarımızın en büyük sebepleri, Çerkeslerin kapalı bir toplum oluşu, kimseyi tanımamamız, kimler ile görüşeceğimiz, nasıl bilgiler elde edeceğimiz gibi cevabını bilmediğimiz sorulardan kaynaklanmaktaydı. Kayseri'ye giderken sadece Develi'deki Mehmet Beştan'ın telefonuna sahiptik. Bu telefonu da bize ilk görüşmede Hakkı Kurmel vermişti. Kayseri'ye vardığımızda önce Develiye gittik, şartlar müsait olmadığı için daha sonra tekrar Kayseri'ye geri dönmek zorunda kaldık. Fakat Mehmet Beştan kayınbiraderi ve aynı zamanda Kayseri Kafkas Derneği Başkanı olan Necdet Aşkın'a bizi yönlendirmişti. Bu yönlendirme bizim için bir nevi şans olmuştu. Necdet Bey bizi ilk önce Çerkeslerin bulunduğu bir kıraathaneye götürdü. Kıraathanede bir masa etrafında on kişilik bir Çerkes grup ile yaptığımız görüşme pek de istediğimiz şekilde gitmiyordu. Tam bu sırada kıraathanedeki grup içinde bulunan ve de çok fazla konuşmayan bir Çerkes bunaldığımızı anlayınca dışarı hava almaya davet etti. Aslında bu davet Çerkesler ile ilgili yapacağımız saha ve sözlü tarih çalışmaları için önemli bir başlangıçtı. Çünkü bizi dışarıya davet eden Çerkes Hatukoy kabilesinden olan Ümit Askeroğlu, grup içinde konuşmamasının temel sebebini açıklamış ve bize nasıl yardımcı olacağını/olacaklarını ifade etmişti. Bu gelişme bizim ve sözlü tarih çalışmamız için tam bir kırılma anı olmuştu.

Ümit Askeroğlu ilk önce, komutanın yeri olarak isimlendirdikleri bir çay bahçesinde saha ve sözlü tarih çalışmalarımızda bize yardım edecek olan gönüllüleri toplamıştı. Komutanın yerinde -çalışmama yardım için Manisa'dan benimle gelen Rehber öğretmen Suat Gürbüz, Zafer Bolat, Ferit Domaniç, Hamit Yüksel, Turhan Cankılıç, Ümit Askeroğlu ve Fikret Kuş- bir araya gelmiştik. Tezimizle ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra görüşme sorularından örnekler verdik. Daha sonra bu sorularımıza nasıl cevap bulabileceğimizi guruba sorduk. Grupta yer alanlar beyin fırtınası yöntemi

ile görüşebileceğimiz kişilerin bir listesini hazırladılar. Hazırlanan liste, Uzunyayla köylerinde ve Kayseri’de yaşayan, bilgi alabileceğimiz Çerkes büyüklerinden oluşmaktaydı. Böylece görüşme yapacağımız kişiler tespit edilmişti. Görüşme yapacağımız kişiler tespit edildikten sonra, görüşmelere bizi gönüllü olarak götürecek olanlar belirlenmişti. Bize yardım eden gönüllüler, grup içinde bir iş bölümü yaptılar. Daha sonra arzu ettiğimiz şekilde görüşmeler yapmaya başladık. Uzunyayla’da yaptığımız saha ve sözlü tarih çalışmaları neticesinde Çerkeslerin sosyal yaşamına dair oldukça değerli bilgilere ulaştık.

Kayseri ve Uzunyayla’da yaptığımız görüşmeler esnasında Ankara’daki Uzunyaylalı Çerkesler ile görüşme yapmamızın faydaları anlatılmıştı. Biz de Ankara ile ilgili anlatılanları önemseyerek Kayseri’den Ankara’ya geçmiştik.

Ankara’da görüşme yapacağımız kişiler için kendisi de Uzunyaylalı olan Erdoğan Boz bize yardımcı olmuştu. Erdoğan Boz’un yardımı ile görüştüğümüz kişilerden, Çerkes Abaza Kabilesinden Yeluh İsmet Boran¹¹⁰ ile görüşmemiz oldukça önemliydi. Çünkü İsmet Boran, hem Uzunyaylalıydı hem Uzunyayla’da çeşitli köylerde on üç yıl çalışmıştı hem Uzunyaylalı Çerkeslerin adeta toplanma yeri olan büroya sahipti hem de Ankara’daki Uzunyaylalı Çerkeslerin hepsini tanımaktaydı. Bu bizim için inanılmaz bir lütuftu. Ayrıca İsmet Boran, Kafkasya’daki¹¹¹ sözlü tarih çalışmaları sırasında hem tercümanımız hem de yol göstericimiz olmuştu.

Saha ve sözlü tarih çalışmalarında elde edilen verilerin iyi bir süzgeçten geçirilerek kullanılmasına çalıştık. Çünkü göç ve iskân sürecindeki yaşantılarını, kulaktan kulağa dinleyerek, bizlere aktaran kaynak kişilerin anlattıkları hikâyelerinin

¹¹⁰ Uzunyayla Kırkpınar köyünden Kuşha Fikri Özden 1965 Yahyabey ve 1968 Karakuyu köylerinde yapılan jile vunafelelere (genel toplantılara), İsmet Boran 1965 Yahyabey jile vunafesine, Şogen Ali Şengil 1968 Karakuyu köyündeki jile vunafelelere katılmışlardır. Böylece sözlü tarih görüşmelerinde bilgi aldığımız bu üç kişinin-Fehmi Tambay’ı da ilave etmeliyiz- Çerkes toplumunda da ne kadar önemli kişiler olduğunu göstermektedir. Jile vunafelelerde temsilci olan bu adını saydığımız Çerkes büyükleri günümüzdeki tüm çalışmalarda ziyaret edilen ve fikirleri sorulan kişiler konumundadırlar.

¹¹¹ Kafkasya’da yabancı bir insanın tek başına gitmesi, orada yaşamını güvenli bir şekilde sürdürmesi için mutlak surette bir aileye “Konak” olması gerekir. Eğer bir yabancı, buralarda bir yerliyi konak olarak alırsa ondan her türlü korunmayı ve misafirperverliği (Araplar arasında olduğu gibi Çerkesler arasında da kaçınılmaz durum) istemek hakkına sahiptir. Bu adamın güvenliği ve rahatlığı için kendisini konak olarak aldığı kişinin bütün kabilesi de sorumluluk alır. Ve ona karşı yapılacak kötü bir davranış ve saldırının intikamını kendilerine vazife addederler. Eğer kendisini yeni ailesi tarafından saygı görüp benimserse aile bireylerinden birisinin annesinin süt vermesiyle onun oğullarında biri sayılır. J.S. Bell, Çerkesya’dan Savaş Mektupları, (çev. Sedat Özden), İstanbul 1998 s.126.

içinde dramatik örnekler, gerçekten kopmuş düşünceler ve bir dönem ile ilgili hafıza kayıplarının olma ihtimali yüksekti. Bu nedenlerle kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde nesnel sonuçlara götürücü sorular soruldu. Yapılan görüşmelerde bazı kopuklukların olduğu görülmüştür. Bir kişinin hatırladığı bir konuyu başka bir kişi ya hatırlamamakta ya da bir kişinin anlattığı bir hikâyeyi diğer bir kişi ya tekzip ya da teyit etmekteydi.

Çerkes toplumunun yapısı nedeniyle hem Uzunyayla'da hem de Kafkasya'da yaptığımız görüşmelerde en az iki kişi ile beraber görüşmeye ve onlara ortak sorular sormaya çalıştık. Bu tür görüşme neticesinde bu iki kişi birbirlerini ya tamamlamakta ya da unutulmuş kısımları konuşmaları ile birbirlerine hatırlatmaktaydılar. Ayrıca yaptığımız tüm görüşmeleri kayıt altına aldık. Bu kayıtlar kamera, ses kaydı ve görüşme formlarından meydana gelmektedir. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerden kabul edenlerin kamera ve ses kayıtlarını kabul etmeyenlerin ise sadece ses kayıtlarını yaptık.

Görüşme metodunun en önemli faydalarından biri de Osmanlı belgelerine yansımamış olan Çerkes kültür ve sosyal yaşamları ile ilgili bilgilerin elde edilmesine olanak sağlamasıdır. İçerik kapalı olan bir toplumu tanımanın en iyi yollarından biri de onlarla beraber uzun zaman geçirme ve paylaşımında bulunmaktır. Böylece bu tarz topluluklar içinde kendinize bir yer bulursunuz. Mesela, Uzunyaylı Çerkesler bana "bzem'u"¹¹² yardım amacı ile benimle gelen arkadaşım ise "vineut"¹¹³ ismini vermişlerdi. Sonuç itibarıyla dışarı kapalı toplulukların güvenini kazandıktan sonra akademik çalışmalarınızı ve araştırmalarınızı daha rahat yapma şansına sahip olursunuz.

Uzunyayla Çerkes toplumunun kültürel ve sosyal yaşamı sözlü tarih çalışmalarının yardımıyla ortaya konmuştur. Sözlü tarih çalışmalarıyla görüşme yaptığımız kaynak kişiler, 1860 tarihinden günümüze kadar nesilden nesile aktarılan Çerkeslerin göç ve iskân sürecindeki yaşam hikâyelerini bize anlatmışlardı. Bu nedenle Uzunyayla köylerinde sürdürülen sosyal hayatın kuralları hakkında değerli bilgiler edinmiştik.

Çerkesler toplumu hakkında daha net bilgiler edinebilmek amacıyla, Türkiye'de Uzunyayla(Kayseri), Ankara, İzmir; Rusya'da(Kafkasya'da) ise Adıge Cumhuriyeti'nde

¹¹² Bzem'u Çerkes kültürünü bilen ama Çerkes olmayanı verilen ad.

¹¹³ Çerkeslerdeki kölelerin en alt sınıfına verilen ad.

Maykop, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde Çerkeski ve Gumolkıt(Abaza) köyü, Kabardin-Balkar Cumhuriyetinde Nalçık merkez ve Kabardey (Anzurey ve Hatuey) köylerinde görüşmeler yaptık. Türkiye içerisinde birden fazla şehirdeki Çerkeslerle görüşme yapmamızın sebebi Uzunyayla Çerkeslerinin şehirlere göç etmesi ve Uzunyayla'ya gezme hariç geri dönmemesinden kaynaklanmaktadır. Uzunyayla yöresine Kafkasya'dan yapılan göçler, 1860 yılında başlamış olup Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar devam etmiştir. Uzunyayla yöresine gelen göçmenlerin, Uzunyayla'da nereye ve kaç nüfus halinde iskân edildiğinin tablosu, mevcut kaynakların yanı sıra saha ve sözlü tarih çalışmaları yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çerkes toplumu hakkında hem Türkiye'de hem de Rusya(Kafkasya)'da yapılan saha ve sözlü tarih çalışmaları akademik olarak dışı kapalı bir toplum üzerinde yapılan ilk çalışmadır. Neticede bu çalışmanın bir hedefi de bundan sonra saha ve sözlü tarih çalışmaları yapacak olan araştırmacılara örnek teşkil etmesi düşüncesidir.

Tezimizde teknolojik kaynaklardan ve internetten de yeri geldikçe istifade ettik.

I. BÖLÜM

ÇERKES GÖÇMENLERİNİN SİVAS UZUNYAYLA YÖRESİNE İSKÂN LARI (H.1277-1287/M.1860-1870)

1.1- OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇERKES GÖÇMENLERİNİ UZUNYAYLA'YA İSKÂN POLİTİKASI

1.1.1- UZUNYAYLA'NIN COĞRAFYASI

Uzunyayla, etrafı çoğu yerde dağlarla çevrili 50 km kenar uzunluğuna sahip bir havza görüntüsündedir. Uzunyayla havzasının sınırları, batıda ve güneyde 700–900 metre nispi yüksekliğinde Hınzır, Kepekli, Şirvan, Göğdeli ve Tahtalı Dağları ile doğuda 300–500 metre yüksekliğinde Gürün Dağları, kuzeyde ise 200–250 metre ile Şarkışla dağlarıdır. Böylelikle denizden 1550–1630 metre yüksekliğindeki Uzunyayla havzası, kendisini dört bir yandan çevreleyen 1800–2600 metre yüksekliğindeki dağların arasında çukur, düzlük bir alandır¹¹⁴. Uzunyayla çukur düzlük görüntüsü ile bir çanağı andırmaktadır. Yaylanın kenar uzunluklarının elli kilometreye sahip bir çanak şeklinde olmasından dolayı buraya “Uzunyayla” ismi verilmiştir.

Yaylanın bitki örtüsüne baktığımızda: güneyde Tahtalı dağları ve Gövdeli dağlarına doğru ardıç, çam, karamukçalı ve fidanlıklardan meydana gelen fundalıklar ve daha iç kısımlarda ormanlar; batıda Kepekli ve Hınzır dağlarının kuytu yerleri ile doğuda Gürün dağlarında yer yer çalılıklar veya orman kalıntıları ile beraber kevenlikler görülür. Uzunyayla'nın yüksek düzlüklerinde otluklar ile dere boylarında uzanan çayırliklar asıl bitki örtüsünü teşkil eder¹¹⁵. Uzunyayla'daki ekonomik faaliyetler ise tarım ve hayvancılıktır. Hayvancılıkta özellikle at yetiştiriciliği ve davar yetiştiriciliği yapılmaktadır. Tarımda ise tahıl ekimi, arpa ve buğday, yapılmaktadır¹¹⁶. Ayrıca Uzunyayla yöresinin ikliminin elverdiği ürünler de yetiştirilmektedir.

¹¹⁴ Reşat İzbrak; Uzunyayla'da Coğrafya Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1945, s. 272.

¹¹⁵ İzbrak, age, s.273.

¹¹⁶ İzbrak, age, s.274.

Uzunyayla coğrafi özellikleri ile bir nevi Kafkasya'yı -dağlar, derin vadiler, yaylalar geniş bir arazi ve kırsal yaşam olarak- hatırlatmaktadır¹¹⁷. Uzunyayla bu özellikleri ile daha sonraları "Küçük Kafkasya"¹¹⁸ olarak adlandırılacaktır. Çerkeslerin ve Çerkes köylerinin Uzunyayla'da fazla sayıda bulunmaları sosyal ve kültürel yaşamlarını günümüze kadar devam etmelerini sağlamıştır. Bu yüzden Uzunyayla Çerkes kültürünün laboratuvarı olarak adlandırılmıştır. Uzunyayla'da yaşayan Çerkes göçmenleri sadece bedenleri ile gelmemişler ayrıca Kafkasya'da kullandıkları yer adlarını ve kültürlerini de Anadolu'ya taşımışlardır. Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'yı kendi vatanlarındaki köy ve diğer coğrafik şekilleri gibi Çerkesce isimlendirmeleri daha sonraki kısımlarda ele alınarak değerlendirilecektir.

1.1.2- OSMANLI DEVLETİ'NİN GÖÇMENLERİ İSKÂN POLİTİKASI

25 Ağustos 1859 tarihi bir özgürlük mücadelesinin sonu ve büyük bir insanlık dramının başlangıcı olarak ele alınabilir. 1859'da Gunib'de Rus ordularına mağlup olan Şeyh Şamil'i, Onu şahsen tanıyan Baryatinskiy, avula gelerek teslim aldı¹¹⁹. Böylece Rusya 250.000¹²⁰ asker yığarak, sabırla almaya çalıştığı Kafkasya'nın son direniş hareketini de bitiriyordu. Artık Rusların karşısında örgütlü bir silahlı direniş kalmamış ve Kafkasya bölgesinin toprakları Rusya'nın işgali altına girmişti. Neredeyse bir asırdır

¹¹⁷ Eiji Miyazawa, "Türkiye'deki Çerkes Diasporası: Anayurtlarından Edilen Çerkeslerin Uzunyayla'da Yeniden Yerleşim Süreci", Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 s.135.

¹¹⁸ Çerkeslerin Uzunyayla'da yeni vatan kurmaya çalıştıkları yaptıkları çalışmalardan anlaşılmaktadır. Ayrıca bk. Zorunlu göçün başlangıcından bu yana Çerkesler, anavatanlarından uzakta kendileri için yeni diasporik vatanlar yaratma arayışında olmuşlardır. Ayhan Kaya, "Anadolu'da Çerkes Diasporası: Etnokültürel ve Siyasal Yapı", Barbara Pusch -Tomas Wilkoszewski(Editör); Türkiye'ye Uluslararası Göç, (Çev: Mutlu Çomak-Özbatır), İstanbul 2010, s.241.

¹¹⁹ Baddeley, age, s.449.

¹²⁰ Doğu Kafkasya'nın düşmesinden sonra Ruslar kuvvetlerinin ağırlığını Batı'ya kaydırarak 1860 yılı içerisinde saldırıya geçtiler. Rus ordusunun mevcudu 220-240000 civarında olduğu halde yerli kuvvetlerin mevcudu 60-65000 kadardı. En kalabalık Çerkes kabilesi olan Kabardeyler ve onlarla birlikte Besleneyler genel olarak tarafsız kaldılar. Diğer kabileler arasında da bölünmeler, maneviyat kırıklıkları, Rusların propagandalarına kapılanların bozgunculukları, silah ve mühimmat sıkıntısı, özellikle topçu gücünden yoksunluk, modern ateşli silahlar karşısında eski savaş usullerinin başarılı olamayışı gibi nedenlerle Rusların karşısında Batı Kafkasya'nın kabilelerinin durumları hiç de iyi değildi. Rusların hedefi dağlar üzerindeki ve Karadeniz kıyısındaki kabileler idi. Bilhassa Kuban boylarından Tuabse üzerine ilerleyerek Şapsı ve Natuaç kabilelerini Ubuh, Abaza ve Abzehlerden ayırmak istiyordu. Bu amaçlarına ulaşmak için Tuapse istikametinde ormanları açarak, yollar meydana getirerek ilerliyorlardı. Bu sırada bazı Abaza kabileleri Rusların baskısı üzerine Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Bedri Habıçoğlu, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, İstanbul 1998 s.58.

devam eden yıpratıcı vatan savunması ve özgürlük mücadelesinden sonra Kafkas halklarını uzun, yorucu ve dramatik bir yolculuk bekliyordu: Zorunlu Göç¹²¹...

Göç, İnsan topluluklarının bir yerden başka bir yere sürekli veya geçici olarak yaptıkları yer değiştirme hareketleridir. İnsanların göç işlemini gerçekleştirmesinde çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Bunların bir kısmı itici diğer bir kısmı da çekici etkenlerdir. Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne doğru yapılan göçlerde (Anadolu'ya) , “itici etkenlerin” ön planda olduğu, “çekici etkenlerin” ise ikinci planda kaldığı görülmektedir¹²². İtici etkenlerin fitilini ateşleyen güç Rus Devleti'dir. Rusya sözde askeri ve siyasi güveni sağlamak amacıyla Batı ve Orta Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkı etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Rusya, direnenleri acımasız bir şekilde öldürdükten sonra geride kalanları Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır¹²³. Bu yüzden Kafkas halkları çok sevdikleri, uğrunda kahramanca savaştıkları Kafkasya'dan Rusların şiddetli ve baskıcı politikalarından dolayı mecburi-kitlesele göç¹²⁴ yapmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca şunu da ilave etmek gerekir ki insanoğlunun çok kolay bir şekilde yaşadığı, alışık olduğu, anılarının merkezi olan öz vatanlarından kolay bir şekilde ayrılması beklenemez. İnsanlar sevdiği vatanından ancak olağanüstü bir doğa olayı

¹²¹ Göç mahiyeti itibariyle bir yerden, doğal yaşam alanından kopuşu, aslında ait olunmayan yabancı bir yere gidişi içerir. Dünya tarihi boyunca bu tür kitlesele yer değiştirme hareketleri birçok nedene bağlı olarak meydana gelmiştir. Doğal afetler, savaşlar nedeniyle gerçekleşenler en yaygın olanlarıdır. Uluslararası ve kitlesele göçlerin en büyükleri arasında yer alan Kafkas göçleri gerçekleştiği zaman itibariyle Osmanlı Devleti açısından kritik bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda dış göç olarak da nitelendirilen bu yer değiştirme hareketleri gidilen yerde kalmayı, çalışmayı ya da orada yerleşmeyi amaçlaması itibariyle iç göçlerden farklılıklar gösterir. Kafkas göçleri ise “gelen göç”(immigration) değil, “giden göç” (emigration) kategorisine girmektedir. Bir anlamda bu göçün gerçekleşmesi zorla temin edilmiştir. Kafkasya'da başlayan Rus istilası, Şeyh Şamil'in 1859 yılında Ruslara esir düşmesine kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında ve sonrasında Ruslar Kafkasya'nın kolonizasyonunu hızlandırarak Slavlaştırmak için etnik temizlik politikasını uygulamaya koymuş ve yerli halkı Osmanlı ülkesine göçe zorlamıştır. Abdullah Temizkan, “Kafkasya Muhacirlerinin Denizli'de İskânı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli 2007, s.1.

¹²² Saydam, age, s.63.

¹²³ Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüz...,s.14.

¹²⁴ Saydam, age, s.63; Rusya'nın işgal ettiği topraklardaki Türk ve Müslüman toplulukları göçe zorlayan politikası çok yönlüdür. Bu politikanın ana ilkeleri, Rus olmayanların kimliklerini değiştirerek Ruslaştırmak, topraklarını ellerinden alarak yoksullaştırmak, sürgün etmek, katletmek, Hristiyan unsurlar aracılığı ile bunaltmak ve yetkilerini ellerinden alarak etkisiz hale getirmek şeklinde özetlenebilir. Süleyman Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908), KTÜ Yayını Trabzon 1996 s.25; Kafkaslardan Anadolu'ya göç hareketi temelde Rusya'nın yaptığı baskı sonucunda gerçekleşmiş, siyasi problemlerden kaynaklanan toplu hareketlerdir. Jülide Akyüz Orat-Nebahat Oran Aslan-Mustafa Tanrıveredi, Osmanlı'dan Cumhuriyete Kafkas Göçleri, Kars 2011 s.41; Ayrıca bk. Çerkesler bağımsız yaşamaya son derecede düşkün olup, hele yüzyıllardır düşmanları olan Rusların egemenliği altına girmeyi asla kabul etmek istememişlerdir. Habiçoğlu, age, 67-68.

sonrası, savaş, baskı ve şiddet nedeniyle ayrılabilirlerdi. Rus Devleti'nin Kafkas topraklarını işgaliyle Kafkas halklarının yapacak¹²⁵ pek fazla bir şeyi de kalmamış ve böylece zorunlu göç başlamıştır.

1850'li yılların ilk yarısında bazı Kafkasyalı ailelerin gönüllü bir şekilde Osmanlı topraklarına göç ettiklerini bir kenara bırakarak, bu halkların zorunlu göç yıllarına gideceğiz.

Zorunlu göç: Kırım savaşı sırasında 1856–1857'de, 1859'da Şeyh Şamil'in Rus Devleti'ne teslimi sonrası 1860–1862'de, Rus-Çerkes savaşının Rus Devleti lehine¹²⁶ bitmesiyle 1864–1865 yılları arasında büyük ivme kazanmıştır. 1864 savaşı sonrasında Rus İmparatoru Çerkes kabilelerinin itaat altına alınmasının zor olması nedeni ile Çerkes kabilelerine üç seçenek sunmuştur. Birinci seçenek ya savaşmaya devam edecekler, ikinci seçenek Kuban taraflarına sürgüne gidecekler ya da üçüncü seçenek olarak Osmanlı Devletine göç edeceklerdi¹²⁷.

Çerkes kabileleri vatanlarını işgal eden Rus Devleti'nin bu önerilerinden ilk iki seçenek dışında kalan üçüncü seçeneği yani Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi kabul etmiştir. Böylece Çerkeslerin Osmanlı coğrafyasına yaptıkları göç zorunlu durumda meydana geldiği için Çerkes kabilelerinin göçünü zorunlu göç olarak tanımlamak yerinde olacaktır. 1862–1865 yılları arasındaki üç yılda zirveye ulaşmış olan göç, 93 Harbi ile 1877–1878 ve 1890–1908¹²⁸ yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar süregelmiştir. Göçlerin inişli çıkışlı olarak devam ettiği görülmektedir. Bunun sebebi

¹²⁵ A. Fonvill, Çerkesya Bağımsızlık Savaşı(1863-1864), (Çev. Murat Papşu), Nart Yayıncılık, İstanbul 1996, s.73.

¹²⁶ Habiçoğlu, age, s. 62.

¹²⁷ Takvim-i Vekâyi Defa 755 s.3 (4 Temmuz 1864).

¹²⁸ 1854-1908 yılları arasında Rusya'dan(Kafkasya, Kırım, Kuban ve Orta Asya) ve Balkanlar'dan yaklaşık 5 milyon Müslüman, Osmanlı topraklarına göç etti. Yerleşik hayata geçen göçebelerin ve göçmenlerin sayısı Osmanlı istatistiklerine hemen ve doğru olarak yansımada, çünkü bu insanlar, genellikle, gönderildikleri yerlere tam anlamıyla yerleştikten, vergi ödeyebilecek bir ekonomik düzeye geldikten ve askeri hizmet için insan sağlayabildikten sonra kaydediliyorlardı. O halde Osmanlı demografisi üzerine çalışan her akademisyen kayıtlara geçmeyen ancak çok önemli olan göç etkeninin farkında olmalıdır. Çünkü bu etkenin özellikle Müslüman bileşeni olmak üzere Osmanlı nüfusunun niteliksel ve niceliksel bileşimi üstünde büyük etkisi olmuştur. s.50 aynı eser s.152-153 Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelip Anadolu'ya(ve bir dereceye kadar Suriye ve Irak'a) yerleşen Müslüman göçmenlerin toplam sayısı 1908 yılında yaklaşık 5 milyon kadardı. Bir resmi Osmanlı tahminine göre 19. yüzyılda, 1877-1896 yılları arasında Osmanlı topraklarındaki göçmenlerin toplam sayısı 1.015.015'tir. Osmanlı Devleti özel göç defterlerinden, gelen göçmenler hakkında bilgi toplamıştı, ancak doğrudan akrabalarının yaşadıkları yerlerde ya da kayıtlara geçmeden yerleştiği köy ve kasabalara giden çok sayıdaki göçmen resmi hesaplamalarda gözden kaçmıştır. Karpat, Osmanlı Nüfusu, ss.50, 152-153.

de, siyasi ve askerî hadiselerin sonuçlarının insanların kararlarında etkili olmasıdır¹²⁹. 1850 yılından 1920'li yıllara kadar Osmanlı Devleti'ne Kafkasya halklarından olan Çerkeslerin, Dağıstanlıların¹³⁰, Nogayların¹³¹, Çeçenlerin, Karaçaylıların ve Kumukluların¹³² zorunlu göç ile geldiklerini kayıtlardan görmekteyiz.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne Kafkasya'dan zorlama ile olan göçlerde dini geleneğin etkisi de olmuştur. Osmanlı'da XIX. yüzyıl göçleri, toprağa bağlılığı yani vatan anlayışına yeni bir siyasi anlam vermiştir. Genelde halk için vatan “memlekettir” yani kişinin doğduğu köy veya bölgedir. Modern politik anlamda vatan belirli bir milletin yaşadığı toprak parçasıdır. Kafkas göçmenleri için vatan, işgal edilen köyler ve onun dâhil olduğu bölgedir. Bu doğal vatandır. Göçe mecbur edilenlerin eskiden hiç düşünmedikleri, fark etmedikleri toprağa bağlılıkları zorunlu göçe maruz kaldıktan sonra ortaya çıkmıştır¹³³.

Son yıllarda Rus Devleti'nin Çerkes zorunlu göçüne farklı baktığını görmekteyiz. Bu farklı bakışın odak noktası, Çerkeslerin zorunlu göç ile değil de kendi istekleri ile gittikleri ve vatanlarını terk ettikleri düşüncesidir. Rusların bu şekilde hem çalışma yaptığı hem de kamuoyu oluşturduğu görülmektedir. Böylece Çerkeslerin Kafkasya'dan ayrılışında Rus Devleti'nin baskısı olmadan gerçekleştirildiği izlenimi verilmektedir. Rusya bu düşüncesine kanıt olarak Çerkeslerin Kafkasya'dan ayrılırken kendisine verdikleri dilekçeleri göstermektedir. Aşağıdaki dilekçe örneğinde olduğu gibi Rusya Çerkeslerin zorunlu olarak değil, gönüllü olarak Osmanlı Devleti'ne gittikleri izlenimini vermek istemiştir.

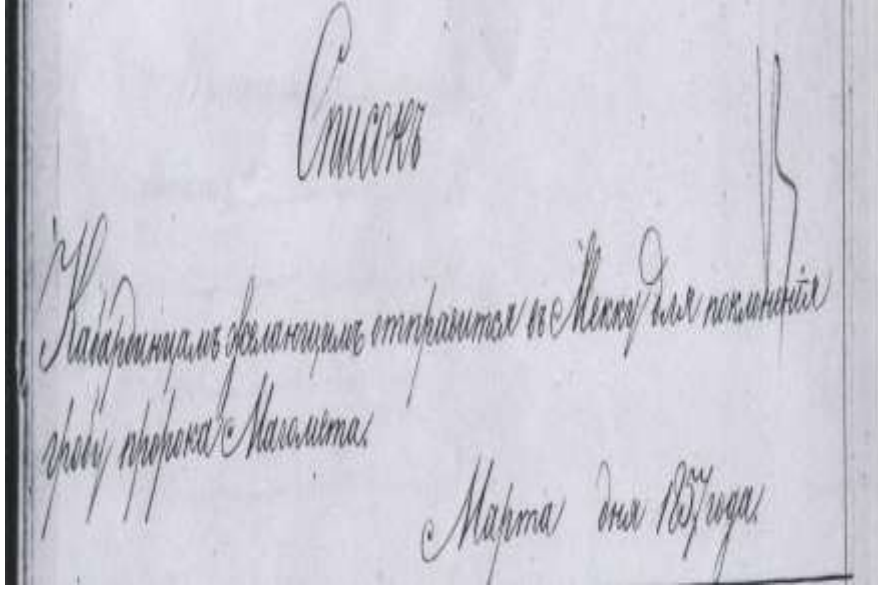
¹²⁹ Saydam, age, s.81; Hayati Bice, Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993. s.45; Habiçoğlu, age, s.123-152.

¹³⁰ BOA; DH. MHC 1/63; DH. MHC 1/65.

¹³¹ BOA; ML. MSF. d. No: 12538; ML. MSF. d.No:15815; ML. MSF. d. No: 16633; A. Cevat Eren, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler, Nurgök Matbaası, İstanbul 1996. s.64-66.

¹³² Saydam,age, s93; Batı Kafkasya'dan gelenler 18 Kasım 1858'den 28 Kasım 1859' a kadar yaklaşık bir yıl içerisinde 17.003 kişiyi bulmuştur. Bunlardan 11.309'u Nogay, 5694'ü Çerkes ve Abaza idi. Habiçoğlu, age, s.75-76.

¹³³ Karpat, Osmanlı'dan Günümüze..., s.50-51

Dilekçe Çevirisi şöyledir:

Dilekçe

Biz aşağıda ismi yazılanların, Mekke'ye giderek Peygamberimiz (Hz) Muhammed'in kabrini ziyaret etmemize izin verilmesini dileriz

Mart Ayı 1857

Örnek Liste: 46 nolu başvuru¹³⁴

46.	Каншао Кушилов	40.
	Жена сн Рани	30
	Сынъ Умаръ	15.
	Малашевъ	10.
	Муса	5.

¹³⁴ Kabardin-Balkar Devlet Arşivi, İ-7-1 Dosya:2- Liste no:13 Nalchik Kabardin-Balkar Cumhuriyeti; Bu listede adı geçenlerin hepsi (Özden-Kuşhaların dedeleri) daha önceden anlatılanlardan biliniyordu. Kaynak sözlü gelenekle birebir uyumaktadır.Sedat Özden, G.T 16.07.2011 Kayseri., Farklı dilekçeler için ayrıca bk. X.M. Dumanov, Vdali at Rodini, Nalçik 1994, ss.26-33.

Adı Soyadı	Yaşı
Kuşha Kaşave	40
Karısı Fati	30
Oğlu Ömer	15
Oğlu Muhammed	10
Oğlu Musa	5

Yukarıdaki dilekçede isimleri ve yaşları görünen Kuşha ailesi dilekçedeki gibi Mekke'ye değil Uzunyayla'ya gelmişlerdir. Fakat zorunlu göçe tabi olan Çerkeslerin vatanlarını terk etmeden önce Rus Devleti kendini muhafaza altına almak için bu tarz dilekçeleri almaktaydı. Dilekçenin Rus resmi makamlarınca nasıl alındığını o dönemdeki Rus şiddeti nedeni ile tahmin etmek pek de zor olmasa gerek.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli'den ve Kafkasya'dan Anadolu'ya doğru başlayan "içe dönük" göç hareketi nedeniyle, Osmanlı Devleti gelen göçmenleri yerleştirmek amacıyla bazı iskân bölgeleri tespit etmiştir. Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenler, Osmanlı Devleti "İskân Politikası" nedeniyle, önce Karadeniz sahillerine yakın olan Anadolu ve Rumeli sancaklarıyla Ege ve Akdeniz limanlarına, Konya ve Sivas¹³⁵ gibi arazisi geniş bölgelere yerleştirilmişlerdir. Sonra Sivas-Uzunyayla, Adana-Çukurova, Muğla-Polatova¹³⁶ gibi yerlere Kafkasya'dan gelen halklar yerleştirilmeye başlanmıştır. Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne gitmek üzere 1859-1879 yılları arasında, çoğu Çerkes olmak üzere, yaklaşık iki milyon Kafkasın vatanlarını terk ettiği görülmektedir. Ancak bunlardan bir buçuk milyonu(1.500.000) hayatta kalmış ve Osmanlı topraklarına yerleşebilmiştir¹³⁷.

¹³⁵ Metin Sever, Kafdağı'nın Bu Yüzü, İstanbul 1999 s.35; Habiçoğlu, age, s.153.

¹³⁶ Saydam, age, s.151; Bice, age, s.54, ayrıca bk. Sivas ile Kayseri arasında yer alan Uzunyayla, Anadolu'ya gelen Kafkas kökenlilerin yoğun olarak yerleştirildikleri bir bölge olduğu için özel bir öneme sahiptir. Sever, age, s.35; Osmanlı Devleti'nin iskân politikasının önemli prensiplerinden biri de göçmenleri şehirlere değil de köylere ve taşraya yerleştirmek olmuştur. Şehirlerde geçimin zor olması nedeniyle ekonomik sıkıntı yaşamamaları için, tarla, bağ ve bahçeleri ile uğraşarak geçimlerini sağlamaları ve aynı zamanda üretime katkıda bulunmaları hedeflenmiştir. Erkan, age, s.94-95.

¹³⁷ Karpat, Osmanlı Nüfusu, s. 170 aynı eser s.88'de Selahaddin Bey, Osmanlı Devleti'ne yeni gelen Çerkeslerin sayısına ilişkin oldukça doğru bir tahminde bulunan ilk kişiydi. Toplam 1.008.000 kişiden söz ediyordu ki bu rakama, Kırım'dan yeni gelen 100.000 kadar kişide dahildi; Selahaddin Bey Avrupa'ya 595.000, Küçük Asya'ya ise 413.000 Çerkesin yerleşmiş olduğunu iddia ediyordu. Bu rakamların 1867 yılında, yani Kafkaslar'dan göç sona ermeden epey önce öne sürüldüğü dikkate alındığında, söz konusu demografik etkenin ne denli büyük bir etkisinin olduğu belli olmaktadır.

Kafkasya'dan iltica yoluyla, zorunlu bir şekilde gelen göçmenlerin ilk iskân edildikleri yerleri hükümetin yaptığı yazışmalardan öğrenmekteyiz. Nitekim Osmanlı Devleti'ne Kafkasya'dan gelen göçmenlerin 18 Ağustos 1861 tarihine kadar Rumeli'de ve Anadolu'da nerelere iskân edildiği, iskân edildikleri yerlere gönderdiği emirnameden anlaşılmaktadır. Ayrıca Emirnamede gelen göçmenlerin memnun edilmesi ve iskânlarına ikna edilmesi, yapılacak yardımların anlatılması gibi hususları ihtiva eden bilgiler de vardır. Adı geçen Emirnamenin gönderildiği Rumeli ve Anadolu'daki yerler tablo 1'de görülmektedir.

Tablo-1 18 Ağustos 186'e Kadar Kafkas Göçmenlerinin Anadolu ve Rumeli'de İskân Edildikleri Yerler¹³⁸

Göçmenlerin Rumeli'de İskân edildiği yerler:	Edirne, Selanik, Siroz, Samakov(?), Köstendil, Tekfurdağı, Darkuyu, Vidin, Drama, Varna, Köstence, Mecidiye, Semendire, Şumnu, Kilidiye, İslimye, Tulca, Silistre, Sofya, Lofca ¹³⁹ , İzzeddin ¹⁴⁰ (Lom Yakınlarında), Niş ¹⁴¹
Göçmenlerin Anadolu'da iskân edildiği yerler:	Konya, Kastamonu, Sivas, Sinop, Canik, Trabzon, Bolu, Ankara, Erzurum, Bursa, Biga, Urfa, Saruhan, Menteşe, Harput, İzmit, Viranşehir, Adana, İzmir, Kütahya, Karesi, Aydın, Kaza-i Erbaa, Balıkesir ¹⁴²

Rumeli'ye ve Anadolu'ya gelen ve Osmanlı tabiiyetine geçen göçmenlerin yerleştirme işlemlerinin nasıl yapılacağını ilk olarak 3 Mayıs 1856'da Silistre Valisine¹⁴³ gönderilen "Muhâcîrin İskân Talimatnamesi"nde görmekteyiz. Hükümetçe hazırlanan bu talimatname daha sonra Osmanlı Devleti'ne zorunlu olarak göç eden Kafkasya göçmenleri, Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenleri ve Rumeli

¹³⁸ BOA; A.MKT. MHM 231/60 (18 Ağustos 1861 Sâdaret'ten İlgili Yerlere Emirname); Takvim-i Vekayi Defa 603 s.2(28 Aralık 1860); Takvim-i Vekayi Defa 618 s.2 (29 Ağustos 1861); Takvim-i Vekayi Defa 610 s.3 (4 Nisan 1861); Takvim-i Vekayi Defa 625 s.2 (5 Aralık 1861); Takvim-i Vekayi Defa 606 s.3 (10 Şubat 1861); Takvim-i Vekayi Defa 672 s.3 (11 Aralık 1861).

¹³⁹ Takvim-i Vekayi Defa 617 s.2 (4 Ağustos 1861); Takvim-i Vekayi Defa 620 s.3 (2 Ekim 1861).

¹⁴⁰ Takvim-i Vekayi Defa 622 s.2 (28 Ekim 1861).

¹⁴¹ Takvim-i Vekayi Defa 604 s.2 (9 Ocak 1861).

¹⁴² Takvim-i Vekayi Defa 619 s.3 (10 Eylül 1861).

¹⁴³ Saydam, age, s.119; Eren, age, s.41-49; Erkan, age, s.96; Habiçoğlu, age, s.112.

göçmenleri için de geçerli olacaktır. Aynı zamanda Silistre Valiliğine yazılan bu talimatname bundan sonra Osmanlı Devleti'ne gelecek olan göçmenlerin iskân işlerinde yapılması gerekenler ile ilgili yapılan yazışmalara temel teşkil edecektir. Bu talimatnamenin “talimatname-i ahire” olarak isimlendirilmesini Osmanlı hükümetinin taşra ile yaptığı yazışmalarında göreceğiz. Osmanlı tabiiyetine geçmiş olan göçmenlere yapılacak yardım ve muafiyetler hükümet tarafından 3 Kasım 1856'da şöyle belirlenmiştir:

- Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş olan göçmenlere, bazı münasip yerlerde kendilerine gerekli olan arazi ve emlakın ücretsiz olarak verilmesi,
- Hayvan, tohum ve diğer gerekli malzemelerin verilmesi,
- Gelen göçmenlerin, belli bir zenginliğe ulaşıncaya kadar, 10 sene müddetle aşardan(vergiden) ve diğer vergilerden muaf olması,
- 25 sene askerlikten muaf olarak Kura'dan¹⁴⁴ kaide dışı bırakılması¹⁴⁵. Kafkas halklarının Anadolu'ya göçleri ile beraber ortaya çıkan iskân ve yerleştirme

¹⁴⁴ Osmanlıda askere alma şekli.

¹⁴⁵ BOA; A.MKT. MHM 343/67 (14 Haziran 1865 Sâdaret'ten Tuna Vilayeti ve Anadolu'da Göçmen Bulunan Yerlere Emirname-i Sâmi); Bu talimatnameye göre:

- a.Rumeli'ye kara ve diniz yolu ile gelen göçmenlerin ilk ihtiyaçlarının karşılanması için şimdilik ilk yardım olarak iki bin kese akçe tahsis edilerek gönderilmiştir
- b.Osmanlı Devletine iltica eden, ister müslüman ister hristiyan olsun hepsine sonsuz merhamet ve lütufta bulunulması,
- c.Osmanlı Devletine iltica eden göçmenlerin mali durumu düzelince ve belli bir servete sahip oluncaya kadar on sene bütün vergilerden ve yirmi beş yıl askerlik görevinden muaf olacaktır.
- d.Göçmenlerin ayrı ayrı kazalara yerleştirilmesinin ne kendilerine ne de Devlete fayda sağlamayacağından dolayı bu göçmenlerin miktarlarına göre ve münasip ölçüde suyu mevcut, nehirlere veya denize yakın boş ve verimli araziler tahsis edilerek birbirine yakın köyler teşkil edilecektir. Göçmenlerden çiftçiliği bilenler bu alanda, sanat ve ticaret ile uğraşanlar ise kendi mesleklerini münasip yerlerde iskân edilerek yapılacaktır.
- e.Göçmenlerin barınma sorunu; Zengin olanlar kendi evlerini yapacaklar, fakir olanlara ise Devlet tarafından yeniden ve ücretsiz olarak haneler yapılacaktır. Yapılacak hanelerin kereste ihtiyaçlarının karşılanması ve sair işlerin yapılmasında ahalinin yardım etmesi ve ahalinin bu işleri angarya olarak görmeden komşuluk ilişkileri çerçevesinde yapılacaktır.
- f.Göçmenler verilecek olan arazinin işlenmesi için lazım olacak olan tohumluk, öküz, araba ve diğer tarım araçları devlet tarafından tedarik edilecektir.
- g.Göçmenlerin iskân edildikleri her köye kendi aralarından imamalar, muhtarlar seçilecek ve durumuna göre bu köyler bir veya birkaç kaza itibar olunacaktır. Yine kendi aralarında birer kaza müdürü, nüfus kâtibi ve nazırı tayin edilip ehven maaş bağlanacaktır.
- h.Zirai araç ve gereçlerin temininde civar komşular tarafından yardım şeklinde yapılmasına gayret edilecektir.

Göçmenler Devletçe verileceği belirtilen öküz, tohum vesairenin hariçten satın alınması nedeniyle hazineye büyük yük getireceğinden bu tohumluk vesairenin devlet tarafından yardım şeklinde

işlerinde takip edilecek ve uyulacak olan esaslar için 3 Kasım 1856 yılında Silistre Valiliğine gönderilen talimatname oldukça önem arz etmektedir. Çünkü göçlerin devam etmesi ve gelen göçmenlerin Anadolu'nun çeşitli yörelerine iskân için gönderilmesi neticesinde mahalli idareciler, bu gelen göçmenler için yapılacak yardımın nevi ve miktarı ile ilgili hükümetten görüş istemekteydiler. Osmanlı hükümeti, görüş isteyen mahalli idarecilere Silistre Valiliğine gönderilen Muhâcîrin İskân Talimatnamesi çerçevesinde yardım yapılmasını emretmekteydi. Ayrıca Hükümet, her mahallin ayrı özellik taşımasından dolayı o mahalle ile ilgili farklı uygulamaların yapabileceklerini mahalli idarecilere önermekteydi.

Karadeniz sahillerine gelen göçmenlerin Anadolu'nun içlerine doğru sevk ve iskânlarının sistematik bir şekilde yapılabilmesi için hükümet bazı esaslar belirlemiştir. Bu esasların ortaya çıkmasına, gelen göçmenlerin durumlarıyla ilgili mahalli idarecilerin arizaları sebep olmuştur. Mesela, Samsun'a gelmiş olan göçmenlerin buradaki bekleme süreleri boyunca ve iskân yerlerine -Ankara, Sivas ve Konya taraflarına- gönderilinceye kadar yapılacak olan işlemler ile ilgili -16 Ocak 1861 tarihine kadar- hükümet tarafından emirname-i Sâmiyye gönderilmiştir. Göçmenlerin iskânı için belli zaman aralıklarıyla Osmanlı Hükümeti'nden mahalli idarecilere gönderilen emirname-i Sâmiyyelerde göçmenler için yapılması istenenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- İlk olarak, gelen göçmenlerin münasip mahallere geçici olarak yerleştirilmesi,
- Göçmenlerin tedarik edilen hayvanlarla ve icabına göre yol gösterici memurların refakatinde Amasya'ya kadar götürülmesi,
- Amasya Mutasarrıfının gelen göçmenleri sağ salim olarak sürekli iskân yerlerine göndermesi, göçmenlere hem Amasya'da buldukları süreçte hem de sürekli iskân bölgelerine gittiklerinde bir gün bile yokluk ve zaruret çektirilmemesi,
- Samsun'a vapur ve yelkenler ile çıkan göçmenlerin bazıları akraba ve kabileleri ile birleşmek ve bir arada bulunmak istedikleri için bunların Ankara, Sivas ve Konya taraflarına iskân isteğinin münasip olunca yerine getirilmesi,

verilecektir. Göçmenler ileride servet sahibi olunca kendilerine verilen bu tohumluk vesairenin bedelini yavaş yavaş ödemesiyle hazinenin yükü hafiflemiş olacaktır.

Bu hususlar dışında, merkezden sorulacak, göçmenlerin istirahatları ve asayişleri için her türlü tedbir alınacaktır. Eren, age, s.41-49; Saydam, age, s.119.

- Osmanlıya sığınmış olan göçmenlerin kış mevsimi nedeniyle bu kışlık Canik, Amasya, Çorum, Tokat ve Merzifon taraflarında birleştirilerek barındırılmaları ve sürekli iskân bölgelerine bahar aylarında gönderilmeleri,
- Göçmenlerden kışı geçirmeleri için Amasya taraflarına sevk olunanların ve Canik kazalarına gönderilenlerin yalnız Müslüman köy ve mahallelerine yerleştirilmeleri,
- Gelen göçmenlerin pasaportları ile beraber bilgilerinin alınması,
- Göçmenlerin nerelere iskân olunmak istediklerinin sorulması ve bu bilgilerin hükümete gönderilmesi,
- Gerek Canik kazasına sürekli iskân edilenler gerekse bu kışı geçirmeleri için sürekli iskân mahallerine sevk edilen göçmenlerin iskân mahallerine gidinceye kadar -yani bahar aylarına kadar- onlara yevmiye yardımının ve diğer yardımların yapılması, göçmenlerin isimlerinin kayıt altına alınması ve yapılan yardım miktarının herkesin ihtiyacına göre yapılmasıdır¹⁴⁶.

Osmanlı Devleti kendisine iltice etmiş olan göçmenlere yapılacak yardımların neler olacağını tespit ederken ne kadar göçmenin Kafkasya'dan geleceğini hesaplayamadığını¹⁴⁷ daha sonraki yıllarda aldığı tedbirler ve uygulamaya başladığı yeni usullerden görmekteyiz. Nitekim Nogay ve Çerkes göçmenlerinden yeni gelenler için yapılacak yardım en az 6-7 bin kuruş olarak hesaplanmıştır. Fakat ileride ne kadar nüfusun geleceği bilinmediğinden hazinenin bu yükün altından kalkamayacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden gelenler ile ilgili daha detaylı düşünülmesi ve yeni usullerin tayin edilmesine lüzum duyulmuştur.

Birinci olarak; göçmenlerin vatanlarını terk edip, Osmanlı tabiiyetine girmesi neticesinde ileride Rusya Devletinin bu göçmenler hakkında himaye düşüncesi olmaması için Rusya sefaretine tebligat gönderilmesi,

¹⁴⁶ Canik Mutasarrıfı Sâdaret'e gönderdiği Arizada: Devlet, kaza müdürleri, meclis azaları ve mali gücü yerinde olan ahali tarafından göçmenler yardım yapıldığını, göçmenlerin rahat etmeleri için çaba gösterildiğini ve göçmenlerin durumunu görmek için bizzat Çarşamba'ya gittiğini ifade etmiştir. BOA; A.MKT. UM 457/71 (26 Şubat 1861).

¹⁴⁷ Göçmenlerin sayısı üzerine düşünülmemiş, daha çok fikirler ve akımlar, geliş ve dönüşler üzerine tartışma yapıldığı için göçmenlerin sayısını tam vermek mümkün değildir. James H. Meyer, *Immigration, Return, And The Politics Of Citizenship: Russian Muslims In The Ottoman Empire, 1860-1914*, İnt.J.Middle East Stud.39(2007), Printed in the United States of Amerika s.15.

İkinci olarak; Rusya Devleti ile yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti'ne sığınmış olan göçmenler ile ilgili yapılacak muamelede üç şık ortaya çıkmaktadır. Birincisi; geldikleri yolla tekrar geriye iade edilmek... İkincisi; gelen göçmenlerin Osmanlı Devlet tabiiyetine girmeleri hususunda, gelen göçmenleri tanımamak, kabul etmemek... Üçüncüsü ise gelen göçmenlerin kabulü ile iskân edilmeleridir. Osmanlı Devleti insani ve islami duygulardan dolayı üçüncü şıkkı uygulamış ve vatanlarını zorunlu terk ederek Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş olan göçmenlere arazi ve mallar vererek çeşitli köylerde iskân etmiştir.

Üçüncü olarak; Konya, Ankara ve Sivas'a iskânları kabul edilmiş olan göçmenler, kabileler halinde toplu olarak iskân olunmayı talep etmektedir. Bu kadar nüfusun iskânı için gerekli olan boş arazinin bulunması zordur. Hükümet toplu iskânın - Çerkes göçmenlerinin sosyal yaşamları gereği aile bağlarının sıkı olması ve kabile yaşamı nedeniyle- maddi olarak daha fazla yük getireceğinden, göçmenlerin ikna edilerek ayrı ayrı iskân edilmeleri; ikna olunmazlar ise toplu iskânın çaresine bakılması emretmiştir. Bu emir doğrultusunda mahalli memurlarca toplu iskânın olmaması için göçmenlerin ileri gelenleriyle ikna çalışmaları yapılmıştır¹⁴⁸. Fakat göçmenler toplu iskân isteklerini yinelemişler ve göçmenlerin bu isteği Osmanlı Devleti iskân politikasının hedefleri dışında kalmaktadır. Osmanlı Hükümeti göçmenleri üçer beşer hane şeklinde köylere iskân etmek istemekteydi. Böylece hem hazineye fazla bir yük binmeyecek hem de asayiş sorunları çıkmadan Osmanlı ahaliyle göçmenlerin uyumları sağlanmaya çalışılacaktı.

Osmanlı hükümeti, Anadolu'da göçmenlerin iskân olunduıkları mahallerdeki idareciler ve Dördüncü Orduyu Hümayuna iskân politikasının amaçlarını yazmıştır. Buna göre:

- İskânın amacı göçmenleri sadece bir yerde oturtmak anlamına gelmemektedir. Bu iskân olunan göçmenlerin kısa sürede ziraat yapmalarını teşvik ederek toprağı işlemeleri sağlanmalıdır. Böylece hem göçmenler kazanacak hem de devlet kazanacaktır. Ayrıca toprak ile meşgul olan göçmenler eski yaşam biçimleri olan kabile yaşamından vazgeçmiş olacaklar ve göçmenlerin bulunduğu yerlerde asayiş de sağlanmış olacaktır.

¹⁴⁸ BOA; İ.MMS 16/649 (22 Mayıs 1869).

- Göçmenlerin toprağı işlemeleri neticesinde göçmenler devlete aşar vergisini ödeyeceklerdir. Göçmenlerin aşar ödemeleri ile beraber devlet hazinesi rahatlayacaktır. Böylece tüketici durumunda olan göçmenler üretici durumuna geçmiş olacaklardır.
- Göçmenlerin toprağı işlemesi için teşviklerin sürekli olarak yapılması neticesinde hükümetin belirlediğı iskân politikası hedefine ulaşılacaktır.

Hükümetin emirleri dışında göçmenler ile ilgili ayrı çalışmalar yapılmaması için Anadolu'da göçmenlerin iskân olundukları mahallerdeki idarecilere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna ¹⁴⁹ yapmaları gerekli olan çalışmalar hükümet tarafından emredilerek istenmiştir.

1.1.3- GÖÇMENLER İLE İLGİLİ KOMİSYONLAR

1859 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne gelen göçmenlerin iskân işlemleri Şehremaneti¹⁵⁰ tarafından yapılmaktaydı. Şehremaneti 1859 yılına kadar gelen göçmenlerin iskânına yeterli gelirken 1859'dan sonra Kafkasya'dan Anadolu'ya yoğun kitlesel göçlerin başlamasıyla iskân işlerine yeterli gelememekteydi. Bu yüzden Kafkasya'dan ve Rumeli'den gelen göçmenlerin daha iyi şartlarda ve sistematik bir şekilde iskân edilmeleri için yeni bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. İhtiyaç duyulan bu kurumun teşekkülü için padişaha sunulmak üzere bir tezkire hazırlanmıştır. Hazırlanan tezkirenin padişah tarafından uygun bulunmasıyla beraber 5 Ocak 1860 tarihinde Muhâcîrin Komisyonu kurulmuştur. Muhâcîrin Komisyonunun başkanlığına da Hafız Paşa getirilmiştir¹⁵¹. Osmanlı Devleti'ne gelen göçmenlerin iskân edilmesi işlemi 5 Ocak 1860 tarihinden itibaren Şehremanetinden alınarak Muhâcîrin Komisyonu'na bırakılmıştır. Muhâcîrin Komisyonunun ilk kurulduğu yıllarda Ticaret Nezaretine bağlı iken Temmuz 1861'de bağımsız¹⁵² bir kurum haline getirilerek kurumun daha iyi çalışması amaçlanmıştır.

¹⁴⁹ BOA; A.MKT. MHM 421/34 (24 Eylül 1868 Sâdaret'ten Anadolu Tarafına Göçmen İskân Olunan Mahallere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsus).

¹⁵⁰ Eren, age, s.54.

¹⁵¹ Eren, age, s.54-58; Saydam, age, s.105; Erkan, age, s.97; Nedim İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, Ankara 1999 s.68; Habiçoğlu, age, s.107-111.

¹⁵² Saydam, age, s.106; Habiçoğlu, age, s.107-110.

Muhâcîrîn Komisyonu ihtiyaçtan dolayı kurulmuş ve bu komisyonun iskân işlerini daha sistemli bir halde çözmesi amaçlanmıştır. Fakat 1865 yılının sonlarına doğru, gelen göçmenlerin sayısının azalması ve komisyonun devlete getirdiği mali yükün ağır olmasından dolayı 27 Kasım 1865 tarihinde kaldırılmıştır. Muhâcîrîn Komisyonu'nun kaldırılması ile yaptığı işler Zaptiye Nezareti'ne ve Meclis-i Vâlâ'ya bırakılmıştır. Muhâcîrîn Komisyonunun feshedilmesi göçmen işlerinin aksamasına ve idari bir boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oluşan idari boşluğun doldurulması için Osman Paşa tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Osman Paşa, yaptığı çalışmalar neticesinde Muhâcîrîn Komisyonu'nun tekrar kurulması için hükümete bazı gerekçeler sunmuştur. Bunlar:

- Anadolu'ya gelen göçmenlerin iskânı henüz bitmemiştir.
- Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürekli olarak iskân ettirilmiş olan göçmenler bir yerden başka bir yere nakil isteğinde bulunmaktadır.
- Göçmenlerin yer değiştirme istekleri nedeniyle iskân yerlerinden -hem yerli ahalide hem de göçmenlerde- bir takım rahatsızlıkların yaşandığı haberleri gelmektedir.
- Yukarıda sayılan üç sebepten dolayı göçmen işlerini yürütmek için üç kişi ile beraber bir tercümanın, göçmenlerin durumunu daha iyi anlayabilmek ve iyi iletişim kurabilmek içintoplam dört kişinin görevlendirilmesi gibi gerekçelerdir¹⁵³.

Hükümet, bu idari boşluğu doldurmak amacıyla Osman Paşa'nın teklifi ile eskisi kadar geniş olmayan, daha dar kadrolu, iskân işlerini yürütecek olan Muhâcîrîn Komisyonu'nun tekrar faaliyete başlamasına 19 Haziran 1866¹⁵⁴ tarihinde karar vermiştir.

Osman Paşa'nın teklifi ile yeniden kurulan komisyonda görev alacak memurların maaşı için de Osman Paşa bir çalışma daha yapmış ve bunu da hükümete iletmiştir. Buna göre, iskân memuriyeti görevi ile Ankara ve Kastamonu taraflarında görevli olan Muhtar Efendi'nin azledilmesi ile -zaten komisyon kurulunca görevi bitecektir- ona verilmekte olan 2185 kuruş maaştan bu yeni komisyon üyelerine

¹⁵³ BOA; İ.MVL 556/24966(13 Temmuz 1866).

¹⁵⁴ BOA; İ.MVL 556/24966(13Temmuz 1866); Saydam, age, s.113-118.

verilecek olan maaş karşılanacak ve maaştan geriye kalan ise hazineye devredilecektir. Böylece yeni görevlendirilen memurların maaş tutarı 1600 kuruş olduğu için azledilen Muhtar Efendi'nin toplam maaşından geriye kalan 585 kuruş hazineye kalacaktır¹⁵⁵. Osman Paşa teklifini 20 Haziran 1866 tarihinde hükümete iletmiştir.¹⁵⁶ Osman Paşa'nın bu teklifi Meclis-i Vâlâ' da müzakere edilmiştir. Müzakerede, komisyon için üç kâtip ile bir tercüman kadrosu tahsis edilerek, padişahın onayı ile beraber, görevlendirilme ve maaş işlemi 13 Temmuz 1866¹⁵⁷ tarihinde sonuçlandırılmıştır. Görevlendirilen memurların görevlerine ve maaşları tablo 2'de görülmektedir.

Tablo-2 1866 Yılında Kurulan Muhâcirîn Komisyonu Görevlileri ve Maaşları

Görevlendirilen Memurun Adı	Ünvanı/Görevi	Maaşı
Osman Paşa	Muhâcirîn Komisyonu Başkanı	
İsmail Efendi	Jurnal Kâtibi	600 kuruş
Hüsni Bey	Evrak Kayıt	400 kuruş
Ahmet Bey	Çerkes ve Abaza Lisanlarını Bilen Tercüman	300 kuruş
Baha Bey	Göçmenle İlgili Yazışmalara Bakmak	300 Kuruş
Toplam Maaş		1600 kuruş

1867 yılında Şura-yı Devlet'e bağlı olarak çalışmalarını sürdüren komisyon 1875 tarihinde Zaptiye Nezaretine bağlanmış ve 1878'de artan göç olaylarından dolayı tekrar bağımsız bir kuruluş haline getirilmiştir. Göçlerin devam etmesi nedeniyle yeni komisyonlar kurulmuştur¹⁵⁸. Böylece Osmanlı Devleti'ne doğru göçlerin artması

¹⁵⁵ BOA; İ.MVL 556/24966(13Temmuz 1866).

¹⁵⁶ BOA; İ.MVL 556/24966(13Temmuz 1866).

¹⁵⁷ BOA; İ.MVL 556/24966(13Temmuz 1866).

¹⁵⁸ BOA; İ.MVL 556/24966(13Temmuz 1866), Saydam, age, s.113-118; İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu(), Umum Muhacirin Komisyonu (1878), Muhacirin Komisyon-u Alisi (1897), Muhacirin-i İslamiye Komisyonu (1905), Muhacirin İane Komisyonu (1877), İane-i Muhacirin Encümeni-Muhacirine

sonucunda Muhâcirîn Komisyonu tekrar faaliyete geçmiş ve göçmenlerin işleri daha düzenli bir şekilde yürütölmeye çalışılmıştır.

1.1.4- UZUNYAYLA'DA GÖÇMEN KOMİSYONU GÖREVLİLERİ

Osmanlı Hükümeti'nin Sivas Eyaleti'ne iskân edilmeleri için gönderdiği göçmen sayısının fazlalığı sebebiyle Sivas Eyaleti tarafından iskân işlerini yürütmek için hükümetten izinsiz geçici memurlar görevlendirilmiştir. Sivas Eyaletine gelen göçmenlerin sevk ve iskânlarını yürütmek ve düzenlenmek için Kasım 1861 tarihinde geçici olarak bir komisyonun teşkil edildiğini, 17 Mayıs 1862 tarihinde Maliye Nezareti'nin bu komisyonun maaşlarını gösterir mazbatada görmekteyiz. Göçmenlerin sevk ve iskânları için oluşturulan bu komisyonun başına Sivas hanedanından Abdurrahman Efendi getirilmiştir. Ayrıca komisyonun işleyişinde Abdurrahman Efendi'ye yardım etmeleri için dört memur da görevlendirilmiştir.. Sivas'ta teşkil edilmiş olan bu komisyona, devletin mali durumu yeni maaş tahsisi ile yeni memur görevlendirmesine imkân tanımadığı için, Maliye Nezareti tarafından karşı çıkılmıştır. Sivas Eyaleti, gelen göçmenlerin sayıca fazla olmasının, onları zor durumda bırakacağı için böyle bir komisyonu kurduklarını Maliye Nezareti'ne anlatmıştır. Ayrıca Sivas Eyaletindeki iskân işlerini yürütecek olan bu komisyonun geçici olarak oluşturulduğu, iskân işlerinin sonuna kadar komisyon başkanına ve memurlarına maaş verileceği, Muhâcirîn İskân Talimatnamesine göre göçmenlerin acil olarak iskân edilmesine itina gösterileceği gibi zaruretlere dolaylı komisyonun kurulduğunu Maliye Nezareti'ne iletilmiştir. Maliye Nezareti tarafından bu konu Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Sivas Eyaleti tarafından komisyonun kurulma gerekçeleri hükümetçe haklı bulunularak bu geçici komisyonun devamına karar verilmiştir.

Hükümet, Sivas'ta göçmenlerin iskân işleri ile vazifelendirilen geçici komisyon üyelerinin, iskân işlemleri bittiği anda memurlara ödenen maaşın kesilmesi ve memuriyetlerinin feshedilmesi şartıyla hazinenin maaş tahsisi yapmasını uygun bularak Maliye Nezareti'ne Emirname-i Sâmi yazmıştır¹⁵⁹. Ayrıca kurulan komisyondaki

Muavenet Cemiyeti (1878), Muhacirlere Milletlerarası Yardım Komitesi, Sermaye-i Şefkati Osmaniye-Türkîsh Comppasionate Fund (1878'de Londra'da kurulmuş). Erkan, age, s.98- 123; İpek, age, s. 69-77.

¹⁵⁹ BOA; MVL 629/93 (26 Mayıs 1862 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine Emirname-i Sâmi).

memurlardan birinin Çerkes olması, tercümanlık yapması noktasında, komisyonun işini kolaylaştırmış olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo-3 Sivas'ta Göçmenleri İskân Etmek İçin Kurulan Geçici Komisyon Memur ve Maaşları

Komisyonadaki Görevi	İsmi	Maaşı
Komisyon Başkanı	Abdurrahman Efendi	600 kuruş
Çerkes Mukayyid ¹⁶⁰	Çerkes Hasan	400 kuruş
Yardımcı Memur	Hafız Süphan	300 kuruş
Umur-u Hesabiye	Ali Efendi	250 kuruş
Umur-u Hesabiye	İbrahim Efendi	250 kuruş
Geçici Komisyon Memur Maaşlarının Toplamı		1800 kuruş

Göçmenlerin iskânı sırasında hükümeti en çok uğraştıran iskân bölgelerinden biri de Uzunyayla yöresidir. Ankara, Konya, Yozgat ve Sivas'a büyük bir göçmen nüfusu gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti gönderilen göçmenlerin ve Uzunyayla yöresinde asayiş bozan Afşar aşiretinin iskânını çok fazla istemekteydi. Bundan dolayı Hükümet, adı geçen yerlerde iskân işlerini yürütecek, Çerkes göçmenleriyle Afşar aşiretinin ıslahını sağlayacak her iki tarafı da tanıyan bir kişiye ihtiyaç duymuştur. Bunun için, 18 Eylül 1860 tarihinde Sivas'a yakın bulunan mutasarrıf, vali ve bölge ordu komutanına hükümet tarafından bilgi verilmiştir. 28 Haziran 1861 tarihinde Uzunyayla'daki yukarıda saydığımız işleri yürütmek amacıyla Muhâcirîn Komisyonu Başkanı olarak Hafız Paşa'nın vazifelendirildiği, Ankara, Konya, Harput¹⁶¹ gibi illere hükümet tarafından telgraf ile iletilmiştir. Hafız Paşa'nın Uzunyayla ve civar vilayetlerdeki göçmen işleri için seçilmesi oldukça isabetli bir karar olarak durmaktaydı.

¹⁶⁰ Kayıt memuru.

¹⁶¹ BOA; A.MKT. UM 479/58; A.MKT. UM 478/22 ayrıca bk. Muhacirin Komisyonu Başkanı Hafız Paşa gelen göçmenleri yerleştirmek için Sivas'a gönderilmiştir. Önemli iskân bölgelerinden olan Sivas-Uzunyayla kesimi ile Ankara'ya sevk olunan henüz yerleşmeyen göçmenlerin sorunlarını çözmek için Hafız Paşa vazifelendirilmiştir. Bu bölgeye gönderilecek uygun kişi olmadığından ve yerleştirme işinin mahalli memurların istenilen şekilde yerine getiremeyeceği, meselenin önemini ve layığıyla yerleştirme işini yapamayacakları için iskan işlerinde vakıf olan ve gelen göçmenleri tanımasından dolayı Hafız Paşa'nın Sivas'a tayini uygun bulunmuştur. Saydam, age, s. 107-108.

Çünkü Hafız Paşa'nın Trabzon valiliği yapmış olması ve Muhâcirîn Komisyonu Başkanlığında bulunması oldukça önemliydi.

Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa'ya 1861 yılında hükümet gönderdiği telgrafnâmede Afşar aşireti iskân işleri için Hafız Paşa'nın vazifelendirildiği bilgisini vermiştir. Ayrıca telgrafta vazifelendirilen Hafız Paşa'nın görev yerine gelmesine kadar göçmenlerin korunması amacıyla Uzunyayla yöresine yeteri kadar güvenlik görevlisinin gönderilmesi istenmektedir¹⁶². Ayrıca Muhâcirîn Komisyonu memuru geleşiye kadar Rıdvan Paşa buradaki idari boşluğu doldurmuştur. Böylelikle devlet Uzunyayla yöresine gelen göçmenlere verdiği önemi en baştan itibaren göstermiştir.

19 Kasım 1862'de Muhâcirîn Komisyonu başkanı olan Hafız Paşa'ya hükümetçe verilen tezkirede Sivas ve Yozgat taraflarında göçmenlerin iskânı işiyle görevlendirildiği iletilmiştir. Aynı tarihte ise hükümet Hafız Paşa'dan boşalan Muhâcirîn Komisyonu başkanlığına ise İzzet Paşa'nın¹⁶³ atamasını yapmıştır.

Hükümet, Uzunyayla'daki göçmenlerin iskânı ve Afşar aşiretinin iskânı ile ıslah işlerini yürüten Hafız Paşanın Medine'ye tayin edilmesi¹⁶⁴ ile beraber bu yerlerdeki iskân işlerine bakması için Mirliva Ömer Paşa görevlendirmiştir. Mirliva Ömer Paşa'nın görevi Sinop, Canik, Amasya, Sivas ve Yozgat taraflarında bulunan göçmenlerin iskân işlerini yürütmektir. Mirliva Ömer Paşa'nın alacağı maaş ve tayinatı, görevlendirildiği adı geçen yerler tarafından karşılanacaktır¹⁶⁵. Sivas sancağında göçmenlerin iskân işlerinden sorumlu olan iskân-ı muhâcirîn memuru Mirliva Ömer Paşa'nın buradaki göçmenler ile ilgili iskân işlemlerini yürüttüğünü Muhâcirîn Komisyonu ile yazışmalarından¹⁶⁶ izlemektedir. Osmanlı hükümeti Uzunyayla'nın hem Çerkes göçmenlerinin toplu yerleşimlerinin sorunsuz ve istenen şekilde yürütülmesi hem de Afşar aşiretinin ve diğer aşiretlerin Uzunyayla ve civarındaki zararlı faaliyetlerinden dolayı memur görevlendirmelerinde oldukça hassas davranmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin Uzunyayla'daki göçmenlerle ilgili iskân işlerini oldukça yakından takip ettiğini yaptığı faaliyetlerden anlamaktayız.

¹⁶² BOA; A.MKT. UM 478/22.

¹⁶³ BOA; A.MKT. MHM 247/3 (Sâdaret'ten Hafız Paşa'ya Tezkire ve İzzet Paşa'ya Buyruldu).

¹⁶⁴ BOA; İ.MMS 26/1123(22 Ocak 1863).

¹⁶⁵ BOA; A.MKT. MHM 248/96 (4 Aralık 1862 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine Tezkire).

¹⁶⁶ BOA; A.MKT. MHM 262/72 (5 Haziran 1863 Mirliva Ömer Paşa'dan Muhacirin Komisyonuna Şukka).

1.1.5- OSMANLI DEVLETİ'NİN UZUNYAYLA'YI İSKÂN AÇMASI

1.1.5.1- Uzunyayla Arazisinin Hukuki Durumu

Sivas Eyaleti dâhilinde bulunan Uzunyayla arazisinin¹⁶⁷, Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin, Dağıstan-Çeçen-Karaçay-Nogay, gelmeden önce ve geldikten sonraki hukuki durumunu öncelikle ele almak gerekmektedir. Böylelikle Uzunyayla yöresinde bulunan arazinin durumunu göstermekle bu araziye iskân edilmiş ve edilecek olan Çerkes göçmenlerinin ve diğer Kafkas göçmenlerinin araziye nasıl sahip olduklarının daha iyi anlaşılacağını düşünmekteyiz. Uzunyayla diye adlandırılan yöre, Atik Valide Sultan Evkafında ve Sivas'a seksen saat(166 km)¹⁶⁸ mesafede, Sivas ile Kayseri arasında, yer alan dağların arasında çanak şeklinde geniş bir arazidir. Uzunyayla arazisi, Sivas Eyaleti Mutasarrıfına hükümet tarafından verilen izin neticesinde yöreye gönderilen göçmenlere tapu karşılığında ve ücretsiz olarak verilmiştir. Uzunyayla arazisi ile ilgili yaptığımız saha ve sözlü tarih çalışmaları ve arşiv çalışmaları neticesinde ortaya çıkan durumu maddeler halinde göstermek yoluyla arazinin genel bir fotoğrafını ortaya koymaya çalışacağız. Uzunyayla arazisinin 1860-1870 tarihleri arasındaki durumunu dört ana başlık altında topladık.

Uzunyayla Arazisinin Atik Valide Sultan Evkafında Bulunması: Çerkes göçmenleri 1860 yılında Uzunyayla arazisine iskân olunmaları için hükümet tarafından gönderilmiştir. Uzunyayla arazisinin göçmenlere taksiminde takip edilecek usul ve esasların nasıl olacağı ile ilgili Sivas Eyaleti tarafından Meclis-i Vâlâ'ya bir telgraf gönderilmiştir. Gönderilen telgrafta Uzunyayla arazisinin Merhume Atik Valide Sultan Evkafın'da olduğu bilgisi de Meclis-i Vâlâ'ya verilmiştir. Meclis-i Vâlâ'ya intikal eden Uzunyayla arazisinin taksimi ile ilgili konu müzakere edilerek ilgili nezaretlerle yazışmalar yapılmıştır. 28 Mayıs 1861 tarihinde Maliye Nezareti'nin ve 28 Temmuz 1861 tarihinde ise Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin görüşleri alınmıştır. Meclis-i Vâlâ, nezaretlerden aldığı görüşler neticesinde Sivas Eyaleti dahilinde bulunan Uzunyayla arazisinin göçmenlere taksimi hususunda 28 Ağustos 1861'de Sivas Eyaletine bir

¹⁶⁷ BOA; İ.DH 461/30693.

¹⁶⁸ BOA; A.MKT. MVL 131/13.

*Vakıf arazisi hüviyetinde olan Uzunyayla arazisinin gelir durumunun iyi olduğundan ve hükümet gelir durumu iyi olan arazilere Çerkes göçmenlerini yerleştirerek ekonomik olarak katkı sağlamayı amaçlamıştır.

tezkire göndermiştir. Meclis-i Vâlâ'nın gönderdiği tezkirede Uzunyayla arazisinde teşekkül edecek kasaba ve karye haneleri için Atik Valide Sultan Evkafında bulunan arazinin göçmenlere ücretsiz¹⁶⁹ olarak verilmesi yolunda Sivas Eyaletine gerekli olan izin hükümet tarafından verilmiştir.

Uzunyayla Arazisinde Afşar Aşireti Haneleri: Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenleri gelmeden önce Afşar aşiretinin bazı mensupları buraya yerleşmiştir. Bu nedenle Afşar aşiretine ait Uzunyayla'da haneler¹⁷⁰ bulunmaktaydı. Yani Uzunyayla yöresine yaylak amacıyla gelenlerin yanında yerleşik hayata geçmiş olan Afşar aşiretine tabi ailelerin yaşadığına şahit olmaktayız. 28 Kasım 1861'de Maliye Nezaretine Sâdaret tarafından gönderilen İrade-i Seniyyede Afşar aşiretine ait iki bin kadar hanenin bulunduğu ve bu hanelerin bazılarına ait arazilerin kendi rızaları ile devlete olan vergi borçları karşılığında Çerkes göçmenlerine terk ettiklerini görmekteyiz¹⁷¹. Böylece devlet hazinesine yük olmadan Uzunyayla yöresinin bir kısmı vergi muafiyeti karşılığında Çerkes göçmenlerine bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki mali yapısına baktığımız zaman devleti rahatlatan bir durumun ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çünkü İskân Talimatnamesine göre Osmanlı Devleti'nin Çerkes göçmenlerine hane yardımında bulunması gerekmektedir.

¹⁶⁹BOA; A.MKT. NZD 33/1; A.MKT. MVL 131/13; İ.MVL 452/20210; MVL 613/67; ayrıca bk. Kafkasya'dan gelen Çerkesler için ilk düşünülen iskân alanlarından biri de Uzunyayla arazisi olmuştur. Sivas ile Kayseri arasında yer alan ve o zamanlar Sivas sancağına bağlı bulunan bu geniş arazi, 19. yüzyılın ortalarında büyük ölçüde ormanlık ve boş, köy veya kasabalar yok idi. Önceleri Dulkadir Beylerinin yaylağı olan Uzunyayla, daha sonra Mekke ve Medine vakıfları arasına alındı. Kafkasya'dan göçler başlayıp da Çerkeslerin buraya yerleştirilmeleri düşünüldünce bu arazinin onlara kiralanması tasarlanmış, ancak daha sonra bunun uygun bir yol olmayacağına karar verilerek, burası vakıflardan alınarak ve ilişkisi kesilerek göçmenlere parasız dağıtılmıştır. Uzun bir zaman Uzunyayla arazisini Türkmen- Afşar aşireti de yaylak olarak kullanmaktaydı. Aşiret yazı orada geçiriyor, kışı ise Çukurova'da geçiriyordu. Hayvan sürüleri ile göçebe olarak yaşayan Afşarlar kışlak ve yaylakları arasında gidip gelirken Göksu vadisini kullanırlardı. Afşar aşireti Uzunyayla'ya Çerkeslerin yerleştirilmesini kabul etmek istemedikleri için bunu önlemeye çalışmışlar ve iki taraf arasında çatışma ve çarpışmalar patlak vermiştir. Habiçoğlu, age, s.167.

¹⁷⁰ BOA; MVL 415/92; bk. Maraş eyaletine bağlı bulunan Afşar aşiretinin yaylak mevkileri Kayseri sancağına tabi Zamantı kazasında yer alan Çörmüşek ve Pınarbaşı denilen mahaller olmuştur. Zamanla bu eyalete bağlı bulunan Afşar aşiretinden iki yüz kadar hane Zamantı kazasında meskûn duruma gelmişlerdir. Metin Hülâgü, "Ondokuzuncu Asrın Ortalarında Kayseri'de Aşiret Olayları" , II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri(16-17 Nisan 1998), Haz. Ayhan Öztürk, Erciyes Üniversitesi Kayseri 1998. s.194-195.

¹⁷¹ BOA; A.MKT. MVL 138/66.

Uzunyayla Arazisinin Afşar Aşireti Tarafından İzinsiz Yaylak Olarak Kullanılması: Afşar aşireti Uzunyayla arazisini devletin izni dışında¹⁷² yaylak olarak kullanmaktaydı. Afşar aşireti Uzunyayla'ya gelir gider iken yerleşik olan ahaliye de zarar vermektedir. Uzunyayla yöresinin Afşar aşireti gelmeden önce verimli bir arazi olduğu ve bu arazide yaşayan ahalinin daha sonra aşiretin etkisi¹⁷³ ile dağıldığını anlamaktayız. Hükümet, kendisinden izinsiz olarak aşiretler tarafından -Afşar ve Rişvan aşiretleri- kullanılan bu arazideki yerleşik ahalinin asayişinin sağlanmasını, ahalinin rahat etmesini ve bu arazinin ekonomiye katkı sağlamasını düşünmekteydi. Bunu sağlamak için de Uzunyayla yöresini yaylak, Çukurova'yı ise kışlak olarak kullanan Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresinden uzak tutulmasını hedeflenmekteydi. Uzunyayla yöresindeki asayişsizlikten haberdar olan hükümet durumu ele almış ve gerekli tedbirler için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi Çerkes göçmenlerini Uzunyayla yöresine iskân ederek Afşar aşiretinin hareket alanını sınırlandırmaktır. Böylece aşiretin yerleşik hayata geçmesi sağlanmış olacaktır.

Uzunyayla arazisinde Sivas Evkaf eski müdürü Rıfat Bey'in yaptığı uygunsuzluklar: Uzunyayla arazisinin Osmanlı Devleti iskân politikası çerçevesinde göçmenlere verilmesi kararlaştırılmıştır. Uzunyayla arazisinin göçmenlere paylaştırılması sırasında arazinin kendilerine ait olduğunu iddia eden bazı kişiler ortaya çıkmıştır. Uzunyayla arazisinde hak iddia eden bu kişilerin başvurusu üzerine Uzunyayla arazisi ile ilgili konu Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Yapılan tahkikatlar sonucunda 29 Nisan 1861 tarihinde bir İrade çıkarılarak Evkaf-ı Hümayun Nezareti ve Sivas Eyaleti Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya arazinin durumu ile ilgili bilgi hükümet tarafından verilmiştir. Çerkes göçmenleri ile diğer Kafkas göçmenlerine paylaştırılan arazinin kendilerine ait olduğunu öne sürenlerin Sivas ahalisinden ve Osmanlı tebaasına mensup olan; Garabet ve Sarraf İsadör, meclis azasından Bekmez oğlu Bedros, Mehmet Fehim ile Mehmet Ağa¹⁷⁴ olduğu tespit edilmiştir. Uzunyayla

¹⁷² BOA; A.MKT. NZD 313/69; C.DH 144/77; MVL 615/70; A.MKT. UM 479/58; A.MKT. MHM. 233/28 (Muhacirin Komisyonundan Kastamonu Mutasarrıfına Şukka).

¹⁷³ BOA; İ.DH 461/30693; Yurtlarını bırakarak gelen göçmenlerin devlete sadık olacağı varsayılarak, iskân olunacakları yerlerde birer örnek teşkil edip devlet otoritesini hiçe sayan konar-göçerlerin medileştirilmesine bazı ekrad ve urban aşairinin de devlet nizam ve düzenine alıştırmalarına katkıda bulunulacağı düşünülüyordu. Saydam, age, s.97.

¹⁷⁴ BOA; A.MKT. MVL 127/4.

arazisinin bu kişilerin uhdesine nasıl geçtiği ile ilgili yapılan tahkikat sonucunda arazinin Sivas Eyaleti evkaf eski müdürü Rıfat Bey'in Uzunyayla arazisi ile ilgili yaptığı uygunsuzlukları ortaya çıkartılmıştır.

Sivas Eyaleti Evkaf eski müdürü Rıfat Bey Uzunyayla arazisini müdürlüğü döneminde yukarıda adı geçen ve hak iddiasında bulunan kişilere, arazinin değerinin çok altında bir fiyata, müzayede yapmadan ve başka hiç kimsenin duymayacağı bir şekilde usulsüzce vermiştir. Rıfat Bey arazinin bir kısmını ise kendi üzerine tapulayarak Atik Valide Sultan Evkafında olan bu vakıf arazisini aynı zamanda Arazi-i Emiriyye şekline sokarak bir karışıklığa da sebebiyet vermiştir. Uzunyayla arazisi üzerindeki bu karmaşıklığı gidermek amacıyla belli bir ücret karşılığında bir memur tayin edilmiştir. Tayin olan memurun yaptığı tahkikatlar ile beraber Sivas Eyaleti ile Evkaf-ı Hümayundan alınan bilgiler sonucunda Meclis-i Vâlâ konu ile ilgili karar vermiştir. Kararların uygulanması için Meclis-i Vâlâ tarafından Sivas Eyaleti Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Halep Valisi İsmet Paşa'ya Uzunyayla arazisi ve Sivas Eyaleti Evkaf eski müdürü Rıfat Bey ile ilgili neler yapılması gerektiği 29 Nisan 1861 tarihinde gönderilen şukkalarda açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Görevini kötüye kullanan Sivas Eyaleti evkaf eski müdürü Rıfat Bey ve diğer kişilerin, üstüne usulsüz geçirdikleri Uzunyayla arazisi üzerindeki hakları komisyon çalışması sonucunda iptal edilmiştir. Sonuçta Uzunyayla'nın arazisi tekrar vâkıfa devredilmiştir. Atik Valide Sultan Evkafına devri gerçekleşen Uzunyayla arazisinin göçmenler arasında taksimi İskân Talimatnamesine uygun olarak yapılması istenmektedir. Daha sonra Uzunyayla arazisinin taksimi için Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa tarafından Evkaf Müdürü Emin Efendi ve diğer memurlar görevlendirilmiştir. Sivas Mutasarrıfı, Halep Valisi İsmet Paşa'dan hükümetten gelen yazı kapsamında Sivas Eyaleti Evkaf eski müdürü Rıfat Bey'in, Halep'te bulunmasından dolayı, muhakeme edilerek Sivas'a¹⁷⁵ acil bir şekilde gönderilmesi istemiştir.

Meclis-i Vâlâ tarafından 21 Ağustos 1861'de Uzunyayla arazisi ile ilgili daha önceden gönderilen İrade ile beraber Sivas Evkaf eski müdürü Rıfat Bey'in Halep valisi tarafından hükümet merkezine gönderildiği ve yapılan muhakeme sonucunda arazinin vakfa tamamen bırakıldığı bilgisi, şukka ile Sivas Eyaletine ve Zaptiye Müşir'ine,

¹⁷⁵ BOA; A.MKT. MVL 127/74.

iletmiştir¹⁷⁶. Böylelikle Uzunyayla arazisi üzerinde hak iddiasında bulunan kalmamış ve arazi Çerkes ve diğer Kafkas göçmenleri arasında ücretsiz bir şekilde taksim edilmiştir.

Bu çalışmalarla Osmanlı Devleti Uzunyayla yöresine iskân etmek için gönderdiği Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerine taksim edilecek arazinin sahipliğini ortaya koymuştur. Uzunyayla arazisinin bir kısmının tımara tabi olduğu ve bu tımara tabi olan yerlere aşiretlerin yerleştirildiği, arazinin geriye kalan kısmının ise devlete ait olduğu, devlete ait olan bu arazinin ise iskân amacıyla Uzunyayla'ya gönderilen göçmenlere tapu karşılığında ve ücretsiz olarak verildiğini anlamaktayız. Ayrıca Uzunyayla arazisine iskân edilen göçmenlerin hudutlarının belirlendiğini¹⁷⁷ ve Afşar aşireti ile olası sorun yaşanmamasına dikkat edildiğini Osmanlı Devleti kayıtlarından görmekteyiz.

1.1.5.2- Uzunyayla'nın İskâna Açılma Sebepleri

Uzunyayla yöresinin iskâna açılma sebepleri için 3 Mayıs 1856 tarihinde Silistre Valiliğine gönderilen ve Kırım Muhâcirlerinin hangi esaslar dâhilinde iskân olacaklarını ihtiva eden talimatname¹⁷⁸ oldukça önemlidir. Bu talimatname, adeta Kafkasya'dan ve Rumeli'den Anadolu'ya veya Kafkasya'dan Rumeli'ye iskân edilecek olan göçmenlerin yerleştirilmelerinde rehber niteliği taşımıştır. Uzunyayla'ya gelen göçmenlerin iskânları ile ilgili mahalli idarecilere bu talimatnameye ilaveten hükümetçe yeni emirnameler gönderildiğini ve bu yeni gönderilen emirnameler doğrultusunda göçmenlerin iskân edildiğini belgelerden izlemekteyiz. Çerkes göçmenleri Sivas Eyaletine ve Uzunyayla yöresine iskân için gönderildikleri zaman mahalli idarecilerin iskân işlerinde nasıl hareket edeceklerini hükümet merkezine ve Muhâcirîn Komisyonuna sordukları zaman onlara referans olarak 3 Mayıs 1856 tarihinde Silistre Valiliğine gönderilen ve Kırım

¹⁷⁶ BOA; A.MKT. MVL 131/13.

¹⁷⁷ BOA; A.MKT. UM 500/86 17 RA 1278; MVL. 644/2, MVL 649/96; MVL 615/70.

¹⁷⁸ BOA; A. MKT. MHM 343/67 (14 Haziran 1865 Sâdaret'ten Tuna Vilayeti ve Anadolu'da Göçmen Bulunan Yerlere Emirname-i Sâmi); Eren, age, S.41-49; Saydam, age, s.119. Mehmet Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.592.

Muhacirlerini hangi esaslara göre iskân olacaklarını ihtiva eden talimatname¹⁷⁹ örnek gösterilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bütün göçmenleri iskân ederken hedeflediği amaçlar¹⁸⁰, Muhâcirîn İskân Talimatnamesinde yer aldığı gibi, Uzunyayla yöresine iskân olunacak olan Çerkes göçmenleri için de geçerliydi¹⁸¹. Hükümetin Uzunyayla yöresini iskâna açtığına bu yöre ile ilgili beklentilerinin olduğu aşikârdır. Bu beklentileri:

- **Devlete Ait Olan Uzunyayla Arazisini Ziraata Açmak:** Göçmenlerin yerleştirilmelerinde kırsal kesime ağırlık verilmiş ve öncelikle boş¹⁸², harap¹⁸³, zamanla terk edilmiş¹⁸⁴ yerlerin tekrar şenlendirilmesi hedeflenmiştir. Uzunyayla yöresine ait arazi Atik Valide Sultan Evkafında olduğu için verimsiz olduğu söylenemezdi; çünkü göçebe aşiretler bu araziye belli bedeller karşılığında kullanmaktaydı. Çerkes göçmenleri için Uzunyayla'daki vakıf¹⁸⁵ arazilerinin kullanıldığını Uzunyayla arazisinin hukuki boyutundaki kısımda ele aldığımız için burada bu açıklamayı yeterli görmekteyiz.
- **Afşar Aşiretinin Uzunyayla'da Yaptıkları Asayişsizlikleri Engellemek:** Uzunyayla yöresindeki ahaliye Afşar aşiretinin verdiği zararlar bilinmektedir. Afşar aşiretinin “Yaylak” mahalli olarak kullandıkları Uzunyayla Yöresine gidiş ve dönüşleriyle beraber bu yerlerde kaldıkları zamanlarda yerli ahaliye zarar verdiği ahali tarafından yapılan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Anadolu'ya gelen

¹⁷⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bk. 3 Mayıs 1856 tarihinde Silistre Valiliğine Gönderilen İskân Talimatnamesinin tam metni yer almaktadır Eren, age, s.42-49; Saydam, age, s.119-120.

¹⁸⁰ Göçmenlerin yerleşik hayata geçmesiyle birlikte yeni tarımsal toprakların işlendiğine ve çiftlik üretiminin arttığına kuşku yoktur. Ayrıca göçmenlerin önemli bir bölümü, refah düzeyi yüksek topluluklara(toprak sahipleri, yüksek düzey memurlar ve ulema) mensup olduğu için göçle beraber sermaye ve beceriler de aktarılmıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki demografik dönüşümüne, siyasal hareketliliğin yanı sıra ekonomik büyümenin ve toplumsal değişimin de eşlik ettiği söylenebilir. Karpat, Osmanlı Nüfusu, s.162.

¹⁸¹ Osmanlı Devleti insanların acılarını azaltmak ve mülteci akımlarına cevap verebilmek için kamplar kurmuştur. Büyük şehirlerden uzak yerlere iskân alanları sağlamıştır. İmparatorluğa, sanayi ve tarımsal alanlara göçmenlerin katkısını sağlamaya çalışmıştır. James H. Meyer, agm, s.27-28.

¹⁸² Süleyman Erkan, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.614; Nedim İpek, agm, s.665.

¹⁸³ Yılmaz, agm, s.599.

¹⁸⁴ İpek, agm, s.665; Osmanlı Devleti'nin göçmenleri iskânı sırasında ekonomik hedefler de gözetildiği görülmektedir. Bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde sanayinin geri kalmış olması tarıma olan önemi bir kat daha arttırmıştır. Bu nedenle, göçmenleri verimli tarım alanlarına yerleştirerek bu ihtiyacı gidermek en önemli hedeflerden biri olmuştur. Erkan, age, s.91.

¹⁸⁵ Mehmet Esat Sarıcaoğlu, “İskân-ı Muhacirin İ'ane Pulları”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.605.

göçmenler önce boş ve sahipsiz yerlere, eski harabe köylere¹⁸⁶ mîrî veya vakıf arazilerine yerleştirilmişlerdir. Ancak bu araziler bitince yaylalara, meralara iskân başlamıştır. Bu ise yıllarca böyle yerlerin, hukuken sahipleri olmasa bile fiilen sahibi gibi davranan köylülerin ve konar-göçer aşiretlerin tepkilerine, hükümet ile konar-göçerlerin çatışmalarına sebep olmuştur¹⁸⁷. Böylece Çerkes göçmenlerinin iskân edilecekleri yer olan Uzunyayla'da Afşar aşireti nedeniyle bir asayişsizliğin olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Çerkes göçmenlerini iskân ettiği yerlerde asayiş sorununu çözme hedefi de vardır. Bu da devletin iskân politikasının temel hedeflerinden biridir. Böylece asayiş bozuk yerlere göçmenler yerleştirilerek -ki burası ele aldığımız Uzunyayla'dır- eşkıyalığın önü alınmak istenmiştir¹⁸⁸.

- **Afşar Aşiretini Göçebe Yaşamdan Yerleşik Yaşama Geçirmek:** Osmanlı hükümeti Afşar aşiretinin verdiği zararlar nedeni ile aşireti yerleşik yaşama geçirmek istemekteydi. Afşar aşiretinin verdiği zararları şöyle sıralayabiliriz:
- Adana eyaletinde bulunan Afşar aşiretinin Konya, Adana, Maraş ve Yozgat yörelerinde bulunan yerleşik ahaliye ve bu yerlerden geçen yolculara verdikleri zararın git gide artmıştır¹⁸⁹.
- Afşar aşireti eşkıyasından 150 kadar süvarinin beraberce Adana, Maraş, Kayseri ve Yozgat ahalisine ve yolculara zarar vermiştir.
- Aşiret her sene – Uzunyayla'ya – yaylağa çıkma bahanesi ile Niğde sancağı ile Konya sancağının Ereğli, Seceaddin ve Karabuytar kazaları ahaliilerine birçok saldırılarda bulunmuştur.

¹⁸⁶ Uzunyayla'da yer alan bazı köylerinin sonuna “Viran” ve “Ören” ekleri ilave edilmiştir. Mesela, Akviran, Karacaören, Halitbeyören gibi.

¹⁸⁷ Abdullah Saydam, “Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.683; Habiçoğlu, age, s.167-168.

¹⁸⁸ İpek, agm, s.665.

¹⁸⁹ BOA; MVL 756/8 (20 Aralık 1859); A.MKT. UM 440/37 (4 Aralık 1860 Sâdaret'ten Adana Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. UM 432/27 (11 Nisan 1861 Sâdaret'ten Adana Mutasarrıfına Şukka); Afşar aşireti eskiden beri devlete karşı itaatsiz, devlet hukukuna uymayan ve kolluk Kuvvetlerini dikkate almayan bir yaşam yaşıyorlardı. Afşar aşiretinin elleri erip güçleri yettiği zaman emval, eşya, hayvan(inek, at, sığır, koyun, keçi vs)çalıp gasp etmeyi bir meslek haline getirdikleri insanları öldürdükleri ve fesada sebep oldukları hükümet tarafından bilinmektedir. A.MKT. UM 406/76 (3 Mayıs 1860 Sâdaret'ten Ankara, Adana Mutasarrıflarına ve Konya valisine Şukka); C.DH 290/1477.

- Afşar aşiretinin iskânları ve neticesinde vermeleri gereken 12 yük vergisini vermemiştir.
- Bundan üç sene önce Hicaz'dan gelen hacı kafilesine saldırmışlar ve eşyalarını gasp etmişlerdir.
- Pınarbaşı'nda Kayseri'den Niğde'ye gitmekte olan tüccar ve kervanlara zarar vermişler, üzerine sevk olunan askerlerden birkaç kişiyi öldürmüşler, civar kazalardan yardım için gelen ahalden birkaç kişiyi yaralamışlar üç kişiyi ise öldürmüşlerdir.
- Kozan tarafındaki ekrad(Kürtler) ile parça parça birleşerek Niğde' ye gitmişler ve rast geldikleri yolcuları soyup mallarını gasp etmişler, yol güzergâhında bulunan köy ve kasabalarda yaşayan ahalinin at, inek, koyun, davar gibi hayvanlarını sürüp götürerek hırsızlık ve yağma yapmışlardır.
- Aşiretin yaylaya çıkarken yolculara ve yaylak yolu üzerinde bulunan yerleşik ahaliye, ahalinin mallarına ve tarladaki ürünlerine zarar vermesi ve ahalinin aşiret zararı nedeni ile emniyete alınmasının gerekli olduğu tespit edilmiştir.
- Afşar aşireti müslim ve gayr-i müslim pek çok yolcunun önüne çıkarak mallarını ve canlarına kast etmiştir. Kır serdarı Emin Ağa ile Konya zaptiye yüzbaşısı Ahmet Ağa aşireti yakalamak için yaptıkları girişim sonunda aşiretin büyük ve güçlü olmasından dolayı muvaffak olamamışlardır.¹⁹⁰

Afşar aşiretinin bulunduğu sahadaki faaliyetlerinden dolayı devletin otoritesi sarsılmıştır. Osmanlı Hükümeti, bölgedeki otoritesini yeniden tesis etmek, oradaki asayişini sağlamak ve Uzunyayla'nın arazisini işlenir hale getirmek için Çerkes kabilelerini toplu bir şekilde Afşar aşiretinin yaylağına iskân etme kararı almıştır.

- **Yerleşik Yaşama Geçen Afşar Aşiretinden Devletin İhtiyacı Olan Asker ve Vergileri Düzenli Almak:** Afşar aşireti Osmanlı Devleti'ne vergilerini vermemekte, kur'a sistemine uymamakla devletin ihtiyacı olan askerleri göndermemekteydi¹⁹¹. Bu durumun temel sebebi Afşar aşiretinin konar-göçer yaşamıydı. Osmanlı Hükümeti aşireti iskân ederek hem alması gereken vergileri almayı hem de ihtiyaç duyduğu askeri gücü temin etmeyi düşünmekteydi.

¹⁹⁰ BOA; MVL 605/75 (4 OCAK 1861); MVL 607/54.

¹⁹¹ BOA; MVL 640/41.

- **Göçmenlerin Huzur İçinde İskân Edilmesi:** Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden göçmenleri huzurlu ve güvenli bir şekilde Uzunyayla'ya¹⁹² iskân etmek Osmanlı hükümetinin en büyük arzusuuydu. Uzunyayla'ya iskân edilen Çerkes ve diğer göçmenleri mümkün olduğunca erken bir şekilde üretici durumuna geçirme isteği iskân politikası hedeflerinden kaynaklanmaktaydı. Devlet için en acil mesele, şüphesiz göçmenlerin süratle iskân edilerek üretici nüfus konumuna sokulmasıydı¹⁹³. Bu konu ile ilgili Muhâcirîn Komisyonu ve hükümet tarafından Sivas Eyaleti Mutasarrıfıyla sürekli iskânda acele edilmesi için yazışmalar yapıldığını görmekteyiz.
- Uzunyayla'ya gelen göçmenlerin kısa sürede ahali ile uyum sorununu çözmek,
- Uzunyayla'da iskân olunan göçmenlerin yardımıyla bölgede güvenliği sağlamak¹⁹⁴ şeklinde sıralamak mümkündür.

Kafkas göçmenlerinin Uzunyayla'ya iskânında saydığımız bu sebepler etkili olmuştur¹⁹⁵. Sivas-Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerinin ve diğer göçmenlerin yerleştirilmesi, genel anlamda Osmanlı Devleti'nin iskân politikasına uygun olarak gerçekleşmiştir.

Çerkes göçmenleri Anadolu'da, feodal yapılarından dolayı, dağınık olarak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde hükümet tarafından yapılan dağınık yerleştirilmeye istisna olarak Uzunyayla yöresini gösterebiliriz. Hükümet Uzunyayla'da Afşar aşiretinin ve diğer Türkmen aşiretlerinin faaliyetlerinden dolayı Çerkes göçmenlerinin kendilerini daha iyi koruyabilmeleri için topluca¹⁹⁶ yerleşmelerine müsaade etmiştir. Yani Çerkes göçmenlerinin korunması ve Afşar aşiretinin yerleşik hayata geçişini kolaylaştırmak için toplu yerleşim Uzunyayla'da gerçekleştirilmiştir. Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'ya yerleştirilmeleri Afşar aşireti tarafından pek de istenen bir durum değildir. Nitekim Uzunyayla'ya göçmenlerin gelişi, Afşar aşiretiyle

¹⁹² Takvim-i Vekayi Defa 610 s.2 (4 Nisan 1861).

¹⁹³ Saydam, agm, s.681; Osmanlı Devleti'ne iltica eden göçmenleri, bir an önce iskân edip üretici duruma getirmenin en önemli mesele olduğu muhakkaktır. Bunun kısa sürede başarılması bir taraftan gelenlerin sefaletini süratle sona erdirecek, diğer taraftan da hükümetin ayırdığı mali kaynaklar israf edilmeden, hazineye ağır yük bindirmeden problem çözümlenmiş olacaktır. Saydam, age, s. 119.

¹⁹⁴BOA; A.MKT. MVL 138/66 (28 Kasım 1861 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine İrade-i Seniyye) Güvenliğin sağlanması için Çerkes göçmenlerinden düzensiz süvari ve piyade askeri görevlendirmeleri geçici olarak yapılmıştır.; Erkan, age, s.91.

¹⁹⁵ Erkan; agm, s. 612.

¹⁹⁶ Saydam, agm, s.683.

Çerkes kabileleri arasında uzun zaman devam edecek olan çatışmanın çıkmasına sebep teşkil edecektir. Uzunyayla'nın iskâna açılması, bu durumun Afşar aşiretinin menfaatlerine ters düşmesi, çatışmanın en önemli sebebi olarak karşımıza çıkacaktır. Zira aşiret bu araziyi yaylak olarak kullanmaktaydı. Afşar aşireti ile Çerkes kabileleri arasındaki çatışma, tezimizin ikinci bölümünde daha detaylı ele alınacağı için şimdilik bu açıklamaları kâfi görmekteyiz.

1.1.6- ÇERKES GÖÇMENLERİNİN UZUNYAYLA'YI TERCİH ETME SEBEPLERİ

Osmanlı Devleti Anadolu'ya gelen Kırım, Kafkas ve Rumeli göçmenleri için çeşitli yerleri iskâna açmıştır. 1861 ortalarına kadar Rumeli bölgesi: Tuna sahilleri, Edirne eyaleti, Selanik eyaleti; Anadolu Bölgesi: Hüdavendigar, Aydın, Ankara, Kastamonu, Konya, Sivas, Erzurum, Trabzon, Adana, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Şam ve Halep eyaleti¹⁹⁷ hükümet tarafından iskâna açılan yerler olarak görünmektedir. İskâna açılan bu yerlerin en önemlilerinden biri de Sivas-Uzunyayla yöresidir. Devletin, Uzunyayla yöresini iskâna açarken bazı beklentilerinin olduğundan daha önce bahsetmiştik. İskâna açılan yerlerden devletin beklentileri dışında iskân bölgelerinde yerleşecek olan göçmenlerin de görüşü ve onayının alındığını görmekteyiz. Nitekim Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerinin ileri gelenlerinden bazıları gelerek araziye bakmışlar ve bu adı geçen araziye beğendiklerini, buraya yerleşmeyi kabul ettiklerini¹⁹⁸ beyan etmişlerdir. Burada Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla arazisine bakmaları ve yerleşmelerini bir tercih olarak ele alırken bu tercihin Anadolu'ya gelen göçmenler için Osmanlı hükümeti tarafından iskân yerleri olarak tespit edilen yörelerden birisi olduğunu da ilave etmek gerekmektedir. Yoksa Çerkes göçmenleri Anadolu'ya gelip Osmanlı topraklarında kendi istedikleri mahalleri seçmemişler bir nevi seçilmiş olan araziler içinde seçim yapmışlar ve bu arazilere iskân edilmişlerdir. Bir başka düşünce ise Osmanlı hükümeti yerli ahalisinin bulunduğu kırsal yerdeki dolu arazileri ve şehirlerdeki diğer ahalinin bulunduğu yerleri boşaltarak göçmenlere vermesi de beklenemezdi. Ama hükümet tarafından ayrılan arazilerin tarım ve hayvancılığa uygun

¹⁹⁷ BOA; A.MKT. MHM 231/60 (18 Ağustos 1861 Sâdaret'ten İlgili Yerlere Emirname); Saydam, age, s.131.

¹⁹⁸ BOA; A.MKT: UM 483/86 (29 Nisan 1860).

olduğu da bir gerçektir. Nitekim 29 Nisan 1860 tarihinde Sâdareten Sivas Mutasarrıfına gönderilen telgrafnâme-i Sâmiyyede Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla diye adlandırılan araziye beğendiklerini ve bu arazilerde hanelerinin inşasında Ankara ve Maraş Mutasarrıflarına Çerkes göçmenlerine yardım etmeleri için haber verildiğini¹⁹⁹ görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin kendisine sığınmış olan göçmenleri kurak, çorak ve verimsiz arazilere iskân etme isteğine razı olacağını düşünmek oldukça zor gözükmektedir. Çünkü göçmenleri bir an önce iskân etmek ve bu göçmenleri üretici duruma geçirmek devletin mali durumunu rahatlatacaktır. Yoksa Anadolu'ya gelen yüz binlerce göçmenin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlarının devlet hazinesince karşılanması ve devletin bu kadar fazla sayıdaki nüfusa bakması imkânsızdır.

Osmanlı hükümetinin Kırım savaşı sonrasında, Anadolu'ya doğru Kırım ve Kafkasya'dan yapılan toplu-kitlese ve zorunlu göçe maruz kalmış olan göçmenlere arazi tahsis etmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti topraklarına zorunlu göç ile göçmenler gelmeye başladığı sıralarda 1858 Arazi Kanunnamesi yürürlüğe girmiştir. Göçmenler gelmeden önce yürürlüğe giren Arazi Kanunnamesinin Osmanlı hükümetinin işini kolaylaştırdığı bir gerçektir. Yasanın özgün amacı yüzyıllar boyunca şu ya da bu yolla hükümet denetiminden çıkmış, imparatorluk mülkiyetinde olan toprağın devlet denetimini yeniden sağlamaktır. Yalnızca özel mülkiyette olan topraklar değil, devlete özel hizmetler karşılığında vergisi bağışlanan ve otlak olarak ayrılan topraklarda yasa kapsamına girmektedir. 1858 Arazi Kanunnamesi ile Osmanlı toprakları beş yeni dala ayrıldı. Bunlar; mülk, devlet mülkü(mîrî), vakıf, metruk ve boş verimsiz toprak (mevat). Toprak yasasını yürütmek için yeni bir tapu nizamnamesi çıkarılmıştır²⁰⁰. Uzunyayla yöresindeki arazilerin aşiretler tarafından belli bir vergi karşılığında kullanılmasına 1858 Arazi Kanunnamesine göre son verilirken ayrıca Uzunyayla arazisi Çerkes göçmenlerine meccânen(ücretsiz) tapu karşılığında verilmiştir.

¹⁹⁹ BOA; A.MKT: UM 483/86 (29 Nisan 1860 Sâdaret'ten Sivas mutasarrıfına Telgrafnâme-i Sâmi); A.MKT. UM 501/35 (15 Ağustos 1861 Sivas Meclisinden Sâdaret'e Cevap).

²⁰⁰ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.II İstanbul 2000. s.150-151.

Sivas Eyaleti sınırlarında yer alan Uzunyayla'da Çerkes göçmenleri diğer Kafkas göçmenleri ile beraber yerleşmek için takım takım gelmeye başlamışlardır. Yerleşme işlemleri tamamlanan Çerkes göçmenlerinin daha sonra gelen Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresinde iskân edilme isteklerinde bulunması ile bu yöre adeta bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Trabzon ve Samsun limanlarına ayak basan Çerkes göçmenlerine iskân için yer sorulmadan Çerkesler Uzunyayla'ya iskân olunmak istediklerini beyan etmekteydiler. Çerkes göçmenleri tarafından devlet memurlarına yapılan bu beyana farklı bir ülkede beraber yaşama düşüncesi ve Çerkes kabilelerinin sosyal sınıflaşmaları sebep olmaktadır.

Kafkasya'dan Osmanlı sahillerine gelen özellikle Çerkes Kabardey kabilesi mensubu olan göçmenler Uzunyayla yöresine gitme isteğinde bulunmuşlar ve ısrarla burada iskân olunmayı istemişlerdir. Bu isteklerini gerçekleştirmek isteyen Çerkes göçmenleri mahalli idarecileri, Muhâcirîn Komisyonunu ve hükümet merkezini ikna etmeye çalışmışlardır. Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin iskânları için düşünülen yerlere iskân olunmak istememeleri mahalli idarecileri zor durumda bırakmış ve mahalli idareciler içinden çıkmadıkları durumların çözümü için hükümetten nasıl tavır almaları gerektiği ile ilgili yardım talebinde bulunmuşlardır. Mesela, Amasya sancağındaki kazalarda iskân edilmek için gönderilen göçmenlere Muhâcirîn İskân Talimatnamesine göre;

- Amasya kazalarına gelen göçmenlerin nafakaları, etmekçi dükkânından verilmiş ve göçmenlere şimdiki kadar sefalet ve zaruret çektirilmemiş,
- Göçmenlerin ziraata, çiftçiliğe alıştırılması ve kimsenin açıkta kalmaması için gerekli çalışmaların yapılacağı,
- Gelen göçmenler arazi-i vakfiye'den arazi verileceği,
- Ziraat çalışmaları için öküz ve tohumluk verileceği yönünde göçmenler ile konuşulmasına rağmen bu göçmenlerin bir kısmı Sivas canibinde yer alan Uzunyayla yöresine gitmek istemişlerdir.

Merzifon'a gönderilen göçmenler kabile ve akrabalarının yanına gitmek istemeleri nedeniyle Merzifon'da durmak istemiyorlardı. Uzunyayla'ya gitme niyetinde olan göçmenler herhangi bir iş ile meşgul olmuyor, vakitlerini ise boşa geçiriyorlardı. Hiçbir iş ile meşgul olmayan göçmenlerin bu durumu kaza meclisinde konuşulmuş ve

kendilerine iskân talimatnamesi anlatılmıştır. Merzifon'da ve diğer kazalarda karışık bir şekilde iskân edilmeyi kabul etmeyen göçmenler toplu bir şekilde iskân edilmeyi talep ediyorlardı. Hatta Uzunyayla yöresine gitme düşüncesinde olanlar eşyalarını toplayarak tedarik ettikleri hayvanlara yüklemişler ve kendilerini durdurmak için karşılıklarına asker bile çıkarsalar yine de gideceklerini beyan etmişlerdir. Merzifon kazasındaki bu durum Amasya Mutasarrıflığına intikal etmiş ve neticede 12 Mayıs 1861'de hükümete bir arıza yazılmıştır. Arızada Samsun'dan gelmiş olan ve Amasya'ya gönderilen beş bin Nogay, Çerkes ve Kırım ahalisinin kuralara yerleştirildiği; fakat bu yerleştirilen göçmenlerin iskân talimatnamesine göre yapacaklarının anlatılmasına rağmen bu iskân yerlerinde durmak istememekte oldukları anlatılmıştır. Göçmenler gitme sebeplerini iklim ile kabile ve akrabalarının yanına yerleşmek olarak mahalli idarecilere beyan etmişlerdir. Bu göçmenler kabile ve akrabalarının, Rumeli, Sivas ve Konya taraflarında olmalarından dolayı bu yerlere gitmek istemekte olduklarını ve herhangi bir işle meşgul olmadıklarını hükümet merkezine Amasya Mutasarrıfı tarafından gönderilen arızada anlatmışlardır. Amasya ve kazalarına gönderilmiş olan Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerine gerekli olan yardımların ahali ve devlet tarafından yapılmış olmasına rağmen göçmenlerin memnun olmadıklarını ifade eden mutasarrıf, göçmenlerin tek isteklerinin Sivas²⁰¹, Konya ve Rumeli tarafında daha önce iskân edilen akrabalarının yanına gitme iznini almak olduğunu belirtmiştir. Bu göçmenlere eğer gerekli izin verilmez ise izinsiz bir şekilde gideceklerinin yapılan görüşmelerden anlaşıldığı hükümete bildirilmiştir. Ayrıca Amasya Mutasarrıfı göçmenlerin istemedikleri kazalara iskân edilmeleri halinde daha sonraları sorun çıkaracaklarını ilave ederek göçmenlerin gitmek istedikleri Uzunyayla yöresi ve diğer yerlere gidişleri için gerekecek olan hayvanat ve araba masrafı için yerli ahalinin yardım edeceğini hükümete beyan etmiştir. Amasya Mutasarrıflığı tarafından gönderilen arıza hükümet tarafından değerlendirilip;

- a) Göçmenlerin gösterilen yerleri beğenmemeleri²⁰²,
- b) Merzifon ve Amasya'da göçmenler için hane inşasına başlanmadığı,

²⁰¹ BOA; DH. MHC 1/17 14 Temmuz 1865.

²⁰² Takvim-i Vekâyi Defa 819 s.3 (27 Ekim 1865); ayrıca bk. Denizli'ye gelen muhacirlerin çoğu burayı beğenmeyerek civardaki başka yerlere, ülkenin iç kesimlerine gitmek istemişlerdir. Hatta Kafkasya'ya geri dönenler dahi olmuştur. Denizli'ye sevk edilen, bir süre burada ikamet eden ve beğenmeyerek başka yerlere iskân edilmeyi talep eden muhacir kabileleri, İzmir, Manisa, Afyon, Biga, Aydın, Urfa ve Sivas'a iskân talebinde bulunmuş veya hiç haber vermeden buralara kendileri gitmiştir. Temizkan, agm, s.2.

- c) Herhangi bir masrafın yapılmadığı,
- d) Göçmenlerin akraba ve kabilelerinin yanlarına gitmek istemelerinden dolayı Konya ve Sivas-Uzunyayla yöresine gitmelerinin uygun görülüp izin verilmiştir²⁰³.

Osmanlı hükümeti tarafından Uzunyayla yöresine nakil ve iskân isteğinde bulunan Çerkes göçmenlerinin uygun bulunan istekleri doğrultusunda Uzunyayla yöresine gitmelerine müsaade edildiğini görmekteyiz. Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin Uzunyayla yöresini tercih sebepleri şöyledir:

- **Uzunyayla Arazisinin Çerkesler Tarafından Beğenilmesi:** İskân mahallinin seçiminde göçmenlerin görüşlerine ve isteklerine de, mümkün olduğu ölçüde dikkat edilmekte, seçilen yeri bizzat görmeleri sağlanmakta ve burayı kendi arzuları ile seçtiklerine dair senetler imzalanmaktaydı²⁰⁴. Sivas Mutasarrıfına hükümet merkezinden 29 Nisan 1860 tarihinde gönderilen telgrafta Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri tarafından Uzunyayla yöresindeki araziye bir yol gösterici önderliğinde gidip baktıklarını ve bu araziyi iskânları için beğendiklerini hükümet merkezine ileterek haberdar etmişlerdir. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresinde beğendikleri arazilerde iskânları ve yerleşmeleri için lazım olacak hanelerin yapımında ve masraflarının karşılanmasında Ankara ve Maraş Mutasarrıflıklarına bilgi verildiği ve ilgili Mutasarrıflara şukka gönderildiği Sivas Eyalet Mutasarrıfına telgrafta²⁰⁵ anlatılmıştır. Hükümet merkezinden Sivas Mutasarrıfına gönderilen bir yazıda göçmenlerin Uzunyayla'yı beğenmeleri neticesinde Trabzon, Kars ve Ankara tarafından iskân için Uzunyayla'ya gelecekleri haber verilmiştir²⁰⁶.

²⁰³ BOA; A.MKT. NZD 355/90 (8 Haziran 1861); Çerkes göçmenleri Uzunyayla'ya her zaman iskânlarını istemişlerdir. Mesela, Çerkes göçmenlerinden ve Kabardey kabilesinden Musihan isimli göçmen Aziziye'de bulunan kabilesinin yanına iskân olunmak istemektedir. BEO. AYN. d. No: 909 Kayıt No: 99-100 s.207 (1870).

²⁰⁴ Saydam, agm, s.683.

²⁰⁵ BOA; A. MKT. UM 403/86; İskân için belirlenen yerlerde ne kadar kişinin iskân edilebileceği kararlaştırılıyor ve göçmenlerin de bölgeyi beğenmeleri durumunda iskâna başlanıyordu. Sarıcaoğlu, agm, s.605.

²⁰⁶ BOA; A.MKT. UM 425/40 (5 Eylül 1860 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına Şukka).

Böylece Çerkes göçmenleri istedikleri ve beğendikleri yerlere hükümet merkezinin de onayını alarak²⁰⁷ yerleşmeye başlamışlardır.

- **Uzunyayla Yöresinin Coğrafi Durumu:** Uzunyayla yöresinin coğrafi olarak Çerkes göçmenlerinin geldikleri bölgeyi anımsatması, dağları, vadileri, ormanlık alanlarının olması ve hükümet tarafından Uzunyayla’da toplu yerleşime müsaade edilmesi kendi vatanlarına yani Kafkasya’ya benzetmeleri iskân alanı olarak tercih edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca iklim ve yükseklik konumu eski vatanlarına uygunluğu²⁰⁸ Çerkes göçmenleri için Uzunyayla yöresini cazip hale getirmiştir.
- **Tarım İçin Uygun Arazisinin Olması:** Uzunyayla yöresine iskâna tabi tutulan Çerkes göçmenleri çiftçilik ile uğraşacaklarından yörede tarıma elverişli geniş arazilerin bulunması²⁰⁹ sebebiyle buraya gönderilmişlerdir. Mesela, Kastamonu sancağına iskân için gönderilmiş olan Çerkes göçmenlerinden 214 hane 1400 nüfus, Kastamonu’da ziraata uygun arazi olmadığı ve akrabaları Uzunyayla’da olduğu için Uzunyayla yöresine iskân edilmek istemişlerdir. Kastamonu mutasarrıfına arzu hallerini sunan göçmenlerin bu isteği Sâdarete iletilmiş ve Sâdaret Muhâcirîn Komisyonu ile Meclis-i Ali Tanzimat’la yaptığı görüşmeler neticesinde Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine gitmelerine ruhsat verilmiştir. Hükümet Uzunyayla’ya gönderdiği bu göçmenlerin daha önceden o yöreye iskân edilmiş olan akrabaları gibi bir an önce çiftçiliğe başlatılmalarına dikkat edilmesini istemiştir²¹⁰. Osmanlı Devleti Anadolu’ya gelen göçmenlerin bir an önce iskân edilerek ziraat yapmalarını ve üretici durumuna geçmelerini istemekteydi böylece hazine tarafından göçmenlere yapılan yardım yapılmayacak, aynı zamanda üretici durumuna geçen göçmenler Osmanlı maliyesine katkıda bulunacaktı.

²⁰⁷ BOA; A.MKT. NZD 355/90; A.MKT. UM 518/44.

²⁰⁸ Leonore Kosswig, “Uzunyayla”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 s.108; bk. Göçmenlerin iskân yerlerini tespit etmelerinde gelenek ve kültürleri önemli bir rol oynamış ve muhacirlerin çoğu, coğrafi bakımdan genellikle asli vatanlarına benzerlik arz eden yerlerde yerleşmeye çalışmışlardır. Bu vesile ile Kafkasya’nın ev ve köy tipleri Anadolu’ya taşınmıştır. Yılmaz, agm, s.596.

²⁰⁹ BOA; A.MKT. MHM 226/76 (20 Temmuz 1861 Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa’ya Sâdaret’ten Şukka).

²¹⁰ BOA; A.MKT. MHM 219/53 (18 Haziran 1861Kastamonu Mutasarrıfı Ramiz Paşa ve Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa’ya Sâdaret’ten Şukka).

- **At Yetiştiriciliği İçin Uygun Toprak Yapısı:** Hayvancılık ile uğraşan, özellikle Çerkes atı, Çerkesler Uzunyayla arazisinin toprak yapısının at yetiştiriciliğine uygun olmasından dolayı burayı seçmişlerdir. Arazinin kireçli olması atların kuvvetli yapıda olmasını sağlamaktadır²¹¹. Çerkes atları için meraların bolluğunun yanı sıra otun çok olması²¹² da Çerkes göçmenleri için oldukça önemliydi. Uzunyayla yöresinin suyu bol, otu bol ve at yetiştirmek için uygun bir yer olduğu²¹³ Uzunyayla'daki görüşmelerde söylenmişti.
- **Memleketlerine Geri Gitmek İsteyenlerin İkna Edilmesi:** 23 Eylül 1861 tarihinde Çankırı'da bulunan Munkıt Kabilesi Uzunyayla yöresine gitmek için yola çıktıklarında doğuya doğru kaçmak üzere Çorum yoluna girmiş ve zorla gitmek istemişlerdir. Kendilerine mani olmak isteyenlere karşı silah kullanan bu göçmenlerin başka bir yere gitmelerine izin verilmeyerek Kayseri yoluyla Uzunyayla'ya gönderilmeleri hükümet merkezi tarafından Amasya, Sivas ve Canik Mutasarrıflıklarından istenmiştir. Ayrıca Yozgat, Zile, Tokat ve var ise başka yerlere kaçan göçmenlerin Sivas Mutasarrıfına haber verilerek memleketlerine dönmelerine izin verilmeyerek Uzunyayla yöresine gönderilmelerine itina gösterilmesi istenmiştir²¹⁴. Anadolu'ya göç etmiş olan ve tekrar memleketlerine geri dönmek isteyenlerin ikna edilerek Uzunyayla'ya iskân edildikleri Sivas masraf defteri ve diğer kayıtlarından anlaşılmaktadır²¹⁵. Osmanlı hükümeti göçmenlerin memleketlerine geri dönmelerine prestij açısından pek de izin vermek istememekteydi. Fakat yapılan tüm çalışmalar neticesinde göçmenler geri dönme fikirlerinden vazgeçmezler ise geri dönmelerine de izin verilmekteydi.
- **Çerkeslerin Sosyal Yaşamından Dolayı:** Uzunyayla arazisine ilk iskân edilen Çerkes göçmenlerinin akrabaları, Kafkasya'dan Osmanlı Devletine giriş

²¹¹ Ertuğrul Güleç, Uzunyayla Atı, Ankara 1998 s.33.

²¹² Kosswig, agm, s.108.

²¹³ Fikri Özden(Uzunyayla Thmadesi) G.T 18.07.2011 Uzunyayla Kırkpınar Köyünde Yapılan Görüşme, Kuşha Fikri olarak tanınan ve şunanda Uzunyayla köylerinin genel Thamadesidir. Kabardey kabilesine mensuptur ve Karahalka köyünde doğmuştur. Daha sonra dayılarının Kırkpınar köyünde olması sebebiyle buraya taşınmışlardır. Ayrıca 1965 Yahyabey ve 1968 Karakuyu köylerinde yapılan Jile vunafeye Kırkpınar köyünün temsilcileri arasında yer almıştır.

²¹⁴ BOA; A.MKT. UM 901/909 (Amasya, Sivas ve Canik Mutasarrıflıklarına Sâdaret'ten Şuka).

²¹⁵ BOA; A.MKT. MHM 237/3; A.MKT. MHM 226/3; ML. MSF. d. No 15815.

yaptıktan sonra, kendi kabile ve akrabalarının bulunduğu Uzunyayla yöresine iskân talebinde bulunuyorlardı²¹⁶. Hükümet bu talepleri değerlendirirken parçalanmış ailelerin²¹⁷ birleştirilmesi için çaba göstermeye çalışıyordu. Çerkes göçmenlerinin hemşerileri ile beraber olmak için Trabzon'dan Sivas'a gitmelerinin sevk ve idaresinin kolay ve daha az masraf ile gerçekleştirilmesinden²¹⁸ dolayı Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine iskân istekleri ilk zamanlarda kabul görmekteydi. Mesela, 12 Haziran 1861'de Çerkes göçmenlerinden ve Abaza Altıkese kabilesinden İshak Efendi, Sadaka? ve Mehmet isimli göçmenlerin 13 hane 96 nüfus olan aileleri ile birlikte Sivas Eyaletinde bulunan Uzunyayla yöresindeki akrabalarının yanına iskan edilme istekleri ve ricalarının kabul edildiğini Sivas ve Bursa Mutasarrıflarına gönderilen tezkirelerden²¹⁹ izlemekteyiz.

Anadolu'ya gelen çoğu Çerkes göçmeninin Uzunyayla'ya iskân istekleri belli bir zamandan sonra mümkün olmayacaktır²²⁰.

- **Uzunyayla Yöresinin İklimi:** Anadolu'da çeşitli yerlere iskân edilmiş olan Çerkes göçmenleri iskân bölgelerinin ikliminden şikâyetçi olmalarından²²¹ Uzunyayla yöresine nakil ve iskân isteğinde bulunmuşlardır. Çerkes göçmenlerinin iskân oldukları yerlerin iklimine uyum sağlayamamaları nedeniyle ve iklimden dolayı insan sağlığının bozulması ile

²¹⁶ BOA; A.MKT. NZD 347/54; A.MKT. UM 485/72; A.MKT. NZD 340/9; A.MKT. NZD 326/97; A.MKT. NZD 353/100; A.MKT. NZD 360/52 (6 Mayıs 1861 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza); A.MKT. NZD 352/92 (Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Tahrîrât); A.MKT. NZD 347/54 (3 Nisan 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire); A.MKT. MHM 212/18; A.MKT. NZD 340/9(Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire); A.MKT. NZD 345/49(Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Ariza); A.MKT. MHM 238/1 (20 Aralık 1861 Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka); A.MKT. MHM 175/78 (24 Aralık 1859 Sivas ve Canik Mutasarrıflarına Muhacirin Komisyonundan Şukka); A.MKT. UM 477/67; Yıldız, agm, s.168.

²¹⁷ Saydam, agm, s.682.

²¹⁸ BOA; A.MKT. NZD 326/97 (8 Ekim 1860 Sâdaret'ten Trabzon Valisine Buyruldu).

²¹⁹ BOA; A. MKT. MHM; A.MKT. UM 464/90 (26 Mart 1861 Altıkese kabilesinden Aslan Giray Bek'ten Muhacirin Komisyonuna Arzuhal, Muhacirin Komisyonundan Kütahya Kaymakamı Halil Paşaya Şukka) Altıkese kabilesinden Aslan Giray Bek 37 hane 367 nüfusa sahip takımının akrabalarının Sivas'ta iskân olmaları nedeni ile buraya nakil isteğinde bulunmuşlardır.

²²⁰ BOA; A.MKT. UM 503/15 (21 Ekim 1861 Sâdaret'ten Konya Mutasarrıfı Mehmet Reşit Paşa'ya Şukka).

²²¹ BOA; A.MKT. UM 520/27; A.MKT. NZD 205/74; A.MKT. NZD 371/60 (6 Ağustos 1861 Muhacirin Komisyonundan Canik Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. UM 485/72 (Aydın Kaymakamına Sâdaret'ten Şukka); A.MKT. MHM 22/9 (Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa, Adana Kaymakamı Ata Paşa, Konya Valisi Ziya Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka).

beraber ölümlerin²²² meydana gelmesinden dolayı Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'ya iskân edilme talebi hükümet merkezince onaylanmıştır. Nitekim 3 Ağustos 1861'de Çerkes Kabardey kabilesinden Hacı Uğurlu Bek'in hükümete gönderdiği arzuhalde Adana'ya iskân edilmesi için gönderilen ailesinin buradaki hava ve iklimine alışamamasından dolayı Sivas tarafında iskân edilmiş olan akrabalarının ve kabilesinin yanına, Uzunyayla yöresine, nakil ve iskân talebini görmekteyiz. Hükümet merkezi tarafından bu nakil ve iskân isteği değerlendirilmiş ve Çerkes Kabardey kabilesinden Hacı Uğurlu Bek'in isteğinin kabul edildiği, ilgili birimlere gerekli yazılar yazılarak nakil ve iskân işlemlerinin gerçekleşmesi istenmiştir²²³. Yine Çerkes göçmenlerinden ve Kabardey kabilesinden Hacı Ali Bek, 180 nüfusluk ailesi ile beraber Amasya Güldikan kazasına iskân edildiklerini ve bu iskân yerinde ailesinden çoğu kişinin iklime adapte olamamasından dolayı öldüğünü ve ailedeki diğer bireylerinin büyük bir kısmının hastalandığını Amasya Mutasarrıfına arzuhal ile iletmiştir. Amasya Mutasarrıfı bu arzuhali hükümete iletmiş ve Meclis-i Vala'da konu müzakere edilmiştir. Yapılan tahkikat ile Kabardey kabilesine mensup Hacı Ali Bek'in haklı olduğu anlaşılmıştır. Böylece nakil ve iskân için arzu halde bulunan Ali Bek'in ailesi ile beraber Uzunyayla yöresine gitmeleri yönünde karar verilmiştir²²⁴. Osmanlı Devleti iskân edilecek olan göçmenler için yeniden teşkil edecek köylerin ikliminin göçmenlerin yaşamlarını sağlıkları için elverişli, ormanlara yakın tepeler civarında²²⁵ olmasına özen göstermiştir. Böylelikle göçmenlerin memnuniyeti hükümet tarafından sağlanmaya çalışılmıştır.

- **Çerkes Göçmenlerinin İskân Edildikleri Arazileri Beğenmemeleri:** Anadolu'da çeşitli iskân bölgelerine yerleştirilmek için gönderilen göçmenlerin iskân yerlerini beğenmediklerini anlamaktayız. Göçmenler iskân yerlerini neden

²²² BOA; A.MKT. NZD 205/74; A.MKT. UM 485/72; A.MKT. NZD 371/60; A. MKT. UM 529/37 (6 Ağustos 1861 Saruhan Meclisinden İzmir Sancağına Mazbata).

²²³ BOA; A.MKT. NZD 205/74 (Adana Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka); A.MKT. MHM 520/27 (27 Aralık 1861 Sâdaret'ten Adana Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka); A.MKT. UM 485/72; A.MKT. NZD 371/60; Erkan, agm, s.614 Kafkasya'nın dağlık bölgelerinden gelen göçmenlerin iklimi sıcak olan bölgelerde yerleşmek istememelerinden bunların iskân edilecekleri yerlerin belirlenmesinde etkili olmuştur.

²²⁴ BOA; MVL 719/68(13 Şubat 1866).

²²⁵ İpek, agm, s.665; Ayrıca bk. İskân mahallerine sevk edilen bazı göçmenler, bu yerleri gördükten sonra orada yerleşmeyi kabul etmeyerek hükümet yetkililerine zorluklar çıkarmışlardır. Erkan, age, s.179.

beğenmediklerini çeşitli sebepler göstererek anlatıp istedikleri yerlere gitmeye çalışmışlardır. Mesela, Amasya Sancağında misafir olarak yerleştirilen 400 nüfus civarında olan Çerkes göçmeni kendilerine temelli yerleşmeleri için gösterilen arazileri beğenmemişlerdir²²⁶. İskân edildikleri yerin ziraata uygun bir yer olmamasını sebep gösteren Çerkes göçmenlerinin bu yerleri beğenmeyip gitmek istemeleri²²⁷ neticesinde Uzunyayla yöresine iskân için bu göçmenler gönderilmişlerdir.

- **Uzunyayla'daki Çerkeslerin Geçim Kolaylığı:** İskân olundukları yerlerde devlet tarafından kendilerine verilmesi gerekli olan yevmiyelerinin ya zamanında verilmemesi ya da hiç verilmemesi, Uzunyayla yöresinde bulunan akrabalarının durumlarının da iyi olmasından haberdar olmaları nedeniyle bu yöreye gitmek isteyen²²⁸ Çerkes göçmenlerinin talepleri Hafız Paşa tarafından hükümete iletilmiştir. Çerkes Abaza Altıkese kabilesinden göçmenlerin önce Bursa'ya oradan da Bilecik'e gönderilerek iskânları gerçekleştirilmiş olan bu göçmenler on hane ve yüz on iki nüfustan ibarettir. Adı geçen ve nüfus miktarları belli olan bu göçmenlerin yevmiyeleri kesilmiş olduğundan ve yokluk içinde bulduklarından dolayı Uzunyayla yöresine nakillerinin yapılması talebinde bulunmuşlardır. Uzunyayla yöresinde daha önceden iskân edilmiş olan akrabalarının yaşam şartlarının daha iyi olduğunu ifade eden göçmenler nakil isteklerinin temel sebebini geçim şartları²²⁹ olarak belirtmişlerdir. Çerkes göçmenlerinden ve Abaza Altıkese kabilesinden Uzunyayla yöresine nakil ve iskân isteğinde bulunan bu göçmenlerin durumu araştırılmıştır. Bilecik kazasında iskân edilen bu adı geçen göçmenlerin burada barınamayacakları ve geçimlerini sağlayamayacakları anlaşıldığından nakil ve iskân istekleri kabul edilmiştir²³⁰. Osmanlı hükümeti göçmenlerin geçim zorluğu çekmelerini

²²⁶ BOA; A. MKT. MHM 227/51 (24 Temmuz 1861Ankara, Amasya ve Sivas Mutasarrıflarına Sâdaret'ten Şukka).

²²⁷ BOA; A.MKT. NZD 360/52; A.MKT. MHM 219/53.

²²⁸ BOA; A.MKT. NZD 477/67; A.MKT. UM 480/70 (23 Temmuz 1860 Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka).

²²⁹ BOA; A.MKT. NZD 353/100; A.MKT. MHM 212/39; A.MKT. UM 529/37; A.MKT. MHM 227/51(Sâdaret'ten Amasya, Ankara ve Sivas Mutasarrıflarına Şukka, Muhacirin Komisyonuna Zeyl).

²³⁰ BOA; A.MKT. NZD 353/100.

istememekle beraber göçmenlerin bir an önce üretici duruma geçmelerini istemektedir.

Ayrıca bu istekler dışında Çerkes kabilelerinin ileri gelenlerinin²³¹ Uzunyayla yöresine iskân isteği kabul edilirken buna ilaveten ilim erbabından²³² olan kişilere de hürmet edilerek bu yöreye iskân istekleri olumlu karşılanmıştır.

Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri mevsimin müsait olduğu zamanlarda iskân edilecekleri yerlere hemen gönderilmekteydi; fakat mevsim kış olduğu zamanlarda bu gelen göçmenler misafir ve geçici olarak iskân edilmekte, kış ayının bitişi ile temelli iskân olunacakları yerlere gönderilmekteydiler. Bu şekilde misafir olarak Sivas kazalarına ve köylerine geçici olarak yerleştirilen göçmenler Uzunyayla yöresinde daha önce iskân edilmiş olan göçmenlerin refah ve rahatlarından haberdar olması ve de kabilelerinin burada iskân edildiklerini öğrenmeleri neticesinde kendilerinin de bu yerlere yerleştirilme talebinde bulunmuşlardır. Sivas Eyaletinde misafir olarak kalan bu göçmenlerin başka yerlere de iskânları düşünülmektedir. Uzunyayla yöresi ve Sivas Eyaletinin diğer kazalarına yerleşmek isteyen bu göçmenlerin ileri gelenlerinin gelmesi ile beraber iskânları için düşünülen: Diyarbakır, Urfa ve Süleymaniye kazaları tespit edilmiştir. Diyarbakır, Urfa ve Süleymaniye kazalarının iklim ve havasının iyi, arazisinin verimli olduğu ve halkının yardımsever olduğu göçmenlerin ileri gelenlerine anlatılarak bu adı geçen yerlere iskân için ikna edilmeleri hükümet tarafından istenmiştir. Ayrıca Samsun, Trabzon ve Amasya'da misafir olarak yerleştirilen ve kışlamakta olan göçmenlerin baharın gelişi ile beraber Diyarbakır, Urfa ve Süleymaniye kazalarına iskân için gönderilmeleri bu adı geçen yerlere iletilmiştir²³³. Uzunyayla yöresine iskân edilmek için fazla talep olmasından ve bu yörede yeteri kadar arazi kalmamasından ve gelen göçmenlere Muhâcirîn Komisyonu talimatnamesine göre verilecek olan yevmiye ve diğer yardımların verilmesinde Sivas Eyaleti'nin bu meblağı karşılamayacak durumda olması nedeniyle gelen göçmenlerin başka yerlere iskânları düşünülmektedir.

²³¹ BOA; A.MKT. NZD 330/34 (Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Mazbata); A.MKT. UM 417/66 (Erzurum Eyaletinden Sâdaret'e Ariza).

²³² BOA; A.MKT. MHM 194/10 (5 Eylül 1860 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına Şukka).

²³³ BOA; A.MKT. UM 524/13 (Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerinin iskân edilme isteklerini yukarıda maddeler halinde ele almaya çalıştık. Çerkes göçmenlerini bu istekte bulunmaya iten en önemli sebebin Kafkasya'da devam ettirdikleri kabile hayatından kaynaklandığını söylemek gerekmektedir. Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenlerinin Anadolu'nun coğrafyası hakkında bilgilerinin olmadığı aşikârdır; fakat kendilerinden önce gelen ve Uzunyayla yöresine yerleştirilen kabile ve akrabaları bu yöreye yerleşme isteğinde bulunmalarına temel sebep teşkil etmiştir. Uzunyayla yöresi arazinin durumu ve imkânlar neticesinde Kafkas göçmenlerine özellikle Çerkes göçmenlerine tahsis edilmiştir. Muhâcirin Komisyonu kararlarına aykırı olarak Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'ya iskân edildiklerini görüyoruz. Oysaki gelen göçmenlerin kura ve karyelere dağıtılması istenmektedir. Bu isteği üç önemli sebebe bağlayabiliriz; birincisi Kafkasya'dan gelen Çerkes göçmenlerinin sosyal yaşam biçimlerinden dolayı ileride sorun çıkarma riskinin bulunması yani asayiş nedeniyle, ikincisi ise devletin içinde bulunduğu mali durumdan dolayı göçmenlerin iskân edilecekleri kaza ve karye halkının yardımı, üçüncüsü ise ahali ile göçmenlerin uyumlarını sağlamaktır. Uzunyayla'daki iskân ise toplu yerleşme kabile ve akrabaların beraber olması sebebiyle talimatnameye aykırı bir durum arz etmektedir. Hükümet tarafından talimatnameye aykırı olarak hareket edilmesi ve Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerin kabile kabile yerleştirmesini sağlayan etmenler de yok değildir. Bu etmenlerden birinci derecede önemli olanı Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresindeki faaliyetleri, Uzunyayla arazisinin ziraata açılma isteği, ikinci derecede ise Çerkes göçmenlerin akraba ve kabileleri ile beraber yaşama isteğidir.

1.2- UZUNYAYLA YÖRESİNE YÖNELİK GÖÇLERİN BAŞLAMASI

1.2.1- UZUNYAYLA YÖRESİNE ÇERKES GÖÇMENLERİNİN GELİŞ YOLLARI

Kafkasya sahillerine biriken insan seli şeklindeki Çerkes kabileleri ve diğer Kafkas halkları Darü-l-Harpten Darü-l-İslama doğru yola çıkmışlardır. Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenlerinin bir kısmı Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için Osmanlı hükümeti tarafından yöreye yönlendirilmiştir. Çerkes ve diğer Kafkas

göçmenlerin, Uzunyayla yöresine iki yol kullanarak gelmiş olduklarını görmekteyiz. Bu yollar: Kara ve denizyoludur.

1.2.1.1- Karayolu İle Gelenler

Anadolu'ya karayolu²³⁴ ile gelen göçmenler genellikle Kars²³⁵ yolunu seçmişlerdir. Belirli bir süre Kars'ta kalan Çerkes göçmenler çeşitli sebeplerden dolayı Uzunyayla yöresine gelerek iskân olmuşlardır. Mesela, Çerkes kabilelerinin ileri gelenlerinden biri olan Gazi Bey, 76 nüfusu ve Kafkasya'dan gelecek olan 500 nüfusu ile beraber iskân olunmak amacıyla Kars'tan Sivas'a arazi bakmak için gitmiştir²³⁶.

Karayolunu kullanan Çerkes Abaza kabilesinden ve “**Yeluh**”sülalesine mensup olan İsmet Boran²³⁷ ile 23.07.2011 ve 17.12.2011 tarihlerinde Ankara'da yaptığımız görüşmelerde karayolu ile ilgili önemli bilgiler elde etmiştik. Nitekim ailesinin Kafkasya'dan Anadolu'ya göçü ile ilgili bilgi verirken geliş yolu hakkında da şunları söylemişti: “Gerek Kafkasya'da ve gerekse Türkiye'deki araştırmalarımda Yeluh'lar, Yeluh İsmeyl başkanlığında 1861 yılında 800 hane olarak Rusya'nın savaşı kazanması neticesinde diğer Çerkesler gibi yurtlarından göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Karayolunu kullanarak Azerbaycan, Gürcistan, Kars ve Selim ilçesi üzerinden gelmiş ve Sivas vilayetinin Şarkışla kazasının Kazancık köyü topluca ilk yerleşim yerleri olmuştur. Zira Yeluhların Kazancık'ta yapmış olduğu evlerin temelleri köyün üst

²³⁴ Çeşitli Kafkas toplulukları 1853 yılından sonra karadan Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Karpat, Osmanlı Nüfusu, s.158.

²³⁵ BOA; A.MKT. UM 417/66; ”...Kars dahilinde hali olan mahallere yerleştirmek üzere gönderilen muhacirin bir taraftan takım takım Sivas dahilinde olan Uzunyayla'ya nakil etmekte olduğu Sivas canibinden işar olunmaktan naşi...”A.MKT. NZD 330/34; Ayrıca bk. Karayolu ile gelenler Kars, Ardahan ve Artvin dolaylarından göç edenlerdir. Göçte karayolunun kullanılması, göçün aylarca süren bir yolculuk şeklinde geçmesini gerektirmiştir. Ancak, bu yöre göçmenleri bir vasıta sınırlaması olmadığı için at, katır, merkep, inek ve koyun keçi gibi bütün hayvanlarını da beraberlerinde getirebilmişlerdir. Erkan, age, s.77-78; Yine bk. Gemiye verecek kadar parası olmayanlar ya da gemilere binemeyenler özellikle karayoluyla Kars veya Batum'a geliyorlardı. Orat vd, age, s.43; Habiçoğlu, age, s.169.

²³⁶ BOA; A.MKT. MHM 323/85 (24 Aralık 1859 Sâdaret'ten Erzurum Valisine Şukka); Orat vd, age, s.46-47.

²³⁷ İsmet Boran, Pınarbaşı/Yukarı Borandere Köyü 1939 Doğumlu Çerkes Abaza Kabilesinden ve Yeluh sülalesinden Hacı Rifat'ın oğlu, 13 yıl Pınarbaşı ve Uzunyayla köylerinde imamlık yapmış daha sonra Ankara'da çeşitli yerlerde bu mesleğine devam etmiştir. Ankara'daki Thamadelardan olan İsmet Boran Haçeşlerde bulunmuş ve düğünlerde Thamadelikler yapmıştır. Uzunyayla'da doğan İsmet Boran 27 yaşına kadar buradaki çeşitli köylerde kalmıştır. Mesleği nedeni ile tüm köylerde olan olaylar ve yaşanan sosyal durumlar nikâh, düğün, kavga, vb. durumlara bizzat şahit olmuştur. Günümüzde Uzunyayla ve Ankara'daki cenazelere ve düğünlere de katılmaya çalışmaktadır. Kafkas Dernekleri ve Federasyonunda üye görevini yürütmektedir. Ayrıca 1965 Yahyabey de Uzunyayla'nın 66 köyünün temsilcilerinin katıldığı jile vunfeye Karahalka köyünün temsilcileri arasındadır.

tarafında halen mevcuttur”²³⁸, demiştir. Yapılan bu açıklamalarla Çerkes kabilelerinden Kabardey ve Abazaların bir kısmının karayolunu²³⁹ kullanarak Kars üzerinden Anadolu’ya giriş yaptıkları görülmektedir.

Rus Devleti’nin Kabardey bölgesindeki faaliyetleri nedeni ile Kabardeylerin bir kısmı karayolunu kullanarak göç etmişlerdir. Diğer Kafkas kabilelerine nazaran göçe erken başlayan Kabardeyler hem daha az zorluk çekmişler hem de Anadolu’ya sahip oldukları mal varlıklarını taşımayı başarmışlardır. Karayolunu kullanarak Osmanlı Devleti’ne göç eden Kabardey kabilesi Çerkes atlarının Uzunyayla’ya getirilmesinde öncülük etmişlerdir. Ayrıca arabalarına koştukları hayvanları (öküz ve camusları) da beraberlerinde getirmişlerdir. Çerkesler göç yolculuğu sırasında temel ihtiyaçlarını bu hayvanlardan sağlamışlardır. Arabalarına koşmuş oldukları camusların sağılması ile hem süt hem de bu süttten yaptıkları yoğurt gibi yiyecek maddelerini göç yolculuğunda tüketerek yaşamlarını idame etmişlerdir.

²³⁸ İsmet BORAN, G.T 23.07.2011 Ankara, Muhittin Ünal, G.T 30.07.2011 Ankara, KAF-DAV Başkanı, Uzunyayla Kazancık köyü doğumlu, Çerkes Abaza kabilesinin Agaçe sülalesine mensuptur. Muhittin Ünal ile yapılan görüşmede kendisinde Abaza kabilesinden olduğunu ve karayolu ile Osmanlı Devleti’ne göç ettiklerini söyleyerek İsmet Boran’ın verdiği bilgileri de teyit etmiştir.

²³⁹ Osetin ve Kabardeyler Oset-askeri veya Gürcü askeri, yoluyla Batum’a kadar gelip, buradan karayoluyla ya Kars’a ve yahut denizyoluyla Rumeli’ye göç etmekteydiler. Safarov Rafik Firuzoğlu, “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.691.

Uzunyayla'ya gelen Çerkes göçmenlerinin Osmanlı hükümeti tarafından iskân edildikleri köylerde geliş yollarının tespiti için yaptığımız saha çalışması sonucunda aşağıdaki tablo 4 ortaya çıkmıştır.

Tablo-4 Uzunyayla'ya Karayolu İle Gelen Çerkes Köyleri²⁴⁰

Sıra No	Köyün Türkçe Adı	Köyde Yaşayan Kabile Adı	Osmanlı Devleti'ne Geliş Yolları
1.	Akviran-Akören	Hatukoy	Karayolu
1.	Aygörmez	Hatukoy	Karayolu
2.	A. Potuklu	Abaza	Karayolu
3.	Beserek	Hatukoy	Karayolu
4.	Cinliören	Hatukoy	Karayolu
5.	Çukuryurt	Abzeh	Karayolu
6.	Demirboğa	Abaza	Karayolu
7.	Devederesi	Hatukoy	Karayolu
8.	Demirciören ²⁴¹	Hatukoy	Karayolu
9.	İnliören	Hatukoy	Karayolu
10.	Kazancık	Abaza	Karayolu
11.	Kavak	Hatukoy	Karayolu
12.	Kabaktepe	Kabardey	Karayolu
13.	Kaynar	Hatukoy	Karayolu
14.	Karacaören	Abaza	Karayolu
15.	Kavakören	Hatukoy	Karayolu

²⁴⁰ Tahsin Dinç Pınarbaşı/Kırkpınar Köyü 1934 Doğumlu Kabardey Kabilesi Sasık Sülalesinden G.T 17.12.2011 Ankara; İsmet Boran G.T 17.12.2011-17.05.2012 Ankara'da yapılan görüşmelerde; Nadire Bursa (Domaniç) Pınarbaşı/Karahalka Köyü 1940 Doğumlu Balkar Esat'ın kızı 21.05.2012 tarihinde Kayseri'de yapılan görüşme; Duran Koçer Hatukoy Kabiliseninden 17.05.2012 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme; Ferit Domaniç Pınarbaşı/Maraşlı Köyü 1962 Doğumlu Kabardey kabilesi Dumeniş Sülalesinden 21.05.2012 tarihinde Kayseri'de yapılan görüşme; Kayseri Birleşik Kafkasya Kültür, age, s.11-12.

²⁴¹ Demirciviran köyün eski ismi daha sonra Demirciören olarak değiştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Köylerimiz, 1Mart 1968 Gününe Kadar, Ankara 1968. s.483.

16.	Kapaklıpınar	Kabardey	Karayolu?
17.	Kuşçu	Hatukoy	Karayolu
18.	Malak	Hatukoy	Karayolu
19.	Malak	Hatukoy	Karayolu
20.	Söğütlü	Hatukoy	Karayolu
21.	Tersahan	Hatukoy	Karayolu
22.	Y. Borandere	Abaza	Karayolu
23.	Y. Potuklu	Abaza	Karayolu
24.	Yeniyapan	Abaza	Karayolu

1.2.1.2- Denizyolu İle Gelenler

Osmanlı Devleti sınırları içine zorunlu göç ile gelen Çerkes göçmenlerinin genellikle denizyolunu kullanarak Sivas-Uzunyayla yöresine geldiklerini görmekteyiz. Öncelikle Karadeniz sahillerine gelen Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri daha sonra iskân olunacakları iskân bölgelerine yönlendirilmişlerdir. Karadeniz’de Trabzon²⁴² ve Samsun²⁴³ limanlarına gelen göçmenler Uzunyayla yöresine doğru hareket ettirilmişlerdir.

Sivas ve Uzunyayla yöresine gidecek olan Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerinin Sivas eyaletine gelmeden önce nakilleri sırasında Kafkasya’dan²⁴⁴ Osmanlı Devleti’ne gelirken kullandıkları deniz araçları: Vasıta-i Ticaret Vapuru²⁴⁵,

²⁴² BOA; A.MKT NZD 382/67; A.MKT. MHM 212/39; A.MKT. MHM 148/28; A.MKT NZD 340/9; A.MKT NZD 345/49 (Muhacirin Komisyonundan Sâdaret’e Arıza); A.MKT. UM 444/80 (Canik Mutasarrıfından Sâdaret’e Arıza); A.MKT NZD 326/97; A.MKT. MHM 238/1.

²⁴³ BOA; A.MKT. MHM 210/69; A.MKT. MHM 212/4; A.MKT. UM 524/13(11 Kasım 1861 Sâdaret’ten Canik Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. NZD 370/76; A.MKT. UM 506/35; A.MKT. UM 236/98; A.MKT. NZD 345/49(Muhacirin Komisyonundan Sâdaret’e Arıza); Saydam, age, s.150; bk. Kafkas halkları önce Rusya’nın Karadeniz Karadeniz kıyılarındaki liman kentlerinde toplanılmış, toplanılan limanlar arasında Batum, Sohumkale, Novoroski ve Kırım başta gelmektedir. Daha sonra göçmenler için deniz yolculuğu başlamaktadır. Göçlerin yoğun olduğu zamanlarda vapurlarda büyük izdihamlar yaşanmıştır. Çoğu zaman göçmenler, hayvanlarını ya memleketlerinde terk etmek ya da yok pahasına satmak zorunda kalmışlardır. Erkan, age, s.94; bk. 1856-1876 yılları arasında Kafkas muhacirlerinin çoğu denizyolunu tercih ederek İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum, Rize gibi iskelerlere çıkıyorlardı. Orat vd, age, s.43; Habiçoğlu, age, s.76.

²⁴⁴ Gelen göçmenlerin başlıca çıkış iskeleleri Kerç, Taman, Anapa, Novorossiski, Tuabse ve Soçi idi. Varış iskeleleri ise Trabzon, sonra da Samsun, Sinop, İstanbul, Varna ve Köstence idi. Habiçoğlu, age, s.76-77.

²⁴⁵ BOA; A.MKT. NZD 382/67 (30 Temmuz 1861 Canik Müdüründen Sâdaret’e Arıza).

Ömer Paşa Vapuru²⁴⁶, Persud Vapuru²⁴⁷, Rusya Vapuru²⁴⁸, Şehir Vapuru, İslambol Vapuru, İngiltere Posta Vapuru ve Alexandra (Aleksandra)²⁴⁹Vapurlarıdır.

Göçmenlerin Karadeniz sahillerine gelmeleri²⁵⁰ ile beraber bu göçmenlerin nerelere iskân edileceği belirlenmekteydi. Göçmenler iskân için belirlenen yerlere, yeni yaşamlarına doğru takımlar halinde yola çıkmaktaydı. Yeni yaşam alanlarına gitmeleri için onlara rehberlik etmesi için hükümet tarafından bir memur verilmekteydi. Samsun yolu ile Uzunyayla yöresine gönderilecek olan göçmenlerin sevk ve malzemelerinin hazırlanmasında yardımcı olmak üzere Meclis-i Kebir Eyalet Azalarından Ahmet Fehmi Efendi 200 kuruş²⁵¹ maaş ile bu iş için görevlendirilmiştir. Mesela, Sivas Eyaleti kazalarına ve Uzunyayla yöresine iskân için gönderilen göçmenlerin hangi yollardan geçtiğini 30 Temmuz 1861 tarihinde Canik Müdürü'nün Sâdarete gönderdiği arizada görmekteyiz.

²⁴⁶ BOA; A.MKT. MHM 231/28 (14 Ağustos 1861 Canik Mutasarrıfı Kamil Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka); A.MKT. NZD 361/86 (6 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

²⁴⁷ BOA, A.MKT. MHM 229/67 (4 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

²⁴⁸ BOA; A.MKT. UM 525/52 (30 Ekim 1861 Trabzon Meclisinden Sâdaret'e Mazbata).

²⁴⁹ BOA; A.MKT. NZD 309/56 (12 Eylül 1861 Canik Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

²⁵⁰ 1859'da İstanbul'daki göçmenlerin daha fazla birikmelerini önlemek aynı sıralarda gelen göçmenlerin Trabzon, Samsun ve Sinop başta olmak üzere Karadeniz iskelelerine çıkartılarak oralarda misafir edilmelerine başlandı. Habiçoğlu, age, s.89.

²⁵¹ BOA; A.MKT. MHM 300/9 (4 Mayıs 1862 Sâdaret'ten Trabzon Valisine ve Canik'te bulunan Miralay Salih Bey'e Şukka).

Göçmenlerin önce Trabzon'a geldiğini daha sonra vapurlar ile Samsun'a sevk edildiklerini ve oradan da iskân yerlerine gönderildiklerini görmekteyiz. Samsun'dan Sivas Eyaletine gidecek olanların gidiş tarihi kış aylarına isabet ettiği zaman bu gelen göçmenler Amasya ve Canik sancaklarının kazalarına paylaştırılarak misafir ve geçici olarak iskân edilmekteydi. Kış ayının geçmesi ve baharın gelişi ile beraber göçmenler temelli yerleşecekleri mahallere gitmekteydi²⁵². Göçmenlerin kış ayında yollarda perişan duruma düşmemeleri hükümet tarafından hedeflenmekteydi.

16 Şubat 1861'de Canik Mutasarrıfı tarafından Sâdarete gönderilen mazbatada Ekim 1860 tarihine kadar Samsun'a gelen toplam nüfusun on bir bin yetmiş altı kişiden oluştuğunu ve bu gelen göçmenlerin bir kısmının iskân edildiğini diğer kısmının ise İrade-i seniye doğrultusunda kışı geçirmek üzere Amasya ve Canik'te misafir edildiğini beyan etmiştir. Ayrıca Ankara, Konya ve Sivas taraflarına temelli iskân edilecek olan göçmenlerin bir rehber önderliğinde gönderildiği mazbatada anlatılmıştır. Amasya ve Canik sancaklarında kışı geçirmek için misafir edilen ve Anadolu ile Rumeli²⁵³ tarafına gönderilen göçmenler tablo 5'te gösterilmiştir. Amasya ve Canik tarafına geçici olarak kışı geçirmeleri için gönderilen göçmenlerin Uzunyayla'ya iskân isteklerinin olduğunu görmekteyiz.

Tablo-5 Anadolu Tarafına Gönderilen Göçmenler

Gönderildiği yer	İskân Durumu	Nüfus
Amasya	İrade-i seniye doğrultusunda kışı geçirmek üzere misafir	6233
Canik	İrade-i seniye doğrultusunda kışı geçirmek üzere misafir	3010
İstanbul	Rumeli'ye gönderilmek üzere	51
Ankara	Temelli iskân edilmek üzere	516
Sivas	Temelli iskân edilmek üzere	976
Konya	Temelli iskân edilmek üzere	590
Toplam Göçmen Nüfusu		11376

²⁵² BOA; A.MKT. NZD 382/67 (30 Temmuz 1861 Canik Müdüründen Sâdaret'e Ariza).

²⁵³ BOA; A.MKT. NZD 345/48(16 Şubat 1861).

Kafkasya'dan Osmanlı'ya denizyolu ile gelen göçmenlerin çeşitli hastalıklara yakalanması kaçınılmazdı. Bu nedenle Osmanlı hükümeti Trabzon ve Samsun limanlarına gelen göçmenleri bir an önce buralardan uzaklaştırma yoluna gitmekteydi. Ayrıca kış nedeni ile göçmenleri daimi iskân mahallerine göndermeyen hükümet, onları misafir olarak geçici iskân mahallerinde konaklatmaktaydı.

Tablo-6 Uzunyayla'ya Denizyolu İle Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenleri Köyleri²⁵⁴

Sıra No	Köyün Türkçe Adı	Köyde Yaşayan Kabile Adı	Osmanlı Devleti'ne Geliş Yolları
1.	A.Karagöz	Kabardey	Denizyolu
2.	A.Kızılcıevlik	Kabardey	Denizyolu
3.	A.Borandere	Çeçen/Kabardey	Denizyolu
4.	Altıkeseke(Abaza)	Abaza	Denizyolu
5.	A.Höyük	Kabardey	Denizyolu
6.	A.Beyçayırı	Kabardey	Denizyolu
7.	B.Gümüştün	Kabardey	Denizyolu
8.	Çamurlu	Kabardey	Denizyolu
9.	Dikilitaş	Kabardey	Denizyolu
10.	E.Yassıpınar	Kabardey	Denizyolu
11.	Gebelek	Kabardey	Denizyolu
12.	Halitbeyören	Kabardey	Denizyolu
13.	Hayriye	Kabardey	Denizyolu
14.	Hilmiye	Kabardey	Denizyolu
15.	Kaftangiyen	Kabardey	Denizyolu

²⁵⁴ Tahsin Dinç G.T 17.12.2011 Ankara; İsmet Boran G.T 17.12.2011-17.05.2012 Ankara; Nadire Bursa G.T 21.05.2012 Kayseri; Duran Koçer G.T 17.05.2012 Ankara; Ferit Domaniç G.T 21.05.2012 Kayseri; Kayseri Birleşik Kafkasya Kültür, Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, age, s.11-12.

16.	Karakuyu	Kabardey	Denizyolu
17.	Karaboğaz	Kabardey	Denizyolu
18.	K.Gümüştün	Kabardey	Denizyolu
19.	Kırkgeçit	Kabardey	Denizyolu
20.	Karakoyunlu	Kabardey	Denizyolu
21.	Karahalka	Kabardey	Denizyolu
22.	Kurbağlık	Kabardey	Denizyolu
23.	Maraşlı	Kabardey	Denizyolu
24.	Methiye	Kabardey	Denizyolu
25.	Olukkaya	Kabardey	Denizyolu
26.	Örenşehir	Kabardey	Denizyolu
27.	Panlı	Abzeh	Denizyolu
28.	Pazarsu	Kabardey	Denizyolu
29.	Söğütlü	Kabardey	Denizyolu
30.	Şerefiye	Kabardey	Denizyolu
31.	Tilkihöyük	Kabardey	Denizyolu
32.	Taşoluk	Kabardey	Denizyolu
33.	Tavladere	Abaza	Denizyolu
34.	Uzunpınar	Kabardey	Denizyolu
35.	Y.Beyçayırı	Kabardey	Denizyolu
36.	Y.Borandere	Kabardey	Denizyolu
37.	Y.Yassıpınar	Kabardey	Denizyolu
38.	Yağlıpınar	Kabardey	Denizyolu
39.	Y.Karagöz	Kabardey	Denizyolu
40.	Y.Kızılçevlik	Kabardey	Denizyolu
41.	Y.Höyük	Çeçen	Denizyolu
42.	Yahyabey	Kabardey	Denizyolu

1.2.2- UZUNYAYLA YÖRESİNE İLK GELEN ÇERKES KABİLELERİ

Çerkes toplulukları Kafkasya’da kabileler²⁵⁵ halinde yaşamaktaydı. Zorunlu göçe başlayan Çerkesler yeni vatanlarında da kabile halinde yaşamak istemektedir. Osmanlı hükümeti tarafından Çerkes göçmenleri Anadolu’daki münasip yerlere iskân edilmiştir. Böylece Çerkes toplumunda sosyal yaşamın en önemli parçası olan kabile düzeni Osmanlı hükümetinin dikkatinden kaçmamış ve Çerkes göçmenlerinin hassasiyetleri göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti’nin Anadolu’ya zorunlu göçe tabi tutulan Çerkes göçmenlerini kayıt altına alırken oldukça dikkatli davrandığı görülmektedir. Osmanlı resmi yazışmalarında, Çerkeslerin iskân edilmesi, Çerkeslere yardım edilmesi, Çerkes göçmenlerin yaşadığı zorluklar gibi konular kayıt altına alındığı zaman Çerkeslerin hangi kabileye ait olduğuna dair bilgiler de yazılmıştır. Anadolu’nun çeşitli yerlerine iskân edilen Çerkes kabilelerinden bazıları Uzunyayla yöresine iskân için sevk edilmişlerdir. Uzunyayla’ya gelen Çerkes Kabileleri: Kabardey²⁵⁶, Abaza²⁵⁷, Abzeh²⁵⁸, Hatukoy²⁵⁹ kabilelerinden oluşmaktaydı. Sivas-Uzunyayla yöresine iskân için yoğun olarak gelen Çerkes kabilesinin Kabardeyler²⁶⁰ olduğu Uzunyayla’da bulunan köylerin 34 tanesinin Kabardey köyü olmasından anlaşılmaktadır.

²⁵⁵ Çerkesler arasındaki kabile örgütlenmesinin antik çağa kadar gittiği söylenmektedir. Kabile sistemi bir yerde Çerkesya’daki hükümetin yerini almaktadır. Bu yüzden Çerkesler içinde yapılacak reformlar, kabile sisteminin içine işlenmelidir. Eğer bir yabancı, Çerkeslerden bir kabile içinde konak olarak kalırsa bu kabileden her türlü korunmayı ve misafirperverlik isteme hakkına sahiptir. Konak olan kişinin güvenliği ve rahatlığı için konak olan kişinin kabilesi de sorumluluk alır ve ona yapılacak kötülük ve saldırıda intikamını almak vazifeleri olur. Eğer konak olan kişi yeni ailesi tarafında saygı görüp benimsenirse aile bireylerinden birisinin annesini süt vermesiyle onun oğullarından biri sayılır. J.S. Bell, age, s.126

²⁵⁶ BOA; ML. MSF. d. No 15815; ML. MSF. d. No 15924; MVL 615/70; MVL 644/2; MVL 416/88; MVL 640/51; MVL 649/96; MVL 721/32; A.MKT. MHM 271/9; A.MKT. UM 477/27; A.MKT. UM 481/98; A.MKT. UM 489/41; MVL 719/68; MVL 415/92; A.MKT NZD 371/60; A.MKT. MHM 224/44; A.MKT. MHM 227/55; A.MKT. MHM 289/96; BEO. AYN. d. No: 909 Kayıt No: 450 (1869)

²⁵⁷ BOA; ML. MSF. d. No 15815; ML. MSF. d. No 15924; A.MKT. MHM 271/9; MVL 415/92; BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 28 (15 Ağustos 1861).

²⁵⁸ BOA; ML. MSF. d. No 15815; ML. MSF. d. No 15924.

²⁵⁹ BOA; MVL 615/70; MVL 640/51; A.MKT. MHM 271/9; A.MKT. UM 549/80; A.MKT. UM 464/71 Kayseri Sancağı ve Sarıoğlan kazalarında misafir olarak kalan Hatukoy kabilesi Uzunyayla’da Pınarbaşı ve Boran kışlağına gitmeleri için kabile ileri geleni Mir Hüseyin tarafından Ankara Mutasarrıfına yazılan arzuhal 11 Nisan 1860; BEO. AYN. d. No: 909 Kayıt No: 509 s.49 (3 Ağustos 1870); Tolga Akay, Kafkasya’dan Uzunyayla Havalisine Göçler ve İskân (1859-1876), Erciyes Üniv. Sosyal Bil. Enst. Basılamamış Yüksek Lisans Tezi Kayseri 2009 s.72-76.

²⁶⁰ 1860 yılından itibaren Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinden en kalabalık olan kabile Kabardeylerdir. Bu durumun en büyük sebebi Rusya’nın Kafkasya’da yayılma siyasetini ve işgallerini Kabardey bölgesinden yapmasıdır. Doğu Kafkasya’nın 1859’da Ruslar tarafından işgal edilmesiyle, Kabardeylerin Anadolu’ya göçünü diğer Çerkes kabilelerinden önce olmasını sağlamıştır.

Sivas Uzunyayla yöresine sadece Çerkes göçmenleri gelmemiş diğer Kafkas halklarından olan; Nogay, Dağıstan, Çeçen, Kumuk ve Karaçay göçmenleri de gelmişlerdir.

Uzunyayla'ya iskân edilmek için gelen Çerkes kabilelerinin kayıt altına alınması sırasında genelde gelen kabilenin ismi ile beraber başında bulunan takım Beyi'nin(Bek'inin) ismi ya da sorumlu kişilerin isimleri de yazılmıştır²⁶¹. Bu yazım neticesinde Çerkes göçmenlerinin takım Beyleri olan kişiler aynı zamanda mahalli idarecilerin muhatap olacağı kişiler anlamına gelmekteydi. Çünkü devlet ve ahali tarafından Çerkes göçmenlerine yapılacak tüm yardımlar takım beylerine verilmekteydi.

Uzunyayla yöresine iskân edilmek için gönderilen ilk Çerkes göçmenlerinin durumunun hükümet tarafından merak edildiği bilinen bir gerçektir. Hükümet Uzunyayla'ya gönderilen göçmenlere yapılan ve yapılması gereken muamele ile ilgili yazışmaları Muhâcirîn Komisyonu ve mahalli idareciler ile yapmaktaydı. Göçmenlerin hükümet tarafından rahat ve huzurlu bir şekilde yerleştirilmeleri oldukça önemliydi. Bu durumu önemli kılan etmenlerden bir tanesi devletin prestiji²⁶² iken diğeri de acil iskân ile devlet hazinesinin yükünü hafifletmekti. Bu nedenle mahalli idarecilerin ve Muhâcirîn komisyonunun daha aktif çalışması için hükümetten emirnameler gönderilmekteydi. Hükümet Uzunyayla yöresine iskân için göndermiş olduğu göçmenlere nasıl muamele edildiğini Sivas Eyaletinden sormuştur. 6 Temmuz 1861 tarihinde hükümet merkezine Sivas Meclisi tarafından bir telgraf gönderilmiştir. Gönderilen telgrafta Uzunyayla'da bulunan Mesudiye kazası ile Sivas sancağındaki kazalara Mart 1861 tarihinden 6 Temmuz 1861 tarihine kadar Trabzon, Samsun, Edirne ve Kütahya tarafından Dağıstan, Nogay, Abaza ve Kabardey göçmenlerinin geldiği anlatılmıştır. Gelen göçmenlerin 670 haneye ulaştığını diğer yandan göçmenlerin Sivas'a gelmeye devam ettiğini telgrafta ifade etmişlerdir. Ayrıca gelen göçmenlerin hükümetin arzu ettiği şekilde kontrollü bir biçimde yerleştirildiğini ilave etmişlerdir²⁶³. Osmanlı hükümeti göçmenlerin iskân işlerini kontrol ederek yakından takip etmekteydi.

²⁶¹ BOA; A.MKT.UM481/98;“...vurud etmiş olan Kabardey kabilesinden İsmail Bek(Beğ) takımı...”; ML. MSF. d. No 15815, “...Kabardey kabilesinden ve Arslan Tok takımından olup kaza-i mezbuura fi 78 tarihinde duhul eden...” “...Muhacirini Çerakeseden Merşan kabilesinden Hüseyin Bek(Beğ)...”.

²⁶² Saydam, age, s.98; BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 1 (18 Haziran 1863)

²⁶³ BOA; A.MKT. UM 482/29(6 Temmuz 1861 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Telgraf); A.MKT. UM 483/1 (9 Temmuz 1861 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Telgraf).

Göçmenler ile ilgili Uzunyayla yöresinde yapılan çalışmalarda Kabardey kabilesine mensup Gazi Bey'e hükümet, Uzunyayla'nın durumunu merkeze anlatması için, görev vermiştir. 5 Ağustos 1861 tarihinde Gazi Bey hükümete gönderdiği arizada:

- Sivas-Uzunyayla'ya iskân edilmek için gönderilen Çerkes göçmenlerinin Sivas Mutasarrıfı Hacı Ahmet Paşa tarafından iyi bir muamele ve layıkıyla Sivas kazalarına ve Uzunyayla'ya iskân ettirildiğini,
- Uzunyayla'da yeni inşa olunan haneler ile birkaç köye Çerkes göçmenlerinin yerleştirildiğini,
- Ayrıca Kütahya, Denizli, Edirne, Kastamonu ve Canik taraflarından gelen Çerkeslerin takım takım Uzunyayla'da bulunan Mesudiye kazasına yerleştirildiğini,
- Muhâcirîn İskân Talimatnamesine göre göçmenlere verilecek olan malzemeler ile beraber yardımların yapıldığını ve bunun için çaba gösterildiğini,
- Sivas Mutasarrıfının bundan sonra gelecek olan göçmenlere de malî ve bedenî yardım edeceğinin aşıkâr olduğunu belirtmiştir.

Gazi Bey, Sivas Mutasarrıfına çalışmalarından dolayı teşekkür edilmesi ve övülmesi gerektiği hususunda görüşlerini belirtmiştir. Ayrıca hükümete yazdığı bu arizada sonradan gelecek olan göçmenlerin nasıl bir muamele ile iskân edildiğini hükümet merkezine bildireceğini ve arazi taksimi ile ilgili olarak Hafız Paşa'dan bir iki gün içinde bilgi alacağını ve bu bilgileri de iletceğini arizada ifade etmiştir²⁶⁴. Göçmenler ile ilgili yapılan çalışmaların hem mahalli idarecilerden hem Muhâcirîn Komisyonundan hem de Anadolu'ya zorunlu olarak göç eden Çerkes göçmenlerinden sorulması Osmanlı Devletinin bu göçmenleri ne kadar önemseydiğini ve bu iskân işine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

1.2.3- UZUNYAYLA YÖRESİNDE KURULAN İLK ÇERKES KÖYLERİ

Uzunyayla'ya gelen Çerkesler çiftçilik ve hayvan yetiştiriciliği ile uğraşmalarından dolayı köylere yerleşmişlerdir. Kurulan ilk köyleri tespit etmek oldukça zordur. Bu zorluğu aşabilmek için çeşitli metotlar uygulamak zorunda kaldık.

²⁶⁴ BOA; A.MKT. UM 493/53 (5 Ağustos 1861Çerkes İleri Gelenlerinden (Pışısı) Gazi Bey'den Sâdaret'e Ariza).

Uygulanan bu metotlardan en önemlileri saha araştırmaları için yaptığımız sözlü tarih çalışmaları ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden yaptığımız taramalardır. Uzunyayla'ya Çerkes göçmenlerinin 1276/1277(1860) tarihinde geldiklerini Osmanlı hükümeti ile mahalli idarecilerin yazışmalarında ve Uzunyayla'ya gelen Çerkes göçmenlerine yapılan yardımlardan dolayı tutulan masraf defterlerinde görmekteyiz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ilgili belge ve defterler ile beraber Uzunyayla/Kayseri'de yaptığımız görüşmeler neticesinde Çerkes göçmenlerinin ilk yerleşim yerleri hakkında somut bazı bilgiler edinmiştik. Edindiğimiz bilgiler ışığında Uzunyayla'da kurulan ilk köyler aşağıdaki tablo 7 de şu şekilde sıralanmaktadır.

Tablo-7 Uzunyayla'da Kurulan İlk Çerkes Köyleri

Sıra No	Köyün Türkçe Adı	Köyün Çerkesce Adı	Köyde Yaşayan Kabile Adı
1	Karakuyu ²⁶⁵	Şegamey-Şıhalnıko	Kabardey
2	Yahyabey ²⁶⁶	Hatukşıgoyij	Kabardey
3	Pazarsu ²⁶⁷	-----	Kabardey
4	Kaftangiye	Anzorey	Kabardey
5	Uzunpınar	Yınerıgey	Kabardey
6	Taşoluk	Hapaşey	Kabardey
7	Karaboğaz ²⁶⁸	Aslinhable	Kabardey ²⁶⁹

²⁶⁵ Fikri Özden(Kuşha Fikri), G.T 18.07.2011 Uzunyayla Yöresinde ilk kurulan köy Karaku köyüdür. Kundateyler tarafından Uzunyayla'da boş bir arazide kurulan bu köyde ve çevre arazide hayvanlarını yaymak için kullanıyorlardı.

²⁶⁶ BOA; A.MKT. NZD 413/49; MVL 602/78; Ali Şengil(Şogen Ali),1925 Kurbağlık Köyü doğumlu. Çerkes toplumunda çok az sayıda yazılı eser vardır. Bu nedenle sözlü temsilciler oldukça önemlidir. Şogen Ali Çerkes kültür ve sosyal yaşamı olan xabze'yi en iyi anlatacak kişilerden biridir. Kafkasya'dan(Rusya'dan) gelen araştırmacıların başvurduğu kaynak kişilerin başında gelmektedir. Şogen Ali çocukluk ve gençliğini Uzunyayla'da geçirmiştir. Çerkes örf ve adetlerini hem yaşamış hem de anlatmıştır. Uzunyayla'da xabze anlatımında Şogen Ali oldukça önemli bir kişidir. Mensup olduğu aileden dolayı Uzunyayla'daki toplantılara aile büyükleri ve kardeşleri ile beraber davet edilmiştir. Şogen Ali bildiğini esirgemeyen dürüstlüğü ile Çerkes toplumunda ön plana çıkmış bir kişidir. Ayrıca 10 Haziran 1968 Karakuyu köyünde yapılan Jile vunafe de yer almıştır.

G.T 23.07.2011 Ankara Karakuyu ve Örenşehir köylerinin Çerkesce isminin Kundatey olduğunu söylerken aynı tarihte ve görüşmede hazır bulunan Fehmi Tambay da Şogen Ali'nin söylediklerine Dikilitaş'ın da Kundatey olduğunu ilave etmiştir. Fehmi Tambay, 1930 Taşoluk Köyü doğumlu Kabardey Kabilesi Hapaça sülalesine mensuptur. Fehmi Tambay babası nedeni ile Uzunyayla'daki tüm olaylara şahitlik etmiş Haş'eşlerde bulunmuş ve bütün anlattığı bilgileri birinci ağızlarından dinlemiştir.

²⁶⁷ 36 numaralı Sivas Şer'iyye Sicili s.220 (26 Ekim 1863).

8	Yassıpınar ²⁷⁰	Şenibey/Janıgey	Kabardey
9	Çamurlu	Habçey	Kabardey
10	Borandere ²⁷¹	Ş.Jambotey/Yeliğey	Kabardey
11	Panlı		Abzeh
12	Potuklu ²⁷²	İsmelkit	Abaza
13	Beyçayırı ²⁷³	Şıpışhable/Marğuşey	Kabardey
14	Kızılçevlik ²⁷⁴	Mekenev/Jeşhable	Kabardey
15	Kazancık ²⁷⁵	-----	Abaza
16	Akviran-Akören ²⁷⁶	Pedisey	Hatukoy
17	Söğütlü	-----	Kabardey
18	Malak ²⁷⁷	-----	Hatukoy
19	Altıkesek(Abaza)	Loğkit	Abaza
20	Hilmiye ²⁷⁸	Beşkızakhable	Kabardey
21	Kuşçu ²⁷⁹	-----	Hatukoy
22	Gümüşgün		Kabardey ²⁸⁰
23	Kayapınar ²⁸¹		
24	Kavakören ²⁸²	Lipihable ²⁸³	Hatukoy

²⁶⁸ BOA; A.MKT. NZD 413/49.

²⁶⁹ BOA; ML. MSF. d. No 15924.

²⁷⁰ BOA; ML. MSF. d. No: 15815.

²⁷¹ BOA; A.MKT. NZD 413/49; ML. MSF. d. 15924; Ali Şengil(Şogen Ali), 23/07/2011 Ankara'da yapılan görüşme Yukarıda sıraladığımız ilk on köyü Ali Şengil, İsmet Boran, Fehmi Tambay ve Ömer Şengil(Şogen Ali'nin oğlu İlahiyat Fakültesi mezunu Ankara'da Babası ile beraber yaşıyor) birlikte teyit etmişlerdir.

²⁷² BOA; ML. MSF. d. No 15924.

²⁷³ BOA; ML. MSF. d. No 15924.

²⁷⁴ BOA; ML. MSF. d. No 15924.

²⁷⁵ BOA; ML. MSF. d. No 15924; MVL 602/78; 36 numaralı ŞŞS s.5, 115(3 Nisan1865).

²⁷⁶ 36 numaralı ŞŞS s.161 bk. Muhacirin-i çerakeseden ve hatukoy kabilesinden olup aziziye sancağına tabi akviran karyesinde sakin hüseyin beğ imam uğurlu bin konguç nam kimesne...

²⁷⁷ BOA; MVL 736/77 9 Muharrem 84(13 MAYIS 1867) tarihli Çerkes Kabileleri ile Afşar aşireti arasındaki arazi sınır meselelerinden dolayı Uzunyayla arazisinin sahipliği ve Afşar aşireti ile Çerkes göçmenlerinin sınırlarının belirlenmesi amacıyla Meclisi Vala'da konunun müzakere edilmesi. Tablo 7'deki 11. ve 18. Sıradaki köy isimleri yer almaktadır.

²⁷⁸ BOA; A.MKT. NZD 413/49.

²⁷⁹ BOA; ML. MSF. d. No 15924.

²⁸⁰ BOA; DH. MKT 1310/88.

²⁸¹ BOA; A.MKT. NZD 353/70.

²⁸² BOA; A.MKT. NZD 353/70.

²⁸³ Duran Koçer G.T 17.05.2012 Ankara.

25	Kafirviran ²⁸⁴		
26	Taşlıgeçit ²⁸⁵	Tokhable	Kabardey
27	Karagöz ²⁸⁶	Gosthable/Khosthable	Kabardey

1.2.4- OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN ANADOLU’NUN ÇEŞİTLİ YERLERİNE İSKÂN EDİLEN ÇERKES VE DİĞER KAFKAS GÖÇMENLERİNİN UZUNYAYLA YÖRESİNE GELMELERİ

Osmanlı Hükümeti’nin Anadolu’ya gelen göçmenleri bir an önce daimi iskân mahallerine göndermek istediklerini bilmekteyiz. Anadolu’nun çeşitli vilayet ve kazalarına iskân olunmuş olan Çerkes göçmenleri çeşitli sebepler ile bir yol bularak Uzunyayla’ya gelmekteydiler. Tablo 8 Uzunyayla yöresine göç edenlerin Anadolu’nun neresinden geldiğini göstermektedir. Ayrıca bu gelen göçmenler büyük bir oranda bahar ve yaz aylarında gelmişlerdir. Osmanlı Hükümeti kış aylarında sahillere gelen göçmenleri geçici iskân bölgelerine göndererek baharın gelişi ile birlikte esas iskân yerlerine göndermekteydi. Bu uygulama ile göçmenlerin hava şartlarından hastalanmalarının önüne geçilmeye çalışılmış, ölümlerin çoğalması engellenmiş ve iskân için zaman kazanılmıştır. Osmanlı Devleti’nin memurları, gelen göçmenleri kayıt altına alırken her gelen aile veya sülalenin isimlerini ya da ayırt edici unsurlarını yazarken kabile ismi, geldikleri yer, genelde hane ve nüfus sayısı ve sorumlu kişileri belirterek kayıt altına almıştır.

Tablo-8 Anadolu’nun Çeşitli Yerlerinden Uzunyayla’ya Gelen Göçmenler

Geldiği İl	Hane Sayısı	Nüfus	Ait Olduğu Kabile	Sorumlu Kişiler	Geliş Tarihi
İstanbul	68	696	Çerkes		H.16 Safer 1276 M.14 Eylül 1859 ²⁸⁷
Kastamonu	214	1400	Kabardey	Sefer	H.22 Muharrem

²⁸⁴ BOA; C.Evkf 14952/1 Günümüzde Uzunyayla yöresinde bu köy ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

²⁸⁵ BOA; MVL 721/32.

²⁸⁶ 36 numaralı ŞŞS s.76 (24 Haziran 1865); İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Köylerimiz, Ankara 1927. s.872-875.

²⁸⁷ BOA; Y.EE. 34/53.

Ladik				Efendi	1278 ²⁸⁸ M.30 Temmuz 1861
Bursa	10	112	Altıkesekek (Abaza)	Hoca İsmail Efendi	H.3 Zilhicce 1277 ²⁸⁹ M 12 Haziran 1861
Trabzon		360	Çerkes		H.9 Cemaziyülahır 1277 M.23 Aralık 1860 ²⁹⁰
Bozok	170	1314	Tatar		H.9 Zilkade 1277 ²⁹¹ M.19 Mayıs 1861
Adana		8	Çerkes	Hacı Uğurlu	H. 28 Muharrem 1278 ²⁹² M.16 Temmuz 1861
Bursa	13	96	Altıkesekek (Abaza)	Abdullah, Mehmet ve İshak	H.26Muharrem 1277 ²⁹³ M.14 Ağustos 1860
Kütahya	7	30	Kumuk	Sarı Mirza, Murtaza Efendi	H.25 Zilhicce 1277 ²⁹⁴ M.4 Temmuz 1861
Aydın	200 ²⁹⁵		Dağıstan Muhacirleri ve Çeçen Kabilesi	Hoca Adil, Biştar, ve Davul Doğa Arzu Beyler	H.15 Zilhicce 1277 ²⁹⁶ M.24 Haziran 1861
Samsun-		48	Besni	Hacı Yasir	H.29 Şaban 1277

²⁸⁸ BOA; A.MKT. NZD 360/52; A.MKT. NZD 346/88.

²⁸⁹ BOA; A.MKT. NZD 277/15; A.MKT. NZD 353/100.

²⁹⁰ BOA; A.MKT. UM 446/2919/C/1277, Mersan, Haman ve Seyit Ağa ailelerinden 179 Erkek, 181 Kadın nüfus.

²⁹¹ BOA; A.MKT. NZD 353/12.

²⁹² BOA; A.MKT.NZD205/74; A.MKT. UM 507/27.

²⁹³ BOA; A.MKT. NZD477/67(Sâdaret'ten Bursa Mutasarrıfı Nureddin Paşa ve Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka); A.MKT. MHM 227/55.

²⁹⁴ BOA; A.MKT. UM 481/17.

²⁹⁵ BOA; A.MKT. MHM 222/9.

²⁹⁶ BOA; A.MKT. UM 485/72; A.MKT. MHM 229/95; A.MKT. MHM 227/70 (25 Temmuz 1861Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tahrirât); Takvim-i Vekâyi Defa 625 s.3 (15 Aralık 1861).

Canik			Kabileleri	Efendi ²⁹⁷	M.23 Temmuz 1860
Canik- Bakıra(?) Kazası	30	300	Abaza Mercan Kabileleri		H.29 Şaban 1277 ²⁹⁸ M.23 Temmuz 1860
Kastamonu		36	Dağıstan Muhacirleri		H.11 Safer 1278 ²⁹⁹ M. 18 Ağustos 1861
Canik		500	Çeçen Kabileleri		8 Recep 1277 ³⁰⁰ M.20 Ocak 1861
Bolu	70 ³⁰¹			Sultan Efendi	H.20 Muharrem 1278 ³⁰² M.28 Temmuz 1861
Saruhan Sancağı	32		Çerkes	Hoca Said, Arslan Bey	H.20 Muharrem 1278 ³⁰³ M. M.28 Temmuz 1861
Siroz Sancağı	4	65	Altıkeseşek (Abaza)	İdris, Salih, Mehmet, İlyas	H.4 Muharrem 1277 ³⁰⁴ M.23 Temmuz 1860
Kars- Ardahan		500	Kabardey	Gazi Bey	H.18 Rebiyülahir 1277 ³⁰⁵ M. 28 Ekim 1860
Çarşamba		19	Kabardey	Pışımaf Bey	H.21 Muharrem

²⁹⁷ BOA; A.MKT. MHM 212/18(Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

²⁹⁸ BOA; A.MKT. MHM 212/39; A.MKT. MHM 210/55; A.MKT. NZD 345/49 (Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Ariza).

²⁹⁹ BOA; A.MKT. MHM 231/57; A.MKT. MHM 233/15 (Muhacirin Komisyonundan Kastamonu Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. NZD 363/98.

³⁰⁰ BOA; A.MKT. MHM 206/60; A.MKT. NZD 345/36 (27 Şubat 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire); A.MKT. NZD 390/60.

³⁰¹ BOA. A.MKT. UM 481/98 29 ZİLHİCCE 1277.

³⁰² BOA; A.MKT. MHM 227/100 (Muhacirin Komisyonuna Tezkire); A.MKT. MHM 239/39(Sâdaret'ten Bolu Kaymakamına Şukka).

³⁰³ BOA; A.MKT. UM 529/37; A.MKT. UM 526/19; A.MKT. UM 530/71.

³⁰⁴ BOA; A.MKT. UM 480/70.

³⁰⁵ BOA; A.MKT. NZD 330/34(Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Şukka); A.MKT. UM 417/66; A.MKT. MHM 224/44; A.MKT. MHM 198/26 (Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

					1277 ³⁰⁶ M.9 Ağustos 1860
Kangırı (Çankırı)	240		Nogay Munkıt Kabilesi,	Zeneddin, Yusuf, Can Bey	H.17 Safer 1278 ³⁰⁷ M.4 Eylül 1860
Amasya		400	Çerkes		H.16 Muharrem 1278 ³⁰⁸ M.24 Temmuz 1861
Çorum	154	710	Çerkes		H.25 Recep 1277 M.Şubat 1861 ³⁰⁹
Samsun'dan Havza, Merzifon ve Bozok yoluyla Aziziye Sancağına		1200			H.22 Şaban 1282 M.9 Ocak 1866 ³¹⁰

³⁰⁶ BOA; A.MKT. UM 444/80 (Canik Mutasarrıfından Sâdaret'e Arıza); A.MKT. NZD 371/60.

³⁰⁷ BOA; A.MKT. MHM 232/32 (Sâdaret'ten Çankırı Mutasarrıfı, Karahisar-ı Sahip Kaymakamı Adil Bey'e, Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

³⁰⁸ BOA; A.MKT. MHM 227/51(Sâdaret'ten Amasya, Ankara ve Sivas Mutasarrıflarına Şukka, Muhacirin Komisyonuna Zeyl); A.MKT. MHM 226/76.

³⁰⁹ BOA; A.MKT. UM 456/38; A.MKT. UM 446/29.

³¹⁰ BOA, MVL 716/52 MVL 716/52 Bu defa Trabzon'dan gelecek muhacirlerin mevâtı i iskânlarını mübeyyin pusuladır.

Pusula

Samsundan Havza ve Merzifon ve Bozok tarihiyle Aziziye sancağına 1200

Ladik ve Amasya ve Zile tarihiyle Gedikcik kazasına 1400

Tarik i mezkurdan Emlak kazasına 500

Amasya'dan Kazabad ve Artukabad tarihiyle Yıldızeli kazasına 500

Tarik i mezkur ile Artukabad kazasına 600

Tariki mezkur ile Kazabad kazasına 700

TOPLAM NÜFUS 4900

Giresun tarihiyle Çeçenlerden ma ada Hafik kazasına 200

Ünye tarihiyle Niksar kazasına 800

GENEL TOPLAM NÜFUS 6000

Giresun ve Ünye tarihiyle geleceklerden ma adasının tertib i muharrer vecihle sevkleri Amasya'nın himmetine mütevakıf olmakla oraya malumat itası rey i riyaset penahilerine menuttur. Beş yüz çeçen hanesinin nüfusu ne miktara baliğ olacağı malum olur ise bu havalice daha muhacir iskânı kabil olup olmayacağı dahi arz ve beyan kılınır.

Samsun		13	Çerkes	Adaşış?	27 Ocak 1860 ³¹¹
İzmir	25	200	Çerkes Altıkeseek (Abaza)	DevletGeri	15 Mayıs 1860 ³¹²
Kayseri Sarıoğlan ve Kuzugüdenli	56	258	Hatukoy	Mir Hüseyin	17 Nisan 1860 ³¹³
Kayseri Sarıoğlan ve Kuzugüdenli	260		Hatukoy	Hacı İshak, Hüseyin Bey	H.30 Z 1277 ³¹⁴
Mihaliç		9	Çerkes	Merşan Berzok	19 Mart 1861 ³¹⁵
Ankara	285		Çerkes		Nisan 1861 ³¹⁶

Tablo 8’de elde ettiğimiz bilgiler neticesinde toplam hane sayısı 1838’dir. 1838 hanenin toplam nüfus sayısı belli değildir. Hane sayısı belli olan ve belli olmayan toplam nüfus sayısı 8074 nüfus olarak gözükmektedir. Bu 8074 nüfustan hane sayısı belli olmayan nüfus sayısı 3074 iken hane sayısı belli olan nüfus sayısı ise 5000’dir. 1087 hanenin nüfusu belli değildir. Toplam hane sayısı 1838-1087=751 hanenin nüfusu 5000’dir. $5000:751=6,65$ yani hane başına düşen nüfus sayısı 6,65 olarak ortaya çıkmaktadır. Tabloda nüfusu belli olan fakat hane sayısı belli olmayan 3074 nüfusun hane ortalaması olan 6,65 nüfusa bölünmesi ile 462 hane ortaya çıkmaktadır. Böylece toplam hane sayısı $1838+462= 2300$ hane sayısı ile hane başına düşen nüfus sayısı olan 6,65 sayısını çarptığımızda ise 15295 nüfus ortaya çıkar. Uzunyayla yöresine Osmanlı hükümetinin iskân ettiği Çerkes nüfusu yaklaşık olarak ortaya çıkar. Ama Uzunyayla’daki iskân olunan toplam nüfusu elde etmek oldukça zordur. Bu zorluğu ortaya çıkaran sebepleri:

³¹¹ BOA; A.MKT. MHM 176/1(Sâdaret’ten Canik Mutasarrıfına Şukka).

³¹² BOA; A.MKT. UM 405/57 (Sâdaret’ten Sivas Mutasarrıfı ile İzmir Kaymakamına Şukka).

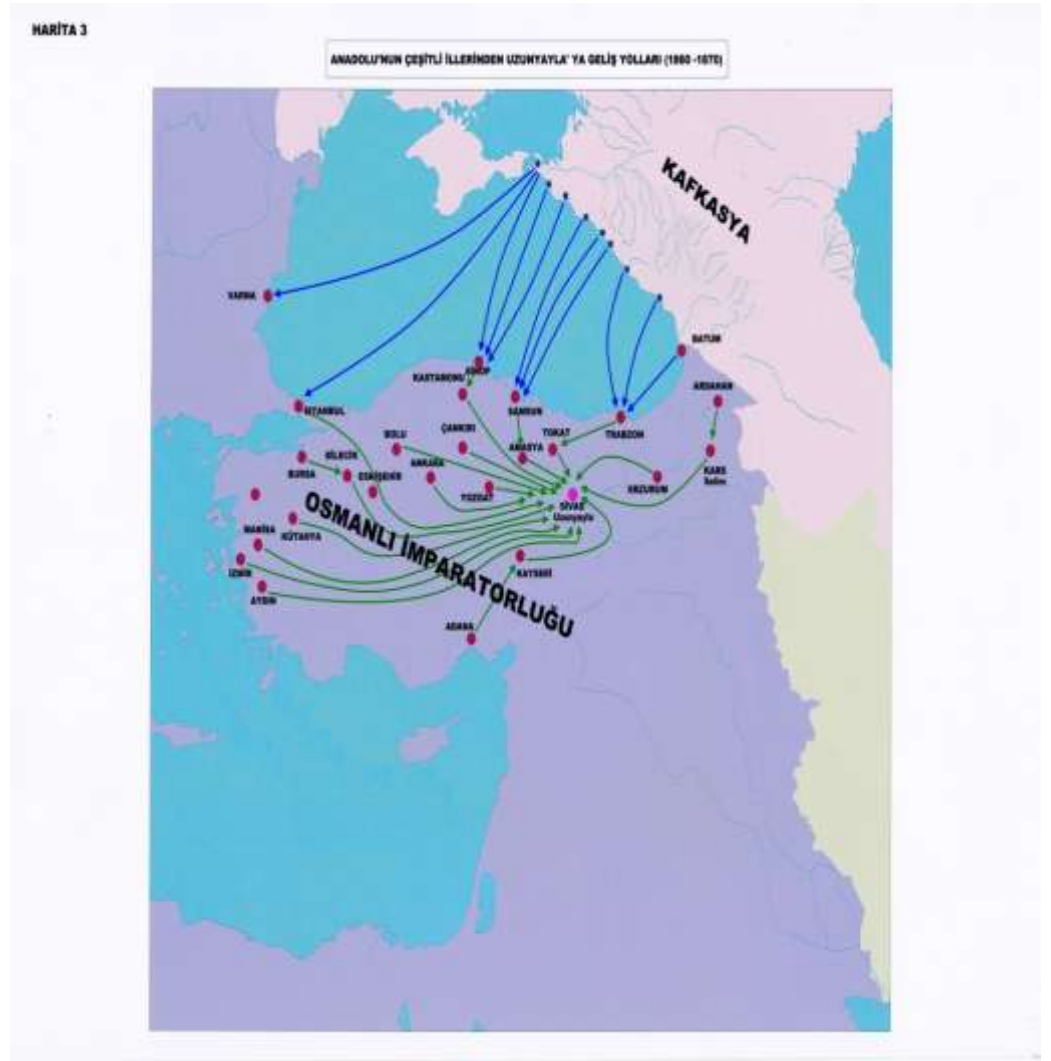
³¹³ BOA; A.MKT. UM 464/71 (Sâdaret’ten Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa’ya Şukka).

³¹⁴ BOA; A.MKT. MHM 222/5 30 Z 1277.

³¹⁵ BOA; MVL 367/38 (Sâdaret’ten Muhacirin Komisyonuna Emri İrade).

³¹⁶ BOA; İ.MVL 586/26367.

- Çerkes göçmenlerinin izinsiz olarak Uzunyayla'ya gelmeleri sonucunda kayıt altına alınmaması,
- Her gelen göçmenin kayıt altına alınmaması,
- İskân-ı Muhâcirîn talimatnamesine göre göçmenlerin yarısının fukara kabul edilmesiyle Maliye Masârifât defterlerine bu şekilde kayıt edilmesi şeklinde sıralayabiliriz.

1.2.5- UZUNYAYLA YÖRESİNE GELEN ÇERKES GÖÇMENLERİNE YAPILAN YARDIMLAR

1.2.5.1- Osmanlı Devleti'nin Yaptığı Yardımlar

Kafkas göçmenlerinin Anadolu'ya ayak basmaları ile beraber devlet tarafından, Çerkes ve diğer Kafkas göçmenleri ile Kırım'dan gelen göçmenlere, çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Zorunlu göçe tabi tutulan ve vatanlarını terk eden göçmenlerin geldikleri yeni bir ülkede bazı temel ihtiyaçlarının olması muhtemeldir. Osmanlı Devleti'nin ülkesine gelen bu göçmenleri nasıl algıladığını Meclis-i Vâlâ'daki kayıt bize çok açık bir şekilde göstermektedir. Sivas Eyaleti ve Aziziye Sancağına hükümetten gönderilen ve elimizde bulunan kayıta göre “...Cümlemin ma'lûmu olduğu üzere Muhâcirîn-i çerakis ve sair kabaile dair dar-u diyarlarını terk ile zîr-i şehir-i atufet eser-i cenâb-ı mülükâneye iltica eylemiş olanlar akvâm-ı ğarib ve şikeste-i bal ve içlerinde ekserisi fakr ashabından ve mağduril-hâl bulunmuş olmalarıyla taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden bunlar haklarında bezl-i ihsan ve itâ ve iskân ve ivâları hususuna musaade-i li-i bi-dirig ve sezâ buyrulmakta olduğu misüllü bunların buldukları ve tavattun ve iskân oldukları yerlerde dahi iskân-ı memleket ve ahali-i vilayet taraflarından şan-ı şevket feşan-ı saltanat-ı seniyyeye layık ve ihtiramat-ı layıka ve muavenet-i maliyede mümkün mertebe sarf-ı makdur olunup kâffesi memnun ve müteşekkir olacağı³¹⁷ ...” şeklindedir. Gelen göçmenlerin içinde buldukları durumun adeta bir fotoğrafı önümüze konulmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin gelen göçmenlerin durumunu iyi bir şekilde algıladığı yukarıdaki kayıta açık bir şekilde görülmektedir. Bizler de devletin durumunu - göçmenlerin geldiği dönemdeki durumunu- göz ardı etmeden iyi bir şekilde

³¹⁷ BOA; MVL 639/60 (2 Ekim 1861); ayrıca bk Osmanlı Devleti Anadolu'ya Kafkasya'dan gelen Kafkas göçmenlerine ve Rumeli'den Anadolu'ya gelen göçmenlere benzer şekilde yardımlarda bulunmuştur. 1878 tarihine Rumelin'den Anadolu'ya gelen göçmenlere kişi başına ikişer kuruş tayinât bedeli verilmiştir. İpek, age, s. 84-85; Yine bk. Osmanlı Devletinin Göçmenlere tarcı için bk. 1858de göçler başlayınca Osmanlı halkının ve devlet adamlarının genel olarak Rusya'ya düşman bulunmaları dolayısıyla bu ülkeye karşı yıllarca savaşan ve aynı zamanda Müslüman bir milletin Osmanlı topraklarına göç etmesini istekle karşılamışlardır. Bu nedenlerle ilk yıllarda gelen göçmenleri halk kendi isteğiyle kendi evlerine alarak misafir ediyor, iskân yerlerine kendi arabalarıyla taşıyor, evlerini yapıyor, öküz, araba ve tohum gibi ihtiyaçlarını karşılıyor, hatta arazilerini dahi ilk defa sürüp teslim ediyordu. Ayrıca yevmiyelerinin de halkın yaptığı para ve aynı yardımlarla ödeniyor, eğer yetmezse kaza mal sandıklarından ödeniyordu. Böyle aşağı yukarı 1863 yılına kadar olan devrede devlet hazinesinden ciddi bir ödeme yapılmaksızın göçmenlerle ilgili masrafları halkın kendisi karşılıyordu. Habiçoğlu, age, s.118-119.

anlamalıyız. Çünkü yapılan yardımların değerinin ve anlamının ortaya çıkması açısından durum tespitinin yapılması oldukça önem arz etmektedir. Öncelikle Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hangi meseleler ile uğraşmaktaydı ve mali durumu nasıldı gibi sorulara cevap vermeliyiz. Böylece yapılan yardımların anlamını daha iyi kavranacağımızı düşünmekteyiz.

Osmanlı Devleti, Kafkasya göçmenlerini Anadolu'ya iskân için kabul ettiği yıllarda kendisi de belli zorluklar ile karşı karşıyaydı. Devlet, göçmenler gelmeden birkaç yıl önce Kırım savaşında hayal kırıklığına uğramış ve savaştan sonra büyük sorunlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu sorunlar şunlardır: Eflak ve Boğdan olayları ve Romanya'nın kuruluşu, Cidde olayları ve Suriye ayaklanmaları ile Sırbistan'daki gelişmelerdir³¹⁸. Osmanlı Devleti dışta yaşanan bu sorunlara ve içteki diğer sorunlara -aşiretlerin iskânı ve ıslahı-asker ihtiyacının artması, arazinin işlenememesi- mali olarak yetememeye başlamış hatta dış borç almak zorunda kalmıştır. İşte böyle bir dönemde Anadolu'ya göçler olmuştur. Osmanlı Devleti kendi imkânlarını zorlayarak gelen göçmenlere elinden geldiği kadar yardım etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin zorunlu göç neticesinde gelen göçmenlere çeşitli kalemlerde yardım ettiğini, göçmenler ile ilgili yapılan yazışmalardan tutulan kayıtlardan izlemektediriz. Göçmenlere yapılan yardımlar çeşitli başlıklar ile karşımıza çıkmaktadır. Devlet tarafından göçmenlere yapılan yardımlar talimat-ı ahire³¹⁹ olarak belirtilen İskân-ı Muhâcirin Talimatnamesi³²⁰ ne göre yapılmaktadır. Ayrıca göçmenlerin iskân için gönderildiği iskân bölgelerinin özelliklerine göre yapılan yardımların farklılık gösterdiği de aşikar olarak gözükmektedir.

Göçmenlerin iskân ettirilmesi için Anadolu'nun içlerine veya devlet sınırlarında iskâna açılmış herhangi bir yerine gönderildikleri zaman, bu gittikleri yerlerde mevcut olan meclisler tarafından çalışmalar yapılmıştır. Yapılacak olan masrafların nasıl karşılanacağı ve göçmenlerin yerleştirilmesi ile ilgili tereddüde düştükleri konular ile

³¹⁸ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, TTK Ankara 1999 s.257; Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. V Yedi Tepe Yayını s. 388-393; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Ankara 2000 s.119-120; Habiçoğlu, age, s.93-97.

³¹⁹ BOA; A.MKT. MVL 134/7; A.MKT. MVL 134/46; ayrıca bk Osmanlı hükümeti göçmenlerin temizliği için sabun yardımı yapılmış ve göçmenlerin ilk etapta kullanacakları hasırları da vermiştir. ML. MSF. d. No: 12538 s.10.

³²⁰ Erkan, age, s.208.

ilgili hükümet merkezinden nasıl tavır takınmaları ile ilgili resmi görüşü sormuşlardır. Sivas ve kazalarına iskân için gönderilmiş olan göçmenlerin masraflarının tutarı ve bu masrafların nasıl karşılanacağı ile ilgili Sivas Eyalet Meclis-i yaptığı çalışmaların mazbatasını, telgraf ile Muhâcirîn Komisyonuna göndermiştir. Bu telgraflar Konunun hükümet merkezinde ele alınması için merkeze iletilmiştir. Gönderilen mazbatada Sivas Eyaletine iskân edilmek için gönderilen ve misafir olarak bulunan göçmenlere yapılacak olan masrafların kalemleri ve tutarları çıkarılmıştır. Göçmenlere yapılacak olan yardımlar Sivas Eyalet Meclis-i tarafından şöyle sıralanmıştır:

- Yemeklik ve tohumluk hınta(buğday) ve şair(arpa),
- Öküzlerin ve hayvanların beslenmesi için fig,
- Her bir takımıyla öküz ve arabalar³²¹.

Göçmenlerin her birine, bu yukarıdaki sıraladığımız maddelerin tedariki ile beraber, harcanacak toplam tutarın 2300 kese akçeyi bulacağı ve bu meblağın ödenmesine Sivas emvalinin gücünün olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Uzunyayla'da hatap(odun) ve kömür tedariki için şimdilik 120 çift öküz ve araba satın alındığı, yapılan bu masrafların Sivas emvalinden karşılandığı ve hükümetten bu masrafın yapılabilecek olan harcamaların en üst sınırına tekabül ettiği, yapılacak yeni masrafların tedariki ve nasıl hareket edileceği ile ilgili bilgi istenmiştir. Sivas Eyalet Meclisinden gönderilen mazbatayı inceleyen hükümet merkezi Sivas Eyaleti, Muhâcirîn Komisyonu ve Maliye Nezareti'ne gelmeye devam eden göçmenlere yapılacak yardımların ve bu yardımların nasıl karşılanacağı ile ilgili 4 Eylül 1860 tarihinde bir Tezkire göndermiştir. Sivas Eyalet Meclisi tarafından gönderilen masraf bedelinin tedarik edilmesi isteminin Muhâcirîn İskân Talimatnamesi'ne uygun olduğu; fakat bu masrafların fazlalığı nedeniyle hazinenin zorluk çekeceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca bu adı geçen ve Sivas'a iskân edilmiş olan göçmenlere Sivas'a yakın diğer Eyaletlerin de emvallerinden göçmenlere yardımlar yaptıkları merkeze bildirilmiş olduğunu ve bu belirlenen masrafın daha az olması gerekirken çok bulunulduğunun görüldüğü hükümet tarafından belirtilmiştir. Sivas Eyalet Meclisi tarafından belirlenen ve göçmenlerin iskânı için

³²¹ BOA; A.MKT. NZD 321/94 (19 Ağustos 1860 Sivas Eyalet Meclisinden Muhacirin Komisyonuna Telgraf); A.MKT. MHM 193/94 (4Eylül 1860 Sâdaret'ten Sivas Eyaleti, Muhacirin Komisyonu ve Maliye Nezareti'ne Tezkire) Çerkes göçmenlerine yapılan bu yardımların tarım ve çiftçilik ile ilgili olduğu görülmektedir.

lazım olan akçe miktarının şu sırada sağlanması ya da nakdi olarak verilmesinin olanağı yoktur. Osmanlı hazinesinin imkânlarının müsait olmadığından belirlenen meblağın hazine tarafından karşılanamayacağını tezkirede belirtilmiştir. Ayrıca çok miktarda Sivas'a iskân için gelmeye devam eden göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için başka yolların bulunması hükümet tarafından istenmiştir. Hükümet Sivas'taki mahalli idarecilere yeni yollar bulmak ile ilgili önerilerde bulunmuştur. Hükümetin önerdiği yollar:

- Göçmenleri ehli İslam'ın bulunduğu köylere, köyün büyüklüğüne göre, birer ikişer hane dağıtılıp paylaşılması,
- Kasaba ve köylerdeki boş ve yaşamaya müsait haneler bulunur ise göçmenlerin bu hanelere yerleştirilmesi,
- Boş ve sahihsiz arazi var ise bu arazilere yok ise arazi-i mîrîyeden yeterli miktarda tarla ve arazi gösterilerek göçmenlere verilmesi,
- Göçmenlere verilen arazilerin tapularının yazılarak merkeze bildirilmesi,
- Durumu müsait olan göçmenlerin hayvan ve çift edevatını, tarım aletlerini, kendilerinin tedarik etmesi,
- Hayvan ve çift edevatını karşılamaya kudreti ve gücü yetmeyen göçmenlerin tarım için gerekli olan edevatı, çifti tedarik edinceye kadar bu göçmenlerin ortakçılık ve amelelik gibi işlerde kullanılması,
- Gücü yerinde ve merhamet sahibi olanların, farklı usullerle, göçmenlere yardımcı olmaları ve göçmenlerin fakirlik ve yoksulluk çekmelerinin önlenmesi,
- Göçmenler içinde fakir ve muhtaç olanlara yevmiye, yarımşar kıyye ekmek verilmesi ve bu muhtaçlara haneler yaptırılmakta olduğundan şimdiye kadar ortaya çıkan masraf her ne ise verilmesi,
- Bundan sonra mali zorluk ve bu zamandaki devletin içinde bulunduğu durum düşünülerek Muhâcirîn İskân Talimatnamesindeki kararlara göre göçmenlerin kış gelmeden evvel masrafsızca iskân edilmeleri,
- Yukarıdaki sayılan maddelerden hangisi göçmen iskânı için uygun ise ona göre hareket edilmesi hükümet tarafından Sivas Eyaleti, Muhâcirîn Komisyonu ve

Maliye Nezareti'ne emredilerek istenmiştir³²². Böylelikle göçmenlerin iskân olunmaları için hükümet tarafından yeni kaynak bulma yolları gösterilmiştir. Oysaki hazinenin durumu iyi olsa bu tür arayışlara girilmeyeceğini de düşünebiliriz.

Sivas Eyaleti, Muhâcirîn Komisyonu ve Maliye Nezareti'ne 4 Eylül 1860 tarihinde gönderilmiş olan bu tezkire ile beraber Osmanlı Devleti'nin durumu net bir şekilde ortaya çıkarken, Anadolu'ya gelen göçmenlerin iskân edilmeleri için katlanılan mali zorluk ile beraber devletin elindeki imkânları seferber etmekten kaçınmadığına da şahit olmaktayız. Sivas Eyaleti'ne gelmiş olan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Uzunyayla yöresine iskân edildiği ve yukarıda tezkirede sıralanmış olan maddelerin Uzunyayla'daki göçmenlerin iskânlarında rehber edildiğini de söylemek gerekir. Hükümet, içinde bulunulan mali durumun iyi olmamasından dolayı mahalli idarelerce alternatif yollar bulunulmasına yönlendirirken azami derecede hazineye yük bırakılmamasını düşünmüştür. Tezkiredeki maddelerden, göçmenlerin ehli İslam'ın bulunduğu köylere, köyün büyüklüğüne göre, birer ikişer hane dağıtılıp paylaşılması isteğinin Uzunyayla'da göçmen iskânında pek de kullanılmadığı Uzunyayla'da göçmenlerin toplu olarak yerleştirilmesinden anlamaktayız.

Uzunyayla yöresinde iskâna tabi tutulan Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerine devlet tarafından yapılan yardımlar özellikle göçmenlerin ilk geldiği yıllarda fazladır. Göçmenlerin beklenen sayıdan fazla bir şekilde iskân için Anadolu'ya gelmelerinden dolayı, devletin mali gücü yetersiz kalmıştır. Bu nedenle yapılan yardımlarda düşüş yaşandığı ve yardım yapılacak göçmenlerin isteklerinin daha sıkı bir şekilde tahkike tabi tutulduğu görülmektedir. Osmanlı Hükümeti'nin Kafkasya'nın sosyal yapısı nedeni ile göçmenlerin çok fazla sayıda geleceğini hesaplayamaması hem Osmanlı hükümetini hem de Çerkes göçmenlerini zor durumda bırakmıştır.

Göçmenlere yapılan masraflar ile ilgili defterlerin tanzim edildiğini³²³ ve bu tanzim edilen defterlerin Maliye Nezaretine ve Muhâcirîn Komisyonuna gönderildiğini

³²² BOA; A.MKT. MHM 193/94 (4Eylül 1860 Sâdaret'ten Sivas Eyaleti, Muhacirin Komisyonu ve Maliye Nezareti'ne Tezkire).

³²³ BOA; ML. MSF. d. No: 15924 s. 2 Muhacirini çerakeseden ve Kabardey ve Atkesek ve Merşan ve Başılıbey ve Nogay kabilelerinden olup tavarıhi muhtelifle ile bilvurut Sivas sancağı dahilinde kain ...mahallerde emri iskanları icra olunan muhacirine ber mucebi talimatı seniyye ita olunan hane ve öküz ve saire ve tohumluk zahairinin miktarı ve bahasını mübeyyin defteridir.

Hafız Paşa'nın Sivas, Uzunyayla ve civar yerlerdeki görevi gereği hükümet merkezine gönderdiği tahrirattan anlıyoruz. Hafız Paşa verdiği bilgilerde 20 Mart 1863 tarihine kadar 27 masraf defterinin kendisine ulaştığını ve bu ulaşan defterlerin derkenar edilerek Maliye Nezaretine ulaştırıldığını hükümet merkezine yazdığı tahriratta anlatmıştır. Göçmenlere yapılan yardımları gösterir defterlerin incelenmesi sırasında bazı masrafların çok yüksek gösterildiği tespit edilmiş ve bunun üzerine bu defterlerin düzeltilmesi için ilgili yerlere tekrar gönderilmiştir³²⁴. Hafız Paşa, mahalli idarecilerin bu defterlerde uydurmalar ve usulsüzlükler yaptığını düşündüğü için defterlerin tekrar gözden geçirilmesini istemiştir. Hafız Paşa'nın kendisine ulaşan defterlerde sadece mal sandıklarından harcamaların yapıldığı bilgisinden dolayı böyle bir karar verdiğini görmekteyiz. Oysaki ahalinin de gelen göçmenlere çeşitli kalemlerde yardım yaptığı hem kendisine hem de hükümet merkezine mahalli idareciler tarafından yazılmıştır³²⁵. Ahalinin yaptığı yardımlar kısmında bu yardımları daha detaylı ele alacağız. Burada Hafız Paşa, yapılan masrafların hepsinin mal sandıkları tarafından yapılmadığına aynı zamanda ahalinin de gelen göçmenlere yardım ettiğine dikkat çekmektedir.

Göçmenler büyük bir çoğunlukla 1860-1862 tarihleri arasında Uzunyayla yöresine iskân olunmuşlardır. 1864 yılında gelen göçmenlere yapılacak yardım önce gelen göçmenlere yapılan yardımlardan pek farklı değildir. 1864 de gelen göçmenlere tohumluk, hane gibi yardımların yapılması ve terekelerinin ücretsiz yazılması³²⁶ gibi kolaylıkları hükümet tarafından Muhâcirin Komisyonuna gönderilen tezkire-i Sâmiyye de görmekteyiz.

Hükümet göçmenlere yapılan tüm yardımların kayıtlarını mahalli idarelerden makbuz senedi³²⁷ ile beraber istemekteydi. Böylece memurların usulsüzlük yapma ihtimalini ortadan kaldırmaya ve hazinenin açığının daha da büyümesine engel olmaya çalışmaktaydı. Göçmenlere devlet tarafından yapılan yardımlar sonucu öne çıkan başlıkları; yevmiye yardımı, zirai yardım, hane yardımı, sağlık yardımı gibi maddeler halinde ele alacağız.

³²⁴ BOA; İ.MMS 26/1123 (22 Ocak 1863).

³²⁵ BOA; İ.MMS 26/1123 (22 Ocak 1863).

³²⁶ BOA; MVL 697/32 (5 Mart 1865 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire-i Sâmiyye).

³²⁷ BOA; MVL 718/7 (12 Şubat 1866 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine Emr-i İrade).

1.2.5.1.1 Yevmiye ve İaşe Yardımı

Göçmenlere yapılan yardımlar arasında yevmiye ve iaşe yardımının önemli bir yer tuttuğu açıktır; çünkü Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu olarak gelen göçmenlerin hepsi tüketici durumunda oldukları için bu gelen göçmenlere yapılacak olan en temel yardım bir günlük karınlarını doyurmaları yönündeki yevmiye ve iaşe yardımıdır. Anadolu'ya gelen göçmenlerden fakir olanlara iskân edilesiye ve üretici durumuna geçesiye kadar Osmanlı Devleti tarafından yevmiye³²⁸ verilmiştir. Devlet tarafından göçmenlere yapılan yevmiye yardımının belli kurallara bağlı olduğunu görmekteyiz. Yapılan yevmiye yardımı göçmenlerin on beş yaşından küçük olanlara bir; on beş yaşından büyüklere iki kuruş³²⁹ verilmesi ve tayinât yevmiyeleri göçmen nüfusunun yarısına³³⁰ verilmesi şeklinde planlanmıştır. Ayrıca hükümet yevmiye yardımını yaparken göçmenlerden fakir olanlarına bu yardımın yapılmasına dikkat etmiş, hazinenin durumundan dolayı bütün göçmenlere yevmiye verilmemiştir. Hazinenin durumu münasebeti ile yevmiye yardımı yapılacak olan göçmenlerde bazı özellikler aranmıştır. Göçmenlerde aranan en önemli özellik fukara olmaları ve kendilerinde fukara pusulası³³¹ olması şartıdır. Fukara pusulasına sahip olan Çerkes³³² ve diğer

³²⁸ Mesela, Sansun'dan Sivas'a gönderilen 1700 kişilik göçmen grubunun yevmiyeleri hakkında yapılan işlemi Muhacirin Komisyonu Samsun ve Sivas Vilayetlerine sormuştur. BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 41(11 Ağustos 1861); aynı defter yine bakınız Kabardey kabilesinden 15 kişilik nüfusu ile Mesudiye kazasına iskan olunan Çerkes göçmenlerinin yevmiye durumu ile bilgiler Sivas Mutasarrıfı ile İstanbul'dan Hüseyin Paşa arasında paylaşılmıştır. BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 67 (3 Eylül 1861).

³²⁹ BOA; A.MKT. UM 425/8(4 Eylül 1860 Trabzon Valisi ve Trabzon Eyalet Muhasebesinden Sâdarete Tahrirât); A.MKT. MHM 290/91 (21 Mart 1861); Altı nüfusu ile beraber Uzunyayla'da iskân olunan Zare ve Yusuf isimli göçmenlere Muhacirin Talimatnamesine göre yevmiye büyüklere yarımşar kıyye küçüklere yüz dirhem nan-ı aziz verilmiştir. BEO. AYN. d. No: 909 Kayıt No: 416 (23 Nisan 1869).

³³⁰ BOA; C.DH 134/6698 (17 Temmuz 1865) Abaza kabilesinden Abid Bek takımından tayinât yevmiyeleri verilirken nüfusun yarısı ağniya yarısı ise fukara olarak kabul edilmiştir. Mesela, 177 nüfusa sahip olan bu adı geçen göçmen takımının, 177:2= 88,5, 89 kişisi fukara kabul edilerek yevmiye yardımı yapılırken geriye kalan 88 nüfusa yevmiye verilmemiştir.; Saydam, age, s.157 1860 sonlarında gelen muhacirlerin yarısı fakir sayılarak nüfus başına günde yarımşar kıyye eklemek ya da bedeli ödenmeye başlandı. Geçici iskân bölgelerinde olduğu gibi kesin iskân bölgelerinde de, fakir olan göçmenlere ürün alacakları zamana değin ki, ortalama sekiz-on ay süreyle, bu yiyecek yardımı yapılmaktaydı.

³³¹ BOA; DH. MHC 1/57 (5 Şubat 1871) Göçmenler daha önce iskân oldukları mahallerden alamadıkları yevmiyelerini ellerindeki fukara pusulası aracılığı ile yevmiyelerini tekrar istemektedirler. Uzunyayla Çerkezlerinden Yusuf bin dört yüz kuruş alamadığı yevmiyelerini hükümetten istemiştir.

³³² BOA; A.MKT. NZD 323/36 (2 Eylül 1860 Sâdareten Muhacirin Komisyonuna Emirname-i Sâmiyye); A.MKT. NZD 314/36 (12 Eylül 1860 Muhacirin Komisyonundan Sivas ve Canik Mutasarrıflarına Tezkire); Daha ayrıntılı bilgi için bk. Mesudiye Hurşidabad karyesinde İshak Bey takımı, Besleney Kabilesinden Canbolat Bey takımına, Kabardey kabilesinden olan göçmenlerden Yedlerinde bulunan fukara pusulaları mucibince âtizzkir hane ve neferat-i muhacirine verilen yevmiye

göçmenlere yardımda bulunulmuştur. Yapılan yevmiye yardımı göçmenleri temsil eden ve kabilelerin ileri gelenleri olan beylere³³³ senet karşılığında³³⁴ verilmiştir. Göçmenlere yapılan yevmiye yardımı yarım kıyye nan-ı aziz³³⁵ ya da bu nan-ı azizin bedelinin ödenmesi şeklindeydi. Ayrıca Sivas'a iskânları kararlaştırılan Çerkes göçmenlerine yapılan yevmiye yardımı komisyon marifeti³³⁶ ile verilmekteydi. Mesela, Sivas

Hane Allah verdi nefer an ibtida-i cemadiyelahir 77 ila nihayet-i şehri receb yevmiye 30 nüfus 30 batman 5 hinta 20

Hane kakay nefer 1 hinta 15 yevmiye 2 bahası 10

Hane orakçı nefer 4 hinta 60 nan 10 bahası 40

Hane Kartaku nefer 5, hinta 75 batman 12 bahası 50

Hane Bakış nefer 1 hinta 15 batman 2 bahası 10

Hane Ali Bey nefer 11 hinta 165 batman 27 bahası 110

Hane Cumageldi nefer 2 hinta 30 batman 30 baha 20

Hane Semay nefer 4 hinta 60 batman 10 bahası 40

Hane yekünü Hane 8 nüfus 30

An ibtida-i Cemaziyelahir 77 ila nihayet-i şehri mezbur nüfus 30 nan-ı aziz 450 bahası 300+ 900 Balada muharrer takım-i mezbure yetmiş yedi senesi receb ibtidasından ramazan nihayetine kadar üç aylık yevmiye bahası +270 kezalik verilmiş olan yevmiye nefer 30 an ibtida-i Nisan 77 ve nihayet-i şehri mezbur nefer 30 bahası 450 =000

Nefer 30 an ibtida-i Receb ve nihayet-i Ramazan nefer 90 verilen:1350 kuruş –noksan 225. ML.MSF. d. No: 16169 s.11.

³³³ BOA; A.MKT. MHM 217/25; bk. Devlet tarafından verilen araziden esirler faydalanmayıp senetleri Beyler adına tanzim olunmakta ve beyin insafına kalarak açlık ve çıplaklıktan kurtulamamaktadırlar. Köleler, kaçamıyorlar ise de açlık ve çıplaklık neticesinde çoğu hayatını kayıp etmektedir. Saydam, age, s.141.

³³⁴ BOA; C.DH 134/6698(17 Temmuz 1865).

³³⁵ BOA; A.MKT. UM 485/72 (24 Haziran 1861) 12 Ekim 1859 yılında Hükümet tarafından göçmenlerin iskân edildiği bütün eyaletlere, Osmanlı devletine sığınmış olan göçmenlere yapılacak olan yardım hakkında talimatname gönderilmiştir. Bu talimatnameye göre göçmenlere yevmiye, tohumluk, hinta, şair, araba, öküz ve buna benzer şeylerin yanında göçmenler içinde fakir ve muhtaç olanlara yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz verilesi ile ilgili Maliye Nezaretine taktim kılınan ve Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen talimatname gereği ödemenin devlet tarafından yapılacağı yazılmıştır.; bk. Göçmenlere yapılan yardımlar arasında yiyecek, giyecek ve yevmiyeler önemli bir yer tutmaktadır. İstanbul'a veya ülkenin diğer semtlerine gelen göçmenlere, iskân yerlerine sevk edilip de tam olarak yerleşmelerine kadar yevmiye ve tayinât verilmesi İskân-ı Muhacirin Talimatnamesinin gereği idi. Fakir göçmenlere 1880 yılına kadar yevmiye ve tayinât vermeye devam edilmiştir. Erkan, age, s.172.

*Nısf: Yarım, yarısı

³³⁶ BOA; ML. MSF. d. No: 16633 s.164 Ba tevarihî muhtelif Sivas sancağında iskan olunmak üzere vurut eden muhacirini çerakeseden olup iskan mahalline azimet eylemek üzere esnayı rahda nefsi Sivas bilvurut ikametleri müddetce ber-muktezâ-yı irâde-i seniyye beher neferine yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla verilen nanı azizin rayiç bedel üzere bahası verilüp elli sekiz bin yediyüz doksan yedi kuruş 34 paraya reside olmuş ve meblağı mezbur yevmiye mezburun kangı emval tahsilinden tesviye olunacağı esmaliyle birleştirilerek bittanzim merbutan takdim kılınmış olan diğer mazbatai acizanemde beyan ve terkim olunmuş idüğünü mübeyyin işbu zeyli defter temhir kılınmış olmağla olbabda emr ü ferman hazreti men- lehü'l-emrindir (11Eylül 1862).

aza Erkezkade Serkatip Mehmetzade

aza Müdürü Evkaf

aza An Müderris

Müftü

Naib

Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Sâdareten 12 Mart 1861 tarihinde, Çerkes Besni kabilesinden Hacı Yasir Efendi'nin Dersaadet'e geldiği ve yevmiye talebinde bulunduğu belirtilmiştir. Sivas'a iskânları ile bu göçmenlere nısfî* miktarı fukara olarak kabul edilerek iskân edilmelerine kadar Muhâcirîn talimatnamesine göre yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz veya bedelinin verilmesi yönünde Sivas Mutasarrıfının bu yönde hareket etmesi istenmiştir³³⁷. Anadolu ve Rumeli'de iskân olunacak olan bütün göçmenler için bu yardım kaidesi geçerliydi.

Hükümet tarafından Uzunyayla yöresine iskân ettirilen Çerkes göçmenleri diğer göçmenlerden farklı bir muamele görmüştür. Birinci olarak, Uzunyayla'da Çerkes göçmenlerinin toplu yerleşmelerine izin verilmiş; ikinci olarak, Uzunyayla'ya iskân ettirilen Çerkes göçmenlerinin hepsine yevmiye yardımı yapılmıştır. Hükümetten Aziziye kaymakamlığına 21 Temmuz 1862 tarihinde yazılan emirname-i Sâmiyye de Aziziye'de bulunan bütün göçmenlere yevmiye verilmesi istenmiştir³³⁸. Uzunyayla'da Afşar aşiretinin faaliyetlerinin Çerkes göçmenlerinin ziraat yapmalarına mani olması buradaki göçmenlerin hepsine yevmiye yardımı yapılmasına sebep teşkil etmiştir. Fakat Çerkes göçmenleri ve Afşar aşireti arasındaki çatışmanın boyutu ilk yıllara nazaran daha da azalınca buradaki bütün göçmenlere yevmiye yardımı yapılmasına gerek olmadığını Aziziye kaymakamı ifade etmiştir. Aziziye kaymakamı eğer bütün göçmenlere yevmiye yardımı yapılırsa:

- Şehriye iki yüz bin ek masrafın çıkacağı ve bu masrafın Aziziye emvalinden ödenmesinin mümkün olmadığı ve hazineye büyük yük olacağı,

Muhasebeci Esbak Eyaleti Merkum
Mutasarrıfı Sabık Eyaleti Sivas
azaElmacızade
azaHızır Ali Beğzade
azaGenç İbrahim Zade
azaAbdullahzade
azaKırımlızade

³³⁷ BOA; A.MKT. MHM 212/18 (12 Mart 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. MHM 206/60(30 Ocak 1861 Sâdaret'ten Canik Mutasarrıfı Kamil Paşa ve Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka); A.MKT. MHM 217/25(2 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka) Çerkes göçmenlerinden ve Hatukoy kabilesinden iskân ettirilmeleri için Sivas'a gönderilen 56 hane 712 nüfusun fakir olmasından dolayı, yevmiyelerini daha önce almadıklarının Muhacirin Komisyonu tarafından tespit edilmesi ile beraber Hüseyin Bek takımına almaları gereken yevmiyelerinin verilmesi istenmiştir. ; A.MKT. MHM 217/93 (6 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına Tahrirât).

³³⁸ BOA; MVL 639/60 (10 Eylül 1862 Sivas ve Aziziye Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

- Uzunyayla'da iskân olunan göçmenlere İskân Talimatnamesi dışında yapılacak yevmiye yardımlarının diğer göçmenler tarafından duyulması ile emsal teşkil edeceği ve diğer göçmenlerin de yevmiye talebinde bulunacağı,
- Uzunyayla'daki göçmenlerin yevmiye alması neticesinde tarım ile uğraşmayacakları,
- Herhangi bir iş ile meşgul olmayacak olan bu göçmenlerin uygunsuz hal ve hareketlerde bulunacağı ve asayişsizliğe yol açacağı gibi sebeplerden dolayı Aziziye Kaymakamı; Uzunyayla da iskân olunmuş olan bütün göçmenlere iskânları sonrasında 2-3 yıldır verilmekte olan yevmiye yardımının³³⁹, devamı sonrasında ortaya çıkabilecek durumları ortaya koymuştur. Ayrıca Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa'nın hükümete gönderdiği arizada Uzunyayla'da iskân olunmuş olan göçmenlerin yevmiye yardımlarının devam etmesini istediklerini, bu göçmenlere yevmiye yardımı yapılırsa hazineye bin kese masraf çıkacağını ve göçmenlerin bu istekleri karşısında nasıl hareket edileceği sorulmuştur. Hazinesinin bu tür harcamaları karşılama müsait olmadığından bütün göçmenler için yürürlükte olan İskân Talimatnamesine göre bu göçmenlerin yarısına yevmiye yardımının yapılması³⁴⁰ yönünde karar verilmiştir.

Göçmenlerden bazıları ilk iskân olundukları iskân bölgesinden ayrılarak, tekrardan iskân olunmak için, Sivas-Uzunyayla yöresine gelenlerden bazıları daha önceki iskân yerlerinden almadıkları veya eksik aldıkları yevmiyelerinin devlet tarafından ödenmesini talep etmişlerdir. Bu yevmiye talebinde bulunan göçmen guruplarından biri olan Kabardey kabilesinden Gazi Bey takımından olan Çerkes göçmenleri, Kars'tan Sivas'a gelirken almadıkları yevmiyelerini istemişlerdir. Yapılan tahkikat sonucunda bu göçmenlerin fakara oldukları anlaşılmış; böylece yevmiye olarak yarımşar kıyye nan-ı aziz bedelinin, iskân işleminin sonuçlanmasına kadar, bu göçmenlere ödenmesi Muhâcirîn Komisyonu temsilcisi Hafız Paşa tarafından Sivas Mutasarrıfına³⁴¹ iletilmiştir.

³³⁹ BOA; MVL 639/60 (10 Eylül 1862 Sivas ve Aziziye Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

³⁴⁰ BOA; MVL 639/60 (10 Eylül 1862 Sivas ve Aziziye Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza); MVL 639/84 (16 Eylül 1862).

³⁴¹ BOA; A.MKT. MHM 217/93; A.MKT. MHM 761/28 (10 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

İskân işlemleri tamamlanan ve iskân talimatnamesi gereği yevmiyelerinin kesilmesi gereken göçmenler ziraat mevsimi geçmesinden dolayı yevmiyelerinin kesilmemesi için talepte bulunmuşlardır. Nitekim Uzunyayla'da bulunan Mesudiye kazasıyla Sivas kazalarında iskân olunmak üzere Mart 1861 den şimdiye kadar Trabzon, Kastamonu, Kütahya, Denizli, Adana, Samsun ve Amasya taraflarından Kabardey, Dağıstan ve Nogay göçmenleri gelmişlerdir. Bu gelen göçmenler altı yüz altmış hanedir. Bunlar Ziraat mevsimi geçip kendilerinin ticaretlerinin olmadığını ve kendilerinin fakara olduğunu, ellerindekilerle beş gün dışında idare edemeyeceklerini ve geçen senenin Haziran sonuna kadar her nüfus için verilmesi gereken yevmiye yarımşar kıyye hınta³⁴² verilemediğini belirtmişlerdir. Eğer yevmiye verilmez ise zorluk çekeceklerini belirterek bir sebeple iskân olunamayacaklarını ifade etmiş olan göçmenlerin³⁴³ durumu Sivas Eyalet meclisinde görüşülmüştür. Sivas Eyalet meclisinde müzakere edilen konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler hükümet merkezine telgrafla gönderilmiştir. Hükümet tarafından Sivas Mutasarrıfına 29 Temmuz 1861 tarihinde gönderilen şukkada yevmiye yarımşar kıyye hınta isteyen göçmenlerin bu istekleri Muhâcirîn Komisyonu ile yapılan görüşmeler neticesinde bir karara bağlanmıştır. Bu göçmenlerin henüz iskân olmamış olan göçmenlerden oldukları için kişi başına yevmiye yarımşar kıyye hınta verilmesinin³⁴⁴ uygun olduğu ile ilgili kararlarını Sivas tarafına iletmişlerdir.

Osmanlı Devleti, yapılan yardımların hakkaniyet noktasında verilmesine ve ihtiyacı olan göçmenlere ulaştırılmasına oldukça önem vermiştir. Bu yüzden devletten fazladan ve gereksiz bir şekilde yardım ve yevmiye talebinde bulunanlara yardım

³⁴² Buğday.

³⁴³ BOA; A.MKT. UM 483/1.

³⁴⁴ BOA; A.MKT. NZD 358/62(17 Temmuz 1861 Sivas Meclis-i Kebiri tarafından Muhacirin Komisyonuna telgraf); A.MKT. NZD 359/15 18 Temmuz 1861 tarihinde Muhacirin Komisyonunda gelen cevapta: Göçmenlere yapılan yardımın göçmen iskânına dair çıkarılmış olan İskân talimatnamesine göre: Göçmenlerin iskânına kadar nisf miktarı fakara addolunarak yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz veya bedelinin verilmesi, Eğer göçmenler iskân olunmamışlar ise talimat gereği iskân edilesiye kadar yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz veya bedelinin verilmesi istenmiştir.; A.MKT. UM 482/29(6 Temmuz 1861 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Telgraf); A.MKT. MHM 228/22 (29 Temmuz 1861); A.MKT. UM 481/17 (4 Haziran 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. UM 517/12 (15 Kasım 1861 Sâdaret'ten Muhacir İskân Memuru Hafız Paşa'ya Şukka) Uzunyayla tarafında iskân edilmiş olan Çerkes göçmenlerinden ve Kabardey kabilesine ait göçmenler yeni senenin mahsulünü alamadıkları için yevmiye yardımının yapılması yönünde hükümetten Uzunyayla ve civarındaki göçmenlerin iskân işleri için görevlendirilmiş olan Hafız Paşa'ya resmi yazı ile bildirilmiştir.

edilmemesi için çalışmalar yapılmıştır³⁴⁵. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali durumun da bu yönde daha dikkatli davranılmasına sebep teşkil etmiştir. Mesela, 16 Şubat 1862 tarihinde Kayseri sancağı, göçmenlere yevmiye yardımı ile ilgili tereddüde düştüğü durumu, Muhâcirîn Komisyonuna telgraf ile bildirirken örnek olarak Uzunyayla Mesudiye'deki göçmenlere yapılan yardımın doğruluğunu ve Kayseri'ye gelen göçmenlere yapılacak yardım ile ilgili nasıl hareket edeceklerini sormuşlardır. Telgrafnâme³⁴⁶ Muhâcirîn Komisyonuna intikal ettikten sonra durum görüşülmüştür. Muhâcirîn Komisyonu hükümetle yapılan görüşmeler neticesinde göçmenlere yapılacak yevmiye yardımı ile ilgili nasıl davranılması gerektiğini maddeler halinde telgrafla 21 Şubat 1862 tarihinde Kayseri sancağına iletmiştir. Buna göre göçmenlere yapılacak yardım:

- Göçmenlerin çok fakirlerine yarımşar kıyye nan-ı aziz verilmesi ve bu çok fakir olanların haklarının korunması telgrafta özellikle belirtilmiştir.
- Göçmenler içinde yine fakir olanlarına iskân olununcaya kadar yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz ya da bedelinin ödenmesi istenmiştir.
- Zenginlerin yevmiye alıp fakirlerin ise verilen yevmiyelerden mahrum kalmaması için en üst derecede dikkat edilmesini Muhâcirîn Komisyonu Kayseri sancağından istemiştir³⁴⁷.

Telgraf kullanımı iskân edilecek olan göçmenlerin sorunları ve mahalli idarecilerin yetkilerini aşan konuları hükümetten veya Muhâcirîn Komisyonundan sorup haber almaları arasında sürenin az olmasını sağlamıştır. Böylece Telgraf kullanımı göçmenlerin isteklerine acil müdahale şansını mahalli idarecilere vermiştir.

Göçmenlere devlet tarafından ücretsiz olarak arazi verilmesi, İskân Talimatnamesinde yer alan önemli yardım kalemlerinden biridir. Arazisini alamayan göçmenlerin yevmiye yardımının devam etmesi talebi de hükümet tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerine arazi verilmeye

³⁴⁵ BOA; MVL 639/84.

³⁴⁶ BOA; A.MKT. NZD 400/79 (16 Şubat 1862).

³⁴⁷ BOA; A.MKT. NZD 402/64 (21 Şubat 1862); bk. 1860 öncesinde gelen göçmenlere oldukça yüklü para verilmesine rağmen daha sonra gelenlere aynı ölçüde yardım yapılmaması hem muhacirlerin çokluğunu hem de hazinenin durumunun pek de iç açıcı olmadığını göstermektedir. Saydam, age, 162; BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 212(1 Eylül 1861).

kadar kendilerine yevmiye verilmesi³⁴⁸ düşünölmüş ve bu çerçevede göçmenlere yevmiye yardımının yapılmasına devam edilmiştir.

Çerkes göçmenlerine verilmiş olan yevmiyeler kayıt altına alınırken öncelikle kabile ismi yazılır, bu kabilenin içinde yer alan sülalelerin takım sorumlularının ismi yazılır daha sonra ise takıma ait hanelerde yer alan kişilerin ismi ve kendilerine verilen yevmiye miktarı yazılarak işlem tamamlanırdı. Masraf defterlerinde Uzunyayla'ya gelen göçmenler ile ilgili aşağıdaki bilgiler;

- a) Göçmenlerin nerede iskân oldukları veya nerede misafir oldukları,
- b) Çerkeslerin hangi kabilesine ait oldukları,
- c) Başlarında bulunan takım sorumlusu veya kişinin kim olduğu,
- d) Çerkes göçmenlerine hangi tür yardımların devlet tarafından yapıldığı,
- e) Yapılan yardımların hangi tarihler arasında yapıldığı,
- f) Çerkes göçmenlerine yapılan yardımların tutarının ne kadar olduğu³⁴⁹ ile ilgili bilgiler oldukça açık bir şekilde ifade edilmiştir. Tablo 9'da Çerkes göçmenlerine yapılan yardımların bir kısmı görölmektedir.

Tablo-9 Maliye 16636 Nolu Masârifât Defterine Göre Yevmiye yardımı

Göçmenlerin Bulunduğu Yer	Kabile İsmi ve Takım Sorumlusu	Hane ve Nüfus Sayısı	Yardımanın Nevi ve Miktarı	Yardım Tutarı
Mesudiye kazasında Hurşidabad karyesi	Canbolat Bey Takımı	Hane 11 Nüfus 70	13 Haziran 1861'den-13 Ağustos 1861'e kadar iki aylık bir nefere yevmiye yarımşar kıyye zahire bahası	1080 Kuruş
			13 Ağustos 1861'den 12 Ekim 1861'e kadar bir nefere yarımşar kıyye hesabıyla nan-i aziz	1152 Kuruş

³⁴⁸ BOA. İ.DH 429/28381.

³⁴⁹ BOA; ML. MSF. d. No: 16636.

			mukabilinde verilen	
Mesudiye kazasında Kafirviran	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı	Hane 30 Nüfus 255	13 Mayıs 1861'den 12 Temmuz 1861'e kadar iki aylık beherine yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla nan-i aziz mukabilinde verilen zahire bahası	4207 Kuruş
			13 Temmuz 1861'den 11 Eylül 1861'e kadar iki aylık nan-i aziz mukabilinde verilen zahirenin mikdar ve bahası nefer 255 behere 60 hinta	4335 Kuruş
Mesudiye kazasında vaki Kaftangiyen nam mahalle gitmek üzere olan göçmenlere	Şukara Bey takımı	Hane 28 Nüfus 138	13 Mayıs 1861'den 12 Temmuz 1861'e kadar iki aylık beherine yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla nan-i aziz mukabilinde verilen zahire bahası	2277 Kuruş
			13 Temmuz 1861'den 11 Eylül 1861'e kadar iki aylık yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla nan-i aziz mukabilinde verilen zahire bahası nefer 138 behere 60 hinta 4140	2337 Kuruş

Uzunyayla yöresine, ilk iskân edildikleri iskân yerlerinden farklı sebeplerden dolayı nakil ile gelenler, iskân edildikten sonra bazı taleplerde bulunmaktaydı. Göçmenlerden ilk iskân oldukları mahallerden almaları gereken yardımı

alamadıklarını dile getirenler, geldiği yerden bu isteklerini dilekçe ile mahalli idarecilere yazarak istemekteydiler. Dilekçe vernlerin ilk iskân olundukları yerlere, Muhâcirîn Komisyonuna ve Maliye Nezaretine durumu sorulmakta ve ona göre işlem yapılmaktaydı. Durumun suiistimale açık olması nedeni ile dikkatlerin daha da yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Bu çerçevede Uzunyayla'da iskân edilmiş olan göçmenlerin yardım almadıklarıyla ilgili arzuhallerine de rastlamak mümkündür. Göçmenlerin yevmiye vb. yardım talepleri olduğu zaman Maliye Nezareti ile yapılan yazışmalar sonucunda bu talebi olan göçmenler ile ilgili nihai karar verilmekteydi. Bu tarz bir talepte bulunan Kabardey göçmenlerinden Hızır Ali Bey ve 15 kişiden oluşan ailesine yardım yapıp yapılmadığı Maliye Nezaretine³⁵⁰ sorulmuştur. Nezaretten gelen cevapta Hızır Ali ve ailesinin, Uzunyayla Mesudiye'ye gelmeden önce bu yardımları aldıkları Sivas Eyaletine iletilmiştir³⁵¹. Yine Uzunyayla'da iskân ettirilmiş olan Gazi Bey takımına Kars'tan Sivas'a geliş tarihlerine kadar kendilerine verilmesi gereken yevmiyelerinin verildiği³⁵² ve bu göçmenlere geçmişe ait yevmiye yardımının yapılmaması gerektiği anlaşılmış ve hazineye gelecek olan yeni bir masrafın önüne geçilmiş olmaktadır.

Göçmenlerin bir kısmının kendi ülkelerine geri dönme düşüncesine sahip oldukları bilinmektedir. Bu göçmenlerden bazıları kendi ülkelerine yakın olan Osmanlı sınırları içindeki bir yere iskân isteğinde bulunarak buraya kadar gidip buradan da kendi ülkelerine geçmek istiyorlardı. Bu düşünceye sahip olan göçmenler hükümete arzuhallerini yazarak taleplerini iletiyorlardı. Mesela, Devlet Mirza, Zağur Bek ve Azimet Giray(Geri) tarafından hükümete arzuhal verilmiştir. Verilen arzuhalde; bundan 15 ay önce Samsun iskelesine ve oradan Tokat, Kazabad, Zile kazalarına gelerek 260 hane misafir olarak yerleştirildikleri halde kendilerine iskân yeri gösterilmediğini ve yevmiyelerinin de verilmediğini, bundan dolayı perişan bir halde olduklarını, Kars'ta bulunan Soğanlı dağında iskân olunmak için izin isteklerini yazmışlardır. Göçmenlerin bu arzuhalleri neticesinde Sivas'ta iskân işlerinden sorumlu olan iskân memurlarına bu durumun araştırılması için hükümet tarafından irade buyrulmuştur³⁵³.

³⁵⁰ BOA; A.MKT. MHM 233/7 (17 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

³⁵¹ BOA; A.MKT. MHM 234/80 (9 Eylül 1861 Maliye Nezaretine Tezkire).

³⁵² BOA; A.MKT. MHM 224/44 (3 Temmuz 1862 Erzurum Valisinden Sâdaret'e Şukka).

³⁵³ BOA; MVL 524/58 (10 Nisan 1863) ; Orat vd, age, s.453.

Göçmenlerin durumunu araştırmak için hükümet tarafından vazifelendirilen, Sivas'ta iskân işlerinden sorumlu iskân memurları elde ettikleri bilgileri hükümete göndermiştir. Araştırma ve soruşturma neticesinde;

- Devlet Mirza Bey takımı 43 hane 337 nüfus olduğu ve 22 Kasım 1862 tarihinde misafir olarak Kazabad kazasına yerleştirildikleri,
- Zağur Bey takımı 36 hane 331 nüfus 18 Kasım 1862 tarihinde Zile kazasına,
- Ahmet Giray ve Said Bey takımları 74 hane 503 nüfus ile 8 Kasım 1862 tarihinde Tuzaklı kazasına misafir olarak yerleştirildikleri,
- Toplam 153 hane 1171 nüfus oldukları ve geliş tarihlerinden itibaren İskân Talimatnamesine göre “nısıflarına fukara” itibari ile yevmiye yarımşar kıyye nan-ı aziz verilmiş olduğu bu kazaların masraf defterlerinden anlaşıldığı,
- Arzuhali yazan Kabardey kabilesinin ileri gelenlerine Meclis tarafından iskân edilmeleri için memur nezaretinde istedikleri mahalde boş araziler gösterildiği,
- Kabardey kabilesi gösterilen arazilerin hiçbirini, çeşitli bahaneler ileri sürerek, beğenmedikleri ve kendilerine refakat eden memura itimat etmedikleri,
- Bu göçmenler sürekli olarak iskân olmak istemedikleri, misafir olarak yaşamlarına devam etmek istemeleri ve böylece İskân Talimatnamesine göre “nısıflarına fukara” itibari ile yevmiye verilmesine devam edilmesini istedikleri,
- Bu göçmenlerin Kars Soğanlı dağına iskân edilme talebi kendi vatanlarına geri dönme düşüncesinden kaynaklandığı,
- Bu göçmenlerin Sivas'ta iskân edilmeleri için yeterli arazinin olduğunu iskân memurları hükümete yazmıştır.

Meclis-i Vâlâ'ya komisyon tarafından gönderilen bu bilgiler neticesinde konu müzakere edilerek bu göçmenlerin 8 Mart 1863 tarihinde;

- Devlet Mirza ve Zağur Bey takımlarının Kazabad kazası Karaçayır ve Hanönü isimli mahallere iskân edilmesi,
- Ahmet Giray takımının onar, on beşer hane olarak uygun yerlere iskân edilmesi ve bu göçmenlerin iskân işlerinin Ömer Paşa tarafından yürütülmesi için

hükümet tarafından emirname yazılmıştır³⁵⁴. Osmanlı hükümeti göçmenlere çeşitli alternatifler sunarak göçmenlerin vatanlarına dönmelerini engellemekteydi.

1.2.5.1.2 Nakil Yardımı

Kafkasya'dan gelen göçmenlerin Anadolu'daki limanlara ayak basmasıyla beraber onların ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmaya başlandığını bilmekteyiz. Göçmenlere yapılan ilk yardımlardan biri de iskân olunacakları iskân bölgelerine ulaşmaları için gerekli olan nakil masrafıdır. Kafkasya'dan gelen göçmenlerin dil sorununun olması ve Anadolu'da iskân edilecekleri yerlere nasıl gidileceğini bilememeleri nedeniyle bir rehber eşliğinde sürekli iskân bölgelerine gitmişlerdir. Karadeniz limanlarına gelen göçmenlerin nakil masrafları bir kaideye bağlanmıştır. Bu kaideye göre göçmenlerin ihtiyarları ile çocuklarına gereken hayvanat ücreti ile beraber 12 yaşından yukarı olanlara yirmi beş kuruş verilecektir. Trabzon'a gelen göçmenlerin Samsun'a gitmeleri için gereken vapur ücreti devlet tarafından ödenmekteydi³⁵⁵. Göçmenler önce Trabzon'dan vapur ile Samsun'a gönderilmekte, Samsun'dan ise Sivas ve diğer iskân bölgelerine³⁵⁶ sevk edilmekteydi.

Kafkas göçmenlerinin sürekli iskân bölgelerine ya da misafir olarak kalacakları yerlere gitmeleri esnasındaki nakil masraflarının devlet tarafından ödendiğini kayıtlardan görmekteyiz. Göçmenlere ödenen bu nakil masraflarını mahalli idareciler yapmış³⁵⁷ ve yapılan bu masraflar daha sonra hazineden talep edilmiştir. Özellikle geçici iskân bölgelerinden biri olan Amasya, göçmenlerin nakil masraflarını sıklıkla ödemiştir. Mesela, Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa Sivas, Konya ve Ankara

³⁵⁴ BOA; MVL 524/58 (10 Nisan 1863 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına ve İskân Memuru Ömer Paşa'ya hitaben Emirname-i Sâmi).

³⁵⁵ BOA; A.MKT. UM 425/8 (4 Eylül 1860 Trabzon Valisi ve Trabzon Eyalet Muhasebesinden Sâdaret'e Tahrirât).

³⁵⁶ BOA; A.MKT. NZD 340/9 (4 Mart 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

³⁵⁷ BOA; A.MKT. NZD 326/97 25 Eylül 1860 tarihinde Trabzon valisinin gelen göçmenlerin iskân bölgelerine gitmeleri için yapılacak olan masrafların nasıl ödeneceği ile ilgili hükümete ariza göndermiştir. Hükümetin arizaya cevap olarak gönderdiği tahrirâtta Trabzon'da bulunan göçmenlerin yevmiye ve yol masraflarının Erzurum ianesi bakayasından karşılanması ve bu göçmenlerin acil iskân edilmeleri için Sivas'a gönderilmesi istenmektedir.

eyaletlerinde daimi iskân edilecek olan göçmenlerin araba ve hayvanat ücretinin Amasya mal sandığı³⁵⁸ tarafından karşılandığını hükümete iletmiştir.

Hükümet, göçmenlerin Osmanlı Devleti'ne ilk gelişlerinde, geçici ya da sürekli iskân bölgelerine gönderilmelerinde, göçmenlere yol masrafı olarak nakil yardımını Muhâcirîn İskân Talimatnamesine uygun bir şekilde yapmıştır. Ayrıca Muhâcirîn İskân Talimatnamesi dışında da göçmenler nakil masraflarının karşılanmasını hükümetten talep etmişlerdir. Abaza Altıkeseş Kabilesi bu şekilde talepte bulunan göçmenlere bir örnektir. Bu göçmen takımı, dört hane altmış beş nüfusa sahiptir. Altıkeseş kabilesine mensup olan Çerkes göçmenleri, Canik tarafına iskân edildiklerini; fakat burada idare edemediklerini, kendilerinin fukaradan olduklarını, ellerinde olan servetlerini ise Osmanlı Devletine göç ederken yollarda harcadıklarını beyan etmişlerdir. Bu sebeplerden Altıkeseş kabilesine mensup bu göçmenler Canik'ten Uzunyayla'ya nakil isteğinde bulunmuş ve bu nakil esnasındaki yol masraflarının devlet tarafından ödenmesini talep etmişlerdir. Altıkeseş kabilesinin talebi hükümet tarafından değerlendirilmiştir. Talebi uygun bulan hükümet, bu göçmenlerin nakil masraflarının ödenmesi için Muhâcirîn Komisyonuna, Sivas ve Canik Mutasarrıflarına resmi yazı yazmıştır³⁵⁹.

Göçmenler sürekli olarak iskân edildikleri iskân mahallerinden çeşitli sebepler ile ayrılmak istemekteydiler. Sürekli iskân yerlerinden Anadolu'nun başka bir yerine nakil talebinde bulunan göçmenler, nakil masraflarının karşılanmasını buldukları yerdeki mahalli idarecilerden talep etmekteydiler. Yine bu şekilde nakil talebi ve nakliye masraflarını ödenmesini Samsun valisinden talep eden göçmenlerin durumu hükümete iletilmiş ve nasıl tavır alınacağı sorulmuştur. 13 Temmuz 1861 tarihinde, Samsun Valisi Osman Paşa'ya hükümetten gönderilen yazıda önce Aydın sancağına gönderilen ve daha sonra Sivas-Uzunyayla yöresine nakil olunan göçmenlerin nakil masrafları ile ilgili yapılacak muamele kararı iletilmiştir. Buna göre; Muhâcirîn Komisyonu ile yazışma yapılarak ilk defa iskân olunacak olan göçmenlerin nakil masrafları, İskân Talimatnamesine göre devlet tarafından karşılanacağı; fakat iskân

³⁵⁸ BOA; A.MKT. UM 212/22 (Sâdaret'ten Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa'ya Şukka); A.MKT. NZD 230/97 (13 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

³⁵⁹ BOA; A.MKT. UM 480/70 (3 Haziran 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna, Sivas ve Canik Mutasarrıflarına Şukka).

yerlerini çeşitli sebeplerle terk ederek başka yerlere iskân olunmak isteyenler, nakil masraflarını Muhâcirîn Talimatnamesinin birinci bendine göre kendileri karşılayacaklardır³⁶⁰. Hükümetin böyle bir tedbir almasının amacı göçmenlerin istedikleri zaman istedikleri yerlere gitmelerini ve hazine için yeni bir masraf kapısının açılmasını engellemektir. Ayrıca göçmenlerin sürekli yer değiştirmeleri nedeniyle devletin iskân politikasının sekteye uğraması ve asayişsizliğin ortaya çıkması gibi durumlar engellenmiştir.

1.2.5.1.3 Zirai Yardımlar

Anadolu'nun iç ve kırsal yörelerine iskân edilen Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin ziraatla uğraşacak olmalarından dolayı bazı ihtiyaçlarının olması kaçınılmazdır. Uzunyayla yöresine gelen Çerkes göçmenlerine öncelikle zirai çalışmaların yapılacağı araziler tahsis edilmekteydi. Çerkes göçmenlerine verilen arazilerin Atik Valide Sultan Evkafından olduğunu söylemek gerekecektir. Çünkü Çerkes kabilelerine Osmanlı hükümeti tarafından ücretsiz olarak verilen bu arazilerin vakıf arazi olması ciheti ile değerli bir arazi olduğunu ilave etmek gerekmektedir. Uzunyayla yöresindeki göçmenlere yapılan arazi yardımı 15 Ağustos 1861 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından gönderilen emirnameye göre yapılmıştır. Böylece Sivas'a gönderilen göçmenlerden 4800 haneye arazi taksiminin yapıldığı ve bu arazilere yerleştirilen göçmenlerin ziraatla meşgul oldukları³⁶¹ hükümet merkezine iletilmekteydi. Ayrıca göçmenlerden sürekli iskân edilenlere arazi taksiminin yapıldığı, misafir olarak

³⁶⁰ BOA; A.MKT. MHM 227/70 (25 Temmuz 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tahrirât); A.MKT. MHM 229/95 (5 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Samsun valisi Osman Paşa'ya Şukka).

³⁶¹ BOA; A.MKT. UM 501/35 (15 Ağustos 1861 Sivas Meclisinden Sâdarete Cevap); bk. Osmanlı Devleti, göçmenlere, İskân-ı Muhacirin Talimatnamesinin 29. Maddesi gereği, yeteri kadar toprak verilmesini kararlaştırmıştır. Fakat göçmenlere verilen arazinin hepsinin aynı değerde olamaması nedeniyle, toprak dağıtımında bazı dengesizlikler ortaya çıktı. Bunun üzerine, Hükümet, göçmenler arazi dağıtılırken arazi kanununa uygun hareket edilmesini ve verimli yerlerden 70, orta halli yerlerden 100 ve daha verimsiz yerlerden hane başına 130 dönüm kadar arazi verilmesini ilgililere bildirmişti. Aile başına oldukça geniş sayılabilecek miktarda toprak dağıtılmasıyla, göçmenlerin bir an önce rahata kavuşmaları, devlete muhtaç halden bir an önce kurtulmaları ve üretime katkıda bulunmaları düşünülmüştü. Fakat bunları kısa sürede üretici yapmak kolay değildi. Bunun için göçmenlere arazinin yanı sıra, tohumluk, ziraat aletleri ve çift hayvanları da vermek gerekiyordu. Devlet, bu ihtiyaç sahiplerinin problemlerini, her zaman eldeki imkânları sonuna kadar zorlayarak karşılamıştır. Erkan, age, s.166-167.

kalan göçmenlere ise gerekli olan yardımların yapıldığını³⁶² Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa Hükümet merkezine iletmiştir. Kafkasya'da tapulu arazilere sahip olmayan³⁶³ Çerkesler, Osmanlı Devleti'ne gelişleri ile beraber ilk defa tapu sahibi olmuşlardır. 2012 Temmuzunda Rusya'ya yani Kafkasya'ya gittiğimiz zaman Adıge Cumhuriyeti başkenti Maykop'tan, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ne, oradan da Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'ne Nalçik'e kadar karayolu ile köylerin bir kısmını dolaşarak gittik. Etrafi dağlar ile çevrili olan geniş ve düz araziler oldukça fazlaydı. Kuban nehri, Zelençuk nehri, Terek nehri ve daha birçok su kaynağının beslediği geniş araziler görüyorduk. Bu arazilerde hudutsal bir emare olmaması dikkatimi çekmişti. Yanımda bulunan kişilere, İsmet Boran ve Yeluh Oleg, neden tarlalar arasında bir hudut yok, diye sordum. Bana anlattıklarına göre kolhoz³⁶⁴ sistemi ad değiştirmiştir. Kolhoz sistemi yerine köy muhtarına benzer, seçimle değil atama ile köylerde bir idareci var. Bu köy idarecisi başkanlığında köyün ekmesi gereken araziler tüm köylüler tarafından biliniyor. Eski sisteme (kolhoz) göre ekim ve hasat işlemi arazilerde yapılıyor. Elde edilen ürünlerin bir kısmı köylerdeki ailelerin nüfus sayısına göre köylülere dağıtıldığını, anlattılar.

³⁶² BOA; A.MKT. UM 502/6 (Mart 1862); A.MKT. UM 504/56 (3 Mart 1862 Dâhiliye Nezaretinden Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka); A.MKT. NZD 382/92 (14 Aralık 1862).

³⁶³ Çerkeslerde toprak imtiyazı oldukça ilkel bir yapıda bulunmaktadır. Buradaki saf insanlar arasında hiç kimsenin aklına, ihtiyaç duyduğu topraktan fazlasına sahip olmak gelmemektedir. Bu toprak o an çevrilen toprak parçalarından oluşuyor. Otlaklar bütün komşular tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Çok seyrek olarak çiftlerle çevrilmektedir. Boş bir arazi yeri bulan kimse istediği takdirde orasını çevirerek sahiplenilebilir. Aslında toprak milli bir mülk olarak kabul edilmekte, onun şahıslara sahipliği sadece geçici bir durum olarak değerlendirilmektedir. Toprağı işlemek için hiçbir üst makama bir ödeme yapılmaması gerekmemektedir. Çerkeslerin toprağı her kesim ortak malı olarak düşünmeleri sanırım onların sahip oldukları bir takım ilginç sosyal kurumların bir sonucu olarak değerlendirilmez. Bu durumda çıkarılacak ikinci sonuçta, bu insanların atalarının büyük bir ihtimalle düzlüklerde yaşayan göçebeler olduğu ve hayvan sürü ve yıldı ile uğraşmayı toprağına bağlanıp ekip biçmeye tercih etmektedirler. Tarım bu insanlar arasında, büyük bir ihtimalle ancak yakın zamanda yerleşmiştir. Suçların karşılığında ödenen cezalar ve şahıslar arasındaki birçok alışverişte karşılıklı anlaşmalarla diğer birçok malları kullanabilecek olmasına rağmen öküz sayısının bir birim olarak kullanılması da buna işaret etmektedir. J.S. Bell, age, s.114,227-228.

³⁶⁴ Kolhoz sistemi, Rus idarecilerin Kafkasya'daki siyasetlerini yürütme fırsatı vermektedir. Mesela, herhangi bir Çerkes ailesini ve öne çıkarını yok etmek istiyorsan bu işlemi çok basit bir şekilde bir gece yarısı gelir bu kişileri almak yolu ile yapıyorlardı. Bu noktada Zahur'un Maykoptaki görüşmede anlattıkları dikkat çekici mahiyettedir. Paştı Zahur, Kabardey, 10 Yıl Nalçik Müzesinde Müdürlük görevi yapmış, tarihçi 1964 doğumlu G.T 18.07.2012 Maykop, Rusya Devleti tarafından Kolhozlar seçiliyor. Rus idarecilerin emirlerine uymayanları bir gecede toplayıp nereye götürdükleri belli olmayan yerlere yada Sibiryaya sürüyorlar. Köylünün hayvanlarını kolhozlarada kullanan Rus idareciler Çerkesler arasını açarak senin hayvanın iyi onun hayvanı kötü diye. Böylece insanlar arasında kavgalar başlıyor. Hayvan sahibi olan Çerkesler birbirine düşüyorlar. Ertesi gün kolhozlar A köyünün öküzünü B köyüne götürmüşler ve Çerkesler burada senin malın benim malım yok demişlerdir. Böylece Çerkeslerin hepsi adeta boğaz tokluğuna çalışan köleler hüviyetine geçirmişlerdir.

Ayrıca tüm arazilerin devlete ait olduğunu ve Kafkasya’da insanların hala tapu ile arazi sahibi olmadığını ilave ettiler.

Mahalli idareciler iskân olunacak göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında mali olarak yapacakları harcamaların nasıl tedarik edileceğini merkezden soruyordu. Mesela, Sivas Eyaleti dâhilindeki bazı kazalara ve özellikle Uzunyayla yöresine iskân edilen göçmenlere yapılacak olan zirai yardımın nevi ve miktarının ne olacağı ile ilgili hükümet merkezinden Sivas Mutasarrıfı ile bu bölgede göçmenlerin iskân işleri sorumlusu olan Hafız Paşa tarafından bilgi istenmiştir. Hükümetten 16 Haziran 1861’de gelen cevap, her haneye bir çift öküz ve İstanbul kilesiyle beş kile tohumluk verilmesi yönündedir. Her hanenin on beş nüfus olarak değerlendirilerek yardımların bu şekilde yapılması Sivas Mutasarrıfına ve Hafız Paşa’ya³⁶⁵ bildirilmiştir. Çerkes göçmenlerinin toprağı sürmeleri için gerekli olan çift hayvanının alımı için Maliye Nezaretine gönderilen tezkirede dört yüz çift öküz³⁶⁶ alınması istenmektedir. 1864 yılından sonra gelen göçmenlere de devlet tarım işleri için 90 çift öküz yardımında bulunmuştur³⁶⁷.

Osmanlı Devleti’nin yaptığı yardımlar bire bir göçmenlere değil de bu göçmenlerin kabile anlayış ve yaşamlarından dolayı başlarında bulunan takım beylerine verilerek yardımların diğer göçmenlere dağıtılması beklenmekteydi. Nitekim Mesudiye kazasına bağlı olan Hilmiye karyesinde bulunan Kabardey kabilesine yapılan yardımın tamamı Hacı Ahmet Beye³⁶⁸ verilmiştir.

Tablo-10 Zirai ve Tarım Araç Gereç Yardımı³⁶⁹

Göçmenlerin Bulunduğu Yer	Kabile İsmi ve Takım Sorumlusu	Hane ve Nüfus Sayısı	Yapılan Yardımın Nevi ve Miktarı	Yapılan Yardımın Tutarı
Mesudiye kazasında	Canbolat Bey Takımı	Hane 11 Nüfus 70	Bir çift öküz bahası, araba bahası	1322.3 kuruş

³⁶⁵ BOA; A.MKT. MVL 134/7 (21 Ekim 1861) ; A.MKT. MVL 134/46 (23 Ekim 1861 Sâdaret’ten Muhacirin Komisyonuna ve Maliye Nezaretine Tezkire).

³⁶⁶ BOA; A.MKT. MHM 330/19 (22 Mayıs 1865 Sâdaret’ten Maliye Nezaretine Tezkire).

³⁶⁷ BOA; MVL 716/61(1 Ocak 1866 Sâdaret’ten Sivas Meclisine Emirname-i Sâmiyye).

³⁶⁸ BOA; ML. MSF. d. No: 15924.

³⁶⁹ BOA; ML. MSF. d No 16636.

Hurşidabad karyesi				420 kuruş
		Hane 11 Nüfus 70	Beher haneye beşer kile-i istanbuli hesabıyla tohumluk zahiresi	550 kuruş
		Hane 11 Nüfus 70	Hane 11 kile-i istanbuli 55-nefer 70 behere 60 hınta	2100 kuruş
Mesudiye kazasında Kafirviran karyesi	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı	Hane 30 Nüfus 255	Onbeş nüfus bir hane itibarıyla öküz bahası	8500 kuruş
			Araba bahası	1530 kuruş
			Tırpan bahası	221 kuruş
			Balta bahası	204 kuruş
			Kazma bahası	136 kuruş
			Beher Haneye beşer kilei istanbuli hesabıyla tohumluk zahiresi olarak verilen hane 48 kilei istanbuli hınta 240 (Her haneye 5 Kile)	3080 kuruş
Mesudiye kazasında vaki Kaftangiyen nam mahalle gitmek üzere kabziye? Karyesinde ikamet üzere	Şukara Bey takımı	Yekün Hane 28 nüfus 138	Tırpan bahası	119,5 kuruş
			Balta bahası	110,16 kuruş
			Kazma bahası	23,6 kuruş

bulunan				
Aziziye kasabasına tabi Karagöz kışlağında	Kabardey kabilesinden Ali Mirza Bey takımına	Hane 111 nüfus 827-1 bermucib-i vefiyat=826	Bir çift öküz bahası	27533.13 kuruş
			Araba bahası	4956 kuruş
			Tırpan bahası	715,35 kuruş
			Balta bahası	660.32 kuruş
			Kazma bahası	440.21 kuruş
Aziziye kasabasına tabi Pınarbaşına muzaf Boran kışlasında	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımına	Hane 20 nüfus 252	Bir çift öküz bahası	8399.16 kuruş
			Araba bahası	1512 kuruş
			Tırpan bahası	218 kuruş
			Balta bahası	201.4 kuruş
			Kazma bahası	134 kuruş
Aziziye Kazasına Tabi Karaboğaz Kışlağında İskân Olunan Abaza Altıkese kabilesinden Yakup ağa takımı Hane 6 nüfus 45			Bir çift öküz bahası	1500 kuruş
			Araba bahası	270 kuruş
			Tırpan bahası	39 kuruş
			Balta bahası	36 kuruş
			Kazma bahası	24 kuruş

Tablo 10’da görüldüğü üzere Çerkes göçmenlerinin zirai faaliyetlerde bulunabilmesi için hükümet tarafından öküz, tohumluk, araba, tırpan, balta, kazma gibi malzemeler için nakdi yardım yapılmıştır. Uzunyayladaki Çerkes göçmenlerine tarım arazileri bedelsiz olarak verilmiştir. Daha önceden sık sık tekrar ettiğimiz gibi Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerine yaptığı yardımlarla göçmenlerin bir an önce toprağı işleyerek üretici durumuna geçmelerini istemekteydi.

1.2.5.1.4 Hane Yardımı

Sivas Uzunyayla'ya iskân için gelen Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin bir insan yaşamı için gerekli olan temel birkaç şeye ihtiyaçları vardır. Bu temel ihtiyaçlardan en önemlilerinden birisi de barınılacak yer yani hane sorunudur. Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu göç ile Rus Devleti tarafından gönderilmiş olan insanların hane ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Göçmenlerin hane ihtiyaçları belli ölçüde Osmanlı Devleti tarafından temin edilmiş³⁷⁰, Muhâcirîn İskân Talimatnamesine göre, devletin mali olarak yetmediği yerde ahali devreye girmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'ne sığınan Kafkas halklarının ihtiyaçları için Anadolu'nun yerli ahalsinin tepkisiz kalacağı düşünülemezdi. Göçmenlerin yaşamlarını idame edecekleri hanelerinin büyük bir kısmı Sivas Eyaleti kazalarının ahali tarafından yapılmış, masraflar dönem itibari ile devletin durumu göz önünde tutularak Maliye Nezaretinden istenmemiş ve ahali tarafından yapılan bütün masraflar teberru yolu ile hazineye terk edilmiştir. Göçmenlere yapılan haneler, hane inşası hakkında olan Ta'lîmât-i Ahire³⁷¹ olarak isimlendirilen İskân-ı Muhâcirîn Talimatnamesine göre yapılmaktadır. Hane inşasının bir an önce bitirilmesi hem göçmenlerin iskân oldukları yerlerdeki asayiş sorununun olmaması için hem de göçmenlerin rahat ve huzuru için oldukça mühim bir meseleydi. Göçmenler için yapılacak hanelerin bir an önce bitirilmesinin hükümet tarafından en çok istenen durumlardan biri olduğunu yapılan yazışmalardaki hanelerin yapımına başlanması ve bitirilmesi ile ilgili taşradan merkeze akan bilgi trafiğinden anlamaktayız. Hükümet 23 Temmuz 1861 tarihinde, Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya yapımına başlanan hanelerin bir an önce bitirilmesi yönünde daha fazla çaba sarf etmelerini istemiştir³⁷². Hükümetin bu isteği, göçmenlerin bir an evvel yerleşim sorunlarını çözmek, göçmenlerin normal yaşamlarına geçmelerini hızlandırmaktan ibarettir.

Uzunyayla'da bulunan göçmenler için yapılan haneler tam olarak bitirilmediği için gerekli önlem ve tedbirlerin alınması için yazışmalar yapılmıştır. Kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı Uzunyayla yöresindeki hanelerin kapı ve pencerelerinin

³⁷⁰ Göçmenler için yaptırılan evler ilk yıllarda daha büyük ve birkaç odalı olduğu halde, sonraki yıllarda göçmenlerin miktarları ve masraflarının büyük ölçüde artmasından dolayı evler gittikçe küçülmüş ve nihayet tek odalı küçük kulübeler şeklini almışlardır. Duvarları birbirine geçmeli çiftlerden oluşuyor ve üstleri çamurla sıvanıyordu. Habiçoğlu, age, s.130-131.

³⁷¹ BOA; A.MKT. MVL 134/7; A.MKT. MVL 134/46.

³⁷² BOA; A.MKT. MHM 188/94 (Sâdaret'ten Sivas Eyaleti Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

takılmadığı beyan edilerek eğer bu haneler tamamlanmaz ise göçmenlerin Sivas'ın diğer kazalarına gideceği ve sonuç olarak Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresinde yaptıkları zararlı çalışmalara devam edeceği yönünde Sivas mutasarrıfı hükümet tarafından uyarılmıştır³⁷³. Yapılan uyarılar sonucunda Sivas tarafından hükümete gönderilen yazıda hanelerin tamamlandığı³⁷⁴ anlaşılmaktadır.

Çerkes göçmenlerinden Kabardey, Altıkese (Abaza), Merşan ve Nogay kabilelerinden Sivas Eyaletinin çeşitli kazalarına ve Uzunyayla'ya gelenlere yapılan yardım kalemlerinden biri de hane yapımı için nakdi yardım olduğunu anlamaktayız. Göçmenlere yapılan hane yardımı ve diğer yardımlar şöyle gösterilmiştir: Önce hane numarası ve o hanede kalan kişilere verilen yevmiyeler gösterilmiş daha sonra yapılan diğer yardımlar alt alta sıralanarak toplam ödenen miktar en alta yazılmıştır. Mesela, Hane 8- Hısmıkay bin Kabardeyli 52, zevcesi Tatukay 50, oğlu Kılman Bek 17 nefer 3³⁷⁵ olarak kayıt altına alınan bu hanedeki nüfusun yaşları da karşılıklarına yazılmıştır. Kayıt altına alınan göçmenlerin yaşlarının yazılması alacağı yevmiye miktarı açısından önemlidir.

Tablo-11 Hane yardımı

Göçmenlerin Bulunduğu Yer	Kabile İsmi ve Takım Sorumlusu	Hane ve Nüfus Sayısı	Yardımanın Nevi ve Miktarı	Yardımanın Tutarı
Mesudiye kazasında Hurşidabad karyesi	Canbolat Bey Takımı	Hane 11 Nüfus 70	Hane bahası	1650 kuruş
Mesudiye kazasında Kafirviran	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı	Hane 30 Nüfus 255	Onbeş nüfus bir hane itibarıyla hane bahası	3400 kuruş
Mesudiye kazasında Kaftangiyen	Şukara Bey takımı	Yekün Hane 28 nüfus 138	onbeş nüfus bir hane itibarıyla	1840 kuruş

³⁷³ BOA; A.MKT. UM 426/49.

³⁷⁴ BOA; A.MKT. UM 426/49.

³⁷⁵ BOA; ML. MSF. d. No:16636.

			hane bahası	
Aziziye kasabasına tabi Karagöz kışlağında	Kabardey kabilesinden Almirza Bey	Hane 111 nüfus 827-1 bermucib-i vefiyat=826	Onbeş nüfus bir hane itibarıyla hane bahası	11013.13 kuruş
Aziziye kasabasına tabi Pınarbaşına muzaf Boran kışlağında	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımına	Hane 20 nüfus 252	Onbeş nüfus bir hane itibarıyla hane bahası	3359.16 kuruş
Aziziye Kazasına Tabi Karaboğaz Kışlağında İskân Olunan	Abaza Altıkese kabilesinden Yakup Ağa takımı	Hane 6 nüfus 45	Onbeş nüfus bir hane itibarıyla hane bahası	600 kuruş

Tablo 11’de göçmenlere yapılan hane yardımı, on beş kişinin bir hane olarak kabul edilmesi sonucunda yapılmıştır. Tablo 12’de ise göçmenlere devlet tarafından yapılan yardım kalemleri ve tutarı görülmektedir. Devletin yaptığı yardımlar içerisinde hane yardımı 200 kuruş olarak verilmektedir. Tablo 12’de göçmenlere yapılan hane yardımı bedelini, tablo 11’de ise göçmenlerin on beş kişisi bir hane olarak ele alınıp bu hanelere yapılan yardım çeşitleri ve bedelleri görülmektedir.

Tablo-12 Anadolu’ya Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Yapılan Yardım ve Değeri

Yapılan Yardımın Nevi	Verilenin Sayısı	Yapılan Yardımın Değeri
Hane bahası	1	200 kuruş ³⁷⁶
Üç aylık zahire bahası		99 kuruş

³⁷⁶ Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerine hane yardımı olarak 200 kuruş nakdi yardım yapmıştır. ML MSF d No:16636; ayrıca bk. Rumeli’den 1878’de Anadolu’ya gelen Türk göçmenlere 250 kuruş hane yardımı yapılmıştır. İpek, age, s. 216 Osmanlı Devleti Anadolu’ya gelen göçmenlerin etnik yapısına bakmadan gerekli olan yardımları yapmıştır. Hatta 1878 tarihinden sonra gelen Türk göçmenlerine Çerkes göçmenlerine yapılan yardımlardan daha az yardım yapıldığı görülmektedir.

Öküz bahası	1	264 kuruş
Araba bahası	1	45 kuruş
Tırpan bahası	1	12 kuruş
Balta bahası	1	12 kuruş
Kazma bahası	1	8 kuruş
Toplam		640 kuruş³⁷⁷

1.2.5.1.5- Giyim Yardımı

Göçmenlere yapılan yardımlardan biri de giyecek yardımdır. Anadolu'ya gelen göçmenlere yapılan yardımlara baktığımız zaman genel itibari ile zaruri yardımların yapıldığına şahit olmaktayız. Yevmiye yardımı, hane yardımı, zirai yardımlar, sağlık yardımı, vergi muafiyeti, giyecek yardımı gibi yardımlar insanların temelde ihtiyacı olan yardımlardır. Giyecek yardımının yapılmasını gelen göçmenlerin fakir ve çıplak bir halde Osmanlı sınırlarına ulaştığının bir işareti olarak görebiliriz. Samsun ve Amasya'da bulunan göçmenlerin iskân işlerinin sonuçlanmamasından dolayı sefalet içine düştükleri, Sivas'ta bulunanların ise hali daha acınacak dereceye varmış ve soğuktan muhafaza edecek elbiseleri olmamasından dolayı hastalıklar ve ölümler meydana gelmiştir. Sivas'tan merkeze yazılan yazılarda ve arizalarda göçmenlerin genel durumu hakkında bilgi verilmiş ve bilgilendirme ile beraber isteklerde de bulunulmuştur. Bu istekler İskân-ı Muhâcirîn maddesine nezaret etmek üzere bir müstakil memurun tayini ve ahaliye ait olan arazinin tahkik edilmesi için bir komisyon teşkili ve çıplak bulunanlarına giyecek verilmesi şeklindedir. Göçmenler için eski askeri elbiselerinin gönderildiği takdirde ve bu göçmenlerin buldukları yerlerdeki giyecek için yapılan diğer yardımlarla birleştirilerek gömlek, don ve hırka gibi bazı şeyler yaptırılmak üzere yardım sandığında biriken paranın gönderilmesi istenmiştir³⁷⁸. Sivas tarafından gönderilen bilgilendirme yazıları hükümeti pek hoşnut etmemiştir. Hükümetin, göçmenler için hazineden oldukça fazla harcama yapılmasına ve çok gayret gösterilmesine rağmen istenilen sonuca ulaşılmaması nedeniyle hoşnutsuzluğu daha da

³⁷⁷ BOA; ML. MSF. d. No: 15924.

³⁷⁸ BOA; A.MKT. MHM 290/51(20 Ocak 1864 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tahrirât).

artmıştır. Bu nedenle Hükümet mahalli idarecilere göçmen iskânının hızlı bir şekilde tamamlanması için iskân işlemlerini hızlandırıp acilen bitirmelerini emretmiştir.

Osmanlı Devleti, Muhâcirîn Komisyonu eliyle Çerkes göçmenlerine verilmek üzere gönderilen giyim eşyaları ve tutarlarını kayıt altına almıştır. Yapılan giyecek yardımlarının çeşidini, adedini ve tutarını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-13 Çerkes Göçmenlerine Yapılan Giyecek Yardımı

Yardım Yapılan Giyecek Türü	Yardım Yapılan Giyecek Adedi	Yardım Yapılan Giyeceğin Tutarı
Toplam kebir ³⁷⁹ hırka adedi	4112	143920 kuruş
Yekün sağır ³⁸⁰ hırka adedi	1307	30061 kuruş
Yekün kebir entari	60	1590 kuruş
Sağır entari	163	4729 kuruş
İş anteri	3344	214016 kuruş
Çorap	7394	21896 kuruş
Amerikan bezi top adedi	14	2142 kuruş
Amerikan boyalı bezi top adedi	19	1072 kuruş
Pazen top adedi	20	1700 kuruş
Mustamel elbise parça	20	335 kuruş
Toplam Tutar		421766³⁸¹ kuruş

Osmanlı Devleti'ne gelen ve ihtiyaçları olan Çerkes Hatukoy kabilesine giyecek yardımı yapılmıştır. Hatukoy kabilesine yapılan bu giyecek yardımının içerisinde küçük ayakkabı, kırmızı çizme ve çocuk çorabı gibi giyecek³⁸² yardımlarından bu kabilenin oldukça fazla sayıda çocuklarının olduğunu anlamaktayız. Hükümet bu noktada gelen göçmenleri ayırt etmeksizin hem küçüklerine hem de büyüklerine giyecek yardımı

³⁷⁹ Büyük.

³⁸⁰ Küçük.

³⁸¹ BOA; İ.DH 522/35566.

³⁸² BOA; İ.DH 449/29711 (6 Aralık 1860).

yapmıştır. Hatukoy kabilesine yapılan giyecek yardımının ayrıntıları ve tutarı tablo 14'tedir.

Tablo-14 Çerkes Hatukoy Göçmenlerine Yapılan Giyecek Yardımı

Yapılan Giyecek Yardımı	Adedi	Adet Tutarı	Toplam Tutar
Çorap	Büyük Çorap 38	5 kuruş	190 kuruş
	Küçük Çorap 10	4 kuruş	40 kuruş
	Küçük Çorap(çocuk) 161	2 kuruş	302 kuruş
Ayakkabı	Kaba ayakkabı siyah çizme 8	30 kuruş	210 kuruş
	Vasat ayakkabı yemeni 16	25 kuruş	400 kuruş
	kaba ayak yemeni ve kırmızı katır beheri 71	14 kuruş	1029 kuruş
	kırmızı çocuk çizmesi 28	15 kuruş	420 kuruş
	Küçük yemeni ve katır 41	10 kuruş	410 kuruş
	Küçük ayakkabı 67	8 kuruş	536 kuruş
	Elbise	Dört boy entari birbiri üzerine 173	20 kuruş
Üç boy hırka birbiri üzerine 191		20 kuruş	3820 kuruş
Büyük hırka, entari ve ayakkabı takım 6		80 kuruş	480 kuruş
Toplam Tutar			11348 kuruş

Bir başka giyecek yardımı da şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Maliye Nezareti'nden Şûray-ı Devlet'te bilgi vermek amacıyla resmi bilgilendirme yazısı yazılmıştır. Bu yazıda Osmanlı Devleti'ne göç etmiş olan Çerkes Abaza kabilesine mensup olan göçmenlere yapılacak elbise yardımının kendilerine gönderilen pusulaya göre yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Maliye Nezareti yazıda, Çerkes göçmenleri için yaptırılan elbise ve satın alınan çorapların değerinin kırk beş bin altı yüz kuruş olduğu bilgisini de Şûray-ı Devlet'te vermiştir³⁸³.

Osmanlı Devleti'ne ilk yıllarda gelen göçmenlere yardım yapılırken İskân Talimatnamesi dışında da gerek görüldüğü zaman yardımlar yapılmaktaydı. Göçmenlerin tahmin edilenin üstünde gelmesi sonucu daha önceden göçmenlerin durumuna göre yapılan giyecek yardımının yapılmasına hazinenin durumundan dolayı son verildiğini görmekteyiz. Hükümetin giyecek yardımı ile ilgili olarak Çerkes göçmenlerinden Süleyman isimli bir göçmenin giyecek akçesi istemesi neticesinde şekillenmiştir. Hükümet tarafından Muhâcirîn Komisyonu Başkanı Osman Paşa'ya yazılan buyrultuda Çerkes göçmenlerinden Süleyman'ın talep ettiği giyecek yardımının karşılanmaması, eğer yardım talebi karşılanır ise diğer göçmenler için bu durumun emsal teşkil edeceği yönünde uyarı mahiyetinde bilgi verilmiştir. Göçmenlerden çok fakir, çıplak ve muhtaç olanlara acıma nedeni ile giyecek yardımlarının yapıldığının belli olduğunu; fakat bu yardımın devlet hazinesine fazladan bir yük getireceğinden hükümet, giyecek yardımının yapılmaması yönünde Muhâcirîn Komisyonu Başkanı Osman Paşa'yı uyarmıştır³⁸⁴. Osmanlı Hükümeti 1860'ın başında gelen göçmenlerin tüm ihtiyaçlarına cevap vermek için bütün mali gücünü seferber etmiştir; ama 1864 ve sonrası Osmanlıya zorunlu olarak gelen göçmenlerin sayısının artması nedeniyle fazladan yapılan yardımlar kesilmiştir. Böylece göçmenlerin sadece temel ihtiyaçları sağlanmaya çalışılmıştır. Hükümeti bu şekilde davranmaya iten iki temel sebep vardır. Birincisi, beklenenden fazla göçmenin gelmesi; ikincisi ise Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali durumdur.

³⁸³ BOA; İ.ŞD 9/455.

³⁸⁴ BAO; MVL 519/25 (20 Şubat 1866 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Buyruldu).

1.2.5.1.6- Cenaze ve Defin Yardımı

Çerkes göçmenlerinin Anadolu'ya ayak basmalarından itibaren çeşitli sağlık sebeplerinden dolayı ölümlerin meydana geldiği bilinmektedir. Kafkasya sahillerinde Anadolu'ya gelmek için uzun zaman yokluk içinde bekleyen göçmenlerin sağlık sorunu ile karşı karşıya kalmaları insan unsurundan dolayı kaçınılmaz bir durumdur. Trabzon'a ulaşan Çerkes göçmenler de hastalıklardan ve ölümden nasibini almıştır. Çerkes göçmenler, ölenlerin kefenlenmesi, cenazelerinin kaldırılması noktasında devlet tarafından yardım görmüşlerdir. Çerkes göçmenlerin cenazelerine, yaşına göre -0-9 yaş arasına 2 metre kefen, 10-15 yaş arasında ölenlere 3 metre kefen, 15 ve yukarısına 4 nadiren 5 metre kefen- kefen verildiğini kayıtlarda görmekteyiz. Mesela, Abaza kabilesinden İlyas bin Abbas 9 yaşında 2 metre kefen, Natuhaç kabilesinden İslam bin Dedeguz 15 yaşında 3 metre kefen verilirken, Şapsıh kabilesinden ölen Havva Hatun binti Tımraş 17 yaşında 4 metre kefenlik³⁸⁵ verilmiştir.

1.2.5.1.7- Vergi Muafiyeti

Osmanlı Devletine hicret etmek yolu ile gelen göçmenlere devlet tarafından bazı muafiyetler verildiği görülmektedir. Bu muafiyetler, vergi ve askerlik muafiyetidir. İlk göçmen kabilelerinin Anadolu'ya gelmeleri ile beraber Silistre Valiliğine göçmenlerin iskânı sırasında nasıl hareket edileceği ve nasıl tavır alınacağı talimatnamede yer almıştır. Vergiden 10 yıl muaf olmaları ve askerlikten 25 yıl muaf³⁸⁶ olmaları İskân-ı Muhâcirîn Talimatnamesi gereğidir. Aslında devletin bu şekilde muafiyetler çıkarmasına sebep Anadolu'ya göç ederek gelmiş bu göçmenlerin başka işlerde meşgul edilmeden ve belli bir zaman aralığında ekonomik olarak üretici durumuna getirilerek Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan mali alanda katkılarını sağlamaktı. Fakat göçmenlerin

³⁸⁵ BOA; ML. MSF. d No 1748; bk. Göçmenlerden ölenlerin önemli bir kısmını 0-30 yaş arasındaki çocuk ve genç nüfus oluşturmaktaydı. Saydam, age, s. 181.

³⁸⁶ BOA; A.MKT. MHM 343/67 (14 Haziran 1865 Sâdaret'ten Tuna Vilayeti ve Anadolu'da Göçmen Bulunan Yerlere Emirname-i Sâmi); bk. 1856'daki Kırım savaşından sonra Kırım ve Kafkasya'dan gelen göçmenlere ilk defa 10 yıl vergiden, 25 yıl da askerlikten muafiyet süresi tanınmıştı. Bu göçmenlerden ancak Osmanlı topraklarında doğanların askerlik yapacakları anlamına geliyordu. Erkan, age, s.176; yine bk. İskân edilen göçmenler on yıl süre ile her türlü vergi ve resimlerden, yirmi beş yıl süre ile askerlikten muaf tutuluyorlardı. Üç yıl vergilerinden öşür alınmıyordu. Ancak kendilerine verilen ev ve araziye yirmi yıl satamayacaklar ama miras yoluyla aile fertlerine bırakabileceklerdi. Habiçoğlu, age, s.130.

beklenen sayıdan çok fazla olarak Anadolu'ya gelmeleri nedeniyle vergi muafiyeti gözden geçirilmiş ve bu muafiyet 10 yıldan 3 yıla indirilmiştir³⁸⁷.

Vergi muafiyeti ile beraber Uzunyayla'nın diğer iskân yerlerinden farklı olarak, Afşar aşireti sorunundan dolayı, Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa tarafından göçmenlere karşılığı sonra ödenmek üzere borç olarak altmış iki bin iki yüz kuruş verilmiştir. Göçmenlerin, bu borçlarının affedilmesi için yaptıkları müracaat Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiş ve bu borcun affedilmesinin mümkün olmadığı³⁸⁸ karara bağlanmıştır. Hükümet alınan bu kararın Sivas tarafına bildirilmesini Maliye Nezareti'ne emretmiştir. Böylece devletin içinde bulunduğu mali sıkıntıların alınan kararlarda etkili olduğunu; ancak göçmenlere İskân Talimatnamesi çerçevesinde yardımların yapıldığını ve bunun dışında ödeme yapılmasına pek de sıcak bakılmadığını anlamaktayız.

1.2.5.1.8-Uzunyayla'ya Gelen Çerkes Beylerine Maaş Tahsisi

10 Eylül 1862 ve 2 Aralık 1862 tarihinde Sivas Mutasarrıfı ve Aziziye Kaymakamı taraflarından Muhâcirîn Komisyonuna ve hükümete arıza gönderilmiştir. Gönderilen arızada; Uzunyayla Aziziye sancağında iskân ettirilmiş olan Çerkes göçmenler ile Afşar aşireti arasında meydana gelen çatışma ve sonuçları anlatılmıştır. Çerkes göçmenleri, mizaçlarından dolayı Afşar aşiretinin saldırılarına aynı şekilde karşılık verdiklerinden ziraat ile uğraşamamışlar, çift sürememişlerdir. Bu durumdan şikâyet eden Çerkeslerin bu şekilde barınamayacaklarını söylemektedirler. Çerkeslerin bu şikâyetleride arızada hükümete iletilmiştir. Mutasarrıf, Çerkes göçmenlerinden kimisinin vatanlarına geri dönmek, kimisinin ise Anadolu'nun herhangi bir yerine gitme arzu ve eğiliminde olduğunu araziye ilave ederek anlatmıştır. Durumun adeta bir fotoğrafını çeken mutasarrıf, Çerkes göçmenlerinin en kalabalık ve en güçlüsünün Kabardey kabilesi olduğu bilgisini de vermektedir. Aziziye sancağındaki Çerkeslerin durumunu tasvir eden bu açıklamalara sonrasında Çerkes göçmenlerinin Aziziye sancağından ayrılmalarını engelleyecek çözüm önerileri de arızada sunulmaktadır. Buna göre:

³⁸⁷ BOA; A. MKT. MHM 343/67 (14 Haziran 1865 Sâdaret'ten Tuna Vilayeti ve Anadolu'da Göçmen Bulunan Yerlere Emirname-i Sâmi).

³⁸⁸ BAO; MVL 696/1 (1 Nisan 1865 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine Şukka).

- Kabardey kabilesinin ileri gelen Beylerinin gönüllerinin hoş edilmesi,
- Vatanlarına geri dönmek isteyen Çerkes göçmenlerinin vaz geçirilmesi(Devletin Prestiji),
- Çerkes Ümera ve Ulemasının hediye ve atıye ile taltif edilmesi³⁸⁹, Gazi Bek'e dördüncü ve diğer Çerkes Beklerine beşinci rütbeye mahsus birer kıta Nişan-ı Ali verilmesi,
- Uygun lisan ile bu göçmenlerin ikna edilmesi, Çerkes göçmenlerinin ziraat yapmaları için teşvik edilmesi ve arazinin işlenmesinin sağlanması,
- Bütün Ümeranın hoşnut edilmesi ile(Çerkeslerdeki sosyal yaşamdan dolayı) devlete bağlılıklarının sağlanması mutasarrıf tarafından istenmektedir.

Sivas Mutasarrıfının gönderdiği arıza Dâhiliye Nezaretinde ele alınmış ve Aziziye Sancağındaki Çerkes Bey ve ileri gelenlerine aşağıda tablo 15'de görülen nişanlar verilmiştir³⁹⁰

Tablo-15 Aziziye Sancağındaki Çerkes Beylerine Verilen Nişanlar

Nişan verilmiş Kişi	Verilen Nişan
Kabardey Ümerasından Gazi Bek	Tombak-i lisan aded 1-kağıtaded 2
Kabardey Kabilesinden Hacı Ahmet Bek	Şeritaded 1
Kabardey Kabilesinden Lisan? Bek	Sim nişan aded1
Kabardey Kabilesinden Kuşha Oğlu Ahmet	Tombak-i lisan aded 1
Kabardey Kabilesinden Muhaddis Oğlu Noğa Bek	Kağıtaded 1
Kabardey Kabilesinden Kafu Oğlu Yunus	Tombak-i lisan aded 2
Kılınç Bek Oğlu Mehmet Bek	Kağıtaded 2
Kabardey Kabilesinde Anzur Oğlu Arslan Mirza ve Biraderi İbrahim Bek	Sim nişan aded1 , Tombak-i lisan aded 1 Şayika? aded 1 Kılınç püskülü aded 1
Abaza AltıkeseK Kabilesinden Hacı	Sim hacc-i lisan aded 1, Tombak-i lisan

³⁸⁹ BOA; MVL 639/60 (10 Eylül 1862 Sivas ve Aziziye Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

³⁹⁰ BOA; İ.DH501/34091.

Ahmet Oğlu İbrahim Bek	aded 1, İplik aded 2, Kılınç püskülü aded 1, Tabanca bağı aded 1, Kaytan iplik aded 2, Kağıt aded 1
------------------------	---

Uzunyayla'da iskân edilmiş Çerkes göçmenlerinin ileri gelenlerine 2 Aralık 1862 yılında maaş tahsis edildiğini kayıtlardan bilmekteyiz. Böylece Osmanlı Hükümetince Çerkes Beylerine maaş verilmekteydi. 1867 tarihindeki bir başka kayıttan verilen maaş miktarının 5200 kuruş³⁹¹ olduğunu anlamaktayız. Hükümet tarafından Uzunyayla'daki Çerkes Bey ve ileri gelenlerine verilen maaşların 25 Temmuz 1869 tarihine kadar aynı şekilde verilmeye devam edildiğini söyleyebiliriz. Bu tarihten sonra Çerkes beylerine verilen maaşlarda değişikliğe gidilmiştir. 25 Temmuz 1869 tarihinde Sivas Vilayeti'ne merkezden gönderilen buyrultuda maaş bağlanmış olan Çerkes Bey ve ileri gelenlerinden servet sahibi olanlardan ve mali durumunu düzeltenlerden maaşlarının kesilmesi ve bu kesilen maaşların göçmenlerden fukara olanlara verilen yardımlara ilave edilmesi yönünde Maliye Nezaretine tezkire gönderilmiştir. Hükümetten gönderilen buyrultuda, önceden Çerkes Bey ve ileri gelenlerine verilen maaşın toplamının 4300 kuruş olduğu bu maaşı alan ve servet sahibi olanlardan 2635 kuruşun kesilerek ihtiyaç sahibi olan Çerkes göçmenlerine verilmesi ve geriye kalan 1665 kuruşun ise Çerkes Bey ve ileri gelenlerine maaş olarak verilmesine devam edilmesi istenmiştir³⁹². Ayrıca Çerkes beylerinden vefat edenlerin maaşlarının ve rütbelerinin oğullarına verildiğini görmekteyiz³⁹³. Osmanlı Hükümeti'nin Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'da iskânlarını sağlamlaştırmak için Çerkeslerdeki sosyal sınıflaşmadan istifade etme yoluna gittiğini anlamaktayız. Çerkes kabile ve sülaleleri beylerinin direktifleri doğrultusunda yaşamaya alışık oldukları için Osmanlı hükümeti tarafından böyle bir yol takip edilmiştir.

³⁹¹ BOA; ML. MSF. d. No: 18226 s.2.

³⁹² BOA; DH. MKT 309/69 (25 Temmuz 1869 Merkezden Sivas Vilayetine Emirname); Hükümet, Uzunyayla'da bulunan Çerkes göçmenlerinin ileri gelenlerinin bazılarına tahsis edilen maaşları belli bir zenginlik ölçüsüne geldiklerinden bu maaşların kesilmesi, 4300 kuruş 2635 kuruşun ihtiyaç sahibi göçmenlere verilmesi, 1665 kuruşun eskiden olduğu gibi Çerkes ileri gelenlerine verilmesi kararlaştırılmıştır. BEO. AYN. d. No: 909 s.139 (5 Mayıs 1868).

³⁹³ BOA; İ.DH 469/31380 (11 Şubat 1861); İ.MVL 576/25841(19 Kasım 1867); İ.ŞD 17/725 (22 Ekim 1869 Tezkire-i Sâmiyye).

1.2.5.1.9-Yetim Çocuklar Meselesi

Anadolu'ya gelirken ailesini deniz yolculuğunda çeşitli sebeplerden dolayı kaybeden çocuklar için hükümet bazı tedbirler almaya çalışmış ve bu yetim, kimsesiz çocukları sahiplenmeye çalışmıştır. Nitekim Trabzon'a ulaşan kimsesiz ve yetim çocuklar isteyenlere evlatlık verilerek bu çocukların bir kısmının hayatlarını idame etmeleri için çözüm üretilirken, evlatlık alınmayan çocukların ise bir kısmının ücretli hizmetçiler tutularak bakımı yaptırılmıştır. Ayrıca bu yetim ve kimsesiz göçmen çocuklar için Trabzon Rüştiye mektebinde ayrı bir sınıf oluşturularak bu çocukların eğitim ve diğer masraflarının devlet tarafından karşılanması yoluna gidilmiştir³⁹⁴.

1.2.5.2- Osmanlı Yerli Ahalisinin Çerkes Göçmenlerine Yaptığı Yardımlar

Rusya'nın Kafkasya'yı işgali neticesinde burada yaşayan halkların vatanlarını zorunlu bir şekilde terk etmesine yol açtığı bilinen bir gerçektir. Kafkas halkları her açıdan kendilerine düşman olarak gördükleri Rusya Devleti'ne uzak durmuş, bunun karşısında Osmanlı Devleti'ne ise yakınlaşmıştır. Kafkas halkları ile Osmanlı Devleti arasındaki yakınlaşma sonucunda vatanlarını terk etmek zorunda bırakılan bu halkların halifenin topraklarına, sığınacakları bir liman bulma ümidiyle, göç etmeleri sonucunu doğurmuştur.

Kafkas halklarının Anadolu'ya, Osmanlı Devleti'ne yani halife topraklarına, zorunlu göçünün İslami boyut kazandığını hem Kafkas halklarının hem de Osmanlı Hükümeti'nin kullandığı tabir ve kavramlardan anlıyoruz. Osmanlı Hükümeti göçmenleri "muhacir", göçmenlerin iskân ve idaresini sağlamak amacıyla vücuda getirdiği komisyonu ise "Muhâcirîn Komisyonu" olarak adlandırmıştır. Kafkas halkları ise yaptıkları bu zorunlu göçe "hicret" demişlerdir. Muhacir, Muhâcirîn Komisyonu ve hicret kelimeleri Hz. Peygamber döneminde Mekke'den Medine'ye müslümanların zorunlu olarak yaptıkları göçü ve sürgünü akla getirmektedir. Ayrıca sürgün neticesinde, hicret etmek zorunda kalmış Mekkeli Müslümanlara Medine'de yaşayan müslümanlar tarafından karşılıksız olarak yardımlar yapıldığını da bilmekteyiz. Osmanlı hükümetinin Kafkas halklarının zorunlu göçü ve daha önceden Kırımlıların yapmak zorunda kaldıkları göçleri bu minvalde ele alması ile Anadolu'daki ahalinin dikkatlerini

³⁹⁴ BOA; A.MKT. MHM 300/9.

göçmenlere çevirmesine sebep olmuş ve bu göçmenlere karşılıksız yardım etmesini sağlamıştır. Nitekim Osmanlı ahalisi kendi sancak, kaza, kasaba veya köylerine sürekli veya geçici olarak iskân olunmaları için gönderilen göçmenlere çeşitli kalemlerde karşılıksız yardımlarda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'ne sığınan Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerine devletin hazinesi tarafından yapılan yardımlar dışında Osmanlı ahalisinin de yardım ettiği dönemin gazetelerinde ve arşiv belgelerinde açıkça görülmektedir. Bizzat padişah ve hükümet tarafından ahalinin yaptığı yardım miktarları, yardım edenlerin isim ve şöhretleri ile beraber dönemin gazetelerinde çıkması için Ceride odasına emirler verilmiştir. Gazetelerde Çerkes göçmenlerine ve diğer göçmenlere yapılan yardımların çıkmasıyla Osmanlı coğrafyasındaki diğer eyalet, sancak ve kazaların ahalisinin de dikkat ve ilgisi bu konu üzerine çekilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama ile Anadolu ve Rumeli'de iskân olunmaları için gönderilen göçmenlere ahalinin ciddi miktarlardaki yardımlarına³⁹⁵ şahit olmaktayız. Mesela, iskân için gönderilen göçmenlere: Edirne Eyaleti ahalisi³⁹⁶, Üsküp Sancağı ahalisi³⁹⁷, Karasi Sancağı ahalisi³⁹⁸, Mısır ahalisi³⁹⁹, Bağdat, Basra ve Revanduz⁴⁰⁰ kaymakamları tarafından Çerkes göçmenlerine yardım yapılmıştır. Osmanlı hükümeti tarafından dönemin gazetelerinde göçmenlere yardım eden ahalinin çıkması ile bu politika başarıya ulaşmıştır. Osmanlı sınırlarına uzak olan Mısır ve Bağdat tarafından dahi göçmenlere yardımlarda bulunulmasını politikanın başarıya ulaştığının kanıtı olarak gösterebiliriz.

Osmanlı ahalisi kendi ülkelerini terk ederek Anadolu'ya gelen göçmenlere yakınlık göstermiş ve devletin, mali durumundan dolayı, yetişemediği yerlerde devreye girerek göçmenlerin iskân esnasında çektiği sıkıntıları kendi çabaları ile engellemeye çalışmıştır. Karadeniz sahillerinden Anadolu'nun içlerine iskân olunmaları için sevk olunan göçmenlere gidecekleri yere kadar ahali tarafından çeşitli yardımlar

³⁹⁵ Habiçoğlu, age, s.118-122.

³⁹⁶ Edirne'ye iskân olunmaları için gönderilen göçmenlere gayr-i Müslim ahalinin de yardım ettiği görülmektedir. Mesela, Hahambaşı, sarraf Avidar, Petraki ve diğer kişilerin isimlerinden ve mesleklerinden bunu görebilmekteyiz. Takvim-i Vekayi Defa 640 s.1-2 (22 Nisan 1862).

³⁹⁷ Çerkes göçmenleri için inşa olunan 116 hanenin masrafı ve arazi kıymeti olan 59200 kuruş ahali tarafından karşılanmıştır. Takvim-i Vekayi Defa 809 s.2 (22 Temmuz 1865).

³⁹⁸ Takvim-i Vekayi Defa 619 s.3 (10 Eylül 1861).

³⁹⁹ Takvim-i Vekayi Defa 759 s.2 (2 Ağustos 1864); bk. Mısır ahalisi tarafından göçmenler için gönderilen toplam yardım 9138 hisse ve 425 kuruştur. Takvim-i Vekayi Defa 782 s.2 (9 Ocak 1865).

⁴⁰⁰ Takvim-i Vekayi Defa 782 s.2 (9 Ocak 1865).

yapılmıştır⁴⁰¹. Ahali göçmenlere yaptığı yardımların tutarını hazineden istememiş ve bu yardımları hazineye bağış yolu ile bırakmıştır. Zira bu şekilde ahali tarafından yapılan yardımlardan bir tanesi hükümet tarafından Trabzon valisine yazılan yazıda yer almaktadır. Bu yazıda Trabzon'dan Sivas'a gönderilen 350 nüfus Çerkes göçmenlerine Karahisar-ı Sahip sancağı ve civar kazalarda ahali tarafından yapılan yardımın 12.626 kuruşun tamamı hazineye bağış yolu ile bırakılmıştır. Hükümet Karahisar-ı Sahip sancağı ve civar kazalarda Çerkes göçmenlerine yardımda bulunan ahalinin yardım miktarı ve şöhretlerinin Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadiste derç ettirilmesi için Müzekkere göndermiştir⁴⁰². Dönemin gazetelerinde yardım yapan sancağın, kazanın ve bunların ahalsinin şöhretleri ile beraber yardım miktarlarının gazetelerde neşredilmesi ile hükümetin Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân için gönderdiği göçmenlere yardım edilmesini hedeflediğini söylersek yanılmış olmayız. Hükümet, ahalinin göçmen olayına sahip çıkması ile hem göçmenlerin iskân ve adaptasyonunu kolaylaştıracak hem göçmenlerin iskân politikası hedefleri doğrultusunda onları istenen yerlere yerleştirecek hem de da hazinenin yükünü hafifletmiş olacaktır.

Göçmenlere ahalinin yardımının devam ettiğini ve Sivas Eyaleti ve kazalarına iskân edilmek üzere gönderilen Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerine⁴⁰³, yol üzerinde bulunan ahali ve Sivas Eyaletinin kazalarında yaşayan ahali tarafından, önemli miktarlarda yapılan yardımları örnek verebiliriz. Yapılan yardımlardan öne çıkanlar: Sivas ve Uzunyayla yöresine gelmelerine kadar yapılan araba ve nakliye masrafı⁴⁰⁴,

⁴⁰¹ Habiçoğlu, age, s.125.

⁴⁰² BAO; A.MKT. MHM 228/55 (29 Temmuz 1861 Sâdaret'ten Trabzon Valisi Cemal Paşa'ya Şukka).

⁴⁰³ Dağıstan göçmenlerinden Sivas'a nakil ve iskân olunan 240 hanenin nakil masrafı, araba ücretleri kaza ahalsi tarafından karşılanmıştır. Dağıstan göçmenleri için yapılan bu masrafların tutarı olan 48 000 bin guruş ahali tarafından teberru edilerek hazineye bağışlanmıştır. Bu bağışta bulunan ahalinin yaptıkları yardımların Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis gazetelerinde derç edilmesi istenmiştir. BOA; A.MKT. NZD 380/68 (26 Kasım 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

⁴⁰⁴ Amasya'ya gönderilen 6.000 nüfus göçmen için nakil masrafları olan 22.680 kuruş Ladik ahalsi tarafından karşılanmıştır; Takvim-i Vekâyi Defa 650 s.2 (1 Temmuz 1862) Amasya sancağına gelen göçmenlere Amasya karyelerindeki ahali tarafından 32.000 kuruş nakil ve araba masrafı karşılanmıştır Takvim-i Vekâyi Defa 606 s.3 (10 Şubat 1861) ; Sivas'a yerleşen ve misafir olarak bulunan göçmenlerin nakliye masrafları olan 47.735,5 kuruş Artukabad ve.....kazaları ahalsi tarafından karşılanmıştır. Takvim-i Vekâyi Defa 652 s.2 (16 Temmuz 1862).

hane yardımı, tohumluk yardımı, hinta(buğday), şair(arpa)⁴⁰⁵, hatab(odun) yardımı, hayvan yardımı(Öküz, karasığır, esb) ve yevmiye yardımınıdır.

Sivas'a gönderilmek için yola çıkan göçmenlere Tosya kazasına gelişlerinde lazım olan araba ve diğer masraflar Kaza Müdürü ve Meclis Azaları tarafından karşılanmıştır. Yapılan bu yardımların bedeli hazineden istenmemiş yardım bedelleri hazineye bağışlanmıştır⁴⁰⁶. Hükümet, mahalli idarecilerin ve ahalinin bu davranışlarını memnuniyetle karşılamıştır. Ayrıca yardımları yapan ahalinin isimlerini ve şöhretlerini dönemin gazetelerinde derç edilmesini⁴⁰⁷ Muhâcirîn Komisyonundan gönderdiği yazıda istemiştir. Nitekim 15 Ağustos 1860 tarihinde yardım yapan kişilerin bilgileri ve bu kişilerin yaptığı yardım miktarlarını gösterir defter tanzim olunarak Hafız Paşa tarafından Muhâcirîn Komisyonuna gönderilmiştir⁴⁰⁸. Böylece Osmanlı hükümeti göçmenlerin iskânı için gerekli olan nakdi yardımın bir kısmını gazeteler yoluyla ahaliden tedarik etmiştir. Ahalinin göçmenlere bağış yoluyla yaptığı yardımlar, tamamen İslami ve insani duygulardan kaynaklanmaktadır.

Ahali gelen göçmenlerin temel besin maddeleri ve karınlarını doyurmaları için gerekli olan yardımları da yapmıştır. Mesela, Sivas'a yerleşmiş Çerkes göçmenleri için Sivas kazaları ahali tarafından zahire yardımı yapılmıştır. Yapılan bu yardımın tutarı olan 5905 kuruşun hazineye bağışlandığını hükümet tarafından Muhâcirîn Komisyonuna⁴⁰⁹ yazılan yazıdan anlamaktayız.

Göçmenlerin geçici iskân bölgelerinde kendilerine arazi verilmediğinden ve bir iş ile meşgul olamadıklarından dolayı herhangi bir gelirleri yoktu. Misafir olarak herhangi bir yerde kalan göçmenlere yevmiye yardımı yapılması İskân Talimatnamesinin kaideleri gereğiydi. Göçmenlerden misafir olanlara ahalinin yardım ettiğini ahalinin yanında mahalli idarecilerin de yardımlarda bulunduğunu çeşitli örneklerde görmekteyiz. Mesela, Pınarbaşı'nda misafir olarak, bahar mevsimine kadar kışlayacak olan göçmenlere nan-ı aziz hinta yardımı mahalli idareciler ve ileri gelen

⁴⁰⁵ Amasya'ya gönderilen göçmenlere 400 İstanbul Kilesi hinta, 200 kile şair yardımı yapılmış ve ayrıca nakil masrafı olan 21.774 kuruş Merzifon ahali tarafından karşılanmıştır.Takvim-i Vekâyi Defa 610 s.2 (4 Nisan 1861).

⁴⁰⁶ BOA; A.MKT. MHM 192/24 (19 Ağustos 1860 Sâdaret'e Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁴⁰⁷ BOA; A.MKT. MHM 191/57(14Ağustos 1860 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

⁴⁰⁸ BOA; A.MKT. NZD 391/67 (15 Ağustos 1860).

⁴⁰⁹ BOA; A.MKT. NZD 197/4 (4 Kasım 1860 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

eşraf tarafından yapılmıştır⁴¹⁰. Göçmenlere hınta yardımında bulunan kişilerin isimleri ve yaptıkları yardımlar tablo 16’da verilmiştir.

Tablo-16 Harmancık’ta İskân Olunacak Haçın Kabilesine Yapılan Yardım

Yardımlı Yapan	Yapılan Yardımın Nevi ve Miktarı
Hafız Paşa	4 kile Hınta
Kaymakam Emin Bey	2 kile Hınta
Hakim Efendi	12 kile Hınta
Molla Hasan Efendi	12 kile Hınta
Binbaşı Mustafa Bey	1 kile Hınta
Mal Katibi Tahir Efendi	1 kile Hınta
Evkaf Müdürü İzzet Efendi	2 kile Hınta
Danacızade Mustafa Ağa	12 kile Hınta
Feyzullah Efendizade Kulam Ağa	12 kile Hınta
Develizade Mustafa Ağa	12 kile Hınta
Salim Efendizade Nail Efendi	12 kile Hınta
Küpküpzade Hacı Mustafa Efendi	2 kile Hınta
Hacı MehmedAğazade Emin Ağa	2 kile Hınta
Mollazade Mustafa Ağa	12 kile Hınta
Nakip Efendizade Nurullah Efendi	12 kile Hınta
Arpacıade Şeyh Ağa	1 kile Hınta
Hacı Hasan Ağazade Hacı Halil Ağa	2 kile Hınta
Paalmutzade Yahya Efendi	12 kile Hınta
AhmedEfendizadeZahid Efendi	12 kile Hınta
Mollazade Osman Ağa	1 kile Hınta
AhmedBeyzade Nazif Bey	12 kile Hınta
Küpküpzade Arif Ağa	1 kile Hınta
Bezircilizade Mahmut Ağa	12 kile Hınta
Berir Oğlu Hacı Mehmed Ağa	1 kile Hınta

⁴¹⁰ BOA; A.MKT. UM 517/71(18 Kasım 1861).

Firenk Oğlu Hoca Karabet ve Artin	2 kile Hınta
Manuk Oğlu Hoca Kuriz ve Sarkis	2 kile Hınta
Millet Vekili Seyrani Oğlu HacıOhanis	1 kile Hınta
Rum Milletvekili Yorgancı Oğlu Yorgi	1 kile Hınta
... Vekili ...?	1 kile Hınta
Zamantı Kazası Meclis Müdürü	6 kile Hınta
Sarioğlan Kazası Meclis Müdürü	4 kile Hınta
Develi Kazası Meclis Müdürü	4 kile Hınta
Karahisar Kazası Meclis Müdürü	4 kile Hınta
İncesu Kazası Meclis Müdürü	4 kile Hınta
Yaver Efendi	12 kile Hınta
Toplam	206 kile Hınta

Göçmenlere ahali tarafından yapılan yardımlardan bir tanesi de hane yardımıydı. Göçmenlerin hane inşalarının hızlı bir şekilde bitirilerek yerleşmelerini sağlamak amacıyla Sivas kazalarına Uzunyayla'da inşa olunan haneler paylaştırılmıştır. Devlet tarafından İskân Talimatnamesi kararları gereği hane yardımı yapılacaktır; fakat hükümetin amacı göçmenleri bir an önce yerleştirmektir. Bunun için hanelerin daha hızlı bitirilmesi amacıyla kazalardan yardım alınmış ve kaza ahalisinin yapacağı bu hanelerin masraflarının daha sonra hazineden karşılanması kararı alınmıştır⁴¹¹. Mesela, Uzunyayla yöresinde göçmenler için inşa olunan hanelerden; Alacahan kazasına 4hane, Tonus kazasına 15 hane, Kangal kazasına 5 hane ve Aşudi kazası hissesine 5 hane düşmüştür. Kazalara paylaştırılan bu hane miktarları kazalar ahali tarafından masrafları karşılanarak inşa olunmuş, daha sora yapılan bütün masrafları hazineye bağış yolu ile bırakmışlardır⁴¹². Hane yardımında da bulunan ahali ve kazaları tablo 17'de görölmektedir.

⁴¹¹ BOA; A.MKT. UM 430/11 (3 Ekim 1860 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Arıza).

⁴¹² BOA; A.MKT. MHM 200/76 (18 KASIM 1860 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı ve Muhacirin Komisyonuna Şukka); ayrıca bk. 1860-1865 yılları arasında göçmenlerin evlerde parasız misafir edilmesi, elbise verilmesi, nakillerinin ve iskânlarının sağlanması için halk gayrete getirilmeye çalışılıyor, masrafların halkça karşılanması yanında kaza mal sandıklarından yapılan masrafların tutarları daha sonra hazineye bağışlanıyordu. Halkın göçmenlerin nakliyata ve yerleştirilmesinde çalışmaları dolayısıyla almaya hak kazandıkları ücretleri hazineye terk ediyordu. Bu şekilde 1860-1865 arasında yapılan

Tablo-17 Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Ahali Tarafından Yapılan Yardımlar

Göçmenlere Yardım Eden Sancak / Kaza / Karye Ahalisi	Yardım Alan Göçmenlerin İskân Yeri	Yardım Nevi	Yardımanın Tutarı
Gülmezat? Ahalisi	Sivas Eyaleti Teşvikiye Karyesi	a)42 bab hane b)Hınta c)Şair d)Hatab ⁴¹³	
Şekbar? Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti Yaylacık nam Mahal	a)41 bab hane b)Hınta c)Şair d)Hatab e)Diğer yardımlar ⁴¹⁴	
Karahisar-ı Şarki Sancağı Ahalisi	Trabzon'dan Sivas Eyaletine Gönderilmiş Çerkes Göçmenlerine(350 Nüfusa)		1626 kuruş ⁴¹⁵
Kangal ve Gedikçik Kazaları Ahalisi	Sivas Eyaletine Gönderilmiş Çerkes Göçmenlerine	Araba ve Hayvanat ücreti (Kangal Kazası) Nakliye	23000 kuruş 35000 kuruş ⁴¹⁶

yardımlar kırk dört kûsur milyon kuruştur. Bu yardımda en büyük pay yalnız 1864'te bir defada padişahın hassa hazinesinden verdiği 30,750,000 kuruşluk ianedir. Geri kalan miktarlarda ise çeşitli devletin ileri gelenlerinin, vilayetler, sancaklar ve kazaların katkıları vardı. 1864'ten sonra gelen göçmenler için İngiltere'de dahi yardım kampanyası açılmış, 300,000 kuruşluk peksimet İngiltere'den Trabzon'a gönderilmiştir. Habiçoğlu, age, s.120-121.

⁴¹³ BOA; A.MKT. MHM 214/28 (18 Mart 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka; Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis Gazetelerine Müzekkire).

⁴¹⁴ BOA; A.MKT. MHM 215/50 (21 Nisan 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya ve Maliye Nezaretine Şukka; Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis Gazetelerine Tezkire).

⁴¹⁵ BOA; A.MKT. MHM 228/55.

		Masrafı(Gedikçik)	
Erbaa Ahalisi Amasya Mal Sandığı	Sivas, Konya ve Ankara'ya iskân olacaklara	Araba ve Hayvanat Nakliye ücreti	29000 kuruş ⁴¹⁷
Yıldızeli Kazası Ahalisi	Uzunyayla'daki Göçmenlere	36 bab hane ⁴¹⁸	
Kayseri Sancağı Ahalisi	Çerkes Göçmenlerine	Sair Masraflar	1120 kuruş ⁴¹⁹
Kazabad Kazası Ahalisi	Samsun, Amasya ve Turhal Yoluyla Sivas Eyaletine gelenlere	İki Günlük Yevmiye	149,70 kuruş ⁴²⁰
Veray? Kazası	Sivas Eyaletine Gelen Çerkes Göçmenlerine	212 Araba Ücreti	6090 kuruş ⁴²¹
Ahali-i Müslime	Sivas Eyaletindeki Göçmenlere	İnşa Olunan Haneler ve Tohumluk ⁴²²	
Emlak Kazası Ahalisi	Sivas-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	a)30 bab hane b)Camii c)Mekteb ⁴²³	1940 kuruş ⁴²⁴
Artukabad ve Yazgülü? Kazaları Ahalisi	Sivas Sancağı	a)Hane b)Tohumluk	97500 kuruş ⁴²⁵

⁴¹⁶ BOA; A.MKT NZD 413/17 (23 Aralık 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka); A.MKT NZD 413/79 (21 Nisan 1862 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

⁴¹⁷ BOA; A.MKT NZD 230/97; A.MKT. UM 212/22 (Sâdaret'ten Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa'ya Şukka); Takvim-i Vekâyi Defa 620 s.3 (2 Ekim 1863); Takvim-i Vekâyi Defa 694 s.3 (4 Mayıs 1863) Erzurum, Uzunyayla ve Tokat taraflarına sevk olunan Çerkes göçmenlerinin nakliye masrafı olan 53.406 kuruş Erbaa ahali tarafından karşılanmıştır.

⁴¹⁸ BOA; A.MKT. MHM 211/58 (6 Mart 1861 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine ve Sivas Mutasarrıfına Şukka); Takvim-i Vekâyi Defa 608/2 (8 Mart 1861).

⁴¹⁹ BOA; A.MKT. MHM 261/52; Takvim-i Vekâyi Defa 695 s.3 (11 Mayıs 1863).

⁴²⁰ BOA; C.DH 134/6698.

⁴²¹ BOA; A.MKT. UM 460/13; A.MKT. UM 521/24.

⁴²² BOA; MVL 718/7.

⁴²³ BOA; A.MKT. MHM 202/24.

⁴²⁴ BOA; A.MKT. MHM 331/17; Takvim-i Vekâyi Defa 602/2 (18 Aralık 1860).

Koçgiri Sancağı	KoçgiriBeydağı Kazası	a)Hane b)Tohumluk	43290 kuruş ⁴²⁶
Kalamabad Kazası Halka Çayırı Nam Mahalde Teşvikiye Karyesi	Sivas Eyaleti Çerkes Merşan Kabilesi Göçmenlerine	a)42 bab hane b)8 kile şair c)120 araba hatab d)15 araba saman e)19 ra's öküz f)14 ra's kara sığır ineği g)15 ra'sesb ⁴²⁷ h)Tapu ile arazi ⁴²⁸	
Deliklitaş Kazası Ahalisi	Uzunyayla'daki Göçmenler	4 bab hane ⁴²⁹	
Hafik Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti- Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	a) 41 bab hane b) Bir bab camii şerif c) Bir babMekteb-i Münif ⁴³⁰	
Darendede Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti - Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	62 bab hane	96000 kuruş ⁴³¹

⁴²⁵ BOA; A.MKT. MHM 322/36 (17 Mayıs 1865 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka); Takvim-i Vekâyi Defa 652/2 (16 Temmuz 1862).

⁴²⁶ BOA; A.MKT. MHM 336/44 (3 Temmuz 1864 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁴²⁷ BOA; İ.DH 470/31471(31 Ocak 1861).

⁴²⁸ BOA; A.MKT. MHM 229/82.

⁴²⁹ Takvim-i Vekâyi Defa 605/2 (18 Ocak 1861).

⁴³⁰ BOA; İ.DH 470/31497; A.MKT. MHM 215/88 (23 Nisan 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Maliye Nezaretine Şukka); Takvim-i Vekâyi 'ye ve Ceride-i Havadise Şukka).

⁴³¹ BOA; İ.DH 487/32949 (17 Temmuz 1862); İ.MVL 470/21285 (25 Temmuz 1862).

Tokat Kazası	Sivas Eyaleti	a) 184 bab hane b) Mescid	92000 kuruş ⁴³²
Toplam		425715,7 kuruş	

Hükümetin, Sivas Eyaletine iskân için gönderdiği göçmenlere yerli ahalinin karşılıksız bir şekilde yardım ettiğini Hafız Paşa'nın 4 Aralık 1862 tarihinde hükümete gönderdiği tezkirede görmekteyiz. Hafız Paşa, Sivas'ın bazı kazalarında ahali tarafından göçmenlere yapılan yardımları anlattığı bu yazısında durumu çok iyi bir şekilde anlatmaktadır. Hafız Paşa hükümete gönderdiği yazıda:

- Misafir olarak gelen göçmenlere hürmetten yiyecek ve hayvan yemlerinin bağış yolu ile verildiği,
- Göçmenlerin iskân olunacakları mahallere kadar ahalinin araba ve hayvanlarıyla ücretsiz olarak nakil işlemlerini yapıldığı,
- Göçmenlerin barınması için inşa edilen hanelere ahali tarafından yapılan masrafların Allah rızası için hazineden istenmeyerek bağışlandığı,
- Göçmenlerin zenginlerine verilmemiş olan yevmiyenin, ahali tarafından Muhâcirîn İskân Talimatnamesine aykırı olarak bütün göçmenlere verildiği,
- Göçmenlere yevmiyelerinin verilmesine rağmen ölümlerini kaldırmadıkları, ahalinin göçmenlerden vefat edenlerin cenazelerini kaldırıldığını, teçhiz ve tekvin masraflarını karşıladığını⁴³³ anlatmıştır.

Uzunyayla'ya hükümet tarafından iskân olunmaları için gönderilmiş olan Çerkes göçmenlerinin temel ihtiyaçlarının bir kısmı ahali tarafından karşılanmıştır. Böylece Osmanlı hazinesi, ahali yardımı neticesinde büyük bir mali yükten kurtarılmıştır.

1.2.5.3- Çerkes Göçmenlerine Padişah ve Saray Ahalisinin Yardımı

Anadolu'ya gelen göçmenlere Osmanlı Devleti'nin ve yerli ahalsinin yardımını izlediğimizde Osmanlı padişahının ve saray efradının bu göçmenlere duyarsız davranmadığını da görmekteyiz. Osmanlı padişahı tarafından Çerkes göçmenlerine 50.000 kuruş, Şehzade Yusuf İzzeddin 25.000 kuruş ve Osmanlı Sadrazamı tarafından

⁴³² BOA; İ.MVL 548/24615.

⁴³³ BOA; İ.MMS (22 Ocak 1863).

10.000 kuruş bağışlanmıştır. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin acil ihtiyaçlarının karşılanması için padişah tarafından 10.000 kese akçe⁴³⁴ tekrardan bağışlanmıştır.

Saray ahalisi de göçmenlere ciddi bir miktar olan beş yüz altmış bin sekiz yüz altmış beş kuruş⁴³⁵ yardımda bulunmuştur. Saray ahalisinin yaptığı yardımlar aşağıdaki tablo 18 de görülmektedir.

Tablo-18 Saray Ahalisinin ve Devlet Memurlarının Çerkes Göçmenlerine Yaptığı Yardım

Yardım Eden Saray Görevlisi	Yapılan Yardım Miktarı
Kethuda kadın	1000 kuruş
Cameşuy usta	1000 kuruş
Baş katip kalfa	1000 kuruş
Sair kalfalar	19500 kuruş
Efendimiz Hazretlerinin Ve Daire-i Aliyyelerinde Bulunan Kalfalar Canibinden	41000 kuruş
Devletlü Necabetlü Murat Efendi Hazretleri Tarafından	15000 kuruş
Devletlü Necabetlü Reşad Efendi Hazretleri Tarafından	10000 kuruş
Devletlü Necabetlü Burhaneddin Efendi Hazretleri Tarafından	5000 kuruş
Devletlü Necabetlü Nureddin Efendi Hazretleri Tarafından	5000 kuruş
Mabeyn-i Humayun Eşrafından	259100 kuruş
Harem-i Humayun-İ Canib-İ Sâmisinden	106000 kuruş
Devletlü Necabetlü Hamid Efendi Hazretleri Canibinden	10000 kuruş

⁴³⁴ Ramazan Göktepe, Kırım Savaşı Sonrası Osmanlı Basımında Kafkasya ve Kırım Göçleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.80.

⁴³⁵ BOA; İ.DH 521/35481.

Tersane-i amire dairesinden	12280 kuruş
Nafi' Ahmetnazaret-i celilesi dairesinden	5980 kuruş
Bab-i âliden	69000 kuruş
Toplam Yardım	560865 kuruş⁴³⁶

2 Ağustos 1864 tarihinde devlet memurlarından Çerkes göçmenlerine yardımlarda bulunulduğunu Takvim-i Vekayi gazetesinde görmekteyiz. Bu yardımları yapan kişiler ve yardım miktarları tablo 19⁴³⁷ da yer almaktadır.

Çerkes göçmenlerine saray memurları ve ahali tarafından yapılan yardımın zamanını ve yardımın miktarını belirleyen en önemli kıstas göçlerin hızlı olduğu zamanlardır. Mesela, 1856 ve 1862 yılları arasında Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerine yüklü miktarda yardımlar yapılmıştır. Göçlerin hızını kaybetmesi yardım miktarlarının düşmesine sebep olmuştur. Fakat 1864 tarihinde Rus Devleti'nin Çerkesleri mağlup etmesi Anadolu'ya zorunlu göçü tekrar hızlandırmıştır. Böylece göçmenlere yapılacak yardımlar da artmaya başlamıştır.

Tablo-19 2 Ağustos 1864 tarihinde Yüksek Devlet Memurlarının Çerkes Göçmenlerine Yardımı

Yardım Eden Saray Görevlisi	Yapılan Yardım Miktarı
Abdullah Rafet Efendi	5000 kuruş
Cemaleddin Efendi	3000 kuruş
Meclis-i Vala azasından Muhammed Tahir Efendi	3250 kuruş
Meclis-i Vala azasından Tevhid Efendi	1500 Kuruş
Kassamı Askerî Ahmed Esad Efendi	2500 kuruş
Amir Efendi	1500 Kuruş
Toplam	16750 kuruş

⁴³⁶ BOA; İ.DH 521/35481.

⁴³⁷ Takvim-i Vekayi Defa 759 s.1 (2 Ağustos 1864); Takvim-i Vekayi Defa 764 s.2 (6 Eylül 1864).

1.2.5.4- Çerkes Göçmenlerinin Birbirine Yardımı

Uzunyayla yöresine iskân edilen Çerkeslerin birbirlerine yardım ettikleri görülmektedir. Uzunyayla'da Çerkeslerle yaptığımız görüşmelerde karşımıza çıkan yardım çeşidi hane yapımı sırasında yapılan yardımlardır. Çerkes göçmenlerinin birbirlerine yaptıkları yardımı sadece hane yapımı olarak sınırlandırmak güçtür. Çünkü Uzunyayla yöresine iskân edilen bu göçmenlerin aynı kabilelerden olmasından dolayı diğer ihtiyaçlarını da karşılıklı olarak karşıladıkları düşüncesi de sayılabilecek bir düşüncedir.

Uzunyayla yöresine 1860 yıllarında gelen ve iskân olunan Çerkes göçmenleri Kafkasya'da kalan ailelerini ve akrabalarını genelde izin almadan Uzunyayla'ya getirmektedirler ve izinsiz gelen bu göçmenlere de kendileri yardım etmekteydiler. Ayrıca Uzunyayla'daki yerleşik Çerkesler Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân olunan akraba ve kabile mensuplarını da Uzunyayla yöresine davet ederek getirmişlerdir.

1.3- UZUNYAYLA YÖRESİNDE İLK İDARİ DÜZENLEMELER

1.3.1- MESUDİYE KAZASININ KURULUŞU

Osmanlı Devleti, 1860-1861 tarihleri arasında Uzunyayla'ya iskân amacıyla Kafkasya'dan gelen göçmenleri göndermiştir. Uzunyayla'ya gelen göçmenlerin hem devlet hem de bu yöredeki ahali ile iletişimlerini sağlamak için bu yöreye gelen göçmenlerin yerleştirildiği köy ve kasabalara kaza statüsü verilmesi isteği nedeniyle Sivas Eyalet Meclisine ve Maliye Nezaret-i Celilesine ariza yazılmıştır. Yazılan bu arizada “...Sivas eyaletinde kain Uzunyayla nam mahalle iva ve iskan olunan Muhâcirîn-i Çerakisenin Meskûn buldukları kuraya kaza-i itibari ve Mesudiye namı ile bir müdir idaresine verilmek üzere oraya münasib birinin ittihazı hususuna dair⁴³⁸...” istekler dile getirilmiştir. Nitekim Mesudiye kazasının kurulma isteği uygun bulunarak gerekli yerlere, Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Maliye Nezaret-i Celilesine, bilgi verilerek Mesudiye olarak adlandırılan kazanın kuruluşu gerçekleşmiştir.

⁴³⁸ BOA; A.MKT. MVL 130/15 (5 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya ve Maliye Nezaretine Şukka).

Çerkes göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Mesudiye kazasına müdür olarak Çerkes asıllı olan Ahmet Şakir Efendi tayin edilmiştir⁴³⁹. Bu tayinin nedeni kazanın durumunu daha iyi anlayabilmesi ve ilgili yerlere daha iyi anlatabilmesi içindir. Mesudiye kazası teşkil olunurken atanan idarecilere verilecek ücretin devlete daha fazla yük getirmemesi için, yapılacak idareci atamalarında kurulan kazaya denk olan Divriği, Zile ve Darende kazalarının müdürlerinin maaşlarından yapılacak olan tenzilat sonucu elde edilecek olan gelirin⁴⁴⁰ maaş miktarı olarak verilmesi planlanmıştır. Uzunyayla yöresinde kurulacak olan Mesudiye kazası idareci ve memurlarının maaşları Divriği, Zile ve Darende kazalarının idareci maaşlarından yapılan indirim sonucu verileceği hususunun daha önce planlanan şekilde yürürlüğe koyulduğunu görmekteyiz. Nitekim Zile kazası müdürü Ömer Ağa'nın maaşı 2500 kuruş iken yapılan indirim ile maaşı 1500 kuruşa, Darende Kazası Müdürü Halil Ağa'nın maaşı 1500 kuruştan 1000 kuruşa, Divriği Kazası Müdürü Osman Bey'in maaşı 1500 kuruştan 1000 kuruşa indirilmiştir. Yukarıda isimleri verilen üç kaza müdürüne toplam 5500 kuruş maaş verilirken indirimler sonucu maaşları 3500⁴⁴¹ kuruşa düşmüş ve elde edilen 2000 kuruş ise kurulacak olan Mesudiye Kazası müdür ve memurlarına verilmiştir. Mali anlamda gösterilen özenin sebebini Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki durumundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Tablo-20 Mesudiye Kazası İdareci ve Memur Maaşları

İdarecinin Adı	Görevi	Aldığı Maaş
Çerkes Ahmet Şakir Efendi	Kaza Müdür Vekili	1500 kuruş
Hüseyin Efendi	Kâtip	250 kuruş
Musa Efendi	Mukayyed-iNüfus	250 kuruş
Toplam ödenen Maaş		2000 kuruş

Uzunyayla'da teşkil olunan Mesudiye kazasına⁴⁴² Çerkes Ahmet Şakir Efendi'nin tayin edilmesi burada bulunan göçmenler tarafından memnuniyet ile

⁴³⁹ BOA; A.MKT. MVL 127/97, MVL 615/70; A.MKT. MVL 130/15; Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, BDAGM yayını Ankara 2006 s.373.

⁴⁴⁰ BOA; A.MKT. MVL 130/15; İ.MVL 450/20103.

⁴⁴¹ BOA; İ.MVL 450/20103.

⁴⁴² BOA; A.MKT. MVL 138/66.

karşılanmıştır. Çerkes göçmenleri bu memnuniyetlerini ifade etmek için Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya 22 safer 77⁴⁴³ (9 Eylül 1860) tarihinde teşekkürlerini iletmişlerdir. Çerkes Şakir Efendi'den sonra Mesudiye kazasına 2 Safer 1279 tarihinde müdür vekili olarak Tevfik Ağa⁴⁴⁴ atanmıştır. Mesudiye kazasının Aziziye sancağına bağlı bir kaza olduğu 1287(1860) tarihinde Sivas Vilayalet salnamesinde⁴⁴⁵ görülmektedir.

Tablo-21 Mesudiye Kazası Müdürleri

Kaza Müdürü veya Müdür Vekilinin Adı	Kazada Bulunma Tarihi
Çerkes Ahmet Şakir Efendi	28 muharrem 278 (5 Ağustos 1861)
Tevfik Ağa	2 safer 1279 (30 Temmuz 1862)
Mustafa Ağa	21uharrem 280(8 Temmuz 1863) ⁴⁴⁶

1.3.2- AZİZİYE (PINARBAŞI) KAZASININ KURULUŞU

Aziziye Kazası'nın kurulacağı coğrafya -Uzunyayla yöresi- ova bir yerdir. Uzunyayla'ya daha önceleri, Afşar aşireti ve diğer aşiretler gelmeden önce, iki üç şehir ve kasaba üç yüz kadar bayındır köy bulunmaktadır; fakat daha sonraları Afşar ve Rışvan aşiretlerinin eşkıyalarının bölgeye tasallutu ile beraber bu yerlerin harabe haline getirildiklerini kayıtlardan izlemekteyiz. Pınarbaşı gür, önemli ormanlık alanların bulunduğu bir yerdir. Ormanlık alanın ve ziraat işi ile uğraşacak olanların istifadesine sunulabilecek önemli bir yerleşim yeri adayı olan Pınarbaşı'nda bir kaza kurulması düşünülmektedir. Pınarbaşı adlı yerde kurulacak olan kazanın kuruluş gerekçeleri bölgeyi iyi tanıyan devlet erkânı tarafından ilgili yerlere anlatılmıştır. Pınarbaşı'nda kurulacak olan kaza için haklı gerekçeleri sıralarsak:

- Sivas sancağı dâhilinde bulunan Uzunyayla'nın bazı mahallerine gönderilen muhacirlerin karyelerinin yakınında başka boş arazi bulunmaması,
- Pınarbaşı civarında mümbit, vasi ve sulu yerler olup muhacirler için yapılacak hanelerin ve kendilerinin idaresi için lazım olan odunun elde edilmesinin ve

⁴⁴³ BOA; A.MKT. MHM 229/9 (Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Adana Kaymakamı ve Konya Valisine Şukka).

⁴⁴⁴ BOA; MVL 634/48.

⁴⁴⁵ Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870) s.59,76.

⁴⁴⁶ BOA: A.MKT. MHM 271/9.

getirilmesinin kolay olacağından adı geçen yerin kasabaya dönüştürülmesi teklif ediliyor.

- Uzunyayla'da kurulmuş olan köylerin birbirinden uzak olması ve hepsinin ziraat ile meşgul olması nedeniyle bu köylerde yaşayan Çerkes göçmenlerinin işlerinden dolayı lazım olacak olan tohumluk ürünler, çift aletleri ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması,
- Uzunyayla köylerine iskân edilmiş olan Çerkes göçmenlerinin ürettikleri ürünleri ve hayvanların alım satımlarını yapabilecekleri yakın bir memleket şehir ve pazar yerinin bulunmaması,
- Uzunyayla yöresinde kurulan muhâcirîn kaza ve köylerinde yaşayan ahalinin kendilerine lazım olan odun ve keresteyi elde etmeleri ve bu elde edilen kereste ve odunu kendi kaza ve köylerine sevk etmelerinin mesafeden dolayı mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu mesafeye rağmen yaz aylarında gelip kendi ihtiyaçlarını bu ormanlık alanlardan karşılayabilirler; fakat kış aylarında iklimden dolayı buralara gelmek ve kalmak oldukça zordur; çünkü kalacak ve dinlenecek herhangi bir yerin olmaması nedeniyle gelecek olan göçmenlerin büyük zorluklar ile karşılaşacakları ifade edilmiştir. Bu nedenle bu gür ve geniş ormanlık alanların bulunduğu yere göçmenlerin iskân edilmesini uygun olacağı aşikardır. Eğer göçmenler bu yerlere iskân edilmezler ise kış ayından sonra bu yöreyi izinsiz bir şekilde yaylak olarak kullanan Afşar aşiretinin tasallutuna tekrar maruz kalacaktır.

Yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı Uzunyayla'ya yakın olan Pınarbaşı denilen yerde, bir kaza kurulması için gerekli izinler hükümetten alınmıştır. Pınarbaşı civarına yakın ahali ile beraber Çerkesler ve diğer Kafkas göçmenleri kabul etmeleri halinde Pınarbaşı'nda kurulacak olan kasabaya iskân edileceklerdir. Bu yeni kazaya; Pınarbaşı'nda bulunan Afşar aşiretinin uzaklaştırılması ile henüz bir araya gelerek birleşmemiş olan Çerkeslerin Kabardey ve Hatukoy kabilesi, Dağıstan Kumuk ahali ile diğer Çerkes kabilelerinden gelen göçmenlerden ve ayrıca bölge ahali birlikte iskân edilmesi düşünülmüştür. Hükümet, iskân edilecek olan bu ismi geçen kabileler ile beş altı yüz haneden oluşan bir kasaba kurulacağı ve kurulacak olan bu kasabanın bütün

göçmenlerin menfaatlerine uygun olacağı ve onların hakkında hayırlı olacağı fikrine sahiptir.

Uzunyayla yöresine yakın olan Pınarbaşı'nda kurulacak olan kasaba ile ilgili çalışmaların yapılması hemen planlanmıştır. Bu planlanan çalışmalar, bir şehir hayatı için gerekli olan:

- Beledi çalışmaların yapılması,
- Göçmenlerin istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda binaların, dükkânların yapılması,
- İbadet yerleri ve mescitlerin yapılması,
- Eğitim-öğretim için okul yapılması,
- Uzunyayla civarındaki köylerde oturan göçmenler ve Pınarbaşı'nda kurulacak yeni kazanın sakinleri için pazar yerlerinin⁴⁴⁷ hızlı bir şekilde yapılmasıdır.

Çerkeslerin daha sonraları “Azey” dedikleri Pınarbaşı'nda kurulacak olan kasabaya, Osmanlı Devleti Padişahı olan Sultan Abdülaziz'in ismine izafeten, Aziziye⁴⁴⁸ ismi verilmiştir.

Uzunyayla dağlarının eteğinde ve civarında bulunan Pınarbaşı isimli yerde teşkil olunacak olan kasabaya Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Uzunyayla'ya gelen ve gelmekte olan Çerkes göçmenleri ile diğer Kafkas göçmenleri iskân edilecektir. Gelecek olan bu göçmenlerle, ilgili Uzunyayla ve Ankara'da göçmenlerin iskân işlerinden sorumlu olan Hafız Paşa'ya 22 Muharrem 278 (30 Temmuz 1861) tarihinde hükümet tarafından emirname gönderilmiştir. Gönderilen emirnamede Muhâcirîn ümeralarından Sefer, Timur, Pışımaf, Gazi ve Arslan Beylerle Tahir Efendi ve Pınarbaşı'na gelen diğer göçmenlerin ileri gelenlerinin sayılarını belirten defter gönderilmiştir.

Tablo-22 Pınarbaşı'nda Aziziye Kasabasına İskân Edilen Göçmenler

⁴⁴⁷ BOA; A.MKT. UM 491/43 (23 Temmuz 1861 Sâdaret'e Sivas Meclisi Mazbatası); MVL 615/30.

⁴⁴⁸ BOA; MVL 615/70; A.MKT. MVL 138/66, MVL 644/2.

Uzunyayla Yöresine Geldikleri Yer	Başındaki Yetkili / Sorumlu Kişi veya Kişiler	Mensubiyet ve Kabile İsmi	Hane Sayısı	
Kastamonu	Pışımaf, Sefer, Timur Beyler Hacı Ömer Diğer Efendiler	Çerkes	Kabardey	214
Kütahya	Gazi Bey	Çerkes	Kabardey	100
----	Hacı Tahir	Dağıstan, Çeçen, Kumuk		135
----	Selim Geri ve Kara Mirza	Nogay?		67
----	Başılbey? kabilesinden Arslan Bey	Çerkes	Kabardey	23
Samsun	Gazi Bey biraderi	Çerkes	Kabardey	250
Yozgat	Hüseyin Bey	Çerkes	Hatukoy	60
-----		Dağıstan- Çerkes		80
Toplam Hane Sayısı				929⁴⁴⁹

Kurulacak olan Aziziye Kaymakamlığı, Sivas Eyaletinden: Gürün, Darende, Zamantı, Sarioğlan kazaları ve Maraş'a tabi Mağara kazasıyla, geçide kurulmuş olan Mesudiye⁴⁵⁰ kazasının birleşiminden oluşacaktı. Aziziye kazasının kaymakamlığına ise Kayseri Kaymakamı Emin Bey tayin edilmiştir⁴⁵¹. Aziziye 1861'de Sivas eyaletine bağlı kaza, 1862'de sancak, 1865'te tekrar kaza olmuş ve 1927'de Kayseri'ye bağlanan Aziziye 1928'de Pınarbaşı ismini almıştır⁴⁵². Aziziye kaymakamlığının kurulması ile

⁴⁴⁹ BOA; MVL 615/70 H.11 Muharrem 1278 M. 19 Temmuz 1861.

⁴⁵⁰ Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870) s.58-59.

⁴⁵¹ BOA; A.MKT. NZD 401/83 20 Şaban 1278(20 Şubat 1862), A.MKT. MVL 138/66.

⁴⁵² Tahir Sezen, age, s.54; Ayrıca bk. Antik dönemden beri önemli bir yerleşim yeri olan Pınarbaşı ve çevresi tarih çağları boyunca Asur, Hitit, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde kaldı. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Türk hâkimiyetine girdi.1399'da Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Pınarbaşı "Aziziye" adıyla;1861 tarihinde Sultan Aziz tarafından Sivas'a bağlı bir kaza olarak kurulmuştur. Pınarbaşı Aziziye 1926'da Sivas'tan ayrılarak Kayseri'ye bağlanmıştır. Bu yıllarda Aziziye adı kalkmış, içinde kaynayan büyük suyun adı olan Pınarbaşı adı resmi kayıtlara geçmiştir. Necati Elma,

Çerkeslerin ve diğer göçmenlerin Afşar aşireti ile yaşadıkları sorunlar daha sistematik bir şekilde çözülmeye çalışılmış ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgede yapmak istediği iskân ve ıslah çalışmalarında gerekli tedbirleri almalarında⁴⁵³ bir üs vazifesi görmüştür.

1.3- UZUNYAYLA YÖRESİNE İSKÂNIN MALİYETİ

Osmanlı hükümeti tarafından Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için gönderilmiş olan Çerkes göçmenlerinin yol, barınma, yevmiye, tarım için araç-gereç vb yardımlar nedeni ile yapılan masraflar hem hükümet hem de ahali tarafından karşılanmıştır. Osmanlı hazinesinin durumu nedeni ile ahali oldukça büyük fedakârlıklar yapmıştır.

Uzunyayla'ya iskân yolculuğu sırasında ve iskân esnasında Çerkes göçmenlerine yapılan yardımların bir benzeri Karaçay Türklerine, Nogay Türklerine ve Kırım Türklerine de⁴⁵⁴ yapılmıştır. Zira Osmanlı Devleti ve yerli Osmanlı ahali, etnik kökene bakmadan tüm göçmenlere eşit bir biçimde yardımlarda bulunmuşlardır.

Pınarbaşı'nın tarihi, doğal ve kültürel değerleri 21. Yüzyılda Pınarbaşı Aylık Yerel Kültür- Sanat- Haber-Yorum Dergisi, yıl:1 sayı:1 Mayıs 2000,s.30-34; Yine bk. Pınarbaşı'nda Büyük Selçuklu sultanları Alparslan ve Melikşah'ın kumandanlarından Melik Gazi'nin türbesi Melik Gazi köyündedir. Mehmet Çayırdağ, "Melik Emir Gazi", 21.Yüzyılda Pınarbaşı Dergisi, yıl:1 sayı:2 Haziran 2000,s.28; Yine bk. Pınarbaşı Selçuklu dönemi sonrası iskân dışı bırakılmıştır. Burayı göçebe Afşar aşireti yaylak olarak kullanmaktaydı. Altı yüz yıl devlet otoritesinin sağlanamadığı bir yerdir. 1270 tarihinden 1860 tarihine kadar. 6 Ağustos 1858 tarihinde Afşar aşireti Zamantı ırmağı çevresini iskân edinmişti.1861'de Aziziye kurulmuştur. Haçin ve Zeytun Ermenileri 1860'larda ilk olarak Osmanlı padişahına bir mektup yazmışlar, yetmiş bin silahlı askere sahip olduklarını ileri sürerek ermeni bir vali tarafından yönetilmek istenmişlerdir. Bu istek üzerine Osmanlı Haçin kasabasının dar olduğunu bahane ederek iki yüz ermeni ailesini buradan uzaklaştırarak isyan girişimini engellemeye çalışmıştır. İki yüz ermeni ailesi Aziziye'ye iskân edilmişlerdir. Bugünkü hal içinde bir kilise yapmışlardır. Ermeniler Aziziye'de kalaycılık, bakırcılık, değirmencilik, nalbantlık, terzilik, mimari, müzisyenlik gibi zanaat ve sanat işleriyle geçimlerini sağlamışlardır. Kozanlı şarkinin merkezi olan Haçin kasabasının dar oluşu nedeniyle iki yüz ermeni ailesi Aziziye'ye iskân için gönderilmiştir. Kenan Çoban, "Osmanlı Belgelerinde Pınarbaşı", 21.Yüzyılda Pınarbaşı Dergisi, yıl:4 sayı:37-38 Mayıs-Haziran 2003, ss.14-24.

⁴⁵³ BOA; MVL 661/76.

⁴⁵⁴ Nogay muhacirlerinden Mehmet Çelebi takımlarına verilen

Hane 1-Yusuf bin Gün sinni 15, zevcesi Emine 35, oğlu Abdurahman 5, nefer 3.

Yardım ve Adedi	Kuruş
hane bahası 1adet	200
üç aylık yevmiye ve zahire bahası	99
öküz bahası 1 çift	264
1araba bahası	45
1tırpan bahası	12
1balta bahası	12
1kazma bahası	8

.....
Toplam: 640 kuruş

Tablo-23 Sivas Uzunyayla’da İskân Olunan Göçmenler İçin Osmanlı Hazinesi Tarafından Yapılan Masraflar

Yıl	Masrafın Kime Yapıldığı	Masraf Kalemi	Tutar
1860	Sivas ve Uzunyayla’da iskân olunan göçmenlere yapılan masraf	Yevmiye, nakliye masrafı, odun ve kömür yardımı	83209,37 ⁴⁵⁵
1860	Sivas Eyaletine iskân olunan göçmenlere ve iskân memurlarına		19789 kuruş ⁴⁵⁶
1860	Sason yoluyla Sivas’a gönderilen Çerkes göçmenlerine	Yevmiye ve diğer masraflar	19789 kuruş ⁴⁵⁷
1860-1861		Yevmiye	90935 kuruş
1860-1862	Uzunyaylaya gönderilen göçmenlere	Nakliye ve yevmiye yardımı	83209,37 kuruş ⁴⁵⁸
1861	Aziziye Sancağı Çerkes	Nan-i aziz ve saire	4751,39

Aziziye kasabası dahilinde kain Karaboğaz kışlağında iskan olunan Altıkesek kabilesinden İlyas Ağa takımına verilen mebalığın miktarı

Hane 14 nüfus 66

2702 kuruş maa edevat hane bahası

2199.18 kuruş onbeş nüfus bir çift itibarıyla öküz bahası

397 kuruş kezalik araba bahası beheri 60

544 kuruş yetmiş yedi senesi Ağustos iptidasından gayetine kadar bir aylık yevmiye bahası

1657 kuruş senei merkume Eylül iptidasından(başından) teşrinisani gayetine(sonuna) kadar beherine yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla nani aziz mukabilinde verilen zehair bahası

yekün 7499,18 kuruş. BOA; ML. MSF. d. No: 15924 s.2, 90-91.

⁴⁵⁵ Sivas eyaletine tevarud eden muhacirinin sevk ve iskânlarıyla icab eden yevmiye ve sairenin itası zımında ba karar-i meclis tayin kılınan memurinin taamiye ve menzil ücretlerine bazı tazminat ve saire bahası olarak ita kılınan mebalığın yekünü ber vech-i bala seksen üç bin ikiyüz dokuz kuruş otuz yedi paraye reside olmuş ve meblağ-i mezbur emsaliyle birleştirilerek eyalet-i mezkurenin kangı emval tahsilatından ita kılındığı merbuten takdim kılınan diğer mazbata-i acizamizde beyan kılınmış olmağla olbabda emr-ü ferman hazret-i men lehül-emrindir(11 Eylül 1862). BOA; ML. MSF. d. No: 16635 s.2-4.

⁴⁵⁶ Sivas eyâletinde iskân ve tavtın olunan muhâcirin ve memurların masârıfları için eyâlet-i mezkure ve eyâlât-ı sâire emvalinden ve maliye hazine-i celilesinden îta ve irsal olunan

Maliye hazine-i celilesinden îta ve irsal olunan

Eyâlât-ı sâire emvalinden îta ve irsal olunan

Sason tarihiyle Sivasa i’zâm olunan

Çerkes muhâcirlerinin yevmiye ve masârıfları olarak canik sancağı emvalinden verilen 4 Recep 1276 (27 Ocak 1860). BOA; ML. MSF. d. No: 12538 s.72.

⁴⁵⁷ BOA;ML. MSF. d. No: 12538.

⁴⁵⁸ BOA; ML. MSF. d. No: 16635.

	göçmenlerine	masarafi Fukara ve bokesanın techiz ve tekfin masarifi Muhacir İskân Komisyon Görevlileri maaşı Tercüman Hacı İshak maaşı	Kuruş 1140 Kuruş 3600 Kuruş 300 Kuruş ⁴⁵⁹
1861	Sivas Sancağı	Hane, öküz, tohumluk	19723,40 kuruş
1861	Çerkes göçmenlerine	İskân-ı Muhâcirîn Talimatnamesine göre her kişiye verilen yarımşar kıyye nan-ı azizi bedeli	58797,34 kuruş ⁴⁶⁰
1862	Pınarbaşına tabi Boran kışlağında meskûn Canbolat Bey takımına verilen Hane 10 Nüfus 77	Yevmiye	6800 kuruş ⁴⁶¹
	Pınarbaşına tabi Karaboğaz kışlağında iskân olunan Kabardey muhacirlerinden Arslan Bey takımına verilen mebaliğın miktarı Hane 23 Nüfus 167		18100,3 kuruş ⁴⁶²
	Aziziye kasabası dahilinde		7499.18 ⁴⁶³

⁴⁵⁹ BOA; ML. MSF d. No: 17821 s.1-7; ML. MSF d. No 17268.

⁴⁶⁰ BOA;ML. MSF. d. No: 16633.

⁴⁶¹ BOA; ML. MSF. d. No: 15924 s.87-88.

⁴⁶² BOA; Aynı defter s.88-91.

	kain Karaboğaz kışlağında iskan olunan Abaza Altıkese kabilesinden İlyas Ağa takımına verilen mebalığın mikdarı Hane 14 Nüfus 66		
	Mesudiye kazasında Hurşitabad karyesinde iskân olunan Besil Bey (Sebil Bey?) kabilesinden İshak Bey takımından muahharan vurud eden fukaraya verilen mebalığın mikdarı Hane 5 Nüfus 36		6892,28 kuruş ⁴⁶⁴
	Aziziye kasabasına tabi Potuklu ve Kenan kışlaklarında iskân olunan fütüvvetlü Pışımaf Bey takımına verilen mebalığın mikdarı Hane 109 Nüfus 851		81220,17 kuruş ⁴⁶⁵
	Aziziye kasabasına tabi Çakmaklı kışlağında meskûn		11678,7 Kuruş ⁴⁶⁶

⁴⁶³ BOA; Aynı defter s.91-92.

⁴⁶⁴ Aynı defter s.93.

⁴⁶⁵ Hane 109 Nüfus 851

onbeş nüfus bir hane itibarıyla inşa olunacak hane bahası 11346, 3 kuruş

kezalik onbeş nüfus bir hane itibarıyla öküz bahası 31089, 14 kuruş

kezalik araba bahası 5106 kuruş

kezalik tırpan bahası 737,5 kuruş

kezalik balta bahası 750,12 kuruş

kezalik kazma bahası 453,11 kuruş

Amasyadan Sivasa kadar ahzine ...olamadıkları otuzbeş günlük beher nefere yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla nani aziz bedeli olarak ba telgrafnâme Devletlü Hafız Paşa'ya verilen 9307 kuruş

77 senesi Eylül iptidasından teşrini sani nihayetine kadar üç aylık beher nefere yarımşar kıyye hesabıyla nani aziz mukabilinde aynen ita kılınan zahire miktarı ve bahası 22498,12 kuruş senei merkume temmuzu onbeşinden Eylül on beşine kadar iki aylık yevmiyelerinin miktarı ve bahası 1635 kuruş. Aynı defter ss.96-107.

⁴⁶⁶ Aynı defter ss.109-111.

	Kabardey kabilesinden Hacı Efendi takımına verilen İsmail Hane 17 Nüfus 131		
	Aziziye kasabasına tabi Kenan kışlağında meskûn Kabardey kabilesinden Ahmet Ağa takımına verilen Hane 40 Nüfus 251		19709,4 kuruş ⁴⁶⁷
	Mesudiye kazasında İhsaniye karyesinde meskûn Kabardey kabilesinden Ali Bey takımına verilen Hane 34 Nüfus 161		20090 kuruş ⁴⁶⁸
	Mesudiye kazasında Kızılçevlik nam mahalde meskûn Kabardey kabilesinden Hacı Mehmet Ağanın takımına verilen Hane 20 Nüfus 103		11115,5 kuruş ⁴⁶⁹
	Mesudiye kazasında vaki Hurşidabad karyesinde Meskûn Çerkes göçmenlerine Yekûn hane 18 nüfus 121	Yevmiye 30 hinta	1815 Kuruş
1862	Mesudiye kazasında Hurşidabad karyesinde Meskûn Besil Bey kabilesinden Canbolat Bey takımından tefrik olunmuş olan Hane 7 nüfus 49	İki aylık yevmiye Yevmiye 60 hinta	1470 Kuruş

⁴⁶⁷ Aynı defter ss.111-115.

⁴⁶⁸ Aynı defter ss.115-118.

⁴⁶⁹ Aynı defter s.119-120.

	Sivas'ta ikamet edip fukaralıkları belli olan göçmenlere Talimatnamesine göre	Beherine yarımşar kıyye ita olunan nan-i aziz	983,8 Kuruş ⁴⁷⁰
1862	Sivas ve Kazalarına İskân Olunan Göçmenlere	Hane sayısı: 1547 Nüfus:9073	1023834,13 kuruş ⁴⁷¹
1862	Çerkes göçmenlerine	Tercüman maaşı, nan-ı aziz, fukara ve kimsesizlerin tekfin masrafı	8089,59 kuruş
1863	Çerkes göçmenlerine	Nan-i aziz, öküz, tohum ve edevat-i	102768,3 kuruş ⁴⁷²

⁴⁷⁰ BOA;ML. MSF d. No:16169 s.13-16.

⁴⁷¹ Daha ayrıntılı bk. Mesudiye kazasında Hurşidabad karyesinde iskân olunan Canbolat Bey takımına verilen mebalığın miktarı

Yekün Hane: 11 nüfus: 70

Maa edevat-i Hane bahası: 1650 kuruş

Bir çift öküz bahası 1322,3 kuruş

Araba bahası: 420 kuruş

Yetmiş yedi senesi Haziran ibtidasından Ağustos gayetine kadar iki aylık bir nefere yevmiye yarımşar kıyye zahire bahası: 1080 kuruş

Sene-i merkume Ağustos ibtidasından Eylül gayetine kadar günlük bir nefere yarımşar kıyye hıسابıyla nan-i aziz mukabilinde verilen: 1152 kuruş

Beher haneye beşer kile-i istanbuli hıسابıyla tohumluk zahiresi olarak verilen 55 kile: 550 kuruş s.1-2,

Mesudiye kazasında vaki Kaftangiyen nam mahalle gitmek üzere kabziye karyesinde ikamet üzere bulunan Şukara Bey takımına verilen: Yekün Hane 28 nüfus 138 Toplam: 80108 kuruş s.6-8, Mesudiye

kazasında vaki Kaftangiyen nam mahalle gitmek üzere kabziye karyesinde ikamet üzere bulunan şukara bey takımından olan atizzikir Hane ashabına verilmiş olan tahsisatın miktarı Yekün Hane 6 nüfus 30

Toplam: 2957 kuruş s.9, Aziziye kasabasına tabi Karagöz kışlağında meskûn Kabardey kabilesinden

Almirza Bey takımına verilen mebalığın miktarı: Yekün Hane 111 nüfus 827-1 bermucib-ivefiyat=826

Toplam: 72082,34 kuruş s.14-25, Aziziye kasabasına tabi Pınarbaşına muzaf Boran kışlağında iskân

olunan Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımına verilen: Yekün hane 20 nüfus 252 Toplam: 13826,8

kuruş s.30-33, Mesudiye kazasında Kızılçevlik nam mahalde iskan olunan kabarı kabilesinden ibrahim

ağa takımına verilen mebalığın miktarı: Yakün hane 21 nüfus 167 Toplam: 16393,8 kuruş s.35-36,

Mesudiye kazasında Kızılçevlik nam mahalde iskan olunan kabarı kabilesinden ibrahim ağa takımına

verilen mebalığın miktarı: Yakün hane 21 nüfus 167 Toplam: 16393,8 kuruş s.35-36, Mesudiye kazasında

İhsaniye karyesinde iskân olunan Kabardey kabilesinden Hacı Kasım Ağa takımına verilen mebalığın

miktarı: Yakün hane 39 nüfus 192 Toplam: 23485,16 s.37-40; Mesudiye kazasında Mecidabad

karyesinde iskân olunan Kabardey kabilesinden muahharan(sonradan) vurud eden İbrahim Ağa takımına

verilen mebalığın miktarı: Yekün Hane 11 nüfus 87 Toplam: 8592,16 s.42-43, 16630 Maliye masraf

defteri en son sayfasındaki genel bilgiler: Yekün Hane 1547 nüfus 9073 kuruş 1023834,13 s.80.

BOA; ML. MSF. d. No: 16636.

		çift, hane inşası bahası, mahallince tayin olunan iskân memurlarının yiyecek ve nakil masrafları, muhâcirîn ile Afşar aşireti beyninde vukubulan çatışmadan dolayı tertib-i menzil ücreti, mahalli emvalından verilen	
1864	Aziziye Sancağındaki Göçmenlere	Yevmiye yardımı	5227,10 kuruş ⁴⁷³
1864		Göçmenlerin tedavi masrafları, tayinât,	1081729,5 kuruş ⁴⁷⁴

⁴⁷² Ayrıca bk. Sivas sancağında kain marul-beyan kazaa-i mezkureye iskan olunan ve vurud eden muhacirin-i merkumanın tahsisat ve nan-i aziz yevmiyeleriyle masarifat-i sairelerine bervech-i bala yigirmi dört kıta senedatla liva-i mezkurun yetmiş sekiz senesi şehr-i şubatında vaki emval-i muharrere-i mezkure tahsilatından sarf ve ita kılınmış olan bir yük iki bin dört yüz otuz yedi kuruş 13 paranın leffen takdim-i pişkâh-i Sâmî-i cenab-i nazaretpenahileri kılınan senedat mucibince meblağ-i mezburun hazine-i celilece ibrad ve masrafının icrasıyla lazım gelen zimmet senedinin bu tarafa isrası hususuna musâade-i aliyeleri erzan ve şayan buyrulmak babında ve her halde emr-ü ferman hazret-i men lehül-emrindir fi 28 muharrem 78 ve fi 2 temmuz 79 (5 Ağustos 1861-14 Temmuz 1863, 12 azanın imza ve mührü) Zikrolunan bir yük iki bin dört yüz otuz yedi kuruş otuz para yetmiş sekiz senesi şubat dahildir fi 12 safer 80(4Ağustos 1863) . mühür

İşbu merbut masarîf ve ... Muhacirin-i merkumun tarafına izam buyrulması icab eder fi 2 rebîül-evvel 1280/17 Ağustos 1863) .mühür

İşbu merbut üç kıta mazbata Sivas sancağında meskun muhacirinin nan-i aziz ve öküz ve tohum ve edevat-i çift ve hane inşaiyyesi baha ve mahalliyece tayin olunan iskan memurlarının ücret-i bargir ve taamiyeleri ve muhacirin ile Afşar aşireti beyninde vuku bulan munaza'a dan dan dolayı tertib-i menzil ücreti mahalli emvalından ita ve yetmiş sekiz senesi şubat cedveline idhal olunan ceman bir yük otuz bir bin yediyüz altmış sekiz kuruş üç para muvafik-i talimat ve mukarin-i sıhhat olup olmadığı ... Verilip verilmediği tahkik olunmak üzere bir kıta tahrirât-aliye tasdiri ile gelecek cevaba göre hazinece icra-i icabı marul-beyan ifade olunmuş olmağın muktaza-i irade-i seniyyeye muvafik olmağın olbabda emr-ü ferman hazret-i men lehül-emrindir fi 7 zilkade 80 (14 Nisan 1864), s.6. BOA; ML. MSF d. No: 16838; BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 112(31 Ağustos 1861).

⁴⁷³ BOA;ML. MSF. d. No: 17494.

⁴⁷⁴ BOA;ML. MSF. d. No: 17494.

		nakliye ve diğer masraflar	
1865	Gelecek olan göçmenler için ayrılan		267812,29 kuruş ⁴⁷⁵
1865	Çerkes Beylerine	Çerkes beylerine verilen maaş	5200 kuruş ⁴⁷⁶
1866	Kabardey göçmenlerine	Yevmiye	5327,10 ⁴⁷⁷
1867	Çerkes göçmenlerine	Senet ile verilen yevmiye	12479,30 kuruş

Tablo 23'te Uzunyayla'ya iskân olunmaları için gönderilen Çerkes göçmenlerine devlet tarafından yapılmış olan yardım tutarları görülmektedir. Osmanlı Hükümeti Çerkes göçmenlerinin geçtikleri yol güzergâhında bulunan sancak, kaza ve eyaletlerin mal sandıklarından göçmenlere yardım edilmesini sağlamıştır. Çerkes göçmenlerinin iskân mahallerine kadar yapılan bu yardımların tutarları kaza, sancak ve eyaletlerin devlete vermeleri gereken yıllık vergilerinden kesilmektedir. Osmanlı Hükümeti, Çerkes göçmenlerine yapılan yardımları nakde çevirerek senetle yapmaktaydı.

Osmanlı Devleti Çerkes göçmenlerine İskân-ı Muhâcirîn Talimatnamesine göre yapacağı yardımların bedelini Çerkes beylerine vermekteydi. Bu şekilde hareket

⁴⁷⁵ BOA;ML. MSF. d. No: 18221.

⁴⁷⁶ BOA;ML. MSF. d. No: 18227.

⁴⁷⁷ Ayrıca bk. s.9-10 Zir-i cenah-i müstelzi mülfalah-i saltanat-i seniyye dehalet edenlerden olup aziziye kasabası civarında meskûn bulunan muhacirin-i çerakesenin seksen iki senesi kanun-i evvelinin zarfında ber-mucib-i talimat-i seniye yevmiyelerine sarf-ü ita ve şehri mezkûrun masarifat-i umumiyesi cedveline idhal ve imla kılınan mebalîğın mikdarı ve kemiyetini mübeyyin mazbatasıdır.

Muhacirin-i Çerakeseden Kabardey kabilesinden olup civar-i karyelerde muvakkaten meskûn bulun Canmirza takımlarının şehri teşrin-i sani yevmiyelerine ba senet verilen 2140 kuruş

Muhacirin-i çerakeseden Kabardey kabilesinden Gümüşgün karyesinde meskûn bulunan Mehmet Mirza takımlarının şehri teşrin-i evvel ve sani yevmiyeleri olup ba senet verilen 819 kuruş

Muhacirin-i Çerakeseden Kabardey kabilesinden olup Canmirza Efendinin ve İbrahim takımlarının şehri teşrin-i sani yevmiyeleri oluğ ba senet verilen 210 kuruş

Kabile-i mezkureden ve Canmirza takımlarının İslam, Vezir ve Kemertok? takımlarının yevmiyeleri olup ba senet verilen 279.10 kuruş

Muhacirin-i Çerakeseden ve Kabardey kabilesinden olup dokuz nüfus ile köşkünsağır karyesinde meskûn bulunduğumuz cihetle seksen iki senesi şehri teşrin-i evvel ibtidasından kanun-i evvel nihayetine kadar üç aylık yevmiyemizi talimat-i seniyye mucibince bit-tahrir bidirilen ikiyüz yigirmi beş kuruş Aziziye mal sandığından makbuzum olduğunu mübeyyin çend senet ita olundu.fi 4 ramazan 283- an Reis Meskun Çakır Mehmet. BOA; ML. MSF. d. No: 18226.

edilmesinin en temel nedeni Çerkes toplumunun sosyal yapısından kaynaklanmaktaydı. Çerkes beylerine takımlarındaki nüfus adedine göre devlet tarafından yapılan yardımların, takım mensublarına nasıl paylaştırıldığını bilmek oldukça zor gözükmektedir. Bu şekildeki bir paylaşımın suiistimale açık olduğunu söyleyebiliriz. Bizi bu şekilde düşünmeye iten en önemli kanıt Çerkes kabileleri içindeki sosyal sınıflaşmadır. Yapılan yardımların köle ve cariyelere verilip verilmediği tartışmaya açık bir konudur. Çerkes köle ve cariyelerinin bir mal gibi miras kalması ve istendiği zaman bu köle ve cariyelerin reylerine başvurulmadan alınıp satılması düşüncemizin en önemli kanıtıdır.

Çerkes göçmenlerine sadece devlet yardım etmemiş ayrıca Osmanlı yerli ahali ile beraber Padişah ve saray memurları tarafından bireysel olarak yardım edilmiştir. Ahalinin yaptığı yardımların bir kısmı kayıt altına alınırken diğer yardımların ise kayıt altına alınmadığını görmekteyiz. Kayıt altına alınan yardımları dönemin gazetelerinde ve taşradaki devlet memurları ile Muhâcirin Komisyonu ve hükümet tarafından yapılan yazışma trafiğinde görmekteyiz. Tablo 17’de Osmanlı yerli ahalisinin yardımı olarak kayıtlara geçen tutar yaklaşık 425715,7 kuruştur. Osmanlı yerli ahali tarafından yapılan yardımların büyük kısmının kayıt altında bulunmamasının en büyük sebebi olarak İslam dininde yapılan yardımların gizli kalması gereği inancından kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü bir müslümanın yaptığı iyilik ve yardımı teşhir etmesi oldukça ayıptır. “Sağ elin verdiğini sol el görmemelidir” ilkesinin Osmanlı yerli ahali tarafından uygulandığını söylersek yanılmış olmayız. Osmanlı yerli ahalisinin yaptığı yardımların dönemin gazetelerinde çıkmasının en büyük nedeni ise Osmanlı Hükümeti’nin tüm yerli ahalinin göçmenlere yardım etmesini sağlamak düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Çerkes göçmenlerine saray mensuplarının yaptığı karşılıksız yardımlara baktığımızda, Osmanlı padişahı 50.000 kuruş, Şehzade Yusuf İzzeddin 25.000 kuruş ve Osmanlı Sadrazamı 10.000 kuruş bağışlamıştır. Çerkes göçmenlerinin acil ihtiyaçlarının karşılanması için padişah tarafından tekrar 10.000 kese akçe yardımı daha yapılmıştır. Ayrıca tablo 18’de saray çalışanları ve saray memurları 560865 kuruş, tablo 22’ de ise 16750 kuruşluk yardımda bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti göçmenlere imkânları ölçüsünde yardımlar yaparken, adeta yarış haline dönüşen yardım işine, başta Osmanlı padişahı, şehzadesi ve yüksek devlet memurları ile Osmanlı yerli ahalisi de katılmıştır. Belki Osmanlı Devleti'nin göçmenlere yardımın İskân-ı Muhâcirîn Talimatnamesi nedeniyle zaruri olduğunu kayıtlardan anlayabiliriz. Fakat Osmanlı yerli ahalisinin ve saray mensuplarının göçmenlere yaptığı yardımları farklı bir şekilde anlamak gerekmektedir. Bu fark ise Osmanlı ahalisi ile göçmenlerin ortak paydası olan İslam dini ve göçmenlerin yeni vatanları olan Osmanlı vatandaşlığı olduğunu söylemek oldukça yerinde olacaktır.

II. BÖLÜM

ÇERKES GÖÇMENLERİNİN UZUNYAYLA YÖRESİNE İSKÂN LARI SONRASINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

2.1- UZUNYAYLA YÖRESİNDE YENİ BİR ÜLKEYE GELEN ÇERKES GÖÇMENLERİNİN YAŞADIKLARI SORUNLAR

2.1.1- AŞAYİŞ SORUNU

Osmanlı Devletine iltica ederek gelen Kafkas göçmenlerinin geldikleri yeni topraklardaki yaşama ve yaşam kurallarına uyum süreçlerinde bazı asayişsizliklere sebep oldukları görülmektedir. Kafkas göçmenlerinin Anadolu'ya göç etmeleri ile beraber sebep oldukları asayişsizlik vakaları incelendiğinde önceki yaşam alanlarında alışık oldukları şekilde davrandıkları görülmektedir. Kafkasya toprakları Rus Devleti tarafından işgal edilmeye başlanmadan önce ve işgal edildikten sonra Kafkasya'da hayat süren Kafkas halklarının alışık oldukları iki yaşam deneyimlerini Anadolu'da da sürdürmüşlerdir. Bunlardan birincisi, "baskın"⁴⁷⁸ ikincisi ise "silah" kullanımıydı. Kafkas halkları Rus Devleti'nin işgallerine karşı "gazavat" ederek Ruslara ait mal ve hayvanları sürüp yaşadıkları alanlara getirmekteydi. Ayrıca Kafkas halkları yaşadıkları coğrafyadan dolayı kendilerini daima korumak zorunda oldukları için silah kullanıyorlardı. Düzenli bir askerlik sistemi bulunmayan Kafkasya'da herkes silah taşıyor ve kullanıyordu. Çünkü burada herkes her zaman hazır askerdi. Fakat göçle geldikleri Osmanlı Devleti'nde baskın yapacak ne bir Rus Devleti vardı ne de bir işgal olayı... Bu nedenle Anadolu'da mal ve hayvanlar için yapılan baskın Osmanlı Devleti kanunlarına göre suç sayılmaktaydı.

⁴⁷⁸ Habiçoğlu, age, s.52; ayrıca bk Çerkes liderlerinden bazıları çevrelerine bir miktar adam toplayarak ganimet veya yağma için ya komşu eyaletlere ya da Rus topraklarına "baskın"a gidiyorlardı. Ruslar ile yarı barışık halinde olmaları Çerkeslerin bu davranışını engellemiyordu. Çerkesler tanınmamak için maske takıyorlar, kimsenin anlayamayacağı bir dille konuşuyorlardı. Büyük ihtimalle baskına giden gruba üye olmayanların kendi aralarına sızmalarını önlemek için icat edilmiş bir külhanbeyi dili olabilir. J. Bell, age, s.202.

Osmanlı Devleti'nde silah sadece askerlerde bulunmaktaydı. Göçmenlerin Anadolu'da iskân olundukları her yerde silahlı bir şekilde dolaşmaları ve bu silahları kullanmaları Osmanlı Devleti'nde doğal olarak asayişsizliğe sebep olmaktadır. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenleri de tüm Kafkas halkları gibi iskân mahallerinde silahlı bir şekilde gezmekteydiler.

Göçmenlerin sebep olduğu asayiş olayları: silah kullanımı, sirket, Afşar ve diğer aşiretlerle çatışmaları, sosyal yaşamları nedeni ile kölelik, arazi meselesi ve göçmenlerin Anadolu'ya gelmeden önce aralarındaki davaları gibi başlıklarda karşımıza çıkmaktadır. Göçmenlerin iskân olunma süreçlerinin uzaması, misafir olarak yerleştirilme sürelerinin artması, iskân mahallerini beğenmemeleri, kabile ve akrabalarının yanına iskân olunmada ısrar etmeleri ve diğer belirsizlikler nedeni ile hiçbir iş ile meşgul olmadıkları görülmektedir. Göçmenlerin yaşadıkları bu belirsizlikler de asayiş sorunlarının bir kısmının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.1.1.1- Çerkes Göçmenleri İle Aşiretler Arasındaki Asayiş Olayları

Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresinde Afşar aşireti dışındaki aşiretler ile de sorunlar yaşamışlardır. Bu göçmenlerin sorun yaşadıkları aşiretlerden biri de Kırıntılı aşiretiydi. Mesela, Uzunyayla'da iskân olunmuş olan Hatukoy kabilesinden Mehmet Geri ve Hüseyin Beyler elli kişilik süvari ile beraber Kırıntılı aşiretine baskın yaparak saldırmışlardır. Bu baskın esnasında Hüseyin Beyi -aşiretin beyi- çadırında öldürmüşlerdir. Çerkeslerden yedi kişi bu baskında ölürken üç kişi ise kayıp olmuştur. Bunların Kırıntılı aşiretine baskın yapmasının sebebi hayvan sürmeden kaynaklanmıştır. Kırıntılı(ekrad) aşiretinin hayvanlarını göçmenlerin sürmesi nedeniyle aşiret mensupları baskın yapanlara karşılık vermiş ve onlardan on kişiyi öldürmüştür. Bu yaşananları Kayseri Kaymakamı tarafından Hafız Paşa'ya yazılmıştır. Hafız Paşa bu yazılanları hükümete telgraf ile iletmiştir⁴⁷⁹. Bu gönderilen telgraf sonrasında hükümet yaşanan baskın sorununun çözülmesi için Ankara ve Sivas Mutasarrıflarına emirname göndermiştir.

Osmanlı hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerine ait olan mal ve hayvanların aşiretler tarafından el konularak gasp ve sirket edilmesi durumlarının yaşandığı

⁴⁷⁹ BOA; A.MKT. UM 490/10 (8 Ağustos 1861 Hafız Paşa'dan Sâdaret'e Telgraf).

zamanlarda bu mal ve hayvanların göçmenlere iade edilmesi⁴⁸⁰ için gerekli yerler ile yazışmalar yapılmaktaydı. Hükümet, Çerkes göçmenlerinin Osmanlı Devleti'ne sığındıklarını ve İslam Devleti'nin himayesine girdiklerini mahalli idarecilere tekrar tekrar hatırlamaktaydı. Bu sebeple hükümet göçmenlerin korunması için mahalli idarecilerin özel bir önem vermesini emretmekteydi. Baskın sonrasında göçmenler aşiret tarafında kalan silah ve atlarının geri verilmesini istemişlerdir. Baskın sırasında öldürülmüş olanlara ait bir takım silah ve on iki at aşiretten alınarak göçmenlerin varislerine geri verilmiştir. Hükümet Anadolu'ya yeni gelen ve iskân olunan Çerkes göçmenlerinin Kırıntılı aşireti ile yaşadıkları baskın ve öldürme olaylarından dolayı göçmenlere yapılacak olan nasihatlerin uygun bir dille yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri bir araya getirilerek baskın gibi durumların bir daha yaşanmaması için Ankara ve Sivas Mutasarrıfları tarafından nasihatlerde bulunulmuştur⁴⁸¹. Anadolu'daki göçmenlerin korkutularak ürkütülmemesine hükümet oldukça özel bir özen göstermiştir⁴⁸².

Uzunyayla'da göçmenlerle Afşar aşireti arasında çatışma⁴⁸³ çıkmıştır. Bu çatışma buradaki asayişsizliğin en büyük sebebini teşkil etmiştir. Osmanlı Hükümeti Uzunyayla yöresinde Afşar aşiretinin ve diğer aşiretlerin Çerkes göçmenlerine zarar vermelerini engellemek, göçmenlerin iskân politikasına uygun olarak Uzunyayla'da yerleştirmek için Çerkeslerin yöreye gelmeye başlaması ile beraber askerî ve idari tedbirler almıştır⁴⁸⁴. Aşiret baskısının göçmenler üzerinde artması üzerine mahalli

⁴⁸⁰ Mesela, daha önceden Bey aşireti Hatukoy kabilesinden bazılarının eşya ve hayvanlarına el koymuştur. Bey aşireti tarafından el konulan eşya ve hayvanların Bey aşiretinden alınarak Çerkes göçmenlerinden Hatukoy kabilesine Kozan Kaymakamı Ömer Bey tarafından geri verilmiştir. Bu yaşanan durum nedeni ile hükümet Kozan Kaymakamının gösterdiği gayreti takdirle karşılamıştır. Kozan kaymakamının Çerkes göçmenlerinin el konulan eşya ve hayvanlarını aşiretten alarak onlara geri vermesi ile ilgili hükümetin Ömer Beye yazdığı yazıda Anadolu'daki herkesin göçmenlerin asayişini sağlamasının vacip olduğu yazılmıştır. Böylece islami bir yaklaşımla göçmenlerin durumlarının ele alınması hükümet tarafından etkili bir çözüm yolu olarak kullanılmıştır. BOA; A.MKT. UM 516/13 (13 Aralık 1863 Sâdaret'ten Kozan Kaymakamı Ömer Beye Şukka).

⁴⁸¹ BOA; A.MKT. UM 504/72 (8 Ekim 1861 Hafız Paşa'dan Sâdaret'e Telgraf).

⁴⁸² BOA; A.MKT. MHM 502/60(30 Ekim 1861 Sâdaret'ten Kon Valisi, Ankara, Sivas, Harput Mutasarrıflıklarına ve Hafız Paşa'ya Şukka).

⁴⁸³ BOA; A.MKT. UM 521/100 (2 Aralık 1861).

⁴⁸⁴ BOA; A.MKT. NZD 326/41 (13 Ekim 1860 Sâdaret'ten Serasker Paşa'ya İrade).

idareciler tarafından askerî tedbirler artırılmıştır⁴⁸⁵. Avşar aşireti ve Çerkes göçmenleri arasındaki çatışma tezimizin ileriki bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2.1.1.2- Göçmenlerin Uzunyayla Yöresinde Gayrı Müslimler ile Asayiş Olayları

Çerkesler Anadolu'da yerleştirildikleri topraklara göre farklı etnik⁴⁸⁶ ve dini gruplarla birlikte yaşamak ve ilişkiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti tebaası, müslüman ve gayrı müslimlerden oluşmaktaydı. Kafkasya'dan gelen göçmenler müslüman oldukları için devlet tarafından müslüman tebaa gibi muamele görmüşlerdir. Kırım, Nogay ve Çerkes göçmenleri Anadolu'daki gayrı müslim tebaaya ve ahaliye zarar verdiğinden çok sayıda şikâyet şikâyet hükümete ulaşınca hükümet şikâyetler sonunda tedbir alma yoluna gitmiştir. Hükümet'in aldığı tedbirleri ihtiva eden emirname-i Sâmiyye göçmenlerin iskân mahallerindeki mutasarrıflara 12 Aralık 1861 tarihinde göndermiştir. Hem Çerkes göçmenlerinin olduğu hem de hristiyan tebaanın olduğu eyaletlerden hükümete hristiyan tebaayla göçmenler arasında sorun olup olmadığı ile ilgili bilgiler gönderilmekteydi⁴⁸⁷. Çerkes göçmenlerinin bulunduğu yerlerden biri olan Halep Eyaleti'nin hükümete gönderdiği yazıda Halep'te hristiyan ahalinin olmamasından dolayı sorun yaşanmadığı anlatılmıştır⁴⁸⁸.

Uzunyayla'da Çerkes göçmenlerinden sonra hükümet, Aziziye kazasına, Ermenileri de iskân edilmiştir. Bunlar 200 haneyle Kozan Haçın kasabasından Sivas Eyaleti Aziziye kazasına gönderilmiştir. Bunların Aziziye gönderilme sebebi buldukları yerlerin verimsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Aziziye tarafına gönderilen Ermenilerin durumunu Etmekçi Merdus'un Sivas Mutasarrıfına verdiği arzu halde anlamaktayız. Etmekçi Merdus, bu gelenlerin isteğini -Aziziye'de hanelerinin yapılması için arazi gösterilmesi, dükkânlarını açmaları için müsait yerlerin gösterilmesi- ihtiva eden dilekçesini 8 Şubat 1862 tarihinde Sivas Eyaletine vermiştir. Sivas Mutasarrıfı Haçın kasabasından gönderilen Ermeni milletinin istekleri için neler

⁴⁸⁵ BOA; A.MKT. NZD 350/95 (15 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Serasker Paşa'ya İrade); A.MKT. MHM 286/6 (9 Aralık 1863 Sâdaret'ten Sivas Valisine Şukka); İ. MVL 490/22200 (12 Aralık 1863).

⁴⁸⁶ Kaya, agm, s.234.

⁴⁸⁷ BOA; A.MKT. UM 528/75 (31 Aralık 1861 Erzurum Kaymakamından Sâdaret'e Buyruldu); A.MKT. UM 535/39 (24 Ocak 1862 Vidin Eyaletinden Sâdaret'e Ariza).

⁴⁸⁸ BOA; A.MKT. UM 535/47 (25 Ocak 1862 Halep Eyaletinden Sâdaret'e Ariza).

yapılması gerektiğini Dördüncü Orduyu Hümayun ve Fırka-i İslâhiye komutanlığına sormuştur. Dördüncü Orduyu Hümayun ve Fırka-i İslâhiye komutanlığından Derviş Paşa ve Cevdet Paşa, Sivas Mutasarrıfının isteğini ve Haçin kasabasındaki Ermenilerin Aziziye'ye gönderilme sebeplerini hükümete sorarak alınacak tavrın kendilerine yazılmasını istemişlerdir. Hükümet, Ermenilerden sanat ehli olanlara hane ve dükkân verilmesini, çiftçilikle uğraşanlara Çerkes göçmenlerine verildiği gibi ücretsiz olarak arazi verilmesini, bu adı geçenlerin Haçin kasabasında arazileri ve diğer malları var ise bunları satmalarını ve kendilerine sermaye etmelerini içeren tavrın alınması ilgililere iletmiştir⁴⁸⁹. Aziziye'ye iskân olunan Çerkes göçmenleriyle Kozan'dan gelen bu Ermeniler daha sonra çeşitli sorunlar yaşamışlardır. Bu sorunlardan biri de at meselesiyle ilgilidir. Bu yaşanan sorun şikâyet konusu olmuştur. Bu şikâyete göre Çerkes göçmenlerinden birine miras olarak kalan atın -Talas'taki Ermeni tüccarı Garabet oğlu Agop'un⁴⁹⁰ almasından dolayı- geri istenmesinden kaynaklanmaktaydı.

Sivas Mutasarrıfı, gayr-ı müslimlerle göçmenler arasındaki çatışmalar için merkezden daha önce de temas ettiğimiz emirname-i Sâmiyye gereğince Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri ve sözü geçenleriyle -Çerkes Beyleri ve Thamadeleri- toplantı yapmıştır. Yapılan toplantıya davet edilenlerden gayrı müslim tebaaya ve ahaliye zarar veren göçmenlerin zararlarını durdurmaları için yardım istenmiştir. Toplantıda bu istek Sivas Eyalet merkezince uygun bir lisanla anlatılmış, göçmenlerin buldukları kazaların idarecilerine de merkezden gönderilen emirname sureti yazılmıştır⁴⁹¹. Daha sonra emirnameye göre yapılan çalışmalar mahalli idarecilerce hükümete gönderilmiştir. Bu çalışmaları gönderenlerden yerlerden biri de Sivas Eyaleti Mutassarlığıdır. Sivas Mutasarrıflığınca hükümete gönderilen arizada:

- Göçmenlerin iskân olunduğu kazaların idarecilerine durumun yazıldığı,
- Kazalardan yaşanan -gayr-ı müslim tebaa ve ahaliyle Çerkes göçmenleri arasındaki- sorunların Sivas tarafına iletilmesinin istendiği,

⁴⁸⁹ BOA; A.MKT. MHM 348/12 (22 Ocak 1866); Y.EE 35/17 (4 Ocak 1865); Kozan-i Şarki sancağında Haçin kasabasında meskûn iken fırka-i İslâhiye marifetiyle Sivas vilayeti dâhilindeki Aziziye sancağına nakil ettirilen ahali nakil masrafları hazine tarafından karşılanmıştır. BEO. AYN. d. No: 910 Kayıt No: 1125 s.36 (1869).

⁴⁹⁰ 40 numaralı SŞS s. 91-94(20 Temmuz 1865); aynı sicil s.133(4 Ağustos 1865).

⁴⁹¹ BOA; A.MKT. UM 541/37 (17 Şubat 1862 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

- Hristiyan tebaaya zarar veren göçmenlerin eşkıyalarının durdurulduğu, hristiyan tebaadan öldürülen kişilerin katillerinin bulunduğu ve eşkıyaların el koydukları Hristiyan tebaaya ait malların geri verildiği,
- Ahali ile hristiyan tebaanın dostane şekilde beraber yaşadıkları,
- Çerkes göçmenleriyle hristiyan tebaanın sorun yaşadığı, yaşanan bu sorunun temel nedenlerinin iki tarafın oturdukları mahallerin bir birine yakın olması ve Çerkes göçmenlerinin silahlı olmasından kaynaklandığı,
- Çerkes göçmenlerinin silahlı dolaşmaları ve bu silahlarıyla hristiyan tebaaya zarar vermelerinden dolayı iki kavmin arasında soğukluk olduğu ve buna bağlı olarak ara sıra şikâyetlerin olduğu,
- Göçmenlerin her yerde -çarşı-pazarda, kaza, kasaba ve köylerinde- silahla dolaşmalarının men edildiği,
- Son zamanlarda görünürde Çerkes göçmenleri ile hristiyan tebaa arasında bir sorunun görünmediği,
- Müslüman ve gayr-ı müslimlerin devletin nizam ve kaidelerine Sivas'ta uygun olarak yaşadıkları⁴⁹² ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Genelde Uzunyayla'daki Çerkes göçmenleriyle gayr-ı müslim tebaanın arasında birbirlerinin hayvanların sürülmesi ve onlara el konulmasına⁴⁹³ bağlı olarak sorunlar yaşanmıştır. Mesela, Kayseri'de yaşayan Hacı Ohninin oğlu Hacı Persih, Çerkes göçmenlerinin babasına ait hayvanları sürerek onlara el koyduklarını, bu sürme sırasında hayati tehlike yaşadıkları için hayvanlarını bırakmak zorunda kaldıklarını ve bu hayvanların geri verilmesini anlatan dilekçesini Aziziye kaymakamına vermiştir. Hacı Persih verdiği dilekçede olayın gelişimini ayrıntıları ile anlatmıştır. Babasının Aziziye kazasına bağlı Borandere karyesinde tanesi üç yüz kuruştan satın aldığı 142 kısır inek ve 4 öküzün Çerkes göçmenlerince kendilerinden zorla alındığını yazmıştır. Hacı Persih, Kabardey kabilesinden Pışımaf Bey ile 50-60 kişilik göçmen atlılarının üzerlerine saldırdıklarını, hayvanlarını gasp ettiklerini ve canlarını zor kurtardıklarını

⁴⁹² BOA; A.MKT. UM 551/17 (2 Nisan 1862 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

⁴⁹³ Adnan Mahiroğulları, Seyahatnamesi, Seyahatnamesi Gözüyle Sivas, İstanbul 2001. S.102 Fred Burnaby Seyahatnamesinden naklen. Evine misafir olduğum Ermeni, Çerkes komşularından yakındı. Söylediğine göre Çerkeslerin mülkiyet hakkına ilişkin tuhaf fikirleri varmış. Köylülere ait ineklerden bazıları kayıp oluş; Çerkeslerin hırsızlık işlerine karıştıklarından şüpheleniyorlardı.

dilekçede ayrıntılı bir şekilde anlatarak kendilerine ait olan hayvanların verilmesini istemiştir. Ayrıca Hacı Persih, gasp olayının başındaki Pışımaf Bey'in Aziziye'de yakalandığını, yaşananları inkâr ettiğini; fakat daha sonra mahkemede baabsıyla Pışımaf Bey'in arası bulunarak 45 Afşar ineği karşılığında kaza meclisinin huzurunda sulh sağlandığını Sivas Valisine ve Aziziye kaymakamına ayrı olarak verdiği dilekçelerde anlatmıştır. Pışımaf Bey'in vermesi kararlaştırılan 45 Afşar ineğini Hacı Ohnis'e vermemiştir. Hacı Persih, babasıyla Pışımaf Bey arasında sağlanan sulhtaki yükümlülüklerin yerine getirilmesini istemiş Sivas Valisi'nin davayı çözüme kavuşturmasını istemiştir⁴⁹⁴. Bu dava ve davanın gelişmeleri Sivas Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Meclis-i Vâlâ, davaya konu olan olayın ayrıntılı olarak tekrar incelenmesini ve inceleme sonuçlarını içeren raporun gönderilmesini Sivas Valisi'nden istemiştir. Bunun üzerine Sivas valisi konuyla ilgili tahkikat yaptırmıştır. İlk önce Aziziye meclisinden konunun ayrıntıları sorulmuştur. Sivas merkezden istenen ayrıntılar için Aziziye Meclisi hemen Kabardey kabilesinden Pışımaf Bey ile Hacı Persih'i bir araya getirmiştir. Pışımaf Bey, dava konusu için yeniden toplanan Aziziye meclisinde Afşar aşireti ile aralarında sorun bulunduğunu, aşiretin iki Çerkes göçmenini öldürdüğünü, bu olay sonrasında ölenlere diyet⁴⁹⁵ olarak can havalisi ile Afşar obasını bastıklarını, obada bulunan 300 inek ve öküzün sürerek kendi taraflarına getirdiklerini anlatmıştır. Şimdi Hacı Persih'in istediği bu hayvanların da sürülenlerin içine karışmış olabileceğini; fakat onların hayvanlarının Afşar obasında olduklarını bilmediğini ve obadan sürülerek getirdikleri hayvanları ise öldürülenlerin ailelerine paylaştırıldığını konuşmasına ilave etmiştir. Hacı Persih'in istediği sözü geçen 45 Afşar ineğinin verilesi taahhüdünde kendisinin değil kabilesinin bulunduğunu, taahhüdünün olduğundan

⁴⁹⁴ BOA; MVL 693/28 (26 Haziran 1864).

⁴⁹⁵ Kafkas halkları arasındaki kan davası da bu bölgede en önemli meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelenek, kan davalının cinayeti işledikten sonra hemen evini terk ederek yabancı bir toplulukta sığınma ve himaye aramasını gerektirir. Evinde kalırsa cinayetin sorumluluğu sadece yakın akrabalarına değil, soyunun diğer üyelerine ve hatta onunla aynı topluluktan olan bütün insanlara yayılacağından bunu yapmak zorundadır. Halkın arasına çıkıyorsa bunu ancak tepeden tırnağa silahlı ve etrafında maiyeti olduğu halde yapabilir. Bununla birlikte akrabaları ve arkadaşları, öldürülenin yakınlarının kabaran intikam duygularını yatırtmaya çalışır. Kan davalı isterse evinde kalabilir, fakat bu durumda kurbanın ailesine bir köle değerinde bedel ödemek zorundadır. Bu bedele vuneyimıçipşe denir. Daha sonra araçlar öldürülenin ailesini tlovas, yani kan bedeli almaya ikna ederse veya mesele sadece yaralamayla kalmışsa, mahkemenin belirleyeceği tazminatı almaya razı ederlerse nihai barış antlaşması yapılabilir. Kazayla birini öldürme de kasıtlı veya herhangi bir nedenle işlenmiş cinayet sınıfına girer. Leonti Lyulye, Çerkesya (çev.Murat Paşu), Çivi Yazısı Yayını, İstanbul 1998 s.88.

istenenleri vermeyi kabul etmediğini ve kendisinin şunda İstanbul'da yaşadığını ve denildiği gibi daha önceden şerri bir kararın olmadığını Aziziye meclisi toplantısında anlatmıştır⁴⁹⁶. Aziziye Meclisi topladığı bu bilgilerle konunun ayrıntılarını Sivas Valisine yazmıştır. Sivas Valisi gelen bilgileri 17 Temmuz 1864 tarihinde Meclis-i Vâlâ'ya havale etmiştir. Meclis-i Vâlâ'ya Sivas Meclisi tarafından havale edilen konu müzakere edilmiştir. Müzakere sonucunda alınan karar Sivas Eyaletine yazılmıştır. Karara göre Hacı Ohnis oğlu Hacı Perih ve Şimşir oğlu Doktor Ohnis'e Kabardey kabilesinden Pışımaf Bey'in sağlanan sulh neticesinde vermesi gereken 45 Afşar ineğini vermesini ve bu kararın Sivas Valisince takip edilmesi emredilmiştir⁴⁹⁷.

Sivas Eyaletinde Çerkes göçmenleri ile Osmanlı hristiyan ahalisi arasında yaşanan bir başka sorun ise şöyle gelişmiştir. Sivas'ın Zara kazasına bağlı İbiş karyesinde yaşayan hristiyanlar Rusya Devleti'ne göç etmişlerdir. Göç edenler Osmanlı Devleti'ne tekrar geri dönmüşlerdir. Fakat Rusya'dan geri dönen hristiyan ailelere ait araziler onların göçüyle Çerkes göçmenlerine tahsis edilmiştir. Rusya tarafından geri dönenler arazi ve toprakların istemeleri sonucunda hükümet durumun araştırılması ve açığa kavuşturulması için Sivas vilayeti'ni görevlendirmiştir⁴⁹⁸. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne göç eden Kafkas halklarının bir kısmı da vatanlarına geri dönmek isteğinde bulunmaktaydı. Böylece her iki devlet arasında çeşitli sebeplerle göç edenler aradığını bulamayınca eski yerleşim yerlerine geri dönmek istemişlerdir. Bu gelişmeler Rus konsolosluğu ve Osmanlı konsolosluğu arasındaki yazışmalarda kendisini göstermektedir⁴⁹⁹.

2.1.1.3- Uzunyayla Yöresinde Çerkes Kabileleri Arasındaki Mücadele

Uzunyayla'daki bazı Çerkes kabileleri arasında asayiş olayları yaşanmıştır. Bu yaşanan asayiş olaylarını devletin idari ve yargı organlarına yansıtmadan aralarında çözmüşlerdir. Çerkes göçmenleri Uzunyayla'da içlerinde yaşadıkları asayiş olaylarını

⁴⁹⁶ BOA; MVL 693/28 (26 Haziran 1864).

⁴⁹⁷ BOA; MVL 446/62 (17 Temmuz 1864).

⁴⁹⁸ BOA; ŞD. 2381/32 (5 Nisan 1870); ŞD. 2393/5 (5 Şubat 1870).

⁴⁹⁹ Rusya ile Osmanlı arasında kalıcı veya geçici olarak göç edenler sadece Müslümanlar değil, Hristiyan ve Yahudiler de iki devlet arasında göç etmişlerdir. James H. Meyer, agm, s.28

nerde ve nasıl yaşandığına bağlı olarak Çerkes xabzesine göre çözmekteydiler. Xabzeye usullerine göre üç yöntemle sorunlar çözülmüştür.

- Birinci olarak, yaşanan asayiş olayı aile içinde ise aile vunafesi yapılarak sorun çözüldü. Mesela, Uzunyayla'da kardeşler, teyzeler, amcalar vb aile içinde yaşanan sorunlar ailenin Thamadesine anlatılırdı. Bu sorunlar tarla hududu, parasal alış verişler gibi meseleler olabilirdi. Daha sonra Thamade sorunu çözmeye nerden başlayacağını tespit ederdi. Sorun ya da kırınglık yaşayan iki taraf ile birbirlerinden habersiz görüşme yapardı. Görüşme sonrası, sorunda haklı ve haksızı Thamade uyarır ve olayın duyulmasına engel olurdu. Böylece Çerkes toplumunda Thamade adeta bir mahkeme kurar ve bu mahkemede verdiği karara her iki taraf uymak zorunda kalırdı. Eğer taraflardan biri verilen karara uymaz ise aile içinde dışlanır ve ayıplanırdı. Çerkes toplumunda ayıplanmak en büyük suç sayıldığı için sorun yaşayan aile bireyleri aile Thamadesinin verdiği karara uymak zorunda kalırdı.
- İkinci olarak, köy içinde asayiş olayı yaşanmışsa köy vunafesi(köy meclisi) ile soruna çözüm bulunmaya çalışırdı. Mesela, Uzunyayla Çerkes köyü içerisinde yaşayan iki farklı kabile arasında kavga, düğünlerdeki sorun, arazi meselesi gibi çıkan sorunların çözümünde köy vunafesi devreye girerdi. Aynı köyde yaşayan iki farklı Çerkes kabilesi arasında çıkan sorunun çözümü için, köy imamı, köy öğretmeni, köyün muhtarı ve azaları bir araya gelirdi. Bir araya gelen köy meclisi sorun yaşayan-bir ağıl, mezra, tarla, çayır vb olaylardan- A ve B kabilesini ayrı ayrı dinlerdi. A ve B kabilesini dinleyemeye başlarken köy meclisi içinde en çok sayılan ve yaşça büyük olan Thamade söze "Barış en güzel hükümdür" diye başlardı. Daha sonra köy meclisi A ve B kabilesini dinlemeye başlar ve haklı ile haksızı bulmaya çalışırdı. A ve B kabilesi ile ayrı ayrı görüşen köy meclisinin iki tarafı dinleme süresi yaşanan olayın büyüklüğüne göre bir iki gün sürebilirdi. Yapılan görüşme neticesinde karar veren köy meclisi sonucu iki tarafa da iletirdi. Eğer taraflardan A tarafı haksız B tarafı haklı bulunmuşsa bu karar kesin olarak iki tarafa açıklanırdı. Köy meclisi haklı ve haksız bulunan iki tarafın kendi aralarında anlaşmalarını isterdi. Haksız tarafın maddi bir ceza ödemesi kararı köy meclisi tarafından verilmişse bu durum her iki tarafa köy

meclisi tarafından kabul ettirilerek iki taraf barıştırılırdı. Barışma yeri olarak cami veya okul gibi umuma açık yerler seçilirdi. Barış yerine gelen iki kabile mensuplarına köy vunafesi kararı tebliğ edilirdi. Eğer köy vunafesi tarafından verilen karara uyulmaz ise her iki tarafın cenaze ve düğünlerine diğer köy ahalisinin katılmayacaklarını, her iki tarafın hayvanlarını köyün diğer hayvanları arasına alınmayacağı söylenir ve iki tarafın barışması istenirdi. Mutlaka iki tarafın kara uyması ve iki tarafın barışması sağlanırdı. Böylece Köyde iki farklı kabile arasında yaşanan sorunun çözülmesinde köy vunafesi kesin tavırıyla belirleyici rol oynamaktadır. A ve B kabilesi karara uymazlarsa diğer Çerkeslerce adeta tecrit edilelererek dışlanacaklar ve ayıplanacaklardır. A ve B kabilelerinin gideceği başka bir yerleri olmadığından ve mevcut düzenlerini bozmak istemediklerinden toplantıdan çıkan karara uymak zorundaydı.

- Üçüncü olarak, köyler arasında asayiş olayı yaşanmışsa Jile Vunafe (genel vunafe) uygulanırdı. Mesela, Uzunyayla köyleri arasında yaşanan büyük olaylar Jile Vunafenin toplanmasını gerektirirdi. Uzunyayla Çerkes köyleri arasında: adam öldürme, kız kaçırma, arazi ve hudut meselelerinin çözüm yeri Jile Vunafe(genel meclis)dir. Jile Vunafe üyeleri tüm Uzunyayla köylerinden sözü geçen asil ailelerden bir ya da iki temsilcinin katılması ile meydana gelirdi. Bu köy temsilcileri genelde köyün de Tahamadesi olan kişilerdi. Mesela, Uzunyayla Maraşlı köyünde dokuz aile arasında düşmanlık oluşmuştur. Maraşlı köyünde aileler arasında yaşanan adam öldürme olayı yüzünden 1963 yılında Karahalka köyünde Jile Vunafe toplanmıştır. Oluşturulan Jile Vunafeye tüm Thamadelerin yaşadıkları köylere tek tek gidilerek davet edilmişlerdir. Köy Tahamadelerini davete giden kişi aynı zamanda toplanacak olan Jile Vunafenin nerede, ne zaman ve niçin toplanacağına dair bilgileri davetli olanlara verirdi. Uzunyayla köylerinin hepsinin Jile Vunafeye katılması sağlanırdı. Köyler arasında yaşanan sorunun çözümü için davet edilenler içinde bir tane baş Thamade seçilirdi. 1963 yılındaki Jile Vunafenin baş Thamadesi olarak Hacı Ömer(Tok Hacı Ömer) seçilmiştir. Tok Hacı Ömer Uzunyayla'daki tüm Çerkes köylerince, sevilen, saygı duyulan, güvenilen, hatipliği olan ve xabzeyi en iyi bilen ve uygulayan kişi olarak kabul edilirdi. Baş Thamadenin taşıdığı bu özellikler sayesinde -diğer

Thamadelerle- verilen kararlar sorun yaşayanca koşulsuz kabul edilirdi. Toplanan Jile Vunafede Tok Hacı Ömer, xabze konuşması yaparak xabze hukukunu orada bulunanlara tekrar hatırlatmıştır. 1963 yılında Uzunyayla'da toplanan Jile Vunafenin ikinci adamı olarak Ademey Hafız (Ali Hafız Efendi) – dini yönden- davet edilmiştir. Ademey Hafız'ın Jile Vunafedeki görevi İslam dinine uygun, ayet ve hadisler aracılığı ile konuşma yapmaktı. Jile Vunafede sorun hem xabze hukukuna hem de İslam hukukuna uygun olarak çözüldü. Yani Jile Vunafe de olması gerekli olan iki önemli Thamadenin birincisi olan baş Tahamade xabzeyi temsil ederken, ikinci önemli kişisi olan Thamade de dini temsil etmekteydi⁵⁰⁰. Jile vunafedeki bu ikili yaklaşımda Xabze temsilcisi olan Thamedenin ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu da Çerkes toplumunun xabzeye verdiği önemi göstermesi açısından oldukça önemli bir göstergedir.

Uzunyayla'daki Çerkesler yaşadıkları sorunları aile vunafesi, köy vunafesi ve Jile vunafe ile çözüme kavuşturduğunu anlamaktayız. Bu yönüyle Uzunyayla adeta küçük bir Kafkasya hükmüne sokulmuştur. Fakat bazı durumlarda çok nadiren de olsa yaşanan sorunların şerri mahkemelere⁵⁰¹ yansıdığını görmekteyiz. Uzunyayla Çerkesleri arasında yaşanan asayiş olayları çok büyükse ve bunları kendi aralarında çözememişlerse olay Osmanlı mahkemelerine yansıtılmıştır. Hükümet, yaşanan ciddi olaylar sonucunda sorun çıkaran Çerkes göçmenlerini buldukları iskân mahalleri dışına nakletmiştir⁵⁰². Bu uygulama ile hem Uzunyayla'da kabileler arasında güvenli bir yaşam oluşturulmuş hem de olayların diğer kabilelere sirayet etmesi olasılığının önü kapatılmıştır.

Çerkes toplumu içerisinde yaşanan sorunların mahkemelere yansımaması Çerkeslerin dışa kapalı bir toplum özelliği göstermesinin sonucudur. Dışa kapalı bir şekilde yaşayan Uzunyayla Çerkes kabileleri Osmanlı Devleti ve sonrasında -Türkiye

⁵⁰⁰ İsmet Boran G.T 27 Mayıs 2012 İzmir.

⁵⁰¹ Mesudiye kazasındaki Kazancık karyesinde oturan, Altıkese kabilesine mensup olan İshak Bey takımından alacak verecek meselesinden dolayı mahkemeye gidildiğini görmekteyiz. 36 numaralı ŞŞS s.115 (24 Haziran 1865)

⁵⁰² Aziziye kazasına bağlı Mesudiye nahiyesindeki Karakuyu ve Kaynar köylerindeki göçmenler arasında çıkan sorun nedeniyle Osmanlı Hükümeti tarafından sorun çıkaran göçmenlerin başka yerlere nakledilmesi kararı verilmiştir. BEO. AYN. d. No: 910 Kayıt No: 45 s.86 (1872).

Cumhuriyeti'nin yaklaşık ilk elli yılına kadar(1960-1965)- bu özelliklerini devam ettirmişlerdir.

Göç öncesinde Çerkes kabilelerinin birbirleriyle mücadele ettikleri bilinmektedir. Çerkesler kendi içinde grup içi önyargılar geliştirmişlerdir⁵⁰³. Bu yüzden Çerkes kabileleri Anadolu'ya göç sonrasında Kafkasya'daki gibi birbirleri ile yaptıkları mücadelelere devam etmişlerdir. Çerkes kabileleri arasındaki mücadelelerden birine de Uzunyayla'da rastlamaktayız. Bu yaşanan olay devlet görevlilerine intikal ettirilmiştir. Olay özetle şöyledir: Uzunyayla yöresine iskân olan Çerkes göçmenleri birbirbirlerinin evlerini basmışlardır. Hatukoy kabilesinden Taluşan Bey(Talustan?) Muhâcirîn Komisyonuna verdiği dilekçede Hatukoy kabilesinden Hüseyin Bey ile aralarındaki sorundan dolayı Hüseyin Bey Kabardey kabilesinden Musa Bey'i tahrik etmiştir. Musa Bey yanına bazı kişiler toplayarak hanesini bastığını ve zevcesini alarak kendisine nikâhladığını dilekçede yazmıştır. Muhâcirîn Komisyonu tarafından şikâyete konu olan bu baskını⁵⁰⁴ hükümete iletmiştir. Bu olay sonucunda hükümet, Kafkasya'da Çerkes kabileleri arasında yaşanan mücadelenin Anadolu'da sürdürülmemesi için Ankara Mutasarrıfı Nureddin Paşa'yı uyarmıştır. Ayrıca bu iki kabile arasında yaşanan sorun sonucunda mahkemeye intikal etmiş olan davanın takip edilerek sonucun Deva-i Nezaretine ulaştırılması Nureddin Paşa'dan istenmiştir⁵⁰⁵. Bu yaşanan olayın da gösterdiği gibi Kafkasya'da Çerkes kabilelerinin kendi aralarında sürekli mücadele halinde olmaları Çerkes kabilelerinin birleşmesini engellemiştir. Bu yüzden Çerkes kabileleri Kafkasya'da bir birlik sağlayamadığından hem Çerkeslerin devletleşme süreçlerini oluşmamış hem de vatanlarını Rusya'ya terk etmek zorunda kalmışlardır.

2.1.1.4- Göçmenler ile Ahali Arasında Arazi Sorunu

Osmanlı Hükümeti, Uzunyayla'ya sek ettiği Çerkes göçmenlerine arazi-i mîrîyeden, vakıf arazisinden ve boş sahihsiz arazilerden Muhâcirîn Talimatnamesine göre bedelsiz olarak vermiştir. Çerkes göçmenleri bedelsiz olarak verilmiş araziler için sorun yaşamıştır. Bu yaşanan sorunlardan en büyüğü Afşar aşiretiyledir. Afşar aşireti sorunu ilerleyen kısımlarda ele alınacaktır.

⁵⁰³ Kaya, agm,s.237.

⁵⁰⁴ BOA; A.MKT. DV 222/44 (28 Nisan 1862).

⁵⁰⁵ BOA; A.MKT. DV 223/97 (13 Mayıs 1862 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfı Nureddin Paşa'ya Şukka).

Sivas sancağına iskân için gönderilen bazı göçmenler arazi nedeniyle ahali ile sorunlar yaşamıştır. Nitekim Çerkes göçmenleri ile ahali arasında Yıldızeli’nde arazi ve mera yüzünden sorun çıkmıştır. Yıldızeli Meclisince, Yıldızeli’nde Ilıca Yayla isimli yerde Çerkes göçmenlerini yerleştirmiştir. Fakat Çerkes göçmenlerinin burada bulunmasından dolayı ahalinin arazi ve mera sorunu çektiği meclisce hükümete ifade edilmiştir. Böylece Yıldızeli Meclisi hükümetten Çerkes göçmenlerinin Yıldızeli’nden alınarak iskân mahalleri olan Uzunyayla yöresine gönderilmelerini istemiştir⁵⁰⁶.

Bir diğer arazi sorununa da Sivas Eyaletine bağlı Koçgiri sancağında iskân olunan Kabardey göçmenlerinden Sait Ağa takımına iskân sırasında verilen arazilerin tapularının kendilerinde olduğunu iddia eden ahali sebep olmuştur. Ahali tarafından yapılan girişimlerin ve göçmenlerin duruma karşı çıkmasının neticesinde büyüyen sorun Sivas Eyaleti tarafından Meclis-i Vâlâ’ya havale edilmiştir. Meclis-i Vâlâ tarafından yapılan tahkikat sonucunda Said Ağa takımının verilen arazilerin ahalinin iddia ettiği gibi kendilerine tapu ile ait olmadığı anlaşılmıştır. Bu adı geçen Çerkes göçmenlerinin Armutçayırı ve Kurbağa arazilerine iskânlarının emirname-i Sâmiyye’ye göre yapıldığını içeren Meclis-i Vâlâ kararı tezkire⁵⁰⁷ ile beraber Sivas sancağına gerekli işlemlerin yapılması için hükümet tarafından gönderilmiştir.

Göçmenlerin ahaliye verdikleri zararlardan dolayı bir başka arazi sorunu çıkmıştır. Ahali yaşadıkları yerlerden göçmenlerin uzaklaştırılmak için -göçmenlerin silah kullanması ve en küçük sebepten ahaliyle kavga etmesi sonucunda- bazı haksız iddialarda bulunması düşündürücüdür. Oysaki Anadolu’ya göçmenlerin ilk geldiği sıralarda ahalinin onlara kucak açarak yardımlarda bulunduğunu Osmanlı resmi kayıtlarında sıkça rastlamaktayız. Göçmenlerin Anadolu’da yerleşmeye başlaması sonrasında Kafkasya’da alışık oldukları günlük yaşamlarını Anadolu’da sürdürmeleri (silah kullanımı, sirkat, baskın vb) ahaliyi rahatsız etmiştir. Mesela, Sivas sancağıdaki Niksar kazasına bağlı Konak karyesinde Ömer Kamil Efendi, kendisine ait olduğunu iddia ettiği çiftlikte meskûn göçmenlerin buradan çıkarılması, bunların başka bir yerde

⁵⁰⁶ BOA; MVL 632/26 (8 Temmuz 1862); Ayrıca bk. Göçmenler, çoğu zaman, iskân edildikleri yerlerde bulunan yerli ahali ile anlaşmazlıklara düşmüşler ve aralarında çatışmalar meydana gelmiştir. Çatışmalara yol açan sebeplerin başında arazi anlaşmazlıkları geliyordu. Erkan, age, s.180; Yine bk. Muhacirler ile yerli ahali arasında yaşanan sıkıntılar, muhacirlerin aç kalmamak ziraat yapmak istemeleri ve bunun için uygun araziye sahip olmak istemelerinden kaynaklanıyordu. Orat vd, age, s.132.

⁵⁰⁷ BOA; MVL 647/52 (11 Ağustos 1863).

iskân edilmesi talepte bulunduğu dilekçeyi mahalli idarecilere vermiştir. Ömer Kamil Efendi'nin bu talebi araştırılmış ve göçmenlerin iskân oldukları yerlerin boş arazi olduğu ve bu arazilerin kanunname⁵⁰⁸ çerçevesinde göçmenlere verildiği anlaşılmıştır. Bu gelişmeler neticesinde ahalinin göçün ilk yıllarında sahiplendiği göçmenleri daha sonradan göçmenlerin yaşam tarzları nedeniyle ahalice istemediğini göstermektedir.

Çerkes göçmenleri iskân oldukları mahalleri terk ederek başka mahallere izinsiz gitmişlerdir. Göçmenlerin izinsiz olarak gittikleri mahallerdeki arazi ve çiftlikleri kendi uhdelere almaları sorunlara sebep olmuştur. Bu şekilde yerlerini terk eden göçmenler ilk iskân mahallerine geri gönderilmişlerdir. İskân yerlerini terk ederek giden göçmenlerin geri döndürülmesi için Muhâcirîn Komisyonu memuru Yaver Efendi çalışmalar yapmıştır. Yaver Efendi Osman isimli bir tercümanı da yanına alarak göçmenleri iskân mahallerine geri döndürmek için çalışmaları yapmıştır⁵⁰⁹. Böylelikle göçmenlerin anlayacağı lisan kullanılarak olası yanlış anlaşılmalara önüne geçilmiş amacın hâsıl olmasına gayret gösterilmiştir.

Çerkes göçmenleri ve ahali arasında yaşanan arazi sorunu dışındaki bir başka sorun ise sirkat meselesidir. Mesela, Çukuryurt köyünde Çerkes göçmenlerinden birine ait 500 kuruş değerindeki keçisinin sirkat edildiğini Sivas Şer'iyeye sicilindeki kayıtlardan anlamaktayız⁵¹⁰. Ayrıca sirkat meseleleriyle ilgili çeşitli davalar⁵¹¹ da açılmış olduğunu sicillerdeki diğer kayıtlardan izlemekteyiz. Çerkes göçmenlerinin

⁵⁰⁸ BOA; A.MKT. MHM 761/65 (3 Nisan 1866).

⁵⁰⁹ BOA; A.MKT. MHM 337/38 (24 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire, Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Şukka).

⁵¹⁰ 34 numaralı SSS s.220 (25 Ekim 1863); Çerkes göçmenlerinden ve Kabardey kabilesinden İlikli kazası ve Yıldız eli kazası ahali ile arasındaki alacak vercek meselesi. Ayrıca bk 34 numaralı SSS s.242 (18 Ağustos 1863); Yine bk. Askerlik kur'ası nedeni ile bir başkası yerine askere giden Çerkes göçmeni ve Çerkes göçmenin anlaştığı ücreti alamamasından dolayı yaşanan sorun mahkemeye havale olunmuştur. 36 numaralı SSS s.76 (24 Haziran 1865).

⁵¹¹ Hayvan meselesi yüzünden Çerkesler ile sorun yaşayan ahali soluğu mahkemede almıştır. Nitekim böyle bir mahkemelik durum şöyle gelişmiştir. İş bu muhacirin-i mezburundan evvela mezbur Tahir ağa sı-üvari olduğu halde yanımıza gelüp siz nire ahalisindensiniz ve kangı mahalden gelürsünüz deyü bize sül eyledikte biz dahi Sivaslı olduğumuzu ve cebelden kat'-i hatab ile buraya indiğimizi bilbeyan kendisine ekl-i taam teklif eyledik isede red ile avdet ve on dakika sonra yanına kırbaçı ömer ağa ve elhac ebu Bekir ağa ile isim ve eşkalleri malumumuz olmayan iki nefer-i mechulül-ahvali bilistishab müsellağ oldukları halde tekrar yanımıza gelüp müsellağ olarak mahal-i mezkurda ra'y ve yatmakta olan benim dört ra's sarı ve hazır-i mezbur alinin iki ra's sipahi ki ceman altı ra's öküzüümüzü cebren ahz etmek sadedinde bulduklarında... 36 numaralı SSS s.135; Muhacirin-i Çerakeseden Ali Bey kabilesinden olup uzunyaylada Kazancık karyesinde meskûn isa ağa bin uğurlu arasında Askerlik meselesi ile ilgili tartışma devam etmektedir Aynı sicil s.163.

yaşadıkları sirkatla ilgili davaların konusu genelde hayvanlarla ilgilidir. Tabiki bu hayvanların en başında da at⁵¹² gelmektedir.

2.1.1.5- Çerkes Göçmenlerinin İskân Mahallinden Fırar Etmeleri

Osmanlı Hükümeti, göçmenleri en kısa sürede daimi iskân mahallerine göndermek istemekteydi. Fakat bazı göçmenler, iskân olunacakları yerlere gitmek istememelerinden fırar ederek hükümetin bu isteğini sekteye uğratmışlardır. Onların fırar etmeleri hem asayişsizliğe sebep olmuş hem de yoğun işgücü olan mahalli idarecileri zor durumda bırakmıştır. İskân bölgelerine gönderilmeleri için vapura bindirilecek dört bin göçmenin, ormanlık alana fırar etmesi mahalli idarecileri telaşa düşürmüş ve idareciler durumu hemen hükümete iletmiştir. Fırar edenlerin gönderileceği iskân bölgesi ise Sivas Eyaletidir. Hükümet, merkeze ulaşan bu gelişmeler sonrası fırarilerin derhal bir araya getirilmelerini ve iskân bölgeleri olan Sivas'a⁵¹³ doğru yola çıkarılmalarını Canik Mutasarrıfına gönderdiği telgrafta emrederek istemiştir. Fırar edenlerin silahlı olmaları her an bir sorunun çıkma ihtimalini güçlendirmektedir. Benzer fırar olaylarından biri de Sivas Eyaletinde yaşanmıştır. Fırarilerin yakalanması ve iskân mahallerine geri getirilmesi için Sivas'ta bulunan bir süvari bölüğü Sivas Eyaleti tarafında geçici olarak görevlendirilmiştir⁵¹⁴. Sivas Eyaleti tarafından alınan bu Askerî tedbir neticesinde hem göçmenlerin yapacakları uygunsuzluklar engellenmiş hem de iskân politikasının hükümetin arzu ettiği şekilde yürütülmesi sağlanmış olacaktır.

Hükümet, İskân bölgelerine gönderilen göçmenlerin iskân mahallerinden ayrılmamaları hususunda gerekli tedbirlerin alınması için mahalli idarecileri ve iskân işlerinden sorumlu memurları uyarmıştır. Bazı Kafkas göçmenlerin, iskân edildikleri

⁵¹² Ahmet paşa hazretleri tarafından husus-i atide vekil-i müseccel-i şerisi olup canib-i şeri-i şeriften dahi husumeti rey olunan asakir-i zabtıye-i şahane neferatından mücellid zade hüseyin efendi bin elhac Mehmet efendi muvacehesinde işbu meclis-i şeride muayene olunan bir ra's toru ve bir ra's küşane torusu ve bir ra's sarıya meyyal tayla ve bir ra's ala ve bir ra's kır bargiri işbu tarih-i ilamdan dört gün mukaddem yıldız eli kazasına tabi bakla karyesinde sakinler koç Mehmet ve emir İsmail ve saçlı aşiretinden veli Yusuf ve hututlu mustafa kavas ve şeyh çoban karyesinden veli mustafa ile sair malumül-esami kimesnelerden semen-i malum ve medfu ve makbuz ile iştira ve kabz edüp beynimizde mülkümüz olduğu hayvanatı marulbeyan Elbistan kazasına götürür iken esnay-i rahda kırk bunar nam mahalde bertakrib yedimizden kasben ahz olunmuş idi...36 numaralı ŞŞS s.160 (22 Ağustos 1865).

⁵¹³ BOA; A.MKT. MHM (18 Ekim 1864 Sâdaretten Canik Mutasarrıfına Telgrafnâme-i Sâmi).

⁵¹⁴ BOA; A.MKT. UM 354/44 (25 Mart 1866).

mahallerden ayrılarak başka mahallere gittikleri ve oralara yerleştikleri görülmektedir. Mesela, Koçgiri Sancağında hükümet izni ile iskân olunan Kabardey göçmenlerinden Ahmet Şamil Bey ve kırk haneden oluşan takımının iskân mahallerini boşaltmaları mahalli idareciler tarafından istenmiştir. Çerkes göçmenlerinden Kabardey kabilesinden Ahmet Şamil Bey, mahalli idarecilerin iskân mahallerini boşaltmaları yönündeki istekleri karşısında, durumu anlatan bir dilekçe yazmıştır. Kabardey kabilesinden olan Ahmet Şamil Bey'in verdiği dilekçede 40 haneden oluşan takımları ile beraber Koçgiri sancağında hükümet izni ile yerleştiklerini anlatmıştır. Ahmet Şamil Bey, kendilerinin yerine daha önce Aziziye kazasına ait Borandere karyesine iskân olunan Pışımaf Beyin takımına ait olan ve firar ederek Koçgiri sancağına Muhâcirîn Komisyonunun ve hükümetin izni olmadan gelip yerleşen Çerkes göçmenlerinin Koçgiri sancağından ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu dilekçe doğrultusunda araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri bir durum değerlendirmesi⁵¹⁵ yaparak Kabardey kabilesinden Ahmet Şamil Bey'in haklı olduğuna karar vermişlerdir.

Kafkas göçmenlerinin, iskân olundukları mahallerden çeşitli sebeplerden ayrılmak, Anadolu'da başka mahallere iskân olunmak için Muhâcirîn komisyonundan izin istedikleri görülmektedir. Muhâcirîn Komisyonu bu izin isteklerini hükümete ileterek hükümetin verdiği karar doğrultusunda hareket etmekteydi. Nitekim Kütahya tarafına iskân olunan göçmenler, burada barınamadıklarından, Uzunyayla yöresine nakil isteğinde bulunmuşlardır. Bu istekleri hükümet tarafından kabul edilen göçmenlerin esas amaçlarının Erzurum tarafına gitmek ve Erzurum'dan da memleketlerine dönmek olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden Hükümet, Uzunyayla yöresine nakil olmalarına izin verdiği göçmenlerin başka bir yere gitmelerine müsaade edilmemesi için Ankara ve Sivas Mutasarrıflarını uyarmış gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir⁵¹⁶. Bazı Çerkes göçmenleri gibi Dağıstan⁵¹⁷ ve Nogay⁵¹⁸ göçmenlerinin de memleketlerine geri dönme girişimlerinde buldukları görülmektedir.

⁵¹⁵ BOA; A.MKT. MHM 718/73 (11 Şubat 1866).

⁵¹⁶ BOA; A.MKT. MHM 223/93 (1 Temmuz 1861).

⁵¹⁷ Kastamonu tarafına Çerkes göçmenleri ile beraber gönderilmiş olan 6 hane 36 nüfus Dağıstan göçmeninin memleketlerine geri dönmek istemelerini Kastamonu Mutasarrıfı Ramiz Paşa tarafından Muhâcirin Komisyonuna iletilmiştir. Muhâcirin komisyonu durumu hükümete iletmıştır. Hükümet bu göçmenlerin nereye iskân olunmak istediklerini sorulmasını Kastamonu Mutasarrıfına emir etmiştir.

Uzunyayla yöresine iskân olunan bazı Çerkes göçmenleri yöreye gelen aşiretler ve Zeytün ahalisi ile mücadelelerden dolayı Uzunyayla yöresinden ayrılmışlardır. Uzunyayla'dan ayrılan 113 hane göçmen, iskân izni alarak Kars Soğanlı dağına yerleşmiştir.

Doğu Anadolu'da iskân olan bu göçmenlerin gerçek niyetleri Rusya Grandükü Mişel ile yaptıkları görüşmelerden ortaya çıkmıştır. Uzunyayla yöresinden ayrılan bu göçmenler, memleketlerin geri dönmek istemekteydiler. Memleketlerine geri dönebilmek amacıyla Rus konsoloslukları ile görüşerek izin almaya çalışan bu göçmenlerin durumu, Kars Meclisi tarafından Osmanlı hükümetine iletilmiştir. Osmanlı hükümeti devlete sığınan Kafkas göçmenlerinin hiçbirisinin memleketlerine geri dönmesini istememektedir. Osmanlı hükümetinin göçmenlerin memleketlerine geri dönüşlerini istememesinin iki önemli sebebi vardır. Birincisi, Osmanlı Devleti göçmenlerin geri dönüşüne prestij açısından yaklaşmaktadır. İkincisi ise ekonomiktir. Çünkü Osmanlı Hükümeti:

- Göçmenler için çok fazla para (akçe) harcadığı,
- Göçmenlere parasız haneler ve meralar verildiği,
- Göçmenler için Karyeler inşa edildiği için yapılan masrafların heba olmasını istememektedir.

Osmanlı Hükümeti, Kars Sancağı Soğanlı Dağına nakil olarak iskân olunan ve daha sonra memleketlerine dönmek isteyen 113 hanenin Muş Sancağında iskân edilmelerini istemiştir. Kars Mutasarrıfına yazılan şifrede, Kars Sancağından Muş Sancağına nakil olunacak bu göçmenlerin nakil masraflarını kendilerinin karşılaması ve bu göçmenler Anadolu'da iskân olunmamak için ısrar ederlerse, kendilerine iskân

Kastamonu Mutasarrıfı tarafından yapılan görüşmeler neticesinde Dağıstan göçmenlerinin İstanbul'a iskân edilmek istediklerini hükümete iletmıştır. Bu göçmenlerin İstanbul tarafına iskân istekleri hükümet tarafından kabul görmemiştir. Bu göçmenlerin Sivas tarafına iskân edilmeleri ve durumun göçmenlere uygun bir lisan ile anlatmalarını Kastamonu Mutasarrıfına emir etmiştir. BOA; A.MKT. MHM 226/3 (15 Temmuz 1861).

⁵¹⁸ 1860 tarihinde Kırşehir, Sivas ve Uzunyayla taraflarına iskân için gönderilen göçmenlerden Nogay göçmenlerinin Canik sancağına gelerek memleketlerine geri dönmek istediklerini ve bu Nogay göçmenlerinin sefalet içine düştüklerini Canik Meclisi tarafından Hükümete durum anlatılmıştır. Osmanlı hükümeti zor durumda kalan bu Nogay göçmenlerine bir aylık yevmiye verilmesini ve bu göçmenlerin geldikleri iskân mahallerine geri gönderilmesini Canik Mutasarrıfına yazmıştır. BOA; A.MKT. MHM 290/91 (1 Ağustos 1863 Canik Mutasarrıfından Sâdaret'e Arıza).

esnasında yapılan masrafları geri ödemeleri karşılığında izin verilmesi⁵¹⁹ emredilmiştir. Hükümet ayrıca memleketlerine dönmek isteyen bu göçmenlerin durumunu hem Erzurum Valisine hem de Dördüncü Orduyu Hümayun Müşirine yazmıştır. Hükümetin verdiği emirler doğrultusunda gerekli çalışmalar yapıldığı, Erzurum Valisi ve Dördüncü Orduyu Hümayun Müşiri⁵²⁰ tarafından hükümete yazılmıştır. Memleketlerine dönmek isteyen göçmenler ile ilgili yapılan çalışmaların Erzurum Mutasarrıfı tarafından hükümete ayrıntılı olarak anlatıldığı arıza 3 Eylül 1863 tarihinde gönderilmiştir. Erzurum Mutasarrıfı tarafından hükümete gönderilen arızada:

- Memleketlerine dönmek isteyen göçmenler ile ilgili Kars Meclisi ile yazışmaların yapıldığı ve bu göçmenler hakkında gerekli bilgilerin alındığı,
- Rusya tarafına geçmek isteyen göçmenlere verilen teminat üzerine bunların geri dönme fikirlerinden vazgeçtikleri,
- Kars'a yerleşmeyi kendi rızaları ile kabul eden bu göçmenlere boş araziler ve haneler⁵²¹ verildiği ifade edilmiştir.

Güvenlik, siyasi, kültür, din, dil ve anlayış farklılıkları gibi nedenlerle-eski yurtlarını durmadan hasretle anmalarına rağmen- göçmenlerde geriye dönüş nispeten azdır. Geri dönenlerin bir kısmı ise eski yurtlarında rahat edemeyerek çoku kez tekrar yeni ülkelerine gelmektedirler⁵²².

Çerkes göçmenleri ve Anadolu'nun muhtelif yerlerine iskân edilen diğer Kafkas göçmenleri, Osmanlı Hükümeti tarafından belirlenen iskân yerlerinde bazı huzursuzluklar çıkararak mahalli idarecileri zor durumda bırakmışlardır. Mesela, göçmenlerden iskân yerlerindeki hanelerini yakarak başka bir yere gitmek arzusuna düşmüş olan bazı kişilere tesadüf edilmektedir. Hükümet, göçmenlerin hanelerini yakmaları sonucu çıkardığı uygunsuzlukların durdurulması ile ilgili bir emirname çıkarmış ve bu emirnameyi Sivas Eyaletine de göndermiştir. Sivas Eyaleti tarafından bu

⁵¹⁹ BOA; A.MKT. MHM 272/18 (2 Temmuz 1863 Sâdarettten Kars Mutasarrıfına Şifre, Rusya Devleti Konsolosundan Kars Mutasarrıfına Şukka).

⁵²⁰ BOA; A.MKT. MHM 272/76 (24 Temmuz 1863 Sâdarettten Dördüncü Orduyu Hümayun Müşirine Şifre, Erzurum Valisin ve Dördüncü Orduyu Hümayun Müşirinden Sâdaret'e Şukka).

⁵²¹ BOA; MVL 657/54 (3 Eylül 1863); Memleketlerine geri dönmek isteyen göçmenlerin gönüşleri Osmanlı Devleti tarafından zorlaştırılmaktadır. Fakat gitmelerine izin verilenlerin ise devlet tarafından kendilerine verilmiş olan arazi ve malları geri vermeleri gerekiyordu. Osmanlı Devleti geri dönen göçmenlerin geri iade ettiği arazi ve malları yeni gelen göçmenlere veriyordu. James H. Meyer, agm, s.26-27.

⁵²² Karpat, Osmanlı'dan Günümüze..., s.79.

emirnameye, “Sivas tarafına iskân olunan göçmenlerin hanelerini yakma ve başka yerlere gitmek amacıyla uygunsuzluklarda bulunmadığı...” şeklinde cevap verilmiştir. Ayrıca göçmenlerin yoğun olarak iskân edildikleri kazaların idarecilerine⁵²³ hükümet tarafından gönderilen emirnamenin suretinin yazıldığına dair bilgiler de verilmiştir.

2.1.1.6- Göçmenlerin Silah Kullanması

Kafkasya’da yaşayan Kafkas halklarına ait bir devlet söz konusu olmadığı için düzenli bir askerlik sistemi de söz konusu değildi. Kafkasya’da yaşayan Çerkes kabileleri feodal bir yapıya sahiptirler. Herhangi bir tehlike durumunda eli silah tutan herkes, ortak düşmana karşı mücadele etmeye gelir ve tehlike bitince kendi yaşam alanlarına dönerdi. Bu yüzden Kafkas halklarının hepsi silah kullanmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde ise silah kullanımı ve bulundurulması sadece askerlere serbesttir. Bu nedenle Osmanlının müslim ve gayr-ı müslim tebaadan oluşan ahali, yaşamlarını silahsız olarak sürdürmekteydi. Nogay, Kırım ve Çerkes göçmenleri Anadolu’ya iskân olunmaya başlayınca silah kullanımına ait sorunlar ortaya çıkmıştır.

Nogay, Kırım ve Çerkes göçmenlerinin iskân mahallerinde silahlı gezerek gerektiğinde ahali ile münasebetlerinde silah kullanarak ahaliye zarar vermeleri neticesinde, ahali Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerini mahalli idarecilere şikâyet etmeye başlamıştır. Bu şikâyetler, Mahalli idareciler tarafından hükümete iletilmekteydi. Hükümet, şikâyetlerin artması üzerine göçmenlerin iskân mahallerindeki idarecilere, göçmenlerin silah kullanımına dair emirname göndermiştir. Hükümet bu emirnamede:

- Nogay, Kırım ve Çerkes göçmenlerinin büyük çoğunluğunun iskân olundukları mahallerde silah taşımalarının uygun olmadığı, bu göçmenlerin Osmanlı Devleti’ne iltica ederek Osmanlı vatandaşlığına geçtiği, Osmanlı Devletinin kanun ve kaideleri ile beledi kanunlara uymaları gerektiği ve silah taşıyan göçmenlere devletin kanunlarının anlatılması ve etkili tembihlerde bulunulması gerektiği ifade edilmiş,

⁵²³ BOA; A.MKT. UM 530/83 (6 Ocak 1862 Sivas Eyaleti Mutasarrıfından Sâdaret’e Cevapname).

- Osmanlı Devleti'nde iskân olunan göçmenlerin silahlı gezmelerinin yasaklanması⁵²⁴ emredilmiştir.

Osmanlı hükümetinin göçmenlerin silah kullanmalarını men eden emirnameyi göçmenlerin buldukları mahallerdeki idarecilere göndermesi sonucunda idareciler, bu emirnamenin uygulanmasına dair bazı çalışmaları hükümete ulaştırmıştır. Bu çalışmalardan biri de Sivas Eyaleti tarafından yapılmıştır. Sivas Eyaleti, göçmenlerin silah kullanımı ile ilgili yaptığı çalışmaları ve bunun için alınan tedbirleri içeren mazbatayı hükümete göndermiştir. Sivas Eyaleti tarafından gönderilen mazbatada:

- Sivas Eyaletinde, başka yerlere sevk olunacak ve geçici bir şekilde Sivas'ta misafir edilen göçmenlerin bulunduğu,
- Sivas'ta misafir olarak bulunan göçmenlerin eski alışkanlıkları nedeni ile sefer yapacak gibi silahlı buldukları,
- Sivas'ta silahlı olarak gezen Çerkes göçmenlerinin, ahalinin dilini bilmemelerinden, çarşı pazarda en ufak bir sebepte silaha sarılarak ahaliyi darp ettiği hatta öldürdüğü,
- Çerkes göçmenlerinin birbirlerini etkiledikleri ve beraber hareket ettikleri, bu durumun iskân politikasına uygun olarak hareket etmelerini zorlaştırdığı,
- Çerkes göçmenlerin şu anda silah kullandıkları ve silah kullanmaya devam edeceklerinin belli olduğu,
- Çerkes göçmenlerine devletin kanun ve nizamlarının anlatılması gerektiğinin ve ahalinin silah kullanmadığının ve silah kullanılmalarının yasak olduğunun anlatılması; böylece göçmenler ile ahalinin arasında iyi ilişkilerin başlaması ile kanunlara uygun olarak yaşayacakları ve göçmenlerin savaşçı yapısını bırakacağı,
- Vazifeli memurlar tarafından göçmenlere kanunların anlatılmasının gerekli olduğu,

⁵²⁴ BOA; A.MKT. UM 511/22 (29 Ekim 1861 Sâdarettten Muhacir Olan Mahallere Emirname); A.MKT. UM 518/3 (19 Kasım 1861); A. MKT. NZD 382/36 (10 Ocak 1862 Sâdarettten Muhacirin Komisyonuna Tezkire); A.MKT. NZD 413/99 (23 Nisan 1862 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire-i Senevari); A.MKT. UM 382/36 (29 Aralık 1863); A.MKT. MHM 718/73.

- Sivas'ta şimdiye kadar göçmenlerin silah kullanımı nedeniyle ortaya çıkan asayişsizliğin, göçmenlerin medeniyet durumunu anlamamasından kaynaklandığı,
- Çerkes göçmenlerinin silah kullanmaları neticesinde yerleşik ahali ile aralarına soğukluk gireceği şeklinde durumun genel bir tasviri yapılmıştır.

Sivas Eyaletince hükümete gönderilen mazbatada daha sonra yapılanlar şöyle sıralanmıştır:

- Hükümetin silah kullanımı ile ilgili gönderdiği emirnamenin uygulanması neticesinde göçmenlerle bazı sorunların ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Fakat emirname uygulanmaya konmuş ve bu göçmenlerin mizaçlarına uygun olarak Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri (thamede) Sivas'a getirilerek durum emirnamede belirtildiği gibi göçmen ileri gelenlerine anlatılmıştır.
- Çarşı pazarda silahlı gezenler uyarılarak silahsız gezmeleri tembih edilmiştir.
- Çerkes göçmenlerinin kaza, kasaba, karye ve hükümet mahallerinde silahlı dolaşmamaları için tercümanlar vasıtasıyla çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların semeresi görülmüştür.
- Çerkes göçmenlerinin sayıca fazla olduğu Uzunyayla yöresindeki Mesudiye kazasına tercümanların gönderildiği ve göçmenlerin silahlı dolaşmaları ve silah kullanmalarının yasak olduğu, tüm göçmenlerin bir araya getirildiği toplantıda Çerkes ileri gelenlerinin huzurunda anlatılmıştır.
- Mesudiye'de iskân olunan göçmenlerin duruma uyacakları ve padişahтан razı olduklarını söylemişlerdir.
- Çerkes göçmenlerinden Ali Efendi'nin Mesudiye müftüsü olarak 300 kuruş⁵²⁵ maaş ile görevlendirildiği bilgisi ile beraber mazbata sona ermiştir.

Mazbatadan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Çerkes göçmenlerinin devlet hukukuna uyumunu sağlayıncaya kadar göçmenlerin alışık oldukları yaşam biçimine ikna yolu ile yaklaşmıştır. Bu yaklaşım, göçmenlerin yeni geldikleri Osmanlı Devleti'ne karşı daha ılımlı olmalarını sağlamaktaydı.

⁵²⁵ BOA; A.MKT. NZD 413/99; A.MKT. MHM 541/37 (17 Şubat 1862 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Şukka).

2.1.1.7- Göç Öncesi Kafkasya'daki Davalar

Anadolu'ya iskân mahallerine gönderilen Çerkes kabilelerinin Kafkasya'da aralarında var olan davalarını sonuçlandırma veya sürdürme isteğinde buldukları görülmektedir. Çerkes kabilelerinin, memleketlerinde birbirleri ile mücadele ettikleri bilinmektedir. Bu mücadelelerini Anadolu'ya göç ettikten sonra da sürdürmek istemişlerdir. Bu olaylardan birine, Amasya'da iskân olunan Çerkes göçmenlerinden Hasan Efendi'nin verdiği arzuhalde tesadüf olunmaktadır. Çerkes Hasan Efendi, verdiği arzuhalde Sivas tarafına iskân olunan Kabardey kabilesi ile Kafkasya'daki davasının şeri mahkemede çözülmesini istemiştir. Bu nedenle Çerkes Hasan Efendi Muhâcirîn Komisyonundan yardım istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti, Çerkes göçmenlerinin Kafkasya'da aralarında olan eski davalarına müdahil olmamaya çalışmıştır. Muhâcirîn Komisyonu bu durumu Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa yazmıştır⁵²⁶.

2.1.1.8- Osmanlı Hükümetinin Göçmenlerin Asayiş Olayları Karşısında Aldığı Tedbirler

Osmanlı Hükümeti Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu göç yolu ile gelen Kafkas göçmenlerinin iskân politikasına uygun olarak iskân mahallerine yerleştirilmelerini mahalli idarecilerden ve Muhâcirîn Komisyonundan istemekteydi. Bu nedenle, Muhâcirîn Komisyonuna ve mahalli idarecilere emirnameler gönderilmekteydi. Hükümet tarafından gönderilen emirnameler doğrultusunda iskân olunan Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri, bazı asayiş olaylarına sebep olmaktadır. Göçmenlerin asayiş bozucu uygunsuz hareketlerde bulunması iskân politikasının uygulanmasını sekteye uğratmaktaydı. 1859 tarihinden 1864 tarihine kadar Osmanlı topraklarına sığınan göçmenlerin sebep oldukları asayiş olayları, hem Muhâcirîn Komisyonunu hem de mahalli idarecileri zor durumda bırakmaktaydı. Göçmenlerin yaptığı uygunsuzluklara önce mahalli idareciler karşı karşıya kalmakta, mahalli idareciler sorunu çözemedikleri durumda ise Muhâcirîn komisyonunu devreye sokmaktaydı. Hem göçmenlerin iskân olduğu mahallerin idarecileri hem de Muhâcirîn Komisyonu, asayişsizlik ile ilgili kendilerine ahali tarafından gelen şikâyetleri hükümete iletmekteydiler. Çerkes göçmenleri ile ilgili asayiş durumu

⁵²⁶ BOA, A.MKT. UM 370/96 (3 Haziran 1862).

nedeniyle ulaştırılan şikâyetlerin artması üzerine hükümet, göçmenlerin iskân oldukları mahallerden, göçmenlerin durumu ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapılarak kendilerine bilgi göndermelerini istemiştir. Sivas Eyalet Meclisi hükümet tarafından göçmenlerin durumu ile ilgili istediği bilgileri içeren cevabnamede:

- 1864 tarihine kadar Sivas Eyaleti'ne gönderilen göçmenlerin üç bin haneye yakın olduğu, bu üç bin haneden 318 hanenin ve 2201 nüfusun dışında kalan bütün göçmenlerin iskân edildiği,
- İskân olunamayan 318 hanenin göçmenlere gösterilen yerleri beğenmedikleri,
- İskân olunamayan bu göçmenlerin acil olarak iskân edilmeleri için devamlı çalışıldığı ve iskân için mutlaka bir çarenin bulunacağı,
- İskân olunamayan göçmenlerin medeni yaşamı bilmediklerinden dolayı asayişsizliğe sebep oldukları,
- İskân olunamayan göçmenler ile iskân olunan göçmenlerin buldukları yerleri terk ederek bir araya geldikleri ve yerleşik ahalinin tarlalarına zarar verdikleri; yerleşik ahalinin mallarını ve arazilerini korumak için göçmenlerin karşısında durduğu zaman, göçmenlerin silah kullandıkları ve silahsız olan ahaliyi durdurdukları,
- Göçmenlerden bir kısmı Osmanlı tebaası olan gayr-ı müslimlere saldırılarda bulunarak gayr-ı müslimleri yaşadığı yerlerden zorla terk ettirerek onların arazilerini zaptetmek düşüncesinin arttığı,
- Çerkes göçmenlerinin yaptıkları hileler ve saldırılardan bıkan 1500 kadar Hristiyan hanenin, buldukları yerleri terk etmek istemeleri neticesinde bu Hristiyan hane sahipleri ile görüşülerek buldukları yerleri terk etmemeleri için ikna edilmelerinin sağlandığı,
- Hükümetin aldığı tedbirlerden dolayı, asayişsizliğe cesaret eden göçmenlerin daha ileri gidemedikleri, asayişsizliğe sebep olan göçmenlere hadlerinin bildirildiği ve ortaya çıkan asayişsizliğin ise önünün yavaş yavaş kesildiği,
- Göçmenlerden firar ederek başka mahallere giden göçmenlerin iskân bölgelerine geri gönderilmeye çalışıldığı⁵²⁷ ifade edilmiştir.

⁵²⁷ BOA; A.MKT. UM 305/47 (11 Temmuz 1864 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Ariza).

- Hükümetin emirlerine karşı gelenlerin silahları olan kamaları men edilmiş⁵²⁸ ve ahaliye verdikleri zararlar engellenmeye çalışılmıştır.
- Uzunyayla'da toplu bir şekilde iskân edilmiş olan Çerkes göçmenleri kendilerinden sonra Anadolu'ya göç eden akrabalarını, sahte vizelerle yanlarına iskân etmeye çalışmışlardır. Daha önce Kafkasya'dan gelerek Samsun'a çıkan göçmenlerin daimi iskân mahallerine sevk edilmeleri için misafir olarak hükümet tarafından Sivas'a gönderilmişlerdir. Sivas'a misafir olarak gönderilen bu göçmenler ellerine hükümet izni ile verilen iskân yerleri ile ilgili resmi yazıları Sivas'taki mahalli idarecilere ibraz etmemişlerdir. Böylece ileride Sivas'ta, özellikle Uzunyayla yöresinde, iskân olunmak düşüncesinde bulunmuşlardır. Bu nedenle Sivas dışında başka bir iskân mahaline gitmek istemediklerini mahalli idarecilere beyan etmişlerdir.
- Misafir olarak Sivas'ta bulunan Çerkes göçmenlerinin yaptığı bazı uygunsuz hareketlere ahalinin karşılık vermesi sonucu Çerkesler, ahalinin eşya ve hayvanlarına el koymuş, silah kullanarak ahaliyi darp etmiş ve yaralamaya cesaret etmişlerdir.
- Bir ay öncesine kadar Sivas'ta herhangi bir sorun olmadığı; fakat yeni gelen göçmenlerin daha önce iskân olunmuş göçmenleri kışkırttıkları ve bu durumun durdurulması için sürekli çalışıldığı,
- Sivas Eyaletinde göçmen iskânı için boş arazi olmadığı, belki Aziziye'de 300 hane iskân edilebileceği söylenmiştir.
- Aziziye'de iskân olunacak yeni 300 hane göçmenin daha önce iskân olunan göçmenlerden uzak mahallere iskân edileceği, Sivas tarafına bu 300 hane dışında göçmen gönderilmemesi istenmiştir.
- Sivas, Amasya ve Canik tarafındaki göçmenlerin iskân işlerinden sorumlu memur olan Yaver Efendi'nin henüz gelmediği, Yaver Efendi'nin Sivas'a gelmemesi neticesinde göçmenler ile ilgili asayiş ve diğer işlerin aksadığı,
- Sivas'ta iskân edilen üç bin hane göçmen dışında Diyarbakır, Harput, Malatya ve diğer yerlerde iskân olunan Çerkes göçmenleri iskân yerlerini terk ederek,

⁵²⁸ BOA; A.MKT. UM 511/22 (29 Ekim 1861 Sâdaretten Muhacir Olan Mahallere Emirname); A.MKT. UM 518/3 (19 Kasım 1861).

fırar etmek sureti ile Sivas'a gelmişlerdir. Bu fırar ile Sivas'a gelen Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresine iskân olunmak düşüncesine kapılmışlardır. Uzunyayla yöresine iskân olmak düşüncesine kapılan bu Çerkes göçmenlerinin Diyarbakır, Harput ve Malatya'ya iskân olunmaları için Yaver Efendi'nin Sivas'a görevine gelmesi Sivas Eyaleti Mutasarrıfı tarafından hükümete yazılan arizada istenmiştir⁵²⁹.

Sivas Eyaleti Meclisi tarafından 11 Temmuz 1864 tarihinde hükümete gönderilen arizada, Sivas Eyaleti'ne iskân olunan hane miktarlarını görmekle beraber Sivas'a bağlı Uzunyayla yöresine göçmenlerin iskânının 1864 tarihinde tamamlandığını anlamaktayız. Ayrıca 1864 tarihindeki Çerkes- Rus savaşının sona ermesi ile beraber Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Çerkes kabilelerinin Uzunyayla yöresine iskân olunmak için rağbet ettikleri anlaşılmaktadır. Çerkes kabilelerinin Uzunyayla yöresine iskân olunmak için rağbet etmelerinin en büyük sebebi, kabile yaşamlarından dolayı kendi akraba ve kabileleri ile beraber yaşama arzusu idi. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinin, yerleşik ahali, gayr-ı müslim tebaa, Çerkes kabilelerinin birbirleri arasında, Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti ve diğer aşiretler arasında sorunlar yaşadığı görülmektedir. Sivas Eyaletinin, bu asayişsizliğe sebep olan uygunsuzlukları durdurmada çaba gösterdiği ve devletin otoritesini Uzunyayla yöresinde korumaya çalıştığı yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlerin sayısının artması bu göçmenlerin yaşayacakları ve yaşatacakları sorunların da artması anlamına gelmekteydi. Kafkas halklarının uzun yıllardan beri Rus Devleti ile mücadele ettikleri bilinmektedir. Rus Devleti'nin Kafkas topraklarını işgal etmesini engellemek için bütün gücü ile mücadele eden Çerkesler ve diğer Kafkas halkları, işgali durdurmayı başaramamışlardır. Rus Devleti Kafkasya'yı işgal edince Anadolu'ya kitlesel ve zorunlu göç yeni bir ivme kazanmıştır. Kafkasya'dan zorunlu olarak gelen göçmenlerin Anadolu'da iskân olunmalarına başlanmıştır. Anadolu'da çeşitli mahallere iskân için hükümet tarafından gönderilen göçmenler Osmanlı Devleti'nin yerleşik ahalisine zararlar vermişlerdir. Göçmenlerin ahaliye verdikleri bu zararlar hükümete mahalli idareciler tarafından

⁵²⁹ BOA; A.MKT. UM 305/47 (11 Temmuz 1864 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Ariza).

iletmiştir. Osmanlı hükümetine ahali ile ilgili ulaşan şikâyetler aşağıdaki üç başlık altında toplanmaktaydı. Ahali şikâyetine sebep olan bu üç başlık şöyledir:

- Birincisi, Çerkes göçmenlerinden bazılarının ahalinin mallarını gasp ettiği ve ahaliden adamlar öldürdüğü,
- İkincisi, Çerkes göçmenlerin verdiği zararlar ve göçmenlerin yaptığı uygunsuzluklar nedeni ile ahalinin buldukları yerlerden ayrıldığı,
- Üçüncüsü de Anadolu içinde yolculuk yapan ahali ve tüccarların zarar gördükleri⁵³⁰ şeklindedir.

Çerkes göçmenlerinin yapıları aynı olunca yaptıkları uygunsuzluklar da aynıdır. 1859 tarihinde gelen göçmenlerin sebep olduğu asayiş olayları, 1864 tarihinde Anadolu'ya gelen göçmenlerin sebep olduğu asayiş olayları ile birbirine çok fazla benzemektedir. Ahalinin şikâyetlerini ele alan hükümet, göçmenlerin sebep oldukları asayişsizlik olaylarını tekrardan ele alarak değerlendirmiştir. Buna göre hükümetin yaptığı değerlendirmede:

- Çerkes göçmenlerinin memleketlerinde Rusya'nın saldırıları neticesinde Osmanlı Devleti'ne iltica ettikleri,
- Osmanlı Devleti'ne göç eden Kafkas göçmenlerine hem devlet hem de ahali tarafından gerekli yardımların yapıldığı,
- Göçmenlerin iskân olunmaları sırasında, ahalinin göçmenlere zarar vermediği aksine göçmenlere yardım ettiği; göçmenlerin ahalinin yaptığı bu yardımlara karşılık edepleri ile oturmaları ve ahaliye zarar vermemeleri,
- Ahali ile göçmenlerin ortak paydası olan İslam dini nedeni ile kardeşçe geçinmeleri ve insanlık dışı hareketlerde bulunmamaları gerektiği; göçmenlerin gelişi ile beraber iskân sonrasına kadar yaşanan süreç hükümet tarafından ele alınmış, Anadolu tarafına göçmen iskân olunan mahallere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsusta⁵³¹ anlatılmıştır.

Osmanlı h

⁵³⁰ BOA; A.MKT. MHM (24 Eylül 1868 Sâdaretten Anadolu Tarafına Göçmen İskân Olunan Mahallere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsus).

⁵³¹ BOA; A.MKT. MHM (24 Eylül 1868 Sâdaretten Anadolu Tarafına Göçmen İskân Olunan Mahallere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsus).

Hükümeti göçmenlerin sorun çıkarmadan Anadolu'da yaşamalarını arzu etmektedir; fakat göçmenler kabahat işlemekte ve kanunlara uymamaktadırlar. Çerkes göçmenlerinin ve diğer Kafkas göçmenlerinin uygunsuz hareketlerinden, ahaliye zarar vermelerinden ve asayiş bozmalarından dolayı hükümet tekrardan bazı tedbirler almıştır. Hükümet tarafından 1868 tarihinde alınan tedbirler:

- Osmanlı Devletine göç eden Çerkes göçmenlerinden asayişe muhalif hareket edenler, 1868 tarihine kadar, uygun bir lisan ile terbiye edilmeye çalışılmaktaydı. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin Osmanlı Devleti kanunlarına uyum göstermeleri için özen gösterilmekteydi. Osmanlı hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerine şiddet gösterilmemiş olmasından ve ikna yöntemi kullanılmış olmasından, Çerkes göçmenleri şırmışlar ve otoritenin kendileri oldukları havasına kapılmışlardır. Çerkes göçmenlerinin işledikleri kabahatlerin cezaları uygulanmadıkça, göçmenlerin saldırgan durumlarını devam ettirdikleri, göçmenlerin sebep oldukları olaylardan anlaşılmaktadır.
- Çerkes göçmenlerinin saldırgan olmasının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden biri de göçmenlerin silahlı olarak gezmeleridir. Bu nedenle göçmenlerin silahlı gezmeleri men edilmektedir. Çerkes göçmenlerinin silahlı gezmelerinin yasaklanmasına karşı gelenlerin ve kanunlara uygun olarak silahsızlık kararına karşı çıkan göçmenlerin silahları elinden alınmalıdır.
- Çerkes göçmenlerinin beylerinin, kendilerine bağlı olan takımlarındaki göçmenler vasıtasıyla zorbalık yaptıkları ve takımlarındaki göçmenlerde kötü bir hava oluşturdukları ve devlet otoritesi dışında hareket ettikleri görülmektedir. Takım beylerinin, kabilelerini tahrik ederek yaptıkları: adam soyup öldürtmek, ahalinin mallarını gasp ettirmek, ahalinin meskenlerine zarar verdirmek ve ahalinin arazilerini ekip biçmelerine engel olunmak şeklinde sıralanmaktadır.
- Çerkes beyleri işledikleri kabahatler neticesinde serbest bırakıldıkça hükümetin arzu ettiği şekilde ahali ile göçmenler arasında düzenin sağlanamayacağından Çerkes beylerinden zararlı faaliyetlerde bulunanların kabilelerinden ayrılması ve kabilelerinden uzak yerlerde iskân edilmesi,
- Göçmenler içinde iskân işleri tamamlanmayanlara arazi ve tarım araç-gereçleri verilmediğinden işsiz kalan bu göçmenler, ahaliye zarar vermektedirler. Ayrıca

iskân olunmayan göçmenler, iskânları tamamlanmış göçmenleri yanlarına çektikleri için sorun daha da büyümektedir. Bu göçmenlere arazi verilemediği için devlet tarafından yevmiye verilmeye devam edilmiş ve hazineye binen yük artmıştır. Hem iskân olunmayan göçmenlerin işsiz ve boş olmaları nedeni ile işledikleri kabahatleri ve verdikleri zararları durdurmak hem de hazineden her ay çıkan yevmiye bedeli olan harcamaları durdurmak için iskân olunmayan göçmenlerin acil bir şekilde iskânlarının sağlanması,

- Bir Çerkes kabilesinin toplu bir şekilde iskân olunma isteklerinin yerine getirilmemesi ve kabilelerin takım takım olarak iskân edilmeleri hükümet tarafından istenmiştir.

Anadolu'da iskân olunan Kafkas göçmenlerinin göçün ilk yıllarında sebep oldukları uygunsuzluklar ve işledikleri kabahatler, genelde ikna edilerek ve tembihte bulunularak çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktaydı.

Göçmenlerin Anadolu'ya geldikleri ilk yıllarda tutuklanan göçmenlere de rastlamaktayız. Nitekim Çerkes göçmenlerinden asayişsizliğe sebep olan 35 kişi tutuklanmıştır⁵³². Hükümet, Anadolu'da göçmen sayısı ile birlikte asayiş olaylarının da artması sonucunda yeni yaptırımlar uygulamaya mecbur kalmış; 1868 yılında suça karışan göçmenlere daha belirgin yaptırımlar uygulama karar vermiştir. Anadolu'daki ilk yıllarında göçmenlere uygulanan ikna metodu sorunları çözememiştir ve ikna yerine suça karışanın cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Böylece suçu mahkemede sabit olan göçmenlere hapis cezası verilmeye başlanmıştır⁵³³.

2.1.2- KÖLE SORUNU

Çerkesler, zorunlu göç ile beraber Anadolu'ya gelmeden kısa süre önce Osmanlı Hükümeti Afrikalı köle ticaretini yasaklamıştı⁵³⁴. Çok eski tarihlerden beri⁵³⁵ Çerkes

⁵³² BOA; A.MKT. NZD 367/84 (26 Eylül 1861 Sâdaretten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁵³³ BOA; MVL 725/43(24 Ekim 1866), MVL 688/10 (18 Aralık 1866).

⁵³⁴ Mustafa Reşit Paşa'ya Afrikalı köle ticareti konusunda girişimde bulunan Straford de Redcliffe'ye durumun Meclis-i Vükela'da görüşüleceği bilgisi verilmiştir. 17 Ocak 1857 tarihinde ise zenci köleliğinin kaldırılması ile ilgili ferman ilk olarak Trablus valisine gönderilmiştir. Ehad R. Toledano, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, İstanbul 2000. S. 114-115; Hakan Erdem, Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909,(Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2004, s.138.

⁵³⁵ Karadeniz'de köle ticareti Osmanlı Devleti'nden önce yapılmakta idi. Kuzeyin insanları Ruslar, Slavlar, Çerkesler, Alanlar Ortadoğu pazarlarında ve İtalyan şehir devletlerinin köle pazarlarında rağbet

kabilelerinin kölelere sahip oldukları⁵³⁶ bilinmektedir. Çerkes kabilelerinde köle sayısı zenginliğin bir ölçüsü olarak kabul edilmekteydi. Osmanlı Devleti'ne zorunlu göç ile gelen Çerkes kabileleri kölelerini de beraberinde Anadolu'ya getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne göç sonrasında Çerkeslerin köle sahipliğini devam ettirmesi hem Çerkes kabilelerini hem de Osmanlı Devleti'ni köle sorunu ile karşı karşıya getirmiştir.

Uzunyayla yöresinde Osmanlı hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerin toplu bir şekilde iskân edilmeleri Çerkes kabilelerinin sosyal sınıflaşmalarını Uzunyayla'da daha rahat sürdürmelerine olanak vermiştir. Uzunyayla yöresindeki Çerkes kabileleri, Kafkasya'da sahip oldukları köleleri ile beraber⁵³⁷ Uzunyayla'ya gelmişlerdir. Uzunyayla köylerinde Çerkeslerin en kalabalık kabilesi olan Kabardeyler ve Abazalar, sosyal sınıflaşmayı en iyi yürürlüğe koyan kabilelerdir. Kabardeyler ve Abazalar sahip

görüyorlardı. Karadeniz'de köle ticareti 1204 4. Haçlı seferinden sonra sistemli hale gelmiştir. Zübeyde Güneş Yağcı, 16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:8 (kış-2005), s.12.

⁵³⁶ Kefe başta olmak üzere Kefe gümrük bölgesi içinde yer alan Azak, Taman, Anapa, Kefe gibi limanlar Osmanlı öncesinde de Karadeniz köle ticaretinde önemli bir yere sahipti. Köle ticareti Osmanlı öncesi İtalyan tüccarlar tarafından organize edilmekte olup Mısır Memlûk devleti başta olmak üzere Avrupa pazarlarında Rus, Çerkes, Tatar asıllı kölelerin sayısı oldukça yekün tutmaktaydı. Kara denizin Osmanlı hâkimiyetine geçişiyle birlikte diğer ticari metalar gibi köle ticaretinin kontrolü de Osmanlı Devleti'ne geçti. Habiçoğlu, age, s.46-47,169-171; Zübeyde Güneş Yağcı, İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607, History Studies Volume 3/2, 2011, s.375.

⁵³⁷ Mesudiye kazasına bağlı Hurşidabad karyesinde iskân olunan Canbolat Bey takımı 11 hane ve 70 nüfusa sahipti. Toplam nüfus içerisinde üçü kadın olmak üzere toplam on üç köle vardır. s.1-2, Mesudiye kazası Kafırviran karyesine iskân olunan Kanbardey kabilesinden Mehmet Bey takımı otuz hane iki yüz elli beş nüfustur. Bu nüfustan on iki kadın olmak üzere toplam yirmi altı köle vardır. s.2-4, Mesudiye kazası Kaftangiyen karyesine gidecek olan Şukara Bey takımı yirmi sekiz hane yüz otuz sekiz nüfustur. Bu nüfus içinde on üçü kadın olmak üzere toplam yirmi beş köle vardır. s.6-8, Aziziye kasabasına bağlı Karagöz kışlağında bulunan Kabardey kabilesinden Almirza Bey takımı yüz on bir hane sekiz yüz yirmi altı nüfusa sahiptir. Bu nüfus içinde yirmi üç kadın olmak üzere toplam elli yedi köle bulunmaktadır. s.14-24, Aziziye kasabasına bağlı Boran kışlağında iskân olunan Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı yirmi hane iki yüz elli iki nüfusun içinde yedi kadın olmak üzere toplam yirmi dört köle vardır. s.30-33, Mesudiye kazası Kızılçevlik karyesinde iskan olunan Kabardey kabilesinden İbrahim Ağa takımı yirmi bir hane yüz altmış yedi nüfusa sahiptir. Bu nüfus içinde sekiz kadın olmak üzere yirmi bir köle yer almaktadır. s.35-36 Aziziye kasabasına bağlı Karaboğaz kışlağında Altıkese kabilesinden Yakup Ağa takımı altı hane kırk beş nüfusa sahiptir. Bu nüfustan ikisi kadın olmak üzere toplam beş köle bulunmaktadır. s.49-50; ML. MSF d. No: 15924 Pınarbaşı Karaboğaz kışlasına yerleşen Kabardey Aslan Tok takımı yirmi üç hane yüz altmış yedi nüfustan altısı kadın olmak üzere toplam yirmi bir köle bulunmaktadır. s.88-9, Aziziye kasabasına bağlı Karaboğaz kışlağında İskân olunan Altıkese kabilesinden İlyas Ağa takımı on dört hane altmış nüfustan meydana gelmektedir. Bu nüfusun altısı kadın olmak üzere toplam on yedi köle içermektedir. s.91-92, Aziziye kasabasına bağlı Potuklu karyesinde iskan olunan Pışımaf Bey takımı yüz dokuz hane sekiz yüz elli bir nüfustan meydana gelmektedir. Bu nüfusun on altısı kadın olmak üzere toplam otuz üç köle içermektedir. s.96-107. BOA; ML. MSF d. No: 16636, Potuklu karyesine iskan olunan Pışımaf Beyin durumu hükümet ve Muhacirin Komisyonu tarafından takip edilmekteydi. BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 7(8 Temmuz 1863).

oldukları köleler vasıtası ile tüm işlerini yaptırmışlardır. Kölelerin alım satımı⁵³⁸ Uzunyayla Çerkeslerinde sık görülen bir vakadır. Uzunyayla kölelerine, Vineut⁵³⁹, bakış diğer Çerkeslerde olduğu gibidir. Yani vineutlar alınıp satılabilen, takas olabilen, miras kalabilen mallar gibiydi diyebiliriz.

Uzunyayla'da yaptığımız görüşmelerde anlatılanlardan yola çıkarak, Uzunyayla'da yaşayan Çerkes kabilelerine ait kölelerin haklarının neler olduğunu, şu şekilde açıklayabiliriz. Yapılan görüşmelerde köleler ile ilgili en belirgin sonuç kölelerin, yaşama, evlenme, çalışma, yeme-içme⁵⁴⁰ gibi tüm haklarının belirleyicisinin köle sahibi olan beylere ait olduğudur. Uzunyayla köylerinde köle sahibi olan beylerden kölelerine çok iyi davrananlar olduğu gibi kölelerine çok aşırı derecede zulmeden⁵⁴¹ beyler de olmuştur. Bunun yanında Uzunyayla'daki Çerkeslerin günümüzde dahi kimin hangi sülaleye mensup olduğu çok iyi bilinmektedir. Bir de Çerkes köle takımından gelenler hangi eğitim almış olsalar, hangi mesleği yapsalar yinede Uzunyayla Çerkesleri tarafından köle olarak görülmektedir. Mesela, İsmail Berkok⁵⁴² ile ilgili anlatılanlar, bu duruma en güzel kanıttır.

⁵³⁸ Muhacirin-i çerakeseden ve Altıkese kabilesi ahalisinden olup Aziziye kasabasına tabi Çakmaklı karyesinde sakin Memduh Bin Hacı Ömer meclis-i makud-i mezburda işbu baisül-kitab muşarun ileyh Ahmet Hamdi efendi ibnil-merhum mezbur hüseyin efendi mahzarında bittav-i ver rıza ikrar-i tam ve takrir-i kelim edüp bey-i atil-beyanın suduruna değin yedimde irsen malım ve mülküm ve bittav'i rakabetini mukırra ve muterife olup işbu meclis-i şeride muayene olunan ak yüzlü açık kaşlı siyah saçlı uzun boylu tahminen yigirmi beş yaşında çerkezül-asıl fâtıma bint-i mellah nam cariyemi tarafeynden icab ve kabulü havi ve şurut-i mefsededen ari bey-ü bat-i sahih-i şeri ile dört bin kuruşa efendi-i muşarun ileyhe bey ve temlik ve teslim eylediğimde anlar dahi ber vech-i mübeyyen işıra ve temellük ve tesellüm edüp meblağı kabul buyurduktan sonra semen-i mezkur dört bin kuruşu yedlerinden tamamen ve kamilen ahz-ü kabz edüp meblağ-i mezburenin takrir ve semen-i mezburun ...(5 Nisan 1863). 34 numaralı S.Ş.S s.115.

⁵³⁹ Fehmi Tambay, G.T 23.07.2011 Ankara. Pışıltlar)(köleler), aynı kapıdaki davarlar gibi alınıp satılırlardı.

⁵⁴⁰ Ali Şengil; İsmet Boran; Fehmi Tambay; Ömer Şengil G.T 23.07.2011 Ankara, Köleler beyin emrinde çalışır, bey ne derse köle yapmaya mecburdur. Kölenin beni giydirin bana yedirin şunu içirin deme hakkı yoktur. Bey ne yedirir, içirir, giydirir ve ne derse odur. Bu kölelerin yaşamı beyin vicdanına kalmıştır. Vicdansız bey çıplak bırakır, bey vicdan sahibi ise giydirir, kendi yediğinden yedirir ve evlerinde kardeş gibi bakar. Eğer bey vicdansız ise köpeğe davrandığı gibi davranır. Kölelerin isteme hakkı yoktur.; Balkan harbi, I. Dünya Savaşı ve Cumhuriyet ile kölelik Uzunyayla'da ortadan kalktığını Ömer Şengil görüşmede ilave etti..

⁵⁴¹ Ali Şengil, G.T 23.07.2011, Aşağı Potuklu köyünden Abazaların İsmailiko kölesini odun getirmeye göndermiş, kölenin getirdiği odunlar yaşamış. Yaş odun getirdi diye İsmailiko köleyi ahıra götürmüş ve mih ile kulaklarını ahırın direklerine çakmış. Adamı gördüm ben kulakları delikti. İki kulağında ben çocukken iyi hatırlıyorum çevredekiler bu iki kulağı delik olan köleye bu İsmailiko'nun delikleri diyorlardı.

⁵⁴² Kaynak kişi 1(bu bilgileri verenlerin özel ricasıyla kaynak kişi 1 ve kaynak kişi 2 olarak isimlendirdik. Bu kişilerin kimlik bilgileri ve ses kayıtları elimizde mevcuttur.) , İsmail Berkok Türkçe adı Yağlıpınar

Anadolu'da Çerkes kabilelerinin kölelik meselesi nedeniyle bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar: Çerkes kölelerinin ayrı yerlere iskânı, Çerkes kölelerinin miras kalması, kölelerin hürlük iddiası, kölelerin azat edilmesi, Çerkes kölelerinin çalınması ve Çerkes kölelerinin firar etmesi şeklinde ortaya çıkmaktaydı.

Osmanlı Hükümetinin, Çerkeslerin sosyal yapısı nedeniyle, Çerkeslerin sahip oldukları köleler ile ilgili bazı tedbirler aldığı görülmektedir; fakat hükümet, Çerkes göçmenlerinin uyum süreçleri nedeniyle zorunlu göçün ilk yıllarında kölelik meselesinde sessiz kalmıştır. Fakat zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nde Çerkes köleleri ile ilgili sorunlar artmaya başlayınca hükümet bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir.

2.1.2.1- Çerkes Kölelerinin Miras Kalması

Çerkesler, Kafkasya'da olduğu gibi Anadolu'da da kölelerini alıp satmışlardır. Bu köle ve cariyeler, sahibinin ölümü sonrası varislerine miras olarak kalmışlardır. Çerkes Beylerinden biri öldüğü zaman bu ölen beye ait olan bütün mal varlığı mirasçısı olan çocuklarına veya akrabalarına kalmaktaydı. Çerkes köle ve cariyelerinin sahipleri öldüğü zaman bu köle ve cariyeler, ölenin çocuklarına da kardeşlerine diğer malları

olan Çerkesce ismi ise Jarştey olan Sone ailesinin(prens ailesi) kölesidir. Sone ailesinden bir kişi İsmail Berkok'u alıp İstanbul'a götürüyor, sevap olsun diye okutmak istiyor. Bu olayı Pınarbaşı'ndaki tüm büyüklerden dinledim. Soneler büyük zengin bir ailedir. Bu sonelere mensubu olan kişi Berkok'u okutmak için götürmüştür. İstanbul'da sarayda bulunan Abuk Ahmet Paşa ve Abuk Kamil Paşa'ya Berkok'un getiriliş amacı anlatılıyor. Abuk Ahmet Paşa ve Abuk Kamil Paşa bu köle çocuğunu okutuyorlar (kaynak kişi 2 ise Abuk Ahmet Paşanın Uzunyayla'ya geldiği bir gün İsmail Berkok'u beğendiğini ve başarılı olan bu fakir çocuğu okutmak amacıyla İstanbul'a götürdüğünü söyledi. Ayrıca Abuk Ahmet Paşa'nın hiç evlenmediğini ve çocuğunun omaması nedeniyle Abuk Ahmet Paşa tüm mal varlığını ve silahlarını İsmail Berkok'a bırakmıştır. Fakat kaynak kişi 2 babası tarafından İsmail Berkok'a miras bırakılan silahları ona vermediğini söyledi. Hatta bu silahları isteyen Berkoka babam madem sana silahları verdi neden ölmeden önce vermedi diyerek bu silahları Berkok'a vermedi. Hatta aracılar aracılığı ile Abuk Ahmet Paşa'ya ait bir silahı babamdan isteyen Berkok'un bu isteği de reddedilmiştir dedi). Askeri okulda okuyan bu köle çocuğu Tuğ generalliğe kadar yükselir ve askeriyeden emekli olur. Demokrat Parti zamanında Milletvekilliği yapan İsmail Berkok daha sonra hastalanır ve Londra'da vefat eder. İsmail Berkok subay olduğu zamanların birinde Uzunyayla'ya gelir. Uzunyayla o zamanlar Uzunyayla olduğu(Çerkes kültür ve sosyal yaşamının en üst seviyede yaşandığı zaman) zamanlardır. Berkok resmi kıyafetler ile Uzunyayla'da bir haşşe gelir. Çerkeslerde misafirlik önemli olduğu için haşşe gelen Berkok'a başköşe gösterilir. Berkok ise orası benim yerim değil diyerek, kapının hemen girişine oturur. İsmail Berkok köle takımına mensup olması nedeni ile Uzunyayla'daki sert kânunlarla idare edilen sosyal sınıflaşma karşısında askeri görev ve rütbesi hiçbir şey ifade etmemiştir. Çünkü general olan Berkok Uzunyayla'da köle takımının mensubudur.

gibi miras kalmaktaydı. Böylece köle ve cariyelerin sahipleri ölse bile bu köle ve cariyelerin esaretleri devam etmekteydi.

Osmanlı Devleti'ne iltica eden Çerkes göçmenler köleleri ile ilgili yaşadıkları sorunların çözümü için hükümete müracat etmekteydi. Mesela, Çerkes göçmenleri kendilerine miras kalan kölelerin verilmesi için Muhâcirîn Komisyonuna dilekçe vermekteydiler. Bu dilekçelerin birinde Çerkes göçmenlerinden Hüseyin isimli kişi, Kafkasya'daken kardeşlerine ait, Bedik ve Canbolat, kölelerin durumunun çözülmesini istemekteydi. Bu adı geçen kardeşlerinin ölmesi nedeniyle annesi dışında varisi olmadığı için bir hane yedi nüfus olan kölelerin annesine verilmesi gerektiğini dilekçede ifade etmiştir. Bu köleleri, İlyas isimli bir kişinin alarak Kayseri'ye gönderdiği ve Hatukoy kabilesi beylerinden Cangeri Bey takımı ile beraber iskân etmek üzere olduklarını; fakat bu kölelerin annesine verilmesi gerektiğini komisyona yazmıştır. Muhâcirîn Komisyonu köle oldukları için istekte bulunulan kişilerin şer'i mahkemeye çıkarılarak kölelikleri ispat edilmeleri durumunda gerekli işlemlerin yapılmasını Kayseri Kaymakam Hali Bey'e yazmıştır⁵⁴³.

Osmanlı Hükümeti, Çerkes kabilelerinin Anadolu'da köleleriyle yaşadıkları sorunların çözümüne çok fazla müdahale etmemiştir. Hükümet, Çerkeslerin çok eski tarihlerden beri köle sahibi olduklarını Çerkes beylerinin işlerini bu kölelere yaptırdığını bilmektedir. Bu nedenle hükümet sadece mahkeme yolu ile köle oldukları sabit olan kişilerin beylerine verilmesini, köle olmayanların ise hürriyetlerinin verilmesini sağlamaya çalışmıştır.

⁵⁴³ BOA; A.MKT. DV 220/25 (7 Nisan 1862 Muhacirin Komisyonundan Kayseri Kaymakamı Halil Bey'e Şukka); MVL 558/87 (1 Şubat 1868); Ayrıca bk. Çerkeslerden gelen bir başka dilekçede, İzmir'e bağlı Aydın sancağından iskân olunmuş olan ÇerkesBeylerinden Şahin Geriy'in vefatı üzerine oğlu Aslan Pışımaf kendisine usul gereği verilmesi gereken köleler ile ilgilidir. Aslan Pışımaf dilekçesini Muhacirin Komisyonuna vermiştir. Dilekçe de özette Çerkes göçmenlerinden Aslan Pışımaf Bey babasının ölümü ile beraber kendisine miras kalmış olan köle ve cariyeleri ile ilgili yaptığı tasarruftan dolayı kendisine müdahale edildiğini şikâyet konusu yapmıştır. Aslan Pışımaf Bey miras olarak kendisine babasından kalan on yedi köle ve cariyeyi satmak istemiştir. Yapılacak olan bu köle satışına müdahale edilmesi Çerkes Pışımaf'ı rahatsız etmiştir. Rahatsızlığını Muhacirin Komisyonuna ileten Çerkes Aslan Pışımaf'ın şikâyeti Muhacirin Komisyonu tarafından Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Meclis-i Vâlâ köle alım satımı için gerekli kaideleri belirleyerek ve Çerkeslerin Osmanlı sınırlarında iskân olundukları mahallerdeki devlet memurlarına alınacak tavrın ne olacağını yazarak soruna çözüm getirmiştir. MVL 622/69 (21 Ocak 1862); A.MKT. MHM 237/38 (12 Ekim 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

Çerkes kölelerinin sahipleri öldüğü zaman köle ve cariyeler ailenin geride kalanlarına miras kaldığı ve bu miras olarak kalan kölelere bazen başka bir ailenin el koyduğu da olmuştur. Nitekim Çerkes göçmenlerinde Ubih kabilesinde Baruken(?) isimli kadın göçmen, babasından kendisine miras kalan kölelerine, Ubih kabilesinden Canik sancağına bağlı Bafra'da oturan Hacı Bekmirza, Kumcağız? İsimli yerde oturan Hacı Elhas ve Kavak isimli yerde Berzik Hacı Erikoğlu(?) Abuziş(?) Adlı kişilerin beraberce köle ve cariyelerine el koyarak aralarında paylaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca ismi geçen bu Çerkes göçmenleri cariyelerine kötü davrandığını da ilave etmiştir. Çerkes Baruka, miras kalan kölelerin ve cariyelerin kendisine verilmesini hükümetten talep etmiştir. Durum Meclis-i Vala tarafından Muhâcirîn Komisyonuna yazılmış ve bu altı nüfus köle ve cariyelerin şeri mahkemeye⁵⁴⁴ çıkarılması sonucunda işlem yapılması emredilmiştir.

Çerkes göçmenleri arasında aileden kalan mirasın paylaşımında da sorunlar çıkmaktaydı. Çerkes göçmenlerinden Abaza AltıkeseK Kabilesinden Firdevs isimli göçmen, kardeşi ile kendisine kalan mirasın paylaşımında yaşanan sorunun çözümü için hükümetten yardım istemiştir. Firdevs isimli göçmen, anne ve babasının ölümünden sonra kardeşi İshak ile kendisine miras olarak mal, hayvan ve on altı nüfus köle ve cariyenin kaldığını beyan etmiştir. Fakat bu mallar mahkemede paylaşım aşamasında iken kardeşi İshak'ın kabilesiyle beraber Yozgat tarafına gitmiş olduğundan miras ile ilgili davalarının sonuçlanmadığını arzuhalinde yazmıştır. Muhâcirîn Komisyonu, Abaza AltıkeseK Kabilesinden olan bu iki kardeş göçmenin miras olarak kalan mal ve kölelerinin paylaşımı ile ilgili sorunlarının çözümü için Ankara Mutasarrıfını görevlendirmiştir⁵⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nde Çerkes göçmenlerinin köle meselesi daima gündemde kalmıştır. Bu meseleyi gündemde tutan en önemli sebeplerin başında kölelerin mal ve eşya gibi miras olarak kalmasıydı. Kabardey kabilesinden Bekir efendinin kölesi olan

⁵⁴⁴ BOA; MVL 563/56 (18 Nisan 1868).

⁵⁴⁵ BOA; A.MKT. DV 160/92 (12 Haziran 1860 Firdevs İsimli Göçmeden Muhacirin Komisyonuna Arzuhal); ayrıca bk. Çerkes göçmenlerinden ve Kabardey kabilesinden Ganimet isimli göçmen İstanbul'da vefat eden babası ömer efendiden kalan çariye ve nakid lerin Aziziye'de oturan biraderi-Esad ve ishak- tarafından alındığı ve kendisine mirastan herhangi bir şey vermediğinden hakkına düşen payı istemektedir. Yine Çerkes göçmenlerinden Akvas hatun kendisine kalan Aziziye'deki cariyelerini istemektedir. BEO. AYN. d. No: 909 Kayıt No: 450 (9 Şubat 1871) s.30.

Kasır Osman'ın hükümete verdiği dilekçede kölelerin miras olarak kalması açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bekir Bey ile beraber Amasya'da Kutu köyüne iskân olunmuş olan kölelerin yaşam mücadelesi beylerinin ölümü ile daha zor bir hal almıştır. Çerkes Kabardey kabilesi beylerinden Bekir Bey vefat edince bütün mal, eşya ve köleleri varisi olan Uzunyayla yöresinde yaşayan Ali Bey'e kalmıştır. Ali Bey'e miras olarak kalan mal, eşya ve köleleri Uzunyayla'ya götürmek istemektedir. Amasya'da belirli bir mal varlığına ulaşmış olan Bekir Beyin köleleri duruma karşı çıkması Uzunyayla'dan gelen Çerkes göçmenlerinden Kabardey kabilesinden Bekir Bey'in varisi Ali Beyin şiddet kullanmasına sebep olmuştur. Kabardey göçmenlerinden Ali Beyin göçmenlere yapmış olduğu bu baskı ve zorlama neticesinde kölelerin Amasya mutasarrıfından yardım istemesine sebep olmuştur. Bekir Beyin kölelerinin şikâyeti üzerine Ali Bey muhakeme edilmeye başlanmıştır. Bu muhakemenin ikinci günü Bekir Beyin amcası Ali Bey kendisine Bekir Bey'den kalan mal ve eşyalar ile beraber kölelerin de mal ve eşyalarını da alarak Uzunyayla'ya kaçmıştır. Bekir Bey'in kölelerinden Kasır Osman, Ali Bey tarafından kendilerine ait tüm malların alınması neticesinde açıkta kaldıklarını ve bu yüzden beş nüfus ile Bolu'ya geldiklerini ayrıca bütün paralarını yollarda sarf ettikleri için Ali Bey tarafından kendilerine ait olan eşyaların alınmasını ve kendilerine verilmesini dilekçesinde ayrıca ifade etmişlerdir. Hükümet bu dilekçede belirtilen durumun çözülmesi için Muhâcirîn Komisyonuna ve Amasya Mutasarrıfına gerekli işlemlerin yapılmasını yazmıştır. Durumun Çerkes göçmenlerinden köle olan Kasır Osman'ın dilekçede izah ettiği gibi ise bu kölelere ait mal ve eşyaların Uzunyayla'da bulunan Ali Bey'den alınarak ilgili kişilere verilmesi yolunda hareket edilmesi emri verilmiştir⁵⁴⁶.

Osmanlı Hükümeti, Çerkes kabilelerinin sosyal yaşamının önemli bir parçası olarak yer tutan kölelerin miras kalması meselesine oldukça mesafeli yaklaşmıştır. Bu yaklaşımın en önemli sebebi Çerkes asilzadelerinin devlete karşı olumsuz bir tutum sergilemelerinin istenmemesidir. Bunu hükümetin kölelik ile ilgili sorunların çözümünü ertelemesinden ve Çerkes köleleriyle ilgili sorunlara karşı aldığı çekimser tavrından anlamaktayız.

⁵⁴⁶ BOA; MVL 526/76 (28 Aralık 1866).

2.1.2.2- Çerkes Kölelerin Ayrı Yerlere İskân

Osmanlı Devlet'ine diğer göçmenler gibi sığınan Çerkes köleler ve cariyeler, geldikleri yeni ülkede ait oldukları sosyal sınıftan kurtulmaya çalışmışlardır. Kafkasya'da köle ve cariyе sınıfında yer alanlar göç olayını fırsata çevirerek -hem sahiplerinden hem de sosyal sınıflarını bilenlerden- başka yerlere firar etmek yoluyla hürriyetlerin ele geçirmişlerdir. Ayrıca Anadolu'ya geldiklerinde köle takımından olmadıkları yönünde şahitler ile hürriyetlerini elde etmeye çalışmışlardır. Bazen fırsat bulduklarında Bey ve sahiplerinden ayrı bir mahalle iskân olunmaya çalışmışlar, bazen de köle ve cariyе sahibi olan Çerkes beyleri köle ve cariyelerin kendi iskân oldukları yerlerde bu köle takımının iskân olunmalarına izin vermemişlerdir⁵⁴⁷. Kölelerin ayrı yerde iskân edilmelerini istemişlerdir. Osmanlı Devleti kendisine iltica eden tüm Kafkas göçmenlerini hür olarak görmektedir. Onların eski vatanlarında sahip oldukları sosyal sınıflaşmayı Anadolu'da sürdürmelerini istememektedir.

Anadolu'da iskân olunan Çerkes göçmenlerinden bazıları, kendilerine ait olan köle ve cariyelerinin iskân yerlerinin dışında yerleştirilmelerine karşı çıkmışlardır. Köle ve cariyelerinin kendilerinin iskân mahallerine yerleştirilmelerini istemişlerdi. Bu duruma benzer bir sorun yaşayan Çerkes göçmenlerinden ve Çarşamba kazasına yerleştirilmiş olan Seluh isimli göçmen köle ve cariyelerinin göç esnasında Rumeli tarafında Vize'ye gönderildiğini ve orada iskân olduklarını arzuhalinde yazmıştır. Çerkes göçmenlerinden Seluh isimli göçmen, sekiz nüfus köle ve cariyelerinin Çarşamba'ya gönderilmesini ve kendisine teslim edilmesini Muhâcirîn Komisyonu ve mahalli idarecilerden istemekteydi. Çerkes göçmeni Seluh'un bu dilekçesi, Meclis-i Vâlâ'da değerlendirilmiş ve Meclis-i Vâlâ Edirne vilayetine bu dilekçeye göre yapılması gerekenleri yazmıştır. Buna göre Çerkes Seluh'un sekiz nüfus köle ve cariyе talebinde bulunduğu, bu kişilerin köle ve cariyе olup olmadığının araştırılması, mahkemede köle oldukları anlaşılır ise bu kişilere verilmiş olan hane ve arazi var ise bunlardan alınarak diğer göçmenlere verilmesi istenmiştir. Ayrıca bu kişilerin köle

⁵⁴⁷ Hakkı Kurmel, G.T 17.05.2011 İstanbul, Kabardey kabilesi Kurmelinko(Kumarlı – Kurmel) sülalesine mensuptur. Emekli hâkim ve Eski Milletvekilidir. 1923'de Kayseri ili, Yahyalı ilçesi, Burhaniye (babigüey-benegue) köyünde doğmuştur. Yargıç olarak çalıştıktan sonra TBMM'nin X. ve XI. dönemlerinde Kayseri Milletvekili olarak bulundu. Daha sonraları İstanbul'da Avukatlık yaptı, İstanbul Kuzey Kafkaslılar Kültür Derneği'nin çalışmalarına aktif olarak katılmaktadır.

olması durumunda Çarşamba'ya gönderilmesi, bu kişilerin köle ve cariye olmadıkları anlaşılır ise durumun Meclis-i Vâlâ'ya⁵⁴⁸ yazılması emredilmiştir.

Köle ve cariyelerin Anadolu'da sahiplerinden ayrı yerlere iskân edilmesine farklı durumlar sebep olmaktadır. Bu sebeplerden biri de şudur: Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenlerinden Mehmet Emin adlı kişi verdiği dilekçede kendisinin daha önceden Osmanlı Devleti'ne devlet hizmetinde bulunmak için geldiğini yazmıştır. Yalnız Abaza tarafında babası, amcası ve bir takım kölelerinin kaldığını, daha sonra onları almak için Abaza'ya gittiğini; fakat gittiğinde Rus Devleti tarafından tutularak hapsedildiğini arzuhalinde ifade etmiştir. Çerkes M. Emin hapis durumunda iken sekiz nüfus köle ve cariyelerinin Merşanzade Şerif Bey kabilesi ile Varna tarafına gitmiş ve burada iskân olunmuşlardır. Sekiz nüfus köle ve cariyelerinin Varna'da iskân olduklarını hapisten çıktıktan sonra kendisinin ve ailesinin ise İzmit'te iskân olduğunu belirtmiştir. Varna'ya gitmiş olan bu sekiz nüfus köle ve cariyenin İzmit tarafına nakil edilerek kendisine teslim edilmesini istediği arzuhalini hükümete vermiştir. Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilen konu, iskân memuru ve İzmit'in Muhtar Efendisi tarafından araştırılması ve alınacak neticenin Meclis-i Vâlâ'ya⁵⁴⁹ yazılması istenmiştir.

Çerkes göçmenlerin göç etmesi Anadolu'da çok fazla göçmenin birikmesine sebep olmuştur. Osmanlı Hükümeti bu gelen göçmenleri bir an önce daimi iskân bölgelerine sevk etmekteydi. Göçmenlerin sevki sırasında bazı köleler de sahiplerinden ayrı olarak bir göçmen kafilesine takılıp iskân olunmaktaydılar. Muhâcirîn Komisyonuna kayıp olan kölelerinin bulunması, sahiplerinin yerini tespit ettiği kölelerinin kendilerinin bulunduğu yere gönderilmesi, kölelerin kendilerine teslim edilmesi ile ilgili oldukça fazla dilekçe verilmekteydi. Bu dilekçelerden birinde Çerkes göçmenlerinden Hatukoy Kabilesinden olan Mihrihan isimli göçmen kadına aitti. Hatukoy kabilesinden Mihrihan hatun, Tophane Karabaş mahallesinde misafir olarak otururken iki nüfus kölesinin Uzunyayla tarafına gitmiş olan göçmenlerle beraber gittiğini anlatmıştır. Uzunyayla tarafına kendisinden habersiz olarak giden bu kölelerinin vekil olarak göndereceği İsmail Efendi'ye teslim edilmesini, durumun Kayseri Kaymakamına iletilmesini içeren dilekçesini Muhâcirîn Komisyona

⁵⁴⁸ BOA; MVL 565/1 (28 Nisan 1868).

⁵⁴⁹ BOA; MVL.522 /107 (6 Ocak 1868); A. MKT. MHM 264/63 (16 Mayıs 1863).

göndermiştir. Muhâcirîn Komisyonu, Çerkes göçmenlerinden Hatukoy kabilesinden olan Mihrihan hatunun Kürlav? ve Caduc? isimli iki kölesinin durumunun araştırılmasını ve yapılan araştırma sonucunda bu kişilerin köle olup olmadığının da ortaya çıkarılmasını mahalli idarecilerden istemiştir. Muhâcirîn Komisyonu, eğer bu kişiler köle ise bunların Mihrihan'ın vekili olan İsmail Efendi'ye teslim edilmesini durum ile ilgili gelişmelerin de tarafına iletilmesini Kayseri Kaymakamından istemiştir⁵⁵⁰. Böylece bazı Çerkes köle sahiplerinin kölelerin kendilerinden ayrı olarak iskân edilmesini ve köleler ile eşit statüde değerlendirilmeyi hükümet ve yetkili iskân memurlarından isterken; bazı Çerkesler ise sahip oldukları kölelerinin bulunulmasını Osmanlı hükümetinden istemektedir.

2.1.2.3- Köle Tüccarları

Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden halkların köle ve cariyeleri bulunmaktaydı. Osmanlı Devletinin daha yeni yasakladığı esir ticareti Kafkas göçmenlerinin gelişiyile beraber yine hareketlenmişti. Göçmenlerden ailesini kaybedenler kayıbolanlar, Kafkasya'da köle sınıfında olanlar, yetim kalan çocuklar ve bunun gibi kimsesiz kişilerin oluşu esir tüccarlarının iştahını kabartmaktaydı. Esir tüccarları bu durumu bir fırsata çevirmişler ve köle alım satımında kar sağlama yoluna gitmişlerdi.

Çerkes göçmenlerinden köle ve cariyeye olanlar dışındaki hür insanların da savunmasız kalmasından dolayı köle ve cariyeye olarak satıldıklarına şahit olmaktadır. Çerkes köle ve cariyeleri alım satım işine Çerkes göçmenlerinin içindeki esirciler tarafından da yapılmaktaydı. Mesela, esir tüccarlarından Çerkes Mustafa ile ortağı Mustafa arasında cariyeye yüzünden tartışma meydana gelmiştir. Çerkes Mustafa ve ortağının cariyeye yüzünden meydana gelen kavgaları sonrasında bu cariyeyi görmek amacıyla hapisane görevlilerinden izin almaya çalışmışlardır⁵⁵¹.

⁵⁵⁰ BOA; A.MKT. UM 549/80 (24 Mart 1862 Mihrihan Hatundan Muhacirin Komisyonuna Arzuhal, Muhacirin Komisyonundan Kayseri Kaymakamına Şukka).

⁵⁵¹ BOA; A. MKT. NZD 202 /88; Ayrıca bk. Esirci takımından Osman Ağa tevkif edilen köle ve cariyeleri hakkında dilekçe vermiştir. BEO. NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 44 (29 Haziran 1865).

2.1.2.4- Kölelerin Azat Edilmesi

Çerkes kölelerinin durumu ile ilgili tüm kararları verme yetkisi köle sahibi olan Çerkes Beyi'ne aitti. Çerkes kabilelerinde köle ve cariye sahibi olan beyler dilerse köleleri azat ederek hürriyetlerini⁵⁵² verebilirdi. Çerkes köleleri eğer sahipleri olan Çerkes beyleri tarafından azat edilmişlerse bu köle ve cariyelerin sahip oldukları hürriyet elinden alınamazdı. Fakat bu uygulamanın dışında da hareket edildiğini yani azat edilmiş kişilerin tekrar köle ve cariye nazarı ile bakıldığını görmekteyiz. Mesela, medrese talebelerinde Çerkes göçmeni olan Mesud isimli kişi azatlı kölelerinin tekrar köleler gibi kullanıldığını hükümete verdiği arzuhalinde anlatmıştır. Sivas eyaletine yerleştirilmiş olan Çerkes göçmenlerinde ve Abaza Altıkeseş kabilesinden Doruk oğlu Almirza Bey takımının içinde bulunan İshak, zevcesi Fatma, oğulları Hayırlı, Kurban Ali ve Ali, kızları Samirhan ve Nasibhan isimli kişilerin köle ve cariye olarak görülmesi arzuhalin temel konusudur. Arzuhalini veren Çerkes Mesud yukarıda isimlerini verdiğimiz yedi nüfusun Abaza Altıkeseş kabilesi Beylerinden Kütibiş Bace? isimli beyin köle ve cariyeleri iken bu kişilerin Kütibiş Bace tarafından azat edildiklerini anlamaktayız. Ancak Azat edilen bu köle ve cariyeleri azat eden Kütibiş Bace'nin varislerinden olan Abdullah beyin tekrar bu kişilerin köle olarak hizmetinde bulunmalarını istemekteydi. Azatlı olan ve hürriyetleri ellerinde bulunan bu yedi kişinin tekrar köle olarak ele alınmasına dair şerri bir kaidenin olmaması üzerine verilen arzuhalde, Abdullah Bey'in bu kişilere uyguladığı şiddet ve baskının durdurulması ve bu kişilerin hür olduğu izninin verilmesi talep edilmişti. Hükümet durum ile ilgili değerlendirmede bulunarak sahipleri tarafından azat edilmiş olan bu yedi kişinin şerri mahkemede, şahitler huzurunda hür olduklarını ispat etmeleri ile bu sorun çözüme kavuşturulmuştur⁵⁵³.

Uzunyayla'da Çerkes kölelerin sahipleri tarafından azat edildiği durumlar da olmaktadır. Mesela, Uzunyayla'da Musa ve Nogay isimli köleler azat edilmişti.

⁵⁵² Köleler sık sık azat ediliyorlar, bu azat edilen köleler istedikleri takdirde başka bir kabilenin kurallarına uyacaklarını ve paylarına düşen cezaları ödeyeceklerine yemin ederek söz vermeleri halinde o kabileye girebilirler. Her kabile, herhangi bir seçim olmadan yaşlılar tarafından idare edilir (Thamade). Evet, saygınlığın simgesi olan beyaz aksakal, toplantılarda ve diğer alanlarda hürmet ve öncelik verilmesini sağlayan tek güçtür. Bunun dışında kabilelerin fertleri tam bir eşitlik içinde bulunurlar. J.S. Bell, age, s. 125. Çerkeslerin kölelerini azat etmeleri hem Kafkasya'da hem de Anadolu'da, Uzunyayla'da, görülmüştür.

⁵⁵³ BOA; A.MKT. NZD 415/15 (27 Nisan 1862 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonu Tezkire).

Anlatılan hikâyeye göre: köle takımından bir ailenin oğulları Hasan ve Hüseyin'i Balkan savaşlarına gitmeden önce azat etmişler. Hasan ve Hüseyin'in anneleri sevinçten başlarına beyaz bez sarmış, köyde gezdirmiş çocuklarını azat ettiler diye. Bu azat etmenin çok büyük mükâfatı vardır, köle azat etmenin büyük sevabı vardır⁵⁵⁴. Böylece Uzunyayla'da azat edilen kölelerin annelerinin başlarına beyaz bir bez sarması azadın bir sembolü olarak ve temiz bir sayfa açılması anlamına gelmektedir.

2.1.2.5- Kölelerin Hürlük İddiası

Çerkes kabileleri kendi aralarında da cariyeye alım-satımı yapmaktaydılar. Çerkeslerin kendi aralarında yapılan bu alım satımlarda zaman zaman sorunlar meydana gelmiştir. Bu sorunlardan bir tanesi satılan kölenin mahkemede hürriyetini ispat etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Çerkes göçmenlerinden Mustafa isimli kişi yine Çerkes göçmenlerinden Bandırma'da yaşayan Çerkes Ömer Ağa isimli göçmenden bir cariyeye satın almıştır. Pembe isimli bu cariyeyi Çerkes göçmeni Mustafa 3700 kuruşa almıştır. Fakat bu cariyeye mahkemede hürriyetini ispat edince Çerkes Mustafa da cariyeye için ödediği 3700 kuruşunu Çerkes Ömer'den istemiştir. Bu durum Meclis-i Vâlâ'ya havale olmuştur. Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilen konu hakkında verilen karar gereği Çerkes Ömer'in köle alım satımından men edilmesi emredilerek durum Muhâcirîn Komisyonuna⁵⁵⁵ hükümet tarafından yazılmıştır.

Çerkes göçmenlerinden bazıları kendilerine ait olan kölelerin taraflarına teslim edilmesi için Muhâcirîn Komisyonundan yardım istemişlerdir. Bu şekildeki isteklerde köle denilen kişiler mahkemeye çıkarılmaktaydı. Mahkeme sonucunda bu kişilerin köle ya da hür oldukları şahitler huzurunda ortaya çıkarılmaktaydı. Nitekim Çerkes Buruk isimli göçmen üç köle ve üç cariyenin kendi malı olduğunu ileri sürmüştür. Çerkes Buruk'un iddiası üzerine şerri mahkemede bu kişiler dinlenmiştir. İddia sahibi olan Çerkes Buruk bu altı kişinin köle olduğunu ispat edememiş, iddia

⁵⁵⁴ Ali Şengil; G.T 23.07.2011 Babamın emriyle kölelerimiz azat oldular. İsmet Boran, G.T 23.07.2011 Yaşlı bir kölemiz vardı, gözleri görmüyordu. Torunu onu bizim eve getirdi. Annem o köle otursun diye bir minder koydu. Yaşlı köle bu mindere oturmadı. Yaşlı köle torununa bana bir sandalye getir, eğer bu mindere oturursam arkadan gelenler başköşeye otururlar diye mindere oturmayı reddetmiş. Onun yerine oturak gibi bir şey istemiştir. Annem her yere oturabilirsin demişti. İsmet Boran'ın anlattığı bu yaşanmış olayda Çerkes kölelerin yaşlıları tarafından sosyal sınıfın yürütülmesinde sonraki nesil kölelere model oluşturduklarını göstermektedir.

⁵⁵⁵ BOA; MVL 537/71 (15 Haziran 1867).

sahibi ve diğer esirci takımından olan işbirlikçileriyle -esirci Mustafa, İlyas ve İsmail - zaptiye dairesine götürülmesi esnasında köle olmadıklarını ispat eden göçmenlere silah göstererek onları tehdit etmişlerdir. Bu durma sebep olan esirci takımı tutuklanmıştır. Hürriyetlerini ispat eden altı kişilik göçmen grubu hür olduklarından diğer Çerkes göçmenleri ile beraber Anadolu'ya gönderilip iskân olunmaları için şehremanetine teslim olunmalarını ihtiva eden mazbata hükümet tarafından ilgili yerlere gönderilmiştir⁵⁵⁶.

Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenleri Kafkasya'da yaptıkları gibi köle ve cariyelerini değiş tokuş yapmaktaydı. Köle değişimi işlemi yapıldığı sırada bunların sahip oldukları mal ve eşyalar da ortada bir sorun olarak durmaktaydı. Nitekim Çerkes göçmenlerinden Recep, Batır ve Uğurlu isimli göçmenler hür kişiler oldukları halde Gürcü Yusuf isimli kişi tarafından kendilerini esir alarak Adapazarı'nda yaşayan Aslan Geri Bey'e vermiştir. Bu üç Çerkes göçmen, yaşanan durum nedeniyle dilekçe vermişlerdir. Bunlar muhkemelerinde hürriyetlerini daha sonra ispat etmişler ve mal ile eşyalarını istemişler de Aslan Geri Bey elinde bulunan sekiz nüfus köle ve cariyelerini Gürcü Yusuf'a, Gürcü Yusuf da Recep, Batır, Uğurlu isimli dokuz nüfus köle ve cariyelerini Aslan Geri'le aralarında bu suretle esirlerini mübadele etmişlerdir. Bu üç kişinin mal ve eşyaları daha önceki sahipleri olan Kütahya'da yaşayan Gürcü Yusuf'un elinde kalmıştır. Göçmenlerin Kütahya'da iskân oldukları için kendilerine devlet tarafından verilen öküz ve diğer malzemeler Kütahya'da kaldığı için bu göçmenlerin Adapazarı'nda hiçbir şeyleri kalmadığı ve kendilerine verilen köle çoluk çocuktan başka bir şeylerinin olmadığını sözlü olarak Recep isimli göçmen ifade etmiştir. Bu Çerkes göçmenlerinin kötü durumdaki olmalarından dolayı konu Muhâcirîn Komisyonuna iletilmiştir⁵⁵⁷.

Osmanlı Hükümeti Çerkes göçmenlerinin köleleri ile ilgili nasıl hareket edileceğini emirname-i Sâmiyye ile (22 Eylül 1865) bir kaideye bağlamıştır. Çerkes kölelerinin hangi durumlarda satılabileceği ve köle olmadıkları iddiasında bulunanların bu durumu şerri mahkemelerde ispat etmeleriyle mahkemede bu kişilerin hür olduklarına dair şeri bir belge verilmesi daha önceden belirlenmiştir. Bu şekilde Mentuş

⁵⁵⁶ BOA; A.MKT. MVL 113/36 (14 Eylül 1859).

⁵⁵⁷ BOA; A.MKT. MHM 334/13 (7 Haziran 1865).

sancağında hürlük iddiasında bulunan göçmenlerin mahkemede hür oldukları⁵⁵⁸ şahitlerin şahadeti ile ispatlanmıştır. Fakat bu kölelerin sahibi olduğunu iddia eden Çerkes Ömer isimli göçmen, mahkemede şahitlik edenlerin hür olmadıklarını onlarında köle olduklarını ve bunların şahitliklerinin mahkeme tarafından kabul edilmemesini ısrarla istemiştir. Mahkeme, şahitlik eden göçmenlere tekrar ulaşamadıklarından dolayı hür olduklarını ispat eden bu göçmenlerin, köle olmadığı kararına varmıştır⁵⁵⁹.

Osmanlı hükümeti hürriyet iddiasında bulunan Çerkes kölelerinin iş ve işlemlerinin nasıl yürütüleceğini Tezkire-i Sâmiyye ile talimatnameye bağlanmıştır. Bu talimatnameye göre;

- Bundan böyle hürriyet iddiasında bulunanların takdim edecekleri arzu haller İcra cemiyetine havale olunacaktır.
- Hürriyet iddiası ile İcra cemiyetine müracaat olduğu zaman Muhâcirîn Komisyonu denetiminde Çerkes göçmenlerinden ileri gelenlerinden bir veya iki kişi gönderilecektir.
- Hürriyet iddiasında bulunanların davalarını ispat için gösterdikleri şahitlerin kim oldukları bu durumlar için tutulacak deftere kayıt edilecektir.
- Gösterilen şahitler Muhâcirîn komisyonu tarafından İcra Cemiyetinin belirlediği tarihlerde gelecek ve bu kişilerin güvenilir kişiler olup olmadığını şahitliklerinin

⁵⁵⁸ Çerkes kabilelerinin sosyal sınıfları içinde kölelerin olduğu ve bu kölelerin sahibinin isteği ile alınıp satıldığı bilinmektedir. Bazen de hür olan Çerkeslerin köle olarak satıldıklarını Çerkes Ahmet Raşid ağanın verdiği arzu halde anlamaktayız. Çerkes Besleney kabilesine mensup olan Çerkes Ahmet Raşid, annesi ve iki köleleri ile beraber esirci İsmail Ağa tarafından satılmışlardır. Daha sonra bir fırsatını bulan Ahmet Raşid ve annesi hür olduklarını ispat ederek kendilerini köle olarak satanlardan şikâyetçi olmuşlardır.;A. MKT. UM 502/5 (28 Eylül 1861 Çerkes göçmeni Pesi tarafından Muhacirin komisyonuna arzu hal, Muhacirin komisyonundan Bolu kaymakamına Şukka) Çerkes göçmenlerinde Persi isimli İzmit'te iskân olunan göçmen Muhacirin Komisyonuna kendisine satılmış olan cariye ile hile yolu ile elinden alınarak kendisinin kandırıldığına dair dilekçe vermiştir. Dilekçe de göçten hemen sonra Bolu'da Şemseddin ve Sebuğ isimli kişiler kız kardeşi, anneleri Çıracı? Hatunun rızası ile, Rişe? İsimli göçmen kızı hür olmasına rağmen hayli kişinin ve özellikle Besni kabilesi sahibi İsa Efendinin hazır bulunduğu toplumda 7800 kuruşa kendilerine sattığını yazmıştır. Çerkes kızını Persi'ye satan yine Çerkes göçmenlerinden Şemseddin, Sebuğ ve anneleri daha sonra hile yolu ile mahkemeye başvurarak kardeşlerinin hür olduğu ilgili dilekçe vermişlerdir. Mahkeme de kendisine satılan cariye ailesine verilmiş ve bu adı geçen kişiler Çerkes Persi isimli göçmene 7800 kuruşluk senet vermişlerdir. Persi bu paranın kendisine verilmediği ya parayı ya da cariye kendine verilmesini istemiştir. Muhacirin komisyonu dilekçe veren Çerkes Persinin durumunu Bolu kaymakamı Hamdi Efendi 'ye ileterek gerekli olan işlemlerin yapılması için yazı yazmıştır. BOA; MVL 635/ 14.

⁵⁵⁹ Şapsığ kabilesinden Uksuğ isimli kişinin Muhacirin Komisyonuna göndermiş olduğu arzu halde köle cinsinden cariye kendisine verilmesini istemiştir. Fakat mahkemede bu kişinin hür olduğunu ispat etmesi ile Muhacirin Komisyon Başkanı Osman Paşa durumu Şapsığ kabilesi göçmenlerinden Uksuğ'a yazmıştır. BOA; MVL 717/34 (28 Aralık 1865); MVL 514/62 (2 Aralık 1866).

kabul edilip edilmeyeceği, hürriyet iddiasında bulunanlar ile ilişkileri araştırılacaktır.

- Bu şahit olarak gösterilen kişilerin doğru sözlü ve güvenilir kişiler olduğu anlaşıldıktan sonra, Hürriyet iddiasında bulunan kişi ya da kişiler ile beraber şerri mahkemeye gönderileceklerdir.
- Mahkemede hürriyetlerini ispat edenler eğer var ise aile akrabalarına teslim olunacak yahut ailesi yok ise zabtiye tarafından kavim ve kabilesine gönderilecektir.
- Hürriyetlerini ispat edemeyenlerin sahipleri ile araları bulunarak sahiplerine teslim edilecekler; eğer köleler bu durumu kabul etmezler ise sahiplerinin güvenilecekleri kişilere bedelleri ödenerek salıverilecek ve bu bedeller sahiplerine teslim etmek için zaptiyelere verilecektir.
- Hürriyet iddiasında bulunanların mahkemelerinin başlamasından bitişine kadar, vasileri ile aynı yerde bulunacaklar, sahipleri tarafından kendilerine ikamet yeri gösterilmeyecek olanlar zabita eliyle kadınlara mahsus meclislerde mahkeme sonuçlanıncaya kadar tutulacak ve bu hatunların ihtiyaçları karşılanacaktır. Fakat hürriyetlerini ispat edemeyenlerin masraf bedelleri sahiplerinden alınacak, sahipleri ile kölelerin aralarına girilmeyecek, satılacak olanların hazine masrafları için masraflar satış bedelinden kesilecektir. Yalnız içlerinde fakir olanların masrafları hazine tarafından karşılanacaktır.
- Ödenmesi gereken masraflar için zabtiye tarafından defter tutulacak ve bu tutulan defter İcra cemiyetine tasdik ettirildikten sonra hazineye gönderilecek ve yapılan masraflar alınacaktır.⁵⁶⁰

2.1.2.6- Çerkes Kölelerinin Çalınması

Osmanlıya göç ederek gelen Çerkes göçmenlerinin, birbirlerinin kölelerini çalarak sattıkları, Çerkes göçmenlerinin Muhacirlerin Komisyonuna verdikleri arzuhallerde ifade etmişlerdir. Bu şekilde gerçekleşen köle çalınması ile ilgili vakayı Abaza Altıkeseş kabilesi göçmenlerinden Hasan isimli göçmen yaşamıştır. Abaza

⁵⁶⁰ BOA; A.MKT. MHM 482/53 (9 Kasım 1873).

Altıkeseek göçmenlerinden Hasan, Çerkes göçmenlerinden ve Kabardey kabilesinden olan kendisine ait kölelerinin Mısırlı Hasan tarafından çalınmış olduğunu beyan etmiştir. Abaza Altıkeseek kabilesi göçmenlerinden olan Hasan, çalınan kölelerini Mısırlı Hasan tarafından Arap Hafız isimli kişinin evine yerleştirildiğini tophane-i amirede esirci İlyas'ın haber vermesiyle öğrenmiştir. Durumu öğrendiği gibi zaptiyeye haber veren Çerkes Hasan, bu kölelerinin zaptiyeler tarafından getirildiğini; fakat bu kölelerinden Hacı Sak'ın henüz bulunamadığını belirtmiştir. Kölelerin zaptiye tarafından tutuklandığını ve iki aydır bu kölelerin serbest kalması için her gün zaptiye dairesine gidip geldiğini, kirahane de kaldığı için perişan halde olduğunu, ailesinin iskân edildiğini ve ailesine yetişmeleri gerektiğini bu nedenlerden dolayı kölelerinin bir an önce kendisine verilmesini istemektedir⁵⁶¹.

Anadolu'ya göç eden Çerkes göçmenlerinin köleleri bazen sahiplerinden kaçımlardır. Bu kaçan kölelerin bulunması için köle sahipleri çalışmalar yapmışlardır. Mesela, Çerkes göçmenlerinden Ömer isimli kişi, daha önce kölelerinin oğlu Mehmet'i gasbederek kaçıklarını ve şimdiye kadar nerede oldukları ile ilgili bir sonuca varamadıklarını mahalli makamlara iletmiştir. Daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda Çerkes göçmenlerinden Ömer'in iki cariyesinin Batum'da olduğu ve kölelerin burada iskân olunanların elinde buldukları bilgisine ulaşılmıştır. Batum'a iskân olanların eline geçen bu iki cariyenin 4 tane çocukları olmuştur. Çerkes Ömer bu kölelerin ve çocukların sahibi olduğunu ispat etmiştir. Böylece Muhâcirîn Komisyonu eliyle kölelerin gerçek sahibine verilmesi yolunda hükümet tarafından yazı yazılmıştır⁵⁶².

2.1.2.7- Çerkes Kölelerin Firarı

Çerkes kabilelerinin ileri gelenlerinin (Pışı ve Vorkların) köle ve cariyeleleri olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti'ne göç edildiği zamanı fırsat bilerek sahiplerinden kaçan köleler olduğunu Muhâcirîn Komisyonuna Çerkes göçmenleri tarafından verilmiş arzuhallerden anlamaktayız. Köle ve cariyeleler ortam olduğu için firar etmişlerdi. Fakat köle ve cariyelelerin sahipleri bu firari kölelerin izini takip ederek

⁵⁶¹ BOA; MVL 830/49 (25 Mart 1860); A. MKT. DV 156/66 (28 Nisan 1860); A.MKT. UM 518/11 (19 Kasım 1861); MVL 740/70 (1 Kasım 1867); MVL 565/35 (22 Nisan 1868).

⁵⁶² BOA; MVL 473/70.

buldukları zaman bu firar eden kölelerin mahkeme yolu ile kendilerine teslim edilmesini talep etmekteydiler. Nitekim Çerkes göçmenlerinden olan Abaza kabilesinden Süleyman isimli göçmen, babasından kendisine miras kalan köle ve cariyelerin tarafına verilmesi için Muhâcirîn Komisyonunu dilekçe vermiştir. Çerkes göçmenlerinden Abaza kabilesinden Süleyman'ın dilekçesinde özetle kendisinin Canik sancağı Terme kazasına iskân edildiğini, firar eden kölelerin ise Silistre kazasına bağlı Gölükar köyünde iskân ettirildiğini ifade etmiştir. Bu firar eden beş köle bir cariye ve altı tane çocuklarının kendisine verilmesini istemiştir. Muhâcirîn komisyonu Çerkes Süleyman'ın bu dilekçe ve isteğini Meclis-i Vâlâ'ya göndermiştir. Meclis-i Vâlâ Çerkes Süleyman'ın dilekçesinde belirttiği köle, cariye ve çocuklarının iskân edildiği Gölükar karyesinde bu durumun araştırılmasını istemiştir. Bu kişilerin araştırılma sonucunda eğer gerçek köle iseler bu kölelerin görüşünün alınarak sahiplerine teslim edilmesi adı geçen kölelere iskân edildikleri yerde bazı arazi yardımları ve diğer sair yardımlar yapılmış ise bu yapılan yardımların diğer göçmenlere verilmesi ve bunların mahalli memurlarca kayıt altına alınması için Tuna vilayetine şukka yazılmıştır⁵⁶³.

2.1.2.8- Osmanlı Devletinin Çerkes Kölelerine Bakışı

Hükümet Afrika'dan gelmekte olan ve daha önceden Osmanlı'ya gelmiş olan zenci esirlerin açık bir şekilde alınıp satılmasını yasakladığı sıralarda Kafkasya'dan gelen köleleri bu durumun dışında tutmuştur.

Çerkes göçmenlerinin yerleştirildikleri bölgelerdeki memurlar tarafından Muhâcirîn Komisyonu Başkanı İzzet Paşa'ya Çerkes göçmenleri köle alım-satımı ile ilgili sorular sorulmaktadır. Muhâcirîn Komisyonu bu gelen sorulara cevap verebilmek amacı ile konuyu hükümete intikal ettirmiştir. Hükümete intikal ettirilen konular şunlardır. Çerkeslerin buldukları yörelerde köleler gönderilerek her yerde alınıp-satılmaktadır. Bazı köleler hürriyet iddiasında bulunmaktadır. Azat edilmiş ve rehin bırakılmış köleler ve cariyelerin davalarının şerri mahkemelere geldiği duyulmaktadır.

⁵⁶³ BOA; A.MKT. DV 145/33 (5 Kasım 1859); A.MKT. MHM 176/75 (3 Şubat 1860); A.MKT. MHM 188/71 (21 Temmuz 1860); A.MKT. NZD 374/91 (28 Ekim 1861);A.MKT. DV 374/41(4 Kasım 1860); MVL 547/13 (10 Eylül 1867).

Mahkemeye kölelikle ilgili çok fazla dava gelince bu durum ile ilgili nasıl davranılacağı yönünde Muhâcirîn Komisyonundan yardım istenmiştir. Muhâcirîn Komisyonu ise hükümete konuyu intikal ettirerek nihai kararın verilmesini istemiştir. Hükümet, Çerkes köleleriyle ilgili durumu ele alarak, bu köle ve sahipleri ile ilgili nasıl davranılacağını belirlemiştir. Çerkes göçmenlerinin Osmanlı Devletinde yerleştirildikleri bütün mahalli memurlara durumun iletilmesi emredilmiştir.

Hükümetin aldığı kararlar şöyledir:

- Çerkes esirleri hakkında uygulanacak olan kaidelerin, diğer esirlere uygulanan kaide ile aynı olması gerekmektedir. Yani alım satımı zenci esirler için yasak olduğu gibi Çerkes esirler içinde yasaktır. Fakat Çerkes göçmenleri Osmanlı Devleti'ne gelmeden önce köle alım satımı yapmaya alışık olmaları nedeni ile Çerkeslerin köle alım- satımına ve köle sahiplerinin kölelerini başka birine hibe etmelerine karışılmamaktadır.
- Çerkesler 50-60 yaşında bulunan kölelerini ve bu kölelerin çocukları ile torunlarını eskisi gibi alıp satma düşüncesindedirler. Çerkeslerin bazen kendi evladını, akraba ve yakınlarını dahi satma teşebbüsünde buldukları rivayet olunmaktadır. Bu durumun ise hem devlet tarafından hem de insani düşünceden dolayı kabul edilmesi uygarlığa yakışmamaktadır.
- Osmanlı Devletinde Çerkeslerin yaptığı gibi esir ve kölelerin hiçbir zaman bu şekilde alınıp satılmadığından 25-30 yaşını geçmiş olan ve çoluk çocuk sahibi bulunan kölelerin ve yahut bunların çocuklarını sahipleri tarafından satma düşüncesi ve niyetinde olanların bu şekildeki köle alış verişini Osmanlı Devleti yasaklamıştır. Osmanlı Hükümeti, köle alış verişini yasaklayarak kölelerin azat edilmesini teşvik etmekle beraber köle sahipleri azat etme işine karşı çıktıkları zaman kesinlikle köle alış verişine müsaade etmemektedir.
- Çerkeslerin kölelerini azat etmelerini teşvik etmeleri hükümet tarafından istenirken, eğer azat etmeye karşı gelinir ise çocukları olan kölelerin satışının engellenmesi emir edilmiştir. Ayrıca Çerkeslerin kendi çocuklarını, akraba ve yakınlarını satmalarına dahi izin verilmemesi emredilmiştir.
- Hükümet, Çerkeslerin yalnız 25-30 yaşına kadar olan -göçmenlerden esir olduğunu bilen gizlemeyen- cariye ve kölelerin satışına izin vermiştir. Bu

durumdaki kölelerin alım satımına mahalli memurlar tarafından müdahale edilmemesi istenmiştir. Hükümet aldığı bu kararları içeren İradeyi göçmenlerin bulunduğu yerlerdeki memurlara göndererek alınacak olan tavrı açık bir şekilde belirlemiştir⁵⁶⁴.

Osmanlı Hükümeti, Çerkes esir ve köleleriyle ilgili mahalli memurlara yazdığı emirname-i Sâmiyye doğrultusunda hareket edildiğini mahkemelere intikal etmiş olan davalardan anlaşılmaktadır. Mesela, Çerkes göçmenlerinden İbrahim, Batum'dan Trabzon'a gidip zaptiyeler tarafından tutuklanan beş kölesinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Hükümet, Çerkes esiri ile ilgili emirname-i Sâmiyye tutuklanan 5 kişi hakkında araştırma yapmıştır. Yapılan araştırma sonucunda bu 5 kişinin kendilerinin köle takımından olduklarını söylemesi nedeniyle zaptiyeler tarafından Çerkes göçmeni İbrahim'e teslim edilmesi için İstanbul'a gönderilmiştir⁵⁶⁵.

Tablo-24 Çerkes Göçmenlerinin İskân Olundukları Mahaller⁵⁶⁶

Edirne, İzmir, Erzurum, Üsküp, Halep, Selanik, Silistre, Trabzon, Niş, Konya, Didib?, Ankara, Amasya, Adana, Bursa, Biga, Canik, Sivas, Tulca, Sofya, Karasi, Kastamonu, Filibe, Harput, Cezair Bahr-i Sefid, , Ankara, Aydın, İskeçe , ... , Tekfurdağı, Sinop, Siroz, Denizli, Dırama, , Kaza-i Erba'a, ... , Köstece, Kütahya, Karahisar-ı Sahip, ... , Viranşehir, Lofca, Sarıkamış, ... , Kangırı,
--

Osmanlı Hükümeti'nin Çerkes göçmenlerine belli kaideler doğrultusunda cariyeye ve köle satışına izin verdiği çıkarılan emirnamelerden anlaşılmaktadır. Hükümetin izin verdiği kaideler dışında cariyeye ve köle satışı ise yasaklanmıştır. Halep Eyaletine bağlı Kilis Kazasına yerleştirilmiş olan göçmenlerden birinin cariyeye diyerek 6-7 yaşlarında bir kız çocuğunun satıldığı mahalli memurlar tarafından öğrenilmiştir. Bu kız çocuğunun ailesi ve erkek kardeşi verdikleri dilekçede kız çocuğunu istemişlerdir. Bu çocuğun ailesine geri verildiği, bu satışın men edildiği ve çocuğun varislerine teslim edildiği

⁵⁶⁴ BOA; HR. MKT 362/101(3 Ocak 1861); A. MKT. MVL 140/4 (11 Temmuz 1861 İrade); A. MKT. UM 561/49 (6 Mayıs 1861); A. MKT. NZD. 396/97 (3 Şubat 1862).

⁵⁶⁵ BOA; MVL 725/66.

⁵⁶⁶ BOA; A. MKT. MVL 140/4 (11 Temmuz 1861 İrade); DH. MHC 1/3 21 Nisan 1861.

görülmektedir. Yine Sivas eyaletinde bulunan göçmenlerden yedi sekiz kişi, on tane cariye yanına alarak Halep'e gelmişlerdir. Bu gelen Çerkes göçmenleri elinde Mesudiye Kazası mührü ile kendilerine verilen köle alım satım ile ilgili hükümetin gönderdiği tezkireyi mahalli memurlara göstermişlerdir. Halep tarafına bu kez tezkire ulaşmadığı için göçmenlerin, göstermiş oldukları tezkireye inanılmamıştır. Buraya gelen göçmenlerin cariye alım-satım izin ve yetkilerinin⁵⁶⁷ olup olmadığı ile ilgili hükümetten bilgi istenmiştir.

Satılan kölelerin bedelini peşin olarak alamayan Çerkes göçmenlerinin, bu alım satım işini senet ile de yaptıklarını görmekteyiz. Nitekim Sivas'ta ikamet eden Hacı İsmail Ağanın Suut kaymakamına iki tane cariyenin ücreti dışında 80 Osmanlı lirası alacağı olduğunu anlamaktayız. Çerkes göçmenlerinden Hacı İsmail Ağa bu cariye satışı nedeniyle Suut kaymakamından senet almıştır. Hacı İsmail Ağanın Hicaz'a giderken hac yolunda vefat etmesinden dolayı varisleri olan oğulları, babalarının Suut Kaymakamı'ndan alacaklarını talep etmişlerdir. Hacı İsmail Ağa'nın alacağı olan 8000 kuruş Muhâcirîn Komisyonu tarafından varislerine ulaştırılması istenmiştir. Böylece Çerkes göçmenlerinin cariye satışından alacağı olan, senet ile belirtilmiş, 8000 kuruşun Sivas'ta bulunan kardeşlerine⁵⁶⁸ teslim edildiğine dair hükümete bilgi verilmiştir.

Suut kaymakamına bir cariyenin dört bin kuruşa, Gelibolu'da iskân olunan göçmenlerden Mustafa'nın İstanbul Beşiktaş'ta Hacı Emin Paşaya 4 bin kuruşa cariye satıldığı anlaşılmaktadır. Böylece bu yıllar arasında bir cariyenin satış bedelinin 4 bin kuruş civarında olduğunu anlamaktayız⁵⁶⁹. Başka bir cariye satışında ise cariye bedelinin farklı olduğunu görmekteyiz. Çerkes göçmenlerinden Ömer isimli göçmenin Çerkes cariyelerinin kendi izni dışında 3,500 kuruşa satıldığını ve cariyesinin kendisine verilmesini⁵⁷⁰ muhâcirîn komisyonuna verdiği arzualde görmekteyiz. Ayrıca Çerkes göçmenleri arasında cereyan eden esaret ve kölelik maddesinin suiistimal edilmesiyle bu duruma uymayan kişiler tarafından bazı hür olan çocukların alınıp satılmasından dolayı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu tartışmaya son verilmesine ve köle

⁵⁶⁷ BOA; AMKT. UM 516/69 (5 Kasım 1861 Halep Valisinden Sâdaret'e Şukka); A.MKT. NZD 345/75 (10 Aralık 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire).

⁵⁶⁸ BOA; A.MKT. UM 436/18 (12 Ağustos 1860).

⁵⁶⁹ BOA; MVL 514/11 (15 Ekim 1866).

⁵⁷⁰ BOA; MVL 550/62 (1 Aralık 1867), MVL 529/84 (20 Nisan 1866) burada ise bir cariye bedelinin 4800 kuruş olduğu yazılmaktadır.

satışında bir usul kaide belirlenmesine, belirlenen usul ve kaidelerin Çerkes göçmenlerine iletilmesine gerek duyulmuştur. Kölelik ile ilgili sorun Muhâcirîn İdaresi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Bu sorun Meclis-i Vâlâ'da ele alınarak müzakere edilmiştir.

- Arz u beyânda da bulunan sorunun lüzumu olduğu üzere Çerkes Kabilesi (sınıfları) Osmanlı Devleti'nin İslami şefkat ve yardımını talep ederek geldiklerini,
- Çerkeslerin kölelerine yaptıkları yakışsız işin hem insanlığa hem de İslamiyet'e uymadığından Çerkes kölelerine yapılacak muamele ile ilgili mahalli memurlara tembihatta bulunulacaktır. Bu amaçla Çerkes köleleri ile ilgili yapılacakları ihtiva eden Tezkire-i Sâmiyye gönderilmiştir.
- Hükümet tarafından mahalli idarecilere gönderilen tezkire-i Sâmiyye göre verilen Çerkes köleleri ile ilgili hususlar Çerkes göçmenleri kendi menfaatlerine geldiği gibi anlamışlardır. Bu verilen izin ile istekleri şekle sokulmuş olduğu anlaşılmaktadır ve yeni düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur.
- Daha önce Çerkes esirleri için gönderilen tezkire gereği uyulacak kaide gereğince haklarında esir muamelesi yapılanların içinde hür olduklarını iddia edenler olursa şerri mahkemeye gönderilmektedir. Esir olmadığını savunanlar, hür olduklarını mevcut olan akraba ve yakınlarının şهادeti ile hürriyetlerini elde etmektedirler.
- Beş tane Çerkes çocuğunu Mısır'a göndermek üzere olan esirci Süleyman zaptiyeler tarafından yakalanmıştır. Mahkemeye çıkarılan bu çocuklar hür olduklarını dile getirmişler; fakat esirci Süleyman elinde bulunan iki tane mahkeme kararlarını göstermiş, çocuklar hür olduklarını ispat edememişlerdir. Çocuklar ailelerinin Trabzon ve Samsun'da olduğunu söylemelerine rağmen mahkemede esirci Süleyman, bu çocukların köle oldukları ile ilgili karar aldırtmıştır. Bu çocukların hükümet eli ile iade edilmesine mani olmuştur.
- Hür olduklarını iddia edenlerin mahkemeye sevk edildiğini; fakat bazı hileler ile bu kişilerin köle oldukları Çerkes göçmenleri esirci takımı ve diğer esirciler tarafından sağlanmaktadır. Böylece hürriyet iddiasında olanlar neticesiz kalmaktadırlar.

- Hürriyet davaları hükümet tarafından mahkemelerde ele alınmasına rağmen, Anadolu'da iskânları ve yerleştirilme işlemleri tamamlanmış olan Çerkes kabileleri arasında genellikle bu durum ortada bırakılmaktadır. Bu esaret konusu yüzünden Çerkeslerin büyük çoğunluğu silaha sarılmakta ve katliamlarla adam öldürmeler ve yaralamalar meydana getirmektedir. Mesela, Tekfur Dağın'da Mandıra karyesinde bulunan Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleriyle köleleri arasında esaret maddesinden dolayı tartışma çıkmıştır. Bu tartışma sonucu silahlı çatışma neticesinde ölümler ve yaralanmalar meydana gelmiştir. Duruma müdahale edilmesi ile hükümet tarafından silahlar göçmenlerden toplatılmıştır.
- Osmanlı Devleti'ne göç eden Çerkes kabilelerinin çok fazla sayıda olmalarından dolayı Anadolu'da ayrı yerlere yerleştirilmişlerdir. Hürriyet davası ve iki memleketin esaret ve köleliğe bakışının farklı olmasından dolayı sorunlar çıkmaktadır.
- Çerkes sınıfların hepsinin eşit şekilde Osmanlı Devleti tebaası olduğu, Osmanlıya hicret eden göçmenlerin hepsinin mültecidir. Esirlik uygulamasının (kölelik) hükmünün Osmanlıya iltica etmeleri neticesinde kalkması gerektiğini hükümet düşünmektedir. Fakat Çerkeslerin uyguladıkları esaret maddesine göre; köle halinde bulunanların köleliğini kabul etmeleri ve itiraz etmemeleri istenmektedir. Her Çerkes kabilesi ileri gelenlerinin erkek ve kadın bir takım köleleri bulunmaktadır. Çerkes ileri gelenleri bu kölelerine bakmaya ve onları korumaya alışmış bulunmasından dolayı esaret muamelelerinin göçün meydana gelmesi ile ortadan kalkmayacağı,
- Yerleşmiş olan göçmen kabileleri arasında tahminen yüzelli bin civarında esir olarak bulunanlar vardır. Bu kölelerin birçoğu uzun zamandan beri beylerinin himayesinde esir olarak kalmaktadır. Esirlerin beyleri ile kavgalarından doğan şikâyetler olur ise sahip ile köle arasının düzeltilmesine önem verilmesi gerektiği mahalli memurlarından istenmiştir.
- Yapılan bazı araştırmalar ve hükümete ulaşan ihbarlar nedeniyle ayrı ayrı olarak iskân edilen göçmen aileleri için devlet tarafından belirlenen yerlerden başka yerlere kölelerin gönderilmesi için beylere bazı tekliflerde bulunulması istenmiştir. Beylerin iskânlarına yakın civarda ziraat ve tarım için boş arazi mîrî

ye bulunduğundan kölelerin sahibi olan göçmen beylerine bu boş araziler parça parça beylerin derecelerine göre parasız olarak verilmesi istenmiştir. Bu araziler karşılığında göçmen Beylerinin hâkimiyeti altında bulunan kadın ve erkek kölelerin beylerinin rızası ile azat ettirilmesi hükümet tarafından istenmektedir. Azat bedeli olarak terk olunacak yerlerin kölelerin değeri ile denk olmasına dikkat edilmiştir. Böylece hem o arazi çeşitleri işlenir hale gelir hem de birçok anne baba ve çocuk köleler azat olunarak hürriyetlerini kazanırlardı. Bu alınan kararın Anadolu'nun her tarafında yayılması ve boş arazi bulunan yerlerde bu durumun uygulanması istenmiştir. Çerkes esirlerinin toprak karşılığı azat edilmesi işini göçmenlerin ileri gelenlerine durumun anlatılması ve bu durumu kabul edenlere uygulanması istenmiştir. Fakat bu durumun Çerkes göçmenleri arasında çok önemli ve hassas bir mesele olmasından dolayı Çerkes beylerine durum iyi bir dille çok iyi bir şekilde ifade edilmesi ve hiçbir Çerkes Beyine bu durumu zor kullanarak kabul ettirmek yoluna gidilmemesine dikkat edilmesi noktasında mahalli idareciler uyarılmıştır. Çerkes göçmenlerinin iskân oldukları Osmanlı sınırındaki yerlerdeki bütün mahalli memurlara bu emirname-i Sâmi yazılmıştır.

- Mahkeme esnasında hür olduklarını ispat edemeyenler, kendilerini ve akrabalarının ve kabilelerinin iskân yerlerini ifade ederek bu iskân yerlerinde hür olduklarını ispat etmeye çalışacaklardır. Fakat Göçmenlerin iskân oldukları yerler birbirine uzak olması nedeniyle bunları ardı ardına mensup oldukları sancaklara göndermenin zor olacağından buldukları yerde hürriyetlerini ispat edeceklerdir. Bu kişilerin hal ve durumları yani gerçekten hür olup olmadığı ve hangi aileye ya da hangi kişiye mensup olduğu kabilesinden ve diğer gerekli olan kişilerden tarafsız bir şekilde sorulup araştırılması sonucunda hürriyetlerini kazanan olursa hükümete mahalli memurlar tarafından durumun düzeltilerek iletilmesi emredilmiştir. Ayrıca Osmanlı hükümeti Çerkes köleleri için bir emirname daha çıkarmıştır(Ayrıca bk. ek-1 emirname sureti) ⁵⁷¹.

⁵⁷¹ BOA; İ.MMS 34/1407; Y.EE94/29 (19 Şubat 1867 tarihi ile Meclis-i Vâlâ'da takdim kılınan mazbata sureti); Erdem, age, s.146-151.

Osmanlı Devleti Çerkeslerin Anadolu'ya göçleri sonrasında, Çerkeslerin kölelik kurumunu ortadan kaldırmaya çalıştığı görülmektedir. Fakat Çerkeslerin sınıfsal yapısını koruma düşüncesi ve Çerkes kölelerine olan talep hükümetin köleliği kaldırılmasına yönelik uygulamalarını sekteye uğratmıştır. Bu yüzden de hükümete yeteri kadar hareket alanı bırakılmamıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen Osmanlı hükümeti köleliği 1909 yılında kaldırmayı başarmıştır⁵⁷². Uzunyayla'da da köleliğin II. Meşrutiyetin(1909) sağladığı özgürlük ortamında kalktığını söyleyebiliriz. Ama köle ve köle soyundan gelenlerin günümüzde hala bilindiklerini, Uzunyayla'da, sözlü tarih çalışmalarından elde ettiğimiz bilgilere dayalı olarak ilave edebiliriz. Yani kölelik resmen kalkmış olmasına rağmen, Uzunyayla'da Çerkesler içinde, resmiyet dışında kendisini hala koruduğunu açıkça ifade edebiliriz.

2.1.3- DİL SORUNU

Kafkasya'da her Çerkes kabilesinin kendine özgü bir dili vardı. Örneğin Kabardeyler -Kabardeyce, Hatukoylar-Hatukoyca, Abazalar-Abazaca dilleri ile konuşuyorlardı. Bir Çerkes kabilesinin kullandığı dili başka bir Çerkes kabilesi kullanmadıkları gibi diğer dili pek de anlamamaktaydı⁵⁷³. Kafkasya'da yaşayan Çerkes kabilelerinin birbirinden ve kendilerine ait bir dil kullanmalarını kabile yaşamı, feodal yaşam ve Kafkasya coğrafyasından kaynakladığını söyleyebiliriz. Kafkasya coğrafyasında kullanılan dil sayısı kimi araştırmacılara göre 300 civarındadır. Kafkasya'da kullanılan diller genel olarak 40 farklı dil olduğu yönünde kabul edilmektedir. Bu nedenle Kafkasya “diller müzesi” olarak adlandırılmaktadır.

Kafkas göçmenlerini Anadolu'da çeşitli sorunların beklemesi oldukça normaldir. Çerkes göçmenlerini ve diğer Kafkas göçmenlerini bekleyen önemli sorunların başına

⁵⁷² Erdem, age, s.189-190.

⁵⁷³ Çerkeslerin kendilerine ve dillerine verilen isim “Adıge”dir. Çerkes kelimesi onlara Türkler ve Tatarlar tarafından verilmiştir ve yerliler asla bu ismi kullanmazlar. Adıge dili, Kabardey'in doğu sınırından, Abzeh bölgesini içine alma suretiyle Karadeniz'e kadar olan bölgede kullanılmaktadır. Çerkes dilleri arasındaki farklılıklar öyledir ki bunlardan sadece kendi dilini konuşan iki farklı kişi birbirini anlayamazlar. J.S. Bell, age, s.278-279; Ayrıca bk. Çerkesler: Adigeler; Abzeh, Şapsuğ, Jane, Bjeduğ, Hatıkuey, Mahoş, Kemirguey, Natkhuey, Besleney, Kabadeyler; Ubıhlar; Abhaz-Abazalar gibi kabileler vardır. Çerkeslerin bunlardan başka birçok alt kolu olmakla birlikte zamanla diğer kabileler arasında kayboldular veya savaşlarda yok oldular. Bu kabileler Kafkas Dil Ailesi içerisinde yer almaktadır. Namıtok, age, s. 5-9.

“dil” sorununu koymak yanlış olmaz. Çünkü dil insanların tüm ihtiyaçlarını gidermede, talep etmede, konuşulanları ve kendisi ile ilgili verilen kararları anlamada ve sosyal ilişkilerde oldukça önemli bir yere sahiptir. Çerkes göçmenlerinin Anadolu’da iskânları için ayrılmış olan arazilere keşif amacıyla gidecekleri zaman yanlarına tercüman verilmekteydi. Böylece Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri ile iletişimlerini tercümanlar aracılığı ile sağlamaya çalışacaktır. Ayrıca geçici iskân mahallerinden daimi iskân mahallerine göçmenler sevk edilmeye başlanınca bu göçmenlerin yanına refakatçi olarak bir tercüman da verilmektedir. Osmanlı hükümeti tarafından mahalli idareciler ve Muhâcirîn Komisyonuna göçmenler ile ilgili uygulanacak olan tedbirler, emirnameler, iradeler ve talimatnameler gibi göçmenlere anlatılması gerekenler tercüman vasıtasıyla -göçmenler bir araya getirilerek- tüm kurallar anlatılmaktaydı. Çerkes kabilelerinin sosyal yaşamından dolayı ve Çerkes Beylerinin kabile üzerindeki etkisi ile hükümetin mahalli memurlara gönderdiği tüm talimatnameler önce bu Çerkes Beylerine tercüman aracılığı ile anlatılmaktaydı. Mesela, Muhâcirîn İskân memuru olan Yaver Efendi, Çerkes göçmenlerinin ileri gelen ve sözü geçenlerini bir araya getirmiştir. Yaver Efendi’nin bir araya getirdiği Çerkes Beylerine asayiş ile ilgili olarak hükümetin beklentilerini, tercümanlık vazifesini yerine getiren Çerkes göçmeni Osman vasıtasıyla anlatmıştır⁵⁷⁴.

Uzunyayla yöresine toplu bir şekilde iskân olunan göçmenler, Anadolu’nun diğer yerlerine birbirinden ayrı olarak iskân edilen göçmenlerden dil kullanım anlamında daha şanslıydılar. Çünkü Uzunyayla yöresinde tespit edebildiğimiz kadarı ile 1860-1870 tarihleri arasında 22 köy, bir kaza(Aziziye) ve bir kasaba(Mesudiye) teşkil olunmuştur. Burada yaşayan Çerkes göçmenleri kendi aralarında konuştukları için dil noktasında pek de zorlanmamışlardır. Fakat başka bir şehre gittiklerinde ya da hükümet memurları ile herhangi bir durumda işlerinin olduğunda dil sorunu yaşadıklarını düşünebiliriz.

Osmanlı Hükümeti Çerkes, göçmenlerini toplu bir şekilde iskân için Uzunyayla yöresine gönderdiği zaman bu göçmenlerin mahalli idareciler ile irtibatlarını kurmak, Çerkes göçmenlerini ürkütmemek için Çerkes göçmenleri içinde her iki dili bilen bir

⁵⁷⁴ BOA; A.MKT. MHM 337/38 (24 Ağustos 1861).

müdürü ve Mesudiye kasabasına tercüman Hacı İshak'ı 300 Kuruş⁵⁷⁵ maaşla atamıştır. Ayrıca Uzunyayla civarındaki göçmenlerin iskân edilmeleri için de Çerkes göçmenlerini yakından tanıyan Hafız Paşa'yı buraya tayin ederek göçmenlerle daha iyi iletişim kurmak ve bu göçmenlerin iskân işlemlerini kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Osmanlı Devletine sığınan göçmenlerin Osmanlı tebaası ile en büyük ortak paydası İslam dinidir. Bu ortak paydanın göçün çekici nedenleri arasında gösterildiğini söyleyebiliriz. Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerinin bulunduğu yerlere cami ve mescit yapımına önem verdiği ve Osmanlı kadim ahalisinin ise bu çalışmalara mali olarak destek verdiği bir gerçektir. Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerinin yaşadığı Uzunyayla yöresindeki memur atamalarına ve dini noktada buradaki göçmenlerin aydınlatmasına vazifelerini ifa edecek görevlileri seçmekte oldukça dikkat etmiştir. Uzunyayla'da vazife alacak olanlarda aranan en büyük özellik hem Çerkes dilini hem de Türkçeyi iyi derecede bilmektir. Nitekim Aziziye kazasında bulunan cami için hükümet tarafından görevlendirilen hatip Çerkes göçmenlerindedir. Çerkes göçmenleri ulemasından Salih Efendi hatip-vaizlik görevine, cami imamlığına Mehmet ve cami müezzinliğine ise İbrahim isimli göçmenleri görevlendirmiştir⁵⁷⁶. 16 Aralık 1861 de bu vazifelendirilmiş olan Çerkes göçmenlerinin beraatları hükümet tarafından Hafız Paşa'ya gönderilmiştir⁵⁷⁷.

Uzunyayla yöresinde Aziziye sancağına bağlı Mesudiye kasabasının köylerinden birinde yaşayan Çerkes göçmenlerinden ve Abaza Altıkese kabilesinden İslam Bey isimli göçmen, Rusya'daki mal varlığını satarak Osmanlı Devletine göç etmiştir. Rusya'daki sattığı mallar 31070 kuruş tutarındadır. Bu büyük miktardaki parayı yükünü hafifletmek için kaime-i nakdiyeye çevirmiştir. Çerkes göçmeni İslam Bey'in parasını çevirdiği kaime-i nakdiye tedavülden kaldırılmıştır. Abaza Altıkese kabilesinden İslam Bey hicaza hac vazifesi için sakladığı bu kaime-i nakdiyeyi kullanacağı zaman Çerkes göçmeninin elindeki kaimenin tedavülden kalktığını öğrenmiştir. Çerkes göçmeni İslam Bey Türkçe bilmediğini söyleyerek elindeki 31070 kuruşluk kaimenin değiştirilmesi ile

⁵⁷⁵ BOA; ML. MSF d. No: 17821 s.1-7; ML. MSF d. No 17268; ayrıca bk. Komisyon Meclisinde tercümanlık üzere tayin olunan Çerkes Mirza'nın ücretine verilen 100 kuruş eyyam 20 yevmiye 5 ML. MSF. d. No: 16635s.2; ML. MSF. d. No: 18226 Tercümanlar maaşı 250 kuruş s. 2.

⁵⁷⁶ BOA; A.MKT. MHM (1 Aralık 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁵⁷⁷ BOA; A.MKT. NZD 385/7 (16 Aralık 1861 Beraat).

ilgili dilekçesini Sivas Mutasarrıfına vermiştir. Sivas Mutasarrıfı durumu hükümete iletmiştir ve hazine ile yapılan yazışmalar neticesinde Çerkes göçmeni İslam Bey'e parası ödenmiştir⁵⁷⁸. Osmanlı hükümeti Uzunyayla yöresine iskân edilmiş olan Çerkes göçmenlerinin dil sorunlarını çözmek için şu tedbirleri almıştır. Alınan tedbirleri şöyle özetleyebiliriz:

- Uzunyayla'daki Çerkes köylerindeki cami ve mescitlere vazifelendirdiği görevliler, Çerkes göçmenleri içinden seçilmekteydi.
- İdareciler de Çerkes göçmenlerinin içinden seçilmiştir. Mesela, Uzunyayla'daki Mesudiye kasabasının müdürü Çerkes göçmenlerinden seçilmiştir.
- Tercümanlar kullanılmıştır. Hükümetin Çerkes göçmenleriyle ilgili gönderdiği talimatnameler tercüman vasıtasıyla Çerkes beylerine anlatılmaktaydı.
- Uzunyayla'da çok sayıda Çerkes köyünün bulunması. Uzunyayla'daki Çerkes köylüler dışa kapalı içe dönük yaşamışlardır. Çerkes köylüleri günlük yaşamlarında devamlı birbirleriyle iletişim kurmuşlar, böylece dillerini korumuşlardır.

Uzunyayla yöresine hükümet tarafından iskân olunan Çerkes göçmenleri, Uzunyayla'da adeta özerk bir şekilde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti, bu Çerkeslerin dillerine⁵⁷⁹, sosyal yaşamlarına karışmamıştır. Uzunyayla'da dilin unutulması gibi bir sorun yaşanmamıştır⁵⁸⁰.

Osmanlı Devletinde yaşanan siyasi gelişmelere paralel olarak Çerkeslerin dilleri ile ilgili çalışmalara başladığı görülmektedir. Bunlardan birinde, Ahmed Cavid Paşa "Adige Çerkes Lisanının Söylenişi Yazılışı(1911)"⁵⁸¹ adlı eserinde, Osmanlı Türkçesi ve Çerkes dili arasındaki ses farklılıklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca hazırladığı Elifbâ ile Çerkes çocuklarının Osmanlı Türkçesini öğrenmesini kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bir başka çalışmada ise Mehmed Ali Peçi "Haluk'un Çerkes Elifbâsı (1912)" ile Çerkes

⁵⁷⁸ BOA; MVL 643/80 (12 Mart 1863).

⁵⁷⁹ Uzunyayla 6 köyünde 160 Çerkes aile reisine uygulanan ankette ailede oturanların %99,5 oranında Çerkesceyi konuştuğunu, Çerkesceyi konuşmayı bilmeyenlerin şehirde oturanların olduğunu söylemişlerdir. Eser, agm, s.120-121.

⁵⁸⁰ Kaya, agm, s.239.

⁵⁸¹ Elmas Zeynep Aksoy, "Çerkes Teavün Cemiyeti", Toplumsal Tarih Eylül 2003 sayı 117,s.100

çocuklarının dil sorununa çözüm aramıştır. Çerkeslerin kurdukları “Çerkes Teavün Cemiyeti” eğitim alanında, dil alanında Kafkasya ve Türkiye’de çalışmalar yapmıştır⁵⁸².

2.1.4- BARINMA SORUNU

Uzunyayla’ya iskân için gelen Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin barınmaları için hane ihtiyaçları olduğu muhakkaktır. Kafkasya’dan Anadolu’ya zorunlu göç ile Rus Devleti tarafından gönderilmiş olan göçmenlerin hane ihtiyaçları belli ölçüde devlet tarafından temin edilmiştir. Muhâcirîn İskân Talimatnamesine göre devletin göçmenlere hane yardımında bulunması gerekmektedir. Uzunyayla yöresine iskân için gönderilen Çerkes göçmenlerinin bir kısmının haneleri devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Uzunyayla yöresinde Afşar aşiretine ait

⁵⁸² Daha ayrıntılı bilgi için bk. Çerkes Teavün Cemiyeti’nin ilk faaliyet alanı, Kafkasya’da okullar açılmasına yardımcı olmaktadır. 1910 yılı başlarında Düzceli İbrahim Xızelt Kafkasya’ya gönderilen ilk öğretmen olmuştur. Gittiği yer olan Kuban bölgesinde Prenexes köyünde altı sınıflı özel bir okul açılmasına öncülük etmiştir. Okuldaki dersler Çerkezce okutuluyordu. Üçüncü sınıftan itibaren Rusça dersler veriliyordu. 1919 yılında Nuri Tsage de, Kafkasya’ya gönderilmiştir. Nuri Tsage, Nalçık’te bir lise bir de öğretmen okulu açmıştır. Ayrıca dernek üyelerinden Yusuf Suat Neğuç da gönderilenler arasında bulunuyordu. Çerkes Teavün Cemiyeti amaçlarını hemşerilerine ulaştırmak için Ğuaze (yol gösteren, kılavuz) adında bir gazete çıkartmaya başladı. Gazetenin ilk sayısı 2 Nisan 1911’de çıkmıştır. İmtiyaz sahibi Yusuf Suat Neğuç, müdürü ise Tefvik Talat’tır. Toplam 57 sayı yayımlanmıştır. On beş günlük ve haftalık olarak çıkartılmıştır. İlk başlarda Türkçe çıkan gazete Ağustos ayından sonra Türkçe ve Çerkezce çıkmaya başladı. Ğuaze sadece Türkiye’deki Çerkezlerin yayın organı değildi. Bu gazete Irak, Suriye, Mısır ve Ürdün’e de gidiyordu. Ğuaze’de kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik alanda birçok makaleler çıkmış, anayurttan haberler verilmiştir. Ğuaze Türkiye’de yayımlanan ilk Çerkes gazetesiydi. İki yıl süreli çıkan gazete Birinci Dünya Savaşı’nda kapandı. Teavün Cemiyeti’nin faaliyetleri arasında bulunan diğer önemli konu ise haremdeki Çerkes hanımlarıydı. 19. yüzyıl, sarayda Çerkes hanımlarının en çok olduğu dönemdi. Ve bu durum Çerkes aydınlarını rahatsız ediyor, haremdeki hanımların köylerine, ailelerine geri dönmeleri için çalışmalar yapıyorlardı. Dernek bu işi başarmak için Çerkes Deli Fuat Paşa’dan yardım istemiştir. Paşa, II. Abdülhamid’e dargın olduğundan İngiliz elçiliği müsteşarı Fiç Moris’i araya sokmuştur. Yapılan girişimler sonucunda haremdeki Çerkes kızlarının saraydan çıkartılıp ailelerinin yanlarına dönmeleri sağlanmıştır. Cemiyet ayrıca Osmanlı Devleti’nde devam eden Çerkes köleliğini ortadan kaldırmak için çalışmış, Sâdaret’e ve Meclis’e dilekçeler yollamıştır. Bu faaliyetlerin Çerkes köleliğinin yasaklanmasında önemli katkıları olmuştur. Cemiyet için diğer bir konu da Türkiye’deki Çerkes okullarıydı. Kafkasya’daki okulların açılması ile Çerkes Teavün Cemiyeti ilgilenmişti. Ama Türkiye’de kurulacak okullarla Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti ilgilenecekti. Bu cemiyet de Şimali Kafkas Cemiyeti gibi Çerkes Teavün Cemiyeti’nin bir koluydu. 1918 yılı Eylül başlangıcında kurulan cemiyetin kurucuları beş Çerkes kadındı. Bunlar Hayriye Melek Honç, Makbule Berzek, Emine Reşit Zaliq, Seza Pooh ve Faika Hanım’dır. Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti’nin en büyük amacı, bir okul açmak ve Çerkes çocuklarının ulusal dil ve gelenekleri ile yetişmelerini sağlamaktır. O sıralarda Akaretlerde mali durumu bozulmuş, kapanmak üzere olan bir ilkokul vardı. Yapılan anlaşma ile bu okul “Çerkes Numune Okulu” adı ile açılmıştır. Bu okul altı sınıflı özel bir okuldu. İlk ve ortaokul dengiydi. Okulun en önemli özelliği Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk defa Müslüman bir tebaaya ait bir okulda kız ve erkek öğrencilerin aynı çatı altında birlikte ders görmesiydi. Ayrıca 4-6 yaş öğrencileri için de bir anasınıfı konmuştu. Derslerin çoğu Çerkesce’ydi. Bu okul sadece öğrenciler için değil kadınlar için de bir eğitim yeri idi. Okulun bir de dış hanesi vardı. Burada mali durumları yetersiz olan Çerkes kadınları çalışıyordu. Okulda temel derslerin yanı sıra jimnastik ve beden eğitimi dersleri de veriliyordu. Öğrencilere polka, mazurka, kadril, vals gibi dönemin moda olan dansları öğretiliyor, ayrıca dil ve piyano kursları da veriliyordu. Aksoy, agm, s.100-101

haneler, aşiretin devlete olan vergi borcu karşılığında bırakılmıştır. Hükümet Afşar aşiretinin vergi borcu karşılığında bıraktığı haneleri Çerkes göçmenlerine vermiştir. Fakat Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için hükümet tarafından gönderilen tüm göçmenlerin hane sorunu mali sorunlardan dolayı devlet hazinesi tarafından karşılanamamıştır. Oysaki Muhâcirîn İskân Talimatnamesine⁵⁸³ göre devletin tüm göçmenlere hane vermesi ya da hane bedelini hazineden karşılaması gerekmektedir. Fakat devlet hazinesinin durumu da ortadadır. Çerkes göçmenlerinin barınmalarını çözmek için hazineye yeni bir destek gücü gerekmektedir. Tam bu sırada Osmanlı ahalisi devreye girerek Çerkes göçmenlerin barınma sorununa çözüm niteliğindeki karşılıksız nakdi⁵⁸⁴ yardımları yapmıştır.

Osmanlı ahalisi, devlet hazinesinin mali olarak yetmediği yerde devreye girerek Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresindeki iskânlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Nitekim Osmanlı Devleti'ne sığınan Kafkas halklarının ihtiyaçları için Anadolu ahalisinin⁵⁸⁵ tepkisiz kalmadığı görülmektedir. Göçmenlerin yaşamlarını idame edecekleri hanelerinin büyük bir kısmı Sivas Eyaleti kazalarının ahalisi tarafından yapılmıştır. Osmanlı ahalisinin Çerkes göçmenlerinin haneleri için yaptığı masrafları dönem itibari ile devletin durumu dikkate alınarak Maliye Nezaretinden istenmemiştir. Osmanlı ahalisi tarafından yapılan hane masrafları hazineye bağış yoluyla terkedilmiştir. Osmanlı hükümeti göçmenlerin hane ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaları için gazetelerde göçmenlere yardım eden ahaliyi ve yaptığı yardımı yayımlamış⁵⁸⁶ ve Anadolu'daki diğer ahalinin dikkatleri çekilmeye çalışılmıştır.

⁵⁸³ BOA; A.MKT. MVL 134/7; A.MKT. MVL 134/46; bk. Muhacirlere ev yaptırılması konusunda hükümetin üç değişik tavır içinde olduğunu görüyoruz. 1856-1859 yılları arasında muhacirlere ev yaptırılmasının benimsendiğini, 1860-1861 yılları arasında muhacirlerin kendi evlerini inşaa etmeleri gerektiğini düşünüldüğünü, 1861 ortalarından itibaren küçük çapta da olsa en azından kulübe şeklinde bir evin masrafinin kabul edileceğini tespit ediyoruz. Bu tavır farklılıklarının muhacirlerin geldikleri yerler ile ya da kimlikleri ile bir ilişkisi yoktur. Mevcut siyasi ortam, muhacirlerin sayısı, hazinenin durumu gibi hususların etkisiyle böyle bir değişim ortaya çıkmıştı. Saydam, age, s.164.

⁵⁸⁴ Sivas Eyaletine iskân olunmaları için Uzunyayla'ya gönderilen Çerkes göçmenleri için 36 hane, bir cami ve bir mektep masrafını Emlak kazası ahalisi karşılamıştır. Takvim-i Vekâyi Defa 602 s.2 (18 Aralık 1860); Yine bk. Diğer hususlarda olduğu gibi muhacir evlerinin yapımında da en büyük yardımın halk tarafından sağlandığından şüphe yoktur. Saydam, age, s. 166.

⁵⁸⁵ Sivas Sancağına gönderilmiş olan göçmenler için inşa olunan haneler ve tohumluk bedeli ahali tarafından hazineye terk edilmiştir. Takvim-i Vekâyi Defa 802 s.3 (2 Haziran 1865).

⁵⁸⁶ Çorum ve Hüseyinabad'da bulunan göçmenler için inşa olunan 201 hane bedeli olan 50.250 kuruş ahali tarafından karşılanmıştır. Takvim-i Vekâyi Defa 827 s.1 (31 Aralık 1865).

Uzunyayla yöresindeki göçmen hanelerinin acil bir şekilde tamamlanması hem göçmenlerin iskân olundukları yerlerdeki asayiş için hem de göçmenlerin rahat ve huzuru için oldukça mühim bir meseleydi. Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenleri için yapılacak olan hanelerin bir an önce bitirilmesinin hükümet tarafından en çok istenen durumlardan biri olduğunu yapılan yazışmalardaki hanelerin yapımına başlanması ve bitirilmesi ile ilgili taşradan merkeze akan bilgi trafiğinden anlamaktayız. 23 Temmuz 1861 tarihinde, hükümet merkezi Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya yapımına başlanan hanelerin bir an önce bitirilmesi yönünde daha fazla çaba sarf etmeleri emredilmektedir⁵⁸⁷. Osmanlı Hükümeti'nin Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenlerinin hane ve diğer sorunlarının acil bir şekilde çözümünü gerektiren üç önemli sebep sayabiliriz. Birincisi, göçmenlerin rahat ve huzuru için hane sorunu çözümlenmelidir. İkincisi, Uzunyayla yöresindeki asayiş sağlaması için Afşar aşireti Uzunyayla'dan uzaklaştırılmalıdır. Üçüncüsü ise, Çerkeslerin iskân işlerinin tamamlanması ile devlet hazinesi tarafından göçmenlere günlük olarak verilen yevmiye verilmeyerek, Uzunyayla arazisinde Çerkes göçmenleri tarafından tarım yapılarak devlet hazinesini desteklenmesidir. Bu saydığımız üç sebep aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iskân politikası hedeflerindedir.

Uzunyayla'da kış oldukça sert geçmektedir. Bu yörede bulunan göçmenler için yapılan haneler, tam olarak bitirilmediğinden gerekli tedbirlerin alınması için yazışmalar yapılmıştır. Kış aylarının yaklaştığı yöredeki hanelerin kapı ve pencerelerinin takılmadığı beyan edilerek, eğer bu haneler tamamlanmaz ise göçmenlerin Sivas'ın diğer kazalarına gideceği ve sonuç olarak Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresinde yaptıkları zararlı çalışmalara devam edeceği yönünde ilgili yerler uyarılmıştır⁵⁸⁸. Yapılan uyarılar sonucunda hanelerin tamamlandığı anlaşılmaktadır⁵⁸⁹.

Çerkes göçmenlerinden Kabardey, Altıkese(Abaza), Abaza, Hatukoy, Merşan ve Nogay kabilelerinden Sivas Eyaletinin çeşitli kazalarına ve Uzunyayla'ya gelenlere yapılan yardım kalemlerinden biri de hane yapımı için nakdi yardımdır. Bunu Kafkas

⁵⁸⁷ BOA; A.MKT. MHM 188/94 (Sâdaret'ten Sivas Eyaleti Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

⁵⁸⁸ BOA; A.MKT. UM 426/49.

⁵⁸⁹ BOA; A.MKT. UM 426/49.

göçmenlerine devlet tarafından yapılan hane yardımı değerini Maliye Masârifât defterlerinde⁵⁹⁰ açık bir şekilde görmekteyiz.

Tablo-25 HaneYardımları

Göçmenlerin Bulunduğu Yer	Kabile İsmi ve Takım Sorumlusu	Hane ve Nüfus Sayısı	Yardımların Nevi ve Miktarı	Tutar
Mesudiye kazasında Hürşidabad karyesi	Canbolat Bey Takımı	Hane 11 Nüfus 70	maa edevat-i Hane bahası	1650 kuruş
Mesudiye kazasında Kafirviran	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı	Hane 30 Nüfus 255	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	3400 kuruş
Mesudiye kazasında vaki Kaftangiye nam mahalle gitmek üzere Kabziye? Karyesinde ikamet üzere bulunan	Şukara Bey takımı	Yekün Hane 28 nüfus 138	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	1840 kuruş
Aziziye kasabasına tabi Karagöz kışlağında	Kabardey kabilesinden Ali Mirza Bey	Hane 111 nüfus 827 ölüm 1=826	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	11013.13 kuruş

⁵⁹⁰ BOA; ML. MSF d.16636.

Aziziye kasabasına tabi Pınarbaşına muzaf Boran kışlağında	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımına	Hane 20 nüfus 252	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	3359.16 kuruş
Aziziye Kazasına Tabi Karaboğaz Kışlağında İskân Olunan	Abaza Altıkese kabilesinden Yakup ağa takımı	Hane 6 nüfus 45	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	600 kuruş

Tablo-26 Anadolu'ya Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Yapılan Hane Yardımı ve Değeri

Yapılan Yardımın Nevi	Verilenin Sayısı	Yapılan Yardımın Değeri
Hane bahası	1	200 kuruş ⁵⁹¹

Tablo-27 Uzunyayla'daki Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Ahali Tarafından Yapılan Hane Yardımı

Göçmenlere Yardım Eden Sancak/Kaza/Karye Ahalisi	Yardım Alan Göçmenlerin İskân Yeri	Hane Miktarı
Gülmezat? Ahalisi	Sivas Eyaleti Teşvikiye Karyesi	42 hane ⁵⁹²
Şekbar? Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti Yaylacık nam Mahal	41 hane ⁵⁹³
Yıldızeli Kazası Ahalisi	Uzunyayla'daki Göçmenlere	36 hane ⁵⁹⁴

⁵⁹¹ BOA; Sivas Masraf Defteri No: 15924.

⁵⁹² BOA; A.MKT. MHM 214/28 (18 Mart 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka); Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis Gazetelerine Müzekkere).

⁵⁹³ BOA; A.MKT. MHM 215/50 (21 Nisan 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya ve Maliye Nezaretine Şukka); Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis Gazetelerine Tezkire).

Ahali-i Müslime	Sivas Eyaletindeki Göçmenlere	İnşa Olunan Haneler ⁵⁹⁵
Emlak Kazası Ahalisi ⁵⁹⁶	Sivas-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	30 hane ⁵⁹⁷
Artukabad ve Yazgülü? Kazaları Ahalisi	Sivas Sancağı	Hane ⁵⁹⁸
Koçgiri Sancağı	KoçgiriBeydağ'ı Kazası	Hane ⁵⁹⁹
Kalamabad Kazası Ahalia Çayırı Nam Mahalde Teşvikiye Karyesi	Sivas Eyaleti Çerkes Merşan Kabilesi Göçmenlerine	42 hane ⁶⁰⁰
Deliklitaş Kazası Ahalisi	Uzunyayla'daki Göçmenler	4 hane ⁶⁰¹
Hafik Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	41 hane ⁶⁰²
Darende Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	62 hane ⁶⁰³
Tokat Kazası	Sivas Eyaleti	

⁵⁹⁴ BOA; A.MKT. MHM 211/58 (6 Mart 1861 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine ve Sivas Mutasarrıfına Şukka); Takvim-i Vekâyi Defa 608 s.2 (8 Mart 1861).

⁵⁹⁵ BOA; MVL 718/7.

⁵⁹⁶ BOA; A.MKT. MHM 331/17; Takvim-i Vekâyi Defa 602 s.2 (18 Aralık 1860).

⁵⁹⁷ BOA; A.MKT. MHM 202/24.

⁵⁹⁸ BOA; A.MKT. MHM 322/36 (17 Mayıs 1865 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka); Takvim-i Vekâyi Defa 652 s.2 (16 Temmuz 1862).

⁵⁹⁹ BOA; A.MKT. MHM 336/44 (3 Temmuz 1864 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁶⁰⁰ BOA; İ.DH 470/31471(31 Ocak 1861); Orat vd, age, s.61.

⁶⁰¹ Takvim-i Vekâyi Defa 605 s.2 (18 Ocak 1861).

⁶⁰² BOA; İ.DH 470/31497; A.MKT. MHM 215/88 (23 Nisan 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Maliye Nezaretine, Takvim-i Vekâyi 'ye ve Ceride-i Havadise Şukka).

⁶⁰³ BOA; İ.DH 487/32949 (17 Temmuz 1862); İ.MVL 470/21285 (25 Temmuz 1862).

		184 hane ⁶⁰⁴
Toplam Hane		482

Tablo 25, 26 ve 27’de Çerkes göçmenlerinin barınma sorununu ortadan kaldırmak için, Osmanlı Devleti ve Osmanlı yerli ahalisi tarafından aynı ve nakdi olarak yapılan hane yardımı ve bedelleri görülmektedir. Böylece Uzunyayla yöresine hükümet tarafından iskân olunmaları için gönderilen Çerkes göçmenlerinin barınma sorununun Osmanlı hükümeti ve Osmanlı ahalisi tarafından imkânlar ölçüsünde çözülmüş olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca 1860 yılında, Uzunyayla’ya iskân olunan Çerkes göçmenleri, kendilerinden sonra 1864’te zorunlu göçle gelen akraba ve kendi kabile mensubu göçmenlerin hane sorununun çözümlerine de yardımcı olmuşlardır.

2.1.5- SAĞLIK SORUNU

Osmanlı Devletine sığınan Kafkas göçmenlerinin zorlu yolculuk öncesi ve sonrası sağlık sorunları yaşaması beklenen bir durumdur. Kafkas göçmenleri Karadeniz sahillerine gelmeden önce bekleme yerlerinde toplu bir şekilde bulunmaları⁶⁰⁵, beslenmelerinin sağlıksız olması ve temizlik ihtiyaçlarını⁶⁰⁶ yeterince karşılayacakları ortamın olmaması nedeniyle çeşitli hastalıklara yakalanmışlardır. Karadeniz ve diğer Osmanlı limanlarına gelen göçmenler, belli başlı hastalıkları da kendileri ile beraber getirmişlerdir. Göçmenlerin daimi iskân bölgelerine sevkinin gecikmesi neticesinde bazı göçmenlerde bulunan hastalık diğer göçmenlere de sirayet etmiş ve ciddi boyutta bir sağlık sorunu ortaya çıkmıştır.

Göçmenlerin Kafkasya’dan Anadolu’ya toplu⁶⁰⁷ olarak gelmesi ve bu gelenlerin yolculuk öncesi tifo hastalığı taşımaları nedeniyle Meclis-i Tıbbiye devreye girmiştir.

⁶⁰⁴BOA; İ.MVL 548/24615.

⁶⁰⁵ Habiçoğlu, age, s.79.

⁶⁰⁶ Tuğba Kardeş, ” XIX. Yüzyılda Kafkasya’da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri”(1800-1900), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abdullah Temizkan, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2010) s.54.

⁶⁰⁷ Göçmenlerin Kafkasya’nın sahillerine ve iskelelerine yığılması hem Rusya’nın hem de Osmanlı Devleti’nin beklemediği bir şeydi. Göçmenler Kafkasya’dan aylarca gemi veyahut kendilerini Osmanlı sahillerine taşıyacak taşıt bekletiler. Osmanlı Devleti ve Rusya’nın tahsis ettiği gemiler çok yetersiz kalmışlardı. Ayrıca bir kısmı insanlık için bir kısmı ise para için Karadeniz sahillerinden birçok balıkçı ve denizci taka ve sandallarıyla bu nakliyat işine katıldılar. Ancak bu teknelerin çoğu küçük olduğu ve alabildiğince fazla yolcu aldıkları için birçoğu denizde battı. Bu nedenle de Osmanlı Hükümeti bu tip

Meclis-i Tıbbiye Çerkes göçmenlerinin taşıdıkları tifo hastalığının yayılmaması için gerekli tedbirlerin alınması için hükümete hastalık ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Böylece hastalığın yayılmaması için hükümet bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Meclis-i Tıbbiyenin önerisi ile Hükümetin sağlık ile ilgili aldığı tedbirler:

- İlk önce Çerkes göçmenlerin çadırlara yerleştirilmesi ile tifonun yayılımının engellenmesi,
- Çerkes göçmenlerinin memleketlerinde kış aylarında bile çadırlarda durmalarından dolayı çadıra alışık oldukları için zarar görmeyecekleri,
- Çerkes göçmenlerinin misafir olarak yerleştirildiği hanların göçmenlerin daimi iskân bölgelerine gidecekleri zaman boşalttıklarında han sahiplerine hanları teslim etmeden önce çok iyi bir şekilde temizlenmesi,
- Karantina usulünün uygulanması,
- Çerkes göçmenlerinin bir kısmının Rumeli bir kısmının Anadolu tarafına iskân için gönderilmesi,
- Göçmenlerin iskân yerlerine gönderilmesi için alınan kararlara daha önce Anadolu'ya gelen göçmenlerin karşı gelmelerinin men⁶⁰⁸ edilmesi şeklindedir.

Üsküdar'da misafir olarak bulunan Nogay ve Çerkes göçmenlerinin sağlık durumlarının daha iyi kontrol edilmesi ve hastaların tedavisi için bir hastahaneye gerek duyulmuştur. Bu hastanenin Toptaş kışlasında yapılmasına karar verilmiş ve 10.555,5(on bin beş yüz elli beş buçuk) kuruş hastane masrafı için hazineden istenmiştir. Hastane için istenen paranın tedariki acil bir şekilde sağlanmıştır⁶⁰⁹. İstanbul'a gelen göçmenlerin tifo hastalığı taşıdığı ve bu hastalığın diğer göçmenlere bulaşmaması için Nogay ve Çerkes göçmenlerinin bir an önce iskân olunacakları mahallere gönderilmesi hükümet tarafından göçmenlerin geldikleri şehirlerdeki mahalli idarecilerden istenmiştir. Hükümet göçmenleri bir an önce iskân mahallerine sevk edilmelerini isterken Muhâcirîn komisyonu tarafından gelen göçmenlerin hane

sandallar ile göçmen taşınmasını yasaklamak gereğini duydu. Aslında Rus ve Osmanlı vapurlarına da çok fazla göçmen bindiriliyordu. Bu nedenle de sıkışıklı, sağlık şartlarına uymamak gibi nedenlerle bulaşıcı hastalıklar da çıkıyordu. Bunlar zaten aylarca Kafkasya sahillerinde gemi bekledikleri esnada bütün yiyeceklerini bitirmiş durumdaydılar, hatta üstleri ve başları da perişan durumdaydı. Ancak pek az iyi bir durumda iken göç edebiliyordu. Habiçoğlu, age, s.78-79; bk. Normal zamanlarda 50-60 kişiyi alan güverteyi 300 veya 400 kişi dolduruyordu. Fonvill, age, s.77.

⁶⁰⁸ BOA; HR. TO 433/79 (2 Ağustos 1860).

⁶⁰⁹ BOA; İ.DH 453 /30060 (3 Nisan 1860).

miktarları ve nüfuslarının kayıt altına alınmasını ve yapılacak masrafların tespit edilmesini de istemekteydi⁶¹⁰. Hükümet göçmenlerin bir an önce istedikleri mahallere göndererek sağlık sorunlarının tüm göçmenlere sirayet etmesini engellemek istediği için böyle bir uygulama yoluna gitmiştir.

Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin kalabalık olması nedeniyle temizlik ve sağlık sorununun bir düzene konması için bu göçmenler, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki boş ve verimli arazilere iskân edilmeleri için mümkün olduğu kadar süratle sevk edilmeye çalışılmaktaydı. İskân mahallerine gönderilmeye başlanan Çerkes göçmenlerinin içerisinde sağlık sorunu olanların daimi iskân bölgelerine gönderilmeleri belli bir süre durdurulmaktaydı. Mesela, Yozgat'a iskânlarına karar verilen Çerkes göçmenlerinden ve Abaza Altıkese kabilesinden Hacı Bolat(d) ve Şaban Efendilerin takımlarının içlerinde hastaların olmasından dolayı kış ayını geçirmeleri için Canik sancağında misafir olarak kalmalarına hükümet tarafından izin verilmiştir⁶¹¹. Böylece hastalığın yayılması ve daha fazla ölümlerin meydana gelmesi engellenmiş olmaktadır.

Osmanlı Hükümeti, 1860-1864 tarihine kadar Anadolu'ya göç ederek gelen göçmenlerin yakalandıkları hastalıkların tür ve tedavisi ile ilgili belli bir tecrübeye sahip olmuştu. Bu tecrübeden dolayı, 1864 Çerkes- Rus savaşı Çerkeslerin mağlubiyeti ile bitince göçmenlerin Anadolu'ya toplu olarak gelmeleri neticesinde bu gelen göçmenlerin çocuklarına yönelik tedbir almıştı. Çocuk ölümlerinin önüne geçmek için hükümet Çerkes göçmenlerinin çocuklarından henüz çiçek hastalığına yakalanmamış olan çocukların aşularının yapılması için iki cerrah görevlendirilmiştir⁶¹². Bu aşular ile göçmen çocuklarının ölümlerinin durdurulmasına çalışılmıştı.

Anadolu'ya göç ederek gelen göçmenlerin hastalıkları ile baş etmek oldukça zor bir durumdu. Göçmenlerin tedavilerine bakacak olan tabipler ve eczacılar yoğun olarak çalışmaktaydı. Fakat göçmen sayısının çokluğu eldeki tabiplerin yetersiz olması neticesinde tabibin olmadığı yerlere bir yerdeki tabip başka bir yere geçici olarak gönderilmekteydi⁶¹³. Göçmenlerin büyük bir kısmının Anadolu'ya ilk geldikleri

⁶¹⁰ BOA; İ.MMS 18/762 (27 Nisan 1860).

⁶¹¹ BOA; A.MKT. MHM 219/41 (18 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonu Başkanı Hafız Paşa'ya Tezkire).

⁶¹² BOA; A.MKT. MHM 304/51 (29 Haziran 1864), A.MKT. MHM 319/81 (7 Aralık 1864).

⁶¹³ BOA; A.MKT. UM (29 Eylül 1861), Karadağ, agt; s.52-55.

yerlerde, daimi iskân yerlerine gönderildikleri yerlerde ya da misafir olarak kaldıkları yerlerde hastalıktan dolayı ölmekteydiler. Amasya sancağı, göçmenlerin daimi iskân bölgelerine sevk edilmesi sırasında göçmenlerin misafir olarak kaldıkları önemli merkezlerden biridir. Amasya yolundan Harput ve Sivas taraflarına iskân için Samsun'dan gönderilen göçmenler yola çıkarken çoğunun hasta oluşu bilinmekteydi. Amasya'ya göçmenler varmadan önce önemli bir miktarda ölümler olmakta ve göçmenlerin varmalarından sonra ise bu hasta olarak gelenlerin tedavilerini yapacak olan tabipler bulunmamaktaydı. Amasya tarafında misafir olarak kalan göçmenlerin hasta olanlarının yola devam etmelerinin mümkün olmaması nedeniyle hasta göçmenlerin tedavi edilebilmeleri için Amasya Mutasarrıfı tabip ve ecza yardımı talep etmiştir. Amasya Mutasarrıfı tarafından hükümete anlatılan vahim durumdan dolayı Samsun'dan Mektebi-i Tıbbiye'den Binbaşı Ethem Efendi ve beraberinde bir eczacı ve bir miktar ecza gönderilmiştir. Samsun'dan Mektebi-i Tıbbiyeden Binbaşı Ethem Efendi ve beraberinde bir eczacı, Amasya'ya geçici olarak gönderilmişlerdir. Samsun tarafından göçmenlerin tedavi edilmesi için geçici olarak gönderilen Mektebi-i Tıbbiye'den Binbaşı Ethem Efendi ve beraberinde bir eczacıdan oluşan bu sağlık ekibinin hasta göçmenlerin fazla olmasından dolayı belli bir süre daha Amasya'da kalmaları yönünde hükümetten müsaade istenmiştir. Amasya Mutasarrıfının hükümete yazdığı yazıdan dolayı hükümet, göçmenlerin hastalıkları nedeniyle sağlık ekibinin geçici bir süre daha Amasya'da kalmasına müsaade ederek⁶¹⁴ durumu hükümet Canik Mutasarrıfına yazmıştır.

Çerkes göçmenlerinin yaşadıkları sağlık sorunlarından biri de Osmanlı Devleti'nde iskân olundukları iskân mahallerinin durumundan kaynaklanmaktadır. Mesela, Adana Çukurova'ya iskân edilmiş olan göçmenlerin bataklıktan dolayı sıtma hastalığına yakalandıklarını ve bu hastalıktan dolayı ölümlerin olduğunu görmekteyiz. Çerkes göçmenleri Çukurova'nın iklimi ve sıtma hastalığı nedeniyle ölümlerin meydana gelmesinden dolayı Muhâcirin Komisyonundan ve hükümetten iskân yerlerinin değişmesini talep etmişlerdir. Bu göçmenlerin talepleri uygun bulunup Uzunyayla'ya iskânlarınahükümet tarafından izin verilmiştir.

⁶¹⁴ BOA; A.MKT. MHM 312/41 (19 Eylül 1864).

Anadolu'ya çok fazla Çerkes göçmenlerinin gelmesi nedeniyle Meclis-i Sıhhiye tarafından Çerkes göçmenlerinin sağlık durumları ile ilgili kararlar alınmıştır. Meclis-i Sıhhiye tarafından hükümete takdim edilen Mazbatada:

- Çerkes göçmenlerinin tasnif edilerek iskân mahallerine gönderilmesi,
- Çerkes göçmenlerinin bir mahalde toplu olarak birlikte bulundurulması,
- Göçmenlerinden ihtiyaçlarının acil bir şekilde karşılanması,
- Çerkes göçmenlerin vefat edenlerin uygun bulunan yerlere acilen defnedilmesi,
- Alınan tedbirlerin uygulanmasında mahalli memurların dikkat ve özen göstermesi,
- Göçmenlerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması,
- Vefat eden göçmenlerden meydanda kalanların üzerine az toprak atılması, ortada kalan cenazelerin acilen memurlar ve ahali tarafından defin edilmesi,
- İlk gelen göçmenlerin ne kadar gelineceği bilinmediğinden dolayı sağlık sorunun çok yaşandığı; fakat şimdi bir takım daha gelecek göçmenin varlığından rivayet olduğu için Meclis-i Sıhhiyenin aldığı tedbirlerin göçmenlerin gideceği yerlere önceden bildirilmesi ve gerekli çalışmaların yapılması,
- Çerkes göçmenlerinin iskân yerlerine kış ayında gönderilmesi hastalıkların ve ölümlerin çok olmasına sebep olduğu için göçmenlerin daimi iskân mahallerine ilkbahardan itibaren gönderilmeye başlanması,
- Göçmenlerin daimi iskân mahallerine ilkbahardan itibaren gönderilmeye başlanması durumunun Çerkes göçmenlerinin ileri gelenlerine anlatılması,
- Göçmenler kış ayında durdurulmalarına karşı gelir ve ilkbaharı beklemek istemezlerse hükümet memurları tarafından göçmenlerden vefat edenlerin nerelere gömüleceği ve ne suretle gömülecekleri göçmenlere anlatılması,
- Bir şehirde iskân olunan göçmenin başka bir şehre gitmesine müsaade edilmemesi,
- Göçmenlerin sevinde arabalara fazla insan bindirilmemesi,

- İskân mahallerine sevk edilen Çerkes göçmenlerine yeterli miktarda yiyecek ve içecek verilmesi ve göçmenlerin beslenmelerine memurlar tarafından dikkat edilmesi⁶¹⁵ gibi sağlık sorununu engelleyecek tedbirler sıralanmıştır.

Yukarıda sıralanmış olan maddelerde Meclis-i Sıhhiye, göçmenlerin sağlık sorunlarının çözümü için alınması gerekli olan tedbirlerden oluşmaktadır. Meclis-i Sıhhiye tarafından hükümete verilmiş olan bu mazbatanın sureti, göçmenlerin iskân olduğu ve iskân olunacağı bütün mahallere gönderilmiştir. Osmanlı hükümeti, Anadolu'ya gelen göçmenlerin sağlık sorunlarını göçmenlerin tüm ihtiyaçlarında olduğu gibi imkânları neticesinde çözmeye çalışmıştır. Göçmenlerin fazla sayıda Osmanlı'ya zorunlu göçle gelmesi ve Osmanlı Devleti'nin tabiplerinin yetersiz olması nedeniyle çok sayıda göçmenin salgın hastalıklardan öldüğünü söyleyebiliriz.

2.1.6- EĞİTİM SORUNU

Çerkes göçmenler Osmanlı Devleti'ne gelmeden önce Tanzimat dönemi yaşanmaktaydı. Osmanlı hükümeti “çağdaşlaşma” taraftarı bir kadronun yönetimindeydi. Tanzimat, eğitim alanında da kendisini göstermekteydi. Tanzimat yönetiminin eğitimdeki amacı örgün ve yaygın eğitim yoluyla okullar açarak ve halkı eğiterek Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın yeni usüllerine göre düzenlemektir⁶¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat döneminde rüştiyelerin açıldığını görmekteyiz., sıbyan mektebini bitirip şهادetname alan öğrenciler, Rüştiyelere sınavsız kabul edilmekteydi. Sıbyan mekteplerinin daha iyi öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülen rüştiyeler, ortaokulun en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir. Askerî alan dışındakilere, mülkiye rüştiyeleri de denir. 1846'da açılmış olan rüştiyelerin sayısı 1852 yılında İstanbul'da on iki, taşrada 1853 yılında yirmi beşe ulaşmıştır⁶¹⁷.

Osmanlı hükümeti, Anadolu'ya iskân olunmaları için gönderdiği göçmenlerin eğitim almalarını istemekteydi. Eğitim alan göçmenlerin devlet kaidelerine daha çabuk uyum gösterecekleri düşünülmektedir. Hükümetin Çerkes göçmenleri eğitime düşüncesi, Osmanlı'da Tanzimat döneminin yaşanıyor olmasından kaynaklanmaktaydı. Uzunyayla

⁶¹⁵ BOA; HR. TO 507/66 (30 Kasım 1864).

⁶¹⁶ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1994, s.139; Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1979, s.226.

⁶¹⁷ Akyüz, age, s.143-144.

yöresinde bulunan Çerkes göçmenlerinin tahsil görmesi ve terbiye olunması oldukça önemliydi. Bunun için çalışmalar yapılmaktaydı.

Aziziye kasabası, Sultan Alâeddin zamanında Hacılar Kurb-ı Zülkadir namıyla meşhur büyük bir şehirdir. Bu şehirde eski ve meşhur bir caminin kalıntıları bulunmaktadır. Bu cami, Hafız Paşa tarafından yeniden inşaa olunmuştur. Aziziye kasabası civarındaki karyelerde ve Mesudiye kazasında iskân olunan Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri(Pıış, Bey, Thamede) tarafından, Çerkes göçmenlerinin tüm çocuklarının İstanbul'a gönderilmesi arzu edilmiş ve düşünülmüştür. Bu Çerkes göçmenlerinin bir kısmı çocuklarını İstanbul'daki Mekteb-i Rüştîye-i Şahane'ye eğitim için göndermiştir. Daha sonra Çerkes göçmenlerinin çocuklarının İstanbul'a gönderilmesi fikrine hükümet tarafından pek de sıcak bakılmamıştır. Uzunyayla yöresinde bulunan Çerkes göçmen çocuklarının buldukları yerlerde eğitim almaları istenmiştir. Çerkes göçmen çocuklarının eğitimleri için Uzunyayla yöresindeki ortak nokta Aziziye kazası olarak görülmektedir. Hükümet iki temel sebeple Çerkes göçmenlerinin Aziziye kasabasında eğitim almalarını istemekteydi. Birincisi, Çerkes göçmenlerinin memleketlerine geri dönme fikirlerini terk etmesinin sağlanması, ikincisi ise Afşar aşiretinin Aziziye ve Uzunyayla'dan ümitlerini kesmesidir⁶¹⁸. Hükümetin bu iki isteği, Uzunyayla yöresindeki iskân politikasının temel amacını ortaya koyması açısından çok önemlidir. Hükümet Uzunyayla yöresini Çerkes göçmenleri için iskâna açarken Afşar aşiretinin Uzunyayla'daki yaylağını da Çerkes göçmenlerine vermekteydi. Böylece Uzunyayla arazisi, tarıma açılarak ekonomik olarak hazineye gelir kaynağı olacak ve Çerkes göçmenlerinin yaşamlarını rahat sürdürmeleri sağlanacak ve Afşar aşireti Uzunyayla yöresinden uzaklaştırılarak bu civarda asayiş sağlanmış olacaktır. İşte Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerinin Aziziye'de eğitim görmelerini bu yüzden istemekteydi.

Sivas Eyaletine bağlı Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinin eğitim almaları için mahalli idareciler ve Muhâcirin Komisyonu memuru Hafız Paşa tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalardan ilki, Çerkes göçmenlerinin çocuklarının eğitim göreceği mektep ve medrese binalarının inşa edilmesidir. Aziziye Rüştîye mektebi ve medresesinin ve gereken hoca ve muallimler ile beraber bina

⁶¹⁸ BOA; İ.MVL 465/2103.

haritası ve yapılacak binanın ayrıntıları ile ilgili bilgiler Aziziye kaymakamı ve meclisi tarafından hazırlanmıştır. Mektep ve medrese binalarının inşaatı için Divriği kazası ahalisinin inşaa edeceği 17 hane için yapacağı hane başı 1000 kuruş yardımın toplamı olan 17000 kuruş kullanılacaktır⁶¹⁹. Bu hane bedelinin eğitim için ayrılması, Çerkes göçmenlerinin hane sorununu⁶²⁰ kısa zamanda çözüldüğünü Deliklitaş ahalisinn yaptığı hane yardımının mektep yapımında kullanıldığından anlamaktayız. Ayrıca gerekli olan 23 244 kuruşun hazineden istenmesi için Sivas Meclisi tarafından hükümete yazı gönderilmiştir.

Tablo-28 Sivas Eyalet Meclisi

Aziziye (Pınarbaşı) Kasabasında Kontrato İle İnşa Olunan Binaların Masraf Tutarının Hükümetten İsteyen Sivas Eyalet Meclisi(2 Mart 1862)
Aza evliya azazade esseyyid Süleyman Faik
Aza Hacı ali beyzade esseyyid Rıfat Ahmet
Aza Genç İbrahimzade esseyyid Mehmet
Aza Alaaddin Paşazade esseyyid İsmail Hakkı
Aza Kızıllızade esseyyid Mehmet Derviş
Aza Erkekzade Halil
Katibi Tahrirât İbrahim Hilmi
Aza müdir-i Evkaf esseyyid Osman
Aza An medrese esseyyid İbrahim Besim
Eddaim müfti
Ed-dai Naib Mehmet Tevfik
Mutasarrıf-ı eyalet-i Sivas

Hükümete gönderilen durum Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Müzakere sonucunda çıkarılan iradede mektep ve medrese inşaatı için gerekli olan 23 244 kuruşun hazineden karşılanması, Aziziye Rüştüyesinde vazifelendirilecek muallimlerin münasip maaş ile tayini, muallimlerin maaşları ve medrese ve mektep inşası için gerekli olan 23

⁶¹⁹ BOA; İ.MVL 465/2103.

⁶²⁰ Takvim-i Vekâyi Defa 804 s.4 (3 Haziran 1865) Bir önceki sene 1864 tarihinde Sivas Eyaletinde muhacirler için 1951 hane yapılmıştır.

244 kuruşun defter edilerek Maliye Nezaretine ve Sivas Eyaletine gönderilmesi emredilmiştir. Ayrıca hükümet, İradeyi hem Sivas Mutasarrıfına hem Maarif Nezaretine hem de Maliye Nezaretine göndermiştir⁶²¹.

Aziziye’de kurulacak olan rüştiye için bina aranmıştır. Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa tarafından Afşar aşireti ile Çerkes göçmenlerinin arasındaki çatışmayı durdurmak için alınan askerî tedbirler neticesinde askerlerin Aziziye’de barınmaları için yapılan kışla, mektep ve medrese binası olarak düşünülmüştür. Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa tarafından Aziziye kazasında yapılan bu askerî kışlanın, mektep ve medrese olarak kullanılmasına Aziziye Meclisi ve Hafız Paşa tarafından karar verilmiştir. Çerkes göçmenlerinin çocuklarının bu kışlada eğitim almalarının düşünülmesinde kışlanın cami bitişiğinde bulunması da etkili olmuştur. Mekteb-i Rüştiye ve 24 odalı medrese, bir müderris odası, iki çeşme, caminin yakınında bir Naip ve Müftü dairelerin yapılması Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa zamanında olmuştur. Medrese, mektep, naip odası, müftü dairesinin duvarları tamamen yapılmış, hücre ve odaların üzeri biraz örtülmüş ve yapılan binaların çok az noksan kaldığı tespit edilmiştir. Kış mevsiminin gelmesi nedeni ile kalan kısımların baharda bitirilmesi planlanmıştır. Sivas Meclisi Aziziye kasabasında yapılacak binaların haritası(ekler kısmında ek-2 de) ve binaların tutarını gösteren kontoratoyu 2 Mart 1862 tarihinde hükümete göndermiştir⁶²². Hükümete gönderilen kontoratoda Aziziye’de yapılacak binaların masrafları Tablo 29’dadır.

Meclis-i Vâlâ tarafından, Aziziye’de Rüştiye Mektebinin açılması ve bu mektepte hocaların görevlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalar padişaha sunulmuştur. Padişahın kabulü ile beraber irade çıkmıştır. İradeye göre Aziziye’de yapılacak olan mektebin masraflarının ödenmesi ve bu mektepte vazifelendirilecek hocaların münasip bir maaş ile ehli kişiler arasından seçilmesi gerekmektedir. 1861 yılında çıkan İradeye göre Aziziye kasabasında, mahalli idareciler ve Hafız Paşa tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat Uzunyayla yöresinde Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında

⁶²¹ BOA; A.MKT. MHM 146/92 (3 Ağustos 1861); MVL 626/76 (25 Nisan 1862).

⁶²² BOA; İ.MVL 465/2103; bk. Göçmen iskân edilen her kasaba ve köyde asgari birer cami ve mektep yapılmaya çalışılmıştır. Bunların masrafları devlet ya da yerli ahalinin yardımlarından karşılanmıştır. Cami ve mektepler için gerekli olan malzemelerin bir kısmı hayırsever vatandaşlar tarafından karşılanırken kereste ihtiyacı da miri mülkiyetteki ormanlardan sağlanmıştır. Erkan, age, s.170.

oldukça önemli sayılabilecek bir çatışma mevcuttu. Aziziye kaymakamı, Aziziye Meclisi, Hafız Paşa ve Çerkes göçmenlerinin sözü geçen ileri gelenlerinin hepsi Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki çatışmaya odaklanmışlardır. Bu nedenle Çerkes göçmenlerinin çocuklarının eğitimi gecikmiştir. Nitekim Afşar aşireti, 1865 te iskân olunmayı kabul edince ve Uzunyayla yöresinde asayiş sağlanınca, Çerkes göçmenlerinin çocuklarının eğitimi tekrar gündeme gelmiştir. Aziziye kasabası Mektebi ve medresesi için daha önceden yapılan çalışmalar dışında Aziziye Meclisi tarafından yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Tablo-29 Aziziye(Pınarbaşı) Kasabasında Kontrato İle İnşa Olunan Binalar

Yapılacak olan Çalışma	Çalışmanın Tutarı (Kuruş)
Mahkeme ve müfti dairesi	2250
Cami-i şerifin son cemaat yeriyle üç köşeli duvar	1500
Çeşmelerin suyuolları	1500
Hela inşâiyesi	1500
Bir aded mekteb ve bir aded derslane ve dört aded talebe hücre (750 Kuruş)	4500
Medrese hücre	18000
Kontorato Harici Masraflar	10994
Toplam Tutar: 40244	
Divriği kazası ahalisinin Uzunyayla'daki Çerkes göçmenleri için inşa edecekleri hane bahası için yaptıkları yardım	17000
Gerekli olan meblağ: 40244-17000=23244	
Yalnız yirmi üç bin iki yüz kırk dört kuruş gerekmektedir	

Aziziye kasabasında yapılacak olan medrese ve mektepte Uzunyayla yöresindeki 22 göçmen köyündeki çocuklar eğitim görecektir. İradeye göre kurulacak olan medrese ve mekteplere hoca seçiminin nasıl yapıldığı ile ilgili bilgiler, Aziziye kazası Naibi Yusuf Bey tarafından Maarif-i Umumiye Nezaretine gönderilmiştir. Bu yazıda: Aziziye'de görev yapacak olan hocaların ve hizmetlinin kimler olduğu ve alacak

oldukları maaşlar ile ilgili bilgileri bulunmaktadır. Ayrıca Aziziye tarafından Maarif Nezaretinde Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında kullanılan kitap ve risalelerin de Aziziye kazasına gönderilmesi istenmiştir. Maarif Nezareti, Aziziye kazasındaki Rüştîye mektebinde görevlendirilen hocaların maaş durumlarının onayladığını, hocaların seçilip tayin edildiğini, Aziziye Meclisinden gelen mazbatayla beraber Meclis-i Vâlâ'ya 13 Eylül 1865 tarihinde göndermiştir. Bu tezkire, Meclis-i Vâlâ'ya ulaştıktan sonra konu görüşülmüştür. Meclis-i Vâlâ, yaptığı değerlendirmeler sonucu Aziziye kazasında Rüştîye mektebinin açılması ve burada görevlendirilecek olan hocalar ve maaşları padişaha sunarak bunları, 4 Ekim 1865 tarihindeki irade yürürlüğe konmasını sağlamıştır. Ayrıca Aziziye kazası idarecileri tarafından, Rüştîye mektebinin hocalarının alacakları maaşların defter edilerek hem Maliye Nezaretine hem de Maarif Nezaretine gönderilmesi emredilmiştir⁶²³.

Tablo-30 Aziziye Kazasında Kurulan Rüştîye Mektebi Görevlileri ve Maaşları

İsmi	Görevi	Maaşı(kuruş)
Mustafa Nuri Efendi	Arabî Hâcesi	400
Tevfik Efendi	Farisi, Riyaziye ve diğer Eğitim Görevliliği Hâcesi	400
Küttabdan Ali Efendi	Hattat(Sülüs, Rika; talik Yazıları) Hâcesi	200
Beşir Fakîh	Bev vap(Yardımcı Hizmetli)	100
Toplam Maaş		1100

Aziziye kazasındaki Rüştîye mektebinin açılması için gerekli izinler hükümetten alınmış ve Rüştîye mektebinde çalışacak hocalar ve yardımcılarının görevlendirilmesiyle ilgili çalışmalar tamamlanmıştır. Fakat Aziziye kazasındaki Rüştîye mektebi için düşünülen binanın kullanılmayacak derecede rutubetli olması, Çerkes çocuklarının eğitimlerini Mart 1865 tarihinden Aralık 1865 tarihine kadar gecikmesine neden olmuştur. Rüştîye mektebinde eğitim verecek olan muallimler mektep açılmadığı için maaşlarını alamamışlardır. Aziziye Meclisi, muallimlerin birikmiş olan maaşlarıyla

⁶²³ BOA; İ.MVL 541/24272.

yeni bir mektep açılmasına karar vermiştir. Ayrıca hesap hocası olarak tayin olunan Mehmet Tevfik Efendinin yerine Kayseri ulemasından Mesud Efendi görevlendirilmiştir. Aziziye Meclisi tarafından yapılan bu iki çalışma Maarif Nezareti ve hükümet tarafından uygun bulunmamıştır. Durumun değerlendirilip tekrar hükümete iletilmesi için Sivas Mutasarrıfına gönderilen yazı Aziziye kazasına iletilmiştir. Aziziye kazası hükümete gönderdiği yazıda Aziziye kazasına iskân için yeni göçmenlerin gönderildiği, Afşar aşiretinin iskânı ile beraber aşiretin çocuklarının da eğitim almaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasındaki soğukluğun giderilmesi için aşiret ile göçmenler için rüştiye mektebinin ihtiyaç olduğu, birinci ve ikinci sınıfta toplam 39 öğrencinin olduğu hükümete yazılarak gerekli izinlerin alınmasına çalışılmıştır. Öğrencilerin sayısı nedeni ile Çerkes göçmenleri ile beraber üç odalı bir mektebin yapılmasına başlandığı bilgisi de hükümete gönderilecek cevabnamede yazılmıştır. Rüştiye mektebinin binasının kullanılmamasından dolayı muallimlerin göreve başlayamadığı ve bu maaşların 9350 kuruş olarak biriktiği bu biriken paranın yeni mektep açılması için kullanılmasına izin verilmediğinden bu paranın hazineye bırakıldığı Aziziye Meclisinin hükümete yazdığı cevapta açıklanmıştır. Çerkes göçmenlerinin ve Afşar aşireti karyelerinde sıbyan mektebi olmadığı, sıbyan mekteplerinde Çerkes göçmenlerinin çocukları ve aşiret çocuklarının eğitim alması sonucu, çocukların cahil yetişmeyecekleri için karyelerde sıbyan mektebi açılması gerektiği Aziziye kazası tarafından Sivas eyaletine yazılmıştır. Sivas Meclisi Aziziye kazasındaki eğitim ile ilgili durumu hükümete iletmıştır. Sivas Eyaleti tarafından Aziziye kazasındaki eğitim durumu ile ilgili hükümete gönderilen mazbata Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiş ve bir muallim ile bir bevvabın görevlendirilmesi için İrade çıkarılmıştır⁶²⁴.

Çerkes göçmenlerinin ve Afşar aşireti çocuklarının eğitilmesi oldukça önemli bir konudur. Hükümet bu iki kavimin daha yeni iskân ve ıslahını sağlamış olduğundan Aziziye kazası tarafından eğitim ile ilgili gelen talepler devlet hazinesinin durumuna göre en iyi şekilde çözülmeye çalışılmıştır. Aziziye kazasında iskân olunan Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri ve Afşar aşireti, beraber eğitim ve mektep binası için

⁶²⁴ BOA; MVL 731/10 (21 Şubat 1867); Kafkasya'da Çerkeslerin bir kısmı İslami kaidelere uygun olarak eğitim almışlardır. Ayrıca bk. Birçok kız çocuğu erkek çocuklarıyla birlikte camilerdeki okullara okuma yazma öğrenmek için gidiyorlardı. J.S. Bell, age, s.179.

çalışmalar yapmışlardır. Çerkes göçmenleri ve Afşar aşireti tarafından masrafları karşılanacak olan mektep, bir okuma odası, bir dersane ve üç odadan meydana gelecektir. Aziziye kazasında bu mektebin inşasına başlanmıştır. Aziziye kazasındaki rüştiye mektebinde görevlendirilmesi istenen muallim ve bevvap tayini 7 Mart 1867⁶²⁵ tarihinde hükümet tarafından yapılmıştır. Böylece hem eğitim binası hem de hocalar ile ilgili eksikler tamamen giderilmiş olmaktadır.

Uzunyayla yöresine, Kozan tarafından Haçin kasabasından gönderilen Ermeniler Aziziye kazasında kendilerine ait mabet ve mektep olmadığı için bu gereksinimlerinin karşılanması amacıyla hükümetten talepte bulunmuşlardır⁶²⁶. Osmanlı Devleti içerisinde müslüm ve gayr-ı müslim tebaa yaşamaktadır. Osmanlı Hükümeti, hem müslüm hem de gayr-ı müslim olan tebaadan gelen eğitim ve inanç ile ilgili talepleri hazinenin durumuna göre yerine getirmeye çalışmaktadır. Ermeni milletinin müslüman mektepleri dışında mektep istemeleri oldukça doğaldır; çünkü Osmanlı Devleti'nde eğitim her milletin kendi inanç sistemi doğrultusunda yapmaktaydı.

Kafkasya'dan zorunlu göç ile Osmanlı Devleti'ne iltica ederek gelen göçmenlerin yoğun ve toplu olarak iskân edildikleri en önemli iskân bölgesi Uzunyayla yöresidir. Uzunyayla yöresine toplu olarak iskân olunan Çerkes göçmenlerin kendi ana dillerinde eğitim almak için bir talepte bulduklarına tesadüf etmedik. Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenlerinin “eğitim” sorununun çözümü Afşar aşireti nedeni ile çözümü biraz gecikmiştir. Yoksa ayrı bir eğitim talebi olamayan Çerkes göçmenlerinin Osmanlı eğitim sistemine girişleri daha kolay ve erken olacaktır.

1870 tarihinde Aziziye'de 15 mekteb-i islamın ve 7 Ermeni mektebi mevcudiyetini görmekteyiz. Aziziye'de bulunan 15 islam mektebinde 198 öğrenci eğitim görürken, Aziziye'deki yedi Ermeni mektebinde ise 175⁶²⁷ öğrenci eğitim almaktadır. Bu oranlara bakıldığında zamana Ermeni mekteplerinin iki katından fazla olan müslüman mekteplerinin öğrenci sayısı ancak Ermeni öğrenciler kadardır. Bu durum Aziziye'deki göçmenlerin eğitime tam olarak önem vermedikleri düşüncesini akla getirmektedir. Fakat Mesudiye kazasında ise 33 mekteb-i islam bulunurken bu mekteplerde 915 öğrencinin eğitim aldığını görmekteyiz. Böylece Uzunyayla ve

⁶²⁵ BOA; İ. MVL 567/25498 (7 Mart 1867).

⁶²⁶ BOA; İ.ŞD 17/726 (23 Ekim 1869).

⁶²⁷ Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870) s.86.

civarında 48 mektebin olduğunu ve bu mekteplerde binin üzerinde öğrencinin eğitim aldığını görmekteyiz.

2.2- UZUNYAYLA YÖRESİNDE ÇERKES GÖÇMENLERİNİN AFŞAR AŞİRETİ İLE YAŞADIKLARI SORUNLAR

2.2.1- OSMANLI DEVLETİ'NDE AFŞAR AŞİRETİ VE AFŞAR AŞİRETİ İLE UZUNYAYLA İLİŞKİSİ

Afşar, Oğuzların 24 boyu arasında, gerek sayıca çokluk gerek oynadığı tarihi rol bakımından, çok mühim bir aşiretin (il) adıdır. XVI yüzyılda Yeni-il namı altında toplanır ve vesikalarda Halep Türkmenleri diye zikr olunur. Bu Afşarlar kışın Şam etrafına giderler, yazında Anadolu'ya gelerek, Zamantı taraflarındaki yaylalara çıkarlardı⁶²⁸.

Osmanlı Devleti uzun süren savaşlardan dolayı toprağın işlenmemesi ve boş kalması ile beraber gerekli olan asker ihtiyacını karşılamak için Anadolu'da yer alan ve göçebe yaşamı sürdüren aşiretlerden yararlanma yoluna gitmiştir. Aşiretleri göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçirmek için onlara devlet sınırlarında bazı iskân yerleri belirlenmişti. Oymak ve aşiretlerin iskânı için ayrılan yerler: Bursa, Sivas, Ankara, Konya, Aydın eyaletleri ve çevresi idi⁶²⁹. Bu iskâna açılan yerler dışında, oymaklar ve aşiretlerin daha önce kullandıkları kışlak ve yaylak mahallerinde de iskân edilmeleri uygun görülmüştü. Buna örnek olarak Zamantı çayı topraklarına Uzunyayla'ya yerleştirilen Afşar aşireti gösterilebilir⁶³⁰.

Osmanlı Devleti, oymak ve aşiretleri yerleştirirken bir noktaya önemle dikkat etmiştir. Bu nokta kalabalık aşiretlerin dağınık bir şekilde iskân edilmesiydi. Aşiretlerin ileride problem çıkarmalarını önleme ve tekrar eski yaşantılarına dönmelerinin zorlaştırılması amacı güdülerek dağınık bir yerleştirme tercih edilmiştir. Kalabalık

⁶²⁸ Fuad Köprülü, "Afşar Maddesi", İslam Ansiklopedisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. C. 2. İstanbul 1944, s. 28. ; Muharrem Bayar, "Yeni-İl Türkmen Aşiretine Bağlı Cemaatlerin Sivas ve Civarına İskân", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* 21-25 Mayıs 2007 s. 41-42.

⁶²⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987 s. 114. ; Bayar, agm, s. 41-59.

⁶³⁰ Orhonlu, age, s. 114.

aşiretlerden olan Rişvan ve Afşarlar, bu düşünce ile dağınık bir şekilde iskâna tabi tutulmuşlardır⁶³¹. Fakat iskân edilmek istenen Afşar oymakları yerlerini terk edip eski yaylak-kışlak mahallerinden olan Sivas-Uzunyayla, Tokat ve civarlarındaki yerlere geliyorlardı⁶³²Devletin yaptığı yerleştirme çalışmalarını sekteye uğratan aşiretlerden biri olan Afşarlar devleti bu konuda uğraştırmıştır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda Çukurova⁶³³ bölgesine Afşarları yerleştirmeye çalışmıştır. Aşiret, eskiden beri alışıktığı olduğu göçebeliği terk etmeye yanaşmamış, kışları Çukurova'da yazları ise Uzunyayla'da devletin iskân politikasına karşı gelmeye devam etmiştir.

Osmanlı hükümeti, Afşar aşiretini sürekli iskân etmek ve kanunlara uymalarını sağlamak için ıslah çalışmaları yapmıştır. Hükümetin Afşar aşiretini iskân etmek istemesinin sebeplerinden biri de aşiretin yaptığı işlerin ahaliye ve devlete zarar vermesidir.

2.2.2- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN AFŞAR AŞİRETİNİ İSKÂN ETMEK İSTENMESİNİN SEBEPLERİ

Osmanlı Hükümeti ile Afşar aşireti arasında, Uzunyayla yöresindeki asayişsizlik çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak durmaktaydı. Bu yüzden Osmanlı hükümeti Afşar aşiretini iskân etmek⁶³⁴ ve burada yaşanan asayişsizliği ortadan kaldırmak istemekteydi. Osmanlı Hükümeti, Adana eyaletinde bulunan Afşar aşiretinin Adana,

⁶³¹ Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988, s. 8.

⁶³² Orhonlu, age, s.82; Bayar, agm, s. 41-59.

*Kafkasya'dan Anadolu'ya Rus devletinin baskısı ile zorunlu olarak göç eden Kafkas halklarını Osmanlı hükümeti aşiretlerin iskân edildiği gibi iskân etmiştir. Yani hükümet sosyal yaşamları nedeni ile problem çıkarmaya müsait olan aşiretleri birarada değil de ayrı ayrı yerlere bölerek iskân etmiştir. Aşiretler ile Kafkas halklarının benzer yaşam tarzları iskân politikasının bu şekilde olmasına sebep olmuştur.

⁶³³ İslam Ansiklopedisi, Afşar Maddesi, s. 37.

⁶³⁴ Bu tarihlerde hükümet göçebelere karşı göçmenleri daha fazla koruyor gibiydi. Çünkü Afşarları kontrol altına almak için Çerkeslerden yararlanmaya çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti bu zamanlarda bütün göçebelere toprağa bağlamaya çalışıyordu. Afşarların Uzunyayla ile Çukurova arasında gidiş gelişleri sırasında çiftçi halkın tarla, bağ ve bahçelerine zarar vermeleri yüzünden bu halk da hükümete Afşarlardan olan şikâyetlerini iletmışlerdir. Bu da hükümeti Afşarların aleyhine daha çok döndürmüştür. Ancak1863'te Afşarların hükümetin otoritesi altına alınmaları ve bilhassa 1865'te zorla toprağa bağlanmaları ile Uzunyayla'ya daha geniş ölçüde Çerkes göçmenlerini yerleştirmesi kolaylaşmıştır. Büyük göçe kadar gelenlerin iskân masraflarını ve gerekli işleri civar kazaları karşılıyor, kazaların mal sandıkları veya halkın ani yardımları ile ihtiyaçları gideriliyordu. İskelelerden Uzunyayla'ya kadar olan yolda da göçmenlerin geçtikleri yerlerdeki halk arabaları ile taşıyor, evlerini inşa etmek, ürün alıncaya kadar yevmiyelerini vermek, tohumluk, saban ve öküz gibi ihtiyaçlarını karşılamak için de Sivas vilayetine bağlı ve Uzunyayla civarındaki kazalar yardım ediyorlardı. Habiçoğlu, age, s.168.

Konya, Yozgat, Niğde ve Kayseri’de ahali ve yolcuların, mal ve canlarına zarar vermelerini durdurmak için aşiretin iskân edilmesi kararını daha önceden vermiştir. Eğer aşiret iskân edilirse bu yukarıda adı geçen yerlerdeki zararları engellenmiş olacaktır. Bu nedenle aşiretin bir an önce iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Afşar aşiretinin yaptığı uygunsuzluklar için şimdilik mahalli olarak tedbir alınması ve ileride bu bölgede tamamen tedbir alınacağı Adana, Konya, Yozgat, Niğde ve Kayseri ve Konya idarecilerine bildirilmiştir. Hükümet tarafından Afşar aşireti ile ilgili nasıl bir tedbir alınması gerektiği yönünde vilayetlere sorulmuştur. Afşar aşiretinin nerede iskân edilmesi gerektiği hükümet tarafından 1 Ocak 1857’de Adana, Yozgat ve Konya tarafına sorulmuş; fakat hükümete bir bilgi verilmemiştir. Sadece Afşar aşireti iskân yerlerinden birinin Yozgat olduğunu yapılan yazışmalardan anlamaktayız⁶³⁵. Böylece Çerkes göçmenlerinin Anadolu’ya zorunlu göç ile gelmelerinden önce Afşar aşireti ile Osmanlı Devleti arasında bir otorite sorunun olduğunu anlamaktayız.

Osmanlı Hükümeti, Afşar aşiretini iskân ederek bölgedeki asayişsizliklere son vermek için geniş ölçekte tedbirler almıştır. Osmanlı Hükümetinin Çerkes göçmenleri gelmeden önce Afşar aşireti ve diğer aşiretler için aldığı tedbirler şunlardır:

- Hükümet, aşiretin Çukurova’ya gideceği yol güzergâhında bulunan mahalli idarecilere ilave asker bulundurulması ve bu askerlerle aşiretin geçeceği yolların tutulması emrini vermiştir. Böylece aşiretin iskân yerlerini terketmesini engelleyecektir.
- Kozan, Sumbas, Tatarlı ve Kars (Kadirli)⁶³⁶ dâhilinde bulunan yolların dar olması ve az kullanılması nedeniyle az bir asker ile bu yolların tutulmasının mümkün olduğu, bunun için Kozan Müdürü Yusuf Ağa’ya 100, Sumbas Müdürü Ahmet Beye 50 piyade verildiği bildirilmiştir.
- Mehmet Bey’e (Maraş Meclisi Başkanı) 50 Süvari birliği ile Andırın ‘da kalması ve gerektiği kadar asker toplaması ve gereken yerlerin tutulması işi verilmiştir.
- Abdi Ağa maiyetinde bulunan askerler ile memuren gönderilen Maraş Zabtiye Binbaşı Osman Bey ve Kars (Kadirli) Müdürü Murtaza Ağa birleşerek Kars

⁶³⁵ BOA; MVL 607/54 (25 KASIM 1860).

⁶³⁶ Kadirli, Osmanlı’da 1530 tapu tahrir defterlerinde “**Karsı Maraş**” olarak geçmektedir. Daha sonra Kars ismi bırakılarak Kadirli ismi kullanılmaya başlanmıştır Cezmi Yurtsever, Savrun, Adana 2004. s.9.

(Kadirli) ve Tatarlı tarafından aşiretin önlerine geçip gerekli yolların tutulması sağlayacaklardır.

- Afşar aşireti iskân yerlerinden ayrılarak Maraş'ta bulunan Mağara isimli yerde toplanmışlar.
- Afşar aşiretinin Kars(Kadirli) ve Andırın taraflarından geçişleri engellenirse bu engelle sonrası, onların hücum ederek zorla geçmeye çalışmak düşüncesi ihtimali karşısında görevliler uyarılmıştır. Önceden tayin olunan askerlerin yanına 150 kadar asker-i muazzaf ve memur tayin olunmuşsa da Afşar aşireti Çukurova'ya geçme düşüncesini yine devam ettirmiştir.
- Konya'da bulunan 2 süvari Askerî şahanenin bu tarafa gönderilmesi, aşiretin hısım ve akrabası olan askerlerin aşiretin geçtiği yollarda memur olarak görev verilmemesi emredilmiştir.
- Afşar aşireti Maraş'a tabi Kozan tarafından Çukurova'ya geçme umutlarını, alınan tedbirler ile yolların ve köprülerin askerler tarafından tutulmasıyla kaybetmişlerdir.
- Tayin olan askerlerin yolların tutulmasını, bırakmasını Afşar aşiretinin hareket tarzı belirlemektedir. Aşiretin durdurulması için yol, köprü ve geçitlerin tutulmasında görevlendirilen askerlerin başarılı olamaması neticesinde, bu askerlerin alacakları maaşlar büyük bir masrafa sebep olacaktır.
- Kozan Müdürü Yusuf Ağa'ya aşiretin yaylak ve kışlaklarına geçmiş olduğu bildirilmiştir. Yusuf Ağa'nın bu geçişleri engellemesi gerekiyor uyarısında bulunmuştur. Bundan sonra aşiretin buradan geçirilmemesi ve geçerler ise mesuliyetin Yusuf Ağa'ya bineceği kendisine bildirilmiştir. Burada görevlendirilen Mehmet ve Osman Beyler ile Abdi ve Murtaza Ağalara aşiretin iskân edilmesinin devlet tarafından çok istenen bir durum olduğunu ve buna dikkatle önem göstermeleri gerektiği ve bu işin halledilmesi sonucunda kendileri hükümet tarafından taltif edilecekleri söylenmiştir.
- Afşar aşiretinin hepsinin mağaraya toplanması neticesinde aşiretin devlete vermesi gerekli olan vergileri tahsil etmek için gönderilen Hasan Bey'e, vermeleri gereken vergiyi veremeyeceklerini söyleyen aşiret, hazineye zarar vermiştir.

- Bütün aşiretin Maraş toprağında ve özellikle Kozan civarında toplanmış olduklarından bazı fenalık ve kötülük yapma ihtimalinin bulunduğu, alınan tedbirlerin dikkatlice uygulanması hükümet tarafından ilgililere emredilmiştir.
- Aşiretin geçtiği ve bulunduğu yerlerde yaşayan ahali devlete bağlıdır. Yerleşik ahali aşiretlerin verdiği zararlardan dolayı rahatsızdır⁶³⁷.
- Daha önceden Afşar aşiretinin Maraş'tan ayrılarak Ankara'ya iskânları esnasında Yusuf Ağa'nın aşiret mensuplarının Kozan ve Sumbas taraflarına gitmesine mani olmasına rağmen, aşiret tutulması gerekli olunan yollardan geçmiştir. Bu durum mahalli idarecilerin daha dikkatli olması gereğini ortaya koymuştur⁶³⁸.
- Afşar aşireti şu sıralar Maraş'a bağlı Mağara kazası kenarında toplanmaya başlamıştır. Kozan Sumbas taraflarında yolların tutulması nedeni ile aşirete yol verilmemesinden dolayı Mağara kazasında bütün aşiret birleşerek Kars(Kadirli) ve Tatarlı, Andırın taraflarına zorla geçmek düşüncesinde bulunmuşlardır.
- Aşiret ile ilgili çalışmalarda izin alınması gerekli ise de aşiretin kabahati, hareketleri ve her çeşit kötülöklere devam etmeleri nedeniyle izin alınmaya vakit kalmadığından Abdi Ağa'ya 100, Maraş Meclisi Reisi Mehmet Beye 50 kişilik Süvari birliklerin verilmesi kararlaştırılmıştır.
- Ankara eyaleti dâhilinde olup iskân yerlerini terk ederek Çukurova'ya gitmekte olan Afşar aşiretinin fakir ahaliye verdikleri zararları durdurmak için Ankara ve Konya valileri ile görüşmeler yapılmıştır. Buna göre:
- Tatarlı, Kars(Kadirli), Kozan ve Sumbas taraflarında yollar tutulduğu halde aşiret mensuplarının Çukurova'ya gitme umutlarını kesmemişler. İskân olmaya meyil gösterememişler ve Maraş tarafına geçmeyi düşünmüşlerdi. Bu yüzden

⁶³⁷ BOA; BOA; MVL 754/56 (19 Aralık 1859); MVL 593/37 (18 Ocak 1860); MVL 594/24 (16 Ocak 1860).

⁶³⁸ Ankara ve Maraş Mutasarrıfların Sâdaret'ten Şukka)Afşar aşiretinin geçtiği yolların kapatılması ve aşiretin geçişini engellenmesi için bu işe tayin kılınmış olan kişilerin görevlerini kötüye kullanmaları emir edilmiştir. Ayrıca memurların ve askerlerin gafletlerinden dolayı aşiretin geçişine engel olunamadığı nedeni ile aşiretin iskân ve ıslah edilme işlemi hükümetin arzu ettiği şekilde başarıya ulaşamamıştır. Bundan dolayı hükümet Afşar aşiretinin dolaştığı bölgeler civarında yer alan Konya valisi, Adana ve Maraş mutasarrıfları ile irtibat halinde olmalarını emir etmiştir. BOA; A.MKT. UM 441/51(11 Aralık 1860).

Maraş Mutasarrıfı Hurşit Paşa'ya yollarda(aşiretin geçeceği)münasip miktar asker bulundurulması ve görevlendirmesi için irade-i seniyye ile izin verilmiştir.

- Afşar aşiretinden alınan senetlerin men edilmesi ve iskânı kabul etmeleri için alınan tedbirlerin yerine getirilmesiyle aşiretin durdurulacağı, vergi tahsildarı memuru -Ankara tarafından aşiret içine gönderilen vergi tahsildarı- iskân maddesine bir şart koyulmamasının aşiretin iskânını kolaylaştıracağını söylemiştir.
- Afşar aşireti toplandığı zaman alınan hiçbir tedbirin işe yaramayacağı ve yapılan bütün masrafın boşa gideceği bu suretle aşiretin şımararak Çukurova'da daha fazla azgınlık yapacağı böylece bölgedeki devlet otoritesinin iyice zayıflayacağı⁶³⁹,
- Afşar aşiretinin kışlak olarak Çukurova'da kullandıkları yerlere Nogay göçmenleri iskân edilmiş ve bu yerlere gelecek olan Afşar aşiretinin buradan uzaklaştırılmaları istenmiştir⁶⁴⁰. Afşar aşireti, Nogay göçmenlerine -diğer ahaliye yaptığı gib- saldırıda bulunarak zarar vermiştir⁶⁴¹.

⁶³⁹ BOA; MVL 754/56 (19 Aralık 1859); MVL 593/37 (18 Ocak 1860); MVL 594/24 (16 Ocak 1860); MVL 594/46 (18 Ocak 1860); MVL 120/45 (27 Temmuz 1860); A.MKT. UM 391/27 (18 Ocak 1860 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. UM 391/31 (18 Ocak 1860 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfına Şukka).

⁶⁴⁰ Adana eyaletinde bulunan Sarıbahçe isimli yere iskân ettirilmiş olan Nogay göçmenleri Kara Mirza kabilesinden Mehmet Bey ve ailesi ile Afşar aşiretinden Hacılar oymağı eşkiyası arasında sorun çıkmıştır. Hükümet aşiretin iskân edilmesi ile bu tür sorunların son bulacağını ve bu aşiretin iskân ettirme izninin mahalli idarecilerin gayreti ile olacağını bildirmiştir. Daha önce Afşar aşiretinin yaptığı taahhüt neticesinde iskân yerlerine gitmek ve Maraş tarafından Çukurova ya göçürülmüş göçmenler ile Bozdağan aşireti arasında meydana gelen hırsızlık ve öldürme işine cesaret eden kişilerin hükümet tarafına teslim etmek üzere aşiretin ileri gelenlerine bu kişilerin teslimi için tahrirât yazılarak gönderilmiştir. Şayet yazılan bu tahrirâta karşı çıkılırsa ve istenilen kişilerin teslim işlemi yerine getirilmez ise Konya valisi ve Ankara Mutasarrıfı ile görüşülerek Uzunyayla'ya gitmelerine izin verilmeksizin iskân için ve yerleşik hayata geçmeleri için ne pahasına olursa olsun gerekli işlemlerin yapılması ile ilgili irade ve ferman gönderilmiştir. Bu Afşar aşiretinin iskânları için uygun olan yerlerin nereleri olacağı ile ilgili hükümetin isteğine henüz cevap verilmemiş, Ankara eyaleti dahilinde bulunan yaylakta aşiretin nereye iskân edileceği Ankara valisinin bu aşiretin iskân yeri henüz hükümete bildirilmemiş. Aşirete, Ankara valisi, yapılan tahkikata bir ras hayvani göçmenlere vermeyeceklerini söylemişlerdir. Bozdoğan aşireti ile Afşar aşiretinin arasında eskiden beri birbirlerinden çalıp çıktıkları yaralama ve öldürülmüş insan ve hayvanlar ile ilgili sual sorulduğu zaman bu soruları red cevabı ile geliştirdikleri daha önce de bilinmektedir. Afşar aşireti yaylakta oldukları açıktır, bu havalide olsalar bile red cevabı verecekleri bellidir. Yaz aylarında mevsiminde yaylağa gelen aşiret kış aylarında kışlak vakitleri geldiği zaman kışlaklarına gittikleri eğer bu aşiret iskân edilmiş ise bir ay sonra Çukurova ya dönecekleri ve yaptıkları Cinayet, Kötülük ve fukaranın mal ve canlarına verdikleri hasarın devam edeceği kesindir. BOA MVL 603/50 (25 Kasım 1860).

⁶⁴¹ Çukurova da iskân olunmuş olan Nogay göçmenleri ile Kars(Kadirli), Andırın nahiyeleri ve bozdoğan aşiretinin ayrı ayrı haneleri ile Afşar aşireti aralarında meydana gelen çatışmadan dolayı iki taraftan bu çatışmaya girmiş olanların muhakeme edilmesini hükümet istemiştir. Hükümetten gelen emir nedeni ile

- Afşar aşireti ile bu aşirete hem yoldaşlık hem de yardımcılık yapan Kürt aşireti hanelerini Çukurova'dan sürerek uzaklaştırmalıdır.
- Çukurova'daki göçmenlere kötülük yapanların buradan men edilmesi için askerî kuvvetin yeterli gücü olmadığından, buraya piyade ve süvarilerin gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Osmanlı Hükümeti'nin Afşar aşiretinden beklentileri şunlardır:

- a) Sürekli olarak iskân edilmeleri,
- b) Vergilerini vermeleri,
- c) Afşar aşiretinin buldukları yerden başka yerlere gönderilmemesi,
- d) Eski ve yeni vergilerin tekrardan yazılması,
- e) Firar edenlerin vergilerinin teslimi,
- f) Aşiretin kur'a sistemine dâhil ederek devletin ihtiyacı olan askerlerin temin edilmesi,
- g) Eşkıyalık eden aşiret mensuplarının ahaliye ait eşya ve hayvanları sahiplerine geri vermesidir.

Osmanlı Devleti aşiret için hayata geçirmek istediği yukarıdaki hususları sağlamak adına Afşar tarafına gitmesi için memur görevlendirmiştir. Meclis-i kebir azasından olup daha önceden Afşar aşireti tarafına gönderilmiş olan Abdul Cebbar Zade Hasan Bey, Afşar aşiret müdürü ve aşireti temsilen ileri gelenlerinden Aza tarafından bu yukarıda yazılı olan maddelerin gerçekleştirilmesi için kefalet ile taahhüt ederek gönderilmiş mazbata ve senetleri hükümete takdim etmişlerdir. Afşar aşiretinin vergilerinden bir kısmı alınarak aşiretin borcu olan vergilerden düşülmüştür. Senet çerçevesinde yapılan taahhüdün geçirilmesinden dolayı Hasan Ağa durumu araştırması için Afşar aşiret tarafına tekrar gönderilmiştir.

Çukurova'ya gitmeleri engellenen Afşar aşireti, Maraş'ta tabi Mağara Caddesi üzerinde toplanan 700-800 hane zor durumda kalmış ve güçlerinin tükenmesinden dolayı iskân yerlerine dönmeye mecbur kalmışlardır. Bu durum orada görevli olan

Adana Meclisi tarafından verilen cevapta aşiretin şu anda yayla çıktıkları için bu muhakeme işinin henüz yapılmadığı, yaz mevsiminin sonunda aşiretlerin kışlaklarına geldikleri vakit bu ilgili aşiretlerin muhakeme edileceği ve devletin otoritesini sağlama yönünde çalışmanın yapılacağı hükümete bildirilmiştir. Afşar aşiretinin şu aralar Uzunyayla'da olması nedeniyle bunlara şimdilik ulaşamadığı ifade edilmiştir. BOA; MVL 603/12(13 Eylül 1860 Adana Meclisinden Sâdaret'e Arıza).

süvari askerlerin Binbaşısı Ömer Ağa ve Kayseri Meclisi azasından Hacı Efendi tarafından hükümete anlatılmıştır. Aşiretin taahhüt ettiği maddelerdeki hükümleri tamamen yerine getireceğini, daha önce vermiş oldukları senetleri tekrar taahhüt etmiştir. Afşar aşireti alınan geniş tedbirler neticesinde kışlakları olan Çukurova'ya hükümet izni olmadan gidemeyeceğini anlamıştır. Bu yıl kışlakları olan Çukurova'ya gitmek için hükümetten izin istemişlerdir. Afşar tarafında bulunan devlet memuru durumu hükümete iletmiştir.

Afşar aşireti, hayvanlarının Çukurova'ya alıştıkları için iskân yerlerinde kalmaları gerektiği halde bu hayvanların buradaki şiddetli kıştan dolayı telef olacağını ifade etmişlerdir. Bu özürleri nedeniyle Afşar aşiretinin içinde 100 hanenin dışında kalanların iskân mahallinde kalması, belirlenen 100 hanenin ahalisine mevcut hayvanlarla bu senelik Çukurova taraflarına gitmeleri ve üç ay Çukurova'da kaldıktan sonra tekrar iskân yerlerine dönmeleri için müsaade, Afşar aşireti tarafından, istenmiş⁶⁴².

Çukurova'ya gönderilecek olan yüz hanenin eski ve yeni vergileri ile diğer vermeleri gereken vergilerinin karşılanması için 150 baş tosun verilmiştir. Bu tosunlar Afşar müdürü, aşiret muhtarı ve meclis azası tarafından satılarak bu elde edilen meblağ aşiretin vergileri karşılığında hazineye gönderilmiştir. Afşar aşiretinin bu izin isteği hükümete bildirilmiştir. Meclis-i Vâlâ'da yapılan müzakereler sonucunda bu yıla mahsus olarak Afşar aşiretinin yüz hanesinin Çukurova'ya gitmeleri için şartlı olarak izin verilmiştir. Hükümetin belirlediği şartlar:

- a) Afşar aşiretinin bu yüz hanesine verilen izin, dışında kalan hiçbir hanenin Çukurova'ya geçirilmemesi emir edilmiştir. Aşiretin göç yolları üzerinde vazifelendirilmiş olan askerlere bildirilmiş, buradan yüz hane Afşar aşireti dışında aşiret mensuplarının geçirilmemesi emri verilmiştir.
- b) Çukurova'ya gitmelerine izin verilmiş olan 100 hanelik Afşar aşiretinin hükümet izni ve padişah ihsanı ile Çukurova'ya gönderilmişlerdir. Burada bulunacakları zaman içinde kötülük ve fenalık yapmamaları, herhangi bir zorluk çıkarmamaları için mahalli idarecilerden gerekli işlemin yapılması, Afşar

⁶⁴² BOA; MVL 593/68 (8 Aralık 1859).

aşiretinin durumların kontrol edilmesi, kendilerine fazla yakınlık gösterilmemesi ve onlara taviz verilmemesi emredilmiştir.

c) Çukurova'ya gitmelerine izin verilmiş olan yüz hanelik Afşar aşiretinin içerisine memur görevlendirilmiştir.

Çukurova'ya gitmelerine izin verilmiş olan Afşar aşiretinin kontrolü mahalli idareciler tarafından başarı ile yerine getirilmiştir. Bu nedenle Maraş mutasarrıfı Hurşid Paşa, Kozan Haçın tarafı kaymakamı Yusuf Bey ile Bozdoğan Müdürü Abdi Bey hükümet tarafından takdir edilmişlerdir⁶⁴³.

Afşar aşireti konar-göçer yaşamına devam edebilmek için Osmanlı hükümetine gerektiğinde yanaşmakta ve hükümetin isteklerini yerine getireceğine dair senet vermekteydi. Aşiret belli bir süre sonra ne ettiği taahhüdüne ne de verdiği senedine sadık kalmış, yine yaşamına devam etmiştir.

2.2.3- AFŞAR AŞİRETİ İLE ÇERKES GÖÇMENLERİNİN ÇATIŞMASI

Uzunyayla'da daha önceden de söylediğimiz gibi, iskân olunmak için gönderilen Kafkas göçmenleri yoğun olarak Kabardey, Hatukoy, Abaza Altıkeseş gibi Çerkes kabilelerinden⁶⁴⁴ oluşmaktaydı. Ayrıca bu yöreye az sayıda Nogay, Dağıstan, Çeçen ve Karaçay Türkleri de iskân amacıyla hükümet tarafından gönderilmiştir.

Uzunyayla'ya gelen göçmenlerden olan Çerkes göçmenleri sadece bedenleri ile değil kültürleri, yaşam biçimleri, devlet anlayışları ve göç ettikleri yerden beklentileri ile gelmekteydi. Uzunyayla'ya iskân olunmak için gelen Kafkas göçmenlerinin Osmanlı Devleti'ne uyumlarını zorlaştıran ya da kolaylaştıran en önemli sorun olarak Afşar aşiretinin zararlı faaliyetlerini görmekteyiz. Uzunyayla'ya gelen Kafkas göçmenleri, özellikle Çerkes göçmenlerinin, Uzunyayla'da yaşadıkları en büyük sorun geldikleri yerdeki insan ve çevre faktöründen kaynaklanmıştır.

Osmanlı Devleti ile Afşar aşireti arasında, aşiretin sosyal yaşamının değiştirilmesi ile ilgili sorunlar olduğu bilinmektedir. Afşar aşireti konar-göçer yaşama

⁶⁴³ BOA; MVL 754/56 (19 Aralık 1859); MVL 593/37 (18 Ocak 1860); MVL 594/24 (16 Ocak 1860); MVL 594/46 (18 Ocak 1860); MVL 120/45 (27 Temmuz 1860); A.MKT. UM 391/27 (18 Ocak 1860 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. UM 391/31 (18 Ocak 1860 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfına Şukka).

⁶⁴⁴ Akay, agt, s.80-82. ayrıca bakınız. Yaklaşık bir buçuk sene içerisinde Mayıs 1860 (1276), Aralık 1861 (1278) tarihleri arasında 2.193 hane ile 14.626 nüfus Uzunyayla'ya sevk edilmiştir.

devam etmek isterken Osmanlı hükümeti bu aşireti ve diğer Türkmen aşiretlerini yerleşik hayata geçirmeye çalışmaktaydı. Tam bu sıralarda Osmanlı Devleti'ne zorunlu olarak göç eden Kafkas halklarının iskânı için Anadolu'da boş ve verimli araziler tespit edilmekteydi. 1858 Arazi Kanunnamesi'ne göre, arazi tespit komisyonunun tespit ettiği boş, verimli ve iskâna uygun arazilerden biri de Uzunyayla yöresi arazisiydi. Osmanlı hükümeti Kafkasya'dan, karadan ve denizden gelen göçmenleri iskân bölgelerine sevk etmekteydi. Uzunyayla yöresine 1860 tarihi ile beraber göçmenler iskân olunmaları için gönderilmeye başlanmıştır. Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine iskân için kabile kabile gelmeye başlamaları Afşar aşiretinin harekete geçmesine sebep olmuştur. Afşar aşiretini harekete geçiren sebep eskiden beri yaylak olarak kullanageldikleri Uzunyayla arazisinin Çerkes göçmenlerine verilmesiydi. Böylece Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında çatışma başlamıştır. Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresine gelmeden az önce Osmanlı Devleti ile çatışan Afşar aşireti artık yeni bir güç ile çatışacaktır. Bu güç, sosyal yaşamları, kanunları, otoriteye karşı gelmeleri, idari boşluklardan yararlanmaları gibi kendilerine çok benzeyen Çerkes göçmenleriydi.

Afşar aşireti ile Çerkes kabileleri arasında Uzunyayla yöresinde meydana gelen çatışmaları tek tarafı olarak ele almamak gerekir. Bu beklentiler ve yaşam tarzları Uzunyayla'da eskiden beri asayişsizliğe sebep olan Afşar aşireti ile çatışma içerisine girmelerini kolaylaştıracaktır. Çatışmaların çıkmasında önemli rol oynayan taraf Afşar aşiretidir; ama çatışmaların sebeplerinde Çerkes göçmenlerinin rolü de yok değildir. Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında yaşanan çatışmanın sebeplerini sıralamak gerekirse en başa menfaat çatışmasını koymak gerekmektedir. Çünkü farklı bir coğrafyadan gelen ve aralarında İslam dini dışında hiçbir bağ bulunmayan Çerkes kabileleri ile Afşar aşireti çatışmasını açıklamak ve anlamak oldukça zor olur. Çatışmanın başlaması ile beraber iki farklı kavimin özelliklerinden dolayı yeni çatıma alanları ortaya çıkmıştır. Osmanlı hükümeti iskân politikası nedeniyle Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenleri yerine başka bir grubu da iskân etseydi yine de Uzunyayla'da çatışma yaşanacaktı.

2.2.3.1- Çatışma Sebepleri

- **Arazi Meselesi:** Arazi tespit komisyonları ve mahalli idareciler Kafkasya'dan Osmanlı Devletine iltica yolu ile sığınan göçmenlerin iskânı için boş ve verimli arazileri tespit⁶⁴⁵ etmiştir. Osmanlı hükümeti Uzunyayla yöresinde yer alan sulu ve verimli arazilerin ekilip biçilmesini hedeflemekteydi. Hükümetin bu hedefi iskân politikasının en önemli hedefi durumundaydı. Bu hedef doğrultusunda hükümet Çerkes göçmenlerini Uzunyayla'daki boş ve verimli arazilere iskân ettirmiştir. Uzunyayla arazisi geniş, sulu ve verimli olduğu halde Afşar aşiretinden dolayı arazide tarım yapılamamaktaydı. Afşar aşireti, Çerkesler Uzunyayla'ya gelmeden önce bu yöreyi yaylak olarak kullanmaktaydılar. Aşiretin Uzunyayla arazisindeki müdahalesinin engellenmesi ile bu araziler tarıma açılmış olacaktı⁶⁴⁶.

Uzunyayla'ya Çerkeslerin devlet tarafından yerleştirilmesi Afşar aşiretinin Çerkeslere saldırmasına ve çatışmanın çıkmasına sebep olmuştur⁶⁴⁷. Afşar aşireti Uzunyayla'daki Çerkesleri ve diğer Kafkas göçmenlerini bölgeden uzaklaştırmak için hem göçmenlerin kendisine hem de göçmenlerin mallarına zarar vermişlerdi⁶⁴⁸. Yıldırma politikası izleyen aşiretlerin en büyük derdi daha önce yaylak olarak kullandıkları arazileri tekrar eskisi gibi kullanma hakkını elde etme isteğinden kaynaklanmaktaydı.

Çerkes göçmenleri, Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresinden tamamen ayrılmaları için çalışmalar yapmışlardır. Nitekim Zamantı taraflarına iskân olunan Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri buradaki araziler için mücadele etmişlerdir. Çerkes göçmenleri, 400 kadar hane ile buraya gelerek devletin bu araziye kendilerine verdiklerini ve buraya iskân olacaklarını ileri sürmüşlerdir. Afşar aşireti ise "Devlet size Uzunyayla'yı verdi. Orada iskân olunmanız gerekmektedir. Bu

⁶⁴⁵ Uzunyaylada kain kazgancık nam mahalde iskanları icra olunan muhacirinin arazilerini taksim eylemek üzere gönderilen Ali Efendinin taamiye ve ve menzil ücretine verilen, Uzunyaylada vaki Pınarbaşı nam mahalde iskânları icra olunan muhacirinin taksim olunacak arazileri üzerinde bulunmak üzere gönderilen mehmet efendinin yalnız bargir ücretine verilen... BOA; ML. MSF. No: 16635 (14 Mayıs 1860)

⁶⁴⁶ BOA; A.MKT. MHM 204/74 (4 Ocak 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁶⁴⁷ BOA; A.MKT. UM 478/22 (17 Haziran 1861 Ankara Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Telgraf).

⁶⁴⁸ BOA; A.MKT. UM 483/67 (13 Temmuz 1861); A.MKT. UM 500/86 (22 Eylül 1861 Sâdaret'ten Hafız Paşa'ya Şukka); MVL 649/96.

araziyi size vermeyeceğiz” diyerek gelen göçmenlerin bu arazide iskân olunmalarına izin vermemişlerdir. Bunun üzerine Çerkes göçmenleri burada yeniden iskân olunacaklarını ısrar ederek iskâna karşı çıkan Afşar aşireti üzerine saldırmıştır. Çatışma neticesinde hem Çerkes göçmenlerinden hem de Afşar aşiretinden ölüm olayları meydana gelmiştir⁶⁴⁹.

- **Doğal Kaynakların Paylaşımında Yaşanan Sorunlar:** Uzunyayla'nın batısında yer alan Pınarbaşı civarlarına Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri iskân edilmişti. Fakat bu, civarın verimli araziye sahip olması nedeniyle buraya her yıl gelen Afşar aşiretinin menfaatlerine uymamaktaydı. Afşar aşiretinin bu bölgedeki dağların ve çayırların⁶⁵⁰ Çerkesler tarafından kullanılmasını engellemesi ve bu yerleri zapt etmesi ayrı bir çatışma konusuydu. Ormanlık alanın kullanımı ile ilgili yaşanan sorun neticesinde Çerkes göçmenleri durumu hükümete şikâyet etmişlerdir. Nitekim Sivas eyaletine bağlı Mesudiye kazasında iskân olunan Çerkes göçmenlerinden Kabardey ve Hatukoy kabilelerinin bey ve ileri gelenleri tarafından hükümete gönderilen yazıda Afşar aşiretinin Pınarbaşı'na gelişlerini ve burayı izinsiz kışlak yaptıklarını şikâyet etmişlerdir. Uzunyayla'da bulunan Afşar aşiretinin iskân edildiği yerleri terk ile kışlak olarak kabul ettikleri bazı hanelerine geri gelmekte oldukları, bu hanelere yakın olan ormanlık alan dışında göçmenlerinin odun kesip getireceği başka bir ormanlığın olmadığı ifade etmişlerdir. Ormanlığa yakın yerlerde geniş verimli ve suyun bol olduğu yerler olup geçimleri için gereken odun ve kerestenin bu ormanlık alandan getirmelerinin kolay olduğunu belirtip bu ormanlık alan civarında bulunan Afşar aşiretinin buradan uzaklaştırılmasını istemekteydiler⁶⁵¹. Çerkes göçmenlerinin Pınarbaşı ve ormanlık alanın kendilerine verilmesi isteği

⁶⁴⁹ BOA; A.MKT. UM 485/20 (31 Temmuz 1860 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Arıza).

⁶⁵⁰ BOA; A.MK. UM 500/86; Saydam, age, s. 190.

⁶⁵¹ Uzunyayla'da Çerkes göçmenleri için yeniden oluşturulacak olan kaza ve köyleri için gerekli olan kereste ve diğer malzemelerin getirilmesi için bu ormanlık alan dışında başka bir ormanlığın olmadığı belirtilmiştir. Çerkes göçmenlerinin ihtiyacı olan keresteleri kesip getirmeleri için bu adı geçen ormanlık alan dışında bir yer olmadığı ve bunun için göçmenlerin bu ormanlık alanlardan istifade etmesinde mecbur oldukları. Çerkes göçmenlerin bu ormanlıktaki ürünleri, odun, kereste vs. gibi yaz mevsiminde kendilerine uzak demeyerek bu ormanlığa ihtiyaçlarını karşılamak için gidip dönecekleri ve ormanlıktan istifade edeceklerin açıktır. Fakat bu ormanlığa kış aylarında gittiklerinde geceleyecekleri ve misafir olarak kalabilecekleri bir yer bulunmadığı zaman bu Çerkes göçmenleri her türlü kışın getirdiği zorluk ile müşkülât altında kalacaklar ve Afşar aşireti kışın gelmesi ile beraber buradan gelen giden göçmenlere zarar vermeleri daha kolaylaşacaktır. BOA; MVL 615/70 (4 Eylül 1861).

Afşar aşiretinin pek de hoşuna gitmemiş ve Pınarbaşı ile ormanlık alan için Çerkes göçmenleri ve Afşar aşireti mücadele etmişlerdir.

- **Afşar aşiretinin göçebe yaşam tarzı:** Osmanlı Devleti'nin aşiret ve oymakları göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçirmek için çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar pek de istenilen sonucu vermemiştir. Afşar aşireti alışlageldiği yaşam tarzı olan göçebeliğe⁶⁵² devam etmekteydi. Osmanlı Devleti hem Afşarları yerleşik yaşama geçirmek hem de Kafkasya'dan gelen göçmenleri iskân edebilmek için Afşar aşiretinin kendilerine ait olmadığı halde yaylak olarak kullandıkları Uzunyayla yöresine, yoğun olarak Çerkesleri ve daha az olarak Kafkasya'dan gelen diğer göçmenleri yerleştirmiştir. Göçebe yaşamı isteyen ve yerleşik yaşamı kabul etmeyen, devletin kanun ve hükümlerine itaat etmeyen Afşar aşireti kendilerini karşı çıkan güce saldırmaktaydı⁶⁵³.
- **Sirkat (Hırsızlık) Meselesi:** Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki çatışmaların en önemli sebeplerden birisi de her iki kabilenin birbirlerinin hayvanlarını çalma meselesidir⁶⁵⁴. Çerkes göçmenleri ile Afşar aşiretinin sık sık birbirlerinin mal ve hayvanlarını gasp etmeleri çatışmadaki önemli sebeplerden birini oluşturmaktadır. Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresinde uğradıkları hırsızlık olaylarından birine de Kuzugüdeli aşireti sebep olmuştur. Kuzugüdenli aşiretinin karıştığı bu hırsızlık olayı sonucunda durum hükümete havale edilmiştir. Ankara eyaleti ile Sivas eyaleti arasında yazışmalar yapılarak hırsızlık olayına karışan kişilerin hükümetin emrettiği şekilde muhakeme edilerek olayın çözülmesine çalışılmıştır.

⁶⁵² BOA; A.MKT. UM 567/14 (24 Kasım 1861 Aziziye Kaymakamından Sâdaret'e Arıza).

⁶⁵³ BOA; MV 615/70; MVL 694/66.

⁶⁵⁴ 22 Mart 1870 tarihinde Aziziye kazası Gümüşgün karyesinden Çerkes Kabardey kabilesinden Ahmet isimli göçmen Dahiliye Nezaretine gönderdiği arzuhalde bundan 7-8 sene önce 1861-1862 tarihlerinde bir çift sağmal camızının kayıp olduğunu ve yaptığı araştırmalar neticesinde Afşar aşiretinden Hacı Ahmet, Ramazanoğlu Ali, Çarh Ahmet, Güdük Haydar ve Emiroğlu İsmail 'in bu camızlarını çaldıkları (sirkat) haber almıştır. Bu ismi geçenlerden en başta olan Hacı Ahmet hakkında dava açtığını; fakat kaza kaymakamı Halil Bey tarafından davanın şerri mahkemeye havale edildiğini mahkemede şahitler huzurunda davamı ispat etmeme rağmen Halil bey ile hakim (avukatın) görev yerlerinin değişmesi nedeni ile dava bir süre tehir etmiş ve Aziziye 'de şimdi görevli bulunan kaymakam ve hakim efendilere defalarca tarafıma yardım etmelerini istemiş isemde kazandığım davaya gerekli ilgiyi göstermemişlerdir diyerek durumu anlatan arzu halini Dahiliye Nezaretine vermiştir. 5 NİSAN 1870 tarihinde Dahiliye nezaretine gelen cevapta ilgili kişileri dava eden ve davayı kazanan Çerkes Kabardey göçmeni Ahmet'e camızların verilmesi kararı verilmiştir. BOA; MVL 661/76; DH. MKT 1310/88 (5 Nisan 1870).

Hırsızlık olayı şöyle gerçekleşmiştir: Ankara eyaleti idaresi altında olan Kuzugüdenli aşireti mensuplarının Sivas eyaletine bağlı Gedikçik Kazasının Karagöl karyesinde misafir olarak ikamet eden Çerkes göçmenlerinden Ahmet Beyin gece vakti duvarını yıkarak, delik açarak, bir hayli fazla miktarda parasını ve eşyasını çalmışlardır. Bu hırsızlığı yapan Kuzugüdenli aşiretine mensup kişilerin takip edilmesi sonucu bir kısmının yakalandığı kaçanların ise yakalanması için Ankara mutasarrıfı tarafına yazıldığı ve bu hırsızlık olayına karışan ailelerin muhakeme edilmesi için Sivas'a gönderilmeleri yazılan yazıda istenmiştir. Bu kişilerin muhakeme edilmesi ile çaldıkları para ve eşyaların tamamen alınması ve bu işe karışanların idam edilmesi için hükümetten emir gelmiştir. Bu işe karışanların hepsinin bir araya getirilmesi ile muhakeme edilecekleri ve çalınan para ve malların Çerkes göçmenine iade edileceği yönünde Sivas eyaleti tarafından hükümete ariza gönderilmiştir.⁶⁵⁵

Afşar aşireti Çerkes göçmenlerinin hayvanlarına, mallarına ve canlarına zarar vermekteydi. Afşar aşiretinin Çerkes göçmenlerinden sirket ettikleri 55 baş hayvanın verilmesi için Aşiret müdürüne Aziziye Kaymakamı tarafından mektup yazılmıştır. Maalesef sirket olaylarına karışan aşiret mensuplarına ulaşmak hiç kolay olmadığından göçmenlerin sirket edilen hayvanları kendilerine iade edilememiştir⁶⁵⁶.

Afşar aşiretinin Çerkes hayvanlarını sirket etmeleri⁶⁵⁷ ve Çerkes göçmenlerinin mallarına zarar vermelerinin en büyük sebebi, Çerkes göçmenlerini yıldırarak Uzunyayla yöresinden gitmelerini sağlamaktır. Afşar aşireti sirket olaylarını hızlandırarak göçmenlerin geçim kaynaklarını ele geçirmeye çalışmakta ve göçmenlerin başka yerlere gitmelerini amaçlamaktaydı. Fakat karşılığında bulunan Çerkes göçmenleri de Afşar aşireti gibi düşünmekteydi. Çerkes göçmenleri Afşar aşireti çadırlarına saldırarak bunların hayvanlarını sürmekte ve aşireti Uzunyayla yöresinden uzaklaştırmaya çalışmaktaydı. Afşar aşireti hem

⁶⁵⁵ BOA; MVL 606/90 (27 Kasım 1860).

⁶⁵⁶ BOA, A.MKT. MHM 278/22 (26 Eylül 1863); Afşar aşireti eşkıyaları birbirini takip eden günlerde önce 30 süvari ile daha sonra 60 atlı ile gelerek Mirza Bey karyesinde 8 ve Ahmet ağa köyünden 10 kadar hayvanı sirket ederek alıp götürmüşlerdir. A.MKT. MHM 271/15 (9 Temmuz 1863).

⁶⁵⁷ BOA; A.MKT. MHM 271/9 (8 Temmuz 1863).

Çerkes göçmenleri ile hem de hükümet kuvvetleri ile mücadele etmekteydi. Bu mücadele aşireti oldukça yıpratmıştır. Çerkes göçmenleri ise hükümet kuvvetleri ile beraber hareket ettiği için Afşar aşiretine nazaran daha az zarar görmekteydi. Osmanlı Devleti, Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân ettiği göçmenlerin kendisine iltica etmesinden dolayı bu göçmenleri her yerde desteklemekteydi. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerini Afşar aşireti karşısında açık bir şekilde desteklenmiştir. Afşar aşiretinin yalnızlığa itilmesinin en büyük sebebi Osmanlı Devleti otoritesini sarsmaları ve devlete karşı gelmeleriydi.

- **Afşar aşiretinin Uzunyayla'daki eski hanelerini alma isteği:** Osmanlı hükümetinin Çerkes göçmenlerini Uzunyayla arazisine iskân etme çalışmaları sırasında Afşar aşiretinin Uzunyayla'da haneleri bulunmaktaydı. Uzunyayla'da Afşar aşiretine ait olan bu haneler ve arazilerin aşiretin rızası çerçevesinde yıllık vergiler karşılığında Çerkes göçmenlerine bırakılmıştır. Daha sonra Afşar aşireti verdikleri hane ve arazileri tekrar geri almak istemişlerdir⁶⁵⁸. Afşar aşiretinin devlete olan vergi borcu karşılığında Çerkes göçmenlerine terk ettikleri hanelerine Kabardey kabilesi iskân edilmiştir. Kabardey kabilesinden yüz hane önce Sivas sancağına gelmiş daha sonra Uzunyayla Pınarbaşı'nda boş olduğu

⁶⁵⁸ BOA; MVL 644/2 (15 Temmuz 1862); MVL 639/50 (22 Eylül 1862); MVL 649/96;

- a) Afşar aşiretinin 2000 haneden ibaret olduğunu, Afşar aşiretinin bazı cemaatlerine ait hanelerini ve arazilerini eşyaları ile beraber kendi arzu ve rızaları ile devlete olan vergi borçları karşılığında göçmenlere bıraktıkları,
- b) Bu aşiret mensubu ahaliye Sadabad(Saidabad) kazası yöresinde birer hane inşasıyla Kara karye kurulduğu ve bu yerlerin yeniden şenlendirildiği,
- c) Göçmenlere aşiret rızası ve isteği ile terk etmiş olduğu hanelerin değeri Afşar aşiretinin vermeleri gereken vergiden düşüldüğü,
- d) Afşar aşireti için kurulan Sadabad(Saidabad) Kazası Müdürlüğüne Hacı Bey'in tayin edildiği, ahalinin vereceği vergiden 1000 Kuruş maaş ile Afşar aşireti Müdürü bulunan Hacı Bey'in tayin edildiği ve 150'er kuruş maaşla beraber katip(memur)ve 20 kişilik süvari asker istihdam edildiği,
- e) Bir kazanın kurulması için tertibi gerekli olan 20 kişilik süvari birliğin görevlendirildiği, bu askerlerin maaşının ahalinin vermesi gerekli olan vergiye zam yapılması ile askerlerin maaşlarını ödemelerinin uygun olmadığı, bunların Müdür kâtibi maaşının mal sandığından karşılanması süvarilerin maaşının ise hazineден ödenmesi,
- f) Afşar aşiretinden alınan haneler göçmenlere verilmiştir. Bu hanelerin bedeli göçmenlerin genel masraflarına dâhil edilerek geriye kalanının tahsil edilmesi ve göçmen hanelerinin daima çoğaltılması amaçlanmıştır. A.MKT. MVL 138/66 (28 Kasım 1861 Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa'dan Sâdaret'e Ariza).

için iskânlarına münasip bir yer denilerek buraya iskân edilmişlerdir. Böylece Afşar aşiretinin eski hanelerine fukara göçmenler iskân olunmuşlardır. Afşar eşkiyası daima eski hanelerine iskân olunan Çerkes göçmenlerine saldırarak onlardan on kişiyi öldürmüşlerdir. Ayrıca Afşar aşireti her kime rast gelirlerse Çerkes diye öldürmüş ve mallarını sirket etmiştir. Uzunyayla'daki bu durumdan rahatsız olan Çerkes göçmenleri beylerinden Mirza Bey durumu Sivas mutasarrıfına iletmiştir. Afşar aşiretinin böyle devam etmesi neticesinde fukara göçmenlerin burada iskân ve ikametlerinin mümkün olmadığı anlatılmıştır. Çerkes göçmenleri, Afşar aşireti saldırısı karşısında kendilerini daha iyi koruyabilmek için Pınarbaşı'na yanlarına Erzurum ve Kars taraflarında bulunan Kabardey kabilesinden akrabalarının iskân edilmesi için izin talep etmişlerdir. Sivas mutasarrıfı Çerkeslerin bu isteğini dört ay sonra cevaplamış ve göçmenlerin akrabalarını yanlarına iskân edilme isteklerini kabul etmemiştir. Sivas Eyaleti, Afşar aşiretinin haklı, Çerkeslerin ise haksız olduğu kanaatine Çerkes Bey'inin talebi ve diğer gelişmeleri meclisinte yapılan görüşmeler neticesinde vermiştir. Meclis, yaklaşık dört aydır Afşarların Uzunyayla civarlarında süründüğünü ve perişan bir hale geldiğini buradaki çatışmalar nedeniyle aşiret mensuplarından hane sahibi olanların Pınarbaşı'ndaki eski hanelerinde ikamet edemediği bilgilerine sahip olmuştur. Bu yüzden aşiret mensupları çadırlarda yaşamaktadır. Aşiretin bazı mensuplarının içinde buldukları durum Kabardey kabilesinden Mirza Bey'e Sivas Mutasarrıflığı tarafından yazılmıştır⁶⁵⁹. Aslında Çerkes göçmenleri, Osmanlı hükümeti ile ortak hareket etmeleri nedeniyle Afşar aşiretinin tamamen bölgeden uzaklaştırılması için böyle bir yol izlemiştir. Fakat Osmanlı idarecileri eşkiyalık yapmayan aşiret mensuplarını gerektiğinde diğerlerinde ayırmış bu nedenle Çerkeslerin bu isteğine olumlu cevap vermemiştir.

Afşar aşireti Çerkes göçmenlerine Uzunyayla'da bulunan hanelerini terk ederken kendilerine ait ot ve samanlar da bu hanelere kalmıştır. Afşar aşireti bu ot ve samanları almak istediklerinde bu isteklerine kavuşamamışlardır. Bu sorunun çözümü için aşiret, hayvanlarını barındırmak için Çukurova'ya gitme

⁶⁵⁹ BOA; MVL (28 Ağustos 1862).

izni isteme yoluna gitmişlerdir. Hafız Paşa tarafından Sâdarete gönderilen telgrafta Afşar aşiretinin Durduk ve Çorşek ahalsinin 400 kadar hanelerini Çerkes göçmenlerine terk ettikleri ve Zamantı Irmağı kenarına nakledildikleri, Hacı Bey tarafından daha önceden ifade edilmiştir. Zamantı Irmağı kenarına naklettirilen bu Afşar aşireti mensuplarının nakil esnasında hanelerinde hayvanlarının beslenmesi için kullanacakları ot ve samanları kalmıştır. Afşar aşiretine ait olan bu ot ve samanları Ankara Mutasarrıfı muhafaza edememiş ve bunların hepsi heba olmuştur. Afşar aşiretine mensup herkesin hayvanı olduğu için kış mevsiminin gelmesi nedeniyle tekrar ot ve saman tedarik etmelerinin mümkün olmadığı, yalnız bu seneye mahsus olmak ve hayvanlarını barındırıp yine bahar mevsiminde Zamantı'ya geri dönmek üzere Çukurova'ya gitmek için hükümetten izin istemişlerdir. İzin isteyen aşiret Çukurova'ya son gidişlerinin olacağı, Çukurova'ya gidip gelirken hiç kimseye zarar vermeyecekleri, herhangi bir zarar verirler ise zararlarını ödeyecekleri şartıyla Afşar aşireti müdürü Hacı Bey'in sunduğu 250 hanenin Çukurova'ya gitmeleri yönünde Hafız Paşa'ya mazbata Hafız Paşa tarafından hükümete iletilmiştir. Hükümetten gelen cevapta hanelerini Çerkes göçmenlerine terk etmiş olan Afşar aşiretinin kefalet göstermesi nedeniyle Çukurova'ya gitmelerine müsaade edilmiştir ⁶⁶⁰.

- **Sınırsal yakınlık ve hudut anlaşmazlığı:** Çerkes göçmenleri Uzunyayla'da iskân edildikleri Mesudiye kazası ile Afşar aşiretinin iskân edildikleri Saidabad kazaları birbirine yakın iki yerleşim birimiydi. Bu iki kazanın yakınlığı nedeniyle sınırların belirlenmesinde sorun çıkmaktaydı. Çerkesleri ve Afşarları bu yerlere iskân eden Hafız Paşa, Rıdvan Paşa ve Hacı Paşa'nın sınır meselesine çok dikkat etmemişlerdir. Çünkü öncelikli iş olarak gelen Çerkes göçmenleri ile göçebe yaşamı terk ettirmek istedikleri Afşar aşiretini yerleştirmek istemekteydi. Bundan dolayı birbirlerine yakın yerleştirilen bu iki kabile arasında karşılıklı olarak yaralama ve öldürme olayları yaşanmıştır⁶⁶¹. Aslında bir nevi hem Çerkesler hem de Afşar aşireti birbirlerini kontrol altında tutmuşlardır.

⁶⁶⁰ BOA; A.MKT. UM 519/54 (24 Kasım 1861 Hafız Paşa'dan Sâdaret'e Tahrirât, Sâdaret'ten Hafız Paşa'ya Cevabname).

⁶⁶¹ BOA; MVL 736/77; A.MKT. UM 560/70 (9 Nisan 1862).

2.2.3.2- Çatışmanın Boyutu

Uzunyayla'ya iskân amacıyla gönderilen Kafkas göçmenleri geldikleri yerde Afşar aşireti saldırısına maruz kalmışlardır. Saldırıya maruz kalan Çerkes göçmenlerinin de Afşarlara aynı şekilde karşılık verdikleri görülmektedir. Afşar aşiretinin göçmenler gelmeden önce her sene Uzunyayla'ya gelip Uzunyayla civarındaki Gürün, Darendede ve diğer kazaların ekili biçili tarlalarına zarar verdikleri, burada yaşayan ahalinin hayvanlarını gasp ettikleri, yolcuların mallarına el koydukları ve bazılarını idam ederek öldürdükleri⁶⁶² bilinmektedir. Afşar aşireti alışık olduğu benzer hareket ve zulümlerini Çerkes göçmenlerine ve diğer Kafkas göçmenlerine de uygulamaya çalışmışlardır. Fakat Çerkeslerin yapı ve mizaçlarını göz önüne almadan yapılan bu zulümler karşılıksız kalmamıştır. Çerkesler de Afşarlara zaiyat vermiş ve Afşarlar ile aralarında soğukluğun derinleşmesine sebep olmuşlardır. Böylelikle Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki çatışma büyümüştür. Bu çatışmalara iki taraftan da örnek vermek çatışma boyutu hakkında daha net bilgi sahibi olmamıza yardımcı olacaktır.

Uzunyayla yöresindeki iskân işlerini yürütmek amacıyla Hafız Paşa'nın tayin edildiğini daha önce belirtmiştik. Hafız Paşa'nın yöreye gelmesine bir gün kala Afşar müdürü ile Bakaya memuru Ruhi Efendi tarafından Çerkesler ile Afşar aşireti arasında devam eden soğukluğun ortadan kaldırılması amacıyla iki tarafa birer pusula gönderilmişti. Göçmenlerden Yakup Bey ve on beş kişilik ihtiyar ve ulema ile tedbir amaçlı altmış kişilik atlı bir birlik pusulada belirtilen yere gelmişlerdir. Göçmenler atlı birliklerini görüşme yapılacak olan yere iki saat(4km) mesafede bırakmışlardır. Afşar aşireti de görüşme yerlerine gelmişlerdir; fakat göçmenler gibi atlı birliklerini görüşme yerine uzak yerde bırakmamışlardır. Ayrıca yüz elli kişilik atlı birlik getirmişlerdir. Görüşmeler yapıldığı esnada Afşar atlılarından biri göçmenlerden birine kötü davranışlarda bulunmuş ve bu yapılan hareketi Çerkes göçmeni kendi Beylerinden olan Aslan Bey'e iletmiştir. Aslan Bey'in bu harekete verdiği tepki üzerine Afşarlılar silah ile ateş ederek Aslan Bey'i öldürmüşlerdir. Bunun üzerine diğer Afşar atlı birlikleri de olaya katılarak orada bulunan göçmenlere saldırıp yedi kişiyi yaralamışlar ve üç kişiyi ise esir etmişlerdir. Göçmenlerin tedbir amaçlı görüşme yerine iki saat(4km) mesafede bıraktıkları atlı birlikler yetişesiye kadar Afşar aşireti mensupları kendi çadırlarına

⁶⁶² BOA; A.MKT. UM 483/67.

kaçmışlardır. Afşarları takip eden göçmenler orada bulunan bir miktar hayvanları alarak kendi yerlerine tekrar gelmişlerdir⁶⁶³. Aşiretin Çerkeslere yaptığı bu saldırılar karşılıksız bırakılmamıştır.

Afşar aşireti ve Çerkes göçmenleri arasındaki soğukluk iki tarafın birbirlerinden öç alması şeklinde devam ederken bu gelişmeler büyük bir çatışmaya doğru gidildiğinin habercisi olmuştur. Afşar aşireti baskı ve saldırısına maruz kalan Çerkes göçmen kabilelerinden biri olan Abaza Altıkesekek kabilesi, Afşar aşireti üzerine hücum ederek altı aylık çocukları, kadınların da içinde olduğu birkaç kişiyi öldürmüş ve dört bin keselik malı yağma etmişlerdir. Abaza Altıkesekek kabilesinin Afşarlara karşı yaptığı bu faaliyet daha önce Afşar aşiretinin Çerkes göçmenlerine yaptıklarına karşılık vermek amacıyla yapılmıştır. Böylece Osmanlı hükümeti aşiret ile göçmenler arasındaki gelişmeler üzerine harekete geçmiştir. Bölgede bulunan idarecilere, Sivas ve Ankara Mutasarrıflarına ve Hafız Paşa'ya⁶⁶⁴, bu konu ile ilgili daha hassas olunması gerektiğine dair düşüncelerini iletmiştir. Uzunyayla'da iki taraf arasında başlayan bu soğukluk neticesinde Afşar aşiretinin Maraş'a bağlı Mağara nahiyesine gitmeleri sonucu, bölgede görevli olan mahalli idarecilerden Kozan Kaymakamı Ömer Bey ile Maraş tarafı Müdürü Yusuf Bey, Osmanlı Devleti'ni buradaki Afşar aşiretinin Çerkes göçmenlerine saldırı hazırlıklarına karşı uyarmıştır. İki taraf arasında ufacık bir hadiseden dolayı birer adam öldürüldüğü ve yaralama olaylarının yaşandığı, bu durumun bir an önce halledilmesi gerekliliği ile beraber eğer sorun çözülmez ise ilerde daha büyük olayların çıkacağı⁶⁶⁵ şeklinde devlet merkezini uyarılmışlardır. Uzunyayla yöresinde görevli olan Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki çatışmanın seyrini rapor etmiştir. Hafız Paşa tarafından hükümete 26 Ağustos 1862 tarihinde çekilen telgrafta:

- Afşar aşireti ile göçmenler arasında olan sorunun düzeltilmesi ile iki tarafın çatışmayı bırakmıştır.

⁶⁶³ BOA; A.MKT. UM 479/28.

⁶⁶⁴ BOA; A.MKT. MHM 223/64 (26 Temmuz 1861 Sivas ve Ankara Mutasarrıflarına Telgrafnâme-i Sâmi ve Hafız Paşa'ya Tezkire).

⁶⁶⁵ BOA; MVL 639/47 (26 Ağustos1862).

- Hafız Paşa tarafından Afşar aşiretinin dağılan hanelerin yerine getirilmesi için miralay Selim Bey, Zaim Efendi ve Aziziye naibi Mahir Efendi tarafından yapılmıştır.
- Afşar aşiretinden suçluların mahkemeye teslimi için aşiret müdürü ve ileri gelenlerinden senet alınmıştır.
- Afşar aşireti ile Çerkesler arasında arazi meselesi nedeniyle çıkan çatışma sonucunda Afşar'ın elinde bulunan Sarız arazisine Çerkeslerin iki de bir taarruz ettikleri ve iki tarafın birçok can ve mal kaybında buldukları ifade edilmiştir.

Bu iki taraf arasındaki asayişin sağlanması için mutlaka aralarındaki davaların şerri mahkemede halledilmesi gerektiği, aksi takdirde ikisinin de kendi kanun ve kurallarına göre hareket edecekleri ve Uzunyayla'daki asayişin sağlanmasının mümkün olacağı Hafız Paşa tarafından hükümete yazılmıştır⁶⁶⁶. Hafız Paşa, iki yıllık sürede Afşar aşireti ve Çerkes göçmenleri arasındaki çatışmanın durdurulması için hükümetin daha büyük bir titizlikle devreye girmesini istemekteydi.

Afşar aşireti birlik olduğu diğer aşiretlerle sadece Uzunyayla yöresindeki göçmenlere zarar vermemekteydi. Ayrıca aşiretler, Uzunyayla'ya civarındaki yerlere de zarar vermemekteydi. Bu yerlerden biri de Kayseri vilayetidir. Afşar, Lek, Kırıntılı ve Hacılar aşiretleri ile Çerkes göçmenleri arasında meydana gelen çatışma ve öldürmeler giderek günden güne şiddetli bir durum almaktadır. Afşar aşireti Mağara isimli yerde bulunan dereye aşiretinin hepsini birleştirerek piyade ve süvariden beş bin kişi toplamıştır. Aşiret mensupları Uzunyayla'da bulunan köy ve mezarları yağma etmekte, yolcuların mal ve canlarına zarar vermektedir. Çerkes göçmenlerini buldukları yerden kovmak için mallarını gasbedip Çerkesleri öldürmektedir. Uzunyayla'da güvenlik güçlerinin olmaması nedeniyle Afşar aşireti burada istediği zorbalığı yapmaktaydı. Uzunyayla'dan gelip geçenlerden aşiretin yaptığı zararların gerçek olduğu işitilmekteydi. Aşiret, Kayseri ahalsinin huzurunu kaçırmaktaydı. Aşiretten otuz-kırk atlı Kayseri kasabasının civarına kadar gelerek ahalsinin huzurunu bozmakta ve ahaliye sarkıntılık etmekteydi⁶⁶⁷. Böylece aşiret asayişsizliği daha fazla alana yaymaya çalışmaktaydı.

⁶⁶⁶ BOA; MVL 638/3 (14 Aralık 1863).

⁶⁶⁷ BOA; 636/67 (4 Eylül 1862).

Afşar aşireti Çerkes göçmenlerine ait mal ve hayvanları sirkat ederek göçmenleri çaresiz bir durumda bırakmaya çalışmaktadır. Sirkat meselesi çatışmaların en önemli sebeplerinden olmuştur. Sirkat edilen mal ve hayvanlarını almak isteyen iki taraftan da adam öldürme ile sonuçlanan hadiseler meydana gelmekteydi. Muharrem ayının 21. günü çarşamba gecesı Pınarbaşı'na, at yürüyüşü ile, üç saat(6 km) mesafede bulunan Potuklu kışlağındaki Beserek Karyesi ahalisinin malını ve birçok hayvanın Afşar eşkıyası sirkat ederek sürüp götürmüştür. Bunun üzerine Besleney Karyesinden Aziziye kaymakamına ve göçmenlerin köyelerine haber verilmiştir. Böylece Çerkes göçmenleri toplanarak sirkatı gerçekleştiren Afşar eşkıyasını takip etmişler ve yerlerini bulmuşlardır. Yeri bulunan aşiretin ele geçirilmesi için Çerkes göçmenleri tarafından Aziziye Kaymakamından asker talep edilerek yardım istenmiştir. Fakat elde fazla asker olmadığı için Çerkes göçmenleri kendilerini korumaya çalışmışlardır.

Afşar aşireti eşkıyaları zorbalık düşüncelerini faaliyete geçirip üç dört kola ayrılarak Çerkes köyelerine saldırmışlardır. Çerkes köyelerini Afşar tehdidinden ve saldırılarından koruyabilmek için Çerkeslerden de asker alınarak bu köylerde geçici olarak görevlendirilmiştir. Geçici olarak görevlendirilen bu Çerkes askerlerinin Besleney Karyesine gönderilmeleri nedeniyle Besleney Karyesinden hayvan getirip Afşar aşiretinin izlerini bulmaya çalışmışlardır. Ayrıca Aziziye Kaymakamından asker talep etmişlerdir. Fakat Aziziye kazasında yeteri kadar asker bulunmamaktaydı. Çerkes göçmenlerinin Afşar aşireti taraflarına gitmelerine büyük hadiselerin ortaya çıkma ihtimaline karşı Aziziye kaymakamı engel olmaya çalışmıştır. Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasındaki bu durumu Aziziye Meclisi azalarından Hacı İshak, Ali ve Bekir Efendiler ile tahrirat başkâtibi Mehmet Ali, Mal muavini Musa Efendi beraberce Sivas eyalet merkezine bildirmişlerdir.

Göçmenlere eşlik eden Çerkes askerlerinin geriye kalanlarından olan Hatukoy kabilesi Muhafızı Talu? Sinan Bey, Besleney Karyesinden Afşar eşkıyasının sirkat ettiği hayvanları ve bu hayvanları sirkat edenlerin izlerini dört saat takip etmiştir. Nihayet, oldukça sarp bir boğazda (boş bir arazide) bulunan Afşar aşiretinin Dilber Oymağının içine girmiştir. Afşar aşireti, göçmenlerin kendilerini takip ettiğini hiç bilmemektedir. Afşar aşireti durumu fark edince silahlarına sarılıp boğazın iki tarafından kurşun yağdırmaya başlamıştır. Göçmenler ile onlara eşlik eden Çerkes askerleri geri dönmeye

vakit bulamamışlar, çünkü tam iki ateş arasında kalmışlardır. Aşiretin üzerine dahi hücum edemeyip dağın iki yakasında bulunana eşkıyaya karşılık vermeye çalışmışlar ise de aşiretin arkasının kapalı olması ve göçmenlerin kırk elli atlıdan oluşmasıyla bu boğazda güç bir şekilde hücum ederek geri çekilmişlerdir. Bu geri çekiliş sırasında gayet genç, bahadır ve devlete bağlı ikinci kol muhafızı Hatukoy kabilesinden Çerkes kumandanı Talu Sinan Bey göğsünden vurulup attan düşmek üzere iken Aziziye meclis azası Hüseyin Bey bu şehidi kucağına alarak boğazdan çıkmıştır. Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki muharebe bir saat kadar sürmüştür. İki ateş arasında kalan Çerkes göçmenleri, boğazın önlerinde bulunmalarından dolayı kayıplar vermişlerdir. Buradaki çatışmada şehit olan, yaralanan ve kaybolanların isim, görev ve şöhretleri bir pusulaya yazılarak hükümete gönderilmiştir. Pusuladan yazıldığı gibi sekiz kişi şehit, beş kişi yaralı, hayatlarından haber alınamayan beş kişi, toplam on sekiz kişi öldürülmüş ya da yaralanmıştır. Geriye kalanlar dahi tehlikeli bir yerde buldukları halde birinci kol muhafızı Gazi Bey'in yardıma yetişmesi ile beraber muharebe sona ermiş ve Çerkes göçmenleri geri çekilmişlerdir. Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında yaşanan bu muharebeden ve tehlikeli durumdan bir saat sonra Aziziye Kaymakamı Çerkes göçmenlerine yetişmiştir. Yaşanan çatışmayı haber alan bir hayli sayıda göçmen de gelmiştir. Toplanıp bir araya gelen göçmenler Afşar aşireti üzerine tekrar saldırma düşüncesinde bulunmuşlardır. Arapgirli Mesud Ağa ile Mesudiye Müdürü Mustafa Ağa göçmenlere çatışma nedeniyle sayılarının azaldığını ve Afşar aşiretinin büyük bir güce sahip olduğunu anlatmışlardır. Eğer çatışmaya devam ederlerse daha büyük zayıfın gerçekleşeceği Çerkes göçmenlerine ifade edilmiş ve göçmenlere nasihat edilmiştir. Arapgirli Mesud Ağa ile Mesudiye Müdürü Mustafa Ağa göçmenleri ikna ederek göçmenlerin köylerine dönmelerini sağlamış ve büyük olayların çıkmasına engel olmuşlardır.

Çatışma sonunda Aziziye kaymakamı bizzat bu çatışma mevkiine gelerek göçmenleri köylerine geri döndürmüştür. Çerkes göçmenlerinin kızgınlık anında daha büyük olaylara sebebiyet vermemeleri için tedbir alınmıştır. Bu tedbir, göçmenlerin sınırları ve öfkeleri dinsin, sonra pişman olmasınlar diye Reşit Ağa ile birlikte Pınarbaşı'na gönderilmişlerdir. Yaralılar için cerrah tedarik edilmiş ve göçmenler teselli edilmeye çalışılmıştır.

Afşar aşiretinden, Çerkes askerlerden ve göçmenlerden boğaz içinde kalmış olan ölülerin silahları ile beraber verilmesini isteyen Aziziye kaymakamı, iki tarafın da Osmanlı Devleti tebaası olmasıyla dökülen kanların padişah tarafından kabul edilemez bir durum olduğunu aşirete anlatmıştır⁶⁶⁸.

Tablo-31 Afşar Çerkes Çatışmasında Ölen Yaralanan Göçmenler ve Kayıp Olan Hayvan ile Eşyalar

Şehiden Vefat Edenlerin İsimleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. İkinci kol muhafızı Hatukoy kabilesinden ve ümeradan Talu Sinan Bey 2. Abaza Altıkeseş kabilesinden üçüncü kol muhafızı memuru Askerinden İslam Beyzade 3. Hatukoy kabilesinden ve ikinci kol muavin başı Hüseyin ağa 4. Karyesinden Hasan Ağa 5. Hatukoy kabilesinden Ulemasından Hasan Efendi 6. Yarmuk ağa 7. Çerkes zaptiyelerinden ve Kabardey kabilesinden Sumara 8. Abaza Altıkeseş kabilesinden Ali Bey askerinden Kazancıklı Mahmud ağa mecruh denilmiş isede şehid olduğu tahkik edilmiştir
Çatışmada Yaralı olarak Dönerlerin isimleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meclis-i liva azasından ve geçende husn-i hizmetini nezd-i asafanelerinde takdir buyrulmuş olan Başılıbey kabilesinden İshak Bey göğsünden kurşun ile ziyade yaralı olduğu 2. Abaza Altıkeseş kabilesinden Osman Bey kulağında yaralı bulunduğu 3. Besleney kabilesinden kol muhafızı Beslen

⁶⁶⁸ BOA; A.MKT. MHM 271/9 (8 Temmuz 1863).

	<p>Bey hafif olarak yedinden yaralı bulunduğu</p> <p>4. Ubıh kabilesinin en ulemasından buraya nakl-i hane etmek üzere bulunan bin kadar haneye muayene etmek için memuren gelmiş olan Hacı Külhan Bey ayağında kurşun yarası bulunduğu</p> <p>5. Hatukoy kabilesinden Çormuşun kabilesinden Tayim oğlu üç yerinden yaralı bulunduğu</p>
Henüz Hayat ve Durumları Belli Olmayanlar	<p>1. Kabardey kabilesinden refakat-i hükümet memuru asker-i Çerkes kumandanı Mirza Bey</p> <p>2. Hatukoy kabilesinden Çörmüşek mahallesinden ve Talu Sinan Bey askerinden Peşref Ağa</p> <p>3. Kabardey kabilesinden ve hükümet refakatına memur asker-i zabıtanın Kansad? Ağa</p> <p>4. Hatukoy kabilesinden Talu Sinan Bey kabilesinden İlyas Ağa</p> <p>5. Besleney karyesinden Dördüncü kol muhafızı Beslan Bey kölesi</p>
Askerden ve Göçmenlerden Olup Hayvanları ve Eşyaları Kalmış olan Kişiler Çerkes askerlerinin aşiret tarafında kalmış olan esb(at) ve takımlarının miktarı	<p>1. Hatukoy kabilesinden vekaryesinden Ahmedin maa takım esbi 1 adet</p> <p>2. Hatukoy kabilesinden Yusuf Ağa maa takım esbi 1 adet</p> <p>3. Hatukoy kabilesinden Ağa maa takım esbi 1 adet</p> <p>4. Hatukoy kabilesinden Demirci karyesinden Yaşmak Ağanın maa takım esbi 1 adet</p> <p>5. Hatukoy kabilesinden Malak karyesinden İlyas Ağanın maa takım esbi 1 adet</p> <p>6. Hatukoy kabilesinden Meskûnlu? Karyesinden naibinin oğlu yüzbaşının maa takım esbi 1 adet</p>

	<p>7. Hatukoy kabilesinden Malak karyesinden Beslen ağa maa takım esbi 1 aded</p> <p>8. Hatukoy kabilesinden Malak karyesinden Mehmed Ağa maa takım esbi 1 aded</p> <p>9. Besleney kabilesinden Beslen Beyin maa takım esbi 1 aded</p> <p>10. Besleney kabilesinden Ahmedin maa takım esbi 1 aded</p> <p>11. Besleney kabilesinden ümerasından Ali Beyin maa takım esbi 1 aded</p> <p>12. Mir-i muma ileyhın biraderi Arslan Beyin maa takım esbi 1 aded</p> <p>13. Kabardey kabilesinden Yusuf efendinin maa takım esbi 1 aded.</p>
--	--

Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında devam eden çatışmaların giderek ileri bir boyuta vardığını görmekteyiz. Büyüyen sorunu tamamen ortadan kaldırmak için hem Afşar aşireti hem de Çerkesler, birbirlerini ortadan kaldırmak için hazırlıklar yapmaya başlamışlardır. Afşar aşireti mahsullerini ve harmanlarını terkederek Derebeli ve Güzbeli olarak adlandırılan yerlerden Maraş'a tabi Mağara tarafına göç ederek Uzunyayla'dan kaçmışlar, mal ve eşyalarını güvenlik altına almışlardır⁶⁶⁹. Afşar aşiretinin beş bin kadar atlı ve piyade⁶⁷⁰ toplayarak Çerkeslere saldırı hazırlığını tamamlamaya çalışmışlardır.

Afşar aşiretinin bu hazırlığı yaptığı sırada Çerkeslerin de benzer bir saldırı hazırlığı içinde olmaları kaçınılmazdır. Aziziye, Pınarbaşı ve Uzunyayla'da bulunan bütün göçmenler bir araya gelerek Afşar aşiretinin yaptıkları zulümleri tamamen ortadan kaldırmak amacıyla Afşar aşiretine saldırıda bulunma kararı almışlardır. Bu alınan karar doğrultusunda yapmayı düşündükleri şiddetli çarpışma için piyade ve süvariler toplanmış, toplanan bu kuvvetler Pınarbaşı'nda birleştirilerek eğitime

⁶⁶⁹ BOA; MVL 640/41.

⁶⁷⁰ BOA; A.MKT. UM 479/28.

başlanmıştır⁶⁷¹. Başlangıçta bireysel bir şekilde başlayan ve devam eden çatışmalar her iki kabileyi, benzer sosyal yaşamından dolayı birbirlerini yok etmek üzere bir saldırı yapma eşiğine getirmiştir.

Hükümet, Afşar aşireti ile göçmenlerin saldırı hazırlıkları haber alınınca bu hazırlıkları yapan iki tarafı saldırı düşüncesinden vazgeçirmek için çalışmalar başlatmıştır. Böylece bölgedeki mahalli görevliler; Afşar aşireti sorumlu müdürü, göçmenlerden sorumlu kaymakam, Sivas eyaleti sorumlusu olaya müdahale etmişlerdir. Çerkesler ve diğer göçmenler üzerine saldırı yapma hazırlığında bulunan Afşar aşiretinin buldukları yerlere Osmanlı Devlet görevlileri gitmişlerdir. Afşar aşireti ile görüşmeye giden Afşar Müdürü Hacı Bey ve karyenin ileri gelenleri ile beraber Afşarlara bir daha Uzunyayla'ya gidemeyecekleri bildirilmiştir. Afşar aşireti bu durumu kabul etmiş ve bu kabulü neticesinde gelen heyete Uzunyayla'ya bir daha gelmeyeceklerine dair senet vermişlerdir. Fakat Afşarların daha önce de buna benzer bir senet verdikleri ve bu verdikleri senede uymadıkları kendilerine hatırlatılarak yeni verdikleri senede ne kadar güvenileceği yönündeki kaygılar kendilerine iletilmiş ve daha sonra yeniden verilen senet kabul edilmiştir. Böylelikle Afşar aşireti Çerkesler ile aralarında düzenlenecek olan barış görüşmelerini kabul etmişler ve barış istediklerini senet ile gelen heyete iletmışlerdir⁶⁷². Bu senedi alan Aziziye kaymakamı Emin Bey, Afşar Müdürü Hacı Bey'i Afşarların yanında bırakarak Aziziye'ye doğru yola çıkmıştır. Şimdi ise diğer taraf olan Çerkes göçmenleri ile görüşme yapılacaktır.

Afşarların üzerine saldırı hazırlığında bulunmak için toplanan Çerkesler ile görüşmede bulunmak ve Afşar aşiretinin barış görüşmesini kabul ettiğini Çerkeslere iletmek için Aziziye kaymakamı Emin Bey yola çıkmıştır. Aziziye'ye gelmeden kısa süre önce Afşar aşiretine saldırıya hazırlanan Çerkes birlikleri dağıtılmıştır. Çerkeslerin ileri gelenleri ve uleması aracılığı ile toplanmış olan bu kızgın birliklere nasihat edilmiştir. Yapılan ikna konuşmalarında Çerkeslerin Afşar aşiretine karşı yapmayı düşündükleri saldırı düşüncesinin:

- Osmanlı Devleti padişahı tarafından istenmeyen bir durum olduğu,
- Devletin göçmenler hakkındaki olumlu düşüncelerinin zarar göreceği,

⁶⁷¹ BOA; MVL 640/41.

⁶⁷² BOA; MVL 640/41.

- Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa'nın bugünlerde Uzunyayla'ya gelmek üzeri olduğu,
- Burada ortaya çıkan Afşar ve göçmenler arasındaki sorunun Osmanlı Devleti hukukuna göre çözüleceği gibi durumlar göçmenlere anlatılarak karşı cephe oluşturmamaları kendilerinden istenmiştir.

Bu nasihatler ile beraber dağılan Çerkes birlikleri Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdir⁶⁷³. Bu nokta, dikkat çeken bir noktadır; çünkü Çerkesler yazılı hukuk kurallarına göre değil töre kurallarına göre idare olunurken Osmanlı Devleti'nin isteklerine göre hareket etmeleri onların uyum sürecinin kısa sürede atlatacaklarının işareti olarak ortaya çıkmaktadır.

Afşar aşireti ile Çerkeslerin birbirlerini yok etmek üzere yapmaya başladıkları hazırlıkları haber alan Osmanlı Devleti, olayın daha da büyümemesi için yumuşak bir müdahalede bulunmuştur. İki tarafı da ikna ederek ortak bir noktada buluşulmayı kabul ettirmiştir.

2.2.3.3- Afşar Aşireti İle Çerkesler Arasında Yapılan Barış Görüşmesi

Afşar aşireti ile Çerkes göçmenlerinin arasının bulunması için bizzat Sivas eyaleti mutasarrıfı Zeki Paşa Uzunyayla'ya gelmiştir. Durumun kontrolünü eline almış ve iki tarafın yatışmasını sağlamıştır⁶⁷⁴. Zeki Paşa iki tarafın barış görüşmelerini sağlıklı bir şekilde yapabilmeleri için Afşar aşiretinin bulunduğu yere altı saat (12 km)mesafede yer alan Eğrik karyesini tespit etmiştir. Bu tespitin sebebi ise daha önce yapılan görüşmelerde Afşar aşiretinin sabıkalı olmasından kaynaklanmaktadır. Buluşma yerine

⁶⁷³ BOA; MVL 639/50 27 (22 Eylül 1862); MVL 639/54; MVL 639/1; MVL 640/41.

⁶⁷⁴ BOA; MVL640/6 (16 Eylül 1862); Aziziye'de bulunan Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasındaki husumetin ıslah edilmesi için irade-i seniyye ile ıslah memuru olarak Meclisi Kebir azası bundan önce Aziziye gitmiştir. Meclisi Kebir azası Hasan Beğ Efendi durumu hükümete iletmıştır.

- İki tarafın ileri gelenleri nezdinde yapılan görüşmede nasihatlerde bulunulmuş
- Sonu iki taraf ile ayrı ayrı görüşülerek elebaşları, hazinleri, tamamen izale edilmiş
- Kozanedeler ile görüşülerek Afşar aşiretini kabul etmeleri istenmiş.
- Uzunyayla'da sorunu çözmek için tedbir alındığı fakat aşiret tamamen ıslah edilmemiştir. MVL 639/50 (22 Eylül 1862).

göçmenler kendi güvenlikleri için yüz kişilik başıbozuk birlik ile Afşarlar ise Hacı Bey önderliğinde ve kabile ileri gelenlerinin yanında üç yüz dört yüz kişi ile gelmişlerdir. Yapılan barış görüşmesinde Çerkes Beyleri, Afşar Müdürü ve diğer sözü geçen büyükler ile Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa hazır bulunmuşlardır. Zeki Paşa Uzunyayla yöresinde olayları çıkaran ve yöreye devlet tarafından iskân edilmek için gönderilen göçmenlere eziyet eden Afşar aşiretine şöyle seslenmiştir:

- Devlete asker vermezsiniz,
- Devlete vergi vermezsiniz,
- Devlete asker veren, vergi ödeyen ahalinin mallarını yağmalayıp çalarsınız,
- Osmanlı Devleti'ne sığınan göçmenleri idam edip öldürürsünüz,
- Osmanlı Devleti'nin, yaptıklarınız nedeniyle sizi bir an da yok edeceğini bilmez misiniz?

Afşar aşiretine söyleyeceklerini bitirdikten sonra bu barış görüşmesi ile yapılacakları sıralamıştır. Bundan sonra yapılacak Afşar aşiretinden yapılması istenenler ve uyulacak olan kurallar şöyledir:

- Göçmenler ile komşuca ve kardeşçe geçinmeleri,
- Göçmenlerden öldürmüş oldukları kişilerin diyetlerini vermeleri,
- Devlete vermeleri gereken yıllık vergilerini zamanında vermeleri,
- Göçebe hayatlarını sona erdirmeleri,

Afşar aşiretinden istenmektedir. Afşar aşireti bu istekleri kabul etmiş, kendi içlerinde ileri gelenlerden Bekir Ağa aşiret kaidesine göre, Zeki Paşa tarafından başına şal sarıp İbrahim Beyli cemaatine kethüda olarak atanmıştır. Bekir Ağa bundan sonraki yaşamlarında göçebeliği bırakarak çift çubuk ve ziraat işleri ile meşgul olacaklarını, diğer Afşar aşiretleri ile işbirliği yapmayacaklarını toplanan meclis önünde ilan etmiştir. Toplantıda hazır bulunan göçmenler de bu durumu olumlu bir şekilde kabul etmişlerdir. Görüşmeler sırasında Afşar ve göçmenlerden öldürülen ve zarar görenlerin isim ve şöhretleri ve gasp olunan eşya ve hayvanlarıyla diğer şeyler için iki adet defter tutularak bir nüsha hükümete diğer nüsha ise yapılacakları takip etmek için Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa'ya verilmiştir. Barış anlaşması sonucunda:

- Göçmenlerden öldürülenlerin ailelerine verilmek üzere Afşar aşiretinden kırk kese akçe alınıp kan parası olarak ilgili kişilere verilmesi,

- Cinayetleri işleyen ve onlara yardım edenlerin hükümete teslim olmasıyla Sivas eyaletinde Şer'iyye mahkemelerinde yargılanması,
- Afşar aşireti yıllık vergilerini ve adet-i ağnam bedelini tam olarak Afşar aşiret müdürü ve kethüdasına vermesi şeklinde karar alınmıştır.

Afşar aşireti müdürü ve kethüdarları, göçmenlerin ileri gelen beylerine giderek barış görüşmesinde alınan kararları iletmişlerdir. Daha sonra barış kabul edilmiş ve göçmenlerin temsilcileri de Afşar aşireti tarafına giderek barışın kolaylıkla oluşmasına katkıda bulunmuşlardır⁶⁷⁵. Böylelikle Osmanlı Devleti göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçirmeye çalıştığı Afşar aşiretinin direncini kırmış ve devletin istediği bir şekilde olaylar sonuçlanmıştır. Afşar aşireti zamanla buradaki Çerkes varlığını kabullenerek kendilerinin Zamantı Kazası taraflarına yerleştirilmelerine⁶⁷⁶ razı olmuşlardır. Bu yerleştirildikleri yere de Saidabad denilmiştir Tanzimat'tan sonra yaylakları olan Zamantı yöresinde yerleşmiş olan Afşar aşireti, 1865'te Pınarbaşı kazasının Merkez, Sarız, Pazaröreni nahiyeleri ile Tomorza kazasına tabi Toklar nahiyesinin köylerinin çoğunu teşkil etmişti⁶⁷⁷. Ayrıca bu gelişmeler ile sadece Afşar aşireti yerleşik hayata geçmemiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin bir diğer kazancı da Uzunyayla yöresine gelen Çerkeslerin ve diğer Kafkas göçmenlerinin uyum süreçlerini kolay atlatmalarını da sağlamıştır. Afşar aşireti ile Çerkesler arasındaki çatışmada devlet ve Çerkeslerin işbirliği yaptıkları görülmektedir. Osmanlı hükümeti Uzunyayla'da açık bir şekilde Çerkes göçmenlerini Afşar aşireti karşısında desteklemiştir.

Sivas Mutasarrıfı olan Zeki Paşa'nın Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki sorunların giderilmesi için yaptığı çalışmalar ve aldığı rol, Osmanlı Hükümeti tarafından da dikkatle izlenmiş ve sorunun barış yoluna sokulmasından dolayı da memnuniyet duyulmuştur. Osmanlı Devleti bu memnuniyetini Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa'yı nişan-ı âli ikinci reddeye⁶⁷⁸ yükselterek göstermiştir.

⁶⁷⁵ BOA; MVL 640/41.

⁶⁷⁶ Göktepe, agt, s.65.

⁶⁷⁷ Orhonlu, age, s.117.

⁶⁷⁸ BOA; A.MKT. UM 250/65.

2.2.4- OSMANLI DEVLETİ'NİN AFŞAR-ÇERKES ÇATIŞMASI KARŞISINDA ALDIĞI TEDBİRLER

Osmanlı Devleti'nin, Sivas Eyaleti sınırları içerisinde bulunan Uzunyayla yöresine iskân politikası çerçevesinde 1860-1861 yılları arasında yoğun bir şekilde Kafkas göçmenlerini gönderdiğini daha önceden belirtmiştik. Uzunyayla'ya gönderilmiş olan bu göçmenlerin iskânlarının devlet tarafından istenilen bir şekilde sağlanması, yöredeki asayişin temin edilmesi, göçmenlerin huzurunun korunması ve Uzunyayla yöresinde göçmenler gelmeden önce hem oradaki ahaliye hem de gelen göçmenlere zarar veren Afşar aşiretinin yaptıkları fenalıkların bertaraf edilmesi amacıyla bazı tedbirler alınmasını istemiştir. Alınacak tedbirlerin mahiyetlerini ilgili birimlere anlatmıştır. Osmanlı Devleti, merkezden 18 Eylül 1860 tarihinde gönderdiği emirnamede öncelikle yöreye yakın bulunan eyalet mutasarrıfları, il valilikleri ve kuvvet komutanlıklarına yapılacak çalışmalar ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgileri verdiği kişiler: Anadolu Ordu-yu Hümayun Müşir'i Abdülkerim Paşa⁶⁷⁹, Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa⁶⁸⁰, Harpud Mutasarrıfı Veyis Paşa⁶⁸¹, Adana Mutasarrıfı Ahmed Paşa⁶⁸², Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa⁶⁸³ ve Haleb Valisi İsmet Paşa⁶⁸⁴'lardır. Osmanlı hükümeti, isimlerini ve görevlerini yukarıda verdiğimiz hem askerî hem de idari yöneticilerden Uzunyayla yöresi ile ilgili alınacak tedbirleri iletmiştir. Bunlar:

- Uzunyayla'ya gerekecek askerî kuvvetlerin hızlı bir şekilde düzenlenmesi ve idare edilmesi,
- Yukarıda adı geçen görevlilerin kendi aralarında yöre ile ilgili yapılacak çalışmalarda haberleşmeleri ve görüşmede bulunmaları,
- Aşiretlerin Uzunyayla'da yaptıkları zararlı faaliyetleri ortadan kaldırmak için bir kişinin vazifelendirileceği,
- Afşar aşireti ve göçmenlerin iskânı için yöreye vazifelendirilecek olan sorumlu kişiye yardım etmeleri,

⁶⁷⁹ BOA; A.MKT. UM 471/81.

⁶⁸⁰ BOA; A.MKT. UM 471/84.

⁶⁸¹ BOA; A.MKT. UM 477/10.

⁶⁸² BOA; A.MKT. UM 471/89.

⁶⁸³ BOA; A.MKT. UM 471/86.

⁶⁸⁴ BOA; A.MKT. UM 471/82.

- Uzunyayla yöresi için yapılacak olan çalışmalar için Ankara, Adana, Maraş Mutasarrıfları, Haleb Valisi ve Anadolu Ordu-yu Hümayun Müşiri'ne bilgiler verildiği Osmanlı Devleti tarafından ilgili kişilere haber verilmesi⁶⁸⁵ şeklindedir. Osmanlı Devleti Uzunyayla yöresinde ortaya çıkması muhtemel olan Afşar aşiretinin zararlı faaliyetlerini engellemek ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin iskân, rahat ve huzurları için yöreye yakın olan idarecileri ve kuvvet komutanlıklarını da devreye sokarak, Uzunyayla'da istenilen düzeni kurmak istemiştir.

Afşar aşiretinin Uzunyayla'ya gelerek buralarda dolandıkları görülmüştür. Aşiretin buradaki yeni iskân ettirilmiş olan göçmenlere zarar vermemesi için bu aşiretin iskân edildikleri yerlerin sorumluları olan Yozgat ve Maraş mutasarrıflarına gerektiği zaman yardım etmeleri için, aşiretin yapacağı zararlara karşı, Sivas Meclisinde 11 Ağustos 1859 tarihinde Yozgat, Ankara ve Maraş mutasarrıflarına ayrı ayrı telgraf çekilmiştir. Afşar aşiretinin Uzunyayla'da, iskân olunan göçmenlere zarar vermemeleri için bu mevkilerde bulunan kolluk görevlilerine -Anadolu orduyu hümayun müşirine- bildirilmiştir. Göçmenlerin Uzunyayla'ya hemen gelmesinden dolayı Ankara mutasarrıfına cevap yazılmış ve telgrafta⁶⁸⁶ birleştirilerek durum hakkındaki bilgiler gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti Afşar aşiretinin iskânı ve ıslahı ile beraber Uzunyayla yöresine gönderilen göçmenlerin iskân ve huzurlarını sağlamak üzere buraya bir kişinin vazifelendirileceğini, 18 Eylül 1860 tarihinde Sivas'a yakın bulunan Mutasarrıf, vali ve bölge ordu komutanına bilgi vermişti. 28 Haziran 1861 tarihinde Uzunyayla'daki yukarıda saydığımız işleri yürütmek amacıyla Muhâcirîn Komisyonu Başkanı olan Hafız Paşa'nın vazifelendirildiği, Ankara, Konya, Harpud⁶⁸⁷ gibi illere hükümet tarafından telgraf ile iletilmiştir.

⁶⁸⁵ BOA; A.MKT. UM 471/81; A.MKT. UM 471/84; A.MKT. UM 477/10; A.MKT. UM 471/89; A.MKT. UM 471/86; A.MKT. UM 471/82.

⁶⁸⁶ BOA; A.MKT. NZD 313/69 (29 Mayıs 1860 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁶⁸⁷ BOA; A.MKT. UM 479/58; A.MKT. UM 478/22 ayrıca bakınız Muhacirin Komisyonu Başkanı Hafız Paşa gelen göçmenleri yerleştirmek için Sivas'a gönderilmiştir. Önemli iskân bölgelerinden olan Sivas-Uzunyayla kesimi ile Ankara'ya sevk olunan henüz yerleşmeyen göçmenlerin sorunlarını çözmek için Hafız Paşa vazifelendirilmiştir. Bu bölgeye gönderilecek uygun kişi olmadığından ve yerleştirme işinin mahalli memurların istenilen şekilde yerine getiremeyeceği, meselenin önemini ve layığıyla yerleştirme

Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa'ya 1861 yılında merkez tarafından gönderilen telgrafnâmede Afşar aşireti iskân işleri için Hafız Paşa'nın vazifelendirildiği bilgisi verilirken, bunun yanında da vazifelendirilen Hafız Paşa'nın görev yerine gelinceye kadar göçmenlerin korunması amacıyla Uzunyayla yöresine yeteri kadar güvenlik görevlisinin gönderilmesi istenmiştir⁶⁸⁸. Böylelikle devlet Uzunyayla yöresine ve yöreye gelen göçmenlere verdiği önemi en baştan itibaren göstermiştir. Ayrıca bölgedeki otorite boşluğunu doldurmak için hükümet, Uzunyayla civarındaki vilayetlerin idarecilerini Uzunyayla yöresine yönlendirmiştir.

2.2.4.1- Askerî Tedbirler

Osmanlı Hükümeti, Uzunyayla yöresinde iskân olunmaları için gönderdiği Çerkes göçmenlerinin, Afşar aşireti saldırılarında zarar görmelerini istememekteydi. Çünkü hükümet Afşar aşiretinin neler yapabileceğini Çerkes göçmenleri Anadolu'ya gelmeden önce tecrübe etmişti. Afşar aşireti uzun zamandan beri Uzunyayla yöresini yaylak olarak kullanmaktaydı. Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerinin hükümet tarafından iskân olunmaları için gönderilmelerine Afşar aşiretinin büyük bir tepki vermesi beklenen bir durumdu. Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresinde sebep olduğu huzursuzluklar oldukça fazlaydı. Afşar aşiretinin göçebe yaşama alışık olması nedeniyle eskiden beri Uzunyayla'yı mera olarak kabul etmiş, yaz mevsiminde takım takım Uzunyayla'ya gelerek birkaç ay burada kalmışlar. Afşar aşireti Uzunyayla'da durduğu yaz mevsiminde civarda bulunan ahaliye ve buradan geçen yolculara rahatsızlık vermeyi adet edinmişti. Bu aşiretin büyük çoğunluğu eşkıya olarak; Sivas Kara hisar-ı Şarki, Amasya, Yozgat ve Kayseri yörelerine gelerek buradaki ahaliye zarar vermişler, Zile Panayırı mevsiminde aşiret mensupları panayıra topluca girerek rast geldiklerinin mallarını çalmayı, canlarını yakmayı kendilerine kâr edinmişlerdir⁶⁸⁹. Bundan dolayı Hükümet, Afşar aşiretinin eski sabıkaları nedeniyle Çerkes göçmenlerinin de aynı saldırılara maruz kalmamaları için gerekli olan çalışmaların yapılmasını mahalli idarecilere emir vererek istemekteydi. Hükümet tarafından mahalli idarecilerden ve

işini yapamayacakları için iskân işlerinde vakıf olan ve gelen göçmenleri tanınmasından dolayı Hafız Paşa'nın Sivas'a tayini uygun bulunmuştur. Saydam, age, s. 107-108.

⁶⁸⁸ BOA; A.MKT. UM 478/22.

⁶⁸⁹ BOA; A.MKT. UM 522/93 (8 Ocak 1278 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Ariza).

askerî görevlilerden⁶⁹⁰ Uzunyayla yöresinde Çerkes göçmenlerinin iskânı ve huzuru için istenenler şunlardı:

- a) Uzunyayla isimli yöreye iskân olunmaları için gönderilen Çerkes göçmenlerinin iskân politikasına⁶⁹¹ uygun olarak yerleştirilmesi,
- b) Uzunyayla'da asayişin sağlanması ve devam ettirilmesi,
- c) Afşar aşiretinin Uzunyayla'da gezip dolaştığı yerlerde men edilmesi,
- d) Afşar aşiretinin göç ederken kullandığı yolların tutulması,
- e) Alınan tedbirlere aykırı hareket edenlere engel olunması şeklindeydi.

Hükümet tarafından istenen işlemleri yerine getirmek için güvenlik güçlerine ihtiyaç duyulmuştur. Afşar aşiretinin Uzunyayla'dan uzak tutulması için asker-i nizamiye-i şahaneden askerlerin bu yörede vazifelendirilmesi ve sevk edilmesi işi ile ilgili daha önceden Anadolu orduyu hümayun müşirine ve Uzunyayla'ya yakın olan eyaletlerin vali ve mutasarrıflarına hükümet tarafından yapılması gerekenler emirname ile yazılmıştır⁶⁹². Hükümet tarafından Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenlerinin Afşar aşireti saldırılarından muhafaza edilmesi ile ilgili gönderdiği emirname doğrultusunda mahalli idareciler tedbir almışlardır. Aziziye ve Mesudiye kazalarında iskân olunan göçmenlerin Afşar aşireti saldırılarına karşı muhafaza edilmesi için yüz ellişer ve seksen kuruş maaşla Çerkes göçmenlerinden düzensiz birlikler, mahalli

⁶⁹⁰ BOA; A.MK T. UM 471/82 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Halep valisi İsmet Paşa'ya Şukka); A.MK T. UM 471/84 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka); A.MK T. UM. 471/85 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Harput Mutasarrıfı Veyis Paşa'ya Şukka); A.MK T. UM. 471/86(12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Ankara Mut. Rıdvan Paşa'ya Şukka); A. MK T. UM. 471/188(12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Anadolu Orduyu Hümayun Müşiri Abdülkerim Paşa'ya Şukka); A.MK T. UM 471/89 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Adana Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

⁶⁹¹ Hükümetin Uzunyayla yöresinde ve civarlarında iskân olunmuş olan göçmenlerin aşiretler tarafından rahatsız edilmelerini engellemek en önemli isteklerindedir. Uzunyayla'da aşiretlerin baskı ve saldırıları sona erdirilince iskân politikası hedeflerine ulaşmak daha kolay olacaktır. Hükümetin Uzunyayla yöresindeki iskân politikası hedefleri:

a)İskân edilmiş olan göçmenlerin aşiretler ile mücadele etmemesi ve huzurlu bir şekilde bulunmaları

b)Bu göçmenlerin arazi ile meşgul olmalarına ve ilerleyen yıllarda devlete vergi vermelerine,

Çerkes göçmenlerinin buldukları yerlerde asayişini sağlamaya ve devletin otoritesini bu yerlerde sürdürmeye hizmet edecekleri şeklindedir. BOA; A.MKT. MVL 147/62 (15 Haziran 1862 Sâdaret'ten Sivas mutasarrıfı Zeki Paşa ve Maliye nezaretine şukka).

⁶⁹² BOA; A.MK T. UM 471/82 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Halep valisi İsmet Paşa'ya Şukka); A.MK T. UM 471/84 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa'ya Sâdaret'ten Şukka); A.MK T. UM. 471/85 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Harput Mutasarrıfı Veyis Paşa'ya Şukka); A.MK T. UM. 471/86(12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Ankara Mut. Rıdvan Paşa'ya Şukka); A. MK T. UM. 471/188(12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Anadolu Orduyu Hümayun Müşiri Abdülkerim Paşa'ya Şukka); A.MK T. UM 471/89 (12 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Adana Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

idareciler tarafından vazifelendirilmiştir. Afşar aşiretinin Uzunyayla'ya çıkmadan önce kış mevsiminde bu düzensiz birlikler belirlenerek yaz mevsiminde görev yaptırılmıştır. Güvenliğin sağlanması için düzensiz süvari ve piyade askerî görevlendirmelerin geçici olarak yapılması⁶⁹³ aşiretin yaz mevsiminde Uzunyayla yöresine gelmesinden kaynaklanmıştır. Mahalli idareciler tarafından geçici olarak görevlendirilen düzensiz birlikler, Afşar aşireti saldırılarına karşı koyamayınca düzenli askerî güce ihtiyaç duyulmuştur. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinin aşiret saldırılarına karşı düzenli birlikler henüz Uzunyayla yöresine gelmedikleri için Sivas Eyalet Meclisi tarafından hükümetten geçici olarak bir yıl daha düzensiz birliklerin vazifelendirilmesi için izin istenmiştir. Askerî zaptiyelerin geçici olarak istihdam edilmesi isteğinde bulunan Sivas meclisinin hükümete gönderdiği mazbatalar Meclis-i Vâlâ'da değerlendirilmiştir. Değerlendirilme sonucunda geçici düzensiz birliklerin Sivas eyaletinde görevlendirilmelerine karar verilmiş ve irade-i seniyye çıkarılmıştır. Ayrıca aşiret eşkiyasının yaylalara çıktığı yol güzergâhında yaşayan devlete sadık ve devletin kanun ile nizamlarına uyan ahalinin can, mal, ırz ve namuslarının sağlanması ve muhafazası için geçici olarak askerlerin görevlendirilmesi ve bunların maaşlarının karşılanması emredilmiştir⁶⁹⁴.

- 1) Uzunyayla'da bulunan ve bu yöreye iskân edilecek olan göçmenlerin hane yapımı, Afşar aşiretinin iskân edilmesi, Afşar aşiretinin Çerkeslere ve diğer göçmenlere saldırısının engellenmesi ve diğer işler için Sivas Eyalet Meclisinde Uzunyayla'ya asker gönderilmesi hususunda karar alınmıştır. Bu karar gereği;
- Konya, Kayseri ve Sivas'ta bulunan süvari birlikleri,
 - Harpud'dan bir bölük şeş-haneci(topçu),
 - Çorum redif taburu,
 - Ankara, Konya, Adana, Maraş ve Sivas eyaletlerinde devamlı olmayan bin beş yüz kişilik süvari birliği,
 - Amasya'dan redif taburu Uzunyayla'ya gönderilecektir.

⁶⁹³BOA; A.MKT. MVL 138/66 (28 Kasım 1861 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine İrade-i Seniyye).

⁶⁹⁴ BOA; A.MKT. MVL 147/62 (15 Haziran 1862 Sâdaret'ten Sivas mutasarrıfı Zeki Paşa ve Maliye nezaretine şukka).

Yukarıda verilen askerî kuvvetlerin süratli bir şekilde toplanarak hareket etmeleri ve Uzunyayla'da yapılacak işleri görmeleri için gönderilmesi Sivas Eyalet Meclisi tarafından istenmektedir⁶⁹⁵. Uzunyayla'daki Çerkes göçmenlerinin iskân politikasına uygun olarak iskân edilmeleri ve Afşar aşiretinin zararlarının engellenmesi ile beraber aşiretin iskân olunmaları için hükümet, Seraskerliğe ve Uzunyayla yöresine yakın olan eyalet ve vilayet sorumlularına, Sivas eyaletine Uzunyayla için gerekli olan askerî desteği sağlamalarını emretmiştir⁶⁹⁶. Uzunyayla yöresinin güvenliğinin sağlanması ve Afşar aşiretinin zararlarının engellenmesi için 1860-1862 yılları arasında Çerkeslerden bir düzensiz birlik zaptiye görevlendirilmesi yapılmıştır. Fakat Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleriyle Temmuz 1862 tarihinde yaşanan şiddetli çatışmadan sonra yeni askerî kuvvete ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü düzensiz birlikler Afşar aşiretini durdurmada yetersiz kalmıştır⁶⁹⁷. Sivas Eyalet Meclisi tarafından istenen askerî birliklerin bir an önce gönderilmesi hükümetten yeniden istenmiştir. Hükümet Sivas Eyalet Meclisi tarafından istenen askerî birliklerin bir an önce gönderilmesi için Orduyu Hümayun Kumandanına emir vermiştir⁶⁹⁸.

- 2) Uzunyayla Pınarbaşı'nda görevlendirilen askerlerin barınmaları ve ikamet edebilmeleri için Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa tarafından askerî kışla yapılmıştır⁶⁹⁹.
- 3) İki bölük süvari asker, iki kıta süvari topu, altmış kişilik görevli asker ve elli kişilik askerî zaptiye Aziziye kaymakamı⁷⁰⁰ emrine verilmiştir. Çatışmaların artmasına paralel olarak Aziziye kazası merkezi olan Pınarbaşı'nda bulundurulacak askerî gücün sayısı da arttırılmıştır. Buna göre Kayseri'den iki bölük askeriyenin Aziziye'ye sevki, Aziziye kazasında çıkabilecek çatışma ihtimaline karşı çatışmaya hemen müdahale etmesi için tedbir amaçlı Sivas'ta

⁶⁹⁵ BOA; A.MKT. UM 489/38 (4 Ağustos 1861); MVL 646/13, A.MKT. UM 284/69 (22 Ekim 1863); A.MKT. MHM 292/77.

⁶⁹⁶ BOA; A.MKT. MHM 215/97 (30 Nisan 1861 Sâdaret'ten Serasker Paşa'ya Şukka); A.MKT. MVL 126/51(14 Nisan 1861 Sâdaret'ten Serasker Paşa'ya İrade-i Seniyye); A.MKT. MVL 127/49 (10 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Adana Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa'ya, Harpud Mutasarrıfı Veysi Paşa'ya, Halep Valisi İsmet Paşa'ya, Anadolu Orduyu Hümayun Müşir'ine ve Konya Valisine Şukka).

⁶⁹⁷ BOA; A.MKT. MHM 271/9 (8 Temmuz 1863).

⁶⁹⁸ BÖA; A.MKT. MHM 271/15 (9 Temmuz 1863); A.MKT. MHM 271/15 (14 Temmuz 1863).

⁶⁹⁹ BOA; MVL 642/6; MVL 649/96, MVL 615/70.

⁷⁰⁰ BOA; MVL 651/13 (28 Kasım 1862); MVL 649/96 (21 Mayıs 1863).

iki bölük askerin bulundurulması, Aziziye kazasında iki kıta dağ topu bulundurulması, Pınarbaşı'nda Şişhaneci dört bölüğün bulundurulmasına hükümet tarafından karar verilmiştir⁷⁰¹.

- 4) Sivas Meclisinde alınan karar neticesinde Afşar aşireti ile Çerkesler arasında devam eden büyük çayır ve arazi meselesinden dolayı Kayseri'de bulunan iki bölük süvari, iki kıta dağ topu ile piyade dört bölük askerî kuvvet Uzunyayla'ya sevk edilmiştir⁷⁰².
- 5) Bir yüzbaşı ile elli kişilik süvari birliği Uzunyayla'ya gönderilmiştir⁷⁰³.

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik sorunlara karşın bölgede gerekli olan askerî birliklerin sevkini, imkânları doğrultusunda yerine getirmeye çalışmıştır. Bazen de bölgede daha fazla askerî kuvvet isteyen sorumlu kişilere devletin durumu hatırlatılarak yapılacak çalışmaların ileriki zamanlara bırakılması istenmiştir. Mesela, Hafız Paşa'nın bölgedeki işlerde kullanılmak amacıyla merkezden istediği askerî yardım için kendisine, devletin şu anda büyük çaplı bir harekât yapacak mali duruma sahip olmadığı söylenmiş ve mevcut şartlar ile duruma hâkim olması hükümet tarafından istenmiştir⁷⁰⁴.

Afşar aşiretinin ıslahını ve iskânını sağlamak için görevlendirilen askerlerin yevmiyeleri Aziziye mal sandığından ödenmeye çalışılmıştır. Aziziye mal sandığında askerler için yapılan ödemeler Sivas Meclisi'ne iletilmekteydi. Aziziye sancağında bulunan Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasında meydana gelen çatışmanın durdurulması için buraya gönderilen asker, zabıt ve diğer görevlilerin gıda malzemesi ve diğer malzemeler ahali tarafından toplanmıştır. Daha sonra ahali den toplanan erzak ve diğerlerinin bedelleri, noksansız bir biçimde, nakit olarak bu erzakları ve diğer malzemeleri veren ahaliye verilmiştir. 28 Ağustos 1861 tarihinden 7 Kasım 1862 tarihe kadar askerlerin yevmiyesinin ödendiği Aziziye Meclisinden Sivas mutasarrıfına yazılmıştır. Bu bilgileri Sivas mutasarrıfı hükümete iletmıştır. Hükümet Sivas mutasarrıfı Zeki Paşa'ya göndermiş olduğu cevabnamede Uzunyayla'daki durumdan

⁷⁰¹ BOA; MVL 649/96 (21 Mayıs 1863).

⁷⁰² BOA; MVL 649/96 (25 Mayıs 1863).

⁷⁰³ BOA; MVL 678/69 (8 Temmuz 1864).

⁷⁰⁴ BOA; A.MKT. UM 492/93 (19 Ağustos 1861).

memnuniyetini anlatarak Çerkesler ile Afşar aşireti arasında herhangi bir sorun çıkmaması için özen gösterilmesini emretmiştir⁷⁰⁵.

Aziziye mal sandığının askerlerin yevmiyelerinin tam olarak ödenmesinde yetersiz kaldığı zamanlar da olmuştur. Böyle durumlarda askerlerin ödenemeyen yevmiyeleri Sivas emvaline havale edilmiştir⁷⁰⁶. Mali olarak zor durumda bulunan Osmanlı Devleti, yeni bir ekonomik açık ile karşı karşıya kalmıştır. Tam bu sırada hazineye Afşar aşireti ile Sivas zabitlerinden 44 000 kuruş bağış yapılmıştır. Afşar aşireti ile Sivas zaptiye Zabitanı ve diğer kişiler taraflarından hazineye terk ile bağışlanmış olan 44.000 kuruş⁷⁰⁷ yardımın kabul edilmiştir. Hükümet, 14 Ocak 1864 tarihinde Sivas Valiliğine ve Maliye nezaretine yazdığı yazıda bu gelişmeyi bildirilmiştir.

2.2.4.2- İdari Tedbirler

Göçmenlerin Uzunyayla'ya gelişleri ile beraber bu göçmenlerin hanelerinin temini ve diğer gerekli malzemelerin sağlanması İskân Talimatnamesi gereği olarak mahalli idareciler eli ile devlet tarafından sağlanmaktaydı. Fakat Uzunyayla yöresinde toplu olarak iskân olunan göçmenler için kurulan yeni köyler, göçmen sayısının fazlalığından (600 hane) hem asayiş hem de idari olarak yetersiz gelmekteydi. Çerkes göçmenleri kendi içlerinde bir meclis oluşturarak isteklerini ve düşüncelerini ifade eden arzuhallerini Ankara meclisine vermişlerdir. Çerkes göçmenlerin bu talepleri hem Sivas hem de Ankara Eyalet meclislerinde ele alınmıştır. Nitekim Uzunyayla ile ilgili yapılması istenen idari düzenlemeler Ankara ve Sivas Eyalet meclislerinde müzakere edilerek varılan kararlar hükümete iletilmiştir.

Ankara ve Sivas Eyalet meclislerinde şu kararlar alınmıştır:

- a) Uzunyayla'da bir kaza kurulması ile burada vazifelendirilecek memurlar ve zabitelerin yardımı ile göçmenlerin asayişini temin edilecektir.

⁷⁰⁵ BOA; A.MKT. MHM 254/17 (28 Ocak 1863 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Arıza, 20 Mart 1863 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfına Cevapname).

⁷⁰⁶ BOA; A.MKT. MHM 290/55 (21 Ocak 1864); A.MKT. MHM 297/77 (20 Şubat 1864).

⁷⁰⁷ BOA; A.MKT. MHM 289/94 (14 Ocak 1864 Sâdaret'ten Sivas Valisi ile Maliye Nezaretine Şukka).

- b) Kaza kurulması ile beraber daha önce burada yaşayan ahalinin burada iskân olunan göçmenlerin içinde kalacağı. Böylelikle burada kalan ahalinin yardımı ile göçmenler ziraat ve tarım işlerine alıştırılacaktır.
- c) Osmanlı Hükümetinin belirlediği iskân politikası ve hedeflerinin göçmenlere kaza kurulması ile beraber daha rahat anlatılacağı ve göçmenlerin uyumunun daha kolay olacaktır.
- d) Çerkes göçmenlerinin lisanını ve sosyal yaşamını bilen ve tanıyan bir zatın belirli bir miktar maaş ile müdür olarak vazifelenirilecektir.
- e) Çerkes göçmenleri içinde Türkçe bilen on süvari ile on zaptiyenin bu kurulacak kazada görevlendirilecektir.
- f) Uzunyayla yöresi hem Sivas hem de Yozgat'a mesafe olarak uzak olduğu için bu civara yakın kaza ve kasaba yoktur. Böylece burada iskân olunan göçmenlerin Afşar aşireti zararından korunabilmesi amacıyla kaza kurmak gerekecektir.

Çerkes göçmenleri tarafından mahalli idarecilere verilen arzuhaller ile beraber Eyalet meclislerinde müzakere edilen kaza kurulması ile ilgili olumlu görüşler, Meclis-i Vâlâ 'da değerlendirilerek Muhâcirîn Komisyonuna tezkire ve Ankara Meclisine buyruldu gönderilmiştir. Hükümet Uzunyayla yöresi ile ilgili yapılmasını emrettiği ve izin verdiği hususlar şöyledir:

- 600 hanenin iskân olunduğu Uzunyayla'ya bir müdürün görevlendirilmesi,
- Gerekli olan zabıtların görevlendirilmesi,
- Uzunyayla yöresinde iskân olunan ve olunacak olan göçmenlerin işlemlerini yapmak için iskân işlerinde tecrübeli bir kişinin vazifelenirilmesi(Hafız Paşa),
- Çerkes göçmenleri için yeniden inşa olunan köy hudutlarının iyi bir şekilde tespit edilmesi (Afşar aşiretinin ve diğer ahali ile sorun yaşamamaları için),
- Uzunyayla yöresi Sivas, Yozgat ve Maraş Eyaletleri ortasında yer aldığı için buraya sevk olunacak olan göçmenlerin iskân işlerinde geçerli olacak esaslar daha önceden İrade-i seniyye ile belirlenmiştir. Uzunyayla'da iskân olunan göçmenlerin buldukları yerin isminin Mecidabad kazası olarak isimlendirilmesi ile Uzunyayla'nın Sivas, Yozgat ve Maraş Eyaletlerinden

hangisine bağlanması münasip ise bu işlemin yapılması ve bu işin Muhâcirîn Komisyonu Başkanı Hafız Paşa tarafından yapılması⁷⁰⁸ şeklindedir.

Osmanlı hükümetinin Uzunyayla ile ilgili verdiği kararlar oldukça önemliydi. En önemli karar Uzunyayla yöresinde yeni bir kaza kurulacak olmasıdır. Yeni kurulacak olan kazada idari memurlar, askerî kuvvet ve zabıtların istihdamı gerçekleşecektir. Böylelikle Uzunyayla yöresinde iskân olunan göçmenler Afşar aşireti baskısı karşısında daha iyi muhafaza edilecektir. Uzunyayla'da yeni idari düzenlemeler, Afşar aşiretinin baskısının yoğunlaşması sonrası Çerkes göçmenlerine daha fazla zarar vermeleri, Afşar aşiretinin iskânını hızlandırılması ve Uzunyayla yöresinin iskân politikası gereği belirlenen şekilde işlevsel duruma sokulması amacıyla yapılmıştır. Uzunyayla yöresinde ilk önce Mesudiye kasabası kurulmuştur. Daha sonra, Osmanlı Devleti'nde kasaba müdürünün yetkisi ve askerî gücünün sınırlı olmasından dolayı, Aziziye sancağı kurulmuştur.

- **Uzunyayla'ya Yakın Yerler Arasında Koordinasyon:** Osmanlı Hükümeti'nin Çerkes göçmenlerini Uzunyayla yöresine göndermeden önce Afşar aşireti sorunundan dolayı bazı tedbirler aldığı bilinmektedir. Osmanlı Hükümeti, Çerkes göçmenlerini iskân olunmaları için Uzunyayla yöresine göndermeye başlayınca, Uzunyayla yöresine yakın olan eyalet ve vilayetlerin işbirliği halinde olmalarını emretmiştir⁷⁰⁹. Hükümet, Uzunyayla yöresine yakın olan eyalet ve vilayetler olan Sivas, Adana, Maraş, Harput, Halep, Konya ve Anadolu Orduyu Hümayun müşirinin Çerkes göçmenlerinin iskânının istenen şekilde olması amacıyla işbirliği içinde olmalarını emretmiştir. Böylece Uzunyayla'da Afşar aşireti saldırıları daha kolay bir şekilde durdurularak Çerkes göçmenleri iskân olunacaktı. Böylece Uzunyayla Osmanlı Hükümeti'nin iskân politikasına uygun olarak tanzim edilecekti.
- **Mesudiye Kazasının Kuruluşu:** Osmanlı Devleti, 1860-1861 tarihleri arasında Uzunyayla'ya iskân amacıyla Kafkasya'dan gelen göçmenleri gönderdiğini

⁷⁰⁸ BOA; MVL 612/24 (17 Mayıs 1861).

⁷⁰⁹ BOA; A.MKT. MVL 127/49 (10 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Adana Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa'ya, Harput Mutasarrıfı Veysi Paşa'ya, Halep Valisi İsmet Paşa'ya, Anadolu Orduyu Hümayun Müşir'ine ve Konya Valisine Şukka); MVL 618/41(14 KASIM 1861).

bilmekteyiz. Uzunyayla'ya gelen göçmenlerin hem devlet hem de bu yöredeki ahali ile iletişimlerini sağlamak için bu yöreye gelen göçmenlerin yerleştirildiği köy ve kasabalara kaza statüsü verilmiştir. Mesudiye⁷¹⁰ kasabası olarak adlandırılan ve göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bu kazaya, Çerkes Ahmet Şakir Efendi'yi tayin etmiştir⁷¹¹.

- **Aziziye Kazasının Kuruluşu:** Uzunyayla ile ilgili yapılması istenen idari düzenlemeler Ankara ve Sivas Eyalet meclislerinin önerileri ile hükümete iletilmiştir. Ankara Meclisi'ne göre Afşar aşiretinin iskânının tamamlanmasına kadar Uzunyayla'daki eski Afşar yaylağı ve eski hanelerinin güvenliği bir kat daha önem kazanacağından buraların daha iyi korunması gerekmektedir. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinin korunmasına bir müdür yetmeyeceği düşünülmektedir. Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine gelmeleri ile beraber Mesudiye kazası kurulmuş ve başına bir müdür verilmiştir. Fakat müdürün elindeki askerî kuvvet ve diğer yetkiler sınırlıydı. Afşar aşiretinin de bir müdürlüğü ve müdürlüğe bağlı güvenlik güçlerini rahatça bertaraf edebileceği güce sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Pınarbaşı'nın müsait bir mevki olması nedeniyle burada bir kaza kurulmasının Çerkes göçmenlerinin güvenliği için daha iyi olacağı yönünde hükümete Ankara Meclisi tarafından öneri verilmiştir⁷¹².

Hükümet bu önerileri dikkate alarak Uzunyayla yöresinde teşkil olunacak olan kaza ile ilgili karar almıştır. 2 Aralık 1861 tarihinde Hükümetin kararı gereğince Sivas

⁷¹⁰ BOA; A.MKT. NZD 374/34 (22 Ağustos 1861 Sivas Meclisinden Sâdaret'e Mazbata).

⁷¹¹ BOA; A.MKT. MVL 127/97; MVL 615/70; A.MKT. MVL 130/15; Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Ankara 2006 s. 73.

⁷¹² BOA; A.MKT. UM 491/43(14 Ağustos 1861 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Mazbata); Aziziye Kazasının kuruluşu için oldukça önemli gerekçeler vardır. Bu gerekçeler: Uzunyayla'dan ayrı ayrı olarak teşkil olunmuş olan Çerkes köylerinde yaşayanlar ziraat ve tarım işlerinde alışmış olup bu Çerkes göçmenlerinin ihtiyaç duyacakları çift aletleri ve diğer ihtiyaçları satın alabilecekleri ve yetiştirdikleri ürünleri satabilecekleri herhangi bir memleket ve Pazar yeri bulunmamaktadır. Bu gerekçeler doğrultusunda hükümetten kazanın teşkili için izin alınmıştır. Çerkes göçmenlerinin yeni kurulacak kazaya iskânları için de onayını ve izinlerini alınmıştır. Bu verimli, geniş ve suyu bol olan yerde, Pınarbaşı'nda, beş altı yüz haneden oluşan büyük bir kasaba teşkil ve buraya iskân için sanat erbabı diğer Çerkes göçmenlerin beledi çalışmaları yapılması ve gerekli olan; dükkânlar, cami, mektep ve Pazar yeri gibi gerekli yapıların süratle yapılmasına karar verilmiştir. Pınarbaşı'nda teşkil olunan bu kazaya padişahın ismini izafetle "Aziziye" ismi verilmiştir. Bu yerin daha önceden Yozgat bağlı bulunması nedeni ile Yozgat tarafının bu işe müdahale etmemesi emir edilmiştir. Aziziye kazası Sivas Eyaletine bağlanmıştır. MVL 615/70(4 Eylül 1861); A.MKT. MVL 138/66 (28 Kasım 1861).

Eyaletine Dâhiliye Nezareti tarafından gönderilen emirnamede Uzunyayla'da yeniden teşkil olunacak kazanın civarında bulunan kazaların ilhakı ile bir kaymakamlık kurulması emredilmiştir⁷¹³. Böylelikle Uzunyayla'nın batısında yer alan Pınarbaşı'na Çerkes göçmenleri yerleştirilmeye başlanmış ve buraya Padişahın adı izafeten "Aziziye" ismi verilmiştir⁷¹⁴. Kurulacak olan Aziziye kaymakamlığı Sivas Eyaletinden Gürün, Darende, Zamantı, Sarioğlan kazaları ve Maraş'a tabi Mağara kazasıyla, geçide kurulan Mesudiye kazasının birleşiminden oluşacaktı. Aziziye kazasının kaymakamlığına ise Kayseri kaymakamı Emin Bey tayin edilecekti⁷¹⁵. Aziziye 1861'de Sivas eyaletine bağlı kaza, 1862'de sancak, 1865'te tekrar kaza olmuş ve 1927'de Kayseri'ye bağlanan Aziziye 1928'de Pınarbaşı ismini almıştır⁷¹⁶. Aziziye kaymakamlığının kurulması ile Çerkeslerin ve diğer göçmenlerin Afşar aşireti ile yaşadıkları sorunlar daha sistematik bir şekilde çözülmeye çalışılmış, ayrıca Osmanlı

⁷¹³ Uzunyayla'da Mart 1862 tarihinde kurulan Aziziye kaymakamlığı ile ilgili bilgiler Hafız Paşa tarafından hükümete yazılmıştır. Bu yazıda:

- a)Mesudiye, Sadabad(Saidabad) ve Sivas eyaletinde bulunan Darende, Gürün, Kayseri sancağına bağlı Zamantı ve Sarioğlan, Maraş sancağına bağlı Mağara kazaları Mart 1862 tarihinde itibaren bu ilgili yerlerden ayrılarak Aziziye'ye bağlanması,
- b)Kayseri Kaymakamı Emin Bey'in Aziziye kaymakamlığına tayini ile ilgili irade-i seniyye çıkartılmış.
- c)Yeni Kurulan Aziziye Kazası Sivas Eyaletine bağlanmıştır.
- d)Aziziye kazasının teşkili nedeniyle bütün göçmenlerin memnun oldukları ve şükran duydukları görülmüştür.
- e)Aziziye kazasının yeniden kurulması ve imar olunması ve buradan iskân olunan göçmenlerin, yokluk içinde bırakılmaması için hükümet tarafından mahalli idareciler aracılığı ile tedbir aldığı ve gelişmelerden Çerkes göçmenlerinin memnuniyet duyduğunu,
- f)Aziziye kazasına atanan Kayseri eski kaymakamı Mehmet Emin Bey'in idare süresi nedeniyle işleri ve muhasebesinin bitmemiş olmasından dolayı henüz Aziziye'ye gelip göreve başlamamıştır. Emin Bey'in Aziziye kazasına gelişine kadar yapılması gerekli olan işlere başlanmamış olduğu ve Emin Bey'in bir an önce gelmesi ve görevine başlaması için görevlerini bir an önce devir etmesi hususunda Ankara Mutasarrıfı ve Kayseri Kaymakamı Emin Bey ile derhal yazışmaların yapıldığı cevap namede hükümete iletmiştir.
- g)Aziziye Kaymakamlığına tayini lazım gelen mal katibine 1500 tahrirât katiplerine 750 Kuruş maaş tahsisi ile beraber 150'şer Kuruş maaş ile bir nefer memur, bir sarf emini ,bir nüfus memuru ve 500 Kuruş maaş ile bir nefer kolluk sorumlusu başı ,400 Kuruş maaş ile 2 nefer zaptiye Çavuşu istihdam edilmiştir. BOA; MVL 624/34 (9 Şubat 1862).

⁷¹⁴ BOA; MVL 615/70; A.MKT. MVL 138/66; MVL 644/2.

⁷¹⁵ BOA; A.MKT. NZD 401/83 (20 Şubat 1862); A.MKT. MVL 138/66; A.MKT. UM 522/93 (8 Ocak 1862).

⁷¹⁶ Sezen, age, s. 54.

Devleti'nin bölgede yapmak istediği iskân ve ıslah çalışmalarında gerekli tedbirleri almalarında⁷¹⁷ bir üs vazifesi görmüştür.

- **İskân İşleri Sorumlusu Tayini:** Uzunyayla yöresinde Afşar aşiretinin eskiden beri burada bulunan ahaliye zarar verdikleri bilinmektedir. Afşar aşireti Osmanlı Hükümeti tarafından Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için gönderilen Çerkes göçmenlerine de zarar vermeye başlamıştır. Böylece Afşar aşireti hem iskân olmamaya direniyor hem de hükümetin iskân için gönderdiği göçmenlere saldırıyordu. Osmanlı hükümeti hem Afşar aşiretinin zararlarını durdurmak ve iskânlarını sağlamak hem de Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için gönderilen göçmenlerin arzu edildiği şekilde iskânlarını sağlamak için yetkili bir kişinin görevlendirilmesini uygun bulmuştur. Uzunyayla yöresi ve civarındaki işler için görevlendirilmesi düşünülen kişide aranan en önemli özellik aşireti ve göçmenleri iyi tanması ve iskân işlerinde tecrübeli olmasıydı. Bu işler için aranan en uygun kişinin Hafız Paşa olduğuna karar verilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti Uzunyayla yöresine Muhâcirîn Komisyonu Başkanı Hafız Paşa'yı vazifelendirmiştir. Uzunyayla'ya iskân için gönderilen Çerkes göçmenlerin ve diğer Kafkas göçmenlerinin huzur içinde yerleştirilmesi, Afşar aşiretinin iskân ve ıslahının sağlanması, Afşar aşiretinin göçmenlere verdiği zararların engellemesi amacıyla tayin etmiştir⁷¹⁸. 26 Ağustos 1862 tarihinde Hafız Paşa'nın hükümete gönderdiği yazıda Hafız Paşa'nın görevlerinin neler olduğunu anlamaktayız. Bu yazıya göre Hafız Paşa'nın görevleri Anadolu haritasında göçmenlerin bir Heyet-i Mahsusa itibarı ile iskân edildikleri iskân yerlerinin belirlenmesinde sorumlulu olmayıp yalnız iskânlarına yardımcı olacak memurların yanlış davranışlarını kontrol etmek ve göçmenleri iskân işlerine alıştırmak ve durumunu hükümete rapor etmektir. Hafız Paşa göçmenlerin iskân edildiği ve onlarla ilgili başka bir işinin kalmadığını, Çerkes göçmenleriyle Afşar aşiretinin arasındaki davanın hükümetin bileceği bir iş olduğunu merkeze iletmiştir⁷¹⁹.

⁷¹⁷ BOA; MVL 661/76.

⁷¹⁸ BOA; A.MKT. UM 479/58; A.MKT. UM 478/22; Göktepe, agt, s.136.

⁷¹⁹ BOA; MVL 638/3 (14 Aralık 1862).

- **Aşiretin Göç Yollarının Tutulması:** Osmanlı hükümeti Afşar aşiretini iskâna zorlamak ve göçmenlere zararlarını engellemek için aşiretin kullandığı yolların tutulmasını emretmiştir. Afşar aşiretinin göç yolu üzerinde bulunan yollar, geçitler ve köprüler Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresine gelmeden önce tedbir amacıyla askerlerin görevlendirilmesi sonucu tutulmaktaydı⁷²⁰. Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenleri iskân olununca Afşar aşiretinin göç yollarının daha dikkatli tutulmasına çalışıldığı görülmektedir. Hükümet Afşar aşireti yolları için görevlendirmeler yapmıştır. Buna göre aşiretin yaylak mahali Uzunyayla ve kışlıkları Çukurova'ya gidip gelirken kullandığı yollar, Kozan Dağı, Sumbas, Kars(Kadirli) ve Andırın yöresinde bulunmaktadır. Kars(Kadirli)'in ve Andırın yollarının tutulması için Kozan müdürü görevlendirilmiştir. Kozan ve Sumbas yollarında aşiretin geçirilmemesi için Kozan müdürü Yusuf Ağa'ya görev iletilerek tembihte bulunulmuştur. Ayrıca durumun öneminin Kozan müdürü Yusuf Ağa'ya daha iyi anlatılması için memur Abdülkerim Bey gönderilmiştir. Afşar aşiretinin Çukurova'ya gittikleri güzergâhının tutulması ile iskânlarına çalışılmaktadır.⁷²¹

Afşar aşireti iskân oluncaya kadar göç yollarının tutulmakta olduğunu yapılan yazışmalardan anlamaktayız. Afşar aşireti ile ilgili alınan tedbirlerden biri olan göç yollarının tutulması, korunması ve aşiret mensuplarının geçirilmemesi maddesinin daima gündemde tutularak ilk baştan beri yapılan çalışmalar hatırlatılmakta ve yeni yapılacak çalışmalar anlatılmaktadır. Hükümet, Afşar aşiretinin durdurulması, düzene sokulması ve konargöçer yaşamlarından ayırarak iskân olunmaları için hükümet tedbir almış ve irade-i seniyye göndermiştir. Bu irade doğrultusunda Afşar aşiretinin göç yolu üzerindeki yolların asker tarafından korunması ve Afşar aşiretinin geçirilmemesi amaçlanmıştır. Afşar aşiretinin bir ucu Uzunyayla'da diğer ucu ise Çukurova'dadır. Kozan'daki şark ve garb kaymakamlıklarının Kozan tarafı yollarını tutması ve koruması görevi verilmiştir. Ayrıca Andırın ve Göksun taraflarındaki yolların tutulması için

⁷²⁰ BOA; MVL 754/56 (19 Aralık 1859); MVL 593/37 (18 Ocak 1860); MVL 594/24 (16 Ocak 1860); MVL 594/46 (18 Ocak 1860); MVL 120/45 (27 Temmuz 1860); A.MKT. UM 391/27 (18 Ocak 1860 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfına Şukka); A.MKT. UM 391/31 (18 Ocak 1860 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfına Şukka).

⁷²¹ BOA; MVL 618/41(14 KASIM 1861).

Andırın müdürü Osman Bey'e hükümet tarafından yazılar yazılmıştır. Tacirli aşireti, bu sene yine Elbistan ve Göksun taraflarının ahali ve göçmenlerinin mal ve hayvanlarını gasbedip almışlardır. Bunun üzerine Dördüncü Orduyu Hümayun birinci sürat talia taburu, Afşar aşiretinin Andırın ve Göksun taraflarında olan geçitlerinin tutulması ve korunması için o tarafa sevk edilmiştir. Talia taburunun üç bölüğü, Göksun tarafında bulunan geçitleri, beş bölüğü Andırın tarafında bulunan geçitleri tutması ve korması için Binbaşı Mehmet Ali Ağa'nın kumandanlığında vazifelendirilmiştir. Afşar aşiretinin geçtiği yollarda bulunan geçitlerin tutulması, korunması ve Afşar aşiretinin geçirilmemesi amacıyla görevlendirilen askerlerin yetmemesi nedeniyle yerli ahalden de asker temin edilmiştir⁷²².

- **Afşar Aşiretinin Uzunyayla Dışına Çıkarılması:** Osmanlı Devleti, Uzunyayla'da bulunan Afşar aşiretinin zararlarını engellemek amacı ile bu aşireti ayrı ayrı yerlere iskân etmeye çalışmıştır. Böylece sayı olarak fazla olan aşiretin gücü azalacağından verdikleri zarar ve yaptıkları isyan azalmış olacaktır. Hükümet tarafından Hafız Paşa'ya Afşar aşiretinin ayrı yerlere iskân edilmeleri için talimatname verilmiştir⁷²³. Osmanlı hükümeti Afşar aşiretinin bir kısmını iskân olunmaları için Harput, Diyarbakır ve Kastamonu taraflarına göndermiştir. Aşiretten bir kısmının ise Uzunyayla'da iskân olunmalarına hükümet tarafından müsaade edilmiştir⁷²⁴. Afşar aşiretinin bir kısım ahalisinin iskân edilmek üzere Harput, Diyarbakır ve Kastamonu'ya gönderilmiş olmasına rağmen bu aşiret mensupları iskân yerlerinden firar etmeye başlamışlardır. Bir kısım aşiret mensubu bu iskân yerlerinden firar ederek Çukurova'ya ve göçebe yaşamlarından dolayı daha önce yaylak olarak kullandıkları Uzunyayla, Kozan ve Göksun taraflarına gitmişlerdir. Afşar aşiretinin bu hareketlerinden dolayı Osmanlı Devleti, mahalli idarecileri uyararak aşiretin başka yerlere gitmelerini engellemelerini istemiştir. Bunun için aşiretin geçtiği yollar ve geçitlerin güvenliğinin sağlanması yolunda tedbirler alınmıştır⁷²⁵. Uzunyayla dışına

⁷²² BOA; MVL 658/52 (13 Ekim 1863).

⁷²³ BOA; A.MKT. MHM 233/28 (28 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

⁷²⁴ BOA; MVL 665/14 (13 Ocak 1864).

⁷²⁵ BOA; MVL 665/14 (10 Aralık 1863); MVL 658/52 (13 Ekim 1863); A. MKT. MHM 285/81 (6 Temmuz 1863); MVL 694/66 (20 Kasım 1864); MVL 694/66 (6 Şubat 1865); MVL 675/82 (14 Haziran 1864); MVL 649/96 (22 Mayıs 1863).

gönderilen aşiret oymakları, Çerkes göçmenleri ile çatışma ortamı dışında bırakılmak istenmiştir.

- **Afşar Aşiretinin İskân Edilme Faaliyetleri:** Osmanlı Hükümeti kalabalık olan Afşar aşiretini iskân olmaya razı etmek için bu aşiretin oymaklarını ayrı ayrı ikna ederek yerleştirmiştir. Böylece kalabalık olan bu aşiret bir arada iskân edilmeyerek, ilerde tekrar bir araya gelerek eski yaşamlarına dönmeleri engellenmiş oluyordu. Afşar aşireti cemaatlerine ait dört yüz kadar hanenin boşaltılarak Çerkes göçmenlerine verilmesi ile buradaki Afşarlar Zamantı ırmağı kenarlarına gönderilmiştir⁷²⁶. Eskiden beri iskân edilmek istenen Afşar aşireti için Zamantı kazasında aşiretin yerleşik hayata geçmesi için Saidabad adıyla bir kaza devlet tarafından kurulmuştur⁷²⁷. Afşar aşireti için kurulmuş olan Saidabad kazasının başına Afşar Müdürü olarak Hacı Bey bin kuruş maaşla tayin edilmiştir⁷²⁸. Böylelikle Afşar aşiretinin büyük bir kısmı göçmenlere zarar vermelerini engellemek amacıyla iskân edilmiştir. Aziziye yöresinde bulunan Afşar aşiretinin iskânı için hükümet tarafından Afşar aşiretine yetecek kadar boş arazi gösterilmiştir. Böylece aşiret, gösterilen yerden başka bir yere gitmeyip iskânlarından sonra yapacakları hakkında taahhütte bulunmuştur. Aziziye kaymakamına 30 Haziran 1863 tarihinde verilen taahhüde göre:

- Bir başka yere gitmeyecekler,
- Konar-göçer şeklinde tekrar girmeyecekler,
- Bozgunluk yapmayacaklar ve huzursuzlukta bulunmayacaklar,
- Her halükarda devlete itaat ederek boyun eğeceklerdi.

Uzunyayla'da iskânlarına müsaade edilen aşiret mensuplarının sonbaharda Çukurova'ya gidip ilkbaharda Uzunyayla'ya gelmeleri eski adetlerindendi. Aşiretin göçebe yaşamı hükümet tarafından iskân edilmeleri ile sona erdirilmiştir. Eskiden göç ettikleri gibi bir yıla mahsus olarak göç vakti kışı geçirmeleri için tekrar Çukurova'ya gitmek isteyen Afşar aşireti ve bu isteklerini dilekçe ile mahalli idarecilere vermişlerdir.

Dilekçede gerekçe olarak;

⁷²⁶ BOA; A.MKT. UM 519/14; A.MKT. MVL 138/66.

⁷²⁷ BOA; A.MKT. NZD 401/83 (1 Ocak 1861); A.MKT. MVL 138/66.

⁷²⁸ BOA; A.MKT. MVL 138/66, Göktepe, agt, s.134.

- 20 bin keselik miktarda sığır, ağnam(koyun) ve keçilerine geçen Ağustos içinde koç saldıkları ve o sıralarda Uzunyayla'da iskân edileceklerini bilmedikleri nedeni ile hayvanlarının barınması için ot ve saman tedarik edemedikleri,
- Hükümet tarafından Uzunyayla'da iskân edilmeleri emri geldiğinde saman ve alaf(ot-saman) tedariki için yeterli vakitlerinin olmadığı,
- Hayvanlarının Uzunyayla'nın şiddetli kışından dolayı (yavruların) telef olacağı
- Hayvanlarının aşılarını daha önce adet edindikleri gibi Çukurova'da yapmak istemeleri sıralanıyordu.

Bu yukarıda saydığımız gerekçelerden dolayı bu defalık hayvanların Çukurova'ya gönderilmesi için Aziziye kaymakamlığından izin istemişlerdir. Aziziye kaymakamı Afşar aşiretinin Çukurova'ya gitme isteğini Sivas Eyalet Meclisine ulaştırmış ve Sivas Eyalet Meclisi durumu değerlendirerek hükümete iletmıştır. Meclis-i Vâlâ'da Afşar aşiretinin Çukurova'ya gitmesi ile ilgili izin isteme konusu müzakere edilmiştir. Buna göre hükümet uzun yıllardır iskân etmek için uğraştığı ve belli bir düzene soktuğu Afşar aşiretinin Çukurova ya gitmesine izin vermemiştir. Afşar aşireti daha önceki yıllarda da senet vererek Çukurova'ya gidip gelmiş ve göçebe yaşama devam etmişlerdir. Osmanlı hükümetinin Uzunyayla ve civarında asayişini sağlamak ve devletin otoritesini aşiret üzerinde kalıcı hale getirmek amacıyla aşiretin göçebe yaşamını sonlandırmak istemiştir. Bu nedenlerden Afşar aşiretine izin vermemiştir. Böylelikle iskân politikasının katı kuralları ile beraber aşiretin iskânlarını başarıyla gerçekleştirmiş olacaktır.⁷²⁹

Sivas ve Aziziye yöresinde bulunan Afşar aşiretinin irade çerçevelerinde iskânları için tedbirler alınmıştır. Aşiretten 1500 kadar hane, Aziziye sancağı yöresinde iskân olunmaları için köy ve damlar inşa ederek barınmışlardır. Hükümet tarafından aşiretten istenen ziraat, tarım ve çiftçilik için aşirete boş arazi gösterilmiştir. Fakat hükümet tarafından aşirete gösterilen bu arazilerin tapuları yoktu. Bundan dolayı aşiretin perişan duruma düşmeleri istenmemekteydi. Afşar aşiretinin iskânı nedeniyle kış aylarında Çukurova'da kendilerinin barınacağı yurtları olmadığından Uzunyayla yöresine geri dönmek zorunda kalmaktaydı. Böylece Aziziye'de izin verilir ise aşiret için boş arazilerin münakaşası olmadan belli bir fiyata tapuların hükümet tarafından

⁷²⁹ BOA; MVL 665/14 (13 Ocak 1864).

kendilerine mülk olarak verilmesini Saidabat müdürü ve Afşar aşireti reisi 27 Haziran 1865 tarihinde arzuhâllerinde talep etmişlerdi. Kendilerine verilecek arazilerde münasip yerlere köyler inşasıyla beraber artık buraları, hanelerini ve mülklerini terk etmeyip göçebe yaşama geri dönmeyecekleri anlamına gelmekte olduğunu Saidabat müdürü ve Afşar aşireti Reisi arzuhâllerinde yazmışlardır. Böylece Afşar aşireti çiftçilik yaparak ziraata alıştırılacaklar ve yerleşik yaşama geçirilerek hükümetin de arzu ettiği durum gerçekleşmiş olacaktır. Osmanlı hükümetinin uzun uğraşları sonucu 1865 yılında Afşar aşireti tamamen iskân olmayı kabul ederek Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenleri ile aralarındaki çatışmayı sona erdirmişlerdir. Osmanlı Devlet'nin Afşar iskânı için verdiği yerlerin Çerkes göçmenlerine yakın olması ileride oluşabilecek sorunlara temel teşkil etme olasılığı oldukça yüksektir. Osmanlı Hükümeti Çerkes göçmenlerinin de istediği Sarız isimli araziye Afşar aşiretine vererek aşiretin iskân yerlerini belirlemiş olmaktadır⁷³⁰. Tablo 32'de Afşar aşiretinin iskân edildiği köyler ve iskân edildiği hane miktarları görülmektedir.

Tablo-32 Afşar Aşiretinin İskân Yerleri

Aziziye sancağına tabi' Sarız nam nahiyede meskûn ve mevcut bulunan Afşar ve Sinemilli aşâyirinin kurâ ve hane ve tarla ve Mandalarını mübeyyin bir kıt'a cedvelidir.						
Ber vech-i zir Esami-i kurâhâ	Ber vech-i zir mikdar-ı Hane	Ber vech-i Zir mikdâr-ı tarla	Ber vech-i zir tahmini mahalli kile	Ber vech-i zir Herik Tarla	Ber vech-i zir giyah yığmı	Melhûzât
Yalak Karyesi	Meskûn : 10 Hayme-nişîn : 11	7	6	3	10	Afşar
Kemer	Meskûn : 21	40	20	24	34	Afşar

⁷³⁰ BOA; A.MKT. MHM 342/37(25 Ağustos 1865 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı, Müşir Derviş Paşa'ya ve Cevdet Efendi'ye Şukka); BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 182 (21 Temmuz 1864); Habiçoğlu, age, s.168.

Karyesi	Hayme-nişîn : 13					
Karakilise?	Meskûn : 3 Hayme-nişîn : 13	18	16	Bu dahi
Altısöğüt Karyesi	Meskûn : 10 Hayme-nişîn: 00	15	10	10	10	Bu dahi
İncemağara Karyesi	Meskûn : 3 Hayme-nişîn : 13	10	11	Bu dahi
Kızılpınar Karyesi	Meskûn : 12 Hayme-nişîn : 08	20	15	10	12	Bu dahi
Köyyeri Karyesi	Meskûn : 15 Hayme-nişîn : 00	45	25	..	20	Bu dahi
Gülabioğlu Karyesi	Meskûn : 7 Hayme-nişîn : 25	06	03	25	20	Afşar
Kuruyeni Karyesi	Meskûn : 00 Hayme-nişîn : 06	02	01	00	02	Bu dahi
İncedere Karyesi	Meskûn : 00 Hayme-nişîn : 10	06	03	02	10	Bu dahi
Esdik? Karyesi	Meskûn : 15 Hayme-nişîn : 00	20	17	12	10	Bu dahi
Kuşcu Karyesi	Meskûn : 00 Hayme-nişîn : 17	40	12	21	17	Bu dahi
Şardere Karyesi	Meskûn : 07 Hayme-nişîn : 08	15	09	05	10	Bu dahi
Şakşak? Karyesi	Meskûn : 32 Hayme-nişîn : 00	70	56	35	42	Afşar maa ekrâd
Dişina Karyesi	Meskûn : 02 Hayme-nişîn : 00	00	00	04	02	Ekrad
Karapınarnar Karyesi	Meskûn : 05 Hayme-nişîn : 00	02	01	024	05	Bu dahi
Çaddarı	Meskûn : 05	00	00	04	05	Bu dahi

Karyesi						
Tola Karyesi	Meskûn : 29 Hayme-nişîn : 17	40	30	25	40	Bu dahi
Dazllıkavak Karyesi	Meskûn : 15	22	17	17	15	Bu dahi
... kısrak Karyesi	Meskûn : 32	50	42	60	35	Bu dahi
Örtülü Karyesi	Meskûn : 14	15	08	00	20	Bu dahi
Aşağıörtülü Karyesi	Meskûn : 06	06	05	02	06	Bu dahi
Bozhüyük Karyesi	Meskûn : 30	42	21	43	35	Bu dahi

Yekûn Karye: 23 Yekûn Hane: 419 Yekûn Tarla: 416 Yekûn Kile: 315 Yekûn herik⁷³¹
Tarla: 329 Yekûn Giyah⁷³²Yığını: 391

Afşar aşiretinin iskân olunmasında çaba ve gayret gösterenler taltif edilerek rütbelere verilmiştir. Taltif edilmesi istenen kişilerden biri de Afşar aşireti müdürü Hacı Bey'dir. Sivas eyaleti Meclisi tarafından hükümete Afşar aşiretinin müdürü Hacı Bey'in yaptığı çalışmalar anlatılarak Hacı Beyin taltif edilmesi istenmiştir. 29 Kasım 1861 tarihinde hükümete yazılan yazıda:

- Çerkes göçmenlerinin süratli bir şekilde iskân edilmesi için yardım etmesi ve gayret göstermesi,
- Afşar aşiretinin büyük çoğunluğunun kanunlara uymayan kişilerden olduğu ve kanunsuzluğu adet edilmiş bu aşiret mensuplarının yaptıkları uygunsuzlukları durdurmak için tedbir alması,
- Çerkes göçmenleri ile Afşar aşiretinin buldukları yerleri kontrol etmesi, nedeniyle Afşar aşiretinin iskân edilmesi çalışmalarında büyük çaba harcayan ve aşireti ikna eden Afşar Müdürü Hacı Bey'e kapıcı başı rütbesi verilmesi için

⁷³¹ Arada kalan.

⁷³² Saman.

Sivas eyaleti tarafından hükümete yazılmıştır⁷³³. Daha sonra Sivas eyaletine bağlı Aziziye tarafına iskân olunmakta olan Afşar aşiretinin müdürü Hacı Bey'e dördüncü rütbeden bir kıta meclisi nişanı verilmesi için Derviş ve Cevdet Paşa tarafından hükümete tezkire gönderilmiştir. Afşar aşiretinin müdürü Hacı Bey'in taltifi hükümet tarafından kabul edilmiş ve Berat-ı Âlîsi Kapu Kethüdasına verilerek bu nişana verildiğini ve ilgili işlerin yapılması için Maliye Nezaretine emir verilmiştir⁷³⁴. Ayrıca Afşar aşiretinin iskânında üstün çaba ve gayret gösteren Aziziye Kaymakamı ile o yörede görevli memurların taltif edilmesi için Sivas Valisi ilgilenmiştir. Hükümet, Afşar aşiretinin şimdiye kadar etmediği zulmün kalmadığı; fakat aşiretin kontrol altına alınmasının memnuniyet veren bir durum olduğunu belirtmiştir. Fakat bu vazifeleri yerine getiren Aziziye Kaymakamı ve diğer memurlar için belli bir taltif usulü olmadığı için ileride bunların taltif edileceği Sivas Valiliğine Şukka ile bildirilmiştir⁷³⁵

Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki soğukluğun giderilmesi ve çatışmanın sona erdirilmesi için üstün gayret gösterenlere hükümet tarafından çeşitli rütbeler verilmiştir⁷³⁶. Bu rütbeleri alanlar ve aldıkları rütbeler Tablo 33, 34ve 35'te gösterilmiştir.

Tablo-33 Çerkes Göçmenleri İle Afşar Aşireti Çatışmasında Yararlılık Gösterenlere Verilen Rütbeler

Muhâcirin ve Afşar aşairinin itaate alınmasında ve aralarının islahı edilmesinde haricen ve dahilengörevlendirilenveyararlılık gösterenlerin listesi	
Rütbe Verilen Kişi	Verilen Rübe
Sivas redif miralayı İzzetlü Selim Bey efendiye	Tebdîlen üçüncü rütbeden mecdiye nişan-ı âlîsi
Mektab-i (?) hulefasından mahdûm-ve rütbe-i sâniye tevcîhiyle

⁷³³ BOA; A.MKT. UM 520/95 (29 Kasım 1861 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Ariza).

⁷³⁴ BOA; A.MKT. MHM 350/23 (1 Mart 1867 Sâdaret'ten Sivas Eyaleti Mutasarrıfı ve Maliye Nezaretine Şukka).

⁷³⁵ BOA; A.MKT. MHM 287/83 (20 Aralık 1863 Sâdaret'ten Sivas Valiliğine Şukka).

⁷³⁶ BOA; A. MVL 638/85 (26 Ağustos 1862); ayrıca Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa, Kabardey göçmenlerinden Nuh Ağaya nişan verilmesi isteğinde bulunmuştur. BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 80 (16 Temmuz 1863).

1 âcizî Besim Bey efendiye	dördüncü rütbeden Mecidiye nişân-ı 'âlîsi
Kuvve-i ihtiyatiye Sergerdesi Yusuf Fehim Beye	Rütbe-i sâniye
Tahkîkât memuru Za'îm Efendiye	Rütbe-i sâniye
Aziziye nâibi Mekrametlü Emin Muhlis Efendiye	Bursa sergerdesi pâyesiyle beşinci rütbeden mecidiye nişân-ı 'âlîsi

Tablo-34 Göçmenlerin İskânında Yaralılık Gösteren Devlet Memurlarına Verilen Rütbeler

Konya ve Ankara eyaletlerine firar eden muhacirlerin iadesiyle, göçmenlerin iskânı, ıslahında ve misafir olan muhâcirînin iskânında mâlen ve bedenen yaralılık gösteren memurîn ve bezirganlistesidir.	
Rütbe Verilen Kişi	Verilen Rûbe
Koçgiri kaimmakamlık dergâh-ı 'âlî kapucularından rif'atlı Kamil Bey efendiye:	Mîrû'l-ümerâlık rütbe-i ref'iyyesi
Müderrişîn-i kiramdan Sivas naibi mekrametlü Tevfik efendiye:	Dördüncü rütbeden Mecidiye Nişan-ı 'âlîsi
Meclis-i kebir azasındanzade fütüvvetlü Derviş Ağaya:	Dergah-ı 'âlî Kapucıbaşılığı
Müderrişîn-i kiramdan meclis-i kebir azasından mekrametlü İbrahim Besim Efendiye:	Dördüncü rütbeden Mecidiye Nişan-ı 'âlîsi
Meclis-i kebir azasından Hacı Ali Beyzade fütüvvetlü Ahmet Rif'at Beyefendiye:	Rütbe-i salise
Sivas eyaleti zabita sergerdesi Dizdarzade	Dergah-ı şahane kapucıbaşılığı

fütüvvetlü Ağaya:	
Canık müdiri Bıçakçızade fütüvvetlü İbrahim Ağaya:	Bu dahi
Muhâcirîn rüesasından Ahmet Ağaya:	Bu dahi

Tablo-35 Çerkes Beylerine Verilen Rütbeler

Göç öncesi Rusya Devletinin bazı hizmetlerinde istihdam ile Rusya tarafından rütbe verilmiş kişilere göç sonrası Sivas eyaletinde meskûn bulunmuş olan Göçmenlerin ileri gelen beylerinin rütbe ve isim listesidir.	
Rütbe Verilen Kişi	Verilen Rûbe
Ümera-yı muhâcirînden ve sabıkan Rusya Devleti mirlivalarından elhâc Ahmet Bey efendiye :	Mîrû'l-ümeralık rütbe-i ref'iyyesi ile dördüncü rütbeden Mecidiye nişan-ı âlîsi
Ümera-yı muhâcirînden Pışımaf Beye:	Dördüncü rütbeden Mecidiye nişan-ı alisi
Ümera-yı muhâcirînden Gazi Beye:	Bu dahi
Ümera-yı muhâcirînden Kasyon(?) Beye:	Bu dahi
Ümera-yı muhâcirînden Hüseyin Beye:	Beşinci rütbeden Mecidiye Nişan-ı Alisi
Muhâcirîn-i Çerakise a'lem uleması ve Mes'udiye müfettişi Ali Efendiye:	Üçbin kuruş atıye-i seniyye ile Burusa müderrisliği
Sebil Bey Kiblesi ümerasından Hüseyin Bey efendiye:	Dördüncü rütbeden Mecidiye Nişan-ı Âlîsi
Muhâcirîn ümerasından İshak Beye:	Bu dahi
Muhâcirîn ümerasından Musa Beye:	Bu dahi
Muhâcirîn ümerasından Arslan Tok Beye:	Bu dahi

2.2.5- OSMANLI DEVLETİ'NİN AFŞAR-ÇERKES ÇATIŞMASI KARŞISINDA TUTUMU

Osmanlı Devleti zor durumdaki Kafkasya göçmenlerini Anadolu'ya iskân için kabul ettiği yıllarda kendisi de belli zorluklarla karşı karşıyaydı. Devlet, göçmenler gelmeden birkaç yıl önce Kırım savaşında hayal kırıklığına uğramış ve savaştan sonra büyük sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin o dönemde muhatap olduğu sorunlar şunlardır: Eflak ve Boğdan olayları ve Romanya'nın kuruluşu, Cidde olayları ve Suriye ayaklanmaları ile Sırbistan'daki gelişmeler⁷³⁷. Osmanlı Devleti dışta yaşanan bu sorunlara ve içteki diğer sorunlara malî olarak yetememeye başlamıştır. Uzun süren savaşlar ve savaşların sonunda istenilen neticenin elde edilememesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin hem asker hem de para ihtiyacı had safhaya çıkmıştır. Dışta istediğini elde edemeyen devlet imparatorluk içindeki boş ve sahihsiz toprakları hem göçebe aşiretlerle hem de alınan yenilgiler sonucu ve diğer nedenlerle imparatorluk içerisine göç eden göçmenlerin bu gibi yerlere iskân edilmesi sonucunda maliyesini düzeltme yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti böylece boş ve harap bulunan arazilerin kullanımını ile ülke ekonomisine katkıda bulunulmasını hedeflemekteydi. Osmanlı Devleti bu hedefini 1858 yılında çıkardığı kanunnameyle de sağlamaya çalışıyordu. 1858 yılında kabul edilen "Arazi Kanunnamesinin" amacı yüzyıllardır şu ya da bu yolla hükümet denetiminden çıkmış devlet mülkiyetinde olan toprağın, devlet sahipliğini yeniden ortaya koymaktı. Toprak üzerindeki tüm eski vergiler kaldırılmış, yerine nerede ve kimin yetiştirdiğine bakmadan tüm ürünlere yüzde on tarım vergisi konmuştur. Toprak yasasını yürütmek için de yeni bir Tapu Nizamnamesini çıkarmış ve toprakların dağıtıldığı kişilere tapularını vermiştir⁷³⁸. Uzunyayla yöresinin iskâna açılan yerlerden biri olduğunu daha önceden belirtmiştik. Osmanlı Devleti yaptığı planlama ile Uzunyayla'daki tımara tabi yerler haricinde kalan ve devlet arazisi olan topraklara Çerkes göçmenlerini ve diğer göçmenleri yerleştirmeye çalışmıştır. Fakat Uzunyayla yöresinde göçebe olarak yaşayan Afşar aşireti, gelen göçmenlere zararlar vererek⁷³⁹ devletin bölgedeki beklentileri karşısında uzun zaman set olmuştur. Mesela,

⁷³⁷ Armaoğlu, age, s. 257.

⁷³⁸ Stanford J. Shaw vd, age, s. 150-151.

⁷³⁹ Göçmenlerin huzurlu bir şekilde iskân edilmeleri ve asayiş sorunu yaşamaları ile Afşar aşireti ve şair aşiretleri iskânı hükümet tarafından çok arzulanan bir durumdur fakat malum olduğu üzere Afşar aşireti

Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa, Uzunyayla'da iskân olunan Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasında yaşanan olaylar nedeniyle askerlerin ve memurların harcamaları için hazineden 65.081⁷⁴⁰ kuruş istemiştir. Osmanlı Devleti çok iyi tanıdığı Afşar aşiretini yerleşik yaşama⁷⁴¹ zorlama yoluna gitmeye başlamıştır. Osmanlı Hükümeti, Çerkes göçmenlerini Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için göndermiş ve aşiret karşısında Çerkes göçmenlerini desteklemiştir.

2.2.5.1- Osmanlı Devleti'nin Afşar Aşiretine Bakışı

Osmanlı Devleti'nin konar-göçer yaşayan Afşar aşiretini yerleşik yaşama geçirmeye çalıştığı bilinmektedir. Uzunyayla'da bulunan Afşar aşiretinin müslüman bir ahali olduğunu, bu aşiretin pek çoğunun kurallara riayet ettiğini, İslam kurallarına göre yaşadıklarını; ama içlerinde cehaletlerinden dolayı edepsizlik yapanların olduğunu bilmektedir. Afşar aşiretinin yerleşik yaşama alıştırılması ve devlet hukukuna uymaları⁷⁴² arzu edilen bir durumdur. Bu arzu edilen durumun gerçekleşmesi halinde devletin ihtiyacı olan asker ve maddi gelir sağlanmış olacak ve kısmen rahatlama gerçekleşecekti. Bunun için devlet, gerekli çalışmaları mahalli idareciler, askerî kuvvetler ve merkezden gönderilen görevliler aracılığıyla Afşar aşiretinin iskânını sağlama yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti Uzunyayla'da yer alan Afşar aşiretini: isyancı, kural tanımaz, vergi vermez, yöre ahalesinin mallarına zarar veren, ahaliye zulüm eden ve öldüren⁷⁴³, çıban⁷⁴⁴, eşkiya⁷⁴⁵, saldırgan⁷⁴⁶ gibi tanımlar ile tanımlamaktadır. Bundan dolayıdır ki devlet, Afşar aşireti ile ilgili çalışmaları organize

sayıca büyük ve saldırgan vahşi bir kabile olarak bilinmektedir. Bundan dolayı sığınacakları, saklanacakları pek çok yerleri bulunması sebebiyle Afşar aşiretine bertaraf etmek kolay değildi. Bu sebeplerden dolayı Afşar aşireti için alınacak tedbirlerin planı etraflı ve iyi hazırlanmış olması lazım geleceğinden bu sıralarda devletin içinde bulunduğu durum itibarı ile maliye olarak devlete yeni bir yük açılmaması için şimdilik eldeki mevcut durum ile göçmenlerin iskânı ve aşireti iskânları ile ilgili çalışılması istenmiştir. BOA; A.MKT. UM 492/93 (19 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Hafız Paşa'ya Telgrafnâme-i Sâmi).

⁷⁴⁰ BEO. AYN. d. No: 911 Kayıt No:112(14 Haziran 1865).

⁷⁴¹ BOA; MVL 665/14 (10 Aralık 1863); MVL 658/52 (13 Ekim 1863); MKT. MHM 285/81 (1 Kasım 1863), MVL 694/66 (20 Kasım 1864); MVL 694/66 (6 Şubat 1865); MVL 675/82 (14 Haziran 1864); MVL 649/96 (22 Mayıs 1863).

⁷⁴² BOA; MVL 651/13.

⁷⁴³ BOA; MVL 640/41.

⁷⁴⁴ BOA; MKT. MHM 492/93 (19 Ağustos 1861).

⁷⁴⁵ BOA; A.MKT. UM 471/89; A.MKT. UM 471/85.

⁷⁴⁶ BOA; MKT. MHM 492/93 (19 Ağustos 1861).

etmiş ve Uzunyayla yöresinde iskân ettiği Çerkes kabileleri ve diğer göçmenlerle yaşanan çatışma ve sorunları yakından takip etmiştir. Mesela, taşradan gelen bilgilendirme yazılarından birinde, Afşar aşireti ile göçmenler arasında yaşanan sorunun, Muhâcirîn Komisyonu'nda sekiz gün bekletildikten sonra gönderildiği tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti bu gecikmeye tepki göstererek Afşarlar ile göçmenler arasında ortaya çıkan sorunların önemli ve nazik bir konu olmasından dolayı taşradan gelen bilgilerin geciktirilmeden merkeze gönderilmesi noktasında 3 Temmuz 1861'de komisyonu uyarmıştır⁷⁴⁷. Uzunyayla gibi göçmenlerin yoğun olarak iskân edildikleri ve Afşar aşiretinin izinsiz bir şekilde yaylak olarak kullandığı yöre ile ilgili devletin iskân politikasına muhalif hareketler hemen öğrenilmek istenmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin Uzunyayla yöresi ile ilgili hassas olmasının en büyük sebebi Afşar aşiretinin yörede daha önce yaptıkları kanunsuz hareketlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Afşar aşireti hakkındaki düşüncelerini kanıtlar nitelikteki olaylar ardarda gelmektedir. Yaşanan olaylardan biri şöyle gelişmektedir: Osmanlı Devleti, Çerkeslere Uzunyayla'da yaşayabilecekleri ve idare olacakları hane izni vermiştir ve bu hanelerin yapımı için masraflar yapmıştır. Devlet bu yapılan masrafları zor tedarik ederken bir de Afşarların yaptığı zararlı çalışmaları bertaraf etmeyle meşgul olmaktadır. Afşarların devletin her faaliyetine karşı isyancı bir tarz ile ortaya çıkmaları devletin bu aşiret üzerindeki çalışmalarını yoğunlaştırmasına sebep olmuştur.

2.2.5.2- Osmanlı Devleti'nin Çerkes Göçmenlerine Bakışı

Kafkasya'dan Anadolu'ya doğru bir göç hareketinin başladığını bilmekteyiz. Anadolu'da gelen göçmenler için iskân yerleri tespit edilmişti. Bu iskân yerlerinden biri de Sivas-Uzunyayla'ydı. Devlet, Uzunyayla'ya gelen çoğunlukla Çerkes⁷⁴⁸ göçmenlerine ve diğer göçmenlere her karyede nüfusları oranında devlete ait olan arazileri ücretsiz bir şekilde tapu ile dağıtmış ve verilen arazilerin kayıt edildiği defterler Kayseri'den de tasdik alınarak Defterhaneye gönderilmiştir⁷⁴⁹. Osmanlı Devleti,

⁷⁴⁷ BOA; A.MKT. MHM 226/42 (3Temmuz 1861).

⁷⁴⁸ BOA; MVL 640/51; MVL 646/13; MVL 648/58; A.MKT. MHM 254/17; MVL 661/76; MVL 649/103; MVL 658/52; MVL 649/96; MVL 694/66.

⁷⁴⁹ BOA; MVL 644/ 22 (15 Temmuz 1862).

Uzunyayla yöresine gönderdiği Çerkeslerin kendi vatan ve kabilelerinden ayrılarak Anadolu'ya geldiklerini ve kendisine sığınan kabilelerin huzurlu ve güvenli bir şekilde iskân edilmeleri noktasında titizlik gösterilmesini bölgede görevli olan mahalli idarecilerden, kolluk kuvvetlerinden ve Muhâcirîn Komisyonu görevlisi Hafız Paşa'dan istemektedir⁷⁵⁰. Osmanlı Devleti'ne sığınan Çerkes kabilelerinin devlete itaat etmesi, devletin kurallarına uyması, hükümetin istediği hal ve hareketlerde bulunması ve kendi içlerinde uygunsuz davranışlarda bulunanları hükümete teslim etmesinden dolayı devlet, Uzunyayla'ya gelen Çerkes göçmenleri ile ilgili olumlu bir kanaate sahip olmuştur⁷⁵¹. Osmanlı Devleti Çerkes göçmenlerinden memnundur. Ayrıca devletin Çerkes kabilelerini iyi tanıdıklarına da şahit olmaktayız. Devlet, Çerkes kavmini sert, kurallara uyması zor⁷⁵², kabile beylerine, kabile ileri gelenlere saygılı ve itaatkâr⁷⁵³, Afşarlar ile birbirine benzer karakterde ve dik başlı, aynı dine inanan(İslamiyet)⁷⁵⁴, saldırgan⁷⁵⁵ ve cesur⁷⁵⁶ olarak tanımlamaktadır.

Uzunyayla yöresine gelen Çerkes göçmenleri ve burada bulunan Afşar aşireti arasındaki çatışma, ilk dört beş yılda yoğun olarak görülmektedir. Çatışmaların bu kadar uzun sürmesi iki kabilenin benzer özellikler göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Afşar aşiretine karşı Çerkesler lehinde tavır takınması da aşiretin pes ederek yerleşik hayata geçmesine sebep olmuştur. Uzun zamandır Osmanlı Devleti'nin aşiret üzerinde yürüttüğü siyaseti, Çerkes göçmenlerinin yardımı ile gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Başka bir deyişle bir nevi çivi çiviye sökmüştür. Osmanlı hükümeti böylece Uzunyayla'da hem Afşar aşiretini hem Çerkes göçmenlerini iskân etmiş hem de bu iki kavmin Osmanlı Devleti hukukuna uyumunu sağlamıştır.

⁷⁵⁰ BOA; A.MKT. UM 471/82 (18 Eylül 1860); A.MKT. UM 471/84; A.MKT. UM 477/10; A.MKT. UM 471/88; A.MKT. UM 471/89; A.MKT. UM 471/86; A.MKT. UM 471/85; A.MKT. NZD 408/18; A.MKT. UM 489/38; MVL 615/70.

⁷⁵¹ BOA; MVL 615/70; MVL 651/13.

⁷⁵² BOA; MVL 639/50.

⁷⁵³ BOA; MVL 640/41.

⁷⁵⁴ BOA; MVL 661/7; MVL 615/70.

⁷⁵⁵ BOA; MVL 640/51.

⁷⁵⁶ BOA; MVL 639/50.

2.2.6- AFŞAR AŞİRETİ İLE ÇERKES ÇATIŞMASININ SÖZLÜ EDEBİYATA YANSIMASI

Osmanlı Devleti ile Afşar aşireti arasındaki iskân meselesi ve Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasındaki çatışma, sözlü edebiyat alanında da kendine yer bulmuştur. Afşar aşireti içerisinde âşıkların çok olduğu bilinmektedir. Bu âşıkların en önemlilerinden biri de Dadaloğlu'dur. Dadaloğlu'nun bazı şiirleri Osmanlı Hükümeti'nin aşireti iskâna zorlaması ile ilgilidir. Osmanlı Hükümeti, Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için göndermesi ve Afşar aşiretinin kesin bir biçimde iskân edilmesiyle ilgili ferman çıkarmıştır. Padişahın Afşar aşiretini iskân fermanı sonrasında Dadaloğlu “Yüce Dağdan Aşan Yollar Bizimdir” isimli şiirinde iskâna sert bir dille karşı gelmiştir. Dadaloğlu şiirde “Ferman Padişahın dağlar bizimdir⁷⁵⁷” diyerek bir nevi Afşar aşiretinin sosyal yaşamının bir yansımalarını bize vermiştir. Afşar aşireti göçebe yaşamın bitmesini hiç istemezken, Osmanlı Hükümeti ise göçebeliği sona erdirip aşireti iskân etmeyi çok istemektedir. Dadaloğlu “ Bre Beyler Cünunluğun Zamanı mı” isimli şiirinde ise iskânın başlaması sonrası aşiretin ne hale geldiğini adeta göçebe yaşamın bitişinin Afşar aşireti için dünyanın sonu gibi algılandığını bize aşağıdaki mısralarında anlatmaktadır.

Aşağıdan iskân evi geliyor

Kötüler de koç yiğide gülüyor

Kitabın dediği günler oluyor

Yoksa devir döndü ahir zaman mı?⁷⁵⁸

Afşar aşireti ile Çerkesler arasında yaşanan çatışma ahali arasında da kendine bir yer bulmuştur. Bu yer buluş bir ağıtçı kadının söylediği dörtlükte kendini göstermektedir. İki farklı köyde yaşadığı anlatılan Çerkes Bey'in ölümünden sonra bir ağıtçı Afşar kadınının söylediği ağıt, yaşanan çatışmanın boyutu hakkında bizlere bilgi vermektedir. Yaşanılan durum şöyle anlatılmaktadır

⁷⁵⁷ İsmail Görkem, Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şiirleri, İstanbul 2006. s. 282.

⁷⁵⁸ Şiirin tamamı için ayrıca bk. **Aşağıdan iskân evi gelince/Sararıp da gül benzimiz solunca/Malım mülküm seyfi gözlüm kalınca/Kaypak Osmanlılar size aman mı.** Görkem, age, s. 98-99.; Dadaloğlu sonrasında da bir çok şair Uzunyayla'daki Afşar aşireti ile Çerkeslerin durumunu ve birlikteliğini şiirlerinde anlatmaktadır. Bu şiirlerin birinde Deniz Dengi Şimşek(18.07.2008) şöyle demiştir: **Dadaloğlu seni memleket bilmiş, Çerkes, Afşar sende mekan edinmiş, Araya biraz da muhacir girmiş, Çeşit çeşit kültür kokan inceden.** Aziziye, Pınarbaşı Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği Yayını, Yıl:1 Sayı: 5 Haziran-Aralık 2008, Ankara 2008, s.14.

“Yassıpınar veya Pınarbaşı ilçesinin Akviran isimli Çerkes köyünden Kasım adlı tanınmış bir Çerkes Bey’i ölür. Çerkesler çok sevdikleri bu beyin anısını yaşatmak isterler. Afşarlar gibi ağıt söyleyemediklerinden bu konuda bir hayli çalışırırlar. Sonunda bunun çaresini bulurlar: Afşarların güzel ağıt yaktıklarını bildiklerinden, komşu Hassa köyünden Kamer Karı’ya (Kamer Alkan’a) başvururlar. Ondan beylerine ağıt yakması için ricada bulunurlar. Kamer Karı ünlü bir ağıtçıdır. İlk önce Çerkeslerin bu isteklerine karşı gönülsüz davranır, sonra da istenen ağıtı söyler. Söyler ama içinden de eski kavgalı günleri bir türlü unutamadığından, bu ağıtın son kısmını şöyle bağlar: Nedeyim de ne söyleyim, Ölü bizim olmayınca, Birer birer tükenir mi?(Bu Çerkesler),Kırkı birden ölmeyince”⁷⁵⁹

Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında Uzunyayla için meydana gelen çatışma aşiretin iskânı ile sona ermiştir. Daha sonra Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri Uzunyayla’da birbirlerine pek fazla müdahalede bulunmadan yaşamaya başlamışlardı.

⁷⁵⁹ İsmail Görkem, “Anadolu-Türk Ağıtlarının Mizahi Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl: 2006/1s.154*; Ömer Şengil, Fehmi Tambay, İsmet Boran, G.T 23.07.2011 Ankara, Jambutoko pışı ölünce Afşar tarafından ağıtçı çağrıldığını söylediler. Ayrıca Ankaradaki görüşmede Ömer Şengil Afşar ağıtçısının Çerkes Beyi için söylediği ağıt sonucunda şöyle demişti. Çerkesler Türkçe bilmediği için ağıtçıların söylediğini pek de anlamıyorlarmış. Jambutokolardan biri saraydan evliymiş. Ağıt yakan kadını tekmelemeye başlayınca oradaki Çerkesler tepki vermişler, neden tekmeliyorsun ne güzel söylüyor deyince, Siz de anlasaydınız, siz de tekmelerdiniz.

III.BÖLÜM

UZUNYAYLA YÖRESİNDEKİ ÇERKES GÖÇMENLERİNDE SOSYAL ve EKONOMİK HAYAT

3.1- UZUNYAYLA YÖRESİNDEKİ ÇERKES GÖÇMENLERİLERİNDE SOSYAL HAYAT

3.1.1- ÇERKES TOPLUMUNDA ADETLER (XABZE)

Kafkasya'da yaşamlarını sürdüren Çerkes kabilelerinin⁷⁶⁰ yazılı bir anayasaları bulunmamaktadır. Bu topluluklar sosyal yaşamlarını yazılı olmayan kurallarla düzenlemişlerdir. Çerkes toplumuna yön veren bu yazısız kurallar bütününe Çerkesler tarafından “xabze”⁷⁶¹ denilmektedir. Xabze, “ jile vunafe-xase”⁷⁶² denilen meclislerde alınan kararlar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Jile vunafe, halk yaşamıyla ilgili bir deyimdir. Adıgeler, bütün halkı ilgilendiren önemli kararlar alacakları zaman genel toplantılar yaparlardı. Bu toplantılara genellikle yaşı ilerlemiş erkekler katılırdı ama gençlerin de bu toplantılara davet edildiği olurdu. Jile vunafelerde alınan kararlar ise xase meclisi kararlarından daha üsttedir. Çerkeslerin en üst karar organı olan jile vunafede alınan kararlar asla bozulmaz ve bu kurallar kayıtsız şartsız uygulanırdı.

⁷⁶⁰ Burada fertlerden önce kabilecilik ileri geliyordu bu duruma şöyle bir örnek vermek konuyu açıklamada kolaylık sağlayacağını düşünmekteyiz. Şöyle ki, Bütün Çerkesya'da aileler arasında kardeşlik bağları ile kabileler kurulmakta ve daha büyük akraba toplulukları oluşturulmaktadır. Bunların en ilginç özelliği, bu topluluk mensuplarının karşılıklı olarak birbirini korumakla yükümlü olmaları ve bireylerden birisinin adam öldürmesi durumunda ya da başka suçlar işlemesi durumunda ona yüklenen cezayı ödemeleridir. Aynı eser s.126 Çerkesler arasındaki kabile örgütlenmesinin antik çağlara kadar gittiği söylenmektedir. Şimdiye kadar izlediğim kadarıyla, Çerkes toplumuna ait böylesine enteresan bir özelliğin yazarlar tarafından kaleme alınmamış olmasına hayret ettim. Bu sistem bir yerde Çerkesya'daki hükümetin yerini almaktadır. Bu yüzden buradaki hükümet sistemi ile ilgili yapılacak birtakım reformlar, Çerkes toplumunda böylesine köklü bir şekilde yerleşmiş ve onların kalplerinde yer etmiş bulunan bu sistemin içine işlenmelidir. J.S. Bell, age, s.65,126.

⁷⁶¹ Ayrıca bk. Yazar Bell; Kafkas toplumunda yerleşmiş olan adetler ve kamuoyunun fikri o kadar kuvvetlidir ki, topluma hakim olan düzene hayran olmaktan kendimi alamıyorum. İyi ahlak, harmoni, düzenlilik ve iyi terbiye gibi bir toplumu karakterize eden özellikler o kadar çoktur ki, yazılı kanunları olan ve toplum düzeni ile adaleti sağlamak için birçok karmaşık yapıya sahip gelişmiş ülkelerde bile bunun benzerini göremezsiniz. J.S. Bell, age, s.114.

⁷⁶² Xase tabirinin diasporadaki Çerkeslerin kullandıkları bir tabir olduğunu söyleyen İsmat Boran, ne Kafkasya'da ve ne de Uzunyayla'da xase tabiri, genel toplantılar için kullanılmamıştır dedi. Kararların alındığı genel toplantı yerlerinin “jile vunafeler” olduğunu ısrarla ifade etti. Bu açıklamalara Fehmi Tambay'da aynı şekilde katıldı.

1965'te Yahyabey'de yapılan genel toplantı, Türkiye'de yapılan geniş çaplı jile vunafelere dikkat çekici bir örnektir. Bu jile vunafede xabze kararları alınmış ve uygulanmıştır. Uzunyayla'da 66 köyün katılımı ile 16.05.1965'te, sözlü tarih çalışmalarımızda görüştüğümüz, İsmet Boran, Kuşha Fikri Özden'in de katıldığı, Yahyabey'de jile vunafe⁷⁶³ yapılmıştır. Xabze bir kişinin kararı ile değil, toplum liderlerinin ortak kararı ile ortaya çıkardı. Böylece Adıge Xabze, Adıgelerin düşünme şeklini, yaşam biçimlerini, kültürlerini, namus anlayışlarını, birbirlerine davranışlarını vb. ifade eden termindir. Adıge xabzesi, Adıge halkının var oluşundan günümüze kadar devam eden ayrıcalıkları, sevinçleri, kederde yapılan gelenek-görenekleri ve diğerlerini⁷⁶⁴ kapsamaktadır.

⁷⁶³ Çerkes geleneklerinin(xabze) korunması ve yeni kararlar alınması ile ilgili yapılmış, jile vunafeler (genel toplantı), vardır. Bu toplantılar: Yahyabey toplantısı, Karakuyu toplantısı, Dikili ve İnören toplantılarıdır. Bu yapılan toplantıların ilki 1965'te Yahyabey'de olmuştur. Toplantı öncesi Pınarbaşı Çerkes gençleri bir araya toplanarak o güne kadar ortaya çıkan sorunları 7 madde (evlilik, çeyiz, içki, wig oyunu, silah kullanımı, başlık(vase), dışarıya kız verme vb) haline getirerek toplantıya katılacak delegelere ve Thamadelere verilmiştir. Yahyabey toplantısı ve bundan sonra toplanan bütün toplantılarda ele alınan bütün konular bu 7 madde ki sorunları çözmeye yönelik çözüm arayışlarıdır. Toplantılarda öne çıkan ve kitabı okuyanlara verdiği en önemli bilgi, Çerkes gelenekleri ve Çerkeslerin birlikteliği konusu ile beraber Uzunyayla'da iskân edilen Çerkes göçmenlerinin oturdukları köy isimleridir. Bu köy isimleri 1965 tarihinde yapılan Yahyabey toplantısı ile beraber yazılmıştır. Yahyabey toplantısına Uzunyayla'daki altmışaltı köy temsilcileri katılmıştır. Bu yönü ile Yahyabey toplantısı bir jile vunafedir. Toplantıdan 40 yıl sonra 2006'da bu toplantıya katılan üç kişiye aynı sorular sorularak cevaplar alınmıştır. Bu metotla tek kişi değil birden çok kişinin fikirleri alınarak toplantıda yaşanan ve alınan kararların bizlere doğru olarak ulaştığını söylersek yanılmış olmayız. Kararlarda en fazla öne çıkan başlık(vase) ve yabancılarla kız verme konularındır ki zaten toplantının oluşmasının arka planında bu olayları çözmek olduğunu 2006 yılında verdikleri bilgilerle bu konuyu aydınlatan üç kişi(Fuat Loğlaroğlu, Fehmi Altındal, Sami Kadioğlu) belirtmiştir. Toplantıda alınan kararların oylanmadan herkes tarafından kabul görmesi Çerkeslerin ortak soruna karşı aldıkları birliktelik duruşunu sergilenmiştir. Böylece yaşamlarında -ki ortaklık gibi sorunlarında da ortaklık- yer almaktadır. Alınan kararları 61 köy kabul etmiş 5 köy kabul etmemiştir. Muhittin Ünal (Der), Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Kafdav Yayıncılık Eğitim Turizm ve Sosyal Tesisler İşletmesi Yayını, Birlik Matbaası Ankara 2008, ss.16-43.

⁷⁶⁴ Pasktova Madina Mizej Mihcail, G.T 18.07.2012 Maykop: Adıge Cumhuriyet Üniversitesinde dil bilimci olarak çalışmaktadır. Adıge Xabze : Xabze toplumun en üstündedir. Xabze Çerkeslerin ayırt edici unsurudur. Bir toplum içine girildiği zaman Çerkesler sözsüz olarak birbirini tanırlar. En büyük xabze budur. Kim misafir kim ev sahibi ise kendisini belli eder. Xabze'nin düzeltemediğini başka hiçbir şey düzeltemez. Ahıra giriş bile bir xabzeye bağlıdır. Xabze hayatın her tarafında vardır. Xabze kurallarını uygulamak için bilmek gerekir.; Batır Bi Birseyiko Çerkes Ubih kabilesinden 1939 Maykop doğumlu, Adıgey Cumhuriyeti İsmail Baron Enstitüsü Yöneticisi 18.07.2012 görüşmede: Bizi bağlayan xabzedir. Xabze bizim ortak anayasamızdır. Bütün Çerkes kabilelerini bir yapan yazısız kurallardır. Xabzeyi uygulayan liderlerimiz vardı.; Baturay Özbek, Abzeh Yedic sülalesinden, 1946 Antalya doğumlu. Almayay'ya Çerkesler ile ilgili iki kişinin çalışması nedeni ile Almanya'ya gitmiş olan Baturay Özbek burada geçimini sağlamak için öğretmenlik yapmıştır. Çerkes Tarihi, kültürü ve coğrafyası ile ilgili önemli eserleri vardır. Maykop'taki görüşme 18.07.2012 Xabze Çerkes toplumun anayasası, kanunları, gelenek görenekleri ve yazısız kurallarıdır. Evde en büyüğün sözü geçer. Dede varsa dedenin, yoksa ninenin sözü geçer. Xabze kulaktan kulağa bir sonraki nesle aktarılır. Sağında daima yaşlı kişi olur. Yemekte thamade olacağı bellidir. Thamade kime söz vereceğini bilir. Xabze'nin işleyişini kontrol eden

Çerkes topluluklarının tüm sosyal yaşamını düzenleyen adetler ve kurallar bütünü olan xabzeye her Çerkes uymak zorundadır. Xabzeye uymayan bir Çerkes, aile veya kabile Çerkes toplumundan dışlanmaktadır. Bu dışlanış Çerkesler için adeta bir yok oluş anlamına geldiği için tüm Çerkesler dışlanmamak için xabzeye uymaktadırlar. Böylece otokontrol sistemi oluşturularak Çerkes xabzesi yaşatılmaktadır.

Çerkes topluluklarında xabzeye uymamak oldukça ayıplanan bir durumdur. Bu ayıplanma durumuna Çerkesler “yemuk” demektedirler. Ayıplanmayı ölüm ile eş değerde tutan Çerkes toplulukları, ayıplanmamak için xaselerde belirlenen xabzelere kesin bir şekilde uymaktadırlar.

Çerkes topluluklarının sosyal yaşamının kaynağı olarak görülen xabze, Çerkesler için her şeyden daha önemlidir. Böylece Çerkes topluluklarının aile içi ilişkiler, kabileler arası ilişkiler, sosyal sınıflaşma, ekonomik faaliyetler, misafir ağırlama, hayvancılık, yeme içme ve sofrada adabı, meclis toplantıları, yargılama ve ceza sistemi, evlenme ve düğün, cenaze merasimleri, kılık kıyafet vb. yaşamı ilgilendiren tüm tavır ve davranışları xabzeye göre belirlenmektedir. Xabze olmadan hiç bir şey olmayacağına ve xabzenin her türlü huzuru getireceğine inanan Çerkes toplulukları xabze'ye oldukça bağlıdırlar.

Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes kabileleri, Anadolu'ya iskân olunan Çerkes göçmenleri içinde, xabzeyi en iyi uygulayan Çerkeslerdir. Bunun en büyük göstergesi Uzunyayla yöresinde oldukça fazla sayıda Çerkes köylerinin kurulması, bu köylerin diğer Osmanlı ahalisi ile fazla ilişkiye girmeden adeta kapalı bir devre şeklinde yaşamasıdır. Bu yüzden Uzunyayla, Çerkes kültürü ve sosyal yaşamı üzerinde araştırma yapan araştırmacıların⁷⁶⁵ mutlak suretle ziyaret etmeleri gereken bir araştırma alanı

thamade'dir. Ailenin en yaşlısı ve bilgili olan kişisi Thamade olur. ; Kuşhan Bi Anzor, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti Nalçık Enstitüsünde Tarih Doktoru, Kabardey kabilesi Kuşhan Bi sülalesine mensup, 1966 doğumlu 21.07.2012 tarihinde Nalçık'teki görüşmede: xabze Çerkeslerin düşünce yapısını kapsar, xabze felsefesi Çerkeslerin kendilerini diğer toplumlardan üstün görmesine sebep olmaktadır.; Nadir Yağan, Abzeh kabilesi Çetavo sülalesine mensup, 1965 Sinop doğumlu, Edebiyat öğretmeni Maykop'ta fabrikaları var.19.07.2012 tarihinde Maykop'taki görüşmede. Çerkes kadınının kendine güveni yüksektir. Çerkes kızları büyük bir özgüvenle yetiştiriliyor. Zexes toplantılarında Çerkes kızları buraya gider ve Çerkes erkekleriyle dans ederler. Çerkes gençleri aynı köydeki Çerkes kızını düğüne götürür ve daha sonra evine bırakır. Bu durumda ne kızın ailesi ne de erkeğin ailesi kuşku duymaz. Bunu belirleyen xabzedir. Xabze herkesin nerde nasıl davranacağını belirlediği için hiçbir sorun yaşanmaz. Xabze günün şartlarına göre uygun olanı yakışanı yapmaktır.

⁷⁶⁵ Bu araştırmacılara birkaç örnek verecek olursak: Japon Eji Mizayyava, Adıge Cumhuriyet Üniversitesinde dil bilimci olarak çalışan Pasktova Madina Mizej Mihcail, Kabarday Balkar Cumhuriyeti

olmuştur. Bu bağlamda Uzunyayla yöresine Kafkasya'dan gelerek araştırma yapan akademisyenler vardır. Bunlardan, Maykop Devlet Üniversitesinden Dil Bilimci Pasktova Madina Mizej Mihcail, Kabarday Balkar Cumhuriyeti Adıge Ensitütüsünden Dil Bilimci Bijo Boris, Tarihçi ve Sözlü tarih araştırmacısı Tabış Murat ile Maykop ve Nalçık'te görüştük. Yaptığımız görüşmelerde Uzunyayla yöresine geliş sebeplerini, Uzunyayla Çerkeslerinin kullandıkları dilin bozulmamış olması, Çerkes kültürü ve sosyal yaşamının yaşandığı en iyi yer olması, Çerkeslere ait fazla sayıda köy bulunması olarak sıralamışlardı. Ayrıca Uzunyayla Çerkes köylerinde, Çerkes folklorü ile ilgili Kafkasya'da ulaşamadıkları bilgileri elde ettiklerini ifade etmişlerdi.

Çerkeslerin xabzesini iyi bilen, denetleyen, koruyan ve uygulayan kişilere Thamade denmektedir. Thamade Çerkes sosyal yaşamının her alanında yer almaktadır. Thamade olan kişinin taşıdığı bazı özellikler vardır. Bu özellikler Çerkes toplumunda Thamade'ye yüklenen misyondan kaynaklanmaktadır. Çerkeslerde üç kişi bir yere gidiyorsa mutlaka bu üç kişiden biri Thamade olur. Böylece Çerkes sosyal yaşamında yapılan tüm çalışmaların bir Thamadesi olmak zorundadır. Thamade'nin nerede ne konuşacağı, kime söz vereceği belli olduğu için Çerkeslerde her kafadan bir ses çıkmamaktadır. Çerkeslerde Thamadelığın çok önemli bir yere sahip olması nedeni ile bu görevi yapacak kişilerde:

- Yaşlı olmak,
- Akıllı ve bilgili olmak,
- Güvenilir olmak,
- Emin ve doğruluk sahibi olmak,
- Oturmasını kalkmasını bilmek,
- Çerkes xabzesini iyi bilmek ve yaşamak⁷⁶⁶,
- Hitabeti güçlü olmak⁷⁶⁷,

Adıge Ensitütüsünden dil bilimci Bijo Boris, Tarihçi ve Sözlü tarih araştırmacısı Tabış Murat'tı zikretmek gerekir.

⁷⁶⁶ Hasan Bi Kabardey Daş sülalesinden, Nalçık'e bağlı Anzurey köyü 1925 doğumlu ayrıca Anzurey köyünün Thamadesi, Nalçık-Anzurey köyündeki görüşme 22.07.2012.

⁷⁶⁷ Bijo Yura, Kabardey Bijo sülalesinden Nalçık'e bağlı Hatuey köyü 1940 doğumlu aynı zamanda bu köyün yöneticisi. Bijo Yuran bize Kabardeyleşmiş bir Gürcü olduğunu söyledi, ama kendisini Kabardey olarak tanımlarken aynı zamanda Çerkes kültür ve sosyal yaşamına ait tüm incelikleri bildiğini yaptığımız görüşme neticesinde görmüştük. Nalçık-Hatuey köyünde görüşme G.T 22.07.2012.

- Liderlik özelliği bulunmak⁷⁶⁸,
- Asilzade aileden olmak⁷⁶⁹,
- Karar verebilmek⁷⁷⁰ gibi özelliklerin bulunması gerekmektedir. Uzunyayla'da ve Çerkes kültürünün yaşandığı her yerde Thamade özellikleri aynıdır. Hem Kafkasya'da hem de Türkiye'de yaşayan Çerkesler ile yaptığımız görüşmelerdeki Thamede tarifleri hemen hemen aynıdır. Fakat Kafkasya'daki Thamadelik uygulamasının Uzunyayla'daki uygulama kadar işlevsel olmadığını da ilave etmek gerekmektedir.

Thamadelik kişinin isteği ile olan bir atama değildir. Thamade olacak kişiler taşıdıkları özellikler neticesinde toplum tarafından öne çıkartılır. Yoksa bir kişi öne çıkıp ben iyiyim ben Thamede olacağım gibi sözleri hiçbir Çerkes ne söyler ne de söyler. Çerkeslerde öne çıkan Thamadeler:

- Aile Thamadesi (Aile büyüğü),
- Köy Thamadesi (Köyün büyüğü),
- Bölge Thamadesi (Genel Thamade)dir⁷⁷¹. Bu Thamadeler dışında her Çerkes faaliyetinde de bir Thamade olur. Mesela, düğün Thamadesi, cenaze Thamadesi...

Uzunyayla Çerkes köylerinde kültür ve sosyal yaşam, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam ettirilmiştir. Uzunyayla yöresinde kapalı bir devre gibi yaşamlarını sürdüren Çerkes göçmenlerinin ilk iskân oldukları 1860'tan 1960'a⁷⁷² kadar Çerkes örf ve âdetini Uzunyayla'da sürdürdükleri

⁷⁶⁸ Abaze İbrahim, 1947 Ankara Hacı Muratlı köyü doğumlu. Mali müşavir, çifçi ve Çerkes olarak kendisini tanımlıyor. Abaze İbrahim Kabardin-Balkar Cumhuriyetindeki Enstitüde kendise Enstitü yöneticileri tarafından bir çalışma odası verilmiştir. Çerkesce-Türkçe sözlüğü olan Abaze İbrahim Adıge dilleri ile yazılmış olan eserleri Türkçe'ye çevirmektedir. 1974 yılında Türkiye'den Kafkasya'ya gelen ilklerden olduğunu söyleyen Abaze İbrahi bizimle bir anısını da paylaşmıştı. Bana Türkiye'de komünist diyorlardı. Bana böyle demelerinin tek sebebi Kafkasya'dakiler ile mektuplaşmamdı. Yani bütün suçum kril alfabesi ile mektup yazmaktı. Bundan dolayı bana Türkiye'de komünist diyorlardı. 22.07.2012 Nalçık'teki görüşme. Abaze İbrahim Nalçık yolculuğuna çıkmadan önce Nisan ayında Ankara'da bir görüşme daha yapmışım.

⁷⁶⁹ Rafet İnci, Uzunyayla Karakuyu köyü 1948 doğumlu, Makine Mühendisi, İstanbul'da Tekstil işi ile meşgul, Kafkasya'ya sık sık gelip gidiyor. 17.05.2012 Ankara ve Nalçık'teki görüşme 22.07.2012.

⁷⁷⁰ Kuşhan Bi Anzor, Nalçık'teki görüşme 21.07.2012, Thamade öncelikle yaşı, daha bilgili, daha akıllı olması gerekmektedir.

⁷⁷¹ İsmet Boran, Çerkeski'deki görüşme 20.07.2012.

⁷⁷² Bu tarih aralığını vermemizin sebebi görüşme yaptığımız kişilerin genel itibarı ile bu tarih aralığını işaret etmesinden kaynaklanmaktadır.

görülmektedir. Uzunyayla Çerkeslerinin kapalı toplum özellikleri gösterme sebepleri şöyledir:

- a) Uzunyayla Çerkesleri kendi ihtiyaçlarını Çerkes A ya da B veya C köyünden kendi içlerinde⁷⁷³ sağlıyorlardı. Mesela, hayvanlar için gereken ot ve saman ile gazyağı, buğday, arpa ve diğer ihtiyaçlarını Çerkesler kendi aralarında hallederlerdi. Böylece kendilerine yakın diğer Türk köylerinden veya başka köylerden ayrı biçimde yaşarlardı. Mecbur olmadıkça diğer köyler ile ilişkiye girmezlerdi.
- b) Evliliği kendi aralarında yapıyorlardı⁷⁷⁴. Akraba evliliği yasak⁷⁷⁵ olduğu için Uzunyayla'nın farklı Çerkes köylerinden evlilik yapıyorlardı. Uzunyayla Çerkeslerinden akraba evliliği yapanlar hor görülürdü ve bu evliliği gerçekleştiren aileler sevimsiz bir duruma düşürülürlerdi. Farklı köylerden kız alma ve kız verme neticesinde, Uzunyayla köylerindeki Çerkesler birbirlerini daha iyi tanımaktaydı.
- c) Dışarıdan yani Çerkes olmayan⁷⁷⁶ bir aileden ne kız alınır ne de Çerkes olmayanlara kız verilirdi. Böylece Uzunyayla Çerkesleri dışarıdan kız alıp verme işlemini yapmayarak kendilerini ve kültürlerini korumaya çalışmışlardır. Mesela, Uzunyayla Çerkesleri kendilerine sınır olan Afşar aşiretine kız vermemişler ve onlardan kız almamışlardır. Çerkesler ender bir şekilde dışardan kız alıyorlardı. Çerkesler dışardan aldıkları geline karşı bile kapalı yapıda bulunarak gelini içlerine almıyorlardı.
- d) Arazi kavgası olduğu zaman Uzunyayla'daki Çerkes büyükleri hemen devreye girmiş ve küsleri barıştırmıştır. Böylece Çerkesler arasındaki sorunlar devlet birimlerine aktarılmadan çözülmüştür. Mesela, Pınarbaşı Cezaevindeki

⁷⁷³ Bk. Mehmet Eser Uzunyayla köylerinde 160 hane reisine bir anket uygulamıştır. Bu anket A.Kızılcıevlik, Hilmiye, Karakuyu, Malak, Tahtaköprü, Yahyabey ve Örenşehir köylerinde yapılmıştır. Ankete katılanların %97,5'i yakın köylerin Çerkes köyleri olması nedeniyle ilişkilerin iyi olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Çerkes olmayan köyler ile ilişkiler ile ilgili soruya Çerkes aile reisleri %96,2 oranında diğer köylerin toplumsal aktivitelerine katılmadıklarını belirtmişlerdir. Eser, agm, s.136.

⁷⁷⁴ Ankete katılan 160 Çerkes aile reisi çocuklarının Çerkes ile evlenmesini %91,9 oranında istemiştir. Eser, agm, s.123.

⁷⁷⁵ Ankete katılan 160 Çerkes aile reisinin %98,7 ailelerinde akraba evliliğinin olmadığını söylemiştir. Eser, agm, s.126.

⁷⁷⁶ Çerkesler dışındaki evliliklere ankete katılanların %83,8 oranında "hayır" cevabı vermiştir. Eser, agm, s.130.

istatistiklere bakıldığı zaman 1940'larda cezaevinde yüz mahkûm varsa beş Çerkes mahkûm ya vardır ya da yoktur; ama kesinlikle on tane Çerkes mahkûm olmazdı. Uzunyayla yöresindeki Çerkeslerin önderleri olan Thamadelerin etkili kişiler olması Çerkes xabzesi ve asayışı için oldukça önemli bir rol oynamıştır⁷⁷⁷.

Uzunyayla yöresini adeta Kafkasya'ya dönüştüren Çerkeslerin, sosyal yaşamlarınının 1960 sonrasında sekteye uğramasının birden fazla sebebi vardır. Bu sebepler:

- **Uzunyayla Atının Ekonomik Değerinin Kalmaması:** Osmanlı Devleti, Ordunun süvari birlikleri için, at ihtiyacının büyük kısmını Uzunyayla Çerkes atlarından sağlamaktaydı. Süvari birliklerin kaldırılması ile ordunun at ihtiyacının eskisi gibi kalmaması, Uzunyayla Çerkeslerinin ekonomik olarak zayıflamasına sebep olmuştur. Ordunun at ihtiyacının büyük oranda Uzunyayla Çerkes atlarından karşılanması, Uzunyayla Çerkeslerinin ekonomik durumunun iyi olmasını sağlamaktaydı. At alım satımının durması Çerkeslerin at yetiştirme işini yavaşlatmış, hatta bitirmiştir. Uzunyayla köylerine gittiğimiz zaman, çok aramamıza rağmen, Uzunyayla Çerkes atlarını görme fırsatı bulamadık. Uzunyayla atlarının hikâyeleri ve mükemelliği ile ilgili anlatılanlarla yetinmek zorunda kaldık. Çerkeslerin Uzunyayla'daki en büyük gelir kaynağı olan atlara ilginin azalması ve atların ticari değerini yitirmesi sonucunda Çerkesler geçimlerini temin etmek için yeni arayışlara yönelmişlerdir. Böylece köyden kentlere göçler⁷⁷⁸ başlamıştır. Kent yaşamının cazibesi ile beraber kentte yaşayan Çerkeslerin uzunyayla köylerine sık gelmemesi, Çerkes xabze'sinin kurallarının uygulanmasını zorlaştırmıştır. Şehir yaşamındaki ilişkiler nedeniyle, kırsal yaşamda uygulanması daha kolay olan xabzenin uygulanmasına mani olunmuştur.
- **Televizyon ve Teknolojik Gelişmeler:** Uzunyayla yöresindeki kapalı devreyi en çok tehdit eden gelişme televizyondur. Televizyonun ve radyonun kullanılması Çerkeslerin sosyal yaşamının en büyük düşmanı olmuştur. Çerkes

⁷⁷⁷ İsmet Boran, Maykop, Çerkeski, Nalçik merkez ve köylerinde yapılan görüşmelerden anlattıkları 17-23 Temmuz 2012.

⁷⁷⁸ Ankete katılanların %91,9 köylerinden kente göç olduğunu söylemiştir. Eser, agm, s.135.

çocukları dillerini öğrenememiş ve televizyon aracılığıyla Çerkes kültüründen uzaklaşmışlardır.

- **Ulaşım ve iletişim gelişmesi:** Uzunyayla'da ulaşım araçlarının işlemesi ve telefon, gazete vb. iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması, insanları başka yerlere gitme düşüncesine sevk etmiştir. Böylece şehirlerdeki farklı kültürler ile temas, yeni kültürlerin Uzunyayla'ya girmesine sebep olmuştur.
- **Yurtdışı işçiliği:** Uzunyayla Çerkesleri, 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında Almaya, Avusturalya vb. yurtdışı ülkelere çalışmaya gitmişlerdir. Bu durum, Çerkes nüfusun Uzunyayla'da eksilmesine neden olmuştur. Yurtdışına gidenlerin geri dönmemeleri ya da gitikleri yerlerde Çerkes kültürünü yaşatamamaları, Uzunyayla Çerkeslerinin sosyal yaşamına darbe vuran bir başka neden olmuştur.
- **Çerkeslerin Eğitime Yönelmesi:** Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkesler geçimlerini temin edebildikleri için eğitime pek de fazla önem vermemişlerdir. Hatta Uzunyayla'daki Çerkesler eğitim öğretime önem vermedikleri için Osmanlı Devleti'ne gelişlerini ya da iskân sonrasını anlatan, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet tarihimizin ilk yıllarında kaleme alınmış bir eser ortaya çıkmamıştır. Uzunyayla Çerkeslerinin en önemli aktarıcıları yaşlılar (Thamadeler) olmuştur. Çerkeslerin eğitime önem vermemeleri, Çerkes dilinin öğrenimine zarar vermiştir. Uzunyayla'da konuşma dilinin öğreniminin önündeki en büyük engel yine Çerkeslerin kendileri olmuştur. Tabi ki televizyonun tesirini de unutmamak gerekmektedir. Çerkes anneler, çocuklarının okuması ve hayatlarını kurtarması için çıkış yolu olarak eğitimi görmüşler ve çocuklarının Çerkesce öğrenmelerini engelleyerek eğitimlerinde başarılı olmalarına çalışmışlardır. Böylece Üniversitelere giden Çerkes gençleri işleri nedeni ile Uzunyayla dışında kalmışlardır. Ayrıca Türkçe öğrenen Çerkes çocuklarının, Uzunyayla'da büyüklerinin yanında Türkçe konuşmaya utandıklarını görüşmelerde ifade etmişlerdir.

Yukarıda saydığımız maddeler nedeni ile Uzunyayla'daki kapalı devre 1960 yılından sonra açılmıştır. Bu tarihten sonra Uzunyayla Çerkeslerinin ileri gelenleri sık sık bir araya gelerek "Çerkes gençliğine Çerkes kültürünü nasıl anlatırız?" sorusuna

cevap aramışlardır. Fakat şehirleşme ve teknolojik gelişme o kadar hızlı yol almaktadır ki insan unsuru, bu gelişmeler karşısında hem sosyal yaşam hem de kültürel yaşam olarak direnmede daima başarısız olmaktadır. Araştırmacı-yazar Baturay Özbek Maykop'taki evinde “Az olanın çok olan içerisinde zaman içinde erimesi kaçınılmazdır. Çok olan az olana baskı yapmasa bile zaman içerisinde bu erime muhakkak olacaktır. Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin ana dilden eğitim almadıkları için de zamanla asimile olacağını, bu asimilenin de sosyal yaşam gereği tabii seyrinde olacağını ifade etmişti. Kafkasya’da da durumun aynı olacağını, 40-50 yıl sonra Kafkasya’da Çerkes nüfusun çok azalacağını söyleyen Baturay, Adıge Cumhuriyeti nüfusunun toplamının 450 bin, bu nüfus içerisinde Çerkeslerin nüfusunun ise 100 bin kadar olduğunu söylemişti. Şehirleşme neticesinde asimilenin olduğunu, Türkiye’deki Çerkeslerin ana dilde okuma yazma bilseler bile 25 yıl içinde yine de asimile olacağını anlatmıştı. İnsan unsuru gereği sayısal azınlık olduğu zaman asimile kaçınılmazdır⁷⁷⁹”. Aslında bu durumun asimile kelimesi ile ele almasının belli yanlışları da beraberinde getireceğini düşünmekteyiz. Bu noktada Kemel Karpat’ın ortak kimlik⁷⁸⁰ değerlendirmesi oldukça önemlidir.

Çerkeslerin en çok önem verdikleri xabzenin son yıllarda belli sebeplerle eskisi gibi uygulanmadığını görüşmelerde anlamıştık. Bu nedenle xabze ile ilgili soruları kaynak kişilere sorarken ayrıca Çerkesler için xabzenin ne kadar önemli olduğunu

⁷⁷⁹ Baturay Özbek, Abzeh Yedic sülalesinden, Maykop'taki görüşme 18.07.2012.

⁷⁸⁰ Bk. Müslümanların Kafkaslar ve Balkanlar’dan göçünü tetikleyen siyasal olaylar böylelikle Anadolu’nun hem Müslümanlaşmasını hem de Türkleşmesini tamamlayıcı oldu. Aslında birbirini bütünleyen bu iki sürecin kaynağı Osmanlı kültürü, kimliği ve ruhundaydı; vardıkları son nokta, Türk ulusunda vücut bulan bir bileşim oldu. Gerçekten de ulusal Türk bilinci, her ne kadar kısmen etnik kimlik duygusuyla canlanmış olsa da başta Osmanlı siyasal ve sivil kültürünün biçimlendirdiği güçlü etkenler sayesinde uyanmıştı. Osmanlı devleti Rumeli ve Anadolu’da da, yani merkezi iktidar tarafından doğrudan ve sıkı biçimde yönetilen bölgelerde hakimiyeti altında tuttuğu çeşitli Müslüman etnik topluluklar arasında, güçlü bir kültürel birlik oluşturmuştu. Bu nedenle Türk olmayan Müslüman göçmenlerin Türk çoğunluk tarafından asimilasyonu, sözcüğün alışılmış anlamında gerçek bir “asimilasyon” değil, daha çok Türklerinde dahil olduğu çeşitli Müslüman- Osmanlı cemaatlerinin yeni bir siyasal ve toplumsal örgütlenme biçiminde (ulusal devlet) harmanlanmasıydı. Bu yeni siyasal örgütlenme içindeki çeşitli topluluklar, miras aldıkları toplumsal ve kültürel özellikleri koruyabilmiş, ancak yeni bir ulusal kimlik de edinmişlerdi. Böylece varlıklarını gelecekte de sürdürmeleri temin edilmişti. Karl Deutsch’u açarsak, bir ulus, eski cemiyet kalıpları dağıldığında ve insanlar yeni bir siyasal ve toplumsal yönelim ve yeni bir ortak kimlikle daha yeni ve büyük toplumsal birimler halinde bütünleşmek zorunda kaldıklarında oluşmaktadır. Göç ve yerleşik hayata geçiş, benzer geçmişleri olan çok sayıda insanı bir araya getirmede önemli bir rol oynamıştı. Yeni oluşan ulusal Türk Devleti’nin mimarları Avrupa’nın 1897’den 1922’ye kadar süren kesintisiz saldırılarına karşı koymak ve sonunda yeni uluslarının kimliğini kanıtlamak için gerekli olan insan gücünü bu topluluklardan sağladılar. Karpat, Osmanlı Nüfusu, s.159-160.

anlayabilmek için de bir soru hazırlamıştık. Bu soru şöyleydi: “Size göre din mi önce gelir, xabze mi?” Sorduğum sorunun cevabı genel olarak, önce xabze gelir olmuştur. Maykop’taki görüşmelerde, Baturay Özbek ve Nadir Yağan xabze demişlerdi. Bu dediklerini yazmam noktasında bana izin vermişlerdir. Çerkes toplumu için xabzenin dinden daha önce geldiğinin anlaşılması için Uzunyayla’daki görüşmelerin birinde anlatılan hikâye oldukça önemliydi. Hikâyeye göre, camilere yaz mevsiminde Kur’an öğrenmeye giden çocuklar hocanın verdiği ödevleri yapmaz ve dersleri pek önemsemezlermiş. Durum böyle olunca hoca, öğrencilerin derslerini yapması için şöyle dermiş: “Bu öğrendikleriniz xabze, eğer ders yapmaz ve bu anlattıklarımı öğrenmezseniz ‘yamuk’ yapmış olursunuz.” Hocanın bu tespiti ve yaklaşımı sonrası öğrencilerin derslerde yaramazlık yapmadığı, dersleri daha iyi anlamaya ve öğrenmeye başladıkları görülmüştür.

Xabzenin her şeyden önce gelmesi ve Çerkes toplumunun xabze ile öne çıkması bazı sosyal problemleri de ortaya çıkarmıştır. Bu sosyal problemin en görüleni Çerkeslerin kendilerini diğer milletlerden üstün görmeleridir. Bu davranışın görünen yüzü “Çerkes gururu”dur. Sözlü tarih çalışmalarında edindiğimiz izlenim, bu gururun daha ileri boyutta olduğu şeklindedir. Çerkes toplumunun gurur kısmını aşarak kibir noktasında olduğu tüm görüşmelerde net bir şekilde görülmüştür.

3.1.2- AİLE

Çerkesler aileye “guak’ueyece” demekteydi. Bu, aile (sülale) ile kan bağı olmayan⁷⁸¹ fakat aynı soyadı kullananlar için söylenen deyimdir. Çerkes topluluklarında aile “geniş aile” biçimindedir. Bu ailede büyük baba, büyük anne, anne, baba, evlenmiş erkek çocukları ve evlenmemiş kız çocukları yer almaktadır. Aile içinde xabzeye göre her bireyin görev alanı belirlendiği için önemli bir sorun ve huzursuzluk yaşanmamaktadır.

Uzunyayla yöresinde iskân olunan Çerkes göçmenleri geniş aile şeklinde yaşadıkları için, eve sığamayacak kadar çokluk peyda oluncaya dek aileden ayrılma olmazdı. Bütün aile bir arada yaşardı. Varsa dede, ailenin en büyüğü bu dedeyi takip

⁷⁸¹ Çerkes topluluklarında aile içi evlenme yasaktır.

eden diğerk büyükler kademe kademe bir arada oturlardı⁷⁸². Ailenin büyüğü aynı zamanda ailenin Thamadesi'dir.

Çerkes aile birlikteliğinde herkesin kendi kabiliyetine göre yaptığı bir iş vardır. Çerkes aile hayatının esası "resmiyettedir"⁷⁸³. Bu resmiyet içerisinde ailenin büyüğü yani Thamade'si tek başında bir odada oturur ve bu Thamade'ye hizmet edilir, Thamade kendi çocukları ile beraber yemek yemez, sadece kendi statüsünde olan misafirler ile beraber yemek yedi.

Çerkes ailelerinde, aile Thamadesinden sonra gelen evli erkekler kendi yaş guruplarına göre aile içinde yer alırlar. Ailedeki resmiyet⁷⁸⁴ aile içi iletişimde kendisini çok açık bir şekilde göstermektedir. Mesela, ailede evli olan erkekler kendi gelinleri ile konuşmazlar; anne, baba, evli olan erkek ve eşi asla bir araya gelmezdi. Aile büyüklerinin yanında çocukları olan evliler bu çocuklarına sevgi gösterisinde bulunamazlardı. Aile içi resmiyet ve disiplinin oturmuş olması Çerkes ailelerinin huzurlu bir şekilde yaşamlarını idame etmelerine sebep olmaktadır. Ailede herkesin nasıl davranacağı xabze çerçevesinde belli olduğu için aile içindeki resmiyet rahatsızlık oluşturmamaktaydı. Çerkes ailelerinde resmiyetin daha iyi görülmesi için bir örnek daha vermek yerinde olacaktır. Bir Çerkes erkeği herkesin önünde sevgi gösterisi yapamaz; karısı ve çocuklarına olan duygularını, hiç bir zaman açıkça belli etmezdi. Bunlar zayıflık ve küçüklük sayılacak ayıp şeylerdir. Böylelikle aile içerisinde resmi bir disiplin oluşmaktadır. Disiplin, saygı ve itaat, değişmez kurallardır; fakat gaddarlık ve eziyet kesinlikle yoktur⁷⁸⁵.

Xabzeye uygun olmayan davranışta bulunmak ayıp sayıldığı ve dışlanmanın baş sebebi olduğu için her Çerkes bireyi kendi sınırları dışına çıkmamaya oldukça fazla önem vermiştir. Yemık'u yapmamak yani ayıplanmamak Çerkes toplumunun birlikteliğini sağlayan en önemli belirleyicidir.

⁷⁸² İsmet Boran, 17.05.2012 Ankara'daki görüşmede:1948 yılında ailesinin 27 nüfus olarak bir arada yaşadığını ve bu yaşadıkları evlerinin tek giriş kapısının olduğunu söyledi. Ayrıca köydeki belirli ailelerin de hemen hemen böyle yaşadığını ve bu geniş aile biçiminin Vork aillerinde sürdürüldüğünü ilave etti.

⁷⁸³ Zekeriya Zihni, Çerkesya'da Terbiye ve Sosyal Yaşayış, Ankara 2007. S.22.

⁷⁸⁴ Çerkes gelininin aile yaşlıları ile konuşmamasına ankete katılanların %66,2 oranında saygı ve disiplin gereği olduğunu söyleyen katılımcılar, evlilerin yaşlılarla birarada görülmesini %89,3 oranında yanlış olduğunu söylemişlerdir. Eser, agm, s.127-128.

⁷⁸⁵ Şövalye Taitbout De Mariny,Çerkesya Seyahatnamesi (Çev. A.Osman Erkan), Nart Yayınları, İstanbul 1996 s.87.

Uzunyayla'da yaşayan Çerkesler, Kafkasya'da olduğu gibi, kabile yaşamına uygun bir şekilde köylere yerleşmişlerdir. Uzunyayla'ya gelen Çerkes kabilelerinin Kabardey, Abaza, Hatukoy ve Abzehler olduğunu bilmekteyiz. Çerkes toplulukları kabile içinde aile ya da sülalelere ayrılmaktadır. Sülalelere oldukça önem veren Uzunyayla Çerkesleri sülale isimleri ile tanınmakta ve sülale ismini adeta bir soy isim gibi kullanmaktaydı. Mesela, Uzunyayla'da bir kişiyi sorduğunuz zaman bu kişinin ait olduğu sülaleyi söylemezseniz bu kişiyi tanımayabilirler. Fakat aradığınız kişinin Yağan, Yeluh, Bırs, Dumen sülalesi veya başka bir sülaleye ait olduğunu söylerseniz o zaman aradığınız kişiye daha rahat ulaşabilirsiniz.

Çerkes toplumunda soyluluk ve ait olunan sülale oldukça önemlidir. Çerkesler bir kişi ile karşılaştıkları zaman bu kişiye onu tanımak için soru sormaktadırlar. Bu sorulan sorunun birincisi “Kimlerdensin?” sorusudur. Kimlerdensin sorusunun amacı kişinin hangi Çerkes sülalesinden olduğunu yani hangi soydan olduğunu öğrenmektir. Ayrıca Çerkes toplumunda soylu olmak köklü bir sülaleden gelmek kişiye yapılacak hürmet ve davranışların belirlenmesinde en önemli ölçüt olarak görülmektedir. Soylu olmayan yani köle takımından olan kişiyi tanımak amacı ile sorulan “Kimlerdensin?” sorusuna verilen cevap soylu bir kişinin verdiği cevaptan farklıdır. Mesela, soylu bir kişi verdiği cevap Tambiylerdenim, Anzurlardanım şeklide olurken; soylu olmayan bir kişi ise Yağansıreys'denim şeklide cevap verir. Soylu olmayan kişinin cevabını bir Çerkes çok kolay anlar; çünkü soylu olmayan kişinin verdiği cevapta Yağanların kölesiyim demiştir.

Uzunyayla köyleri için yaptığımız sözlü tarih çalışmalarında köylerde şu anda yaşayan ve soyu tükenen Çerkes sülaleleri Tablo 36'da görülmektedir. Temmuz 2011, Aralık 2011, Mayıs 2012 ve Haziran 2012 tarihlerinde Kayseri ve Ankara'da yapılan görüşmeler Tablo 36'nın hazırlanmasında yol gösterici olmuştur.

Tablo-36 Uzunyayla Köylerinde Sülale İsimleri

Sıra No	Köyün Adı	Köyde Yaşayan Kabile Adı	Uzunyayla Köylerinde Çerkes Sülale İsimleri
1.	Akviran-Akören (Pedisey)	Hatukoy	Galobat, Haşapko, Hatko, Hit, Jage, Janbulet, Lakay, Mefejko, Şojbağ, Pedis, Mısırokoe, Mefeşikoe
2.	Alamescit-Lığurhable	Kabardey	Adaje, Lığur, Hamoga, Dumen, Dumanış, Adamey, Şığalılıo
3.	Altıkeseke(Abaza)- Loğkit	Abaza	Afakoş, Afeşij, Ajı, Bıç, Deg, Gahçı, Gogo, Gulbek, Halbet, Koj, Ksal, Kup, Lo, Şığalılıo
4.	Aygörmez-Hıthable	Hatukoy	Hit
5.	A.Borandere-Şeşen Jambotey	Çeçen/Kabardey	Beslenugo, Çartal, Gaspot, Haj, Halbet, Kasbot, Mekawo, Melhoş, Merşen, Nahço, Şat, Şık, Şogen, Şorten, Tévune
6.	Y.Borandere-Yeliğey/Yeligoy	Abaza	Caumbey, Desuh, Gocafe, Guge, Halbat, Barakba, Koçase, Koş, Lokoba, Yağan, Meluha, Vigeh
7.	A.Beyçayırı-Şıpışhable	Kabardey	Bağ, Goneşey, Kuruwe, Noğud, Nehuş, Şips, Kumuk
8.	Y.Beyçayırı-Marğuşey	Kabardey	Bağan, Bolat, Bolet, Şomaho,, Şıtım, Tambiy

9.	Beserek	Hatukoy	Alamuğa, Bilalko, Bitdemir, Cedgo, Doğşiko, Dijnaje, Guser, Hacıgüser, Handoko, Boleteko, Mediko, Metler, Muk, Sovgor, Tok, Utij, Vergenovko, Kedral, Bitemır, Tıranij
10.	Burhaniye-İndere	Kabardey	
11.	Cinliören-Niberinhable	Hatukoy	Ağun, Mertako, Niberniko, Şaguj, Mastırko, Yewdix
12.	Çukuryurt	Abzeh	Bidanuk, Canbulat, Haoj, Huaj, Natho, Şaguj, Yevidin
13.	Çamurlu-Habçey/Hapsey	Kabardey	Şamırze, Kandur, Taap, See, Ansukoe, Yelkan, Gaez, Tokiše, Gobek, Hajdek, Kuşhabi, Janik, Gobeçokoe, Kandur, Tsey, Yeşenkul
14.	Çerkes Söğütlü	Kabardey	Tambiy, Soğur
15.	Demirboğa	Abaza	Liler
16.	Devederesi-Padiseyij	Hatukoy	Absoğ, Duğuj, Epsuva, Gengu, Mastırigo
17.	Demirciören-Hacısakhable	Hatukoy	Borak, Börükgo, Çeçiçkolar, Çetej, Gebej, Haceban, Hajcabbar, Karağul, Pşeduğ, Sezizukoe, Şekirko
18.	Dikilitaş-Yımgoy	Kabardey	Apşe, Besleney, Tuğuj,

			Ğubjoko, Mole, Gefo, Zamil, Kip, Mezan, Hasuk, Mefej, Şıtım, Şıtımha, Wotey, Vegaje
19.	Eğrisöğüt	Karaçay-Malkar Türkleri	Bijiha, Bostan, Ebeş, Kurmen, Kuşha, Sotta, Tok
20.	Gebelek-Gothaley/Kuthaley	Kabardey	Aşbaho, Blenawo, Duruk, Geref, Ğut, Jage, Kardan, Karma, Kazoko, Kuşha, Memsaw, Moran, Pşigotij, Pşinoko, Sağasav, Sunoko, Şegaha, Şıbzıho, Şıgapso, Votav, Woteoy
21.	B.Gümüşgün-Apşohable	Kabardey	Apşo, Aşşel, Burgut, Girandoko, Gugi, Gaze, Geş, Ğuge, Hanune, Verdinoko, Haris, Kağazej, Kumaş, Mugoş, Noğud, Pışıguse, Segenler, Şegem, Vermaha, Voge, Wermaho
22.	K.Gümüşgün	Kabardey	Burgutlar
23.	Halitbeyören-Gunaşey	Kabardey	Ju, Şıko, Hakbant, Ğoe, Çiçe, Şıbzutto, Darihan, Meliho”
24.	Hayriye-Jamırzey	Kabardey	Aşaj, Aşhot, Aşşar, Aşur, Giş, Gupseyşi, Halife, İslam, Kişi, Koşi, Muradin, Qise, Radin,

			Şeşen, Yesen, Verilh
25.	Hilmiye-Beşkızakhable	Kabardey	Beşkızak, Bi, Bişihal, Dıraj, Gened, Hadeş, Hazıĝo, Megoavo, Negoey, Nır, Pısihaje, Salmenler, Tambiy, Tokmak, Yezawoe, Kenet, Yılokoe
26.	A.Höyük-Babıgey	Kabardey	Hacı Kasım, Babugylar
27.	Y.Höyük	Çeçen	Akbiler, Cingyolar, Dişnoylar, Yalgoylar, Mozbaroylar, Eriştugaylar
28.	İnliören-Hevşey/Khevsay	Hatukoy	Askeriko, Balko, Kuşhaxer, Degumuko, Najomoko, Şagendiye, Kamkoş, Semegumko, Lepşawko, Tuĝ, Yevtix, Utij, Guatij, Çemĝüi
29.	B.Kabaktepe	Kabardey	Bayramuk, Beş, Demeley, Guĝe, Haĝundoko, Hajret, Karabe, Kepsoko, Keref, Kij, Kodzoko, Koj, Kuşha, Lebsuko, Lejerey, Meremkul, Serhaş, Şak, Tambiy, T'eş, Zamilie
30.	K. Kabaktepe-Tambihhable	Kabardey	
31.	Kaftangiyen-Anzorey	Kabardey	Tok, Makey, Zepişe, Sosmak, Tzegaşte, Hah, Ğurf, Kumuk, Şerbet
32.	Karaboĝaz-Aslanhable	Kabardey	Aslanlar, Telisler,

			Karmalar, Baykaldılar, Vıkarlar, Karağular, Borsa, Gigi
33.	Y.Karagöz- Mağarhable/Makarhable	Kabardey	Makaba, Karden, Hape, Şıbzuha, Kobebj, Şıd, Yegoj, Aslan, Telis, Bekaldı, Karma, Gigi, Kajmıj, Haşbak, Borsa, Tokane
34.	A.Karagöz- Gosthable/Khosthable	Kabardey	Zoniler, Hostlar
35.	Karahalka-Mertezey	Kabardey	Kuşha, Merteze, Huran, Balkar, Kuşbokoe, Bılgırohoe, Zığazej, Mertokoe, Sokur, Kersen, Şemise, Kanokoe, Pışığoctıj, Bırs, Jilehıjı
36.	Karakuyu	Kabardey	Adıgevune, Nevzjan, Ferej, Hağbevuho, Lhıgoaçe, Liup, Vurdım, Feşmuh, Janak, Altıdokoe, Zevuşe, Şıkej, Koej, Kefıkıey, Avnis, Ğuçune, Ğoçepşıkoe
37.	Kavak-Libiyhable	Hatukoy	Hacıbuklar, Merkazeler
38.	Kaynar	Hatukoy	Yejenler
39.	Kazancık	Abaza	Yağan, Ağaşe, Degune, Liy
40.	Kılıçmehmet- Gılışbihable/Kılıçbihable	Kabardey	İderey, Kılıçbi, Weroko, Muğot, Kurmel, Duruk,

			Diruh, Dumenij, Kılıçbi, Yiderey, Verokoe
41.	Kırkgeçit-Jıyayago/Jigeyko	Kabardey	Kuşha, Bebuk
42.	Kırkpınar-Sasıghable/Sasıkhable	Kabardey	Lostan, Abaza, Dışıkoe, Jikah, Sasık
43.	A.Kızılçevlik-Mekeney	Kabardey	Asker, Şığaloğa, Hus
44.	Y.Kızılçevlik-Jeşhable	Kabardey	Hutalar, Amhutlar, Abazalar
45.	Kurbağlık-Şığeleğö/Jikebehoy	Kabardey	Şikebahoa, Kedqoe, welpenokoe, Şogen, Kişh, Molae, Balağij, Towvej, Dırkiş, Mezakoe, Haptue
46.	Kuşçu	Hatukoy	Beiziko,
47.	Karacaören(Karacaviran)	Abaza	Mit, Yoyanlar, Ağaçeler,
48.	Kapaklıpınar	Kabardey	Çemise, Çahalar
49.	Maraşlı(Erdoğan)	Kabardey	Şogen, Şak, Beşgur, Soh, Dumen, Mihoef, Dumeniş, Gerige, Kilar
50.	Malak	Hatukoy	Pışıkan, Degumykie, Balkolar, Batkolar, Dabrahlar, Halebler, Thrkohlar, Guaşler, Besleney, Bayramlar, Habuxler, Noğaylar, Çhumkolar, Tatuyalar, Baskuhokoe
51.	Methiye-Mudarey	Kabardey	Diğeş, Bazse, Şığum, Koşii
52.	Olukkaya-Jambotey	Kabardey	Yerkeler, Akunlar, Abzeler, Jambot

53.	Örenşehir(Viranşehir)- Gundatey/Kundatey	Kabardey	Yake, Duman, Qoaqe, Sığum, Hakıt, Hafış, Dışekk, Hathale,
54.	Panlı	Abzeh	
55.	Pazarsu-Anzoreytzuk	Kabardey	Tok, Tenokoe, şeşen, Tepsirkoe Bırs, Merzey, Kodeberdokoe, Borse, Hamğokoe, Haştış, Kuij, Kumuk, Kil
56.	A.Potuklu-İsmelkıt	Abaza	İsmeiler, Tobiler
57.	Y.Potuklu-İsmelkıt/İsmelgoaje	Abaza	Mıdlar, Betizler, Nakşirler, Becenler
58.	Saçayağı(Beyazköy)- Gunaşhable	Kabardey	Noğaylar
59.	Söğütlü	Kabardey	şeawağur, Yuwan, Utıj, Daxun, Tambiy
60.	şerefiye-Aslemirey	Kabardey	Karaçaylar, Gerefler, şogenler, Beukdorlar, Harsınlar
61.	Tahtaköprü- Guraşınhable/Kuraşınhable	Kabardey	Abuklar, Bragunlar, Kuraşın, Kenler
62.	Taşlıgeçit-Toğhable/Tokhable	Kabardey	Gamcalar, Tok, Nehuş
63.	Taşoluk-Hapaşey	Kabardey	Hapaşalar
64.	Tavladere	Abaza	Kuşpa, Kumpıllar
65.	Tersakan-Lakhable	Hatukoy	Hanuko, Lek, Ciğitler, şıruklar
66.	Tilkihöyük-Goğulgey	Kabardey	
67.	Uzunpınar- Yınerıgey/Yınerikoy	Kabardey	Yımerkoe, Tok, Beşkohoe, Balkar, şegem, Gobeşi, Dudu, Fıre, Hajmerem,

			Şeşen, Breğun, Blenowoe, Kuşmezokoe
68.	Üçpınar- Hadıgşıygeycug/Hatışıkoytzuk	Kabardey	Agoç, Anısıkoy, Makawae, Duman
69.	Yağlıpınar-Jereştey/Jeriştey	Kabardey	Akmetler, Duvarlar
70.	Yahyabey- Hatukşıgoyij/Hatukşıkoyij	Kabardey	Hatukşıgoyijlar, Şıdlar, Hamirzeyler, Göbekli, Şıguşeler, Bağ, Kardukalar, Wgteyler
71.	Y.Yassıpınar-Janıgey/Janıkoy	Kabardey	Sabancı, Keref, Bızıhal, Beykol, İsmokoa, Haliuj, Şıgalukoa
72.	E.Yassıpınar-Şenibey	Kabardey	Şenibe, Şembey, Thokohoe, Tar
73.	Yeniyapan-Şıdkıt	Abaza	Gızlar, Abenler, Haratokolar, Sidiler, Cigiş, Deguneler ⁷⁸⁶

Yukarıda saha çalışması sonucu oluşturduğumuz tablo 36'da Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkes kabile ve sülale isimleri yer almaktadır. Yaptığımız sözlü tarih çalışmasında görüştüğümüz kişilerin verdiği bilgilerden yola çıkılarak hazırlanan tabloda bazı sülale isimlerinin yer almaması kaçınılmazdır. Bu duruma sebebiyet veren iki faktörü zikretmek gerekmektedir. Birincisi görüşme yaptığımız kişilerin hafızasında

⁷⁸⁶ Ali Şengil(Şogen Ali) G.T 23.07.2011 Ankara /17005.2012 Ankara; Doğa Uğurtepe, 1940 Alamescit Köyü Doğumlu ; Durmuş Akkaya 1956 Tersakan Köyü doğumlu 1969 yılına kadar köyde yaşamış Lek sülalesinden.; Fehmi Tambay; İsmet Boran; Nadire Bursa; Nebi Barış, 1940 Malak Köyü doğumlu Hatukoy Kabilesinden ve Emekli Din görevlisi, İl Genel Meclis Üyesi; Nafiz Karaçay Şerefiye Köyünden; Sevim Akkaya 1959 Tersakan Köyü doğumlu Hatukoy Misroko sülalesinden; Sezai Kumsuz, A. Beyçayırı Köyü 1940 Doğumlu G.T 07.06.2012 Ankara'da yapılan görüşme; Tahsin Dinç; Zafer Bolat, G.T 14-22.07.2011 Kayseri.

yer alan sülale isimlerinin eksik olabileceği, ikincisi ise Uzunyayla köylerinde ilk göç ile beraber gelen fakat hem sülale isimleri hem de sülale bireylerinden hiç kimsenin kalmaması, tablomuzun bazı Çerkes sülale isimlerini içermemesine neden olabilir. Tablo 36'yı oluştururken ulaşabildiğimiz tüm sülale isimlerine yer verdik ve hiçbir ayırım yapmadık. Tablodaki sülale isimlerini asiller, hür köylüler ve köle sülaleleri olarak etik anlayışımızdan dolayı sınıflandırmadık. Böylece tarihe mâl olan Çerkes sosyal sınıflaşmasının bazı Çerkes sülale mensuplarını üzme ihtimalini de ortadan kaldırmaya çalıştık. Fakat şunu da ilave etmek gerekir ki maalesef günümüzde bile hâlâ hangi ailenin asilzade hangi ailenin köle takımından geldiğini, görüşme yaptığımız Çerkeslerin net bir şekilde bildiklerine şahit olduk.

Uzunyayla Çerkeslerinin yaşadığı sahayı görmek ve özellikle yaşlılar ile görüşmek için Kayseri'ye gittiğimiz zaman, 15 Temmuz 2011'de görüşme yaptığımız Ahmet ÖZDEN'in anlattığı hikâyeye köle ve asil ailelerin sınıflaşmasının ne kadar keskin olduğunu anlatması açısından oldukça önemliydi. Ahmet ÖZDEN'in anlattığı hikâyeye özetle şöyleydi: Uzunyayla köylerinde yaşayan köle takımından biri Türkiye'nin önemli üniversitelerinin birinden mühendislik bölümünü bitirmiştir. Mühendis olan bu köle çocuğu, Türkiye'nin önemli bir şirketinde üst düzeyde görev yapmakta ve oldukça iyi bir maaş almaktadır. Mühendis olan bu genç Uzunyayla köylerinin birinde çiftçilik yapan asilzade bir sülalenin kızına evlenmek için talip olmuştur. Fakat kızın babası köle takımından olan mühendisin bu talebini şiddetle reddederek "Hangi cüretle bir köle benim kızıma talip olur, o köleye kızımı asla vermem." demiştir. Asil sülaleyle mensup olan babanın cevabı böyleyken bu asil babanın kızı olan ve mühendis kölenin talip olduğu kız ise babasından oldukça farklı bir cevap vermiştir. Asil sülaleyle mensup olan kız "Mühendisin kölesi mi olurmuş?" diyerek, babasının söylediklerine katılmamış ve değişen dünyanın gerçekleri çerçevesinde cevap vermiştir. Bu hikâyede Çerkeslerin oldukça gururlu oldukları ve evlenmelerindeki temel kriterin statülere dayalı olarak yapıldığını göstermektedir. Çerkeslerde mevcut olan aşırı gurur, en çok zararı yine Çerkeslerin kendilerine vermektedir. Çerkeslerdeki xabze denilen adet ve sosyal düzen ne kadar iyi bir özellik ise Çerkeslerdeki gurur ve kendini ön plana çıkarma, başkasını yok sayma huyu da o kadar kötü ve hiçbir insanın kabul etmeyeceği bir özelliktir.

Kafkasya'daki sözlü tarih çalışmalarımız sırasında yaptığımız görüşmelerde ise, Çerkeslerin sosyal sınıflaşmaları ile ilgili hafızalarının 1917 Sovyet devrimi ile sona erdirildiğini gördük. Çünkü görüşme yaptığımız tüm kişilere sosyal sınıf ile ilgili sorduğumuz sorularda aldığımız cevap “eskiden varmış” şeklindeydi. Bu yüzden Kafkasya'da yaşayan Çerkesler hangi ailenin asil aileden, hangi ailenin köle takımından olduğunu bilmemektedir. Bu edindiğimiz bilgiler, Uzunyayla Çerkesleri ile Kafkasya Çerkesleri arasındaki açık farkı ortaya koymaktadır. Yani Kafkasya'da kalan Çerkes göçmenleri, Uzunyayla'daki Çerkes göçmenlerine nazaran, sosyal yaşamları nedeniyle daha fazla bir baskı ile karşı karşıya kalmışlardır⁷⁸⁷. Kafkasya'daki Çerkes göçmenlerinin hafızaları Rus Devleti baskısı neticesinde adeta formatlanmıştır.

Kafkasya'da Çerkes kabilelerine mensup olan asilzade sülalelerin damgalar kullandıklarını bilmekteyiz. Damgayı her Çerkes sülalesinde görememekteyiz. Damgası olan Çerkes sınıfları pıışı, tlekotleteş ve Vorklerdir⁷⁸⁸. Aşağıdaki fotoğraf 1'de, Nalçik müzesinden, Çerkes Pıışı sülale ismi ve damgaları yer almaktadır.

⁷⁸⁷ Pasktova Madina Mizej Mihcail, 18.07.2012 tarihinde şöyle demişti: Osmanlı Devlet baskısı olsaydı “otantik Şogen Ali” gibi kişiler olmazdı. Ruslar Kafkasya'daki Çerkesleri okutarak adeta Ruslaştırdılar ve bu nedenle Şogen Ali gibi kişiler Kafkasya'da yetişmediği için burada Şogen Ali seviyesinde hiç kimseyi bulamazsınız. Bana göre kültürel olarak Osmanlı Devleti baskı yapmamış, Rus Devleti ise baskı yapmıştır.

⁷⁸⁸ Anzor Bi, Batır Bi Birseyiko 18.07.2012 tarihindeki Maykop'taki görüşmede: Herkesin damgası olmaz. Damga eskiye dayalı pıışı, tekoltaş ve vorkların kullandıkları ayırt edici unsurdur. Pıışılı ve vineutların damgası olmazdı.

Uzunyayla'da yaşayan Çerkes göçmenlerinden asil sülalelerin kendilerine ait damgası bulunurken, Çerkes sosyal sınıfı içinde yer alan köle takımına ve belli seviyede olmayan ailelere ait damga bulunmamaktadır. Bu bağlamda Çerkes toplumunda damga kullanımını bazı kaidelere bağlanmıştır. Damga Çerkes sosyal sınıflaşmasının ayrı bir göstergesi olmuştur. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes kabileleri Kafkasya'da kullanageldikleri damgalarını da Uzunyayla'da kullanmışlardır. Mesela, Ankara'da misafir olduğum (Mayıs 2012) Fehmi Tambay, ailesine ait olan damgayı bize göstermişti. Bu damgayı nerelerde kullandıklarını anlatmıştı. Aşağıdaki Fotoğraf 2'de Fehmi Tambay'a aittir. Fehmi Tambay'ın Sülale Damgası. Bu damga Tambay sülalesi tarafından hem Kafkasya'da hem de Uzunyayla'da kullanılmıştır.

Uzunyayla Çerkeslerinin damgaları kullandıkları yerler ise şöyledir:

- Çerkes toplumu için çok önemli olan atın sağ bacağına, aşağıdaki fotoğrafta 3'te ise Şoloh Çerkes Atının ayağı ve sadece Talosten Pşılarının kullanabildiği damga⁷⁸⁹ görülmektedir. Bu damga atın ayağının hemen yanındaki üç çizgisi olan daireden oluşmaktadır.

- Büyük baş hayvanların(sığır, inek vb) sağ bacağına,
- Ölen bir Çerkesin hangi aileye mensup olduğunun anlaşılması için mezar taşına, Uzunyayla'da her aileye ait mezar yerleri farklıydı. Mezar taşına damga vurulması neticesinde sonradan gelen nesilin aidiyet duygusuna sahip olması düşünülmekteydi.

⁷⁸⁹ Travels Through Southern Provinces Of The Russian Empire, In The Years 1793 And 1794 Printed By A Strahan, Printers Street London, 1802. s.412.

Nalçik Müzesinden bir mezar taşı

- Uzunyayla'daki asil sülalere ait evlerin girişlerinde,
- Uzunyayla'ya gelen pışı (prens) evlerindeki misafir ağırlama bölümünde misafir edilen diğer eşit statüdeki misafirlerin damgaları haçeşlerin girişlerinde,
- Hayvan ahırlarının girişlerine,
- Buğday çuvallarına,
- Aile büyükleri olan yaşlıların bastonlarında, yaşlıların ailenin küçük çocuklarına bu bastonlardaki damgaları gösterme sureti ile yetişen neslin ait olduğu sosyal sınıfı tanımaları sağlanmaktadır. Çerkes xabzesini yetişen nesile anlatma görevi aile büyükleri, özellikle de dede, tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Silahlarda,
- Pışı ve Tekoltlaşların bayrak ya da filamaları üzerinde⁷⁹⁰ damgalar kullanılmaktadır.

3.1.3- EVLENME VE DÜĞÜN

Kafkasya'daki Çerkeslerde ailenin ortaya çıkışı ya da evliğin oluşum biçimi şu şekilde gerçekleşmektedir. Bir delikanlı evlenmeye karar verince, kızın babası ile anlaşır; ona zırh, kılıç, tüfek, at veya öküzler vererek kızı alır. Bu alış karşılıklı rızayla

⁷⁹⁰ Kuşhan Bi Anzor, G.T 21.07.2012 Nalçik.

da olsa kızı kaçırma şeklindeydi. Bir evliliğin töreni sadece sevinç ve neşedir. Ertesi sabah, gün doğarken damat genç karısını kendi toprağı üzerine inşa ettiği ayrı bir eve yerleştirir. Onu tekrar sadece geceleyin ve gizli olarak görür. Ortalıkta yeni karısı ile görünmek ayıp sayılır. Eğer damat zengin ise, kayınpederine söz verdiği malları derhal öder; eğer hali vakti yerinde değilse bu ödeme yıllar sürebilirdi⁷⁹¹. Çerkeslerin uzunyayla'ya gelişleri ile beraber Kafkasya'daki evlenme şekilleri ve evlilik sonrası yaşam da xabzeye uygun bir biçimde Uzunyayla'ya gelmiştir.

Aile, toplumun temelidir. Ailelerin bir araya gelmesinden de milletler meydana gelir. Toplumun sağlıklı ve mutlu olması, her şeyden önce aile yapısının sağlam ve dinamik olmasına bağlıdır. Aile fertleri arasındaki ilişkiler saygı, sevgi, şefkat ve dayanışma gibi güzel değerler esas alınarak düzenlenirse, o aile sağlıklı yapısını, müşterek hayatını uyum içinde devam ettirebilir. Dolayısıyla evlenme ve doğum, insan ve toplum hayatının en önemli dönüm noktalarındandır.

Uzunyayla Çerkes köylerinde evlenmelerde en başta gelen ve en çok dikkat edilen konu, gençlerin müstakbel eşlerini aynı ulusal-kültürel⁷⁹² değerleri paylaşan çevrelerden seçmesidir. Bu seçim, kendi mutluluklarının güvencesi olduğu gibi, aynı zamanda aynı ulusal-kültürel değerleri paylaşan ailelerinin birlikte oluşturacakları geniş sosyal çevre içinde, doğacak yeni kuşakların da sağlıklı, huzurlu, mutlu ve donanımlı bireyler olarak yetişmesinin, dil ile birlikte ulusal-kültürel değerlerini yarınlara taşımanın da güvencesi olacaktır. Çerkes örf ve adetlerinin uygulanması da, yaşatılması da her iki tarafın bu adetlerin sahibi olan çevrelerden olmasına bağlıdır⁷⁹³. Şunu da önemle vurgulamak gerekir ki Çerkeslerde akraba evliliği yoktur⁷⁹⁴. Çerkes kültüründe bir kimsenin amcasının, dayısının, halasının, teyzesinin çocuğuyla (kuzeniyle) evlenmeye kalkışması ayıptır. Çünkü onlar yakın akraba kategorisindedir ve bu kişiler arasında evlilik söz konusu değildir. Bu durum Kafkasya'da da aynı şekilde uygulanmaktadır. Çerkeslerin eşlerini Çerkes kabileleri içinde akraba olmayan

⁷⁹¹ Şövalye Taitbout De Mariny, age, s.32-33.

⁷⁹² Eser, agm, s.130.

⁷⁹³ Fehmi Tambay, İsmet Boran G.T 23.07.2011/17.05.2012 Ankara.; Eser, agm, ss.126-130.

⁷⁹⁴ J.S. Bell, age, s.125 Çerkes kabilelerinde kabile bireylerinin sayıları ne kadar yüksek olursa olsun bir birleri ile evlenemezlerdi.

kişilerden seçtiklerini anlamaktayız. Bu evlenme biçimi, Çerkes toplumunun içe kapanık yaşamının bir sonucudur.

Çerkes geleneğinde gençler, düğünlerde, zaxes⁷⁹⁵ denilen sohbet toplantılarında, imecelerde, misafir ağırlama toplantılarında, doğal ortamlarda birbirini yakından tanıma fırsatı bulurlar. Bu ortamlarda artniyetsiz ve yapmacılıktan uzak olarak, doğal haliyle birbirini tanıyan ve anlaşabileceklerine kanaat getiren bazıları, hayatlarını birleştirmeye de karar verebilirler⁷⁹⁶. Durum büyüklere intikal ettirildikten sonra, onların da uygun görmesi halinde süreç tamamen aile büyüklerinin kontrolünde sürdürülür ve geliştirilirdi. İsmet Boran, evlenme sürecinin, önce gençler tarafından başlatıldığı hallerde dahi sanki ilk hareketin büyüklerden geldiği biçiminde bir görüntü verilmeye çalışılmasının geleneksel Çerkes nezaket ve saygısının gereği olduğunu ifade etmektedir. Gerçekten Çerkes geleneği içinde yetişmiş gençlerin, büyüklere rağmen evlenmekte direnmeleri pek az görülmektedir. Hatta o kadar ki, eskiden birbirini sevdikleri ve anlaştıkları halde, yalnızca büyüklerin razı olmaması yüzünden evlenemeyen, başkasıyla da evlenmeyi kabul etmeyip ömür boyu bekâr kalan kızlar da erkekler de çoktu. Günümüzde artık, büyükler de gençlerin kararlarına saygı duymakta ve uymaktadırlar⁷⁹⁷. Bazen de, bir bakıma görücü usulünde olduğu gibi, evlenme çağına geldiğini düşündüğü oğlunu evlendirmek isteyen aile, gelini olarak görmek istediği bir genç kıızı, önce arkadaşları, ablası veya annesi aracılığıyla delikanlıya önerir. Delikanlının da olumlu karşılması üzerine, durum her iki tarafın güvendiği bir elçi marifetiyle kız ailesine iletilir. Girişilen bu hayırlı işin sonuçlandırılmasında iki aile arasındaki elçinin büyük rolü ve önemi vardır. Zira geçmişte olmaz gibi görünen kimi girişimlerin elçinin kimlik ve kişiliği, ciddiyet ve samimiyeti sayesinde olumlu

⁷⁹⁵ Ankete katılanların %62,5 oranında zaxeslerin Çerkes gençlerinin kaynaşmasını sağladığını söylemişlerdir. Eser, agm, s.123.

⁷⁹⁶ Fehmi Tambay; İsmet Boran G.T 23.07.2011/17.05.2012 Ankara, Bazı Adıge boylarında, evlenmeye karar veren delikanlı ile genç kız, bağlılıklarının ifadesi üzere birbirlerine, (kendilerine ait olduğu bilinen ve 'awujj denilen birer sembolik eşya (işlemeli mendil, kolye, tesbih vb) verirlerdi. (Bazı Adıge boylarında ise yalnızca kaçmaya karar veren kız, delikanlıya 'awujj verirdi. Delikanlının genç kıza 'awujj vermesi söz konusu değildi.) Bu uygulama, bir bakıma şimdilerde bazı çevrelerde kullanılan söz yüzüğü mahiyetinde olmakla birlikte Çerkeslerde iki genç arasındaki bu kararın bu aşamada, tarafların en yakın arkadaşları dışında kimse tarafından bilinmemesi gerektiğinden, söz yüzüğü gibi aleni bir uygulama yoktu.

⁷⁹⁷ Son yıllarda Çerkes kızlarının ve Çerkes erkeklerinin evliliklerinde Çerkes olmayan eşleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu evlilikler genel de üniversite de okuma nedeni ile olmaktadır.

sonuçlandığı veya düzgün ilerleyen bir hayırlı işin elçinin ulu-orta konuşmaları, yanlış tutum ve davranışları yüzünden olumsuz sonuçlandığı olmuştur demişti.

Çerkes geleneklerine göre, evlenecek delikanlının dedesi, babası, amcası, halası, teyzesi gibi en yakın aile büyüğü konumunda olanlar veya köyün en büyük Thamadesi elçi olarak görevlendirilmez. Bunların dışında kalan uzak akrabalarından, komşulardan veya aile dostlarından her iki ailenin güvenebileceği, sözü dinlenen, sır saklayabilen, görevini ciddiyet ve liyakatle yerine getirebilecek olan biri, elçi olarak görevlendirilir. Elçi bu süreçte çok dikatli olmalı; karşı tarafın hassasiyetlerini gözetmeli; onları üzecek, kuşkuya, kaygıya düşürebilecek söz ve davranışlardan kaçınmalı; ulu-orta konuşmamalı; kendisine verilen görevin bilinci ve sınırları içinde hareket etmelidir. Görevlendirilen elçi, erkek tarafının aile büyükleriyle yapacağı istişare sonucunda kız ailesinden birine veya kız ailesinin güvendiği, sözünü dinleyeceği düşünülen bir yakınına konuyu açar. Gerekliyse erkek tarafı ve ailesi hakkında tanıtıcı bilgiler de verir. Eskiden, tarafların ayrı yerlerden olması ve ailece tanışmamaları halinde, kız tarafının da erkek tarafını araştırması (wunapthe) için bu ilk girişimden sonra uzunca bir süre beklenebilirdi.

Taraflar aynı yöreden veya ailece tanışan çevrelerden ise, kız tarafı, yapılan teklif üzerine kendi aralarında bir ön değerlendirme yapmak, danışılması gereken büyüklere danışmak üzere makul bir süre (yaklaşık bir hafta) ister. Bu süre içinde önce kendi aralarında bir değerlendirme yaparlar. Şayet teklif uygun görülürse, durum bir arkadaşı, ablası veya annesi vasıtasıyla kıza iletilir. Son karar, kızın muvafakatına göre belirlenir. Verilen sürenin dolmasından sonra elçi tekrar kız evine gider ve daha önce getirdiği teklif için olumlu bir cevap almaya geldiğini belirtir. Kız tarafının cevabı olumsuz ise, iş orada kapatılır; bir daha bu olaydan kimseye söz edilmez. Tarafların toplum içinde incitilmemesine özen gösterilir. Şayet kız tarafının cevabı olumlu ise, her iki tarafın yeni aile için yapacakları veya yapılmasını istedikleri birşeyler var ise bunlar ortaya konulur. Mutabakat sağlandıktan sonra kesin söz kesme veya ön nikâh (nekihıtx) ziyareti için gün belirlenir.⁷⁹⁸ Kız tarafının olumlu cevabı ve kesin söz kesme/nekihıtx

⁷⁹⁸ Fehmi Tambay, İsmet Boran G.T 23.07.2011/17.05.2012 Ankara. Burada Kabardey/Uzunyayla grubu ile diğer Adıge grupları arasında bir uygulama farklılığı olduğu anlaşılmaktadır. Kabardey/Uzunyayla grubunda elçinin görevi tarafları kesin olarak anlaşdırmak, yani kesin söz kesme işlemini gerçekleştirmektir. Bundan sonra gönderilen heyet Nekihıtx (Dini nikah kıyma) heyetidir. Oysa diğer

merasimi için belirlenen gün erkek ailesine bildirildikten sonra elçinin özel görevi sona erer. Bundan sonra işin aleniyele dökülmesi için kesin söz kesme/nekihıtx merasimi hazırlıklarına başlanır.

Özel bir elçi marifetiyle ve gizlice yürütülen bu sürece ş'ewupş'e/ç'ewupç'e denilir ki, bazı Adıge boylarında bu, bir bakıma eğilim yoklaması mahiyetinde bir ilk adımdır. İşin kesinleştirilmesi ve aleniyele dökülmesi ise, bundan sonraki aşamada, kesin söz kesme heyetinin (lhıxhu/l'ık'ue) ziyaretiyle sağlanır.

Khabardey/Uzunyayla Adıgelerinde ise, özel elçinin yaptığı iş, kesin söz kesme mahiyetinde olup, bundan sonra kız tarafını ziyaret edecek olan heyet, nikah/nekihıtx heyetidir.

Kesin söz kesme/nekihıtx merasimi için kararlaştırılan günde tercihen öğleden sonra erkek tarafı, yakın akraba ve komşularını davet ederek kendi evinde bir toplantı düzenler. Dar kapsamlı bu toplantıya, genellikle erkeğin babası ve annesi katılmaz. Davet sahibi aile adına o ailenin büyüğü (o yoksa dayı tarafının büyüğü) durumu, o zamana kadar gerçekleşen gelişmeleri özetler. Orada hazır bulunan büyüklerin inisiyatifi ile söz kesmeye gidecek heyetin Thamadesi ve Thamade yardımcısı (Thamade khuedze/Thamate guadze) belirlenir. Bundan sonraki inisiyatif, tamamen bu Thamade ve yardımcısına aittir.

Söz kesme heyeti (nekihıtx gup), gerek geleneklerimiz⁷⁹⁹ gereğince gerekse kent koşulları gereği beş kişiyi geçmemelidir. Görevlendirilen heyetin Thamade ve yardımcısı ile erkek tarafının soyundan (veya uzak akrabalarından) bir aile temsilcisi, tarafların anlaşmasına öncülük etmiş elçi ve onlara hizmet edecek genç bir yardımcıdan (pşşafe/pşerih) oluşması yeterlidir.

Çerkes geleneklerine göre tercihen Thamade veya şayet Thamade başka yerden olacaksa, yardımcısı (Tahamade Khuedze) erkek tarafın köyünden/çevresinden seçilir. Başka yerden olduğu halde, tarafların akrabası olmayan, sevilip sayılan birinin Thamade olarak görevlendirilmesi uygun görülürse, Thamade Khuedze mutlaka erkek ailesinin köyünden/çevresinden seçilir. Hem Thamade'nin hem de Thamade Khuedze'nin

Adıge gruplarında elçi, sadece taraflar arasında bir uzlaşma olduğunun tespiti mahiyetindedir. Bundan sonra gönderilen heyet kesin söz kesme heyetidir. Bu farklılık nedeniyle heyet, “Kesin söz kesme/Nekihıtx heyeti” biçiminde yazılmıştır.

⁷⁹⁹ Eser, agm, s.131.

dışarıdan davet edilenler arasından seçilmesi işin tabiatına ve xabze kurallarına uygun değildir.

Xabze kurallarına göre söz kesme/nekıhtx heyetine kadınların katılması da uygun görülmez. Kadınlar, esas itibariyle kesin söz kesme/nekıhtx merasiminden sonra yapılan Nıse lhağu/gelin görme ziyaretine katılırlar.

Kesin söz kesme/nekıhtx töreninin esas amacı, tarafların birbirini akraba olarak kabul ettiklerinin, çocuklarının evlenmesine rıza gösterdiklerinin fiilen tescili ile o zamana kadar sessizce yürütülen ilişkilere aleniyet kazandırılmasıdır. Sonraki faaliyetlerin, yani tarafların yeni hısımlar olarak tanınmalarının, bu sıfatla birbirini ziyaret edebilmelerinin, gelin alma, düğün ve nikâh törenleri süreçlerinin önünü açmaktan ibarettir.

Kesin söz kesmeye gidecek heyet belirlendikten sonra, evde mütevazı bir akşam yemeği verilebilir. Kesin söz kesmeye tercihan akşam yemeğinden hemen sonra gidilmesinde yarar vardır. Kesin Söz Kesme/Nekıhtx Heyeti, belirlenen gün ve saatte doğrudan kız evine gider. Söz kesme ziyaretine giden heyetin takı, hediye, çiçek, çikolata vb. herhangi bir şey götürmesine gerek yoktur.

Kız evinde de ailenin yakınlarından ve komşularından bir heyet oluşturulmuş, kız ailesi adına söz hakkı ve yetkisi bulunan Thamade ve yardımcısı belirlenmiş, nelerin söylenip söylenmeyeceği, nelerin istenip istenmeyeceği kararlaştırılmıştır. Kızın babası ve annesi ortalıkta görünmezler. Evsahibi heyetin Thamadesi, aynı zamanda oradaki bütün toplumun da Thamadesi olup, en başköşede, gelen misafir heyet Thamadesi de ikinci sırada, misafir heyet Thamade yardımcısı da ona yakın bir yerde oturur. Selamlaşma, tanışma ve hal-hatır sormalardan sonra kız ailesi bir içecek ikram eder. İkram içildikten sonra konuk Thamade, gösterilen hüsnü kabul nedeniyle teşekkür ederek ziyaretin nedenini ağırbaşlı bir şekilde bir kez daha açıkça ifade eder. Özetle, filanca aile sizinle akraba olmaktan onur duyacaktır; Allah'ın emri, Peygamberin kavli ve geleneklerimiz çerçevesinde kızınız filan hanımefendiyi oğulları filan beye gelin olarak istemek üzere bizi görevlendirdiler. Sizler de uygun görürseniz, böyle bir akrabalığa vesile olmaktan bizler de onur ve gurur duyacağız. Geliş nedenimiz budur, söz ve takdir sizlerindir anlamında saygılı ve nazik bir konuşma yapılır. Bundan sonra kız ailesi adına yetkili olarak orada bulundurulmuş evsahibi heyetin Thamadesi söz alır;

bu aileyi akrabalığa layık gördükleri ve ziyaretleri için teşekkür eder; daha önce konunun gündeme getirildiğini, gerekli görüşmelerin yapıldığını, genel olarak ailelerin birbirini tanıdıklarını, kendilerinin de akraba olmaktan memnuniyet duyacaklarını; hayırlı olması dileğiyle bu evliliğe muvafakat ettiklerini ... ifade eder. Böylece kız istenmiş, kesin söz kesilmiş ve tarafların hısımlığına somut ve aleni olarak adım atılmış olur. Bunun üzerine, mümkünse bir aşr-ı şerif okunarak içinde bulunulan ailenin ve hazır bulunanların iyiliği, yeni adım atılmış olan bu hısımlığın her iki taraf için hayırlı olması, başlanan hayırlı işin başladığı gibi hayırlısıyla sonuçlanması, evlenecek çiftlerin mutlu ve toplum için hayırlı olması vb. dileklerini içeren bir dua veya misafir Thamadesi tarafından aynı dilekleri içeren kısa bir temenni konuşması yapılır.

Kesin söz kesmeye gönderilen heyet, tekrar erkek ailesine dönerek, görevlerini tamamladıklarını, nasıl karşılandıklarını, neler konuşup kararlaştırdıklarını bildirir; böylece görevini tamamlamış olurlardı. Kız isteme ve söz kesme sürecinde ne erkek tarafının, ne de kız tarafının niş (kurban) kesmesi, büyük ziyafet sofrası hazırlaması, sofraya yarım baş (şha lhenkhue) veya bje getirmesi geleneklere uygun değildir. Aynı şekilde kesin söz kesme/nekihıtıx merasimi bittikten sonra kız evinde veya kız tarafının görüp duyacağı şekilde sanki bir zafer kutlaması gibi davranışlarda bulunmak, mızıkça çalmak, düğün yapmak, silah atmak gibi şeyler de kesinlikle geleneklere, Çerkes nezaket ve terbiyesine uygun değildir.

Erkek tarafı, kesin söz kesme/nekihıtıx heyetine, şayet uzak bir yere gidilip gelinmişse aynı gün veya daha sonra uygun bir zamanda bir davet verebilir.

Kesin söz kesme merasimi/nekihıtıx sona erdikten sonra taraflar, artık hısım olmaya alenen adım atmışlardır. Bundan sonra kendi aralarında haberleşip anlaşarak birbirini ziyaret edebilirler. Erkek tarafı gelin adayına kendi durumuna göre uygun hediyeler hazırlayarak gelin görme (Nıse lhağu) ziyaretine gidebilir. Bu aşamada da abartıya, gösterişe kaçılmamalı; ortalama hatta mütevazı bir düzey gözetilmeye çalışılmalı; sembolik hediyelerle yetinilmelidir.

Kabardey/Uzunyayla grubunda kesin söz kesme merasimi ile birlikte dini nikâh merasimi de yapıldığından, genellikle söz kesme heyetinde bir de hoca efendinin bulunması sağlanırsa da, bu gelenek, yalnız Khaberdey/Uzunyayla grubuna özgü olup, diğer Adıge boylarında bulunmadığı gibi, esasen yasaya ve sosyal gereklere de uygun

düşmemektedir. Zira çok ender de olsa bazen, söz kesme sırasında dini nikâh kıyıldığı halde daha sonra tarafların aralarının bozulduğu ve evlenmekten vazgeçtikleri durumlar da olabilmektedir. Böylesi durumlarda bir de dini nikâhın ortadan kaldırılması, yani şer'an boşanma (T'alakh) işleminin gerçekleştirilmesi gibi bir sorun da ortaya çıkabilmekte, tarafların bozmuş olmaları nedeniyle bu işlemlerde de birtakım sıkıntılar yaşanabilmektedir.

Sıra düğüne gelince, Çerkes toplumunda düğünde kızlar ve erkekler bir daire oluşturarak dans ederler. Elindeki uzun sopa ile düğünün düzenini sağlayan düğün başkanı, müzikçiler ve aletlerin çıkardığı müziğe bazen eşlik eden şarkıcılar dairenin ortasında yer alır. Düğün başkanı düğünün başlaması sırasında (xabzeye) uyararak düğünde bulunanlar arasında kan davası olanların, düğün bitinceye kadar düşmanlıklarını ertelemelerini istemektedir. Düğün alanında bulunan yaklaşık 400 kadar insan, sınıflarına ve durumlarına göre gruplara ayrılmış ve bu şekilde on ikiye yakın küme oluşmuştur⁸⁰⁰. Temmuz 2011 tarihinde İnliören'de bir düğüne katılmıştım. J.S. Bell'in 1838-1839'da Kafkasya'daki bir düğünde anlattığı düğünün şekli ve yerleşme biçiminin aynısını yaklaşık 172 yıl sonra Uzunyayla'da görmüştüm. Uzunyayla'daki Çerkesler düğünler ile ilgili geleneklerini günümüzde sürdürüyor olmalarının en büyük sebebi olarak xabzeyi gösterebiliriz. Düğüne gittiğimiz zaman yanımda bulunan kişilerden biri düğünün Thamadesi oldu, daha sonra düğün sahipleri bir kâse içinde "bije" getirdiler. Thamade önce bir konuşma yaptı, konuşmadan sonra sunulan içecek ve yiyecekler düğün Thamadesinin tatması sonrasında daire şeklinde bulunan diğer kişilere de bu ikramlar dağıtmaya başlandı. Düğünde oyun oynayacak kişi daire ortasına gider ve oynamak istediği kişiyi oyuna davet ederdi. Davet edilen kişinin oyuna iştirak etmemesi ayıp⁸⁰¹ sayıldığından daveti geri çevirmek mümkün değildi. Kızlar ve erkekler düğünden ayrılmak istedikleri zaman Thamadeden izin almak zorundaydı. Thamade izin vermeden düğünden hiç kimse ayrılamazdı. Düğüne katılan bekâr kızlar oldukça özgür hareket edebilirken evli kadınların bu özgürlüğe sahip olmadığı⁸⁰² görülmektedir.

⁸⁰⁰ J.S. Bell, age, s.118.

⁸⁰¹ Zekeriya, Zihni, age, s.61.

⁸⁰² Nadir Yağan, G.T 19.07.2012 Tarihinde Maykop'taki görüşmede: Çerkes kızı serbest ve özgürdür. Ama evlenince sınırlamalar olur. Düğünlerde evli Çerkes kadınları oynamazlar. Düğün halkasında yer

Çerkes düğünleri aynı zamanda bekâr erkek ve kızların tanıştığı ve kendilerini gösterdikleri ⁸⁰³ törenlerdir. Çerkeslerdeki kaşenlik ⁸⁰⁴ anlayışının yeşerdiği ve geliştiği en önemli yerlerdir. Çerkeslerin gelin alma dışında bir araya gelerek oynamalarına da düğün denmektedir. Gençlerin bir araya gelmesi için bizim anladığımız manada illa bir düğünün olması gerekmezdi. Herhangi bir köyde bir vesile için düğün olduğunda diğer köylerdeki bekâr erkek ve kızlar bu düğüne iştirak ederlerdi. Çerkes bekâr kızları ve erkekleri toplantı ve çeşitli sebepler ile tertip edilen düğünlerde, kendilerine “kaşen” (sevgili)bulurlardı. Kaşenlik sayesinde Çerkes bekâr kızlar ve erkekler birbirlerini daha iyi tanırlardı.

Çerkes toplumunda normal evliliklerin dışında yaşanan bir evlilik türü daha vardır. Bu evlilik türü kız kaçırma geleneği sonucunda oluşmaktadır. Evlenmelerin oldukça güç ve katı kurallara bağlı olduğu dönemlerde birbirini seven ve evlenmeye karar veren gençler, bu kararlarının aile büyükleri tarafından onaylanmayacağına anlaşılması üzerine veya başka bir takım ekonomik ve sosyal nedenlerle kaçma/kaçırma yöntemiyle evlenme yolunu tercih etmek zorunda kalırlardı. Çerkes toplumunda kız için başlık parası “vase ⁸⁰⁵” alınırdı. Vase ⁸⁰⁶ ödemedi kız kaçırmanın bir kişi verilmesi gereken başlığın iki katını vermek zorundaydı. Mesela, Kafkasya’da bir kızın anne ve babasının onayını almadan kız kaçırmanın bir kişinin vermesi gereken vase:

- İki erkek ve bir kadın köle,
- Bir zırh gömlek,

alamazlar. Çerkes gelinleri kayınvalideleri ile fazla konuşmazlar bu da gelin kaynana kavgasını engeller. Damat ise kayınvalide tarafına çok gitmez. Çerkesler çocuklarını büyüklerin yanında sevmezler. Bu düzen toplumun huzurun sağlamış boşanmayı engellemiştir.

⁸⁰³ Zekeriya Zihni, age, s.61.

⁸⁰⁴ Kaşenliğin gençleri birbirini tanımalarını sağladığını ankete katılanların %51,9’u söylemiştir. Eser, agm, s.124.

⁸⁰⁵ Ayrıca bk. Çerkesler kızları için eskiden gayet yüksek “wase” yani başlık almak hususunu severlerdi. Bunu yabancılar satılık mal şeklinde telaki eder. Gerçekten bugün kızlarını satacak derecede yüksek wase alanlar ve hatta bunu güzel bir ticaret vasıtası sayanlar maalesef vardır. Zekeriya Zihni, age, s.51; Nadire Bursa G.T 19.05.2012 Kayseri, Kaynar Belediye Başkanı annesi Necmiye Şahin, G.T 20.05.2012 Kaynar.

⁸⁰⁶ 1965 Yahyabey toplantısından sonra 1968’de yapılan Karakuyu toplantısı önceki toplantıda alınan kararlara uyulacağını tekrar onaylarken sadece başlık konusunda tartışmalar olmuştur. Yahyabey toplantısında alınan karar gereği başlık(vase) 3000 TL iken Karakuyu’da bu başlık rakamı 5000 TL’ye çıkarılmıştır. En büyük tepki evliğin zorlaşması, fakirlerin bu ücreti ödeyemeyeceği, kızların Çerkes olmayanlarla evlilik yolunun açıldığı ve böylece kültürel yaşamın bozulacağı yönündedir. Ünal (Der), age, ss.43-49.; Çerkeslerde vasesinin hala alındığını, Mehmet Eserin 1999 yılında ki 160 Çerkes aile reisi üzerinde uyguladığı ankete katılanların vase(başlık parası) için %43,7 hayır almıyoruz, %30,7 bazen alındığını, %25,6 oranında ise evet vase alınmaktadır cevaplarımızdan anlamaktayız. Eser, agm, s.125.

- Bir kılıç,
- Koyun ve Öküz (değeri 200 sterlin),
- Gümüşlerle süslenmiş bir tabancadır.

Yukarıda saydığımız maddeler kız kaçırmanın vermesi gereken vase miktarıdır, eğer evlilik normal şekilde anne baba rızasıyla olmuşsa o zaman normal başlık(vase) yukarıdaki maddelerin yarısı kadardır⁸⁰⁷.

Kız kaçırmanın da çok önemli ve özgün ilke ve kuralları vardı. Bu ilke ve kurallara uygun olarak yapılan kız kaçırma eylemleri toplum tarafından onaylanır ve geleneksel kurallar çerçevesinde çözüldü. Her şeyden önce kız kaçırma, karşılıklı rıza ile mümkündü. Zorla kız kaçırmak Çerkes toplumunda kabul gören bir uygulama değildi ve pek az görülürdü.

Birbiriyle evlenmeye karar veren delikanlı ile genç kız, tek başlarına kaçmazlardı. Ancak akrabalarından veya yakın arkadaşlarından birilerinin bilgisi dâhilinde ve onların katkılarıyla kaçabilirlerdi. Kaçırılan kızın namusu ve iffeti, ailesinin onuru her şeyin üstünde tutulurdu. Bu nedenle çoğu zaman kız tek başına kaçırılmaz, samimi bir arkadaşının veya akrabasının da kendisine refakat etmesi sağlanırdı. Delikanlı da kız kaçırmaya tek başına gitmez, iki-üç yakın arkadaşıyla birlikte giderdi. Kaçırılan kız, refakatindeki akrabası veya yakın arkadaşıyla birlikte, güvendikleri, sözü geçen bir aileye emanet edilir ve artık bu ailenin kızı sayılırdı. O andan itibaren usulüne uygun olarak gelin edilip nikâhı kıyılıncaya kadar delikanlı ile kaçırılan kız, bir araya gelmezdi. Esasen delikanlı da artık kendi evinde kalmaz, düğün sonuna hatta şşaweyişij (damadı kendi evine götürme merasimi) sonrasına kadar başka bir ailede (şşawekhuet/p'ur ailesinde) misafir kalırdı.

Kaçırılan kızın emanet edildiği aile, en kısa zamanda kızın ailesine, hatırlı kişilerden oluşan bir heyet göndererek, kayıplarının kendilerinde emanet olduğunu, xabze gereğince işi halletmek için gereken her şeyi yapmaya hazır olduklarını bildirirdi. Böylece bir uzlaşma, ara bulma süreci başlatılırdı. Bu sürecin sonunda, kaçırılan kızın emanet edildiği ailenin ve gönderdiği heyetin gücüne ve nüfuzuna bağlı olarak, ailesi razı edilmek suretiyle kızın geri verildiği ve sanki hiç kaçırma işi gerçekleşmemiş gibi, bir bakıma hızlandırılmış bir kız isteme ve söz kesme/nekhiıtıx yöntemiyle kızın

⁸⁰⁷ J.S. Bell, age, s.233.

ailesinin evinden gelin edildiği de olurdu. Aksi takdirde, yani ailesinin razı olmaması halinde, kaçırılan kızın götürüldüğü aile, kızın gerçek ailesi imiş gibi gereken bütün görevleri yerine getirerek kızı gelin ederdi. Zaman içinde kendi gerçek ailesi ile de barıştırılırdı.

3.1.4- CENAZE

Uzunyayla yöresinde ölen bir kişinin ölüm haberi, bütün Uzunyayla köylerine verilmektedir. Cenaze haberinin yakınlarla, komşulara, dost ve tanıdıklara ulaştırılması görevinin, öncelikle cenaze sahibi ailenin yakınları ve komşuları tarafından yerine getirilmesi esastır. Cenaze haberini götüren kişinin ölüm haberi getirdiği, gittiği yerlerdeki tavırlarından anlaşılırdı. Haberci atından ters taraftan (sağdan) iner ve eve çok yaklaşımadan ölüm haberini hâne sahiplerine verirdi.

Cenaze evine intikal eden akraba ve komşuların, öncelikle kendi aralarında cenaze, defin ve taziye işlerini koordine edecek bir yetkili ve yardımcısı ile yeteri kadar genç görevli (pşerih/pşşaf'e) belirlemelerinde yarar vardır. Bu yetkili, (mümkün olduğu takdirde hangi komşu ve yakınların cenaze evine ne zaman yiyecek getireceği de dâhil olmak üzere) cenaze ile ilgili bütün işleri koordine etmelidir.

Yetkili ve yardımcısının bilgisi altında birkaç görevli, cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve mezar yeri temini gibi işlerle ilgilenebilir. Yıkama ve kefenleme işlerine, cenazenin yakınlarından birinin bizzat katılmasında veya nezaret etmesinde yarar vardır.

Cenaze evine gelen diğer hemşeriler de usulüne uygun olarak taziye verdikten sonra cenaze sahiplerini teselli etmeye, üzerlerine düşecek bir görev olur ise yerine getirmeye çalışırlar.

Çerkes geleneğindeki taziye âdetinde iki temel unsur vardır: İlki ölen için hayır, af ve mağfired dileklerini; ikincisi de sağ kalan yakınları için sabır, metanet, hayırlı ve uzun ömür dileklerini içerir.

Çerkes geleneğinde kadınlar, camide ve mezarda yapılan cenaze ve defin törenlerine katılmazlar; taziyeleri evlerinde kabul ederler. Küçük çocuklar da mümkün

olduğu kadar bu ortamdan uzak tutulurlar. Mezarda veya camide lokum, çikolata vb gibi yiyecek-içecek ikramında bulunulması da uygun değildir⁸⁰⁸.

Cenaze namazından sonra, defin işlerine katılamayacak olanlar oradan ayrılabilirler. Onlar isterlerse veya aileye yakınlıkları itibariyle daha sonra cenaze evine gidip taziye verebilirler veya cami avlusunda önceden verdikleri taziye ile yetinebilirler. Definden sonra toplu taziye, esas itibariyle cenaze sahibi ailenin evinin önünde, avlusunda yapılmalıdır. Toplu taziye için, definden sonra cenaze sahibi ailenin en büyüğü başta olmak üzere cenazenin yakınları, mezarlığın uygun bir yerinde sıralanırlar. Taziye verecek olan cemaat de, Thamadeleri, ailenin en yaşlısının karşısına gelecek şekilde (veya yerin durumuna göre daire biçiminde) saf tutarlar. Toplu taziye iki kısımdır: Birincisi, ölen için topluca dua edilmesi; ikincisi de ölenin yakınlarına, cenaze sahibi aileye yönelik taziye konuşmasıdır. Gerek dua, gerekse taziye konuşması, bir formalite gereği olarak değil, gerçekten içten gelen duygu ve dileklerle, cenaze sahibinin acısının içten peylaşıldığını gösterecek bir samimiyet ve ciddiyet içinde yapılmalıdır.

Dua için hoca efendi veya ehil biri, önce, toplanan cemaati sessizce ve samimiyetle üç İhlas ve bir Fatiha okuyarak sevabını ölüye bağışlamaya davet eder; ardından yüksek sesle “âmin” diyerek ellerini kaldırır; Çerkesce, Türkçe veya Arapça dua eder ve “Fatiha” diyerek bitirir. Herkes içinden Fatiha okuduktan sonra Thamade, sol ayağı ile yavaşça bir/üç ayak boyu öne çıkarak, cemaat adına taziyede bulunur. Bu taziye konuşması sırasında, ölenin başkalarına örnek olması umulan meziyetlerinden, iyi hallerinden de bahsedilebilir. Toplu taziye konuşmasından sonra, cenaze sahibi aile adına komşularından veya dostlarından biri tarafından bir teşekkür konuşması da yapılabilir. Bu konuşmadan sonra cemaat sağ tarafına dönerek yavaşça dağılır⁸⁰⁹.

⁸⁰⁸ Şogen Ali, Ömer Şengil, Fehmi Tambay, İsmet Boran Ankara Şogen Ali'nin evinde G.T 23 Temmuz 2011/ 17.05.2012. İsmet Boran, “Ne olursa olsun, elde olmayan nedenlerle dilimizi, başka adetlerimizi kaybetsek bile hiç değilse cenaze ve evlenme törenleriyle ilgili adet ve alışkanlıklarımızı kaybetmemeye, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da acımızı ve sevincimizi paylaşmaya dikkat etmeli, özen göstermeliyiz” demişti.

⁸⁰⁹ Fehmi Tambay G.T 23.07.2011; İsmet Boran G.t 23.07.2011-17.05.2012 Ankara.

Mezarlıkta (veya uygun ise evin önünde) yapılan bu toplu taziyeden sonra, cenazeye katılamamış olanların veya aileye taziye vermek isteyenlerin, bu görevi mümkün olduğu kadar ilk üç gün içinde yerine getirmeye çalışmaları en doğru harekettir. Bu süre içinde yapılacak taziye ziyaretlerinin, birkaç kişiyi geçmeyen küçük gruplar halinde yapılması yerinde olur. Thamade başta olmak üzere gelen grup, zaten taziye için bekleyen ve kapısı açık olan eve girer. Cenaze sahibi ailenin büyükleri kapıya yakın tarafta yer alır. Normal zamanlardaki gibi selamlaşma, hal-hatır sorma, karşılama, uğurlama gibi uygulamalar taziye ziyaretlerinde yapılmaz. Odaya girecek herkes girdikten sonra, önce Thamade, sonra diğerleri otururlar. Mümkünse bir aşr-ı şerif okunur. Değilse gelenlerden biri yüksek sesle “el-Fatiha” der. Fatiha'dan sonra Thamade konuşmaya başlar. Önce ölenin günahlarının bağışlanması, sevaplarının arttırılması, gittiği yerde mahcup olmaması, huzurlu olması, cennet-mekan olması gibi dilekleri içeren kısa bir konuşma yapar. Birkaç saniyeyi geçmeyen bir sessizlikten sonra bu kez sağ kalanlara yönelik olarak, yakınlarına sabır ve dayanma gücü, huzur ve mutluluk içinde uzun bir ömür dileğini içeren bir konuşma yapar. Bu dua ve konuşmalar yasak savma kabilinden değil, her zaman samimi ve güven veren, inandırıcı bir ağırbaşlılık içinde yapılmalıdır. Bu konuşmadan birkaç saniye sonra aile adına komşulardan veya dostlarından biri tarafından bir teşekkür konuşması yapılabilir. Bundan birkaç saniye sonra da topluca kalkıp çıkarlar⁸¹⁰.

Cenaze sahipleri ilk on gün içinde kendi normal yaşamlarını sürdürmezler, traş olmazlar, makyaj yapmazlar... Özellikle ilk üç gün içinde taziyeye gelenlerle başka konularda konuşmalara, sohbetlere katılmazlar. İşleri de mümkün olduğu başkaları tarafından yapılır⁸¹¹. Ancak üç günden sonra gelebilecek küçük gruplarla yavaş yavaş dünya işleriyle ilgili olarak konuşmaya başlamalarında bir sakınca görmemek gerekir.

⁸¹⁰ İsmet Boran G.T 23-25.07.2011/ 17.05.2012 Ankara görüşmelerinde. İsmet Boran'ın 13 yıl Uzunyayla köylerinde imamlık yapmış olması ve Cenazelerde Thamadelik yapmış olması nedeniyle vermiş olduğu bilgiler oldukça önemlidir.

⁸¹¹ Madina ve Baturay Özbek Bir evde ölü olduğu zaman üç gün yas vardır. Ölü evinde içerden ve dışardan taziyeye gelen insanlar vardır. Çerkes adetlerinde ölü evinde üç gün mutfakta yemek pişirilmez. Yemekler komşular tarafından yapılır. Ve sofraya onlar tarafından kurulup kaldırılır. Ölenin elbiseleri bir hafta bekletilir. Elbiseleri ipe asılır, her gelen bu elbiselerden bir parça alırdı. Uzunyayla'da ölüyü kim yıkadıysa eşyaları ona verilir, ya da fakire, bekçiye verilirdi. Daha eski adetlerde ölü için at yarışı düzenlenirdi. Günümüzde Kafksaya'daki Abaza köylerinde hala bu adet devam etmektedir.

Yoğun yas dönemi hiç değilse ilk on günden sonra sona erdirilmeli, yas sahiplerinin normal hayata dönmelerine yardımcı olunmalıdır.

Aile, ölen için hayır işlemek istiyorsa, bunu mümkün olduğu kadar ilk üç günden sonra bir hafta içinde yapabilir. Bu, ailenin ekonomik durumuna ve varsa ölenin vasiyetine göre çeşitli şekillerde ve düzeylerde olabilir. Örneğin şelame veya lekhum-halive pişirilip konu komşuya dağıtılması biçiminde olabileceği gibi (ki, buna Adıgeler “jjerime gewun” kızartma kokusu yayma derlerdi. Cuma akşamları bunu yapmak âdeti), bir kurban kesilerek veya azık kolileri hazırlanarak yoksullara, yaşlılara pay göndermek, ölenin eşya ve giysileriyle birlikte para veya yiyecek dağıtmak veya yoksullara, öğrencilere yemek vermek biçiminde de yapılabilir. Kur'an okuma, topluca tevhid çekme gibi uygulamalar da yerinde bir uygulamadır.

Cenaze törenlerine katılmayanların ve ilk üç gün içinde taziye ziyaretine de gidemeyenler ne zaman fırsat bulurlarsa taziye ziyaretine gitmeleri gerekmektedir. Hiç değilse cenaze sahibi aileye, rastladığı yerde taziye vermelidir. Zira Adıgeler “Lajjer jji xhurkhim/xhurep” acı eskimez derler/derlerdi.

3.1.5- KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATA

KATILIŞLARI

Çerkes toplumunda kadınlara oldukça fazla önem verildiği söylenmektedir. Çerkes ailelerinde Ana çok değerli ve şerefli bir mevki sahibi, ikinci aile reisidir⁸¹². Çerkes kadınları evlendikten sonra evinin işleri ile meşgul olmakta genç kızlıkların da sahip oldukları özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Kafkasya’da kadınlar terzilik, ayakkabıcılık ve şapkacılık işlerini yaparlardı. Erkeklerin elbise ve ayakkabılarını ailedeki kadın imal etmektedir⁸¹³. Kadınların elbise yapımındaki maharetlerinden dolayı Çerkeslerde erkekler arasında terzilik mesleğinin vücut bulmasına engel olmuştur.

Uzunyayla yöresindeki köylerde yaşayan Çerkes kadınları tıpkı Kafkasya’da olduğu gibi Anadolu’ya göç sonrasında elbise ve ayakkabı yapımına devam etmişlerdir. Ailenin ekonomisine bu yönde katkıda bulunmuşlardır. Kadınlar koyun kırpıldıktan sonra komşu kadınlar ve Vineut kadınlar ile beraber kırılan yünü yıkar ve bu yünü ip

⁸¹² Ayrıca bk kadına Tibısım-ti Bısımguşe yani ev sahibemiz, rehberimiz diye hitap edilir. Zekeriya Zihni, age, s.25.

⁸¹³ J.S. Bell, age, s.232.

haline getirirlerdi. İp haline getirilen yünlerin bir kısmını siyaha ya da diğer başka renklere boyamaktaydılar. Daha sonra bu ipler dokuma tezgâhında işlenerek kumaş haline getirilmekteydi. Şimdiki şala benzeyen bir kumaş ortaya çıkmaktaydı. Uzunyayla Çerkes kadınlarının elde ettiği bu kumaşlardan ceket, kaftan ve pantolon dikilmekteydi. Pantolonlar süvari şeklinde dikilmekteydi.

Çerkes kadınları Çerkes başlıkları yapmaktaydılar. Bu Çerkes başlıklarının yapım amacı soğuktan korunmaktı. Beyaz iplikten ve tezgâhlarda dokunan kumaştan elbise yapılmaz sadece Çerkes başlığı yapılırdı. Siyah yün eğrilmeden kalıba yatırılarak atın üstünde giyilen Çerkes yamçısı yapılırdı. Beyaz yünden yamçılar da yapılırdı; fakat çoban kepenegine benzediği için pek de tercih edilmezdi.

Fotoğrafta Kayseri’de görüştüğümüz Cemaletin Domaniç Çerkes başlığı ile görülmektedir.

Uzunyayla’da eli yatkın olan kadınlar tarafından kaftan dikilirdi. Kaftan Çerkes erkeklerinin önemli giysilerinden biridir. Kaftan sadece evli erkeklerin giyebildiği bir giysiydi. Bekâr erkekler kaftan giyemezdi. Böylece bir Çerkes köyüne gidildiği zaman hangi erkeğin evli hangi erkeğin bekâr olduğu, sormadan anlaşılmaktadır. Kaftanın

süslemesi oldukça ince bir işçilik gerektirmektedir. Maharetli Çerkes kadınları, bu süsleme işlerini yaparlar ayrıca kaftanın düğmelerini de ip ile yaparlardı.

Çerkes kadınlarının ev işlerinde, hayvanların sağılmasında ve giyim eşyalarının hazırlanmasıyla meşgul oldukları ve ailelerine ekonomik katkıda buldukları görülmektedir. Çerkes toplumunda kadınların söylediği: “Çerkeslerde kız olacaksın, Türklerde gelin olacaksın.”⁸¹⁴ sözü oldukça önemliydi. Çerkes kadınları bu söz ile evlilik sonrasındaki durumlarını özetlemekteydi.

Aşağıdaki fotoğraf 4’te Kaynar beldesinde Çerkes kadınları ile 20.05.2012 tarihinde yaptığımız görüşme görülmektedir.

3.1.6- ÇERKESLERİN YAŞAMINDA MEKÂNLARIN YERİ

Uzunyayla’daki Çerkes kabilelerinde öne çıkan mekânlar: camii, mescit, mektep ve -Çerkes evlerindeki misafir ağırlama evleri olan- haş’eshlerdir. Bu adı geçen mekânlar aynı zamanda Çerkeslerin dini inancı ”İslam’ı” ve sosyal yaşamını disipline eden yazısız kurallar olan “xabzeyi” sembolize etmektedir.

⁸¹⁴ Nadire Bursa (Domanıç) Kayseri G.T 21.05.2012.

Çerkes kabileleri misafirlere oldukça fazla önem vermektedir. Misafiri olan bir Çerkes bu misafirine saygısından ve xabzedenden dolayı misafirini evin başköşesine oturtur ve hürmet ederdi. Fakat tüm Çerkesler misafir ağırlayamazdı. Misafir ağırlamanın da belli şartları vardı. Çerkes sosyal sınıflaşmasının en önemli göstergelerinden biri de misafir ağırlamadır. Çerkesler gelen misafirlerini “Haş’eş”⁸¹⁵ dedikleri misafirler için özel yapılan evlerde ağırlamaktaydılar. Her Çerkese ait haş’eş bulunmamaktadır. Bu nedenle her Çerkes ailesi misafir ağırlama görevini yerine getiremezdi. Haş’eş ancak Pışı ve Vorklar tarafından yapılabilir ve misafir ağırlanabilirdi. Uzunyayla’da misafir ağırlamanın Çerkes sosyal yaşamındaki en belirgin uygulayıcıları olarak Kabardey ve Abazaları gösterebiliriz. Osmanlı Devleti Çerkes kabilelerinin sosyal yaşamlarına müdahale etmediği için Uzunyayla’da Çerkes kabilelerinin sınıfsal yaşamı Kafkasya’da olduğu gibi Uzunyayla’ya transfer edilmiştir.

Uzunyayla köyleri içinde yer alan Panlı köyünde, Abzeh kabilesi mensupları yaşamaktadır. Abzehlerde Pışı ve köle meseleleri Kafkasya’da terk edildiği için Uzunyayla’da bu sosyal sınıflaşmayı sürdürmemişlerdir. Panlı köyünde yaşayan Abzehlerde sadece Vork aileleri oturmaktaydı. Bu ailelerden mâlî durumu müsait olanlar haş’eş yapmışlar ve misafirlerini ağırlamışlardır. Misafir ağırlama bakımından Kabardey ve Abaza kabilelerindeki kurallar yer almamaktaydı. Yoksa Panlı köyünde 26 haş’eş bulunması imkânsız olurdu. Panlı köyünde gezdiğimiz haş’eşler oldukça etkileyiciydi. Çünkü hem misafirin rahatı ve güvenliği, hem de misafirin hayvanı ve eşyaları için her şey düşünülerek inşa edilmiştir. Misafirin kaldığı yer ile hayvanlarının bulunduğu yer birbirine oldukça yakındır. Bunun temel sebebi Çerkesler için çok

⁸¹⁵ Abaze İbrahim, Ankaradaki görüşme 17.05.2012 Haş’eş: Halk yaşamı, insanları misafir etmek ile ilgili deyimdir. Adıgeler, misafirlerini buyur ettikleri ve ağırladıkları özel evleri (peş) “Haş’eş” (misafirhane) olarak adlandırmaktadır. Adıgeler eskiden, oturdukları eve ya da konağa ilave olarak ayrı bir ev yaparlardı ve bu eve haş’eş denilirdi. Bu evde ocak ve her zaman kırılmış odun hazır bulunurdu. Haş’eş’te yatak –yorgan, misafirin elini yüzünü yıkaması için tas-ibrik, sabun, havlu gibi eşyalar bulunur ve bunlar her zaman temiz tutulurdu. Çok eskiden beri Adıgeler misafire değer vermektedir. Onun şans, bereket getireceğine olan inançları ise hala devam etmektedir. Herhangi bir yolcu, misafir olacağı köyde tanıdığı olmasa bile, ilk rastladığı haş’eş’e buyur edilir ve dinlendirilirdi. Haş’eşe birinin girdiğini gördüğünde avludaki erkekler, misafirin durumunu öğrenerek, Onun elini, yüzünü yıkamasına yardımcı olur, yemek yedirir, dinlendirir ve atının eğerini alarak atın gereksinimlerini de karşıarlardı. Misafir hısım veya akraba ise, Haş’eş tarafına gitmez misafir olacağı ailenin oturduğu eve girerdi. (Adıgeler, misafiri ağırlayamadı dedirtmemek için ellerinden gelenin en iyisini yapardı. Gerekirse onu korumak için silahları ile ölümüne savaşarlardı.).

değerli olan atın ahırda olmasından kaynaklanmaktaydı. Misafirin, istediği zaman atına bakabilmesi için bu yönden bir tasarlama yapılmıştır. Misafir odasında, misafirlerin değerli eşyalarını ve diğer eşyalarını koyması için tahtadan dolaplar yapılmıştır. Ayrıca misafir odasında şömine de bulunmaktaydı. Şömineye büyük ve uzun bir ağaç atılmakta ve ağaç yandıkça şömineye doğru ağacın yanmayan tarafları itilerek misafir odasının sıcak kalması sağlanmaktaydı. Misafir odasının penceresi de oldukça ilginçtir. Pencere “V” şeklinde yapılmış ve ışığın düşme açıları hesaplanarak odanın aydınlık olması sağlanmıştır.

Aşağıdaki fotoğraf 5’te Panlı köyündeki bir haş’eşin penceresi görülmektedir.

Haş’eş içindeki misafir odasında misafirin ağırlandığı yer ve oturacağı alan, yerden yaklaşık yarım metre yükseklikte, altında dolap olan ve üstünde döşek ve halıların serildiği bir özel yer bulunmaktaydı. Tahta yapımı olan misafir odası iç tasarımı Çerkeslerin dülgerlik işlerindeki maharetlerini sergilemektedir.

Yukarıdaki fotoğraf 6'da Panlı köyündeki bir haş'eşin misafir ağırlama yeri görülmektedir.

Haş'eşteki misafir odasının tavanı ve diğer odaların tavanı Çerkeslerin yuvarlama dedikleri, kalın ve düz ağaçların düzeltilmesi sonucu meydana gelmekteydi. Uzunyayla'daki bir Çerkes evi, ahır ve haçe'eş dâhil olmak üzere yaklaşık 210 ağacın kullanıldığını, Panlı köyündeki görüşmede tapu kadastroda çalıştığını ifade eden Seçkin Özkan söylemişti. Çerkes evlerinde çok fazla ağaç kullanılması Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'ya ilk geldikleri zaman belgelerde geçen, ancak şu anda olmayan ve merak ettiğimiz ormanlık alanın akıbetini anlamamızda bize yardımcı olmaktadır. Kesilen ağaçların yerine yenileri dikilmeyince, Uzunyayla'daki ormanlık alanın tükenmesine sebep olduğu düşüncesini aklımıza getirmektedir.

Fotoğraf 7'de Panlı köyündeki haş'eşin tavanı görülmektedir.

Panlı köyünde misafir odalarının tavanının sadece yuvarlama denilen büyük ağaçlardan yapılmadığını ayrıca ağaç işçiliği ile tavanların süslendiğini de görmekteyiz.

Fotoğraf 8’de Panlı köyünde harabe halindeki bir haş’eşin tavanı görülmektedir.

Uzunyayla’da haş’eşlerin içinin de oldukça süslü olduğunu ve adeta haş’eş sahibinin ekonomik durumunu ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca misafir odasının duvarlarında Kafkasya’yı ve Çerkesleri anlatan süslemelerin olduğunu, bu odaların adeta hafıza tazeleme mekânlarına dönüştürüldüğünü izlemekteyiz.

Aşağıdaki fotoğraf 9’da Haş’eşin iç döşemesi görülmektedir.

Haş’eşlerdeki misafir odalarının olmazsa olmazı şöminelerdir. Uzunyayla kışları çok soğuk olduğu ve yazları ise serin olduğu için misafir odalarında mutlak suretle şömineler yer almaktaydı.

Aşağıdaki fotoğraf 10'da misafir odası şöminesi görülmektedir

Uzunyayla'da Çerkes misafir ağırlama yeri olan haş'eşler, Çerkes kültürünün ve sosyal yaşamının anlatıldığı, xabzenin kurallarının uygulandığı bir okul işlevi görmektedir. Çerkeslerin yazısız kuralları bu haş'eşler yardımı ile sonraki nesillere aktarılırdı. Haş'eşlerde, ev sahibi olan ailelerin genç kız ve erkekleri ile köleler hizmet ederlerdi. Çerkes gençleri hem haş'eşlerde hizmet eder hem de Çerkes Kültür ve xabzesini öğrenirlerdi. Haş'eşler de oturma sırası önceliği misafirlere verimektedir. Xabze kuralları haş'eşlerde çok sıkı bir şekilde uygulanmaktadır.

3.1.7- DİN VE İNANIŞ

Çerkesler tarih boyunca pek çok dine inanmışlardır⁸¹⁶. İslamiyetin Kafkasya'da yayılması Miladi 6. Yüzyılda Arap mücahit kuvvetlerinin Güney Kafkasya'ya gelmeleri

⁸¹⁶ Kafkaslıların eski inançları pagan ve natüralist temele dayanan doğa olaylarına veya doğa varlıklarına inanma ve tapınma şeklindeydi. Bunun yanında doğaüstü güçleri olduğuna inanılan çok tanrılı inanış belirli ölçüde eski Yunan-Roma kolonileriyle girilen ilişkiyle şekillenmiştir. Şible adı verilen yıldırım tanrısı aynı zamanda savaş ve adalet tanrısıydı. Çerkesler yıldırım çarpan kişiyi şehit kabul ederken aynı inanç Roma'da da vardı, yine yılan tanrısı Blevus ve bal tanrıçası Merisa, Mısırlılarda Blevsis ve Meris adıyla yaşamaktaydı. Tavkul, age, s. 421. ; Çerkeslerde, Tha olarak isimlendirilen bir tek tanrı inancı da mevcuttu, tanrı anlamına gelen bu kelime aynı zamanda doğa olaylarını yöneten diğer tanrılar isimlendirilirken, son ek olarak isme eklenirdi. Yaşar Bağ, Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür Din Tanrı, Çiviyazıları, İstanbul 1997, s. 178; Ağaçlara özellikle meşe ağaçlarına tapınma ise

ile başlamıştır. Kafkasyalılar arasında en evvel Gürcüler ve daha sonra Doğu Kafkasya'da Lezgiler (Dağıstanlılar) İslamiyeti kabul etmişler ve daha sonra İslamiyet batıya doğru yani önce Kabardey'e sonraları Kuban yöresine yayılmıştır. İslam Dini'nin Çerkesler arasında yayılması Kırım Hanları zamanında olmuştur. Kuzey Çerkesistan'a valilik görevi ile gelen Ferah Ali Paşa, çok az süren görevi boyunca içinde İstanbul'dan getirdiği birçok din bilginini çeşitli kabilelere göndermiş ve hükümet merkezi olarak kullandığı Anapa Çerkes limanında bir İslam kasabası vücuda getirerek dini hükümleri iyiden iyiye yaymıştır⁸¹⁷. Kafkasya'da yaşayan Çerkesler Ferah Ali Paşa ile beraber

oldukça geç terk edilen bir inanıştı. Ağaçlara yakın olduklarında kendilerini tanrıya yakın hissediler, mahkemeler ağaçların altında düzenlenir ve ölülerini ağaç gövdelerinde saklardı. A. Kollautz, Abasgia Abhazy Tarihi'nin Bizans Dönemi'ne Ait Belgeleri, (Çev: Bahriye Çelebi), As Yayınları, İstanbul 2000, s. 19.; Kafkasya'da Hıristiyanlık, IV. yüzyılda Gürcüler ve Ermeniler arasında kesin olarak yerleşmiştir. 301 yılında Hıristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden Ermeniler ilk Hıristiyan devlet olma özelliğini taşırlar. Kuzeybatı Kafkasya'ya yine Bizans aracılığı ile giren Hıristiyanlık Orta ve Doğu Kafkasya'da Gürcüler tarafından yayılmaya çalışıldı. Osetya, Çeçenistan ve Avar topraklarına kiliseler inşa edildi. Özellikle X. ve XI. yüzyıllarda Hıristiyanlık Kuzey Kafkasya ve Abhazy'a da yaygınlaştı birçok yeni kilise ve manastır inşa edildi. Ortodoks olan Kafkasya halklarının aksine Ubıhlar arasında 1204 Haçlı seferi sonucu İstanbul'u ele geçiren Katolikler aracılığıyla Katolik mezhebi yayıldı. Kafkasya'da yaşayan Yahudiler ise Dağ Yahudileri olarak adlandırılıp bir kısmı VIII. Yüzyılda İran ve Bizans'tan göç etmişler bir kısmı da Hazar Hanlığı zamanında Museviliği kabul eden Dağlıların soyundan gelmekteydi. Bilge, age, s. 25-26.

⁸¹⁷Met Çünatıkho Yusuf İzzet Paşa, Kafkas Tarihi, Çev. Fahri Huvaj, Ankara 2002 ss.251-258; Ayrıca bk. Sadık Bilge İslamiyetin 710 yılında Müslime komutasındaki Arapların, Hazar Hanlığına saldırarak Derbend'i almasıyla, doğudan Kafkasya'ya girdiğini söylemektedir. Bilge, age, s. 26.; Hazarların 796'da Derbend'e hücumları sonucu bölgedeki Arap hâkimiyeti sarsıldığı gibi bu saldırıda 140.000 Müslüman da şehit edilmişti. Buna karşın bölgede İslamiyet tutunmayı başarmıştır. İki yüz yıl kadar süren Hazar-Arap mücadelesinde Araplar üstün gelmiştir. Kafkasya'ya yönelik Arap akınlarında 815 yılında Şeyh Mehmet Kindi komutasındaki bir birlik Kuzey Kafkasya'ya girerek buradaki Çerkes Beyini öldürmüş daha sonra Dağıstan'a geçerek Müslümanlığı yaymaya çalışmıştır. Bu suretle Çerkes kabileleri ilk defa İslamiyet ile tanışmıştır. VIII. yüzyılda Lezgiler, X. yüzyılda Çeçenler büyük oranda Müslüman olmuşlardır. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. 1, s. 240.; Kafkasya'nın doğu sahili Derbend'den giren İslamiyet'in, Kafkasya'nın batı sahillerine ulaşması için ise yaklaşık bin yıl geçmesi gerekecekti. Çeçenlerin batı komşusu Kabardeyler ve Karaçaylar, özellikle Kırım Hanlığı ile olan ilişkileri yanında IV. Mehmet Giray'ın çabaları ve Kabardey beyleri Kasay Hatukşok, Alan Bek Kaytuk, Kazonoka Jabağ gibi isimlerin halka telkinleri neticesinde XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İslamiyeti büyük ölçüde kabul etmişlerdir. Kadircan Kaflı; Şimali Kafkasya, Vakıf Yayınları, İstanbul 1942, s.71; Bir kısmı kodeş denen ağaca Evliya Çelebi XVII. yüzyılda bu bölgeleri dolaşırken gördüğü bu ağacı 20 adam genişliğinde 40-50 adam boyu yüksekliğinde, ağacın altında ibadet yerlerinin olduğunu ve yılın belli dönemlerinde pazarlar kurulduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985, C.7 s. 429; Kodeş ağacının vekilleri olan tıgalklara ibadet etmekteydiler. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. 1, s. 246. İslamiyet Çerkesler içinde tamamen yayılmamıştır. s. 71.; Osmanlı hükümeti Çerkeslerden icabında sesen bin kişilik bir kuvvet çıkarabileceğini tahmin ederek, burada İslamiyetin neşri, halkın putperest geleneklerin uzaklaştırılması için harekete geçti. Bu vazife muharebelerdeki hizmeti, didarlığı ve temiz ahlakı ile meşhur olan Ferah Ali Paşa'ya verildi. 1781'de Soğucak muhafazalığına tayin edilen Ferah Ali Paşa, Çerkesler üzerinde olumlu bir etki bıraktı. Saydam, age, s.36; 1780 yılında iyi ahlakı ve çalışkanlığıyla bilinen Ferah Ali Paşa'nın Soğucak muhafızı olarak Kafkasya'ya gönderilmiştir. Ferah Ali Paşa aslen Gürcü kölesidir. İyi bir tahsil alarak kendisini yetiştirmiştir. Bir süre, Koca Abdi Paşa'nın divan kâtipliğini yapmış daha sonra bazı taşra

İslamiyete daha fazla ilgi göstermişler ve Çerkesler arasında Müslümanlık oldukça yaygınlaşmıştır. Ferah Ali Paşa dışında Çerkeslerin Müslümanlığa girişlerine yol açan iki önemli gelişme ise Kafkasya'daki "Müridizm" hareketi ile Rusların her şeyine karşı olan Çerkeslerin, Rusların inandığı Hristiyanlığa da karşı olmalarıdır.

Osmanlı Devletine zorunlu göç ile gelen Çerkes göçmenleri bu göçlerini Darü-l Harpten Darü-l İslama "hicret" olarak adlandırmışlardır. Osmanlı Devleti ise Kafkasya'dan gelen bu göçmenlere "Muhacir" demiştir. Böylece hem Çerkesler hem de Osmanlı Devleti Anadolu'ya göç eden Çerkeslerin İslam dinine mensup olduklarını göstermişlerdir. Zorunlu göçün yönünü çizen en temel öge olan "İslam Dini" aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Çerkes Kabileleri arasındaki en önemli bağ olmuştur.

Osmanlı Devleti'ne zorunlu göç ile gelen, Uzunyayla'ya iskân olunan Çerkeslerin dini yaşamlarını idame etmeleri için cami ve mescitlere ihtiyaç duyulmuştur. Uzunyayla'da kimi belgelerde dokuz⁸¹⁸ kimi belgelerde ise sekiz caminin veya sekiz mescidin⁸¹⁹, Çerkes göçmenleri için inşa edildiğini anlamaktayız. Çerkes göçmenleri için Uzunyayla'da inşa edilen bu cami ve mescitlere imam-hatip tayini için yazışmalar⁸²⁰ yapılmıştır. Uzunyayla'da yeni inşa edilen cami ve mescitlerin imam ve müezzin görevlendirilmeleri yapılmış; fakat maaş tahsisinin nasıl yapılacağı⁸²¹ çözüme kavuşmamıştır. Daha sonra Uzunyayla'da Çerkes göçmenleri için yeni inşa olunan mescit ve cami görevlilerine verilecek olan maaş ile ilgili konu, Meclis-i Vâlâ'ya yazılmıştır. Meclis-i Vâlâ'da konu müzakere edilerek Sivas Eyaletine bağlı yeni kurulan

memurluklarında bulunmuş, bu dönemki faaliyetleri ile ünlenmiş, derviş tabiatlı bir kişiydi. Ferah Ali Paşa Kafkasya genelinde İslamiyet'in en zayıf olduğu bölge olan Batı Kafkasya'da kaldığı 4 yıl boyunca kabileler arasında Müslümanlığı yaymak için büyük çaba harcamıştır. Ferah Ali Paşa öncelikle kabile adetlerini öğrenmiş ve akrabalıklar kurarak önce Şapsığ kabilesini daha sonra Abzeh, Natuhaç ve Abaza kabileleri arasında Müslümanlığı yaymaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra bölgeye giden din adamları vasıtasıyla kabileler arasında İslamiyet'in yayılması hızlanmıştır Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. 2, s. 708-711,720; Ferah Ali Paşa'nın Çalışmaları neticesinde İslamiyet Çerkes kabilelerince toplu halde kabul edilmeye başlandı. 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında Çerkes Beylerine yazılan fermanlarda ortak din düşmanına karşı savaşmaları istenmiştir. 1826'da kabilelerin dini ve siyasi yönden devletle olan bağlarının güçlendirilmesi için 16 adet ferman Anapa muhafızlığı aracılığıyla kabilelere gönderilmiştir.Ferman gönderilen bazı kabileler şunlardır: Bjeduğ, Şapsığ, Hatukay, Abaza, Abzeh, Karaçay, Kabartay, Besleney, Janeleredir. Gökçe,age,s. 55.

⁸¹⁸ BOA; A.MKT. NZD 406/13 (8 Mart 1862).

⁸¹⁹ BOA; A.MKT. MHM 204/85 (8 Aralık 1860); A.MKT. MHM 213/74; A.MKT. NZD 348/63(31 Mart 1861).

⁸²⁰ BOA; A.MKT. NZD 348/13 (7 Nisan 1861); A.MKT. NZD 394/21 (5 Eylül 1861); A.MKT. NZD 375/100 (1 Ağustos 1861).

⁸²¹ BOA; A.MKT. NZD 375/51 (30 Eylül 1861).

Aziziye sancağına ilhak edilen Mesudiye kazası ve diğer kazaların karyelerinde teşkil olan dokuz adet camiye imam ve hatip görevlendirilmesinin yapılması ve bu görevlilerin maaşının Evkaf-ı Hümayun hazinesinden karşılanması kararı verilmiştir. 1 Şubat 1861 tarihinde Meclis-i Vâlâ'da alınan kararlar padişaha sunulmuştur. Padişaha sunulan meclis kararları kabul edilmiş ve İrade çıkarılmıştır⁸²².

Uzunyayla yöresine Osmanlı hükümeti tarafından iskân olunan göçmenler sünî Müslümanlardır. Çerkeslerin Uzunyayla'ya gelişleri ile beraber onlar için yeniden teşkil olunan köylere cami ve mescitlerin inşa edilmesi, dini yaşamları gereğidir. Uzunyayla köylerinde inşa olunan cami ve mescitlerde görev yapacak olan din görevlileri görevlendirilmeleri yapılmıştır. Böylece Çerkes göçmenlerinin dini anlamda gereksinimleri devlet ve halk tarafından karşılanmıştır.

Osmanlı hükümeti Müslüman olan Uzunyayla'daki Çerkes göçmenlerinin dini işlerini yerine getirmek için iki tane müftü görevlendirmiştir. Osmanlı hükümeti tarafından Uzunyayla'nın iki önemli merkezi olan Aziziye sancağı merkez kazası Aziziye'ye ve Mesudiye kazalarına müftüleri görevlendirmiştir. Aziziye kazası müftüsüne 250 kuruş Mesudiye kazası müftüsüne ise 300 kuruş⁸²³ maaş bağlanmıştır.

Tablo-37 Uzunyayla'da Çerkes Göçmenleri İçin İnşa Olunan Cami Görevlileri Maaşları⁸²⁴

Görev	Sayı	Maaş	Toplam Maaş
İmam-Hatip	9	80 Kuruş	720 Kuruş
Müezzin	9	40 Kuruş	360 Kuruş
Genel Toplam Maaş			1.080 Kuruş

Uzunyayla'da göçmenlerin yoğun iskân mahallerinden bir olan Mesudiye, 1870 yılında Osmanlı idari yapısında nahiye olarak gözükmemektedir. Mesudiye nahiyesinde 36 tane cami bulunmaktadır. Bu camiler Uzunyayla köylerinin camileridir. Buradan hareketle, 1870 tarihinde Uzunyayla köylerinde 36 cami ve bu 36 camide 33

⁸²²BOA; İ.MVL 467/21186; BEO.NGG. d. No: 761 Kayıt Sıra No: 28 (8 Temmuz 1864).

⁸²³BOA; ML. MSF d. No: 18226 s.11.

⁸²⁴BOA; İ.MVL 467/21186.

mektebin⁸²⁵ olması Çerkes göçmenlerinin dini yaşamları ve eğitimleri için yeterli mekenlarının olduğunu göstermektedir.

3.1.8- ÇERKES TOPLUMUNDA SOSYAL SINIFLAŞMA

Rus işgali sonucunda vatanlarını zorunlu olarak terk eden Çerkes toplulukları “Feodal” bir düzen içinde yaşamlarını idame ettirmekteydi. Çerkes topluluklarının idare olunduğu feodal sistem içerisinde sosyal bir sınıflaşma bulunmaktadır. Çerkesler Kafkasya’da kabilelere, kabileler sülalelere ve sülaleler ise ailelere bölünmekteydi. Belki de Kafkasya’da yaşayan Çerkeslerin en yumuşak karnı bu bölünmeydi. Çünkü Rusya Devleti bir Çerkes kabilesi ile mücadele ederken diğer Çerkes kabilesini türlü sebepler ile yanına almakta, Çerkeslerin bir bütünlük oluşturmalarına engel olmaktadır. Rusya, izlediği bölme siyasetini⁸²⁶ Kafkasya’daki Çerkesler üzerinde oldukça akıllı bir şekilde yürüterek hem Çerkes kabilelerinin bir araya gelmesini engellemiş hem de Çerkeslerin öz vatanlarından zorunlu olarak ayrılmalarına sebep olmuştur. 2012 Temmuz ayında Kafkasya’ya İsmet Boran ile birlikte gittiğimizde, Rusya tarafında Kafkasya’nın üçe bölünmüş halini yakından görmüştük. Bu üç bölüm, Adıge Cumhuriyeti, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetinden meydana gelmektedir. Rusya bu üç cumhuriyet arasında inanılmaz derecede bir kontrol ağı kurmuş ve üç cumhuriyet arasındaki tüm giriş ve çıkışları çok sıkı bir denetim altına almıştır. Ayrıca üç cumhuriyet arasına Rus, Ermeni, Gürcü, Rus Kossakları ve Rumları yerleştirerek gizli bir kontrol ağı kurmuştur. Gördüğümüz kadarı ile Rusya’nın böl-parçala-yönet prensibi bu coğrafyada çok iyi uygulanmaktadır. Kafkasya’daki bu Rus kontrolü, Çerkeslerin özlemini çektikleri “Bağımsız” Kafkaya hayalinin

⁸²⁵ Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870) s.79-80.

⁸²⁶ Bk. Ruslar, bazen kuvvetlerini bir kabileyi şiddetli bir şekilde cezalandırmak için bir araya toplayarak bazen bir kabileyi tehdit ederken bir diğerini dostluk, barış vaatleri ve diğer avantajlarla kandırarak Ruslar belli bir dereceye kadar “böl ve yönet” prensibini uygulamış bulunuyorlar. Bu metotlar ile Karaçay bölgesini cezalandırmak için fırsat buldular. Şu anda ise Rusya Bjeduğ ve onun doğusundaki eyaletlerin liderlerini, yapılan karşılıklı yeminler ile bağlı tutarken, hemen onların yanı başında olan komşu toprakları Natuhaç ve Şapsığ bölgelerini yok ediyorlar. Bu barış içindeki eyaletlerin, savaşan kardeşlerine yardım etmemeleri sebebi olarak bu anlaşmalarının kendilerine getirdikleri yükümlülükleri gösteriyorlar. Buna ek olarak, Abzehleri yardımlarından emin olmadan, açıklık bir alanda savunmasız olarak duran topraklarını Rus öfkesine hedef yapmamak için harekete geçemediklerini belirtiyorlar. J.S. Bell, age, s. 123-124.

gerçekleşmesini imkânsız bir hale getirmektedir. Zaten Çerkesler bu coğrafyada nüfus olarak azalmış durumdadırlar ve Rus kültürü ile yetişmektedirler.

Kafkasya'dan Osmanlı Devleti topraklarına zorunlu bir şekilde gelen Çerkes göçmenleri iskân olundukları Osmanlı topraklarında sosyal sınıflaşmalarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı hükümeti Çerkesleri ürkütmemek için ilk yıllarda Çerkes kabilelerinin sosyal sınıflaşmasına karışmamış bu duruma sessiz kalmıştır. Çerkes kabilelerinin ve kabile mensuplarının fazla sayıda iskân edildikleri Uzunyayla'da 1950-1960 yıllarına kadar sosyal sınıflaşmaya dayalı yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Çerkes sosyal yaşamındaki sınıflaşma şöyledir:

- Pıışı-prens/Kavim Başkanı⁸²⁷,
- L'ekhuel'eş-Birinci Sınıf Soylular⁸²⁸,
- Werkh-İkinci Sınıf Soylular⁸²⁹,
- Lxukhuel'/Ihfikhuel'/Fekhuel'-Hür Köylüler,
- Pşşıl',/Pşıl'ı-Köleler⁸³⁰ den meydana gelmektedir.
- Vineut-Hiçbir hakkı olmayan kölelerdir.⁸³¹

Adıge Cumhuriyeti başketindeki Ulusal Müzede Çerkes toplumunun sosyal sınıflaşmasını anlatan tablo oldukça dikkat çekici bir mahiyettedir. Bu tabloda Çerkeslerin hangi sosyal sınıflara ayrıldığı açık bir şekilde gösterilmektedir.

⁸²⁷ Tabiş Murat, G.T 23.07.2012 Nalçık. Kafkasya'daki ilk Pıışı İnal'dır. İnal'ın Kayutoko isminde bir oğlu vardır. Kayutoko'nun ise İnarmas, Beslan ve Gilahstan(Kahraman Maraş'ta iskân olunan Çerkes göçmenleri yoğun olarak Gökşun'a iskân edilmişlerdir. Çerkesler Gökşun'a Gilahstan bölgesi adını vermektedirler.) isminde üç oğlu vardır. Uzunyaylaya gelen Çerkes Kabardey pıışları Beslan'ın soyundan gelenlerdir. Ayrıca Abazaların 6 tane pıışısı olduğu bilgisinide görüşmede vermiştir. Ruslar Çerkes Pıışlarına prens anlamına gelen "Kinyaz" ismini vermektedirler.

⁸²⁸ Kuşha Fikri Özden G.T 17.07.2011 Uzunyayla Kırkpınar köyü, Fehmi Tambay, Şogen Ali Şengil G.T 17.05.2012 Ankara, Tabiş Murat, G.T 23.07.2012 Nalçık, Tambiy, Anzor, Kundet, Kogoloko ve Toktamış(Toktamışlar daha önceden pıışı ikiken bazı sebeplerden dolayı statüleri düşürülüp L'ekhuel'eş yapılmışlardır.) isminde pıışından sonra gelen sülalerdir.

⁸²⁹ Tabiş Murat, G.T 23.07.2012 Nalçık Kabardey Werkh/Vork sülalerinin sayısının 63, Beslen Vork sülale sayısının 114 olduğu bilgisini verdi.

⁸³⁰ İzzet Paşa, age, 2002 s.202; ayrıca bk. Pıışı ve vorklerin daha önceleri çok daha fazla güce sahip oldukları ve vorklerin kendilerine bağlı Tflokotl kabileleri olduğu ve bu insanların bir dereceye kadar vorklerin emrinde oldukları itiraf edilmektedir. Asil sınıfların sahip oldukları eski güçlerinin tek izi, onlara gösterilen nezaket davranışlarıdır. Pıışılara hitap edilirken asla lakap kullanılmaz. Hizmetkârlara onlara " zuizhan" diye hitap ederler. J.S. Bell, age, s.228.

⁸³¹ Çerkes sosyal sınıflaşmasında yer alan Pıışı, Vork, Lekoltaş, Thollkotl, Pıışıl, Vineut yazımları ile ilgili farklılıklar vardır. Mesela, Vork için: work, works, werkh; Lekoltaş için: L'ekhuel'eş, Thollkotl için: lxxukhuel'/ihfikhuel'/fekhuel', Tflokotl; vineut için: wineut şeklinde yazılmaktadır. Biz Çerkes sosyal sınıflanmasını anlatırken Pıışı, Vork, Lekoltaş, Thollkotl, Pıışıl, Vineut şeklinde kullanacağız.

Aşağıdaki fotoğraf 11’de Maykop Ulusal Müzede yer alan Çerkes sosyal sınıf şeması görülmektedir.

Maykop Ulusal Müzeden aldığımız bu tabloya göre Çerkes sosyal sınıflaşması hem yazılı olarak hem de resimler ile şöyle anlatılmıştır:

- Pıışı: Prens
- Lekoltaş: Pıışı ve Vorkların arasındaki sınıf. Bu sınıf Vorklerin üstündedir.
- Dıjınıka(ko)⁸³² Vork
- Beslen Vork
- Vork Şohuthase
- Pıışı kav(Çav): Pıışının güvenliğini sağlayan güvenlik görevlileridir.
- Thollkotl: Özgür köylü
- Şaşehuj: Köle sınıfından olup ya azat edilmiş ya da azat bedellerini sahiplerine ödeyerek özgür olmuş azatlı kölelerdir.
- Pıışill: Köledir. Evi olan, belirli bir yeri olan, nikâhla evlenebilen kölelerdir.
- Vineut: Hiçbir hakkı olmayan, hayvan gibi değerlendirilen savaş esirleridir. Ailesi soyu ve sopu belli değildir⁸³³.

⁸³² Dıjın gümüş anlamına gelmektedir.

⁸³³ Madina ile beraber 19.07.2012 tarihinde Maykop ulusal Müzedeki Çerkes Toplumu sosyal sınıflar ile ilgili tablo üzerine ortak çalışmamız.; Kuşhan Bi Anzor, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti Nalçik Ensütütüsünde Tarih Doktoru, Kabardey kabilesi Kuşhan Bi sülalesine mensup, 1966 doğumlu 21.07.2012 tarihindeki Hüsnü Işık'ın (Anzor'un açıklamalarının tercümesini de yaparak çalışmamızda

- Pşı: Birincisi prenslerdir ki bunlar ülkenin yöneticileridirler. Prensler halkla eşit sayılır. İki türlü prens vardır: Sayıları çok az olan Khanuklar ve Pşılar'dı. Asilzade sınıfıdır.
- Vorkler: ikinci sınıf soylular “ Vork” ve ya “Uzden” (Özden) diye adlandırılan sınıftır.
- Thollkotl Üçüncü sınıf ise hür halktır. Halk, feodal devirlerde Avrupa'da olduğu gibi, babadan oğulla bir prensin topraklarını işler; savaş zamanı o prene bağlı olarak askerlik ederdi⁸³⁴.
- Köleler: Bu köleler toprak işçileridir. Bildiğimiz manada köleliği ifade etmezler. Emrinde çalıştıkları toprak sahibi ile anlaşamazlar ise bir başkasının yanına geçme haklarına sahiptirler.

Kafkasya'daki sosyal sınıflaşmanın kendini gösterdiği en önemli yerlerden biri de toplantılardır. Milli meselelerini tartıştığı toplantılarda önce han torunları, daha sonra Pşılar, vorkler ve en son da Thollkotlar yere oturur; daha alt seviyede olanlar, üstleri oturmadıkça ayakta kalmaya devam ederler⁸³⁵. Uzunyayla yöresine gelen Çerkeslerin, bu durumları aynen Kafkasya'da olduğu gibi sürdürdükleri görülmektedir. Mesela, Çerkes düğünlerinde bile Çerkeslerin sosyal sınıflara göre sıralandıklarını Uzunyayla'daki Çerkes göçmenlerinin yaşamlarında da görmekteyiz.

Uzunyayla yöresinde iskân olunan Çerkes göçmenlerinden Kabardey ve Abaza kabileleri sosyal sınıflaşmayı uzun yıllar sürdürmüşlerdir. Uzunyayla yöresindeki Hatukoy ve Abzeh kabileleri ise sosyal sınıflaşmayı Kafkasya'da terk etmişlerdir. Bu nedenle Kabardey ve Abaza kabilelerinin Uzunyayla yöresindeki sınıf farkı nedeni ile yaşamlarına daha ayrıntılı bir şekilde bakmak gerekmektedir.

Osmanlı hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerine tahsis edilen Uzunyayla'ya Pşılar da (Prens) gelmişlerdir. Uzunyayla'ya gelen Pşılar şunlardır:

katkıda bulunmuştur.) bürosunda 21.07.2012 tarihinde yapılan görüşmede Çerkes sosyal sınıfları için şöyle demiştir: pışı/prens/kinyaz toprak üzerinde hakim olan ve sözü geçen kişiydi. Askeri ve idari baştır. Pışço sınıfı: Pışının güvenliğini sağlayan askerler, asil olmayan yani vork olmayan sınıftan seçilirdi. Beygol: Pışının vergi tasildarlığını yaparlardı. Beslen vork: Pışının askerleridir. Özgür köylüler toprağı işler ve “tın” isimli vergiyi pışıya verirlerdi. Şehşhuş: Azatlı köle. Pışill(köle): toprağı işler, çobanlık yapar, pışının emirlerini yerine getirir, özgürlükleri olmayan, miras olarak kalan, alınıp satılabilen kölelerdir. Pışillim iyi yaşaması pışının vergilerini artırmaktadır. Vineut(köle): Savaş esirlerinden oluşurdu. Vineutların sayısı artınca ya bir üst sınıfa(pışill) çıkarılırdı yada pışı tarafından satılırlardı.

⁸³⁴ Şövalye Taitbout De Mariny, age, s.39-40.

⁸³⁵ J.S. Bell, age, s 228.

- Hamirza
- Haduşoko
- Besleniko
- Jambot
- Missot
- Mudar
- Ajgeri
- Atho
- Janhot⁸³⁶

Yukarıda isimlerini verdiğimiz pışıların Kabardey bölgesinde kendi isimlerini taşıyan köyleri yer almaktadır. Uzunyayla'ya gelen dokuz pışı dışında Kabardey bölgesinde otuz dokuz pışı kalmıştır. Böylece Kabardey bölgesinde kırk yedi pışı olduğunu anlamaktayız.

3.1.9- ÇERKES KÖYLERİNİN İSİMLERİ ÜZERİNDEKİ TARTIşMALARDA SOSYAL HAYATIN ETKİSİ

Uzunyayla yöresindeki köylerin isimleri ile ilgili tartışma iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, Çerkesce Köy isimlerinin son eklerinin bitiş şekli; ikincisi, bazı köylerin Çerkesce ismi, Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerinin gelişleri ile beraber kullanılırken, bazı köylerin Çerkesce isminin olmayışdır. Çerkes kabileleri kendi aralarında birlik sağlayamadıkları gibi Uzunyayla'daki köy isimleri üzerinde de bir birlik sağlamanın uzağında durmaktaydılar. Bu özellik, Çerkes topluluklarında çok açık olarak görülen “Ben” duygusunun çok baskın olmasından ileri gelmektedir.

a. Uzunyayla Yöresi Çerkes Köy İsimlerinin Son Ekleri: Uzunyayla'da Çerkesce köy isimlerinin son ekleri dikkat çekecek bir mahiyettedir. Uzunyayla yöresinde kurulan bu Çerkes köylerinin bazıları “-ey” ve “-oy” ile biterken bazıları ise “-hale” ile bitmektedir. Yaptığımız görüşmeler neticesinde Çerkes köy isimlerinin kullanışı ile ilgili bazı varsayımlar elde ettik. Varsayım dememizin nedeni kullanılan

⁸³⁶ şogen Ali şengil, Fehmi Tambay, İsmet Boran, Ömer şengil, G.T 23.07.2012 Ankara, Nadire Bursa G.T 19.05.2012 Kayseri, Tabiş Murat, G.T 23.07.2012 Nalçık, Uzunyayla'ya gelen pışılar ile ilgili bilgiler vermişlerdir.

isimlerin son eklerinin nedenselliğine kesin olarak ulaşmamamızdan kaynaklanmaktadır. Ulaştığımız sonuçları aşağıda maddeler halinde vermeye çalışacağız:

- Sonu –ey ve –oy ile biten köyler Çerkes Sosyal sınıflanması içinde yer alan ve Pıışı(Prens), Vork(Asil)⁸³⁷ olarak adlandırılan kişiler tarafından kurulup adlandırılırken; sonu –hable⁸³⁸ ile biten köyler köyün etrafında bir mahalle olarak, köyden küçük, Pıışı ve Asillerin dışındaki Çerkesler tarafından kurulup adlandırılmıştır⁸³⁹. Başka bir görüş ise köylerin isimlerinin sonundaki –ey ve oy eklerinin sahiplik belirttiği şeklindedir. Mesela, Ş.Jambotey, Muderey gibi sonu –ey ile bitenler Mudarların köyü, Jambotların köyü anlamına gelmektedir⁸⁴⁰. Hable kelimesinin de köy anlamına geldiğini belirten Tahsin Dinç son eklerin kullanımı ile ilgili olarak, –hable ile biten köylerin Pıışı ve Asillerin dışında kalan Çerkeslerin köyü anlamını içermeyeceğini ve bunun için Kabardeylerin ilk Pıışısı olan İnal’a ait Kafkasya’daki köyünün İnalhable olduğunu söylemektedir⁸⁴¹. Bu açıklama ile köylerin, sosyal statüleri olmayan kişiler tarafından kurulduğu görüşünü çürütmekle beraber zaten Pıışı ve Asil aileler dışında kalan Çerkeslerin köy kurma hakkının olmadığı gerçeğini de hatıra getirmektedir.
- Kafkasya’dan Anadolu’ya gelen Çerkes göçmenleri Kafkasya’da kullandıkları köy isimlerini, Anadolu’da da aynı şekilde kullanmışlardır. Çerkes göçmenleri sadece köy isimlerini değil aynı zamanda Kafkasya’da kullandıkları dere tepe isimlerini de iskân olundukları Uzunyayla’da kullanmışlardır⁸⁴².

⁸³⁷ Anzurey köyüne Anzur kabilesinin lideri Anzurey’e izafeten bu isim verilmiştir. Yıldız, agm, s. 168.

⁸³⁸ Ayrıca bk. Aslanhable köyünün ismi Kafkasya’daki Aslan isimli bir Beyin himayesinde tekrar kurulduğu için bu isim verilmiştir. Yıldız, agm, s.176.

⁸³⁹ Uzunyayla Thamadesi Fikri Özden(Kuşha Fikri), G.T 17.07.2011 Uzunyayla Kırkpınar köyü.

⁸⁴⁰ Tahsin Dinç G.T 17.12.2011 Ankara.

⁸⁴¹ A.X. Karov-C.H. Baytunaov, AdministrativnoTerritoriavi Kabardino-Balkari, Nalçık 2000 s.22; Dumanov, age, s.140; Tahsin Dinç G.T 17.12.2011 Ankara.

⁸⁴² İsmet Boran G.T 17.12.2011 Ankara, Kafkasya’ya gittiğimde ailemin yaşadığı köyü görmeye ve bu köyde akrabalarım var mı varsa onları göreyim diye gittiğini söylemişti. Kafkasya’daki köyünde ve civar yerlerde gezdiğimiz zaman kendisine rehberlik yapan yanındaki kişinin köyün çevresindeki tepelerin ve derelerin vb yerlerin isimlerini söyleyerek tanıtıyormuş. Bir derenin ismini söylerken “eşek deresi” diyen rehber İsmet Boran tekrar sormuş belki konuşulan dilden dolayı yanlış anladığımı düşünmüş; fakat rehber yine derenin isminin eşek deresi olduğunu söyleyince Kafkasya’dan Anadolu’ya göç eden ailesinin köyünün yanında deresinin ismini bile Uzunyaylaya taşıdığını söylemişti.

Nalçık'e bağlı olan Anzorey köyü, Lekoltaş olan Anzor tarafından kurulmuştur. Zorunlu göç ile Uzunyayla'ya gelen Anzorey köy sakinleri, yeni kurulan Kaftangiyen köyüne yerleştirilmişlerdir. Kabardey kabilesine mensup olan Kaftangiyen sakinleri köylerine Kafkasya'daki köyleri olan Anzorey isimini vermişlerdir. Yukarıdaki Fotoğraf 12'de İsmet Boran ve Anzorey köyü görülmektedir.

- Uzunyayla yöresine gelen Çerkes göçmenleri köylerin Türkçe isminin yanında Çerkesce isimlerini de kendi içlerinde kullanmışlardır. Sonlarının –ey ve –oy, –hable ile bitmesi Çerkes dilinde söylenişin kolay olmasından ve kafiye uyumundan dolayıdır⁸⁴³. Şogen Ali, kafiye uyumundan dolayı köylerin son eklerinin kullanılmasına katılmakla beraber, sonu –ey, –oy ile biten köyler ile sonu –hable ile biten köyler arasında bir fark olmadığını söylemiştir⁸⁴⁴. Uzunyayla'daki Çerkes köy isimlerinin son ekleri ile ilgili tartışmanın en büyük sebebi, bu köylerin kuruluş hikâyelerinin tam olarak bilinmemesindedir. Çerkes topluluklarının Uzunyayla'ya gelişleri ile beraber zorunlu göçlerini ve gelip

⁸⁴³ Fehmi Tambay, G.T 23.07.2011 Ankara.

⁸⁴⁴ Ali Şengil(Şogen Ali), G.T 23.07.2011 Ankara, Şanibey ve Makarlar aynı statüde olan ailelerdir ve aralarında bir fark yoktur Şanibey-Makarhable Çerkescedeki ses ve kafiye uyumun nedeniyle son ek kullanımı farklılaşmaktadır.

yerleştikleri köy ya da boş arazilerin köyleştirmeleri ile ilgili, ilk gelen Çerkesler tarafından yapılan herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Sadece, köylerin yaşlıları ile yapılan görüşmelere ve daha önce köyler ile ilgili yapılan birkaç çalışmaya şahit olduk. Fakat bu çalışmalar da köy isimleri ile ilgili tartışmalara kesin bir cevap vermemektedir⁸⁴⁵. X kişinin köylerin son ekleri ile ilgili verdiği bir bilgi, Y kişi tarafından genelde teyit edilmemektedir. Aslında Çerkes köy isimleri ile ilgili tartışmanın bize gösterdiği en önemli sonuç Çerkeslerin sosyal sınıflaşmasıdır. Tarih boyunca Kafkasya’da ortak bir birliktelik sağlayamayan Çerkes kabileleri, köy isimleri hakkında da bir birliktelik sağlayamamıştır. Çerkes topluluğunun en temel hastalığı, “Ben” ve “Bizim Kabile” en doğruyu bilir ve söyler eğilimidir. Bu yaklaşım ise Çerkes kabilelerinin Kafkasya’da devletleşmesinin çok gecikmesine neden olmuştur. Her Çerkes kabilesi kendisini diğer Çerkes kabilesinden üstün görmektedir. Böylece Çerkes kabileleri ile görüşme yaptığımız kişiler de bu tarihsel kopuşun kendi içlerinde hala devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca köy isimleri ile ilgili bir sonuca ulaşmanın karmaşık hale gelmesi Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkeslerin kendi sosyal kökenlerini saklama ihtimalini de hatırlamamıza getirmekte ve bu yönde düşünmemize yol açmaktadır.

Tablo-38 Sonu –ey ve –oy ile biten Çerkes Köyleri

Sıra No	Köyün Türkçe ismi	Köyün Çerkesce ismi (Sonu –ey ve –oy ile biten)	Köyde Yaşayan Çerkes Kabile İsmi
1.	Akören ⁸⁴⁶	Pedisey	Hatukoy
2.	A.Borandere	Ş.Jambotey	Çeçen/Kabardey

⁸⁴⁵ Ayrıca bk. Ey köylerinin beyleri prensken, acaba hable köylerinin beyleri daha düşük rütbeli soylular mıdır? Ya da ey köyleri hable köylerinden çok daha büyük müdür? Statü ve büyüklük bazındaki tahmin edilen bu farklar hable köylerinin ey köyleri ile köken olarak bağlantılı olup olmadığını düşündürmektedir. Genellikle sonu –ey ile biten köylerde yaşayan ailelerin statülerinin çok daha yüksek olduğu ve bu ailelerin daha büyük onur taşıdığı inancı vardır. Ancak bu anlayış sonu –hable ile biten köyün orta yaşlı muhtarı tarafından kabul edilmemektedir. Eiji Miyazawa, “Uzunyayla’daki Çerkesler Arasında ...”, s.149-150.

⁸⁴⁶ Akören köyünün eski adı Akviran’dır. Daha sonra Akviran ismi değiştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, age, s.25.

3.	A.Kızılçevlik	Mekeney	Kabardey
4.	A.Höyük	Babıgey	Kabardey
5.	Akviran	Pedisey	Hatukoy
6.	Çamurlu	Habçey	Kabardey
7.	Dikilitaş	Yımgoy	Kabardey
8.	E.Yassıpınar	Şenibey	Kabardey
9.	Gebelek	Gothaley	Kabardey
10.	Halitbeyören	Gunaşey	Kabardey
11.	Hayriye	Jamırzey	Kabardey
12.	İnliören	Hevşey	Hatukoy
13.	K.Gümüştün	Birgutey	Kabardey
14.	Karahalka	Ganşuyev	Kabardey
15.	Karakuyu	Şegamey/Şığalığ	Kabardey
16.	Kaftangiyen	Anzorey	Kabardey
17.	Kurbağlık	Şiğeleğ	Kabardey
18.	Methiye	Mudarey	Kabardey
19.	Örenşehir	Gundatey	Kabardey
20.	Olukkaya	Jambotey	Kabardey
21.	Şerefiye	Aslemirey	Kabardey
22.	Tilkihöyük	Goğulgey	Kabardey
23.	Taşoluk	Hapaşey	Kabardey
24.	Uzunpınar	Yınerıgey	Kabardey
25.	Y.Beyçayırı	Marğuşey	Kabardey
26.	Y.Borandere	Yeliğey	Kabardey/Abaza
27.	Y.Yassıpınar	Janıgey	Kabardey
28.	Yağlıpınar	Jereştay	Kabardey

Tablo-39 Sonu –hable ile biten Çerkes Köyleri

Sıra No	Köyün Türkçe ismi	Köyün Çerkesce ismi(Sonu –hable ile biten)	Köyde Yaşayan Çerkes Kabile İsmi
1.	A.Beyçayırı	Şıpışhable	Kabardey
2.	A.Karagöz	Gosthable	Kabardey
3.	Alamescit	Lığurhable	Kabardey
4.	Aygörmez	Hıthable	Hatukoy
5.	B.Gümüşgün	Apşohable	Kabardey
6.	Hilmiye	Beşkızakhable	Kabardey
7.	Kırkpınar	Sasıghable	Kabardey
8.	Karaboğaz	Aslınhable	Kabardey
9.	Kılıçmehmet	Gılışpihable	Kabardey
10.	Sacayağı	Gunaşhable	Kabardey
11.	Taşlıgeçit	Toğhable	Kabardey
12.	Tahtaköprü	Guraşınhable	Kabardey
13.	Tersahan	Lakhable	Hatukoy
14.	Y.Kızılçevlik	Jeşhable	Kabardey
15.	Y.Karagöz	Mağarhable	Kabardey

Yukarıda değindiğimiz sonları –ey, –oy ve –hable ile biten Çerkes köylerinde yaşayanların Çerkeslerin Kabardey ve Hatukoy kabileleri olduğunu görmekteyiz. Uzunyayla’da iskân edilen Çerkes Kabilelerinden biri olan Abaza köylerinde bu durumu görememekteyiz. Fakat Uzunyayla yöresinde kurulan Abaza köylerinin sonu, köy anlamına gelen –kıt eki ile bitmektedir. Mesela, Abaza Altıkesekek köyü(Logkıt-Lolar’ın köyü)⁸⁴⁷, A.Potuklu (İsmelkıt-İsmel’in köyü) ve Yenyapan(Şıdkıt-Şıdlar’ın köyü) köylerini örnek olarak verebiliriz. Uzunyayla yöresinde yer alan Çerkes köylerinin son eki ile ilgili tartışma Abaza köylerinin dışında Kabardey ve Hatukoy Kabilelerinin iskân edildikleri köylerde yaşanmaktadır.

⁸⁴⁷ Kayseri Birleşik Kafkasya Kültür, age, s.11-12.

b. Uzunyayla yöresinde kurulmuş olan Çerkes köylerinden bazılarının Çerkesce isminin olması

Uzunyayla yöresinde kurulan Çerkes köylerinin bazılarının hem Çerkes hem de Türkçe ismi var iken bazı köylerin sadece Türkçe ismi vardır. Çerkes köylerinin iki isimli ve tek isimli olmasının çeşitli sebepleri olabilir. Bu olasılıkları maddelersek:

- Çerkes göçmenlerinin Anadolu'ya geldikleri zaman iskân edildikleri köylerde az sayıda bulunmaları ve bu köylerde yerleşik ahalinin bulunması.
- Aynı köye iskân edilen ve farklı Çerkes sülalesine mensup olan göçmenlerin sosyal sınıf olarak eşit statüde olması nedeniyle isimlendirmenin yapılmadığını görmekteyiz. Mesela, Karahalka köyüne iskân edilen iki ayrı sülaleye mensup ve aynı statüde olan Mertezeler ve Kundateylerden dolayı köyün Çerkesce isimlendirilmesinde sorun yaşanmıştır. Karahalka köyüne Kundateyler Ganşuyev olarak isimlendirirken, Mertezeler ise Mertezey⁸⁴⁸ olarak isimlendirmektedir.

Tablo 38 ve tablo 39'da Uzunyayla yöresinde Çerkes göçmenlerinin yaşadıkları ve Çerkesce ismi yer alan köy adları yer almaktadır. Aşağıda tablo 39'da, Çerkesce ismi olmayan ve yalnızca Türkçe ismi olan Uzunyayla yöresi köyleri yer almaktadır.

Tablo-40 Çerkesce İsmi Olmayan Uzunyayla Köyleri

Sıra No	Köyün Türkçe ismi	Köyde Yaşayan Çerkes Kabile İsmi
1.	Beserek	Hatukoy
2.	Cinliören	Hatukoy
3.	Çukuryurt	Abzeh
4.	Çerkes Söğütlü	Kabardey
5.	Demirboğa	Abaza
6.	Devederesi	Hatukoy
7.	Demirciören	Hatukoy

⁸⁴⁸ Uzunyayla Thamadesi Fikri Özden(Kuşha Fikri), 18.07.2011 Uzunyayla Kırkpınar köyünde yapılan görüşme; Sedat Özden Kayseri'de yapılan görüşme. Uzunyayla köyleri ile ilgili görüşme yaptığımız hemen herkes bu köyün bilinen en eski adının Meretezey olduğunda hem fikirdiler.

8.	Eğrisöğüt	Karaçay
9.	Kabaktepe	Kabardey
10.	Kazancık	Abaza
11.	Kaynar	Hatukoy
12.	Karacaören	Abaza
13.	Karakoyunlu	Kabardey
14.	Kapaklıpınar	Kabardey
15.	Kavak	Hatukoy
16.	Kuşçu	Hatukoy
17.	Malak	Hatukoy
18.	Maraşlı	Kabardey
19.	Panlı	Abzeh
20.	Pazarsu	Kabardey
21.	Söğütlü	Hatukoy
22.	Tavladere	Abaza
23.	Y.Höyük	Çeçen

3.2- UZUNYAYLA YÖRESİNDEKİ ÇERKES GÖÇMENLERİLERİNDE SOSYAL HAYAT

3.2.1- UZUNYAYLA'DA EKONOMİK FAALİYET ALANLARI

Osmanlı hükümeti tarafından Uzunyayla'nın iskâna açılmasının en baş sebeplerinden biri de Uzunyayla arazisinin tarıma açılması düşüncesiydi. Uzunyayla arazisinin suyu ve otunun bol olmasından dolayı⁸⁴⁹ Çerkes göçmenleri hem tarım hem de hayvancılık⁸⁵⁰ ile uğraşmışlardır.

⁸⁴⁹ Salnamelerde Kayseri, Osmanlı Ve Cumhuriyet Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri, Haz. Uğur Koçabaşoğlu-Murat Uluğtekin, Kayseri 1998. s. 249.

⁸⁵⁰ Kazım Özdoğan, Kayseri Tarihi C.I, Kayseri 1948. S. 52 Halkın mühim bir kısmı ziraat ve hayvancılık ile uğraşmaktadır.

3.2.1.1- Uzunyayla'da Tarım ile İlgili Çalışmalar

Uzunyayla'ya iskân olunan göçmenler ziraat ile meşgul olmuşlardır. Osmanlı hükümeti ziraat ile uğraşacak göçmenlere tarım arazilerini bedelsiz vermiştir. Uzunyayla'nın iklimi nedeni ile buğday, mercimek, patates, arpa ve çavdar⁸⁵¹ gibi ürünler yetiştirilmektedir.

Uzunyayla'da iskan olunan göçmenlerin iskan mahallerinde dut, cehri?, boya, afyon için susam, penbe (pamuk) gibi ürünler yetiştirilmesi hedeflenmekteydi. Bu ürünlerin yetiştirilebilmesi için civar vilayetlerden tohum ve fidan alınmasına karar verilmiştir. Uzunyayla civarlarında bulunan mahallerden dut fidanı, Kayseri ve Tokat'tan cehri, Mamuretülazizden penbe ve Emlak nahiyesinden boya ve susam tohumlarının alınarak Uzunyayla köylerindeki Çerkes göçmenlerine⁸⁵² verilmesi düşünülmüştür. Bu çalışmalar neticesinde, Afşar aşireti nedeni ile Uzunyayla'da uzun yıllardır yapılamayan zirai faaliyetlerin yaptırılması düşünülmüştür. Böylece Osmanlı hükümeti hem Çerkes göçmenlerinin zirai çalışmalara yönelmesini sağlayacak hem Uzunyayla arazisini tarıma açacak hem de hazine tarafından göçmenlere verilen yevmiyeleri keserek hazinenin yükünü hafifletecektir. Ayrıca Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkes göçmenlerine İskân Talimatnamesi nedeni ile tanınan vergi muafiyeti sonrasında Çerkes göçmenleri vergi vererek Osmanlı hazinesine katkıda bulunacaktır.

Azizye kazasındaki Çerkes göçmenlerinin geçim kaynakları içinde el sanatlarına ait eserleri görmekteyiz. Çerkeslerin ekonomisine katkı yapan bu ürünler Kilim, seccade ve kaliçe (halı)⁸⁵³dir. Bu ürünler hayvancılık ile uğraşan Çerkeslerin hayvansal ürünlerini ekonomik katkıya çevirmeleri sonucunda meydana gelmektedir.

Uzunyayla köylerinde Çerkesler uzun süre buğday, arpa, çavdar ve yulaf⁸⁵⁴ ekmişlerdir. Ekim ayında tarlalar ekilir ve Temmuz ayının sonunda ürünler kaldırılırdı. Ayrıca Pınarbaşı havzasına bağlı köyler bahçe, bostan, meyve, sebze, patates ve soğan gibi ürünler de yetiştirilirdi. Ayrıca Uzunyayla köylerinden A.Karagöz,

⁸⁵¹ Fikri Karaman, Salname-i Vilayet-i Sivas, İstanbul 2001. s.105.

⁸⁵² BOA; İ.DH 591/41101.

⁸⁵³ Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870) s.106.

⁸⁵⁴ Uzunyayla'da hubat tarımı yapılmakta olup, tarım at ile yapılmaz öküç ile yapılır.Güleç, age, s.46.

Y.Karagöz, Y.Borandere, A.Boranandere, Karaboğaz, Y.Gümüşgün, A.Gümüşgün, Y.Beyçayırı ve A.Beyçayırı köylerinde elma ve kiraz ağaçları bulunmaktadır⁸⁵⁵.

Uzunyayla Çerkesleri hayvancılık ile de meşgul olmuşlardır. Uzunyayla'daki hayvancılık çalışmalarında en başta gelen gelir kaynağı attır. Atın yanında manda, himar⁸⁵⁶, sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlarda bulunurdu. Bu hayvanların yünlerinden Aba⁸⁵⁷ yapılarak ekonomik⁸⁵⁸ gelir elde edilirdi.

3.2.1.2- Tarımda Kullanılan Araç-Gereçler

Uzunyayla yöresine Osmanlı hükümeti tarafından iskân olunan Çerkes göçmenlerinden en büyük beklenti Uzunyayla arazisinin ziraate açılmasıydı. Ziraat ile meşgul olacak Çerkes göçmenlerine verilecek araç gereçler ziraat işleri için gereken araç-gereçlerdi. Uzunyayla'da Çerkes göçmenlerinin ilk zamanlarda kullandıkları araç-gereçler Osmanlı Devleti tarafından verilenlerden oluşmaktadır. Karayolu ile Anadolu'ya zorunlu göç ile gelen Çerkeslerin kendileri ile beraber tarım araç-gereçleri getirdikleri de muhakkaktır. Osmanlı hükümetinin Uzunyayla'daki Çerkes göçmenlerine ve diğer göçmenlere verdiği tarım araçları öküz, araba, tırpan, balta ve kazmadan⁸⁵⁹ oluşmaktadır. Osmanlı hükümetinin Uzunyayla arazisini tarıma açma düşüncesi içinde olduğunu daha önce ifade etmiştik. Uzunyayla'da iskân olunan Çerkes göçmenlerine yapılan yardım kalemlerine baktığımızda, bu yapılan yardımların, bir çiftçi ailesinin

⁸⁵⁵ Karaman, age, s.105; Tahsin Dinç G.T 17.12.2012 Ankara; İsmet Boran, G.T 23/30.07.2011 Ankara, 30.05.2012 İzmir.

⁸⁵⁶ Merkep, eşek.

⁸⁵⁷ Elbise.

⁸⁵⁸ Kemalettin Karamete, Erciyes Kayserisi ve Tarihine Bir Bakış, Kayseri 1934. s.14; Karaman, age, s. 105.

⁸⁵⁹ BOA; ML. MSF. d. No: 15924; Ayrıca bk. Mesudiye kazasında Kafirviran nam mahalde iskân olunan Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı

Yekün hane 30 nufus 255

onbeş nufus bir Hane itibarıyla Hane bahası3400

Kezalik onbeş nufus bir hane itibarıyla öküz bahası 8500

Kezalik araba bahası:1530

kezalki tırpan bahası:221

Kezalik balta bahası: 204

Kezalik kazma bahası: 136

Yetmiş yedi senesi Mayıs ibtidasından Haziran gayetine(1 Mayıs 1861- 12 Temmuz 1861) kadar iki aylık beherine yevmiye yarımşar kıyye hesabıyla nan-i aziz mukabilinde verilen zahire bahası:4207

Sene-i merkume Temmuz ibtidasında Ağustos gayetine kadar iki aylık nan-i aziz mukabilinde verilen zahirenin mikdar ve bahası nefer 255 behere 60 hınta 7650

Beher Haneye beşer kilei istanbuli hesabıyla tohumluk zahiresi olarak verilen:3080 hane 48 kilei istanbuli hınta. ML. MSF. d. No:16636 s.2-5.

temel ihtiyaçları olan araç gereçlerden oluştuğunu görmekteyiz. Osmanlı hükümeti göçmenlere vereceği tarım araç ve gereçlerinin bedelini göçmenlere vermiştir.

Tablo-41 Uzunyayla'daki Çerkes Göçmenlerine Osmanlı Devleti Tarafından Verilen Tarım Aletleri ve Tutarı

Verilen Tarım Aletleri	Sayısı	Tutarı
Öküz bahası	1	264 kuruş
Araba bahası	1	45 kuruş
Tırpan bahası	1	12 kuruş
Balta bahası	1	12 kuruş
Kazma bahası	1	8 kuruş
Toplam	5	341 kuruş

Uzunyayla yöresinde Devletin yaptığı nakdi yardım dışında Çerkes göçmenleri de Kafkasya'dan bazı tarım aletleri getirmişlerdir. Uzunyayla yöresinde Çerkes göçmenleri ayrıca tırpan, orak, saban, pulluk ve harmanda döven⁸⁶⁰ gibi tarım aletlerini de kullanmışlardır.

3.2.1.3- Uzunyayla'da At Yetiştiriciliği

Çerkes göçmenlerinin, Uzunyayla yöresini seçmesinin en temel sebebi Uzunyayla arazisinin toprak yapısıdır. Çerkesler iskân olunmaları için kendilerine Osmanlı hükümetinin gösterdiği Uzunyayla arazisine baktıkları zaman bu arazideki toprak yapısının⁸⁶¹ “at” yetiştirmeye uygun olduğunu görmüşler ve Uzunyayla'ya iskân olunmayı kabul etmişlerdir.

⁸⁶⁰ İsmet Boran, G.T 23/30.07.2011 Ankara, 30.05.2012 İzmir, 17-24.07.2012 Maykop, Çerkeski ve Nalçik.

⁸⁶¹ Uzunyayla Bölgesi Aziziye ilçesine bağlı olup, geniş çayırları ve meraları ile tanınan hayvan yetiştirmeye çok elverişli bir yerdir. Arazinin kireçli olması atların kuvvetli yapıda olmalarını sağlamaktadır. Güleç, age, ss.33-40; Ayrıca bk. Uzunyayla atlarının yetiştirilmesi için gerekli arazi ve iklim yapısına sahip olan bölge bu ırkın oluşumunda önemli bir paya sahiptir. Bu atlar dağlık coğrafyaya ve soğuk iklime uyan, dayanıklı ve bakımı kolay hayvanlardır. Kaan M. İşcan, “Geçmişten Günümüze Uzunyayla At Yetiştiriciliği”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 s.196-197.

Uzunyayla'da iskân olunan Çerkes göçmenlerinin kara ve denizyolunu kullanarak geldiklerini daha önce ifade etmiştik. Denizyolu ile gelen Çerkes göçmenlerinin sadece canlarını getirdiklerini bilmekteyiz. Bu yolla Çerkes göçmenlerinin Kafkasya'da sahip oldukları zenginlik kaynağı hayvanlarını getirmesi oldukça zor gözükmektedir. Kafkasya sahillerine adeta istif edilen Çerkes göçmenlerin, sadece canlarını kurtarma derdine düştükleri ve deniz taşıtlarının yetersiz kalması nedeni ile bu taşıtlara kendileri bindikleri için sahip oldukları hayvanları getirememişlerdir. Böylece Anadolu'ya göç sürecinde karayolunu kullanarak gelen Çerkes göçmenlerinin hayvanlarını⁸⁶² da kendileri ile beraber Uzunyayla'ya getirdiklerini anlamaktayız.

Çerkes topluluklarında at kahramanlık için çok önemli bir ögedir. At Çerkes yaşamının vazgeçilmezidir. Hatta bir kızın kalbini çalmak⁸⁶³, bir kahraman gibi saygı görmek bir Çerkesin at ile ilgili yaptığı çalışmalar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Çerkes toplumunda çobanlık yapmak asilzadeler dışında kalan sosyal sınıfların⁸⁶⁴ yaptığı düşük bir iş olarak görülürken, at bakmak ve at eğitmek⁸⁶⁵ normal çobanlığın üstünde görülmektedir. Uzunyayla'da Çerkes atlarının bakımı, asilzade ailelerde bu işe yeteneği olan kişilere yaptırılmaktadır⁸⁶⁶.

Uzunyayla Çerkes atları Çerkes kabilelerinin ekonomik yapısının belirlenmesinde rol oynamıştır. Yılkı atları⁸⁶⁷ bulunan çerkesler oldukça zengin kişiler olarak anılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, atlı birliklerin at ihtiyacını

⁸⁶² Uzunyayla atları 1864 yılında Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen Kafkasyalıların beraberinde getirdikleri atların yetiştirilmesi ile ortaya çıkan bir at ırkıdır. Bu atlar isimlerini Uzunyayla yöresinden almışlardır. İçsan, agm, s.196.

⁸⁶³ Çerkeslerde başlık parası bedeli olan bazı kalemler bulunmaktadır. Bu kalemlerden biri de köle verilmesi şeklindeydi. İki köle kızı ve altı at başlık olarak verilmiştir. J.S. Bell, age, s.273.

⁸⁶⁴ İsmet Boran, G.T 30.05.2012 İzmir Koyun, keçi, sığır gibi hayvanların çobanlığını asil aileler yapmazdı. Bu çobanlık işi Vineutlar ve tutulan çobanlar tarafından yapılmaktaydı.

⁸⁶⁵ Atlarımıza bakmak için asil soydan bir adam kiraladık. Bu adamın artık ne mal varlığı ne de akrabaları kalmıştı, bu yüzden en az küçültücü kabul edilen at bakıcılığı yapmak zorunda kalmıştı. J.S. Bell, age, s.89.

⁸⁶⁶ Kuşha Fikri Özden GT.17.07. 2011 Kayseri, İsmet Boran G.T 30.05.2012 İzmir.

⁸⁶⁷ Bk. Uzunyayla'da at yetiştiriciliği tamamen ılgı(yılkı) şeklinde(yarı vahşi) bir şekilde devam etmekte olup, aygırlar, ılgılar içinde serbest bir halde bulunmaktadır. 10 kısrağa bir aygır verilmektedir. Hayvan sayıları 100-400 arasında olup, kısraklar bir veya birden fazla kişinin veya tüm köydeki kişilerin malıdır. Atlar yaz ve kış Uzunyayla ile Çukurova arasında otlamaktadır. I. Dünya savaşından önce Kasım ayında ılgılar hareket ederek Halep civarında Amik ovasına, Maraş çevresine ve Çukurova'ya giderlerdi. Harpten sonra Halep Suriye'de kaldığı için kışlık otlaklardan sadece Çukurova'ya gidilmiştir. Güleç, age, ss.49-62.; ayrıca bk. Yılkı denilen sürüler halinde beslenen Uzunyayla atları meşhurdur. Özdoğan, age, s.52.

karşıladığı⁸⁶⁸ en önemli merkez Uzunyayladır. Uzunyayla atlarının dayanıklı, uzun yolculuklara ve uzun mesafelere uygun⁸⁶⁹ olmaları, Osmanlı Devleti'nin bu atları tercih etmesine neden olmuştur. Aslında Çerkeslerin en iyiyi yaptıkları iş at yetiştirmek ve at eğitmek olduğu için Uzunyayla yöresi, hayvancılık ile uğraşan Çerkes kabilelerinin iskânı için oldukça iadael bir yer olmuştur. Uzunyayla atları 1960 yılına kadar Türkiye'nin⁸⁷⁰ önemli bir at yetiştirme merkezi olmuştur.

Çerkes toplumundaki kabile anlayışı hayvancılığa ve sahip olunan hayvanlara da etki etmiştir. Bu nedenle Çerkes atları özelliklerine göre çeşitli türlere ayrılmıştır. Bu at türlerine sahip olan sülaleler de Çerkes toplumunda, aynı atları gibi, ön plana çıkmıştır. Mesela, Uzunyayla atları, Çerkes atları, beş sülalenin taşıdığı isimden meydana gelmiştir. Uzunyayla'da Çerkes at türleri:

- Soluh(Şelok),
- Yeluh,
- Yağan,
- Lö veya Mercan,
- Tramadır⁸⁷¹.

Yukarıda isimlerini verdiğimiz at türleri aynı zamanda Uzunyayla'da yaşayan sülalelerin varlığını da ortaya koymaktadır. Uzunyayla Çerkes atları⁸⁷² 1,5 yaşına geldiği zaman damgalanırdı⁸⁷³. Çerkes toplumunda önemli bir yere sahip olan damga kullanma hakkı asilzade sülalelere aitti. Damgası olamayan aile daha düşük sosyal sınıfta yer alan Çerkes aileden oluşmaktadır.

⁸⁶⁸ İşcan, agm, s.197 Tırnak yapısının sağlam olması, çeki kabiliyetindeki üstün perfonmansı ve uzun mesafede rakipsiz olması nedeniyle uzun yıllar hem ordu ihtiyaçlarında hem de halk elinde kullanılmışlardır.

⁸⁶⁹ Uzunyayla atı soğuğa son derece dayanıklı, tırnakları ve kemikleri sağlam, çevik, süratli, uzun mesafeye dayanıklı, sahibine bağlı araba çekmede, yük taşımada ve binek olarak kullanılabilinen son derece kabiliyetli, ayrıca cüsse itibari ile yeterli bir yapıya sahip son derece değerli bir at ırkıdır. Güleç, age, s.17.

⁸⁷⁰ 1960 istatistiklerine göre Türkiye'de mevcut 1.312.300 adet atın yaklaşık 300.000'nini Uzunyayla atları teşkil etmektedir. Bu mevcut at miktarının %23'ü demektir. İşcan, agm, s.208.

⁸⁷¹ Güleç, age, s.21; ayrıca bk Uzunyayla atları beş kabileden oluşmuştur. Bunların en meşhuru Şoluh kabilesidir. Çerkesler Şoluh olmayan atı çakal olarak adlandırmışlardır. Şoluhlar her türlü zorluğa diğer kabilelere göre daha dayanıklıdır. İşcan, agm, s.205.

⁸⁷² Uzunyayla atlarının meydana gelmesinde Anadolu atlarının herhangi bir tesirinin olduğunu söylemek pek olası gözükmemektedir. Uzunyayla atları için doğrudan Çerkes at denilebilir. İşcan, agm, s.197-198.

⁸⁷³ Güleç, age, s.51.

Uzunyayla atları dayanıklı yapıları nedeni ile taşıma işlerinde oldukça yoğun olarak kullanılmıştır. Anadolu'nun iç taraflarında taşlı ve dar yollarda⁸⁷⁴ Uzunyayla Çerkes atları taşıdıkları özelliklerden dolayı tercih edilmiştir. Uzunyayla atları dayanıklılığı ve taşıdıkları özellikleri ile güzellik yarışmasına da tabi tutulmuşlardır. Uzunyayla atları için Uzunyayla'da her yıl sergi açılırdı. Sergide birinciliği alan atlara mükâfatlar verilirdi⁸⁷⁵. Sergi yolu ile atların tüccarlar tarafından alınması da sağlanırdı.

Uzunyayla'da at yetiştirilmesi ve Çerkesler tarafından yetiştirilen atların hem ordunun ihtiyaçlarını karşılaması hem de bu atların taşıma işlerinde kullanılması Uzunyayla köylerinin ekonomisine önemli bir katkı yapmıştır. Makineleşme ile beraber ordunun atlı birliklerinin kaldırılması Uzunyayla atının sonunu hazırlarken, 1960'tan sonra Uzunyayla köylerinden şehirlere göçü de başlatmıştır. Böylece Çerkes kabilelerinin en çok değer verdikleri at teknolojiye yenik düşmüş ve Uzunyayla atları eski değerini yitirmiştir.

Aşağıdaki fotoğraf 13'te Uzunyayla Panlı Köyünde Atlar görülmektedir.

⁸⁷⁴ Güleç, age, s.42-43; Cumhuriyetten önce bilhassa Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Malatya hatta Bağdat arasında işleyen arabalarda genellikle Uzunyayla atları kullanılmış olup, bu zor yollarda bu atlar güçlerini ispat etmişlerdir. Uzunyayla atı erken gelişir ve 2-2,5 yaşlarında ise koşulur. Uzunyayla atında çekmem diye bir şey yoktur. Ayrıca bk. Bütün Uzunyayla mntıkasında ancak bir iki at abrası vardır. Rüştü Bey çiftliğinden Sivas, Erzurum demiryolu işaatına gönderilen birçok at arabasının mükemmelen çalışmakta olduğunu ve Uzunyayla atlarının çalışma kabiliyetlerinin bu suretle umumi olarak tespit edilmiş olduğunu memnuniyetle öğrendim. Bir çift atın 1000, hatta bazen 1200 kilogram yükü 70-80 kilometreye kadar zahmetsizce taşıdığı hakikattir. Uzunyayla'da At Yetiştirme İşleri Tetkik ve Mesai Raporu Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Yayınları 1938'den naklen, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 s.194.

⁸⁷⁵ Karamete, age, s.14.

3.2.2- ÇERKES GÖÇMENLERİLERİNE AİT MESLEKLER

Kafkasya'da terziler, ayakkabıcılar veya şapkacılar yoktur. Her erkek, elbisesinin bütün takımlarını kadın yakınlarına yaptırırdı. Kafkasya'da ticaret ve imalat ile uğraşan insanlar, semaver veya tabancaları süsleyen gümüşler, kılıç ustaları, kağıt imalatçıları ve birkaç fıçıçıdan oluşmaktadır⁸⁷⁶. Kafkasya'da olduğu gibi Uzunyayla'da da Çerkes erkekleri içinde terzilik mesleğini yapan olmamış, terzilik işlerini Çerkes kadınları yapmıştır. Çerkes kabileleri Uzunyayla'ya göç ve iskânları ile beraber Kafkasya'da yapageldikleri bazı meslekleri devam ettirmişlerdir. Uzunyayla Çerkeslerinin mesleklerini belirleyen faktör üretim ve tüketim ihtiyaçlarına yön veren ekonomik yaşam biçimidir. Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkesler hayvan alım-satımı nedeni ile ticaret yapmışlardır. Tarım ile uğraşılması nedeni ile tarım araç-gereçlerini îmal eden ustaların olması kaçınılmazdır. Ayrıca at arabaları ve kağının hem taşıma hem de tarımda kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle kağıt arabası ve arabaların tamir ile imalatı Çerkesler tarafından yapılmıştır.

Uzunyayla yöresine yerleştirilen Çerkeslerin, Osmanlı hükümeti tarafından ziraat ve hayvancılık yapmaları beklenmiştir. Çerkesler, Osmanlı hükümetinin beklentilerine belki tarımsal çalışmaları ile karşılık vermemiştir; ama hayvancılıkla, özellikle at yetiştiriciliği, beklentileri karşıladıkları söylenebilir. Çerkeslerin Uzunyayla arazisini işledikleri ve bu arazilerden elde ettikleri ürünlerin kendi ihtiyaçlarına ancak cevap verdiği görülmektedir. Hayvancılık ve çiftçilik Uzunyayla Çerkeslerinin öne çıkan meslekleridir.

Çerkesler ağaç işçiliğinde, dülgerlikte, ev yapımında⁸⁷⁷ oldukça iyi bir yere sahiptirler. Çerkeslerin ev yapısının diğer yerli Osmanlı ev yapısından farklılık arz etmesi bunun en önemli göstergesidir. Uzunyayla'daki Çerkesler evlerini kendileri yapmaktaydı. Evler taş oyma ve kerpiç malzeme kullanılarak yapılırdı. Bu nedenle Uzunyayla köylerinde yetişmiş inşaat ustaları vardı. Demircilik, saban, pulluk ve köten yapan ustalar ve demir doğrama ustaları vardı. Mesela, Yeni Yassıpınar köyünde İbrahim ve Hakkı Görücü isimdeki Kabardey göçmenlerinden ustalar koyun kırpma

⁸⁷⁶ J.S. Bell, age, s.132.

⁸⁷⁷ Cemalettin Domaniç, Kılıçmehmet köyünden, Kabardey Dumaniş sülalesine mensup 1933 doğumlu. G.T 20.07.2011. 77 yıl Uzunyayla'da yaşamış, Uzunyayla köylerindeki evlerin yapımı ve çatı onarımı gibi işlerde ustalık yaparak geçimini sağlamıştır.

makası ve bayanların kullandığı makasları yapardı. Ayrıca bıçak, kama, kılıç yaparlar ve tamir ederlerdi. Yukarı Borandere köyünde demirci Talustan gümüşü eritip düğmeler yapardı. Uzunyayla'da gümüş işçiliği yapıldı. Talustan, Kafkasya'da baba mesleği olan gümüş işçiliğini göç sonrası Anadolu'ya taşımış ve bu mesleği babadan oğula devam ettirmişlerdir. Uzunyayla köylerinde Çerkeslerden değirmencilik ile meşgul olanlar vardı. Uzunyayla'daki değirmenlerin sahipleri Çerkes, çalışanları ise Ermenilerdi.⁸⁷⁸

3.2.3- ÇERKES YEMEKLERİ

Uzunyayla'daki Çerkes köyleri için yaptığımız saha ve sözlü tarih çalışmaları sırasında Kaynar'da, Kayseri'de ve Ankara'da hem Çerkes yemeklerini görme hem de Çerkes yemeklerini tatma fırsatı bulmuştuk. Çerkeslerin misafire ve misafirlere yapılacak ikramlara oldukça fazla önem verdiklerini söyleyebiliriz. Kayseri'de Misafir olduğumuz Çerkeslerden Kabardey kabilesine mensup Zafer Bolat(negaple), Ahmet Özden(kuşha) ile Hatukoy kabilesinden Turhan Cankılıç ve Ümit Askeroğlu tarafından bize Çerkes yemekleri ikram edilmişti. Kaynar Belediye Başkanı olan Hikmet Bey, Kaynar'daki evinde annesi, ablası ve eşinin hazırladığı Çerkes yemeklerini bize hem anlattılar hem de ikram ettiler. Ankara'da ise Fehmi Tambay'ın Boran sitesindeki evine görüşme için gittiğimiz zaman İsmat Boran, Şogen Ali ve diğer misafirler ile beraber bizlere en güzel Çerkes yemeklerini hazırlamışlardı. Ayrıca Temmuz 2012'de Kafkasya'daki çalışmalarımız esnasında Maykop'ta Pasktova Madina Mizej Mihcail, Nadir Yağan, Zahur Mihcail, Çerkeski'de Yeluh Oleg, Nalçık'te Hüsnü Işık, eşi Gupse Işık, Leyla Şen Çerkes geleneklerine göre bizleri çok iyi bir şekilde ağırlamışlardı. Bizlere ikram edilen yemekler ve diğer çerkes yemekleri aşağıda kısa açıklamaları ile ele alacağız.

Pasta: Çerkesler pasta yerine pasta dedikleri ve ufak darı veya mısır unundan pişirilmiş lapayı tercih ederler.

Haluz- Haluj: Üçgen şeklinde yağda kızartılmış peynirli puf böreğine haluz derler.

⁸⁷⁸ Mahiroğulları, age, s.141; Tahsin Dinç 17.12.2012 Ankara; İsmet Boran G.T 30.05.2012 İzmir, 17-24.07.2012 Maykop, Çerkeski ve Nalçık.

Meterej: Uzunca ve ince yuvarlak haline getirilip yağda kızartılan katı hamur.

Mejap: Ufak darı unundan yapılmış cıvık bir hamur, yassı bir kap içinde pişirilerek yapılır.

Bedjin: Yulafın kabuğunu çıkararak özünü kaynatırlar.

Haluğ ekmeğ: Ekmeği somun halinde fırında pişirirler.

Stir-çorba: Mısır çorbası.

Söğüş: Taze etin haşlanması.

Lepsi: Et suyudur.

Gumilej: Darı unuyla baldan ve bazı bitkilerin eklenmesiyle yapılan bir nevi ekmeğdir.

Yemekler

Lepejağ: Kuru et.

Şipsi: Çerkes tavuğu.

Değelibj: Kavurma eti.

Vedbesim: Kuzu kebabı.

Metazz: Hamur içine peynir konularak su içinde kaynatırlar.

Seheş: Sütlaç.

Sugu: Kuru darı unu. Suda pişirilip yenir.

Adıge Kueyej: Çerkes peyniri⁸⁷⁹.

⁸⁷⁹ 21.Yüzyılda Pınarbaşı Dergisi, “Çerkes Yemekleri”, yıl:2 sayı:19-20 Haziran 2001, s.29-30; Fehmi Tambay, İsmet Boran, Ali Şengil G.T 17.05.2012 Ankara.

SONUÇ

Kafkas halklarının Rus işgaline karşı yaklaşık bir asır devam eden yıpratıcı vatan savunması ve özgürlük mücadelesi 1859'da Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimiyle son bulmuştu. Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimi sonrasında Çerkeslerin en büyük nüfusa sahip olan Kabardey kabilesinin toprakları olan Doğu Kafkasya işgal edilmişti. Kafkasya'daki işgallerine devam eden Rus Devleti, Doğu Kafkasya'dan sonra 21 Mayıs 1864 tarihinde Batı Kafkasya'yı da işgal ederek ele geçirmişti. Böylece Rusya, Kafkas topraklarını ve halklarını savaş ganimeti ve esiri olarak görmüştür. Ayrıca Rusya Kafkasya'yı işgali sonrasında Kafkas halklarının bu coğrafyada kalmasını istememiştir. Bu nedenlerle Rusya tüm Kafkasya'da acımasız, sert, yok edici, tavizsiz, küçültücü ve zorlayıcı bir siyaset uygulamıştır. Rus Devleti'nin uyguladığı bu siyaset sonucunda Kafkas halkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır.

Vatanlarını terk etmek zorunda bırakılan Kafkas halkları onurlarını, canlarını ve en önemlisi dinlerini korumak için güvenli bir liman arayışına girmişlerdir. Aranılan güvenli limanın adresi -sınırsal olarak da kendilerine yakın olan- Osmanlı Devleti olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'ne Rus Devleti'nin zorlamasıyla Kafkas halkları kitleler halinde göç etmeye başlamıştır. Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenler, her zaman hem Osmanlı hükümeti hem de Osmanlı yerli ahalisi tarafından iyi bir niyetle karşılanmışlardır.

Osmanlı Devleti'ne göç eden Kafkas halkları bu zorunlu göçlerine "hicret", Osmanlı Devleti ise Kafkasya'dan gelen göçmenlere "muhacir" demiştir. Böylece Osmanlı Devleti Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlere yaklaşımı iki anlam kazanmıştır. Birincisi insani boyut; ikincisi ise İslami boyuttur.

Çerkesler diğer Kafkas halkları gibi Rus Devleti'nin zorlaması sonucu Osmanlı Devleti'ne iltica ederek vatandaşlık hakkını elde etmişlerdir. Rus Devleti'nin Çerkesleri Kafkasya dışına çıkarma teşebbüsleri karşısında, Osmanlı Devleti'ne göç eden Çerkesler Osmanlı coğrafyasında uygun olan çeşitli vilayetlere yerleştirilmişlerdir.

Osmanlı Hükümeti'nin göçmenleri iskan politikasına uygun olarak yerleştirmeye çalıştığını yapılan iskân çalışmalarından anlamaktayız. Osmanlı iskân politikasının birçok sebebi ve amacı vardır. Bunlar:

- a) Göçmenler toplu iskânı edilirse yerli ahali ve devletle uyum sorununun gecikeceği,
- b) Asayiş olaylarının artacağı,
- c) Çerkeslerin sosyal yaşamının Osmanlı kanunlarına uygun olmaması nedeni ile ortaya çıkacak hadiselerin artacağı,
- d) Osmanlı Hükümeti'nin göçmenleri yerli ahalinin bulunduğu köylere üçer beşer yerleştirerek hazinenin yükünün hafifletmesidir.

Osmanlı Devleti iskân politikası dışında Çerkesleri Uzunyayla yöresine yerleştirmiştir. Çerkeslerin Uzunyayla'da toplu iskân olunmalarına hem hükümet hem de bizzat Padişah Abdülaziz izin vermiştir. Böylece Uzunyayla Çerkes göçmenlerinin toplu olarak yerleştirilmesine izin verildiği tek iskân yeri olma özelliğini kazanmıştır.

Hükümet, Kafkasya'dan gelen Çerkes göçmenlerinin bir kısmını 1860 yılından itibaren Uzunyayla yöresine -Çerkes beylerinin de onayıyla- iskân etmiştir. Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenlerinin yerleşmesi ile beraber yörede belirgin bir canlanma meydana gelmiştir. Çünkü Çerkes göçmenleri Uzunyayla'ya iskân edilmeden önce Osmanlı Devleti kayıtlarında Uzunyayla ile ilgili idari bir birim bulunmamaktadır. Hükümet, Çerkes göçmenlerini Uzunyayla'da toplu bir şekilde iskân edince Uzunyayla idari bir birim hüviyeti kazanmıştır. Bu duruma bağlı olarak Uzunyayla'ya İskân olunan Çerkes göçmenlerinin idari ve güvenlik sorunlarının acil olarak çözülmesi için önce Mesudiye kazası daha sonra ise Aziziye Sancağı kurulmuştur.

Uzunyayla yöresine Çerkes göçmenleri kara ve deniz yolu ile devlet ve halkın yaptığı yardımlar ile gelmişlerdir. Uzunyayla yolu üzerinde bulunan yerli ahali gerektiğinde Çerkesleri kendi arabaları ile Uzunyayla'ya taşımışlar, gerektiğinde ise bu göçmenleri misafir ederek acılarını hafifletmeye çalışmışlardır.

Çerkes kabilelerinden Kabardey, Abaza, Abzeh ve Hatukoylar Uzunyayla'da yerleştirilmişlerdir. Bu adını saydığımız Çerkes kabileleri dışında Çeçenler, Nogaylar, Dağıstanlılar ve Karaçaylılar da Uzunyayla'da yerleştirilmiş olan diğer Kafkas halklarıdır. Uzunyayla'ya iskân edilen Nogay, Dağıstan, Çeçen ve Karaçaylıların büyük bir bölümü ya Uzunyayla'dan ayrılmışlar ya da Çerkes kabileleri içerisinde erimişlerdir.

Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik zorluklara aldırmadan Kafkas halklarının kitlesel göçlerini kabul etmiştir. Osmanlı Devleti vatandaşlığına geçen tüm göçmenlere hem devlet hem de Osmanlı yerli ahali güçlerinin yettiği kadar

yardımlarda⁸⁸⁰ bulunmuşlardır. Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı yerli ahalisi 1860-1863 tarihleri arasında ilk kitlesel göçle gelen Kafkas halklarına önemli miktarlarda aynı ve nakdi yardımlar yapmıştır. 1860-1863 tarihlerinde nerdeyse iskânları tamamlanan Uzunyayla Çerkesleri devletin ve ahalinin bu ilk ve önemli yardımlarından nasiplerini almışlardır

Osmanlı Devleti 1858 Arazi Kanunnamesi'ne uygun olarak tespit edilen boş ve verimli arazilere Çerkes göçmenlerini iskân etmeye çalışmıştır. Bunun en büyük sebebi, Çerkes göçmenlerinin yerleştirildikleri boş ve verimli arazilerin işlenmesiyle bir an evvel üretici konuma gelmelerinin istenmesindedir. Üretici duruma geçecek olan Çerkes göçmenlerine Osmanlı hazinesi tarafından verilen yardımlar kesilecek ve hazine ağır bir yükten kurtulacaktır. Göçmenlerin verimsiz bir araziye yerleştirilme girişimi olmamakla beraber bazı göçmenlerin kendilerine verilen arazinin verimsizliğinden şikâyetçi olduklarına da rastlamaktayız. Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerini genelde mîrî arazilere ya da vakıf arazilerine yerleştirmiştir. Bu tür arazilerin verimli olduğunu bilmekteyiz. Zira devlete ait olan arazilerle vakıfların gelirini karşılayan arazilerin verimsiz olduğunu söylemek oldukça zordur.

Uzunyayla'ya hükümetçe yerleştirilmeleri kararlaştırılan Çerkes göçmenleri bazı zorluklar ile karşılaşmışlardır. Çerkes göçmenlerinin karşılaştığı en büyük zorluğa Afşar aşiretiyle çatışmalarını -Afşar aşiretinin Çerkes göçmenlerine takındıkları tavırlara benzer şekilde Çerkeslerin karşılık vermeleri sonucu meydana gelen çatışma- örnek gösterebiliriz. Çerkesler, Uzunyayla'ya iskân edilmeye başladıkları zamanlarda Uzunyayla'yı "yaylak" olarak kullanan Afşar aşireti ile yaklaşık beş yıl süren(1860-1865) sıcak bir çatışmaya girmişlerdir.

⁸⁸⁰ Abaze İbrahim, G.T 23.07.2012 Nalçık. Abaze İbrahim "Çerkeslere Osmanlı Devleti tarafından yapılanların tam bilinmediğinden devlet hakkında yanlış yorumlar yaptıklarını, söyleyerek konuşmasına devam etti. Ayrıca Osmanlı Devletine haksızlık ettiklerini ilave etti. 2012 tarihinde Suriye'deki gelişmeleri hepimiz biliyoruz. Burada yaşayan Çerkesler zor durumda olduğu için Suriye'den ayrılmaya çalışıyorlar. Suriye'den ayrılan Çerkeslerden 300 kadar kişiyi(ben 300 aile mi dedim. Hayır 300 kişi dedi) Nalçık'e getirdik. Fakat bu 300 kişiyi nereye nasıl neyle yerleştireceğimiz ile ilgili çaresiz durumda kalmış bulunmaktayız. 21. Yüzyılda bu kadar imkânlarla sahip olmamıza rağmen 300 Çerkes'i ana vatanlarında yerleştirecek yer ve maddi destek sağlamakta zorlanıyoruz. İşte bundan dolayı Osmanlı Devletine haksızlık yapıyoruz. Çünkü Osmanlı Devleti tarihçiler ve araştırmacılara göre 1-2 milyon arasında Kafkas göçmenini iskân etmiştir. Ayrıca devletin mali durumu iyi olmamasına rağmen, Çerkeslere arazi, öküz vb yardımlar yapmıştır. Hatta Uzunyayla köylerindeki Çerkesler günümüzde bile Osmanlı Devleti tarafından kendilerine yapılan evlerde oturmaktadırlar. Bu nedenlerden dolayı biz Çerkeslerin Osmanlı Devleti'ne büyük haksızlıklar yaptığını söylemek istedim", demişti.

Afşar aşireti hem Osmanlı hükümetini hem de Çerkes göçmenlerini 1860-1865 yılları arasında oldukça rahatsız etmiştir. Fakat Çerkes göçmenleri ile Osmanlı hükümetinin işbirliği sayesinde Afşar aşireti konar-göçerliği bırakmak zorunda kalarak yerleşik hayata geçmiştir. 1865 yılında Afşar aşiretinin iskâna razı olmasıyla Afşar aşireti ve Çerkes göçmenleri arasındaki çatışma sona ermiştir. Böylece Osmanlı Hükümeti, hem Uzunyayla'daki Afşar aşiretinin sebep olduğu asayişsizliğe son vermiş hem de Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla'ya iskânlarını ve uyum süreçlerini çabuk atlatmalarını sağlamıştır. Yani Osmanlı hükümeti benzer özellikteki iki kavimi karşı karşıya getirerek bir anlamda çiviye çiviye söktürmüştür.

Afşar aşireti ile çatışmaları sona eren Çerkes göçmenlerinin, Uzunyayla'yı adeta ikinci bir Kafkasya olarak inşa ettiğini görmekteyiz. Çerkes göçmenleri Padişah Abdülaziz'in himayesinde yerleştikleri Uzunyayla'yı, geldikleri eski vatanlarına benzetmişlerdir. Çerkesler önce var olan ve yeni kurulan köylere Çerkesce isimler vermişlerdir. Çerkesler Uzunyayla köyelerine ya geldikleri köyelerinin isimlerini ya da kendileri ile beraber gelen beylerinin isimlerini vermişlerdir.

Çerkesler Padişah Abdülaziz'in ismini taşıyan "Aziziye" ye de "Azey" ismini takmışlardır. Çerkescede -ey eki sahiplik belirttiği için Aziziye'ye bir nevi Padişahın sancağı demişlerdir. Günümüzde dahi, hem Aziziye'nin ismi hem de Uzunyayla'daki köylerin isimleri, Çerkesler ilk geldikleri zamandan beri buralara taktıkları isimleri kullanmaktadırlar. Uzunyayla köyleriyle ilgili yaptığımız saha ve sözlü tarih çalışmalarında Çerkeslerin Uzunyayla köyelerini Türkçe isimlerinden çok Çerkesce isimleriyle tanıdıklarına şahit olduk. Böylece Osmanlı Hükümeti'nin Çerkesler üzerinde dilsel bir baskı unsurunu oluşturmadığı söyleyebiliriz. Uzunyayla köyelerinin isimlendirilmesinde bazı sorunların olduğunu gördük. Uzunyayla'daki köylerin isimlendirilmesi noktasında yaşanan sorunun kaynağı Çerkeslerin bireyseldiliğinden kaynaklanmaktadır. Çerkes toplumundaki bireyseldilik düşüncesi onların sosyal yaşamının ve kabile örgütlenmesinin doğal bir sonucudur.

Uzunyayla yöresinde Çerkes göçmenlerinin toplu bir şekilde yerleştirilmeleri sonucunda, Uzunyayla'nın Çerkes dil ve kültürünün en iyi yaşandığı ve korunduğu bir saha olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle Uzunyayla, dünya üzerinde yaşayan tüm Çerkeslerin gıpta ile baktıkları bir kültür merkezi özelliği kazanmıştır.

Uzunyayla'nın kültür merkezi olmasının en büyük sebeplerinden biri de Çerkeslerin Uzunyayla'da günlük alış-veriş ve diğer sosyal yaşamlarının gerekliliklerini kendi içlerinde halletmelerindedir. Uzunyayla'daki tüm Çerkes köyleri arasında oldukça yoğun bir iletişim mevcuttur. Osmanlı coğrafyasına iskânları sonrasında Uzunyayla Çerkesleri üzüntülerini ve sevinçlerini birlikte yaşamışlar, düğünlerinde ve cenazelerinde birbirlerini yalnız bırakmamışlardır. Ayrıca Çerkes toplumunda akraba ile evlenmenin kesinlikle yasak olması da Uzunyayla Çerkes köylerinin ortak kültürlerini korumasına olumlu yönde katkıda bulunmuştur.

Uzunyayla'daki Abzeh, Hatukoy, özellikle Kabardey ve Abazalar Kafkasya'daki sosyal sınıflaşmalarını aynı şekilde transfer etmişlerdir. Bu transferlerin Uzunyayla'da yerleşmesini Çerkes beyleri ve asilzadeleri sağlamıştır. Ayrıca transferler edilen sosyal sınıflaşma Uzunyayla Çerkes göçmen evlerinin oluşumuna da doğrudan etki etmiştir.

Uzunyayla'daki asil aileler misafir evi olarak adlandırılan "haş'eş"leri yapmışlar ve kendi statülerindeki insanları buralarda ağırlamışlardır. Asil aileden gelenler pek de iş gücü ile meşgul olmamışlar işlerini kölelerine yaptırmışlardır. Zaman içinde Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi gelişmeler neticesinde kölelik tamamen ortadan kalkmıştır. Köleliğin işlevsel olarak ortadan kalkışı II. Meşrutiyet(1908-1909) ile beraber olduğunu, Uzunyayla'daki Çerkes asilzadelerinin anlattıklarından ve Osmanlı resmi kayıtlarından anlamaktayız. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar kölelik kurumunu yaşatmış olan Uzunyayla Çerkes asilzadeleri herhangi bir iş ve meslek bilmemelerinin faturasını köleliğin lağvedilmesi ile ağır bir şekilde ödemişlerdir. Sonuçta, Çerkes köleleri hem çalışarak hem de eğitim alarak mali olarak kendilerini geliştirirken, bütün işlerini kölelerine yaptıran Çerkes asilzadeleri ise fakirleşmişlerdir. Bu gelişmelere rağmen Uzunyayla'da günümüzde dahi hangi ailenin köle hangi ailenin asil ya da hür olduğu, çok ince ayrıntılarına kadar bilinmektedir. Bu bağlamda Uzunyayla'da köle takımına mensup olanların yüksek statü kazanması, zengilleşmesi bile sosyal sınıflaşmaya nüfuz edemediği görülmektedir. Gerçekte Çerkeslerdeki sosyal sınıflaşmanın en büyük zararını yine Çerkeslerin gördüklerini söylemek oldukça yerinde olacaktır.

Osmanlı Hükümeti Uzunyayla'daki Çerkeslerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri dışında herhangi bir beklentiye girmemiştir. Hükümet Çerkes göçmenlerinin

iç işlerine müdahale etmeyerek adeta Uzunyayla'daki Çerkes kabilelerine özerklik vermiştir. Çerkeslerin dışa kapalı bir toplum olması nedeniyle kendi aralarında yaşadıkları sorun/sorunları devlet memurlarına ve mahkemelerine yansıtmasına sebep olmuştur Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkes kabileleri kendi içindeki asayiş olaylarını aile vunafesi, köy vunafesi ve Jile vunafe isimini verdikleri adeta bir mahkemeyi andıran meclis toplantıları ile çözüme kavuşturmuşlar ve sorun/sorunlarını dışa yansıtmamışlardır. Uzunyayla Çerkesleri Osmanlı hükümetinin müdahaleci olmayan tavrını oldukça iyi değerlendirmiş ve bu tavrı bir fırsata çevirmiştir. Bu bağlamda Uzunyayla Çerkesleri elde ettiği fırsatla Uzunyayla'yı bir kapalı devre hüviyetine sokmuş ve Uzunyayla'nın günümüzde bile Çerkeslerin laboratuvarı olma özelliğini kazanmasını sağlamışlardır. Bu yüzden Çerkesler ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların ilk duraklarından biri muhakkak Uzunyayla köyleridir. Mesela, Japon araştırmacılardan Eiji Miyazawa Uzunyayla köylerinden olan Karakuyu köyünde dört yıl kalarak hem Çerkesleri hem de Çerkeslerin sahip olduğu kültürü tanımaya çalışmıştır. Hatta Kafkasya'daki üniversitelerde akademik çalışma yapan araştırmacılar, Uzunyayla'daki Çerkeslerin kullandıkları dillerin arkaik olmasından ve Çerkes kültürünün Kafkasya'dan bile daha iyi yaşanmasından dolayı buraya gelerek çalışmalar yapmışlardır.

Rusya Devleti, Kafkasya'daki Çerkesleri bir araya getirmemek için bazı çalışmalar yapmıştır. Yapılan bu çalışmalar: Kafkasya'yı Çerkeslerden temizlemek, Çerkeslerin boşalttığı yerlere Müslüman olmayan Rus köylülerini, Kossakları, Ermenileri, Rumları, Gürcüleri yerleştirmek şeklindedir. Rusya daha önce yaptığı çalışmaların benzerlerini günümüzde de aynı şekilde devam ettirmektedir. Günümüzde Rusya Çerkesleri üç ayrı Cumhuriyete-Adıge Cumhuriyeti, Karaçay-Çerks Cumhuriyeti ve Kabardin-Balkar Cumhuriyeti- ayırmıştır. Cumhuriyetler arasına yukarıda adını saydığımız hristiyan milletleri yerleştirmiş ve geniş güvenlik tedbirleri almıştır. Böylece Rusya, Kafkasya'daki ekonomik ve kültürel sömürsüne devam etmektedir. Kolhoz sistemi isim değiştirmiştir. Kolhoz yerine köy idarecisi unvanlı kişiler kolhoz çalışmalarını sürdürmektedirler. Kafkasya'da Çerkesler ait hala tapulu bir arazi mevcut değildir. Buradaki tüm arazi devletindir. Ayrıca günümüz Kafkasya'sında yaşayan Çerkeslerin idarecileri, Rus Devleti merkezinden atama yolu ile

görevlendirilmektedirler. Bu atananlar Rus Devlet politikalarını Kafkasya'da sürdürmektedirler. Rusya'daki Çerkeslere göre Türkiye'deki Çerkeslerde durum çok daha farklıdır. Türkiye'deki Çerkesler istedikleri zaman herhangi bir yerden seçme-seçilme, tapu ile arazi ve gayri mülk sahip olma gibi tüm Türk vatandaşların sahip olduğu haklara sahiptirler.

Uzunyayla köylerindeki Çerkes göçmenlerinin ekonomik yaşamlarına baktığımız zaman hayvancılık ve tarım ile uğraştıklarını anlamaktayız. Uzunyayla Çerkeslerinin en büyük gelir kaynağı olarak Çerkeslerin çok değer verdikleri, "at"ı görmekteyiz. Çerkes toplumunda at bir kahramanlık sembolüdür. Uzunyayla Çerkesleri için ise at Osmanlı Devleti'ndeki en büyük geçim kaynaklarıdır. Osmanlı Devleti, ordunun at ihtiyacının çok büyük bir kısmını Uzunyayla atı olarak ünlenen Çerkes atlarından sağlamıştır. Ayrıca Devletin Uzunyayla'daki Çerkeslerin at yetiştirmeleri yönünde teşvik ettiğini de söyleyebiliriz. Böylece devlet, hem ordu için gerekli olan at ihtiyacını Uzunyayla Çerkeslerinden karşılamakta hem de Uzunyayla Çerkesleri at sayesinde ekonomik olarak zorluk çekmemektedir. Uzunyayla Çerkes atlarının uzun yolculuklara dayanıklı olması, ordunun bu Çerkes atlarını tercih etmesinin en büyük sebebidir. Uzunyayla'ya Çerkes atlarını karayolu ile getirmişlerdir. Uzunyayla'da her yıl at ile ilgili panayırlar kurulurken, bu panayırlarda hem Uzunyayla Çerkes atları taliplerini buluyor hem de Çerkesler geçimlerini sağlıyordu. Ayrıca Uzunyayla'da at güzellik yarışmaları tertip edilmekte ve Çerkes atlarının güzelliği ve sağlamlığı bu yarışmalarda sergilenmektedir.

1960'lı yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'de ordudaki atlı birliklerini kaldırması en çok Uzunyayla Çerkes göçmenlerini etkilemiştir. Çünkü Çerkeslerin hem en büyük gelir kaynakları elden gitmiş hem de geçim sıkıntısı nedeni ile Çerkesler şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu gelişmeyle Çerkesler at yetiştirme işi dışında yeni arayışlara girmiştir. Çerkes atının ortadan kalkması, teknolojik buluşlarla kapalı devre olarak hayatlarını sürdüren Çerkeslerin, dış dünyaya açılmalarına sebep olmuştur. Böylece Çerkeslerin Anadolu'nun çeşitli şehirlerine gitmesi sonucunda Çerkes dil ve kültürünün ilerlemesinin önündeki en büyük engel oluşmuştur.

Uzunyayla'da yerleştirilen Çerkes göçmenlerinin Osmanlı Devleti'ne iki önemli katkısı olduğunu görmekteyiz. Birincisi; Osmanlı Hükümetiyle Çerkeslerin işbirliği

sayesinde Afşar aşiretinin konar-göçerlikten yerleşik yaşama geçmesi; ikincisi ise verimli, boş ; ama işlenmeyen Uzunyayla arazisinin işlenmesi, bu arazide yetiştirilen hayvanların özellikle Çerkes atlarının hem Osmanlı atlı ordusunun at ihtiyacını karşılaması hem de Osmanlı ekonomisine katkıda bulunmasıdır.

Son olarak Rodinalara değinmek gerekir. Kuşan Anzor Bi'nin anlattıklarına göre “Rusya 1966 yılında, diasporada yaşayan Adıgelerin kendi ana vatanlarına dönüşü ile bilim ve kültür köprüsü oluşturmak için “Rodinalar” kurmuştur. Mesela, Nalçık'teki Rodina, yazılan eserleri diasporadaki Çerkeslere gönderme görevini yapmaktadır. Ayrıca Diasporada yaşayan gençleri eğitmek amacıyla Suriye ve Ürdün'den Nalçık'e öğrenci getirdiklerini” anlatmıştı. Fakat bu Rodinaların görünür amacını göstermektedir. Rusya'nın kurduğu Rodinaların farklı amaçları⁸⁸¹ bulunması da muhtemeldir. Çünkü Rusya'nın, herhangi bekletisi olmadan Rodinaları kurmayacağı açıktır. Rusya'nın yaklaşık iki asırdır Çerkes ve Kafkas halklarına uyguladıkları siyasetler nedeniyle bu tür oluşumlara ve yaklaşımlara girmesi oldukça düşündürücüdür

⁸⁸¹ İsmet Boran 20.07.2012 Nalçık'te “Rodina” şubesi Rus Devleti tarafından kuruluyor. Nalçık'teki Rodina teşkilatı Ankara'daki Kafkas derneğine 1988 yılında bir yazı yazıyor. Ankara Kafkas Derneği, Rodina teşkilatı tarafından gönderilen yazı dernek üyeleri ile bir toplantıda paylaşılıyor. Ankara'daki Kafkas Derneği tarafından Rodina teşkilatı yazısı tarafından üç kişi seçiliyor. Bunlar: Şevket Doğu (Kayseri Milletvekili), Bedrettin Kankuş (işadamı), Saim Tunç'tur (işadamı). Bu üç kişinin tüm masrafları Nalçık'teki Rodina eşkilatı tarafından karşılanıyor. Davet edilen Çerkeslerden Ankara Derneği tarafından seçilen üç kişi yanlarına aldıkları davet mektupları ile beraber Rusya'ya gidiyorlar. Moskova'ya Ankara'dan gelenleri bir bayan karşılıyor ve bunları Nalçık'e getiriyor. Nalçık'te otele yerleştirilen bu üç kişiye yapılacak olan program ile ilgili bilgi veriliyor. Bu üç kişiden biri olan Şevket Beyin anlattığına göre otel çok iyi, kahvaltı ve yemekler mükemmel, Elbruz dağı ve diğer geziler oldukça harikaydı. 6-7 gün bu şekilde eğlence yerleri ve gezilerle geçmişti. Fakat otel odalarında dinleme aygıtları olduğu için Şevket Beyin uyarısı ile bu üç kişi odalarında kesinlikle konuşmuyorlar otel lobisinde buluşup konuşuyorlardı. Bunları KGB takip ediyor. Üç kişiyi program çerçevesinde şarap fabrikasına götürüyorlar, şarap fabrikası müdürü bir Çerkesdir. Bedrettin Bey Çerkes müdüre Missotlardan(prens ailesi) kimseyi tanıyor mu diye soruyor. Çerkes müdür, Çerkesce sen ne soruyorsun Sovyet ihtilalinde soy sop sahibi prensler ve asilleri koyun ahırına veya sığır ahırına tıktılar. Ahırların üstündeki otları tutuşturarak ahırlar içine tıktıkları Çerkes prens ve asilzadelerini diri diri yaktılar. Böylece Kafkasya'da Çerkeslerin tüm ileri gelenleri yok edilmiştir. Çerkes toplumundaki sınıf meselesini Rusya Devleti böylelikle ortadan kaldırmıştır. Şevket Bey: gittiğimiz gördüğümüz yerlerde kolhozlar çok iyi yaşıyorlar halk perişan adeta köle olarak kullanılıyorlar demişti. Rodina'nın davetiyle Ankara'daki Dernek tarafından Nalçık'e gönderilen üç kişiye bir hafta boyunca Sovyet Rejiminin güzelliklerini gösteriyorlar. Moskova'ya götürülen bu üç kişiye Lenin müzesi göstererek rejim propagandası yapılmış ve bu üç kişi program sonrası Türkiye'ye gönderilmişlerdir.

KAYNAKÇA

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

I. MALİYE MASÂRİFÂT DEFTERLERİ (ML. MSF. d.)

12538; 15815; 15924; 16169; 16633; 16636; 16838; 1748; 17268; 17821; 18226

II. BÂB-I ÂLÎ EVRÂK ODASI AYNİYÂT DEFTERİ (BEO.

AYN. d.)

909 (Sivas H.1283-M.1866); 910 (Sivas H.1283-M.1866); 911(Sivas H.1283-M.1866)

III. BÂB-I ÂLÎ EVRÂK ODASI NEZARET GELEN-GİDEN

DEFTERLERİ (Muhâcirîn Komisyonu Giden Hülâsa
Kayıt Defteri)

761

IV. BELGELER

1. Sadâret Mektûbî Kalemi, Deâvi Belgeleri (A.MKT. DV)

145/33; 156/66; 160/92; 220/25; 222/44; 223/97; 374/41

2. Sadâret Mektûbî Kalemi, Mühime Kalemi (Odası) Belgeleri (A.MKT. MHM)

146/92; 148/28; 175/78; 176/1; 176/75; 188/71; 188/94; 191/57; 192/24; 193/94;
194/10; 198/26; 200/76; 202/24; 204/74; 204/85; 206/60; 210/55; 210/69; 211/58;
212/4; 212/18; 212/39; 213/74; 214/28; 215/50; 215/97; 215/88; 217/25; 217/93;
219/53; 219/41; 222/9; 223/64; 223/93; 224/44; 226/3; 226/76; 226/76; 226/42; 227/51;
227/55; 227/70; 227/100; 228/22; 228/55; 229/67; 229/82; 229/95; 229/99; 231/17;
231/28; 232/32; 233/7; 231/60; 233/15; 233/28; 234/80; 237/3; 238/1; 239/39; 343/67;
247/3; 254/17; 248/96; 261/52; 262/72; 264/63; 271/9; 271/15; 272/18; 278/22; 272/76;
285/81; 286/6; 287/83; 289/94; 289/96; 290/51; 290/55; 290/91; 292/77; 297/77; 300/9;
304/51; 312/41; 319/81; 322/36; 330/19; 331/17; 334/13; 336/44; 337/38; 342/37;
348/12; 350/23; 421/34; 444/80; 482/53; 502/60; 520/27; 718/73; 761/28; 761/65

3. Sadâret Mektûbî Kalemi, Meslis-i Vala Belgeleri (A.MKT. MVL)

113/36; 126/51; 127/49; 127/74; 127/97; 130/15; 131/13; 134/7; 134/46; 138/66;
140/4; 147/62; 639/60

4. Sadâret Mektûbî Kalemi, Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler

(A.MKT. NZD)

33/1; 197/4; 202/88; 205/74; 230/97; 238/1; 277/15; 309/56; 313/69; 314/36; 321/94;
323/36; 326/97; 326/41; 330/34; 340/9; 345/48; 345/49; 345/75; 346/88; 347/54;
348/13; 348/63; 350/95; 352/92; 353/12; 353/70; 353/100; 355/90; 358/62; 359/15;
360/52; 361/86; 363/98; 367/84; 370/76; 371/60; 374/34; 374/91; 375/51; 375/100;
380/68; 382/67; 382/92; 385/7; 390/60; 391/67; 394/21; 396/97; 401/83; 400/79;
402/64; 406/13; 408/18; 413/17; 413/49; 413/79; 413/99; 415/15; 477/67

5. Sadâret Mektûbî Kalemi, Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler

(A.MKT. UM)

212/22; 236/98; 250/65; 284/69; 305/47; 354/44; 370/96; 382/36; 391/27; 391/31;
403/86; 405/57; 406/76; 417/66; 425/8; 425/40; 426/49; 430/11; 432/27; 436/18;
440/37; 441/51; 444/80; 457/71; 460/13; 464/71; 464/90; 471/81; 471/82; 471/84;
471/85; 471/86; 471/88; 471/89; 477/10; 477/27; 477/67; 478/22; 479/28; 479/58;
480/70; 481/17; 481/98; 482/29; 483/1; 483/67; 483/86; 485/20; 485/72; 489/38;
489/41; 490/10; 491/43; 492/93; 493/53; 500/86; 501/35; 502/6; 503/15; 504/56;
504/72; 506/35; 507/27; 511/22; 516/13; 516/69; 517/71; 518/3; 518/11; 518/44;
519/14; 519/54; 520/27; 520/95; 521/24; 521/100; 522/93; 524/13; 525/52; 526/19;
528/75; 529/37; 530/71; 530/83; 535/39; 535/47; 541/37; 549/80; 551/17; 560/70;
561/49; 567/14

6. Cevdet Tasnifi, Dâhiliye (C.DH)

134/6698; 144/77; 290/1477

7. Cevdet Tasnifi, Evkaf (C.EV)

14952/1

8. Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemi Belgeleri (DH. MKT)

309/69; 1310/88

9. Dâhiliye Nezâreti, Muhacirîn Riyâseti (Komisyonu) Belgeleri (DH. MHC)

1/3; 1/17; 1/57; 1/59; 1/63; 1/65

10. Hariciye Nezâreti, Mektûbî Kalemi Belgeleri (HR. MKT)

362/101

11. Hariciye Nezareti, Tercüme Odası Belgeleri (HR. TO)

433/79; 507/66

12. İradeler Tasnifi

İrade, Dâhiliye (İ.DH)

429/28381; 449/29711; 453/3006; 461/30693; 469/31380; 470/31497; 470/31471;
487/32949; 501/34091; 521/35481; 522/35566; 591/41101

İrade, Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

16/649; 18/762; 26/1123; 34/1407

İrade, Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)

450/20103; 452/20210; 465/2103; 467/21186; 470/21285; 541/24272; 548/24615;
567/25498; 576/25841

İrade, Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD)

9/455; 17/726

13. Sadâret, Meclis-i Vâlâ Belgeleri (MVL)

120/45; 367/38; 415/92; 446/62; 473/70; 514/11; 514/62; 519/25; 522/107; 524/58;
526/76; 537/71; 547/13; 550/62; 558/87; 563/56; 565/1; 565/35; 593/37; 593/68; 594/24;
594/46; 602/78; 605/75; 606/90; 607/54; 612/24; 613/67; 615/70; 615/30; 618/41;
622/69; 624/34; 629/93; 632/26; 634/48; 638/3; 638/85; 639/1; 639/47; 639/50; 639/54;
639/60 ; 639/84; 640/6; 640/51; 640/41; 642/6; 643/80; 644/2; 644/22; 646/13; 647/52;
648/58; 649/96; 649/103; 651/13; 657/54; 658/52; 661/76; 661/7; 665/14; 675/82;
678/69; 693/28; 694/66; 696/1; 697/32; 716/52; 716/61; 717/34; 718/7; 719/68; 721/32;
725/43; 725/66; 736/77; 731/10; 740/70; 754/56; 756/8; 830/49

14. Şûrâ-yı Devlet Belgeleri (ŞD.)

2381/32; 2393/5

15. Yıldız Esas Belgeleri (Y.EE)

35/17; 94/29

V. GAZETELER

Takvim-i Vekâyi

Defa 602 (18 Aralık 1860); Defa 625(15 Aralık 1861); Defa 608 (8 Mart 1861);
Defa 652 (16 Temmuz 1862); Defa 827 (31 Aralık 1865); Defa 606 (110 Şubat
1861); Defa 650 (1 Temmuz 1862); Defa 652 (16 Temmuz 1862); Defa 620 (2

Ekim 1863); Defa 6944 Mayıs 1863); Defa 695 (11 Mayıs 1863); Defa 802(2 Haziran 1865); Defa 602 (18 Aralık 1860); Defa 605 (18 Ocak 1861); Defa 804 (3 Haziran 1865); Defa 819 s.3 (27 Ekim 1865); Defa 755 (4 Temmuz 1864); Defa 606 (10 Şubat 1861); Defa 603 (28 Aralık 1860); Defa 604 (9 Ocak 1861); Defa 610 (4 Nisan 1861); Defa 617 (4 Ağustos 1861); Defa 618 (29 Ağustos 1861); Defa 619 (10 Eylül 1861); Defa 620 s.3 (2 Ekim 1861); Defa 622 (28 Ekim 1861); Defa 625 (5 Aralık 1861); Defa 672 (11 Aralık 1861); Defa 640 (22 Nisan 1862); Defa 759 (2 Ağustos 1864); Defa 764 (6 Eylül 1864); Defa 809 (22 Temmuz 1865); Defa 782 (9 Ocak 1865); Defa 759 (2 Ağustos 1864)

VI. ŞER'İYE SİCİLLERİ (Sivas Şer'iyye Sicili)

34; 36; 40

VII. SALNAME

Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870)

VIII. SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARI KAYNAK KİŞİLER

Abaze İbrahim Alhas

Adnan Soyuğur

Adnan Cankılıç

Ahmet Özden

Ali Şengil(Şogen Ali)

Arafettin Taşçı

Asker Bi

Ayla Şahin Kaynar

Azmi İlhan

Baturay Özbek

Berati Arar

Bekir Sucan

Beycan Şen

Bijo Boris

Batır Bi Birseyiko
Bijo Yura
Cemalettin Domanıç
Erdoğan Boz
Fehmi Tambay
Ferit Domanıç
Fikri Özden(Kuşha)
Fikret Kuş
Fikri Salı
Gupse Işık
Hasan Bi
Hamit Yüksel
Hediye Bolat
Hikmet Albayrak
Hikmet Şahin
Hüseyin Kılıç
Hüsnü Işık
İclal Özkan
İsmet Boran
Janset Beştan
Kemal Taş
Kuşhan Bi Anzor
Leyla Şen
Mansur Tuncay Taşçı
Mehmet Beştan
Muhittin Ünal
Mustafa Kaplan
Murat Duman
Müjgan Asker
Nadire Bursa
Nadir Yağan

Nafiz Karaçay
Nebi Barış
Necmiye Şahin
Nihat Kızılkaya
Nurkal Kumsuz
Ömer Şengil
Pasktova Madina Mizej Mihcail
Rafet İnci
Seçkin Özkan
Sedat Özden
Selahattin Diynar
Sevim Akkaya
Sezai Kumsuz
Tabiş Murat
Tahsin Dinç
Turhan Cankılıç
Ümit Askeroğlu
Yaşar Akkılıç
Yalçın Karadaş
Yeluh Oleg
Zafer Bolat
Zahur Mihcail

IX. ARAŞTIRMA ESERLER VE MAKALELER

Ahmet Cevdet Paşa; Kırım ve Kafkasya Tarihçesi, İstanbul 1307.

Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, Tasvir Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul 1983.

Ahmet Cevdet Paşa; Tezakir 1–12, (Yay. Cahid Baysun) Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986.

Akay, Tolga; *Kafkasya'dan Uzunyayla Havalisine Göçler ve İskân (1859-1876)*, Erciyes Üniv. Sosyal Bil. Enst. Basılamamış Yüksek Lisans Tezi Kayseri 2009.

- Aksoy, Elmas Zeynep; “*Çerkes Teavün Cemiyeti*”, Toplumsal Tarih Eylül 2003 sayı 117, ss.100-101.
- Arslan, Hüseyin: 16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.
- Aydemir, İzzet; Göç, Ankara 1988.
- Aziziye, Pınarbaşı Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği Yayını, Yıl:1 Sayı: 5 Haziran-Aralık 2008, Ankara 2008.
- Baddeley, John F.; Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil, (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1989.
- Bağ, Yaşar; Çerkeslerin Dünyü Bugünü, Ankara 2001.
- Bağ, Yaşar; Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür Din Tanrı, İstanbul 1997.
- Baj, Jabaghi; Çerkesya’da Sosyal Yaşayış-Adetler, Kafkasya Kültürel Dergi Yay. Ankara 1969.
- Bardakçı, Necmeddin; “*Kafkasya’nın Bağımsızlık Mücadelesinde Tasavvuf ve Tarikatların Rolü*”, Türkler Ansiklopedisi, C. 18, s. 522–530.
- Barlas, Cafer; Kafkasya Özgürlük Mücadelesi, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 2010.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), Ankara 2006.
- Bayar, Muharrem; “*Yeni-İl Türkmen Aşiretine Bağlı Cemaatlerin Sivas ve Civarına İskânı*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 ss. 41-59.
- Bell, J. S., Çerkesya’dan Savaş Mektupları (çev. Sedat Özden), Kafkas Vakfı Yayını, İstanbul 1998.
- Bennigsen, Alexandre; Sufi ve Komiser Rusya’da İslam Tarikatları, Akçağ Yayınları, Ankara 1988.
- Bennigsen A., Lemircier C. Quelquejay; Step’te Ezan Sesleri, (çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi İstanbul 1994.
- Berber, Ferhat; *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, (Danışman: Mehmet Öz), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Berje, Adolf; Kafkasyalı Dağ Kavimlerinin Kısa Tasviri,(çev. Murat Papşu), Tiflis 1856 Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 1999.

- Berkok, İsmail; Tarihte Kafkasya; İstanbul Matbaası, İstanbul 1958.
- Betrozov, Ruslan; Çerkeslerin Etnik Tarihi, (Çev. Orhan Uravelli), KAF-DAV, Ankara 2009.
- Berzeg, N.; Çerkes Sürgünü(Gerçek, Tarihi ve Politik Nedenleriyle), Takav Matbacılık, Ankara 1996.
- Berzeg, Sefer E.; Kafkasya ve Diaspora Yayın Hayatından, Kuban Matbacılık, Ankara 2008.
- Bice, Hayati; Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.
- Bilge, M. Sadık; Osmanlı Devleti ve Kafkasya, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Bilatti, Balo; Kuzey Kafkasya Üzerine Düşünceler, Haz. M.Aydın Turan, Birleşik Kafkasya Derneği, İstanbul 2004.
- Canbek, Ahmet; Kafkasya'nın Ticaret Tarihi, Kuzey Kafkasyalılar Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul 1978.
- Çadırcı, Musa; Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 1997.
- Çayırdag, Mehmet; “*Melik Emir Gazi*”, 21.Yüzyılda 21.Yüzyılda Pınarbaşı Dergisi, yıl:1 sayı:2 Haziran 2000, ss.28-32.
- Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (tebliğler, Belgeler, Makaleler), Kafkas Derneği Yayını Ankara 2001.
- Çoban, Kenan; “*Osmanlı Belgelerinde Pınarbaşı*”, 21.Yüzyılda Pınarbaşı Dergisi, yıl:4 sayı:37-38 Mayıs-Haziran 2003, 14-24.
- Devellioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.
- Doğu Akdeniz'deki Çerkesler, Adana Kafkas Kültürü Derneği, Adana 2005.
- Dumezil, Georges; Kafkas Halkları Mitolojisi, Ankara 2000.
- Dumas, Aleksander; Kafkasya Maceraları, Türkçesi: Sedat Özden, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Efe, Fikret; Şeyh Şamil'in 100 Mektubu, Şule Yayınları, İstanbul 2002.
- Erdem, Hakan; Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800–1909, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Erkan, Süleyman; Kırım ve Kafkasya Göçleri, Kafkasya ve Orta Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon 1996.

- ERKAN, Süleyman, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, ss. 612–631.
- Ersoy, Hayri,-Kamacı, Aysun; Çerkes Tarihi, İstanbul 1992.
- Esadze, Semen; Çerkesya’nın Ruslar Tarafından İşgali, Kafkas Derneği Yayınları, Çeviren: Murat Papşu, Ankara 1999.
- Eser, Mehmet ; “Uzunyayla Bölgesindeki Çerkes Köylerinde Sosyo-Kültürel Değişme”, Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel değişme, Kafder Yay., Ankara 1999.
- Evliya Çelebi; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985.
- Firuzoğlu, Safarov Rafik; “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, ss. 687–697.
- Fonvill, A.; Çerkesya Bağımsızlık Savaşı(1863-1864), (Çev. Murat Papşu), Nart Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi, Uluslararası Konferans 21.Mayıs.2005, Kavkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Gökçe, Cemal; Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 1979.
- Göktepe, Ramazan; *Kırım Savaşı Sonrası Osmanlı Basınında Kafkasya ve Kırım Göçleri*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Görkem, İsmail; “Anadolu-Türk Ağıtlarının Mizahi Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl: 2006/1, ss.153-167.
- Halaçoğlu, Yusuf; XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988.
- Henze, Paul B.; Kafkaslarda Ateş ve Kılıç 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi, (Çev. Akın Kösetorunu), ODTÜ, Ankara 1985.
- Henze, Mary L.; XIX. Yüz Yıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din, Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Ankara 1984.
- Heradot Tarihi, (Çev: Müntekim Ökmen), İstanbul 1991.

Hülagü, Metin; “*Ondokuzuncu Asrın Ortalarında Kayseri’de Aşiret Olayları*” , II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri(16-17 Nisan 1998), Haz. Ayhan Öztürk, Erciyes Üniversitesi Kayseri 1998. 193-202.

İşıltan, Fikret; “*Şeyh Şamil*”, DİA, C. 11, s. 468–474.

İzbırak, Reşat; *Uzunyayla’da Coğrafya Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1945.

İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Köylerimiz, 1 Mart 1968 Gününe Kadar, Ankara 1968.

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Köylerimiz, Ankara 1927.

İpek, Nedim; *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877–1890)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

İpek, Nedim; *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006.

İpek, Nedim; “*93 Muhacereti*”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, ss.661.668.

İşcan, Kaan M.; “*Geçmişten Günümüze Uzunyayla At Yetiştiriciliği*”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri 2, (Der. Muhittin Ünal), Ankara 2007, s. 196–213.

Kafli, Kadircan; *Şimali Kafkasya*, Vakıf Yayınları, İstanbul 1942.

Kafkasya Üzreine Beş Konferans, Kafkas Derneği Yayınları, İstanbul 1997.

Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, *Sürgün/Exile 21 Mayıs 1864*, Ankara 2011.

Kafkas Derneği, *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864*, Ankara 2001.

Kamalov, İlyas; *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.

Karaman, Fikri; *Salname-i Vilayet-i Sivas*, İstanbul 2001.

Karamete, Kemalettin; *Erciyes Kayseri’si ve Tarihine Bir Bakış*, Kayseri 1934.

Karataş, Ömer; *242 Numaralı Manisa Şer’iyye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi(1223-1224/1808-1809)*, Celal Bayar Üniversitesi(Danışman: Sinan Marufoğlu), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Manisa 2005.

Karpat, Kemal H.; *Osmanlı Nüfusu (1830–1914)*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Karpat, Kemal H.; *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010.

- Kratkiy, Nikolov, Toponimiçeski Slov'ar, Moskova 1966.
- Kasumov, Ali; Kasumov, Hasan; Çerkes Soykırımı, (Çev. Orhan Uravelli) Kaf-Der yayınları, Ankara 1995.
- Kazgan, Gülten, “*Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXX S. 1-4, Ekim 1970-Eylül 1971, ss. 311-331.
- Kırzioğlu, Fahrettin; Osmanlıların Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590), TTK, Ankara 1998.
- Kipkeeva, E.B.; Narodiy Kavkaza, Moskava 2006.
- KOCACIK, Faruk; *Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1900)*, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1978.
- Kosswig, Leonore, “*Uzunyayla*”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 ss.101-124.
- Köprülü, Fuad; “*Afşar Maddesi*”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. C. 2. İstanbul 1944, ss.28-38.
- Kurat, Akdes Nimet; Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Kurat, Akdes Nimet; Türkiye ve İdil Boyu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966.
- Kurat, Akdes Nimet; Türkiye ve Rusya, Ankara 1990.
- Kurat, Akdes Nimet; IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, TTK Basımevi, Ankara 1972.
- Kütükoğlu; Mübahat S.; Tarihi Araştırmalarda Usul, İstanbul 2001.
- Kütükoğlu; Mübahat S.; Osmanlı Belgelerinin Dili, İstanbul 1998.
- Lyulye, Leonti; Çerkesya (çev. Murat Papşu), Çivi Yazısı Yayını, İstanbul 1998.
- Mahiroğulları, Adnan; Seyahların Gözüyle Sivas, Acar Matba, İstanbul 2001.
- Marigny, Taitbout de; Çerkesya Seyahatnamesi, (Çev. Aydın Osman Erkan), NartYayıncılık, İstanbul 1996.
- Met Çünatıkho Yusuf İzzet Paşa; Kafkas Tarihi, Adıge Yayınları, Ankara 2002.
- Meyer, James H.; “*Immigration, Return, And The Politics Of Citizenship: Russian Muslims In The Ottoman Empire 1860-1914*”, İnt.J.Middle East Stud.39(2007), Printed in the United States of Amerika 15-32.

- Miyazawa, Eiji; “*Türkiye’deki Çerkes Diasporası: Anayurtlarından Edilen Çerkeslerin Uzunyayla’da Yeniden Yerleşim Süreci*”,Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 ss.125-138.
- Miyazawa, Eiji; “*Uzunyayla’daki Çerkesler Arasında Hatıranın Manzarası: Köy İsimleri ve Köylerin İsimlendirilmesi*”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 ss.139-161.
- Namıtok, Aytek; *Çerkeslerin Kökeni 1. Kitap*, (Çev. Aysel Çeviker), Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, Ankara 2003.
- Neff, Christian; *Kafkasya Rusya’nın Kanayan Yarası*, (Çev. Özalp Göneralp), Yeni Hayat, İstanbul 2004.
- Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.
- Özbay, Özdemir; *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya*, Ankara 1995.
- Özbek, Baturay; *Çerkes Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1991.
- Özdoğan, Kazım; *Kayseri Tarihi C.I*, Kayseri 1948.
- Özkan, Süleyman; “*XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri*”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, ss. 612–631.
- Özсарay, Mustafa; *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya*, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- 21.Yüzyılda Pınarbaşı Dergisi, “*Çerkes Yemekleri*”, yıl:2 sayı:19-20 Haziran 2001,s.29-30.
- Pinson, Marc; “*Kırım Savaşı’ndan Sonra Osmanlılar Tarafından Çerkeslerin Rumeli’ne İskânı*”, Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 Tebliğler, Belgeler, Makaleler, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2001, ss. 52–77.
- Pritsak, Omeljan; “*Güneydoğu Avrupa’nın Türk Göçebeleri*”, (Çev: Osman Karatay),Türkler Ansiklopedisi, C. 1, s. 509–521.
- Pakalın, M. Zeki; *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983.
- Ayhan Kaya, “*Anadolu’da Çerkes Diasporası: Etnokültürel ve Siyasal Yapı*”, Barbara Pusch -Tomas Wilkoszewski(Editör); *Türkiye’ye Uluslararası Göç*, (Çev: Mutlu Çomak-Özbatır), İstanbul 2010, ss.225-250.

- Salnamelerde Kayseri, Osmanlı Ve Cumhuriyet Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri, Haz. Uğur Koçabaşoğlu-Murat Uluğtekin, Kayseri 1998.
- Satioğlu Abdullah; “*Pınarbaşı*”, Kayseri Yurt Ansiklopedisi, Kayseri Ansiklopedisi, T.C Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002.
- Saydam, Abdullah; Kırım ve Kafkas Göçleri (1856–1876), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Saydam, Abdullah; “*Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti*”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, Ss. 677–685.
- Selvitop, Ayten; *Hicri 1288 (1871) ve Hicri 1306 (1888) Tarihli Sivas Vilayet Salnamelerinin Günümüz Harflerine Çevrilmesi ve Mukayeseli Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Sever, Metin; Kafdağı’nın Bu Yüzü, İstanbul 1999.
- Şeker, Betül Dilara; “*Van İlinde Yaşanan İç ve Dış Göç Bağlamında Kültürlenme Olgusu*”, V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, 09-13 Haziran 2009, Van, Yayınlanmamış Bildiri Sunumu.
- Şemseddin Sami, Kamus-u Türkî, İstanbul 1989.
- Şimşir, Bilal; Rumeli’den Türk Göçü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968.
- Tavkul, Ufuk; Kafkasya Gerçeği, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.
- Tavkul, Ufuk; Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- Temizkan, Abdullah; *Kuzey Kafkasya’da Osmanlı Rus Mücadelesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi ABD, (Basılmamış Doktora Tezi), (Danışman: Musa Çadırcı), Ankara 2005.
- Temizkan, Abdullah; “*Kafkasya Muhacirlerinin Denizli’de İskânı*”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli 2007, ss. 285–289.
- Toledano, EHUD R.; Osmanlı Köle Ticareti (1840–1890) (Çev. Hakan Erdem), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- Travels Through Southern Provinces Of The Russian Empire, In The Years 1793 And 1794 Printed By A Strahan, Printers Street London 1802.
- Turçaninov, Georgi; Kafkasya’da Bulunan Antik Eserlerin Kesfi ve Yazılarının

- Çözümlemesi (Çev: Kayhan Yükseler), Kafdav Yayıncılık, Ankara 2009.
- Turnov, F.; Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları, Kafder, Ankara 1994.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988.
- Ünal, Muhittin (Der); Uzunyayla Rapor ve Belgeleri I-II, Kafdav Yayıncılık Eğitim Turizm ve Sosyal Tesisler İşletmesi Yayını, Birlik Matbaası Ankara 2008.
- V. Polovinkina, Tamara; Çerkesya Gönül Yaram, çeviren: Orhan Uravelli, Kafdav Yayıncılık, Ankara 2007.
- Wagner, Moritz; Kafkas Rus Savaşı'nda Çerkesler, Çeçenler, Kazaklar ve Gürcüler, (Çev. Sedat Özden), Kayihan Yayınları, İstanbul 1999.
- Yağcı, Zübeyde Güneş; “İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607)”, History Studies Volume 3/2, 2011, ss.371-384.
- Yağcı, Zübeyde Güneş; “16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti, Karadeniz Araştırmaları”, Sayı:8 (kış- 2005), ss.12-30.
- Yılmaz, Mehmet; “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası”, Osmanlı C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, C. IV, ss. 587–601.
- Yurtsever, Cezmi; Savrun, Adana 2004.
- Yılmaz, Mehmet; *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854–1914*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Yıldız, Berat; *Emigrations From The Russian Empire To The Ottoman Empire: An Analysis In The Light Of The New Archival Materials*, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Yıldız, Berat; “Uzunyayla'da Çerkes İskânı Üzerine Bazı Notlar ve Örnek İki köyün 1960'lardaki Etnolojik Tahlili”, Uzunyayla Rapor ve Belgeleri II, Der. Muhittin Ünal, Ankara 2007 ss.162-182.
- Yorga, Osmanlı Tarihi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

X.İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://gazeteler.ankara.edu.tr>
<http://kafkasfederasyonu.org>
<http://tdkterim.gov.tr>
www.avsarobasi.com

www.circassiancenter.com

www.kafdav.org.tr

www.kafkas.org.tr

www.kafkasdiasporasi.com

www.osmanlicaturkce.com

www.ttk.gov.tr

www.circassianworld.com

EKLER

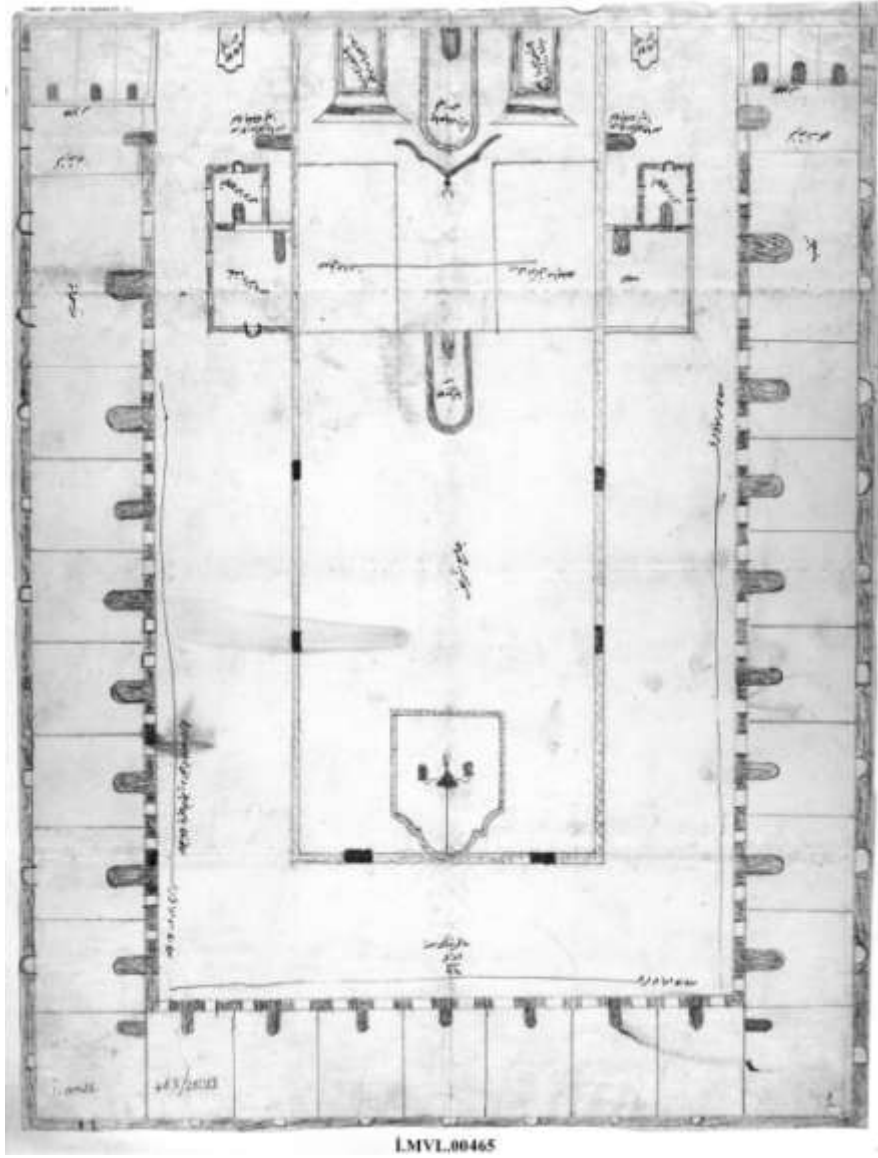

Ek-1 Çerkes Köleleri İle İlgili Emirname: BOA; İ.MMS 34/1407

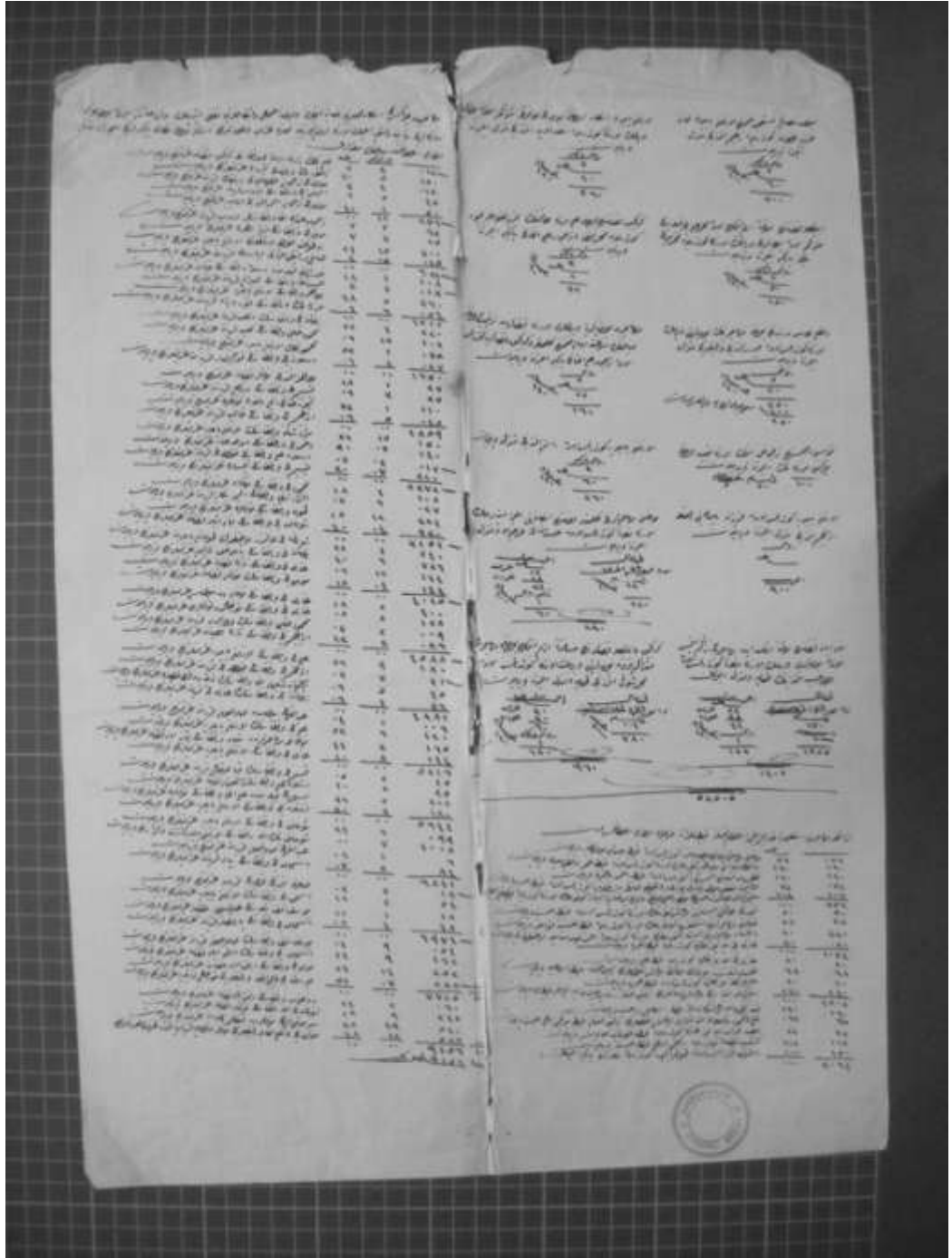
EMİRNAME SURETİ

- *Fakir Çerkes göçmenlerinin köleleri düştükleri zor durumdan dolayı kızlarını satmaya mecbur oldukları.*
- *Kafkasya'da esir sahibi olanlar köle ve cariyelerini satmak isteyeceklerdir. Çerkes köle ticareti nedeniyle sahtekâr ve esirci takımından olan namussuz insanların bu durumu fırsat bilerek hem hür Çerkes göçmenlerden hem de kölelerden elde etmiş oldukları duyulmaktadır.*
- *Bu esircilerin ellerinde olan kölelerin aileleri ve akrabaları bulunduğu öğrenilmesi ile bu kölelerin bedelsiz bir şekilde akrabaları ve ailelerine verilmesi için gerekli yerlere durum bildirilmiştir. Bu şekilde hareket edilmesine rağmen yine de verilen kararın aksine köle satışı ile ilgili birçok alım satımlar meydana gelmektedir. Ayrıca köle çocuklar anne ve babasından kopararak satılmaktadır.*
- *Savaş halinde olan Kafkas halklarını Osmanlı Devletine gelip iltica edenlerin çocuk ve torunları esaret altına alınmaması insani kaideden lazım geldiği göçmen sınıfları memleketlerinde Rus Devleti'nden gördükleri şiddet nedeni ile Osmanlı'ya iltica ederek İslamiyet'in şefkat ve merhametini talep etmişlerdir.*
- *Osmanlı Devletine aralıklar ile göç eden göçmenlerin kölelerinin adeta kurbanlık koyun gibi alınıp satıldığı, bu kölelerin bu şekilde alınıp satılmalarından dolayı bir köle pazarı oluşturulmuştur. Bu kölelerin pazarlardan ve sokaklarda satılmaları ne insanlığa ne de Müslümanlığa uygun değildir.*
- *Bu kadar göçmenin Osmanlı Devletine ilticasından dolayı memnun olmayanlar göçmenlerin ettikleri hicretten pişman etmek ve Müslümanları kötü olarak isimlendirmek ve bu köleleri sermaye yapmak isteyenlerin olduğunu görmekteyiz.*
- *Eğer ki göçmenler çoluk çocuğunu kendileri satmakta bulunma olayları gerçekleşir ise bu göçmenlerin bir kısmı daha önceden köle satışı yapanlar oldukları diğer bir kısmının ise ihtiyaç sebebi ile evlatlarını satmak zorunda kaldıkları durumlarına hükümet pek itibar etmemektedir.*

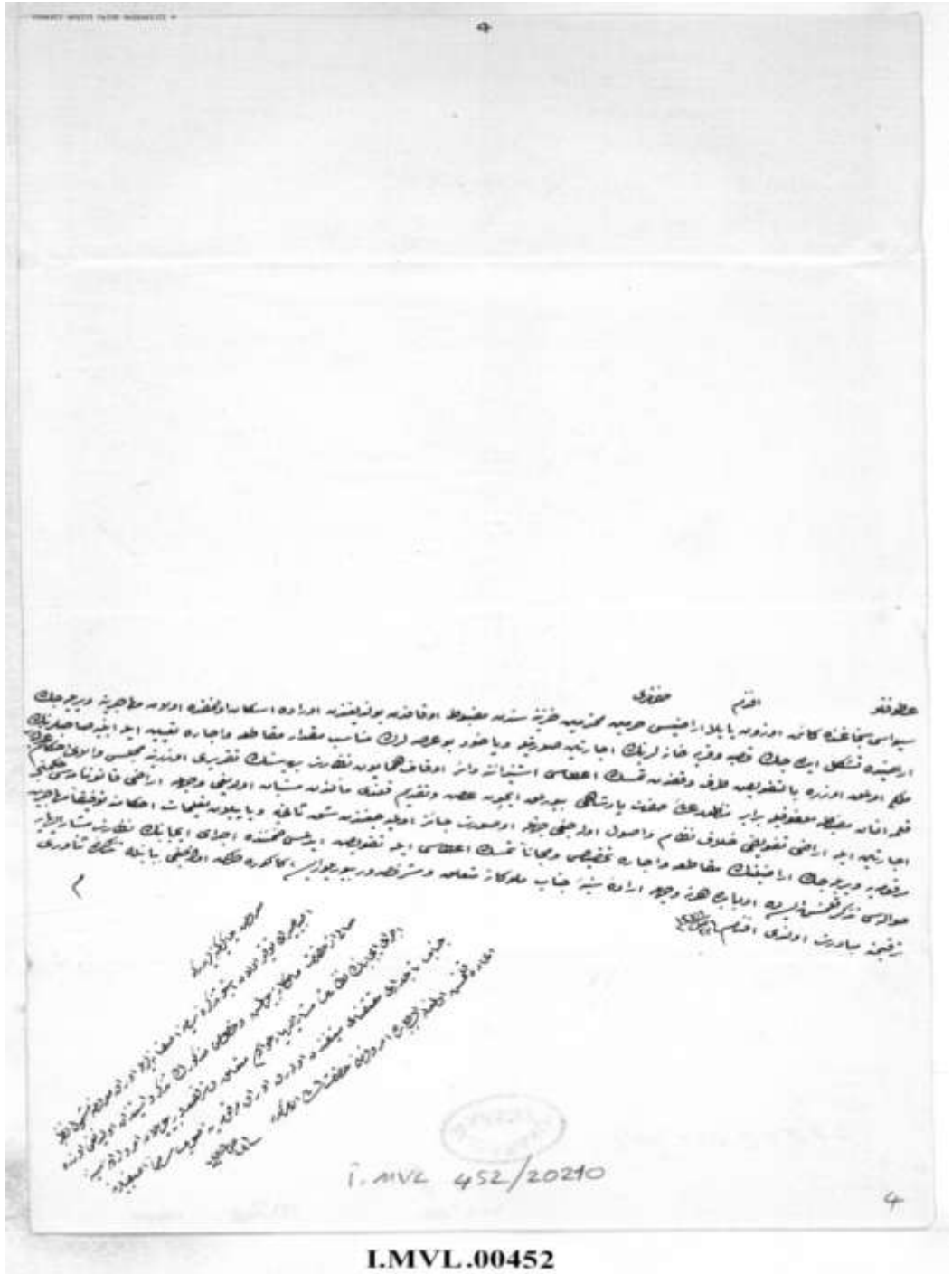
- *Esir takımının alınıp satılmasına Osmanlı Devletinin razı olmadığı için köle satışı maddesinin çıkartıldığı ve bir kaideye sokulduğu, bu kaidenin anlaşılmasının göçmen takımları için gerekli olduğu ifade edilmiştir.*
- *Osmanlı Devletinin hiçbir tarafında şeriat ve kanunlara aykırı hareket edilmemesi, mal alım satımında vatanlarını terk ederek Osmanlı Devleti ve padişahına sığınmış olan biçare göçmenlerin hak etmediği şekilde muamele edilmemesini her tarafa emir etmektedir. Aykırı hareket eden ve köle alıp satanların ve bunların içinde gayr-i Müslim olanların hemen hükümete iletilmesi istenmiştir.*
- *Kanunlara aykırı bir şekilde köle ticareti yapanlara şiddet uygulanarak bu işin durdurulması hedeflenmiştir.*
- *Göçmenlerin iskân olundukları yerlere nakil edilmesi maddeleri arasında köle ve esirleri göçmenlerden ayırmak ve bu duruma itiraz olunmayacak yolda bir kaide ortaya koymanın göçmenler tarafından kabul edilmesi oldukça zordur. İskân işi bitirilesiye kadar göçmen kölelerinin satılması ile ilgili maddenin tehir ettirilmesi lazım gelenlere daha önceden (3 Muharrem 1278) tavsiye edilen ve yazılan maddeye göre hareket edilmesi.*
- *Köle ve esaretin cahiliye devrine ait olduğunu ve evladını satmak isteyen göçmenlerin bu acıyı vicdanı olarak hissetmelerini dünyevi ve uhrevi bir ceza çekeceklerini uygun bir dille göçmenlere anlatılması yönünde mahalli idarecilere emir edilmiştir.*

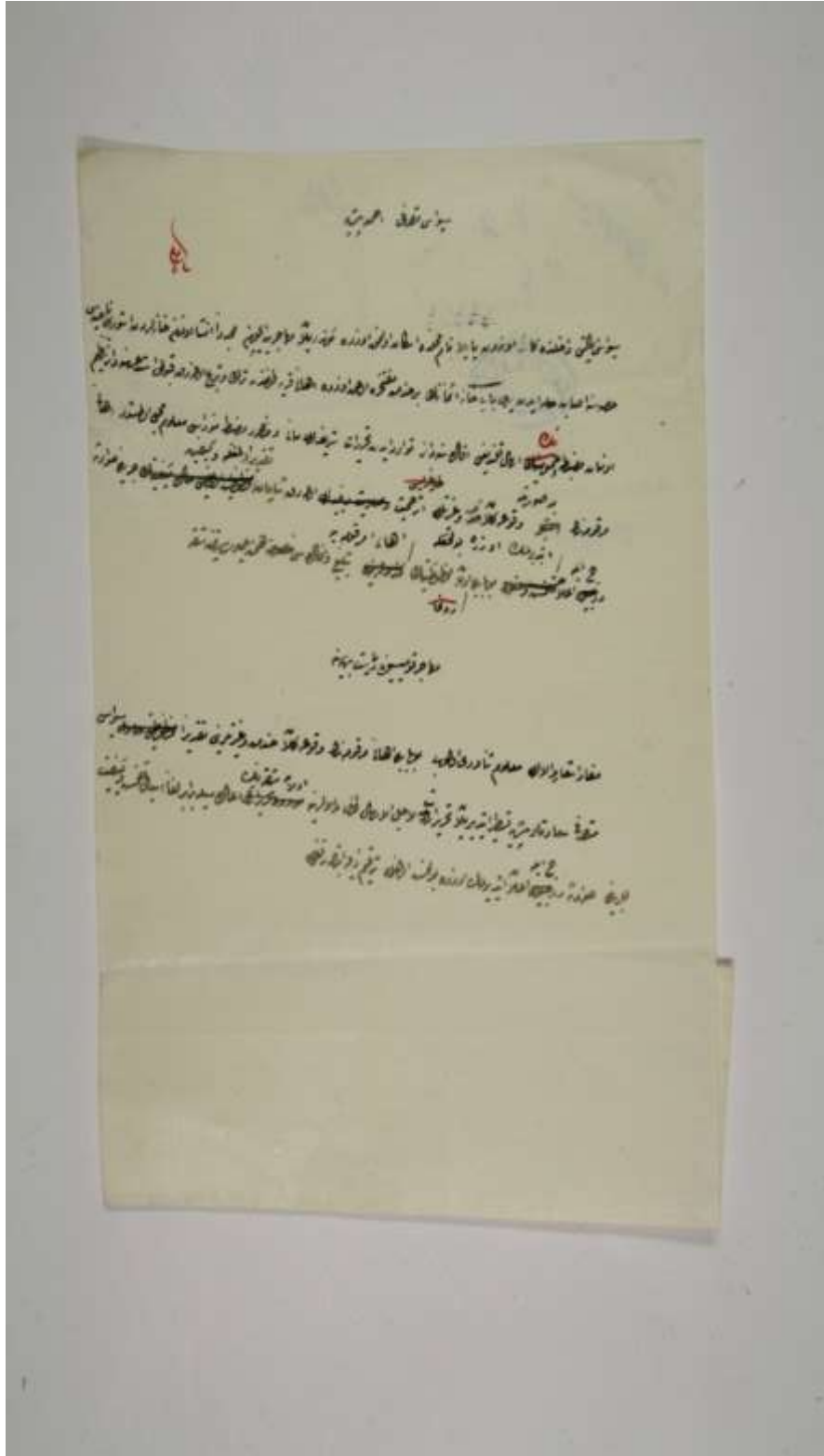
Ek-2 Aziziye Kasabasında Yapılması Düşünülen Binaların Haritası

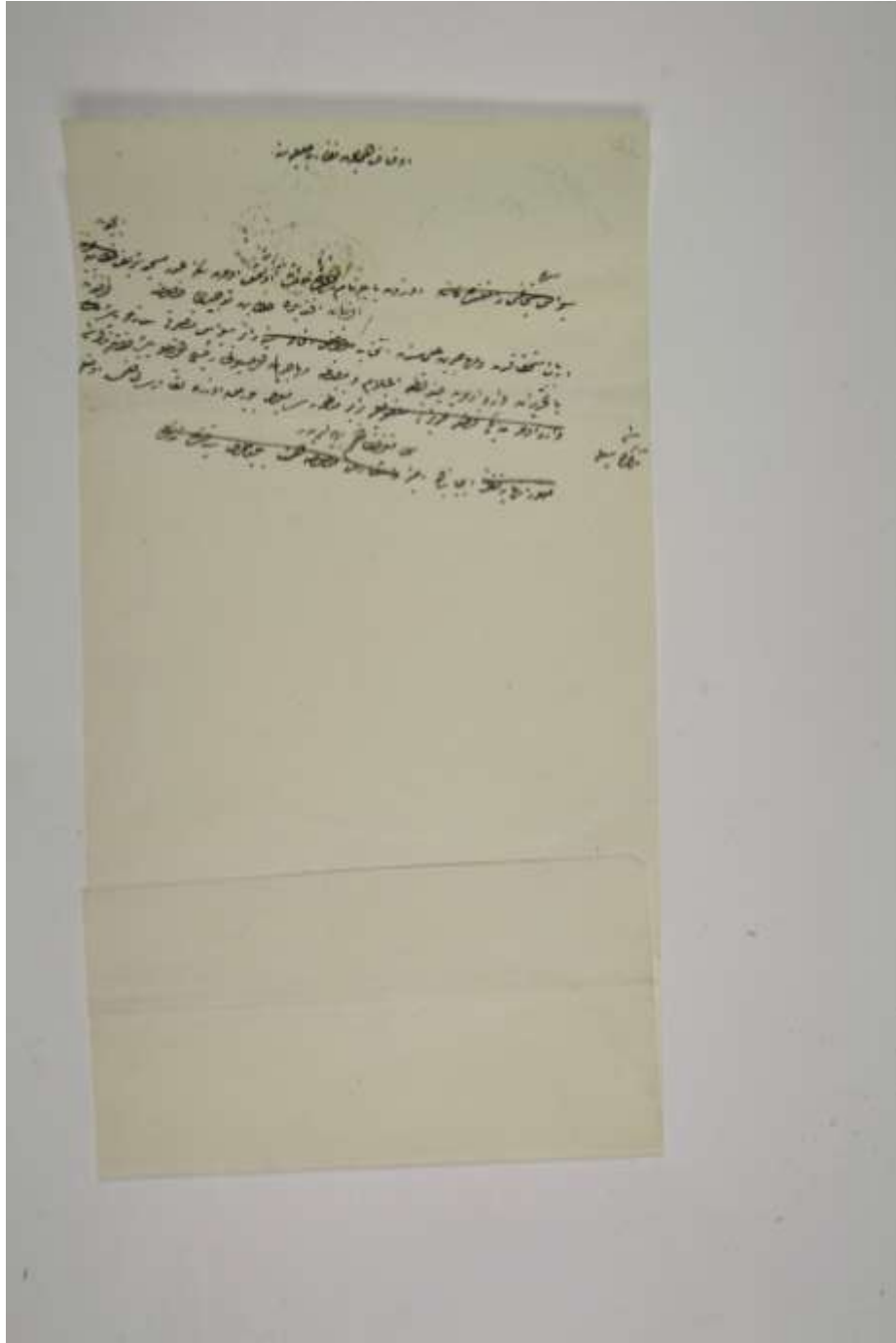
EK-3 Uzunayla Yöresine Gönderilen Göçmenlerin Arazilerinin Tespit Edilmesi İçin Memurların Görevlendirilmesi: BOA; ML. MSF. d. No: 16635

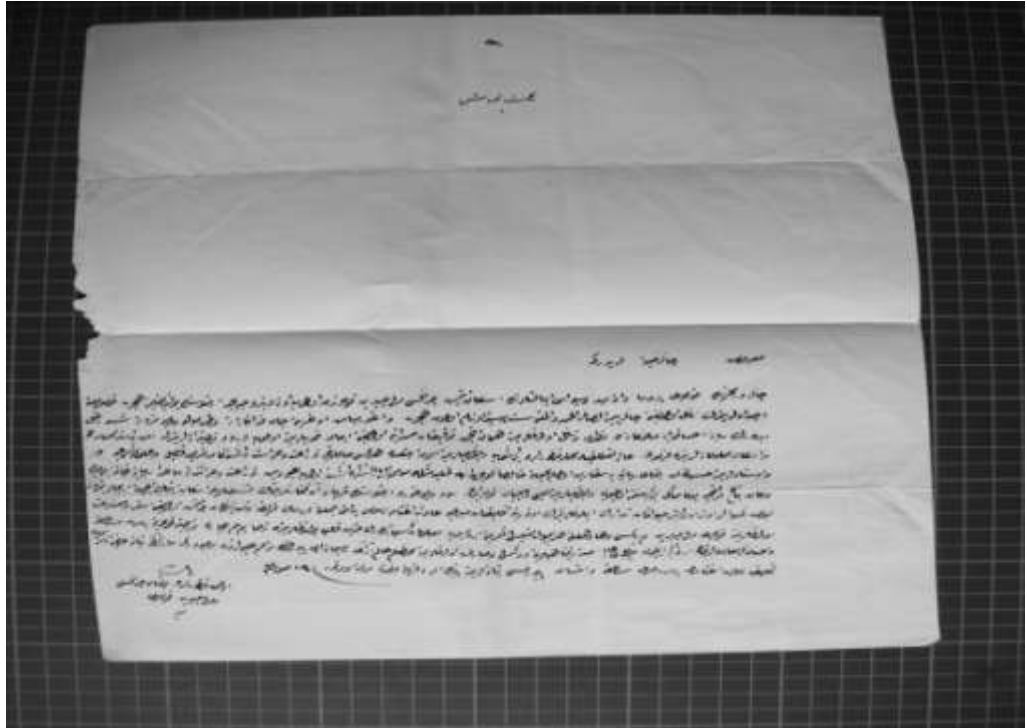
EK-5 Uzunyayla Arazisinin Çerkes Göçmenlerine Ücretsiz Verilmesi: BOA; İ. MVL 452/20210

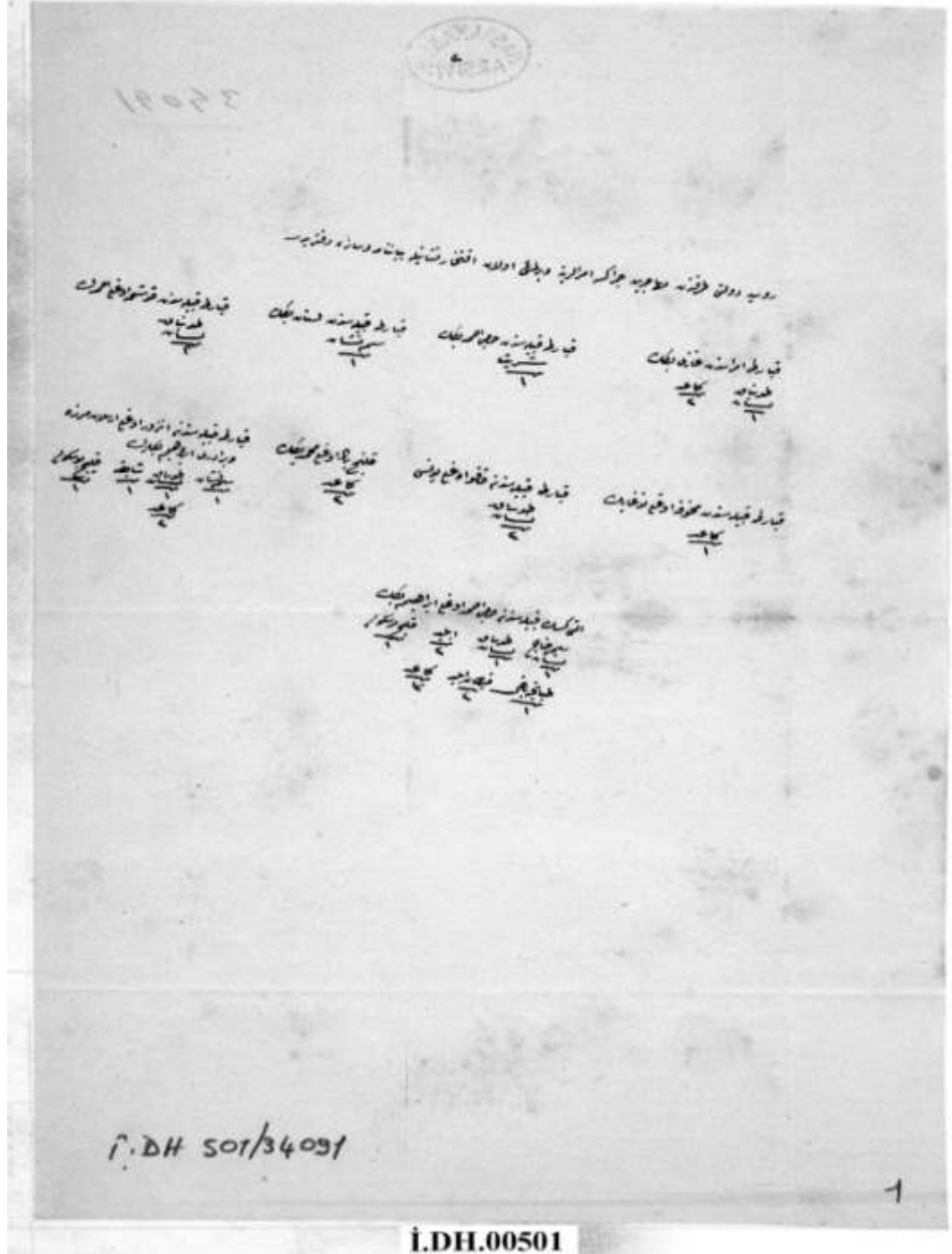
EK-7 Çerkes Göçmen Hanelerinin Kaza Ahalisi Tarafından Yapılması: BOA; A.MKT. MHM 200/76 (18 KASIM 1860)

EK-8 Uzunyayla'daki Mescit Görevlileri: BOA; A.MT. MHM 204/85

EK -9 Vergi Muafiyeti: BOA; MVL 476/55(14 Temmuz 1865)

EK-10 Uzunyayla Çerkes Beylerine Maaş Verilmesi: BOA; İ.DH. 501 /34091 (12 Ocak 1863)

EK-11 Uzunyayla'ya İskân Olunacak Olan Göçmenlere Yapılan Yardımlar: ML. MSF.
d. No: 16636

EK -12 DH. MHC 1/59 Makbuz Koçanı tarih 1870

TAHRİR-İ SANİYE-İ MUFAHHAM-İ HAZRET-İ PADİŞAHİLERİ

müteşekkel komüsyon-ü alinin nazaretinin bulunmak ve bulgaristan ile rumeli-i şarkiden hicret edecek olan ahalinin masarîf-i iskaniyelerine mahsus olmak üzere müretteb edilen beş kuruşluk iane bültenidir((Muhacirin-İ Komüsyon-u Ali)) mühür-5

ÇERKES İTTİHAD VE TEAVUN CEMİYETİ

DEKLARASYONU

(Mühür)

ÇERKES İTTİHAD VE TEAVUN CEMİYETİ

10 Temmuz 1324 (1908) İstanbul Merkezi

Hemşehriler;

Geleceğin başarıyla yürütülebilmesinin yolları geçmişten çıkarılmak zorundadır. Geçmişini öğrenmek hem bireylerin, hem de toplumların kurtuluş çaresidir.

Gelecekteki mutluluğumuzu garanti altına alacak sağlam bir strateji belirlemek maksadıyla geçmişimize göz attığımızda parmakla gösterilen ilim adamlarımız, İslam dünyasına övünç kaynağı olacak bunca yöneticilerimiz çıktığını, ancak bunların çoğunluğunun ata yurtları dışında yaşadıkları ve ikinci vatan edindikleri gelişmiş ülkelerde yetişmiş olduğunu görürüz.

Çerkeslerin dayanıklılık, direnç, yiğitlik gibi doğuştan gelen nice üstün ahlaki özelliklerine rağmen bir çok felakete uğramalarının ve en sonunda yurtlarını terk ederek darmadağın olmalarının sebeplerini araştırınca, Kafkasya'da eğitim-öğretimin yokluğu ve aşiretler arasındaki birlik ve beraberliğin yetersizliği gibi iki büyük hatadan başka bir sebep göremeyiz.

Gerçekte entelektüeller nazarında kılıç ve kalem yönetim alanında ayrılmaz bir ikilidir. Yalnız kılıca dayanan bir kuvvetin düşüncenin hücumlarına dayanamayacağı ve sonunda pes edeceği su götürmez bir gerçektir.

Çerkeslerin eğitim ve öğretim ile birlik ve beraberlikten mahrum olmaları ata yurtlarından uzak düşmeleri sonucunu doğurunca, doğruca İslam dünyasının merkezi olan ve Müslümanlar için güvenlik yurdu sayılan Osmanlı ülkesine sığındıkları herkesçe bilindir.

Göçler esnasında Osmanlı topluluklarından gördükleri şefkat ve yardım cidden takdire şayan ise de üzücüdür ki, baskı ve bunun doğal sonucu olan zulüm, ulu Osmanlı adı altında toplanan kavimlerin sığınağı olan şu koca devlet gemisini dehşetli bir çöküş girdabına sürükledi, tabiatıyla Çerkesleri de o akıntıya saldı. Çerkeslerin, kötülüğünü gördükleri şu iki büyük hatayı düzeltmeleri geçmiş dönemde mümkün müydü? Asla!

Çünkü, birlik, dayanışma ve kaynaşmaya hiçbir şekilde imkân tanımamak baskıcı düzenlerin temel karakteridir.

Şükürler olsun ki bugün meşrutiyet ve hürriyete ulaştık. Artık hatalarımızı düzeltmenin, gelecekte mutluluğu elde etmek için izlenmesi gereken çalışma yöntemlerini belirlemenin ve uygulamanın zamanı gelmiştir.

Bu da gayet basit bir durum olup şer'i hükümlere harfiyen uymaktan ibarettir. Zira medeniyetin özü kötü ahlaktan nefret, özün de özü insanlığa hizmet etmektir. Cenab-ı Allah "iyilik ve takva konusunda yardımlaşın", Hazret-i Peygamber ise "güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" buyurmuş olup, kutsal kanunlarımızın sağlam bir medeniyet kurduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

İşte aramızda dini görevleri, güzel ahlakı, meşrutiyet kurallarını yaymak, ticari, endüstriyel ve tarımsal ilişkiler kurmak ve güçlendirmek; Osmanlı topluluklarıyla uyum içinde ilerlemenin doruğuna tırmanma hedefini gerçekleştirmek amacıyla "Çerkes İttihad ve Te'âvün Cem'iyeti" (Çerkes Birlik ve Yardımlaşma Derneği) kuruldu.

Diyar-ı gurbete tek başına göçen ve kimsesizlik denilen o ezici duygunun dehşetli baskısı altında baygın düşen bir çok bireyimizin, ısrarlı gayretleri ve sıkıntılara aldırmamaları sayesinde ne çabuk kalkmış ve ne kadar yükselmiş olduğunu düşünürsek, birlik ve dayanışma denilen o büyük gücün koyu gölgesinde verilecek mesai sonucunda refah ve mutluluğumuzun ne dereceye varacağını, şan ve milli şerefimizin ne kadar yükseleceğini kolaylıkla kavrarız. Yeter ki, milli onur taşıyan herkes derneğimizi maddi ve manevi açıdan desteklesin. Çünkü sürüden ayrılan koyunun velisi kurttur. Derneğimizin hayırlı çağrılarına hepimiz uyalım.

Hemşehriler!

İlerleme ve yükselişimizi, refah ve mutluluğumuzu, hatta var olmayı, hayatımızı sürdürmeyi arzu ediyorsak, birlik ve beraberliğin sağlam ipine bütün varlığımızla sarılalım ve "insana ancak emeğinin karşılığının verileceği"ni bir an olsun unutmayalım.

"Başarı Allah'tandır.

Kaynak Site: http://www.kafkas.org.tr/belgeler/belge_6.html

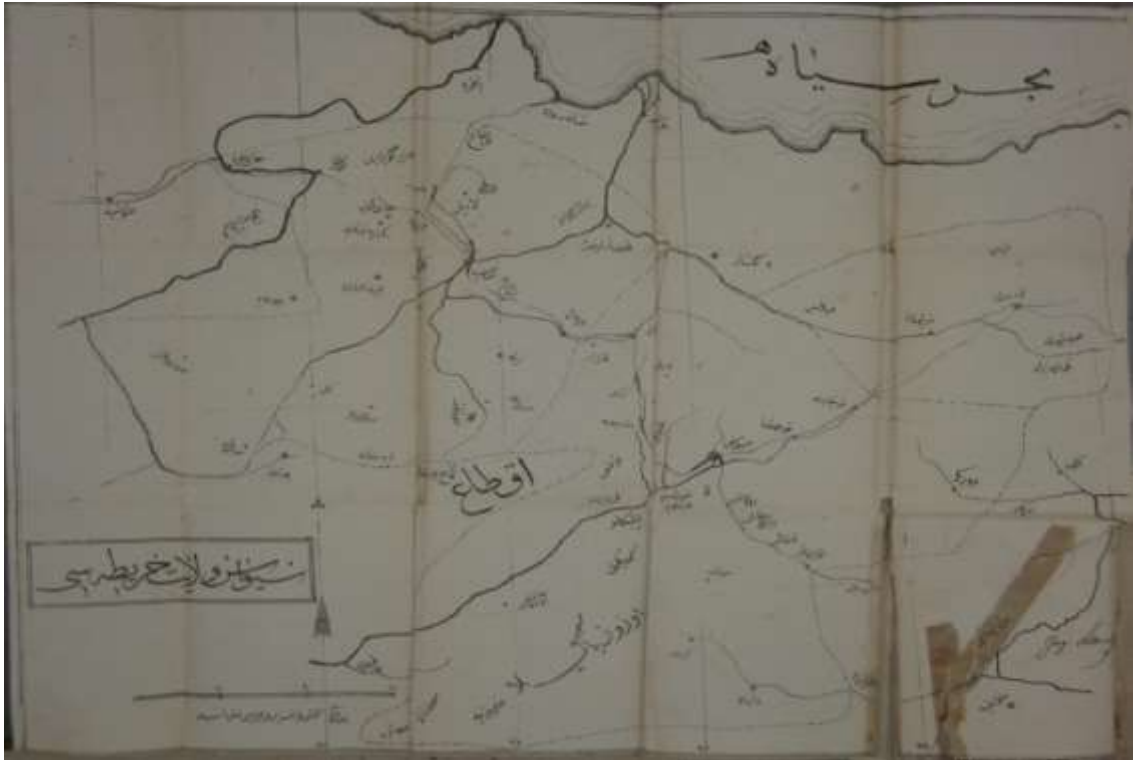
**EK-15 ÇERKES İTTİHAD VE TEAVUN CEMİYETİ
DEKLARASYONU**

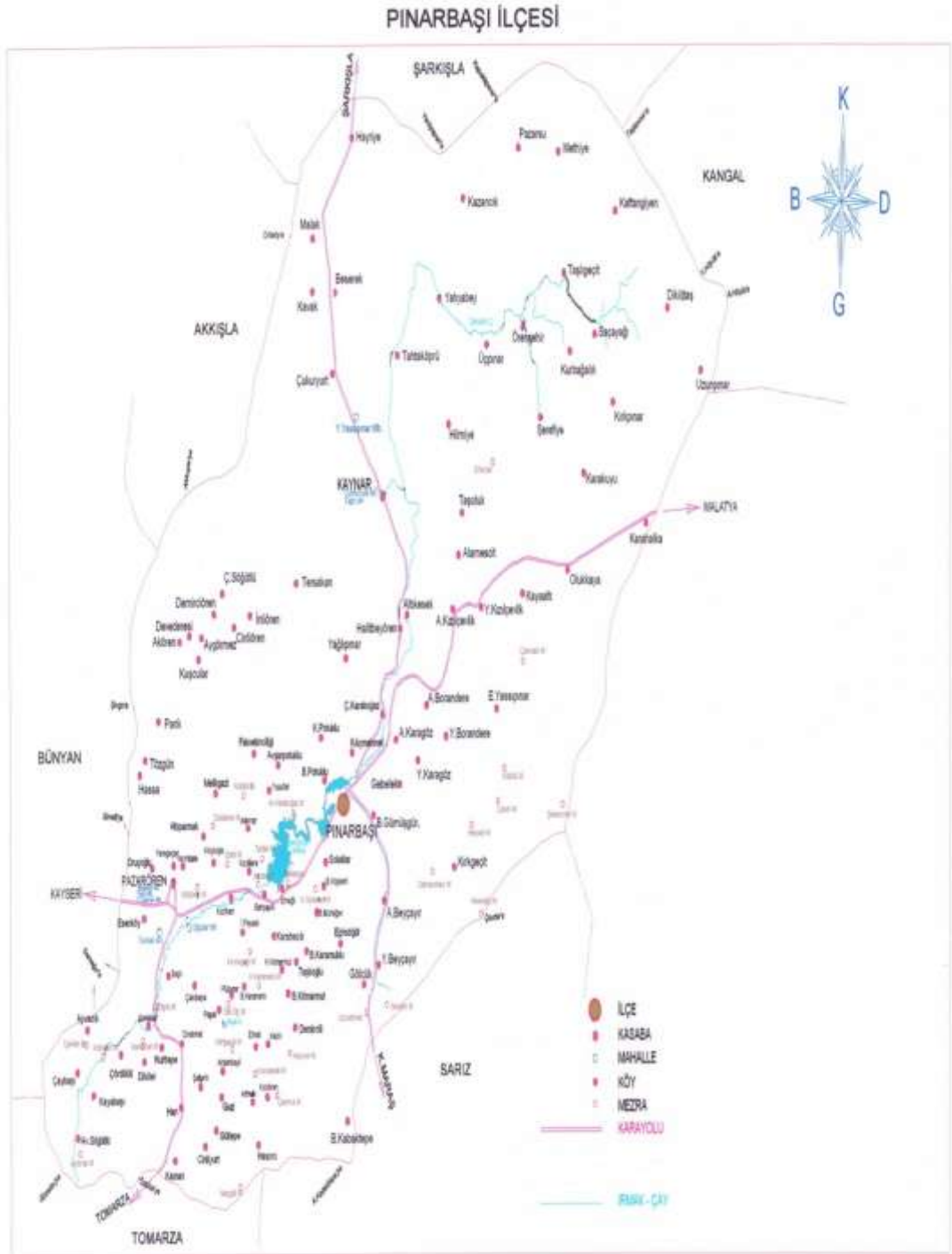
Harita -1: Çerkes Rus Savaşı Öncesi Kafkasya Haritası

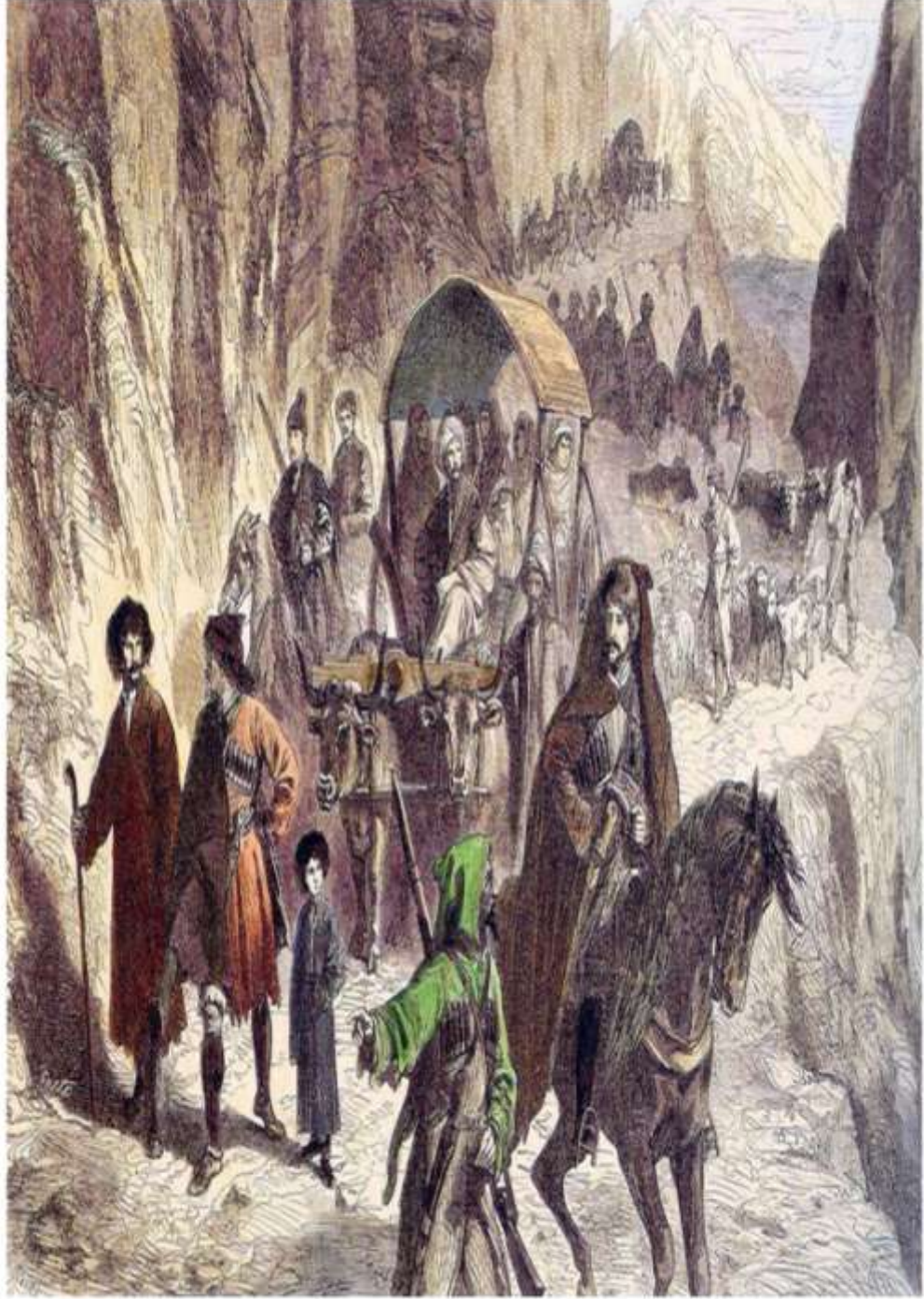
Harita-2: Günümüz Kafkasya'sı Rusya Federasyonuna bağlı olarak üçe Bölünmüştür. Adıge Cumhuriyeti, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti.

Harita-3: Sivas Vilayeti Haritası

Harita -4: Pınarbaşı (Uzunyayla) Köyleri

Kafkas'lardan Tiflis Üzerinden Anadolu'ya Çerkes Göçü. - 1870'ler (ÇGBŞS-ICS)

Ünlü Çerkes pşı (prens) ve gerilla savaşçısı Pşı Muhammed Aşe (Çolak). Bu fotoğraf Prof. Dr. Sedat Özden tarafında tezde kullanılmak üzere verilmiştir.

SAHA VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞME SORULARI

1. Bize kısaca kendinizi tanıtır mısınız?
2. Ailenizin Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu olarak yaptıkları göç sürecini kısaca anlatabilir misiniz? Bu zorunlu göçü sizin aile büyükleriniz sizlere nasıl anlatmışlar?
3. Annenizden ve babanızdan (Büyük Dede ve Annenizden) onlar ile Uzunyayla'daki günlük yaşamınızdan bahseder misiniz?
4. Uzunyayla'ya ne zaman, hangi nedenlerle aile büyükleriniz gelmiş ve Uzunyayla'ya iskan edilişlerini sizlere nasıl anlatmışlardı?
5. Uzunyaylaya yerleşirken Osmanlı devletinin tutumu nasıl olmuştu?
6. Uzunyayla'da Kafkasyadan gelenlere nasıl eğitim verilirdi? Çerkes dilini biliyor musunuz? Biliyorsanız Nası bilmiyorsanız niçin öğrenmediniz?
7. Dedelerinizin askerlikleri ile ilgili size anlattıkları anıları var mı?
8. Uzunyayla'da ilk zamanlarınız ile ilgili aile büyükleriniz size yaşamları ve farklı bir ülkede yaşamları ile ilgili neler anlatırlardı?
9. Uzunyayla'da hangi kasabaya yada köye yerleştirildiniz?
- 10.Uzunyayla'da kurulan ilk köyler nelerdir? İsimleri ne idi ve bu isimlerin hikayesi var ise bize anlatabilir misiniz?
- 11.Uzunyayla'da geçiminizi nasıl sağladınız?
- 12.Afşar aşireti ile ilgili size anlatılan anılar var mı?
- 13.Sosyal yaşamınız ile ilgili bilgi verebilir misiniz? (Beyler, Vorklar, Köleler, Köylüler
- 14.Uzunyayla atları ile ilgili bilgi verir misiniz

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞME BİLGİ FORMU

Görüşme Tarihi: 16/07./ 2011

Görüşme Saati: 14.00

Görüşme Yeri: Erciyes Üniversitesi

Adı-Soyadı (Kadınların kızlık ve Evlilik Soyadları)	Sedat Özden
Cinsiyet	Erkek Kadın (x) ()
Doğum Yılı, Doğum Yeri:	1965-Karahalka Köyü/Pınarbaşı/Kayseri
Çerkeslerin Hangi Kabilesine ve Hangi Sülalesine Mensup	Kabardey-Kuşha
Uzunyayla nın hangi köyündensiniz	Karahalka
Eğitim Durumu (İlkokul, Ortaokul, Lise, Üniversite, Diğer)	Doktora
Çocuk Sayısı	1
Anne Adı	Duriye
Annenin Doğum Yeri-Anne Mesleği	1935-Karahalka-Ev kadını
Baba Adı	Faik
Babanın Doğum Yeri-Baba Mesleği	1930-Karahalka-Çiftçi
Oturduğu evde-Hanede Kaç Kişi Yaşiyor	3
Adresi	Erciyes Üniversitesi Müh. Fak. Mak. Böl.

Görüşülen Kişinin İmzası

Sedat Ozden ozden@erciyes.edu.tr

Görüşmeyi Yapan

ÖMER KARATAŞ

İMZA

Fotoğraf-1 Kaynar Belediye Başkanın Evinde Çerkes Yemekleri ve Sohbet 20.05.2012

Fotoğraf-2 Hakkı Kurmel İle İstanbul'daki Görüşme

Fotoğraf-3 Sabahattin Diner İle Kayseri'deki Görüşme

Fotoğraf-4 Asker Bi İle Kayseri'deki Görüşme

Fotoğraf-5 Sedat Özden İle Kayseri'deki Görüşme

Fotoğraf-6 Aziziye (Pınarbaşı) Zafer Bolat ve Turhan Cankılıç

Fotoğraf-7 Kayseri'deki Komutanın Yerindeki İlk Görüşme

Fotoğraf-8 Uzunyayla Thamadesi Kuşha Fikri Özden Uzunpınar Köy

Fotoğraf-9 Uzunyayla'dan Bir Kesit

Fotoğraf-10 İsmet Boran, Şogen Ali Şengil, Fehmi Tambay (Ankara, Temmuz 2011)

Rusya- Kafkasya Saha çalışması Maykop

Fotoğraf-11 Baron İsmail Hasanovic Enstitüsü - Maykop

Fotoğraf-12 Maykop Müzesinde Çerkes kadınlarna ait bir fotoğraf

Fotoğraf-13 -14 18. ve 19. yy Çerkesya Haritası (Maykop Müzesi)

Fotoğraf-15: Çerkeslerin Kutsal Ağacı-Kodeş ağacı (Maykop Müzesi)

Fotoğraf-16: Çerkeslerde Demircilik (Maykop Müzesi)

Fotoğraf-17: Çerkeslerde Gümüş İşçiliği ve Kadın Takıları (Maykop Müzesi)

Fotoğraf-18 : Çerkes Pışılarının Başlığı (Maykop Müzesi) Bu başlığı Pışılar dışında hiç kimse takamazdı.

Fotoğraf-18 : 19. yy. da Çerkes- Rus Savaşlarında Çerkeslerin Zırh Niyeti ile Kullandıkları Yelek . Yelek Üzerinde Kelime-i Tevhid “Lâ ilâhe İlellâh, Muhammedün Resûlüllah” yazmaktadır. (Maykop Müzesi)

Fotoğraf-18: Batır Bi Birseyiko ile Görüşme

Fotoğraf-19: Dr. Madina ve Eşi Zahur (Müze Müdürü Matbaacı), İsmet Boran (Rehber&Tercuman)

Fotoğraf-20: Maykopta Baturay Özbek ve İsmet Boran

Fotoğraf-21: Maykop Müzesinde Bir Çerkes Odası

Fotoğraf-22: Maykop Müzesinde Gümüş At Eyer Takımı

Fotoğraf-23: Maykop Müzesinde Altın Sim İşlemeli Kadın El İşleri

Fotoğraf-24: Çerkeski'de Konak Olduğumuz Yeluh Olek(Alek) ve Yeluh İsmet Boran

Fotoğraf-25: Çerkeski’de Abaza Köylerinde Bize Rehberlik Yapan Zelim Han, Yetuh İsmet Boran ve Yetuh Olek(Alek).

Fotoğraf-26: Çerkeski’de Çerkes Damgalı Mezar Taşı.

Fotoğraf-26: Panlı Köyüne İlk gelen Çerkes Abzeh Kabilesinden Berzeg binmezar taşı(H.1284-M.1867) Bu mezar taşını köylülerin yardımı ile cami içerisinde büyük uğraşlar neticesinde bulduk. Böylece Osmanlı Devleti'ne gelen Abzehlerin Müslüman olduğu mezar taşı göstermektedir.

Fotoğraf-26: Nalçik Anzorey köyündeki Anzor Kaysın'ın mezarı

Fotoğraf-27: Nalçik Hatuey köyündeki Anzor Ailesine ait mezarlık

Fotoğraf-28: Çerkes damadı olan Adem OLCAYTÜRK ile İstanbul'daki görüşme.

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Ardahan'da doğdum. İlkokul, ortaokulu ve liseyi Manisa'da tamamladım. 1998 yılında Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldum. 1999 eğitim-öğretim yılında askerlik görevimi tamamladım. 2000 yılında Manisa ilinde Sosyal Bilgiler/Tarih öğretmeni olarak göreve başladım. 2003-2005 yılları arasında Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimime başladım ve bitirdim. Yüksek lisans tezimin künyesi: 242 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi(1223-1224/1808/1809).

2008 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Türk tarihi Anabilim Dalı'nda doktora programına başladım.

2000 yılından beri Manisa'nın farklı ilçelerinde ve merkezinde Sosyal Bilgiler/Tarih öğretmeni olarak görev yaptım. 2011 yılından beri Manisa Bilim ve Sanat Merkezinde Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktayım.

ÖZET

KARATAŞ, Ömer. Çerkeslerin Sivas-Uzunyayla'ya İskânları ve Karşılaştıkları Sorunlar (H.1277-1287/M.1860-1870), Doktora, İzmir 2012

XIX. yüzyılda bütün dünyada olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de büyük ve sancılı değişimler meydana gelmiştir. Siyasi ve iktisadi güç dengelerinin ortaya çıktığı bu yüzyılda demografik ve sosyal hareketler gelmiştir. Bu sosyal hareketlenmelerin ana sebebi Osmanlı Devleti'ne yapılan kitlesel göçlerdir. Böylece Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan nüfus hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır.

Bu çalışmada Çerkes göçmenlerinin Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne, Uzunyayla yöresine, yaptıkları zorunlu göçleri ele alınmaktadır. Ayrıca Kafkas halklarından olan Çerkeslerin Uzunyayla'ya iskân olunmalarının yanında iskân öncesi ve sonrası karşılaştıkları sorunlar da değerlendirilmektedir. 1860 tarihinden itibaren Uzunyayla yöresine Osmanlı Hükümeti tarafından iskân olunan Çerkes göçmenleri, Uzunyayla yöresini hem şenlendirmişler he de yörenin Osmanlı idari birimi içerisinde yer almasını sağlamışlardır. Böylece Çerkesler Uzunyayla'da Sosyal ve kültürel hayatları, etnik ve dini yapıları ile birlikte Osmanlı Devleti içerisinde yeni yaşamlarına başlamışlardır. Çerkesler Uzunyayla'yı Kafkasya'ya benzetmek için her türlü çalışmayı da 1860 tarihi ile beraber başlatmışlardır.

Çalışmanın temel tartışması, Çerkeslerin Anadolu'daki tarihlerini, sosyal ve kültürel yapılarını, Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı yerli ahalsinin Çerkes göçmenlerine tavrını Uzunyayla yöresindeki Çerkesler örneğinde göstermektir. Bu amaçla Uzunyayla Çerkeslerinin iskânı ve yaşadıkları sorunlar paralelinde Çerkeslere ait orijinal ve gerçek verilerin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, Kafkasya, Çerkes, zorunlu göç, göçmen, Sivas-Uzunyayla, iskân, Aziziye, Çerkeslere yardım, Sosyal yaşam, sorun

ABSTRACT

KARATAŞ, Ömer. The Settlement of the Circassians in Uzunyayla (Sivas) and the Problems They Faced (AH.1277/1287-AD.1860/1870), PhD, Izmir 2012

In the XIX. century, as well as all over the world, big and painful changes occurred in the Ottoman Empire. Political and economic balance of power, demographic and social movements has emerged in this century. The main reason for this social movement was the mass immigration to the Ottoman Empire. Thus population movements which began in the last period of the Ottoman Empire, played an important role in shaping the Republic of Turkey.

In this study, the Circassian immigrants and their forced migration from the Caucasus to the Ottoman Empire, Uzunyayla region, are discussed. In addition to this, beside settlement the Circassians people of the Caucasus who settled near Uzunyayla, we also evaluated the problems they encountered before and after the settlement. Since 1860 the Circassian immigrants inhabited in Uzunyayla region by the Ottoman government, owned Uzunyayla region and also established the Ottoman administrative unit there. Along with ethnic and religious structures, they have begun their new social and cultural lives of the Circassians in Uzunyayla, in the Ottoman Empire. Circassians started their efforts to simulate Uzunyayla to Caucasus with the date 1860 that they settled there.

Fundamental discussion of this study is to enlighten the history of Circassians in Anatolia, their social and cultural structure, to show the general attitude of the Ottoman Government and ottoman inhabitants towards Circassian immigrants in the province of Uzunyayla as an example. For this purpose, parallel to the problems experienced in the settlement by Uzunyayla Circassians, we tried to identify the original and actual data.

Key words: the Ottoman Empire, the Caucasus, the Circassians, forced migration, migrant, Sivas-Uzunyayla, settlement, Aziziye, Circassians assistance, social life, the problem.